

MİXAİL AFANASYEVİÇ BULQAKOV

**MASTER
VƏ
MARQARİTA**

M.İ. Afanasyev adına
Azərbaycan Milli
Kتابخانəsi

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKİ-2006

Rus dilindən tərcümə edəni:

Saday Budaqlı

891.7/33-dc22

AZE

Mixail Afanasyeviç Bulqakov. Master və Marqarita. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006, 376 səh.

Görkəmli rus yazıçısı Mixail Bulqakovun "Master və Marqarita" romanı onun ən məşhur əsəridir. Yazıçı bu romanında Pontü Pilat və İeşua obrazları vasitəsi ilə mənəvi-əxlaqi problemlərə toxunur, hər kəsin öz əməllərinə görə cavabdeh olduğunu, haqq-ədələt qarşısında məsuliyyət daşdığını göstərir.

Əsərdə Master və Marqaritanın ağırlı, ürək sızıldadan məhəbbət macərəsinə də böyük yer ayrılıb; həmçinin keçən əsrin 20-ci illər Moskvası, meşşanlıq, ikiüzlülük, tamahkarlıq satirik bir dillə tənqid olunur.

ISBN10 9952-34-080-X

ISBN13 978-9952-34-080-8

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

"Azərbaycan dilində latın qrafikası

ilə kütləvi nəşrlərin həyata

keçirilməsi haqqında"

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı

ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına

hədiyyə edilir

ÖN SÖZ

Tanınmış rus yazıçısı Mixail Afanasyeviç Bulqakov 1891-ci il mayın 15-də Kiyevdə Ruhani Akademiyası professorunun ailəsində dünyaya gəlmişdir. Onun uşaqlıq və gənclik illəri də Kiyevdə keçmiş və bu şəhər sonralar Bulqakov yaradıcılığında müəllifin ailə, doğma yurd ilə bağlı məhrəm duyğularının təəcəssüm olunduğu yer kimi əksini tapmışdır.

1909-cu ildə Kiyev Universitetinin tibb fakültəsinə daxil olan M.Bulqakov 1916-cı ildə universiteti “əlaçı həkim” kimi bitirir. Ömrünün Kiyevlə bağlı bu illəri Bulqakovun dünyagörüşünün formalaşmasında əsaslı rol oynayır. Məhz həmin dövrdə M.Bulqakovda yazıçılığa meyil yaranır.

Birinci Dünya müharibəsi illərinə qədər artıq yetkin şəxsiyyət kimi özünü tapmış olan Bulqakov 1916-cı ilin yayında, yeni universiteti bitirəndən sonra cənub-qərb cəbhəsində Qırmızı Xaçın hospitallarında çalışır. Elə oradan da hərbi xidmətə çağırılaraq Smolensk quberniyasına köçürülür, əvvəlcə kənd xəstəxanasında, 1917-ci ilin sentyabrından isə Vyazma şəhər xəstəxanasında həkim işləyir. Həmin illərdir ki, yazıçının “Gənc həkimin qeydləri” silsiləsindən olan səkkiz hekayəsi üçün material vermişdi. Bu hekayələr üzərində işi o, hələ Smolensk quberniyasında xəstələrlə təəssüratlarını mütəmadi olaraq kağıza köçürməklə başlamışdı.

1917-ci ilin məlum hadisələri zemstvo həkimi M.Bulqakov üçün hiss olunmadən keçmişdir. Həmin ilin payızında Bulqakovun Moskvaya gəlişi, heç də bir çox bioqrafların onun adına yazmaq istədiyi kimi, inqilabi hadisələrə olan marağıyla deyil, “Morfi” silsiləsindən əsərlərində dəqiqliklə əksini tapmış hərbi xidmətdən və xəstəlikdən azad olunması ilə bağlıdır. Bulqakov inqilabi hadisələrlə və vətəndaş müharibəsiylə 1918-ci ilin martında doğma Kiyev şəhərinə dönərkən üz-üzə gəlmişdi. Həmin illər Ukraynada ard-arda hakimiyyət dəyişmələrinin baş verdiyi bir şəraitdə siyasi hadisələrdən kənar qalmaq mümkün deyildi. Sonralar Bulqakov bu haqda belə yazacaqdı ki, “1919-cu ildə Kiyevdə yaşayarkən, demək olar, şəhəri tutmuş bütün hakimiyyətlər tərəfindən həkim kimi qulluğa çağırılmışam”.

Kiyevdə olduğu bu ilyarımlıq müddətin M.Bulqakovun yaradıcılığında nə dərəcədə əhəmiyyətli rol oynadığını yazıçının “Ağ qvardiya” romanından, “Turbinlər ailəsinin günləri” pyesi və “Doktorun qeyri-adi sərgüzəştləri” hekayəsindən (1922) açıq-aydın görmək mümkündür. 1919-cu ilin avqustunda Kiyevin general Denikin tərəfindən tutulmasından sonra Bulqakov ağqvardiyaçılar tərəfindən səfərbər edilmiş və Şimali Qafqaza hərbi həkim kimi

göndərilmişdi. Burda onun qələminin ilk məhsulu “Yaxın perspektivlər” başlıqlı qəzet məqaləsi oldu (1919). Məqalə xalq fəlakət girdabına düşər etmiş “böyük sosialist inqilabını” inkar mövqeyindən və gələcəkdə qisasın qaçılmazlığı ruhunda yazılmışdı. Bulqakov inqilabı ona görə qəbul etmədi ki, monarxiyanın süqutu onun üçün həyatında ən müqəddəs və dəyərli olan vətəninin – Rusiyanın özünü dağılması demək idi.

İctimai dağınıqlıq illərində Bulqakov öz mövqeyini qəti olaraq müəyyən edir – həkim peşəsiylə vidalaşaraq həyatını bütünlüklə ədəbiyyata həsr eləyir. 1920-1921-ci illərdə Vladıqafqaz incəsənət şöbəsində çalışarkən Bulqakov 5 pyes qələmə alır ki, bunlardan da üçü yerli teatrların birində səhnələşdirilir. Müəllifini qısa müddətdə məşhurlaşdıran bu ilkin dramaturji təcrübələrindən yalnız bircəciyi istisna olmaqla, yerdə qalanların hamısı sonralar müəllifin elə öz əliylə də məhv edilmiş, heç birinin mətni saxlanılmamışdır. Gənc Bulqakov burada ilk dəfə olaraq Puşkin, Çexov yaradıcılığıyla əlaqəli mədəni ənənələrə sadıqlığına görə ona qarşı çıxan “sağ proletkult” cərəyanının tənqidçiləriylə üz-üzə gəlmişdi. Həyatının Vladıqafqaz dövrü ilə bağlı bu və digər epizodlar barədə yazıçının sonralar, 1922-1923-cü illərdə qələmə almış olduğu “Manjetdəki qeydlər”ində söhbət açır.

Vətəndaş müharibəsinin sonlarına doğru, hələ Qafqazda olarkən Bulqakov vətəni atıb xaricə üz tutmağa belə hazır idi. Ancaq o, 1921-ci ilin payızında Moskvaya gəlir və artıq ömürlük orada qalması olur. Ola bilsin ki, bu addımı atması səbəb Bulqakovun Qafqazda olduğu son günlərdə O.E.Mandelştamla görüşü olmuşdu.

Moskvada yaşadığı ilk illər M.Bulqakov üçün nəinki məişət, eləcə də yaradıcılıq baxımından çox çətin keçir. Yaşamaq üçün o, istənilən işdən yapışmalı olur... Az sonra populyar Moskva qəzetləriylə yanaşı, Berlində çıxan bir qəzetin müxbiri və felyetonçu kimi tanınmağa başlayır, burada “Çiçikovun sərgüzəştləri”, “Qırmızı tac”, “Həyat piyaləsi” hekayələri işıq üzünə görünür. Həmin “jurnalistik dövrü”ndə 1924-cü ildə Bulqakovun qələmə almış olduğu əsərləri sırasında “Xan alovu” öz bədii üslubuyla seçilir. O illər fəaliyyətə başlamış bir çox gənc yazıçının yaradıcılığına müxtəlif müasir cərəyanların açıq təsirinə baxmayaraq, Bulqakovun əsərlərində buna rast gəlinmir.

Hələ gənc yaşlarından Bulqakovun sevimli müəllifləri Qoqol və Saltıkov-Şedrin olmuşdur. Qoqolun əsərlərinin təsiri yazıçının ilk satirik hekayəsi “Çiçikovun sərgüzəştləri”ndə özünü göstərir, 1930-cu ildə səhnələşdirilən “Ölü canlar”da, 1934-cü ildə “Müfəttiş” kinossenarisində duyulur. Saltıkov-Şedrinə gəldikdə isə, M.Bulqakov onu dəfələrlə öz müəllimi adlandırmışdı.

Bulqakovun XX əsrin 20-ci illərində yazdığı povestlərin, hekayə və felyetonların əsas mövzusu, onun öz təbirincə deyilsə, “məişətimizin saysız-hesabsız

cybəcərlikləri” idi. Satirikin əsas tənqid hədəfi ictimai parçalanma nəticəsində yaranmış müxtəlif insan naturalarıdır. Bu istiqamətdə müəllif öz fikirlərini “İt ürəyi” satirik povestində daha da inkişaf etdirmişdir. Yazıcının bütün bu özünəməxsus “həyəcan təbilləri” onun müasirlərindən bir çoxunu heyran qoymuş, digər bir qisim isə bu əsərlərin nəşr olunmasının əleyhinə çıxmışdı. Əsərlərin adından da satirik Bulqakovun özünəməxsus ədəbi tərzini açıqca görünür.

Sonra Gənc Bulqakovu yetkin Bulqakovdan ayıran “Ağ qvardiya” (1925, roman bütünlükdə yalnız 1966-cı ildə SSRİ-də çapdan çıxmışdır) meydana gəlir... “Ağ qvardiya” yazıcının ən sevimli əsəri idi. Az sonra isə Bulqakov bu romanı əsasında “Türbinlər ailəsinin günləri” (1926) pyesini yazır. Məhz bu əsəri inanılmaz müvəffəqiyyət qazanaraq Bulqakova böyük şöhrət gətirir, onu geniş oxucu kütləsinə tanıdır. Tənqidçilərin kütləvi həmlələriylə qarşılanaraq 1929-cu ildə repertuardan çıxarılan, lakin 1932-ci ildə yenidən səhnə həyatı yaşamağa başlayan bu “əksinqilabi ruhlu” əsərin tamaşasında İ.Stalinin dəfələrlə iştirakı Moskva Akademik Bədaye Teatrının səhnəsində onun minlərlə dəfə oynanmasını mümkün edir.

1926-cı ilin mayında Bulqakovun mənzilində axtarış aparılarkən onun “İt ürəyi” əsərinin əlyazması və gündəliyi müsadirə edilir. Sonralar onun əsərləri müntəzəm olaraq ilbəil dövrü nəşrlərdən və teatr səhnelərindən sıxışdırılıb çıxarılır. Yalnız “Türbinlər ailəsinin günləri” müəllifin bu qədər uğurlu, əslində isə əsla asan səhnə həyatı yaşamayan yeganə pyesi olur. Yazıcının digər əsərləri 1926-cı ildə Vaxtanqov Teatrında oynanmış satirik komediyası, 1928-ci ildə Moskva Kamera Teatrında oynanmış səhnə pafleti, 1936-cı ildə səhnələşdirilmiş “Mömin kabbala (Molyer)” əsəri qısamüddətli səhnə həyatı yaşayırsa da, sonda onlara da qadağa qoyulur. Yazıcının ağ hərəkət və mühacirət mövzusunda həsr olunmuş axırncı “Qaçış” (1927) satirik komediyası, “Adəm və Həvva” (1931) pyesi, “Xoşbəxtlik” (1934) fantastik komediyası, “İvan Vasilyeviç” qrotesk pyesi (1935), “Batum” tarixi-bioqrafik pyesi (1939) ilkin tamaşayadək belə gəlib çatır. “Aleksandr Puşkin (son günlər)” (1939) dramı Moskva Akademik Bədaye Teatrında yalnız müəllifin ölümündən üç il sonra tamaşaya qoyulur. Eyni aqibəti M.Bulqakovun 1932-ci ildə Moskva Akademik Bədaye Teatrında səhnəyə qoyulan və uzun müddət repertuardan düşməyən “Ölü canlar” əsəri istisna olmaqla, səhnələşdirilən digər əsərləri də (“Ağılsız Jurden”, 1932; “Hərb və sülh”, 1932; “Don Kixot”, 1938) yaşayır. Məşhur “Türbinlər ailəsinin günləri” də daxil olmaqla, səhnələşdirilən əsərlərindən heç biri Bulqakovun sağlığında çap olunmur. Yalnız 1962-ci ildə “İncəsənət” nəşriyyatında Bulqakovun pyeslərindən ibarət toplu işıq üzü görünür.

1920-1930-cu illərdə Bulqakovun pyesləri repertuardan çıxarılsa da, mətbuatdakı tənqidlər zəifləmir, yazıcının dərc olunmaq imkanını məhdud edir. Belə

bir şəraitdə yazıçı hökumətə müraciət etmək məcburiyyətində qalır (“Hökumətə məktub”, 1930). O, hökumətdən yaşaması üçün işlə təmin olunmasını, yaxud ona xaricə getməyə icazə verilməsini xahiş edir. Məktuba cavab olaraq Stalinin Bulqakova zəng etməsi (1930) yazıcının həyəcanını bir qədər azaldır. Bulqakov Moskva Akademik Bədaye Teatrında rejissorluğa götürülür.

1930-cu illərdə yazıcının yaradıcılığında əsas xətti tarixin ən müxtəlif dövrlərində rast gəlinən sənətkar və hakimiyyət münasibətləri mövzusu təşkil edir. Məsələn, Molyer dövrü (“Molyer” pyesi, “Cənab de Molyerin həyatı” bioqrafik povesti, 1933), Puşkin dövrü (“Son günlər” pyesi), müasir dövr (“Master və Marqarita” romanı). Vəziyyəti daha gərgin edən bir də bu idi ki, Bulqakovun yaradıcılığına hətta xeyirxahlıqla yanaşan mədəniyyət xadimləri belə bəzən yazıcını anlamırdılar. Axırda münasibətlər o həddə çatır ki, Bulqakov 1936-cı ildə “Molyer” əsərinin məşqlərinə hazırlıq zamanı Moskva Akademik Bədaye Teatrıyla əlaqələrinə son qoymaq məcburiyyətində qalır və həmin vaxtdan belə SSRİ Böyük Teatrında librettoçu kimi çalışır.

1936-cı ildə qələmə alınan və yazıçıya dünya şöhrəti gətirən “Master və Marqarita” əsəri geniş sovet oxucu kütləsinin ixtiyarına, yazılardan otuz il sonra (üstəlik ixtisarla yalnız 1966-cı ildə) verilir.

Həyatının son illərində Bulqakov “Qara dəniz” (1937) operasının librettosunu, “Minin və Pojarski” (1937), “Dostluq” (1937-1938), “Rəşel” və s. əsərlərini yazırsa da, bu ona əsla yaradıcılıq sevinci gətirmir. Stalinin gencliyindən bəhs edən “Batum” pyesi ilə Moskva Akademik Bədaye Teatrıyla əlaqəsini yenidən bərpa etməyə çalışsa da, bu cəhdi uğursuzluqla nəticələnir. Pyesin səhnəyə qoyulması qadağan edilir. Bu isə Bulqakovu çox sarsıdır, xəstəliyinin kəskinləşməsinə və ölümünə gətirib çıxarır. Yazıçı 1940-cı il mart ayının 10-da Moskvada dünyasını dəyişir və Novodeviçye qəbiristanlığında torpağa tapşılır.

* * *

M.A.Bulqakov zəkasının rus ədəbiyyatına bəxş elədiyi gözəl əsərlərdə nəinki yazıcının müasiri olduğu dövr əksini tapmışdır, onlar həmçinin insan qəlbinin həqiqi ensiklopediyasına çevrilmişdir. Yazıçı 20-ci illərin əvvəllərində “Caynaqlı mühəndis” adlı roman yazmaq fikrindəydi. Lakin qələmə aldığı həmin əsəri müəllif az sonra “Master və Marqarita” adlandırdı. Bu roman M.A.Bulqakovun sonuncu kitabı da olur.

“Master və Marqarita” ilə yazılıbdır ki, sanki müəllif bu əsərinin sonuncu olmasını hiss edərək, onun hər səhifəsinə tükənmez fantaziyasını, özünün

başlıca fikir və ideyalarını, bir sözle, bütün varlığını hopdurmağa çalışmışdır. Əsas mənə daşıyıcısı mif olan və "romanda roman" prinsipinin gözəniləndiyi bu əsərdə mif süjeti müasir zaman fəsilləri ilə paralel inkişaf edir. "Master və Marqarita" da simvolik obrazlardan olan fırtına motivi bütövlüklə romanı əhatə eləyir və getdikcə artaraq qarşıdakı dünya dəhşətindən xəbər verir.

XX əsr ədəbiyyatının təqdirəlayiq hadisəsi olan "Master və Marqarita" – rus ədəbiyyatında o zamana kimi görünməmiş misilsiz, qeyri-adi bir hadisə idi. Əsər Qoqol satirası ilə Dante poeziyasının, gülüşlə lirikanın mükəmməl qatışığıdır. M.A.Bulqakov "Master və Marqarita" nı yaşadığı dövr və insanlar haqqında tarixi və psixoloji həqiqət kimi qələmə almış, məhz ona görə də roman dövrün bir növ unikal bədii sənədinə çevrilmişdir. Eyni zamanda gələcəyə xitabla yaradılmış bu dərin fəlsəfi hekayət öz yüksək bədiiyi ilə bütün dövrlərin kitabı ola bilmək səviyyəsinə yüksəlmişdir. Hərçənd belə güman etməyə də tam əsas var ki, müəllif romanın öz müasirləri tərəfindən qəbul ediləcəyinə və başa düşülecəyinə bir elə də çox ümid bəsləməirdi.

İdeya cəhətdən bütün ciddiyyəti ilə yanaşı, "Master və Marqarita" əsəri, ruhunda azad yaradıcılıq fantaziyasının tam hökm sürdüüyü bir romandır. İblis hökmranlıq edir, Bulqakovun müasiri – ilhamlanmış master isə özünün ölməz romanını – bütün həyatının əsərini yaradır. Orada bir yəhudi hökmdarı İsanı edamə göndərir, eyni zamanda XX əsrin 20-30-cu illərində "Sadovaya" və "Bronnaya" küçələrində yaşayan insanlar alçaqlıq edir, boş-boşuna vurnuxur, zəmanəyə uyğunlaşır, yaxınlarına belə xəyanət edirlər. Gülüş və qəm, sevinc və ağrı orada elə yüksək səviyyədə bir araya gəlir ki, buna yalnız nağıllarda təsadüf etmək mümkündür. İstedadın məhvindən danışan "Master və Marqarita" işığa və xeyirxahlığa doğru can atmağın meyanı olan sevgi və əxlaqi boric, şərin insaniliyi və yaradıcılığın həqiqiliyi haqqında nəsrilə yazılmış fəlsəfi-lirik poemadır.

...Paytaxtda İblis və onun dəstəsi peyda olur... Müəllifin çox sevdiyi mövzularından biri olan iblisənəlik burada – "Master və Marqarita" da o qədər realist məzmunludur ki, öz növbəsində romanın personajlarını əhatə edən ziddiyyətli canlı reallığın satirik-qrotesk təsviri üçün çox gözəl nümunə ola bilər. Əsərdə ən müəmmalı obraz və eyni zamanda romanın əsas ideyasının daşıyıcılarından olan Voland alçaqlığı, yalanı, rəzilliyi, acgözlüyü kəskin tənqid edərək Bulqakov Moskvasının üzərindən qəzəblə ötürüb keçir. Voland yer üzünə cəza vermək və əfv etməyə gəlir və bilir ki, kimi nəyə görə cəzalandırmaq, kimi nəyə görə əfv etmək lazımdır. Romanın strukturunda bu qədər böyük mənə yükü daşıyan Voland kimdir? İvanuşkadan ötrü o – xarici ölkə casusudur, tarix professoru Berliozdan ötrü – aqlını itirmiş, sərsəri yabancısıdır, Styopa Lixodeyevdən ötrü "caduger"dir, masterdən ötrü isə ədəbi personaj.

Bir çox araşdırıcıya görə, Bibliya mənşəli Volandla İesua – İsus arasında dərinlərdən gələn gizli bir bağlılıq var. Bulqakov romanının əsas personajlarından olan Voland XX əsr rus ədəbiyyatında yaradılmış ən parlaq iblis obrazları sırasındadır. Bulqakovun fəlsəfi konsepsiyasında öz yerinə görə o, mahiyyətdəki bütün fərqliliyinə baxmayaraq, Dostoyevskinin Raskolnikovuna və ya İvan Karamazovuna yaxındır. Voland ideyası isə hər halda "Faust" dan gəlir... Voland da Mefistofel kimi ayağını çəkir... Ümumən, "Master və Marqarita" öz əslində "Faust" la səsleşir. Əgər İ.V.Getenin və M.A.Bulqakovun əsərlərindəki iblis obrazları qarşılaşdırılarsa, o zaman Volandın Mefistofellə, eləcə masterin Faustla və Marqaritanın da Qrethenlə bütövlüklə əks qütblərdə dayandığı gün kimi aydın olar.

Hadisələrə xüsusi həyatilik vermək üçün müəllif romanı qəhrəmanlarının sonrakı həyatından bəhs açan bir epiloqla bitirir... Lakin nədənsə, romanın sonuncu səhifəsini çevirəndən sonra, oxucunun qəlbine xəfif bir kədər doğur...

İnsanın dünya nizamının bir parçası olduğuna zərəcə şübhə eləməyən Bulqakovun fikrincə, mövcud şəraitdə ədaləti bərpa etmək üçün şərlə məhz şər qüvvələr vasitəsilə mübarizə aparmaq lazımdır. Elə romanın faciəvi qroteski də buradadır. Voland masterə onun qorxu və ümitsiz vəziyyətdə yandırdığı Ponti Pilat haqda romanını qaytarır. Masterin kitabında yenidən canlandırılmış Pilat və İesua haqqındakı əsəti oxucunu bəşəriyyətin mənəvi sivilizasiyanın başlanğıc dövrünə aparır və bununla təsdiqləyir ki, xeyir və şərin mübarizəsi – daimidir; o, həyatın öz şərtləri daxilində, bugünkü günün keçici maraqlarının quluna çevrilən və yüksək ehtiraslara qabil olan insanın qəlbindədir.

Süjetin fantastik dönüşü yazıçıya bütöv personajlar məcmusunu qarşımızda çirkinlikləri ilə canlandırmağa imkan vermişdir. Şər güvvələr ilə qəfil görüş Berlioz, Latunski, Maygel, Nikonor İvanoviç və digərlərinin iç üzlərini ifşa edir. Şəhər varyetesində Volandın öz köməkçiləri ilə birgə keçirdiyi magiya seansı, herfi və məcazi mənada bezi tamaşaçıları "soyundurur". Lakin müəllif və onun sevimli qəhrəmanları üçün İblis qorxuludur...

Romanda tamamilə fərqli bir inam – insana və insanlığa, sarsılmaz əxlaq qanunlarına inam var. Bulqakov üçün əxlaq qanunları insan qəlbinin elə bir parçasıdır ki, gözələnən cəza qarşısında dini qorxudan asılı olmamalıdır. Bunun təzahürünü çox böyük bir ədəbi təşkilata başçılıq edən bilikli, lakin vicdansız ateistin şəərəfsiz ölümündən asanlıqla sezmək olur.

Bulqakovun kitabının başlıca qəhrəmanı olan, İsa və Pilat haqqında roman yazan master da sözün ilahi mənasında möminlikdən uzaq adamdır. O, güclü psixoloji təsirə malik, tarixi mövzuda kitab yazıb. Bu roman – bütün ziddiyyətləri, gələcək nəsillərin, düşünən və iztirab çəkən hər bir şəxsiyyətin qəbul

etdiyi qərarları həli etməyə və düzgünlüyünü təsdiqləməyə məhkum edilənlər bir növ özündə cəmləşdirən romandır.

Master romanda qələbə çala bilmir. Onun qalibiyyəti ilə M.A.Bulqakov bedii həqiqətin qanunlarını pozmuş olar və özünün realizm duyğusuna xəyanət etmiş olardı. Unudulmasın ki, yer üzündə masterin şagirdi qalıb; yer üzündə masterin romanı qalıb.

“Master və Marqarita” mürəkkəb əsərdir. Roman barəsində çox deyilib və hələ çox da deyiləcək. Romana çoxlu sayda şərhlər var. “Master və Marqarita” haqda hələ çox düşüncələr, hələ çox yazacaqlar...

“Əlyazmalar yanır” – romanın qəhrəmanlarından biri belə bəyan eleyir: M.A.Bulqakov isə həqiqətən də öz əlyazısını yandırmağa cəhd etmişdisə də roman yaşamağa davam edirdi. Master onu öz bəli bilirdi. Əlyazma yenidən bərpa olunur. Yazıcının ölümündən sonra o, bizə də gəlib çatmış və tezliklə bütün dünyada geniş oxucu kütləsi qazanmışdır.

Hazırda Mixail Afanasyeviç Bulqakovun yaradıcılığı layiqli yerini tutmuş və bütün dünya ədəbiyyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Bulqakovun bütün yaratdıqlarını – romanlarını, povest və pyeslərini oxucular müxtəlif cür öz istədikləri kimi qavrayacaq və müəllif ideyasının dərinliklərindəki yeni-yeni dəyərləri dərk etməyə çalışacaqlar.

BİRİNCİ HISSƏ

... axı, sən kimsən?
– Mən daim pislük arzulayan və daim
yaxşılıq edən qüdrətin bir hissəsiyəm.
Gete. "Faust"

I FƏSİL

Tanımadığımız adamdan uzaq durun

Yazın isti bir qürub axşamı Patriarx gölünün qırağında iki adam görüldü. Əynində parusindən boz yay köynəyi olan, təxminən qırx yaşlarında, qara saçları ortadan dazlaşmış tösmərək kişi şlyapasını əlində piroq kimi tutmuşdu, təmiz qırılmış sifətdə buynuz sağanaqlı iri qara eynəyi ilk baxışdan gözə dəyirdi. Enlikürək, kürən, dama-dama kepkasını boynunun dalına itələmiş kəkilli gənc ətəyi uzun, enli köynək, əzik ağ şalvar və qara çəkələk geyinmişdi.

Bunlar Moskvanın qısaca Massolit adlanan çox böyük ədəbi cəmiyyətlərindən birinin sədri və qalın bədii jurnalın redaktoru Mixail Aleksandroviç Berlioz, onun gənc yoldaşı isə Bezdömnü ləqəbi ilə yazıb-yaradan şair İvan Nikolayeviç Ponıryov idi.

Azca yaşllaşmış cökə ağacının kölgəsinə çatan kimi, yazıçılar tez-tələsik özlərini üstünə "Pive və sular" yazılmış alabəzək köşkə verdilər.

Bu yerdə həmin dəhşətli may axşamının ilk qəribəliyini qeyd etmək lazımdı. Nəinki köşkün ətrafında, Kiçik Bronnaya küçəsinə paralel xiyabanda da kimsə gözə dəymirdi. Nəfəs almağa belə hal qalmadığı, günəşin Moskvanı yaxıb-yandırıb, buludsuz havada Sədovaya dairəsinin arxasına endiyi həmin vaxtda cökə ağacının altında heç kim yoxdu, skamyada heç kim oturmamışdı – xiyaban bomboş idi.

– Narzan verin, – Berlioz dedi.

- Narzan yoxdu, – köşkdəki qadın nəyə görə incik cavab verdi.
- Pivə var? – Bezdomnı boğuş səslə soruşdu.
- Pivəni axşam gətirəcəklər, – qadın cavab verdi.
- Bəs nə var? – Berlioz xəbər aldı.
- Ərik şirəsi, ancaq ılıqdı, – qadın dedi.
- Di verin, verin, verin!..

Ərik şirəsindən sarı köpük qalxdı və havadan dəlləlxana qoxusu gəldi. İçən kimi ədibləri hıçqırığ tutdu, hesabı kəsib, üzləri gölə, arxaları Bronnaya küçəsinə skamyada oturdular.

Bu zaman təkcə Berliozla əxli olan ikinci qəribəlik baş verdi. Hıçqırığı qəfil kəsdi, ürəyi çırpınıb barasa yuvarlandı, sonra qayıtdı, ancaq küt sancıyla. Bundan başqa, onu heç nədən elə möhkəm qorxu sardı ki, həmin dəqiqə dabanına tükürüb Patriarx gölündən qaçmaq istədi. Berlioz nədən qorxdığını anlamadan qüسسə ilə ətrafına baxdı. Rəngi ağarmışdı, alnını dəsmalla silib düşündü: “Nə oldu mənə? Heç vaxt belə şey olmayıb... ürəyim şiltaqlıq eləyir... yorulmuşam. Deyəsən, hər şeyi atıb Kislovodskiyə getməyin vaxtıdır...”

Bu yerdə bürkülü hava onun qarşısında qatılaşdı və həmin havadan çox qəribə görünüşlü şəffaf adam əmələ gəldi: balaca başında günlüklü cokey papağı, əynində dar, dama-dama yüngül pencək... Boyu bir sajn, dəhşətli dərəcədə anıq, çiyinləri ensiz adamın sifətində isə, nəzərinizə çatdırım ki, istehza var idi.

Berliozun həyatı elə qurulmuşdu ki, qeyri-adi hadisələrə öyrəşməmişdi. Daha da ağarıb, gözlərini bərəldərək təşvişlə düşündü: “Belə şey ola bilməz!..”

Ancaq təəssüflər olsun ki, beləydi, uzun, bu tərəfindən o tərəfi görünən adam, torpağa toxunmadan, onun qarşısında sola-sağa yırğalanırdı.

Berlioz dəhşətdən gözlərini yumdu. Gözlərini açanda isə gördü ki, hər şey qurtarıb, ilğım itib, dama-dama paltarlı yoxa çıxıb, ürəyindəki sancı da onunla bir yerdə.

– Tfu, lənət şeytana, – redaktor dedi, – bilirsen, İvan, istidən az qaldı ürəyim yatsın! Hətta qarabasmaya oxşar nəşə oldu da, – o gülümsəməyə çalışdı, ancaq gözlərindən hələ də qorxu çəkilməmişdi, əlləri titrəyirdi. Ancaq get-gedə sakitləşdi, dəsmalla üzünü yelləyib, kifayət qədər gümrah səslə: “Hə, deməli...” – deyib, hərdən erik şirəsindən içməklə kəsilən söhbətinə qayıtdı.

Sonradan biləcəyiniz kimi, söhbət İsa Məsihdən gedirdi. Məsələ belə idi, redaktor jurnalın növbəti nömrəsi üçün şairə din əleyhinə böyük poema sifariş vermişdi. İvan Nikolayeviç bu poemanı yazdı, özü də çox qısa müddətə, ancaq təəssüf ki, poema redaktoru heç cür qane etmirdi. Bezdomnı öz poemasının baş qəhrəmanını, yəni İsanı qara boyalarla təsvir etmişdi, bununla belə, redaktorun fikrincə, poemanı büsbütün təzədən yazmaq lazımdı. Ona görə də başlıca səhvini göstərmək üçün indi şairə İsa haqqında mühazirəyə oxşar bir şey oxuyurdu. İvan Nikolayeviçi məhz nəyin pis vəziyyətdə qoyduğunu demək çətindi – təxəyyülün gücü, yoxsa yazmaq istədiyi məsələnin mahiyyətindən xəbərsizliyi – ancaq onun təsvir etdiyi xoşagələn personaj olmasa da, tamamilə canlı çıxmışdı. Berlioz isə şairə sübut etmək istəyirdi ki, əsas məsələ İsanın necəliyində, yaxşı, ya pis olmasında deyil, ondadı ki, İsa adlı şəxsiyyət, ümumiyyətlə, yaşamaıy və onun haqqındakı bütün hekayətlər – bəsit uydurmalar, çox adi əfsanələrdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, redaktor oxumuş adam idi və öz söhbətlərində çox meharətlə qədim tarixçilərə, məsələn, İsanın varlığı barədə bir kəlmə də olsun yazmayan tanınmış İskəndəriyyəli Filona, əla təhsil almış İosif Flaviyə istinad edirdi. Mixail Aleksandroviç dərin bilik nümayiş etdirib hətta Tatsitin məşhur “Salmələrinin” on beşinci kitabının 44-cü fəslində İsanın edamından bəhs edilən yerin çox sonralar quraşdırılıb oraya əlavə olunduğunu da dedi.

Redaktorun söylədikləri şair üçün təzə olduğundan oynaq, yaşıl gözlərini ona zilləyib, hərdən hıçqırdığına görə pıçılı ilə erik şirəsini söyərək, diqqətlə Mixail Aleksandroviçə qulaq asırdı.

– Şərqdə elə bir din yoxdu ki, – Berlioz deyirdi, – bakirə qız dünyaya allah gətirməsin. Xristianlar da təzə bir şey fikirləşə bilməyib bu yolla getdilər, əslində həyatda olmayan İsanı yaratdılar. Bax, əsas diqqəti buna yönəltmək lazımdı...

Berliozun hündür tenoru boş xiyabana yayılırdı və Mixail Aleksandroviç yalnız çox elmli adamların boynunu sındıracağından qorxmayıb baş vurduğu dərinliklərə cumduqca şair Yerin və Göyün oğlu, Misirin mərhəmətli allahı Osiris, Finikiya allahları Fammuz, Marduk və hətta nə zamansa Meksikada asteklərin tapındığı, az tanınan zəhmli Vitsliputsli haqqında bir sox faydalı və maraqlı şeylər öyrəndi.

Və elə Mixail Aleksandroviç asteklərin Vitsliputslinin fiqurunu xəmirə necə yapdıqlarını şairə danışdı ki, xiyabanda ilk adam göründü.

Sonradan, açığını desək, artıq iş-ışdən keçmişdi, müxtəlif müəssisələr bu adamın görkəmi ilə bağlı öz məlumatlarını təqdim etdilər. Onları tutuşduranda heyrətlənməyə bilmirsən. Birində deyirdi ki, bu adamın boyu balaca, dişləri qızıl və sağ ayağı axsaq olub. O birində adamın çox iri, dişlərinin platin qapaqlı olduğu, sol ayağının axsaqlığı bildirilirdi. Üçüncüdə qısaca xəbər verildirdi ki, onun heç bir xüsusi əlaməti olmayıb.

Etiraf etməyə məcburuq ki, bu məlumatların heç biri həqiqətə uyğun deyil.

Ən əvvəl: təsvir olunanın heç bir ayağı axsamırdı, boydan nə balaca, nə də nəhəngdi, sadəcə, hündürdü. Dişlərinə gəlinə, soldakı dişləri platin qapaqlı, sağ tərəfdəkilər isə qızıldı. Əynində xarici, bahalı boz kostyum, ayağında kostyumu rəngdə tuflı vardı. Boz bəremini qulağının üstünə basmışdı, qoltuğuna vurduğu əl ağacının qara ucluğu pudel başı formasında yonulmuşdu. Yaşı qırxıdan bir az çox olardı. Ağızı əyri idi. Sifəti təmiz qırılmışdı. Qarayanırdı. Sağ gözü qara, sol gözü nədənsə yaşıldı. Qara qaşlarının biri o birindən hündürdü. Bir sözlə – əcnəbi.

Redaktorla şairin əyləşdiyi skamyanın yanından ötəndə, əcnəbi onları çəp-çəp süzüb dayandı və qəfil dostlardan iki addım aralıdakı skamyada oturdu.

“Almand”, – Berlioz fikirləşdi.

“İngilisd, – Bezdomnı fikirləşdi, – gör ha, əlcəkdə isti deyil ona”.

Əcnəbi isə gölü kvadrat şəklinə dövrələmiş hündür binalara göz gəzdirdi, hiss olunurdu ki, bu yerləri ilk dəfədi görür və buralar onun marağına səbəb olub.

O, nəzərlərini Mixail Aleksandroviçdən həmişəlik uzaqlaşan günəşi şüşələrində sındıraraq göz qamaşdıran yuxarı mərtəbələrə dikdi, sonra baxışlarını axşamqabağı şüşələrin artıq qaralmağa başladığı aşağısına tərəf sürüşdürdü, nəyəse təkəbbürlə gülümsədi, göz-lərini qıydı, əllərini əl ağacına, çənəsini isə əlinə söykədi.

– İvan, – Berlioz deyirdi, – sən, misal üçün, allahın oğlu İsanın doğulmasını çox yaxşı, satirik təsvir edibsən, ancaq məsələ bundadır ki, hələ İsayə qədər bir yığın allah oğlu doğulmuşdu, götürək elə fri-

kiyalı Attisi; sözün kəsəsi, onların heç biri doğulmayıb, heç biri də olmayıb, o cümlədən, İsa da və lazımdı ki, sən doğuşdan, falçıların gəlişindənə, bu doğuş barəsindəki cəfəng şayiələri qələmə alaydın... Ancaq sən yazıdan belə çıxır ki, o, doğrudan da, anadan olub!..

Bu yerdə Bezdomnı nəfəsini çəkib ona əziyyət verən hiçqırığı saxlamağa cəhd etdi, ona görə daha bərk və ağırlı hiçqırdı, elə bu vaxt Berlioz söhbətini kəsdi, çünki əcnəbi ayağa durub, onlara tərəf yönəldi.

Hər ikisi ona təəccüblə baxdı.

– Xahiş edirəm, məni bağışlayasınız, – yaxınlaşan adam aksentlə, amma sözləri təhrif etmədən dedi, – sizlə tanış olmadan cəsarət edirəm... ancaq sizin elmi söhbətinizin mövzusu o qədər maraqlıdır ki...

O, nəzakətlə bəremini çıxartdı və dostların ayağa qalxıb təzim etməkdən ayrı əlacı qalmadı.

“Yox, yəqin fransızdı...” – Berlioz fikirləşdi.

“Polşalıdı?..” – Bezdomnı fikirləşdi.

Əlavə etmək lazımdır ki, ağızını açan andan əcnəbi haqqında şairdə çox pis təəssürat yarandı. Berliozun isə ürəyinə yatdı, ürəyinə yatdı da yox... necə deyirlər, onda elə bil maraqlı o yatdı.

– İcazə verərsinizmi əyləşim? – əcnəbi nəzakətlə xahiş etdi və dostlar qeyri-ixtiyari kənara çəkilincə, cəld onların arasında oturdu, o dəqiqə də söhbətə girişdi.

– Əgər yanılmırsam, siz buyurdunuz ki, İsa dünyada olmayıb? – əcnəbi sol yaşıl gözü ilə Berliozu süzdü

– Yox, siz yanılmayıbsınız, – Berlioz nəzakətlə cavab verdi, – mən məhz bunu deyirdim.

– Ah, necə də maraqlıdır! – əcnəbi ucadan dedi.

“Nə lazımdı e, buna?” – Bezdomnı sifətini turşutdu.

– Siz də həmsöhbətinizin fikri ilə razısınız? – naməlum şəxs sağa dönüb Bezdomnıdan xəbər aldı.

O, ibarəti, qəliz danışmağı xoşladığından:

– Yüzə yüz! – deyə təsdiqlədi.

– Heyrətamizdi! – çağırılmamış həmsöhbət nəyə görə oğrun-oğrun ətrafına boylanıb səsini qısdı: – Zəhlənizi tökdüyümə görə üzr diləyirəm, ancaq mən belə başa düşdüm ki, siz hələ, üstəlik, allaha da inanmırsınız? – O qorxduğunu göstərərək əlavə etdi: – And içirəm, heç kəsə deməyəcəm.

– Bəli, biz allaha inanmırıq, – Berlioz xaricinin hürkməyinə gülümsədi, – lakin bu haqda tamamilə sərbəst danışmaq olar.

Əcnəbi skamyanın söykənəcəyinə yayxınıb, təəccübdən az qala qışqırdı:

– Siz ateistsiniz?!

– Bəli, biz ateistik, – Berlioz gülümsəyərək cavab verdi, Bezdomnu isə hirsli-hirsli düşündü: “Qırsaqqız olub ha, xarici qaz!”

– Ah, necə gözəldi! – qərribə əcnəbi ucadan deyib, gah bu, gah da o biri ədibə baxdı.

– Bizim ölkədə ateizm heç kimi təəccübləndirmir, – Berlioz diplomatcasına nəzakətlə dedi, – bizim əhəlinin əksəriyyəti şüurlu surətdə çoxdandı allah haqqında nağıllara inanmır.

Bu yerdə əcnəbi belə bir hoqqa çıxartdı: ayağa qalxıb heyrətlənmiş redaktorun əlini sıxdı:

– İcazə verin, sizə səmimi qəlbdən minnətdarlığımı bildirim!

– Nəyə görə siz ona minnətdarlıq edirsiniz? – Bezdomnu gözlərini döyərək soruşdu.

– Bir səyahətçi kimi mənə xeyli maraqlı olan mühüm məlumata görə, – qərribə əcnəbi barmağını mənəli şəkildə qaldırıb izah etdi.

Mühüm məlumat, görünür, doğrudan da, səyahətçiye güclü təsir bağışlamışdı, çünki o qorxa-qorxa ətrafındakı binaları süzdü, elə bil hər pəncərədə ateist görəcəyindən ehtiyatlanırdı.

“Yox, o, ingilisdidi...” – Berlioz fikirləşdi, Bezdomnu isə: “Çox maraqlıdı, bu harada rus dilini belə öyrənə bilib!” – deyər düşündü və yenə sifətini turşutdu.

– Ancaq icazənizlə soruşum, – xarici qonaq narahat düşüncələrdən sonra dilləndi, – bəs onda allahın varlığını təsdiqləyən o beş sübutu neyləyək?

– Əfsus! – Berlioz təəssüfləndi, – bu sübutların heç biri heç nəyə yaramır və bəşəriyyət onları çoxdan arxivə verib. Razılaşın ki, elmi cəhətdən allahın varlığını təsdiqləyən heç bir sübut ola bilməz.

– Əhsən! – əcnəbi qışqırdı, – əhsən! Siz narahat qoca İmmanuilin bu bərədəki fikirlərini büsbütün təkrar etdiniz. Ancaq məzəlisi budur: o, beş sübutun hamısını yerlə-yeksan elədi, sonra isə özünə gülürmüş kimi, öz altıncı sübutunu yaratdı!

– Kantın sübutu da, – savadlı redaktor nəzakətlə gülümsəyərək etiraz etdi, – inandırıcı deyil. Şiller nahaq yerə deməyib ki, Kantın

bu məsələ ilə bağlı mühakiməsi ancaq qulları razı sala bilər, Ştraus isə, sadəcə, bu sübutlara gülüb.

Berlioz danışa-danışa fikirləşirdi: “Axı, bu kimdi? Rus dilində niyə belə yaxşı danışır?”

– Belə sübutlarına görə bu Kantı tutub üç illiyə basasan Solovkiyə! – tamamilə gözələnilmədən İvan Nikolayeviç guruldadı.

– İvan! – Berlioz pərt halda pıçıldadı.

Ancaq Kantı Solovkiyə göndərmək təklifi əcnəbini nəinki heyrətləndirdi, əksinə, hətta vəcdə getirdi.

– Elədir ki, var, – o qışqırdı və Berliozu baxan sol yaşıl gözü parıldadı, – onun yeri elə oradı! Axı, mən o zaman səhər yeməyində ona demişdim: “Professor, özünüz bilirsiniz, ancaq fikirləriniz nəsə dolaşdı! Bəlkə də ağıllıdı, ancaq həddindən artıq anlaşılmazdı! Sizi məsxərəyə qoyacaqlar!”

Berliozun gözləri bərəldi: “Səhər yeməyində... Kanta? Bu nə sayıqlayır?”

– Ancaq, – əcnəbi Berliozun heyrətinə fikir vermədən, üzünü şairə tutaraq davam etdi, – Solovkiyə göndərmək o səbəbdən mümkün deyil ki, o, yüz ildən artıqdı Solovkidən daha uzaq yerdədi və sizi inandırırım, onu həmin yerdən heç vəchlə çıxarmaq olmaz!

– Təəssüf! – davakar şair söyləndi.

– Mən də təəssüflənirəm! – naməlum şəxs onunla razılaşıdı və gözlərini parıldadaraq sözüne davam etdi: – Ancaq mənə belə bir məsələ narahat edir: əgər allah yoxdursa, sual olunur, insan həyatını və ümumiyyətlə, dünyanın qaydalarını kim nizamlayır?

– Elə insan özü nizamlayır, – boynumuza əlaq ki, çox da aydın olmayan bu suala Bezdomnu acıqlı cavab verməyə tələsdi.

– Bağışlayın, – naməlum şəxs mülayimcəsinə cavab verdi, – idarə etmək üçün gərəkdir, heç olmasa, müəyyən bir müddətə dəqiq planın ola. İcazənizlə soruşum, insan necə idarə edə bilər ki, gülməli dərəcədə qısa bir müddət üçün, deyək, min il üçün plan qurmaq imkanına malik olmadığı bir yana, hətta öz sabahkı gününə belə cavabdeh deyil? Həqiqətən də, – bu yerdə əcnəbi Berliozu tərəf döndü, – təşəvvür edin, misal üçün, siz başlayırsınız özünüzdü, başqalarını idarə etməyə, əmrlər verməyə, necə deyərlər, get-gədə işə alışırsınız və birdən sizdə... öhö... öhö... ağciyər sarkoması peyda olur... – bu yerdə əcnəbi şirin-şirin gülümsədi, sanki ağciyər sarkoması haqqındakı

fikir ona ləzzət verdi, – bəli, sarkoma, – pişik kimi gözlərini qıyıb təkrar etdi, – və budur, sizin idarə etməyiniz sona çatdı! Öz həyatınızdan savayı daha sizi heç nə maraqlandırmır. Qohumlarınız başlayır sizə yalan söyləməyə, siz narahatlıq hiss edib bilikli həkimlərin, sonra şarlatanların, olur ki, falçıların üstünə qaçırırsınız. Birinci və ikinci kimi, üçüncü də tamamilə mənasızdı, özünüz başa düşürsünüz. Və bütün bunlar faciə ilə bitir: bir az əvvəl nəyi isə idarə etdiyini güman edən şəxs qəfil taxta qutuda hərəkətsiz uzanması olur və yaxınları anlayanda ki, bu uzanandan daha heç bir xeyir yoxdu, onu sobada yandırılar. Hələ bundan da pisi olur: kimsə yığışır ki, getsin Kislovodskiyə, – əcnəbi bu yerdə Berliozu süzdü, – deyirsən adi bir işdi, ancaq bunu da eləyə bilmir, çünki məlum deyil, nəyə görə qəfildən ayağı sürüşüb, düşür tramvayın altına! Doğrudanmı siz deyəcəksiniz, o özünü belə idarə edib? Düşünmək doğru olmazmı ki, kimsə onu idarə eləyib? – naməlum şəxs qərribə tərzdə güldü.

Berlioz sarkoma və tramvay haqqındakı söhbətə çox böyük maraqla qulaq asırdı və hansısa narahat fikirlər ona əzab verməyə başladı: “O, əcnəbi deyil! O, əcnəbi deyil... o çox qərribə adamdı... di yaxşı, axı, o kimdi?”

– Görürəm, papiros çəkmək istəyirsiniz? – naməlum şəxs birdən Bezdornıya müraciət etdi, – hansına üstünlük verirsiniz?

– Nədi, sizdə hər cürəsi var? – papirosu qurtaran şair qaşqabaqlı halda soruşdu.

– Hansına üstünlük verirsiniz? – yad adam təkrar etdi.

– Tutaq ki, “Naşa marka”ya, – Bezdornı acıqla cavab verdi.

Yad adam cibindən dərhal portsiqar çıxarıb, Bezdornıya təklif etdi:

– “Naşa marka”.

Redatoru və şairi portsiqarda məhz “Naşa marka”nın olmasından çox, portsiqarın özü heyrləndirdi. O çox iri idi, saf qızıldandı və açanda qapağındakı göy və ağ brilyant üçbucaq bərq vurdu.

Bu yerdə ədiblərin hərəsi bir cür fikirləşdi. Berlioz: “Yox, xaricidi”, Bezdornı isə: “Bir buna bax ha!”

Şair və portsiqarın sahibi papiros yandırdılar. Berlioz isə çəkən olmadığından imtina etdi.

“Ona belə etiraz etmək lazımdı, – Berlioz qərara aldı, – bəli, insan müvəqqəti, heç kim bunun əksini demir. Ancaq məsələ belədi ki...”

Di gəl o bu sözləri deməyə macal tapmamış, əcnəbi danışmağa başladı:

– Bəli, insan müvəqqəti, ancaq bu, dərd yaradı. Pis odur ki, onun hər dəqiqə ölümünü də var, bax, məsələ bundadı! O hətta bu axşam nə edəcəyini də deyə bilməz.

“Məsələyə bu cür yanaşmanın özü mənasızdı...” – Berlioz düşüncə ilə etiraz etdi:

– Bunu artıq şişirdirsiniz, bu axşam nə edəcəyim mənə az-çox aydıdı. Əgər Bronnıda başıma kərpic düşməsə...

– Heç nədən, – naməlum şəxs onun sözünü ağızda qoydu, – heç kimin heç vaxt başına kərpic düşmür. O cümlədən, inanın ki, sizi belə bir təhlükə gözləmir. Siz başqa cür öləcəksiniz.

– Siz dəqiq bilirsiniz? – Berlioz tamamilə təbii olaraq kinayə ilə soruşdu, o, doğrudan da, mənasız söhbətə girişmişdi, – bəlkə mənə deyəsiz?

– Həvəslə, – yad adam cavab verdi. O, Berliozu başdan ayağa süzdü, sanki ona kostyum tikməyə hazırlaşdı, sonra pıçıldadı: “Bir, iki... Merkuri ikinci binanın üstündədi... ay batdı... altı – bədbəxtlik... axşam – yeddi...” – və sevinə-sevinə ucadan elan etdi: – Sizin başınızı kəsəcəklər!

Bezdornı gözlərini heyrlə, kinlə bu həyasız naməlum şəxsə dikmişdi, Berlioz isə zorla gülümsədi:

– Bəs kim? Düşmənlər? Müdaxiləçilər?

– Yox, – həmsöhbəti dedi, – rus qadını, komsomolçu.

– Hm... – naməlum şəxsin zarafatından əsəbiləşən Berlioz mızıldadı, – mənə bağışlayın, bu inandırıcı deyil.

– Xahiş edirəm, mənə də bağışlayasınız, – əcnəbi cavab verdi, – ancaq belədi. Hə, istərdim sizdən soruşsam, əgər sifr deyilsə, bu axşam nə edəcəksiniz?

– Sifr deyil. İndi mən Sadovıdakı evimə gedəcəm, axşam saat onda Massolitdə iclasdı, mən də bu iclasa sədrlik edəcəyəm.

– Yox, bu heç cür ola bilməz, – əcnəbi qətiyyətlə etiraz etdi.

– Nə üçün?

– Çünki, – əcnəbi qara quşların axşamın sərinliyini duyub səssizcə süzdüyü göyə baxdı, – Annuşka artıq günobaxan yağını alıb, alıb nədi, hətta dağıdıb da. Ona görə də iclas baş tutmayacaq.

Bu zaman, tamamilə aydınlı ki, cökə ağacının altına sükut çökdü.

– Bağışlayın, – pauzadan sonra Berlioz ağzına gələni çərənləyən əcnəbiyə baxdı, → nə günebxan yağı, hansı Annuşka?

– O günebxan yağı ki, – Bezdımnı qəfil dilləndi, görünür, çağırılmamış həmsöhbətinə müharibə elan etmək qərarına gəlmişdi, – vətəndaş, siz haçansa ruhi xəstələr üçün müalicəxanada olubsunuz?

– İvan!.. – Mixail Aleksandroviç astadan dedi.

Ancaq əcnəbi azacıq da olsa incimədi və ürəkdən güldü.

– Olmuşam, olmuşam, özü də dəfələrlə! – o, gülməyən gözlerini şairdən çəkmədən, gülə-gülə ucadan dedi, – mən haralarda olmamışam! Ancaq heyif ki, şizofreniyanın nə olduğunu professordan soruşmamışam. Bunu siz onun özündən öyrənərsiniz, İvan Nikolayeviç!

– Mənim adımlı haradan bilirsiniz?

– Əfv edin, İvan Nikolayeviç, axı sizi kim tanıdır? – bu yerdə əcnəbi cibindən “Literaturmaya qazeta”nın dünənki sayını çıxartdı və İvan Nikolayeviç ilk səhifədə öz şəklini, onun altında isə şeirlərini gördü. Hələ dünən şöhrətinin və məşhurluğunun sübutuna sevinən şair bu dəfə fərəh hissi keçirmədi.

– Üzr istəyirəm, – onun sifəti tutulmuşdu, – siz bir dəqiqə gözləyərsinizmi? Yoldaşıma bir-iki kəlmə sözümlə var.

– Ah, məmnuniyyətlə! – naməlum şəxs dedi, – cökənin altı elə yaxşıdı ki... mən isə, yeri gəlmişkən, heç hara tələsmirəm.

– Mişa, məsələ belədi, – şair Berliozu kənara çəkib pıçıldadı, – o, turist-zad deyil, casusdu, bizim tərəfə keçmiş rus mühaciridi. Ondən sənədlərini istə, yoxsa əkiləcək...

– Belə olar ki? – Berlioz həyəcanla pıçıldayıb fikirləşdi: “Axı, düz deyir!”

– Sən mənə inan, – şair onun qulağına pıçıldadı, – özünü gicliyə vurub ki, nələrsə öyrənsin. Görürsən, rus dilində nə qırıldadır, – şair danışa-danışa göz qoyurdu ki, əcnəbi qaçmasın, – gedək, onu tutaq, yoxsa aradan çıxacaq...

Və Berliozun qolundan tutub skamyaya sarı çəkdi.

Naməlum şəxs oturmamışdı, əlində tünd-boz cildli nəsə bir kitabça, yaşıl kağızdan qalın zərf və vizit vərəqəsi tutmuşdu.

– Bağışlayın ki, mübahisəyə başım qarışdığından özümü təqdim etmədim. Bu mənim vizit vərəqəm, bu pasport və məsləhətçi kimi Moskvaya dəvətnamə, – əcnəbi hər iki ədibi diqqətlə süzərək dedi.

Onlar pərt oldular: “Lənət şeytana, hər şeyi eşidib...” – Berlioz fikirləşib, nəzakətli jestlə göstərdi ki, sənədlərə ehtiyac yoxdu. Əcnəbi onları redaktorun əlinə dürtdüyü vaxt, şair macal tapıb vizit vərəqəsinə xarici hərflərlə yazılmış “professor” sözünü və familiyasının baş hərfini – “W”-ni oxuya bildi.

– Çox xoşdu, – redaktor utancaqlıqla mızıldandı və əcnəbi sənədləri cibinə qoydu.

Münasibətlər beləcə bərpa olundu və hər üçü təzədən skamyada oturdu.

– Siz buraya məsləhətçi kimi dəvət olunubsunuz, professor? – Berlioz soruşdu.

– Bəli, məsləhətçi kimi.

– Siz almansınız? – Bezdımnı xəbər aldı.

– Mən?.. – professor bir daha soruşub, qəfil fikrə getdi. – Bəli, əlbəttə, almanam... – o dedi.

– Siz rus dilində gözəl danışırırsınız, – Bezdımnı bildirdi.

– Ah, mən, ümumiyyətlə, poliqlotam, çox dil bilirəm, – professor cavab verdi.

– Bəs sizin ixtisasınız nədir? – Berlioz xəbər aldı.

– Mən magiya üzrə mütəxəssisəm.

“Əcəb də işdi!..” – ani olaraq Mixail Aleksandroviçin fikrindən keçdi.

– Sizi... sizi bu ixtisas üzrə bura dəvət edəblər? – o kökələdi.

– Bəli, bu ixtisas üzrə, – professor təsdiqləyib sözünə aydınlıq getirdi: – Buradakı Dövlət kitabxanasında cadugər Herbert Avri-lakskinin onuncu əsrə aid əlyazmaları tapılıb. Onları tədqiq etmək üçün çağırılmışam. Mən dünyada yeganə mütəxəssisəm.

– A-a! Siz tarixçisiniz? – Berlioz ürək rahatlığıyla və hörmətlə soruşdu.

– Mən tarixçiyəm, – alim təsdiqlədi və heç nəyə dəxli olmadan əlavə etdi: – Bu gün axşam Patriarx gölünün kənarında çox maraqlı əhvalat baş verəcək!

Redaktor və şair yenə xeyli təəccübləndilər, professor isə hər ikisini özünə sarı çəkib pıçıldadı:

– Nəzərə alın ki, İsa həyatda olub.

– Bilirsiniz, professor, – Berlioz zorla gülümsədi, – biz sizin dərin biliyinizə hörmət edirik, ancaq bu məsələdə başqa nöqteyi-nəzəri tələfdarıyıq.

– Heç bir nöqteyi-nəzər lazım deyil, – qərribə professor cavab verdi, – sadəcə, o yaşayıb, vəssalam.

– Axı, nəse bir dəlil-sübut lazımdı... – Berliozun sözü yarımqıç qaldı.

– Heç bir sübut da lazım deyil, – professorun aksenti nədənsə yoxa çıxmışdı və o astadan dedi: – hər şey sadədi: qan-qırmızı astarlı ağ plaşda...

II FƏSİL

Ponti Pilat

Qan-qırmızı astarlı ağ plaşda, yaz ayı nisanın on dördündə səhər tezdən İudeyanın prokuratoru Ponti Pilat əyri ayaqlarını sürüyə-sürüyə Böyük İrodun sarayının iki qanadını birləşdirən üstüörtülü sütunların arasına daxil oldu.

Dünyada prokuratorun ən çox gül yağının qoxusundan zəhləsi gedirdi, indi də hər şey nəhs gündən xəbər verirdi, çünki bu qoxu onu lap ertədən izləməyə başlamışdı. Prokuratora elə gəlirdi ki, bağdakı sərv ağacları, palmalar gül yağı qoxuyur, mühafizəçilərin dəri geyimlərinin və özlərinin tər iyinə də lənətə gəlmiş gül yağı qarışmış. Prokuratorla birlikdə Yerşalaimə gələn On ikinci İldırımsürətli legionun birinci koqortası¹ yerləşən sarayın arxasındakı fliqellərdən qalxan tüstü, bağın yuxarı meydançasından ötüb sütunları bürümüşdü və kenturiyalardakı² kaşevərlərin³ nahar hazırlamağa başladığını göstərən acı tüstüyə də yenə həmin gül yağının qoxusu hopmuşdu.

¹ Koqorta – qədim Romada piyada qoşun hissəsi, legionun onda biri

² Kenturiya – hərbi bölmə, ilk vaxtlar yüz nəfərdən ibarət olub

³ Kaşevər – hərbi hissədə aşpaz

“Ey allahlar, allahlar, nəyə görə siz məni cəzalandırırsız?.. Hə, şübhə yoxdu! Bu odur, yenə odur, başın tən yarısını ağrıdan dəhşətli, məğlubedilməz hemikraniya xəstəliyi. Onun dərmanı, əlacı yoxdu. Çalışım başımı tərpetməyim...”

Fəvvarənin böyründəki mozaikalı döşəməyə kreslo qoyulmuşdu və prokurator heç kimə baxmadan oturub əlini yana açdı. Katib perqament parçasını ehtiramla onun əlinə qoydu. Prokurator ağrıdan üzünü turşudub, yazıya öteri göz gəzdirdi, perqamenti katibə verib zorla dilləndi:

– Qalileydən olan məhkumdu? İş tetrarxa¹ göndəribsiniz?

– Bəli, prokurator, – katib cavab verdi.

– Bəs nə deyir?

– O, rəy verməkdən imtina edib, Sinedrionun² ölüm hökmünü sizin təsdiqinizə yollayıb.

Prokuratorun yanağı səyrirdi və o, astadan dedi:

– Mütəhimi getirin.

O saat iki legioner bağın meydançasından iyirmi yeddi yaşlarında bir adamı sütunların altındakı eyvana, prokuratorun kreslosunun qarşısına gətirdilər. Bu adamın əynindəki köhnə mavi xiton cırıq-cırıq idi. Başındakı ağ örtük alından qayışla sıxılmış, əlləri arxadan bağlanmışdı. Sol gözünün altında iri qançır var idi, ağzının cızılmış kənarında qan qurumuşdu. Gətirilən adam həyəcanla, maraqla prokuratora baxırdı.

O isə bir az susandan sonra arami dilində astadan soruşdu:

– Yerşalaim məbədinə dağıtmaq üçün camaatı qızıqdıran sən idin?

Prokurator daş kimi oturmuşdu, yalnız sözləri deyəndə dodaqları azca tərpenirdi. Dəhşətli ağrıdan partlayan başını tərpetməyə qorxurdu.

Əlləri bağlı adam bir qədər qabağa əyilib danışmağa başladı:

– Xeyrixah insan! İnan mənə...

Ancaq prokurator yenə əvvəlki kimi tərpenmədən, səsini qaldırmadan onun sözünü ağzında qoydu:

– Sən məni xeyrixah insan adlandırırısan? Səhv edirsən. Yerşalaimdə hamı pıçıldadır ki, mən qəddar yırtıcıyam, bu da tamamilə

¹ Tetrarx – qədim Romada əyalət hökmdarı

² Sinedrion – qədim İsraildə məclis, şura, divan

doğrudur, – həmin yeknesəq səslə əlavə etdi: – Kenturion Siçovulqıranı yanıma çağırın.

Əlahiddə kenturiyaya komandanlıq edən Siçovulqıran ləqəbli kenturion Mark prokuratorun qarşısında dayananda hamıya elə gəldi ki, eyvana qaranlıq çökdü.

Siçovulqıran legionun ən uzun əsgərindən də bir baş hündürdü və kürəyi o qədər enliydi ki, hələ yüksəyə qalxmamış günəşin qarşısını büsbütün kəsdi.

Prokurator kenturiona latın dilində dedi:

– Cinayətkar məni xeyirxah insan adlandırır. Onu bir dəqiqəliyə buradan apar, mənimlə necə danışmaq lazım olduğunu ona başa sal. Ancaq şikəst eləmə.

Hərəkətsiz oturan prokuratorun başqa hamının baxışı, əlinin işarəsiylə məbusa arxasınca gəlməsini tapşırın Mark Siçovulqırana dikilmişdi.

Ümumiyyətlə, Mark Siçovulqıran harda peyda olur-olsun, boy-buxununa görə hamının baxışı ona dikilirdi, onu ilk dəfə görənlər isə həm də kenturionun eybəcər hala düşmüş sifətindən gözlerini çəkə bilmirdilər: alman toppuzu nə zamansa onun burnunu xurd-xəşil eləmişdi.

Mozaikalı döşəmədə Markın ağır çəkmələri taqqıldadı, əlləri bağlı məbus sakitcə onun arxasınca getdi. Sütunların arasına sükut çökdü, eyvanın böyründəki bağda quruldayan göyərçinlərin səsi eşidildi, bir də fəvvərədən axan su öz sirli, həzin mahnısını oxuyurdu.

Prokurator istədi qalxsın, gicgahlarını fəvvərənin altına tutub, beləcə donub qalsın. Ancaq bilirdi ki, bu da ona kömək etməyəcək.

Siçovulqıran məbusu sütunların altından bağa aparıb, tunc heykəlin yanında dayanmış legionerin əlindən qırmançı aldı, yüngülcə qolaylanıb, məbusun kürəyinə çəkdi. Kenturionun zərbəsi yüngül olsa da, əlləri bağlı məbusun ayağı yerdən üzüldü, havası çatmadı, rəngi qaçdı, gözləri axdı. Mark sol əliylə onu boş torba kimi asanca göyə qaldırıb, ayaqları üstə yerə qoydu və arami sözlərinin qol-qabırğasını sındıra-sındıra burnunda mızıldandı.

– Roma prokuratoruna – igemon¹ de. Başqa söz demə. Düz dayan. Məni başa düşdün, ya səni vurum?

¹ İgemon – yunan dilində “canişin”, “sərdar”, “başçı”

Məbus səndirləyə də özünü düzəltdi, rəngi üzünə qayıtdı, nəfəsini dərib xırıltılı səslə cavab verdi:

– Səni başa düşdüm. Məni vurma.

Bir dəqiqə sonra o yenə prokuratorun qarşısında dayanmışdı.

Boğuq xəstə səs dedi:

– Adın?

– Mənim? – məbus tezəcə dilləndi, bütün varlığı ilə göstərməyə çalışdı ki, onu bir daha qəzəbləndirməmək üçün ağıllı-başlı cavab verməyə hazırdı.

Prokurator astadan dedi:

– Mənim adım mənə məlumdu. Özünü olduğundan da gic göstərməyə çalışma. Adın?

– İeşua, – məbus tələsik dilləndi.

– Ayaman var?

– Qa-Nosri.

– Əslin hardandı?

– Qamala şəhərindən, – məbus başıyla göstərdi ki, orada, uzaqlarda, ondan sağ tərəfdə, şimalda Qamala şəhəri var.

– Damarında hansı qan axır?

– Dəqiq bilmirəm, – məbus tez cavab verdi, – valideynlərimi xatırlamıram. Mənə deyiblər ki, atam suriyalı olub...

– Daimi yaşayış yerin var?

– Daimi yaşayış yerim yoxdu, – məbus sıxılaraq dedi, – şəhər-şəhər gəzirəm.

– Bunu bir sözlə də ifadə etmək olar – avara, – prokurator sözünə davam etdi: – Doğmaların var?

– Heç kimim yoxdur. Dünyada təkəm.

– Savadın var?

– Bəli.

– Arami dilindən başqasını bilirsən?

– Bilirəm. Yunan dilini.

Şişmiş göz qapağı qalxdı, əzəbdən dumanlaşmış göz məbusa dikildi. Bir gözü açılmamışdı.

Pilat yunan dilində danışdı:

– Demək, sən məbədi uçurmaq istəyirdin, xalqı da buna çağırırdın?

Bu yerdə məhbus yenə dirçəldi, gözlərindən qorxu çəkildi və o, yunan dilində dedi:

– Mən, xey... – az qala çaşdığına görə məhbusun gözlərində qorxu yanıb-söndü, – igemon, mən heç vaxt məbəd uçurmaq fikrində olmamışam, heç kimi də bu mənasız hərəkətə təhrik etməmişəm.

Alçaq stola tərəf əyilib məhbusun verdiyi ifadəni yazan katibin sifətindən təəccüb oxundu. O, başını qaldırıb, dərhal da perqamente sarı əydi.

– Bayramlarda bu şəhərə cürbəcür adamlar gəlir. Onların arasında sehrbazlar, münəccimlər, falçılar, qatillər olur, – prokurator yeknəsəq səslə dedi, – ancaq yalançılar da olur. Məsələn, sən yalançısan. Aydınca yazılıb: məbədi uçurmağa təhrik edirdi. Adamlar belə şahidlik edir.

– İgemon, bu xeyirxah adamlar, – məhbus dedi və tələsik əlavə etdi: – heç nə öyrənməyiblər və dediklərimin hamısını dolaşiq salıblar. Mən, ümumiyyətlə, bu dolaşıqlığın hələ çox uzun zaman davam edəcəyindən qorxuram. Hamısı da ona görədir ki, mənim dediklərimi o düzgün yazmır.

Sükut çökdü. Artıq hər iki xəstə göz məhbusa baxırdı.

– Sonuncu dəfə təkrar edirəm: özünü dəli yerinə qoyma, quldur, – Pilat yumşaq, yeknəsəq səslə dedi, – sənin barəndə az yazılıb, ancaq yazılanlar səni asmaq üçün kifayətdir.

– Yox, yox, igemon, – məhbus onu inandırmağa çalışdı, – bir nəfər öləndə keçə dərisindən perqament arxamca gəzib elə hey yazır. Bir dəfə bu perqamente baxanda dəhşətə gəldim. Orada yazılanların heç birini mən deməmişəm. Ona yalvardım: allah xatirinə, öz perqamentini yandır! Ancaq onu əlimdən qayıb qaçdı.

– Kim? – Pilat cəndərdir soruşdu və əliylə gicgahını sıxdı.

– Levi Matvey, – məhbus həvəslə bildirdi, – o, vergiyiğan olub, ilk dəfə onunla Viffaqiyyə gedən yolda, əncir bağlarının yanında görüşüb söhbət etdim. Əvvəl-əvvəl mənə düşmən kimi yanaşdı, hətta məni təhqir etdi, daha doğrusu, elə bildi it adlandırmaqla məni təhqir edir, – bu yerdə məhbus gülümsədi, – mən şəxsən bu heyvanda pis bir şey görmürəm ki, həmin sözdən də inciyəm.

Katib yazmağı dayandırıb, altdan-altdan təəccüblə məhbusa yox, prokuratora baxdı.

– ... ancaq mənə qulaq asdıqca yumşalmağa başladı, – İeşua sözüünə davam etdi, – nəhayət, pullarını yola atıb dedi ki, mənimlə gedəcək...

Pilat saralmış dişlərini göstərüb, bir yanağı ilə gülümsədi və bütün bədəniiylə katibə sarı dönüb dedi:

– Ey, Yerşalaım şəhəri! Burada nələr eşitmirsən! Eşitdinizmi, vergiyiğan pullarını yola atıb!

Nə cavab verəcəyini bilmədiyindən, katib də Pilatın təbəssümünü yamsıladı.

– O dedi ki, daha pula nifrət edir, – İeşua Levi Matveyin qəribə hərəkətini izah elədi. – həmin vaxtdan o mənim yol yoldaşım oldu.

Hələ də acı-acı gülümsəyən prokurator məhbusa, sonra sağ tərəfdə, lap aşağılarda uzanan hippodromun at heykəllərinin başı üstündən, durmadan yüksələn günəşə baxdı və dözülməz əzab içində fikirləşdi ki, vur-tut ikicə kəlmə: “Asın onu”, – deyib, bu qəribə qulduru eyvandan qovmaq ən canqurtaran işdi. Mühafizə dəstəsini də qovsun, sütunların altından sarayın içinə getsin, tapşırırsın ki, otağı qaranlıq eləsinlər, yatağa yığılıb soyuq su istəsin, yazıq səslə iti Banqanı çağırırsın, ona qemikraniyadan şikayətlənsin. Prokuratorun ağrıyan başından bir anlığa zəhər haqqında şirnikləndirici fikir də keçdi.

O, dumanlı baxışlarla məhbusu süzdü, bir müddət susub, səhər-səhər insafsızcasına yandırıp-yaxan Yerşalaım günəşinin altında döyülməkdən sifəti əldən çıxmış məhbusun nə üçün onun qarşısında dayandığını və hələ nə qədər bu adama heç kimə lazım olmayan suallar verəcəyini əzabla düşündü.

– Levi Matvey? – xəstə xırıltılı səslə soruşub gözlərini yumdu.

– Bəli, Levi Matvey, – ona işgəncə verən zil səsi eşitdi.

– Bəs bazardakı camaata məbəd haqqında, axı, nə deyirdin?

Cavab verən adamın səsi sanki Pilatın gicgahını deşirdi, ona son dərəcə əzab verirdi və bu səs deyirdi:

– İgemon, mən deyirdim, köhnə inamın məbədi uçacaq və həqiqətin yeni məbədi qurulacaq. Belə deyirdim ki, anlasınlar.

– Avara, axı, sən nə üçün haqqında təsəvvürün belə olmadığı həqiqətdən danışıb, bazar camaatını çaşdırırdın? Nədi həqiqət?

Bu yerdə prokurator fikirləşdi: “Ey mənim allahlarım! Mən ondan məhkəmədə lazım olmayan şeylər soruşuram... Ağlım daha mənə

xidmət etmir...” Və tünd maye dolu kasa yenə gözünün qabağına gəldi. “Zəhər verin mənə, zəhər...”

Yenə həmin səsi eşitdi:

– Hər şeydən əvvəl həqiqət odur ki, sənin başın ağrıyır və elə möhkəm ağrıyır ki, ürəksiz də olsa, ölüm haqqında fikirləşirsən. Nəinki mənimlə danışmaq, mənə baxmaq belə sənin üçün çətindi. Mən indi qeyri-ixtiyari sənin celladına dönmüşəm, bu da mənə kədərliyəndir. Sən nə barədəsə düşünə də bilmirsən, yalnız itini arzulayırsan, görünür, o, bağlı olduğun yeganə varlıqdı. Ancaq əzabların indi qurtaracaq, başının ağrısı kəsəcək.

Katib gözlərini bərəldib məhbusa baxırdı və deyilənləri daha yazmırdı.

Pilat əzab dolu gözlərini məhbusa sarı qaldırdı və gördü ki, günəş artıq hippodromun üstündə xeyli yüksəkdə dayanıb, gün işığı sütunların arasına düşərək, İesuanın əyilmiş sandallarına doğru sürünür, o isə gün işığından kənara çəkilir.

Prokurator kreslodan qalxıb, başını əlləri ilə sıxdı və qırılmış sarımtıl sifətində dəhşət ifadə olundu. Ancaq o saat da ağrısını boğub, yenə kresloya çökdü.

Məhbus isə hələ danışdı, ancaq katib artıq heç nə yazmırdı, boğazını qaz kimi uzadıb, ağızından söz qaçırmamağa çalışdı.

– Budur, hər şey qurtardı, – məhbus dostcasına Pilata baxa-baxa dedi, – mən buna son dərəcə şadam. İgemon, sənə məsləhət görürdüm, saraydan çıxıb piyada bu ətrafda, heç olmasa, Yeleon dağındakı bağda gəzəsən. Tufan qalxacaq, – məhbus günəşə baxıb gözlərini qıydı, – gec, axşama yaxın. Gəzinti sənə çox fayda verərdi, mənse, məmnuniyyətlə, səni müşayiət edərdim. Başına yeni fikirlər gəlib, güman edirəm, sənin üçün də maraqlı olar, həvəslə onları sənənlə bölüşərdim, üstəlik də, sən çox ağıllı adam təsiri bağışlayırsan.

Katib meyit kimi ağardı və perqament bükülüsünü əlindən döşəməyə saldı.

– Bədbəxtlik ondadı ki, – heç kimin sözünü kəsmədiyi əli bağlı məhbus davam etdi, – sən həddindən çox qapalısan və adamlara olan inamını büsbütün itirmisən. Razılaş ki, bütün mehrini itə salmaq olmaz. İgemon, sənin həyatın kasıbdı, – danışan adam bu yerdə gülümsəməyə cəsarət etdi.

Katib indi ancaq bir şey haqqında fikirləşirdi, öz qulaqlarına inənsin, ya inanmasın. İnanmaq lazım gəlirdi. Onda çalışdı ki, məhbusun görünməmiş ədəbsizliyi qarşısında özündən tez çıxan prokuratorun qəzəbinin məhz hansı əcaib şəkildə olacağını təsəvvür etsin. Prokuratoru yaxşı tanısa belə, katib bunu da təsəvvür edə bilmədi.

Bu vaxt prokuratorun üzgün, xırıltılı səsi eşidildi. O, latın dilində: – Onun qollarını açın, – dedi.

Mühafizə dəstəsindəki legionerlərdən biri nizəni yerə vurub, başqasına verdi, yaxınlaşıb məhbusun əlini açdı. Katib perqament bükülüsünü yerdən qaldırdı, qərara aldı ki, hələ heç nə yazmasın, heç nəyə də təəccüblənməsin.

– Boynuna al, – Pilat astadan yunanca soruşdu, – sən böyük həkimsən?

– Yox, prokurator, mən həkim deyiləm, – məhbus əzilmiş, şişib qızarmış biləklərini ləzzətlə sıgalladı.

Pilatın sərt baxışları məhbusa sancılmışdı, artıq bu baxışlar dumanlı deyildi, onlarda hamıya tanış olan qığılımlar əmələ gəlmişdi.

– Bayaq heç soruşmadım, – Pilat dedi, – bəlkə latın dilini də bilirsən?

– Bəli, bilirəm, – məhbus cavab verdi.

Pilatın sarımtıl üzünə qızartı çökdü və o, latınca soruşdu:

– Nədən bildin ki, mən itimi çağırmaq istəyirəm?

– Çox sadəcə, – məhbus latınca cavab verdi, – sən əlini havada gəzdirdin, – məhbus Pilatın jestini təkrar etdi, – elə bil sıgallamaq istəyirdin, dodaqların da...

– Hə, – Pilat dedi.

Susdular, sonra Pilat yunanca soruşdu:

– Demək, həkimsən?

– Yox, yox, – məhbus tələsik cavab verdi, – mənə inan, həkim deyiləm.

– Di yaxşı. Əgər bunu sirr kimi saxlamaq istəyirsənsə, saxla. Bunun işə dəxli yoxdur. Sən israr edirsən ki, məbədi dağıtmağa... yandıрмаğa, ya hər hansı bir yolla uçurmağa kimsəni təhrik etməmişən?

– İgemon, mən təkrar edirəm, heç kimi bu cür hərəkətə çağırمامışam. Məgər mən ağıldan kəm adama oxşayıram?

– Sən ağıldan kəmə oxşamırsan, – prokurator astadan dedi və sifətində nəşə qorxunc bir təbəssüm göründü, – and iç ki, belə bir şey olmayıb.

– Sən nəyə and içməyimi istəyirsən? – əlləri açılmış məhbus həvəslə soruşdu.

– Heç olmasa, öz canına and iç, – prokurator dedi, – ona and içməyin əsil vaxtıdır, çünki o, tükədən asılıdır, bunu bil.

– Yoxsa elə bilirsen onu sən asıbsan, igemon? – məhbus soruşdu, – əgər belədirsə, çox səhv edirsən.

Pilat diksindi və acıqla dedi:

– Mən bu tükü kəsə bilərəm.

– Elə buna görə də səhv edirsən, – məhbus əlilə gündən daldalanaraq işıqlı bir təbəssümlə etiraz etdi, – razılaş ki, o tükü yalnız onu asan kəsə bilər.

– Belə, belə, – Pilat gülümsədi, – indi mən heç şübhə etmirəm ki, Yersalaimdəki veyillərin hamısı qarabaqara sənə arxanə gəzirmiş. Bilmirəm sənə kim dil verib, ancaq yaxşı dil verib. Yeri gəlmişkən, doğrudurmu ki, sən Yersalaimə Suz darvazasından eşşəyin belində giribsen, dalınca düşən qara camaat da səni peyğəmbər kimi salamlayırmış? – bu yerdə prokurator perqament bükülüsünü göstərdi.

Məhbus təəccüblə prokuratora baxdı.

– Mənim eşşəyim yoxdur, igemon, – o dedi. – Doğrudur, mən Yersalaimə Suz darvazasından keçib gəlmişəm, ancaq piyada, təkçə Levi Matveyin müşayiətilə. Heç kim də məni salamlamayıb, çünki o vaxt Yersalaimdə məni kimsə tanıyırdı.

– Sən bu adamları tanıyırsanmı, – gözünü məhbusdan çəkmədən Pilat sözüne davam etdi, – biri Dismas, o biri Hestas, üçüncüsü Varavvan?

– Mən bu xeyirxah insanları tanımıram, – məhbus cavab verdi.

– Doğru deyirsən?

– Doğru deyirəm.

– İndi mənə de görüm, nə çox “xeyirxah insanlar” sözünü işlədirsən? Nədi, sən hamını belə adlandırırısan?

– Hamını, – məhbus cavab verdi, – dünyada pis insan yoxdu.

– İlk dəfədi bunu eşidirəm, – Pilat gülümsədi, – bəlkə də mən həyatı yaxşı bilmirəm! Daha yazma, – onsuz da heç nə yazmayan

katibə dedi və məhbusla danışmağa davam etdi: – hansısa yunan kitabından bunu oxuyubsan?

– Yox, öz ağımla bu nəticəyə gəlmişəm.

– Bunu da təbliğ edirsən?

– Bəli.

– Yaxşı, misal üçün, kenturion Mark, ona Siçovulqıran ləqəbi veriblər, o xeyirxah insandı?

– Bəli, – məhbus cavab verdi, – doğrudu, o, bədbəxt adamdır. Xeyirxah insanlar onu eybəcər hala salandan sonra qəddar və sərt olub. Maraqlıdır, kim onu eybəcər hala salıb?

– Həvəslə danışa bilərəm, – Pilat dedi, – çünki mən bunun şahidi olmuşam. İllər ayının üstünə tökülüşdüyü kimi xeyirxah insanlar onun üstünə tökülüşdülər. Almanlar onun boynundan, əllərindən, ayaqlarından yapışdılar. Piyada manipul¹ mühasirəyə düşmüşdü və əgər mənim komandanlıq etdiyim süvari turma² cinahdan yarıb keçməsəydi, sən, filosof, indi Siçovulqıranla danışası olmayacaqdın. Bu hadisə İdistavizo yaxınlığında Qız vadisindəki döyüşdə olub.

– Əgər mən onunla söhbət etsəydim, – məhbus birdən xəyalpərestliklə dedi, – əminəm ki, o büsbütün dəyişərdi.

– Güman edirəm, – Pilat dedi, – əgər legionun zabıt və əsgərlərindən hər hansı biriylə danışmaq fikrinə düşsən, legionun leqatı buna çətin ki, sevinsin. Amma hamımızın xoşbəxtliyindən, bu, baş verməyəcək, özü də bunun qayğısına qalanlardan birincisi mən olaçağam.

Bu vaxt bir qaranquş süzüb sütunların arasına girdi, qızıl suyuna çəkilmiş tavanın altında dövrə vurub aşağı endi, qanadı az qaldı taxçadakı mis heykəlin sifətinə toxunsun və sütunun kopitelinin arxasında yoxa çıxdı. Görünür, orada yuva qurmaq fikrinə düşmüşdü.

Qaranquşun uçduğu müddətdə başı artıq ayazmış, aydınlaşmış prokurator nə edəcəyini düşünüb-daşındı: igemon Qa-Nosri ləqəbli səfil filosof İşuanın işini araşdırıb, onda cinayət tərkibi tapmadı. O cümlədən, bu yaxınlarda Yersalaimdə baş verən iğtişəşlərlə İşuanın hərəkətləri arasında heç bir əlaqə aşkar etmədi. Demə, səfil filosof ruhi xəstəymiş. Bu səbəbdən Kiçik Sinedrion tərəfindən Qa-Nosriyə çıxartılmış ölüm hökmünü təsdiq etmir. Ancaq Qa-Nosrinin ağılsız,

¹ Manipul – qədim Romada iki kenturiyadan ibarət qoşun hissəsi

² Turma – qədim Romada atlı qoşun hissəsi

əsassız çıxışlarının Yerşalaimdə çaxnaşmaya səbəb ola biləcəyini nəzərə alıb, prokurator İşuanı burdan uzaqlaşdırır və onu Aralıq dənizindəki Straton Qeysəriyyəsində, yəni məhz prokuratorun iqamətgahı olan yerdə həbsə saldırır.

Bunu katibə diktə etmək qalır.

Qaranquşun qanadları igemonun başı üstündə pırıldadı, quş özünü fəvvarənin kəmərinə vurub, bayıra uçdu. Prokurator gözünü qaldırıb, məhbusa baxdı və onun yanında tozun sütun kimi göyə qalxdığını gördü.

– Onun haqqında olanlar qurtardı? – Pilat katibdən soruşdu.

– Təəssüf ki, yox, – katib qəfil dillənib, o biri perqament parçasını Pilata uzatdı.

– Daha nə yazılıb? – Pilat sifətini turşutdu.

Veriləni oxuyandan sonra onun sifəti lap dəyişdi. Boynuna, üzünə qanmı axdı, yoxsa başqa nəşə baş verdi, dərisi sarımtıllığını itirib bozardı, gözləri sanki çuxura düşdü.

Yəqin gicgahını zoqquldadan da həmin qandı, ancaq prokuratorun gözlərinə nəşə olmuşdu. Ona elə gəldi məhbusun başı harasa yoxa çıxdı, əvəzinə başqa baş peyda oldu. Bu daz başa qızıl tac qoyulmuşdu, altında dərin yara etmiş və məlhəm çəkilmiş yumru xora var idi, dişsiz ağzi büzüşmüş, alt dodağı sallanmışdı. Pilata elə gəldi ki, eyvanın çəhrayı sütunları, aşağıda, bağın arxasında Yerşalaimin uzaqdan görünən damları yoxa çıxdı və hər şey Kaprey bağlarının sıx yaşıllığı içində itib-batdı. Qulaqlarına da nəşə olmuşdu – uzaqlarda çalınan şeypurların vahiməli səsi gəldi və kiminsə burnunda təkəbbürlə, uzada-uzada dediyi sözlər aydınca eşidildi: “Əlahəzrətin ləyaqətinin toxunulmazlığı haqqında qanuna görə...”

Qısa, bir-birinə bağlanmayan qeyri-adi fikirlər beynindən ötür keçdi: “Həlak oldu,” “Həlak oldular!..” Və bunların arasında ən cəfəngi kiminsə mütləq – kimin?! – ölümsüzlüyə qovuşacağı fikri idi və həm də ölümsüzlük fikri nədənsə sonsuz kədər oyadırdı.

Pilat qarabasmadan canını güclə qurtardı, baxışlarını eyvanda dolandırdı və yenə qarşısında dayanmış məhbusa baxdı.

– Qulaq as, Qa-Nosri, – prokurator İşuanı qərribə nəzərlə süzdü, onun sifəti acıqlı, gözləri narahat idi, – sən haçansa böyük qeysər haqqında nəşə deyibsən? Cavab ver! Deyibsən?.. Yoxsa... demə...yibsən? – Pilat “demə” sözünü məhkəmədə lazım olduğunu

dan bir az çox uzatdı və baxışıyla İşuaya sanki hansı fikri işə aşılamağa çalışdı.

– Həqiqəti demək həm asan, həm də xoşdu, – məhbus dilləndi.

– Mənə dəxli yoxdur, – boğuc, acıqlı səsle Pilat dedi, – həqiqəti demək sən üçün xoşdur, ya xoş deyil. Ancaq sən həqiqəti deməli olacaqsan. Əgər nəinki qaçılmaz, həm də əzablı ölüm istəmirsənsə, danışmamışdan hər sözünü ölç-biç.

İudeyanın prokuratoruna nə olduğunu heç kim bilmədi, ancaq o, gün işığından daldalanırmış kimi əlini qaldırmağı özünə rəva gördü və həmin əlini qalxan edib, məhbusa baxışıyla nəşə işarə etməyə çalışdı.

– Di cavab ver, – o dedi, – kiriaflı İudanı tanıyırsanmı və əgər qeysər haqqında danışsansa, ona məhz nə danışsən?

– Əhvalat belə olub, – məhbus həvəslə danışmağa başladı, – dünən axşam mən məbədin yanında özünü Kiriaf şəhərindən olan İuda kimi qələmə verən bir gəncə tanış oldum. O mənə Aşağı Şəhərdəki evinə qonaq apardı...

– Xeyrixah insandı? – Pilatın gözlərində iblisənə bir təbəssüm yanıb-söndü.

– Çox xeyrixah və hər şeyi bilməyə can atan adamdı, – məhbus təsdiqlədi, – o mənim fikirlərimə çox böyük maraq göstərdi, mənə son dərəcə xoş üzlə qəbul elədi...

– Məsələlər yandırdı... – Pilat məhbusun ədasıyla acıqlı-acıqlı dedi, bu vaxt gözləri parıldayırdı.

– Bəli, – prokuratorun məlumatlılığına İşua bir az təəccübləndi, – dövlət hakimiyyəti haqqında fikrimi söyləməyimi xahiş etdi. Bu məsələ onu çox maraqlandırır.

– Bəs sən nə dedin? – Pilat soruşdu, – yoxsa nə cavab verdiyini unuduğunu söyləyəcəksən? – artıq Pilatın səsində ümitsizlik var idi.

– Başqa şeylərdən əlavə dedim ki, – məhbus bildirdi, – hər bir hakimiyyət insanlar üzərində zorakılıq aletidir, vaxt gələcək nə qeysərlərin, nə də başqalarının hakimiyyəti olacaq. İnsan həqiqət və ədalət səltənətinə daxil olacaq, orada, ümumiyyətlə, heç bir hakimiyyətə ehtiyac qalmayacaq.

– Sonra!

– Sonra heç nə, – məhbus dedi, – bu yerdə adamlar içəri doluşub əl-qolumu bağladılar və mənə həbsxanaya apardılar.

Katib bir kəlmə də olsun, buraxmamağa çalışaraq, sözləri tələsik perqamentə yazırdı.

– Dünyada insanlar üçün imperator Tiverinin hakimiyyətindən böyük və adil hakimiyyət olmayıb, yoxdu və olmayacaq! – Pilatın kallaşmış xəstə səsi guruldadı.

Prokurator nədənsə katibə və mühafizəçilərə nifrətlə baxırdı.

– Ağılsız cinayətkar, onun haqqında fikir söyləmək sənin işin deyil! – Bu yerdə Pilat qışqırdı: – Mühafizəçilər eyvandan çıxarılınsın! – Və katibə sarı dönüb əlavə etdi: – Məni cinayətkarla tək qoy, bu, dövlət məsələsidir.

Mühafizəçilər nizələrini qaldırıb, nallı çəkmələrini ahəngdar şəkildə yerə vura-vura eyvandan bağa çıxdılar, katib də onların arxasınca getdi.

Eyvandakı sükutu bir müddət yalnız fəvvarənin səsi pozdu. Pilat xırda borularla qalxan suyun kasaya necə dolub daşdığına, necə sırıltıyla töküldüyünə baxdı.

İlk olaraq məhbus dilləndi:

– Mən görəəm ki, kiriaflı gəncə danışdığımıza görə nəsə bədbəxtlik baş verib. İgemon, hiss edirəm ki, ona fəlakət üz verəcək və mənim ona çox yazığım gəlir.

– Düşünürəm ki, – prokurator qərribə tərzdə gülümsədi, – sənin dünyada kiriaflı İudadan daha artıq yazığın gələsi bir adam da var, onu İudadan bəter fəlakət gözləyir. Demək, soyuqqanlı, öz əqidəsinə sadıq olan cəllad Mark Siçovulqıran, səni, gördüyüm kimi, – prokurator İşuanın eybəcər hala salınmış sifətini göstərdi, – moizələrinə görə döyən adamlar, dörd əsgəri öz əlaltılarıyla öldürən quldur Dismas və quldur Hestas, nəhayət, murdar satqın İuda – onların hamısı xeyirxah insandı?

– Bəli, – məhbus cavab verdi.

– Və həqiqət səltənəti bərqərar olacaq?

– Olacaq, igemon, – İşua inamla cavab verdi.

– Heç vaxt olmayacaq! – Pilat qəfil elə dəhşətli səslə bağırdı ki, İşua səndələdi. Çox illər əvvəl Qız vadisində Pilat öz atlılarına bu cür qışqırmışdı: “Doğra onları! Doğra onları! Nəhəng Siçovulqıran ələ keçib!” Əmr verməkdən kallaşmış səsini bir az da qaldıraraq, sözləri elə dedi ki, onu bağda da eşitsinlər: – Cinayətkar! Cinayətkar! Cinayətkar!

Sonra astadan soruşdu:

– İşua Qa-Nosri, allahlardan hansına inanırsan?

– Allah təkdi, – İşua cavab verdi, – mən ona inanıram.

– Dua elə ona! Möhkəm dua elə! Ancaq, – bu yerdə Pilatın səsi batdı, – bu da kömək etməyəcək. Arvadın var? – Pilat nədənsə qüسسə ilə soruşdu, ona ne olduğunu özü də anlamırdı.

– Yox, təkəm.

– Mənfur şəhər, – prokurator nəyə görə mızıldandı, üşüyürmüs kimi büzüdü, əllərini bir-birinə sürtdü, – əgər səni kiriaflı İuda ilə görüşdən əvvəl öldürsəydilər, doğrusu, daha yaxşı olardı.

– Sən məni burax, igemon, – gözlənilmədən məhbus xahiş etdi və səsinə həyəcan hiss olundu, – görəəm ki, məni öldürmək istəyirlər.

Pilatın sifəti səyrirdi, o, qan sağılmış gözlərini İşuaya dikdi.

– Bədbəxt, sən güman edirsən ki, Roma prokuratoru sənəndədiklərinə söyləyən adamı buraxar? Ey allahlar, allahlar! Yoxsa istəyirsən sənəndə yerini mən tutum? Mən sənəndə fikirlərini bölüşürəm. Mənə qulaq as: əgər bu andan sonra sən bircə kəlmə söz desən, kiminləsə danışsan, özünü məndən gözlə! Təkrar edirəm: özünü məndən gözlə.

– İgemon...

– Sus! – Pilat bağırdı, yenə eyvana girən qaranquşu hirsli baxışlarla izlədi. – Yanıma! – Pilat qışqırdı.

Katib və mühafizəçilər öz yerlərini tutdular, sonra Pilat elan etdi ki, Kiçik Sinedrionun yığıncağında cinayətkar İşua Qa-Nosriyə çıxarılmış ölüm hökmünü təsdiq edir və katib Pilatın dediklərini yazdı.

Bir dəqiqə sonra Mark Siçovulqıran prokuratorun qarşısında dayanmışdı. Prokurator əmr etdi ki, cinayətkarı məxfi xidmətin rəisinə təhvil versin, həmçinin ona prokuratorun tapşırığını çatdırsın: İşua Qa-Nosri başqa məhkumlardan ayrı saxlansın, İşua ilə nə haqdasa danışmaq, onun hər hansı sualına cavab vermək məxfi xidmət dəstəsinə qadağan olunur və bu qadağanı pozan ağır cəza alacaq.

Markın işarəsiylə mühafizə dəstəsi İşuanı dövrəyə alıb eyvandan çıxardı.

Sonra sinəsində gümüş şir başları parıldayan, dəbilqəsinə qartal lələkləri, qılıncının çiyin qayışına qızıl lövhəciklər bərkidilən, dizinə qədər qaytanla bağlı ayaqqabılarına üçqat altlıq vurulmuş, qıpqırmızı pləşını sol çiyinə atmış, boy-buxunlu, sarısaqqal, yaraşlıq kişi prokuratorun qarşısında dayandı. Bu, legion komandanlığı edən leqat¹

¹ Leqat – komandır

idi. Prokurator ondan sebastiyalıların koqortasının indi harada yerləşdiyini soruşdu. Leqat məlumat verdi ki, sebastiyalıları cinayətkarlara çıxarılmış hökmün xalqa elan olunacağı hippodromun qarşısındakı meydanı mühafizə edir.

Prokurator tapşırıq verdi ki, leqat Roma koqortasından iki kenturiya ayırsın. Onlardan biri Siçovulqıranın başçılığı ilə cinayətkarları, edam üçün lazım olan alətlər yüklənmiş arabaları və cəlladları Keçəl Dağa müşayiət etsin, oraya çatandan sonra yuxarıdakı mühafizə dəstəsinə qoşulsun. O biri isə elə indi Keçəl Dağa göndərilsin və dərhal orada mühafizəni təşkil etsin. Bu məqsədlə, yəni Dağın mühafizəsi üçün prokurator leqatdan yardımçı süvari alayı – Suriya alasını¹ da göndərməsini xahiş etdi.

Leqat evvandan çıxdıqdan sonra prokurator katibə əmr etdi ki, Sinedrionun prezidentini, iki üzvünü və Yerşalaim məbədlərinin mühafizə rəisini saraya çağırınsın, ancaq elə etsin ki, bu adamlarla keçirəcəyi iclasa qədər prezidentlə təklikdə danışa bilsin.

Prokuratorun əmri tez və dəqiq yerinə yetirildi. Son günlər Yerşalaimi nəşə qeyri-adi bir acıqla yandırır-yaxan günəş hələ öz ön yüksək nöqtəsinə çatmamışdı ki, bağın yuxarı terrasında, pilləkəni qoruyan iki ağ mərmər şirin yanında prokuratorla Sinedrion prezidentinin vəzifəsini icra edən, İudeyanın baş ruhanisi İosif Kaifa qarşılaşdı.

Bağda sakitlik idi. Ancaq sütunların arasından nəhəng fil ayaqlı palmalar bitən, günəşin yandırır-yaxdığı bağın yuxarı meydançasına çıxanda, asma körpüləri, qalaları və ön başlıcası, heç bir təsvirə gəlməyən, dam əvəzinə son dərəcə iri qızıl pulcuqlarla örtülmüş mərmər yığından ibarət məbədiylə birlikdə nifrət bəslədiyi bütün Yerşalaim şəhəri prokuratorun gözü qarşısında açıldı, – iti qulaqları çox uzaqlardan, saray bağının aşağı terrasını şəhər meydanından ayıran daş hasarın yanından qalxan, hərdən ah-naləyə bənzəyən səsləri aldı.

Prokurator artıq meydanda Yerşalaimdəki son iğtişaslardan həyəcanlanmış xeyli şəhər sakininin yığıldığını, bu kütlənin hökmün çıxarılmasını səbirsizliklə gözlədiyini, orada qışqıranların isə su satanlar olduğunu başa düşdü.

Prokurator əvvəlcə dözülməz bürküdən daldalanmaq üçün baş ruhanini evvana dəvət etdi, ancaq Kaifa nəzakətlə üzr istəyib, bunu

edə bilməyəcəyini söylədi. Pilat plaşın başlığını dazlaşan başına örtüb əsas məsələyə keçdi. Söhbət yunan dilində gedirdi.

Pilat dedi ki, İesua Qa-Nosrinin işini araşdırıb və ölüm hökmünü təsdiqləyib.

Beləliklə, bu gün həyata keçiriləsi edama üç quldur: Dismas, Hestas, Var-ravvan və bundan əlavə, İesua Qa-Nosri məhkum edilib. Xalq qeysər əleyhinə qiyama çağırmaq fikrinə düşən ilk ikisi Roma hökuməti tərəfindən döyüşlə ələ keçirilib və prokuratorun hesabındadırlar, deməli, burada onlardan söhbət gedə bilməz. Sonuncuları – Var-ravvan və Qa-Nosrini isə yerli hakimiyət tutub və onlar Sinedrion tərəfindən məhkum edilib. Qanuna və adətə görə, bu iki cinayətkardan birini bu gün giren böyük pasxa bayramı münasibətilə azadlığa buraxmaq lazım gələcək.

İndi prokurator bilmək istəyir, Sinedrion bu iki cinayətkardan hansını azad etmək fikrindədir: Var-ravvanı, ya Qa-Nosrini.

Kaifa sualın ona aydın olduğunu göstərmək üçün başını tərpətdi və cavab verdi:

– Sinedrion Var-ravvanın buraxılmasını xahiş edir.

Baş ruhaninin ona məhz bu cavabı verəcəyini prokurator yaxşı bildirdi, ancaq özünü elə aparmalı idi ki, guya belə cavab onu heyrətləndirib.

Pilat bunu böyük məharətlə etdi. Qaşlarını təkəbbürlə qaldırıb, heyrətlə baş ruhaninin düz gözlərinə baxdı.

– Boynuma alıram ki, bu cavab məni heyrətləndirdi, – prokurator mülayimcəsinə dedi, – burada nəşə bir anlaşılmazlıq olduğundan ehtiyatlanıram.

Pilat fikrini izah etdi. Baş ruhaniyə yaxşı məlumdur ki, Roma hakimiyəti yerli ruhani hakimiyətinin hüquqlarına həmişə hörmətlə yanaşır, ancaq bu məsələdə səhv göz qabağındadır. Və bu səhvin aradan qaldırılmasında, əlbəttə, Roma hakimiyəti maraqlıdır.

Əslində, Var-ravvanın və Qa-Nosrinin cinayətləri ağırlığına görə müqayisəedilməzdir. Əgər ikinci şəxs açıq-aşkar dəlidir, cəfəng çıxışlarıyla Yerşalaimdə və digər yerlərdə xalqı həyəcanlandırdığı üçün günahkardırsa, birincinin günahı daha ağırdır. Birbaşa qiyama çağırmağı azmış kimi, üstəlik, onu tutmaq istəyən keşikçini də öldürüb. Var-ravvan daha təhlükəlidi, nəinki Qa-Nosri.

¹ A | a – qədim Romada 500-1000 nəfərlik süvari dəstə

Bütün deyilənlərin müqabilində prokurator xahiş edir ki, baş ruhani qərarı dəyişsin, iki cinayətkardan daha az ziyanlısını azad etsin, o da, şübhəsiz, Qa-Nosridi. Bəs indi sözü nədi?..

Kaifa düz Pilatın gözünün içinə baxdı, astadan, ancaq qətiyyətlə dedi ki, Sinedrion işlə çox diqqətlə tanış olub və Var-ravvanı azad etmək fikrində olduğunu ikinci dəfə söyləyir.

– Necə? Hətta mənim xahişimdən sonra? Roma hakimiyyətinin adından danışan şəxsən xahişindən sonra? Baş ruhani, üçüncü dəfə təkrar et.

– Biz üçüncü dəfə də bildiririk ki, Var-ravvanı azad edirik, – Kaifa sakitcə cavab verdi.

Hər şey bitmişdi və daha danışılacaq heç nə qalmamışdı. Qa-Nosri həmişəlik gedirdi, prokuratorun dəhşətli ağrılarına sağaldan olmayacaqdı; ölümdən savayı bu ağrının əlacı yoxdu. Ancaq indi Pilatı heyrləndirən bu fikir deyildi. Bayaq eyvanda hiss etdiyi anlaşılmaz qüسسə onun bütün varlığına hakim kəsilmişdi. Çalışdı qüسسənin səbəbini özü üçün aydınlaşdırsın, ancaq bunun səbəbi də qərribə idi: prokuratora elə gəldi ki, məhbusa nəyisə deməyib, ya nəyəsə qulaq asmayıb.

Pilat bu fikri özündən qovdu və bu fikir gəldiyi kimi də bir anda uçub getdi. O uçub getdi, ancaq qüسسənin səbəbi izah olunmamış qaldı, çünki ildırım kimi çaxan başqa fikir də onu izah edə bilməzdi: “Ölümsüzlük... ölümsüzlüyə qovuşdu...” Kim ölümsüzlüyə qovuşdu? Prokurator bunu başa düşmədi, ancaq bu müəmmalı ölümsüzlük haqqındakı fikir günün altında onu üşütdü.

– Yaxşı, – Pilat dedi, – qoy belə olsun.

Bu yerdə o, ətrafına göz gəzdirib, baş vermiş dəyişikliyə heyrləndi. Qızılgüllərin çoxluğundan əyilmiş kollar, yuxarıdakı terrası dövrələmiş sərv ağacları, nar ağacları, yaşıllığın arasındakı ağ heykəllər, elə yaşıllığın özü də yoxa çıxmışdı. Bunların yerini içində yosunlar yırğalanan qıpqırmızı xılt tutmuşdu, bu xılt harasa axıb gedirdi və Pilatı da özü ilə aparırdı. Acizliyinə, gücsüzlüyünə görə o indi qəzəbdən boğulurdu.

– Canım sıxıldı, – Pilat dedi, – canım sıxıldı!

O, tərlı, soyuq əliylə pləşın yaxasındakı toqqanı dartdı və pləş quma düşdü.

– Bu gün bürküdü, haradasa tufan qalxıb, – prokuratorun qızarmış sifətindən gözünü çəkmədən və qarşından gələn bütün məşəqqətləri hiss edərək Kaifa dilləndi. “Ah, bu ilin nisan ayı necə dəhşətli!”

– Bürküdən yox, – Pilat dedi, – səninlə bir yerdə olduğuma görə sıxıldım, Kaifa, – Pilat gözlərini qıyıb gülümsədi, – özünü gözəl, baş ruhani.

Baş ruhaninin gözləri parıldadı və heyrləndiyini bürüzə verməkdə prokuratorundan heç də geri qalmadı.

– Mən nə eşidirəm, prokurator? – Kaifa təkəbbürlə və sakit tərzdə cavab verdi, – özün təsdiq etdiyın hökmə görə məni hədələyirsən? Belə şey ola bilərmı? Roma prokuratorunun nəse deməmişdən əvvəl sözlərini ölçüb-bıçdıyınə adət etmişik. Bizi kimse eşitmədi ki, igemon?

Pilat donuq gözləriylə baş ruhaniyə baxdı və hirsindən gülümsədi.

– Bu nə sözdü, baş ruhani! Axı, bizi indi burada kim eşidə bilər? Məgər mən bu gün edam olunacaq gənc divanəyə oxşayıram? Mən uşağammı, Kaifa? Harada nə dediyimi bilirəm. Bağ, saray mühafizə olunur, siçan keçəsi deşik də yoxdu! Siçan nədi, hətta o da, adı nədi... Kiriaf şəhərindən olan? Yeri gəlmişkən, sən onu tanıyırsanmı, baş ruhani? Hə...əgər eləsi buraya girsə, çox peşman olar, buna yəqin inanarsan? Yadında saxla, baş ruhani, bundan sonra sənə rahatlıq yoxdu! Nə sənə, nə sənın xalqına, – və Pilat sağ tərəfi, uzaqda, yüksəklikdə parıldayan məbədi göstərdi, – bunu mən sənə deyirəm – pontiyalı Pilat, Qızıl Nizəli atlı!

– Bilirəm, bilirəm! – Qarasaqqal Kaifa çəkinmədən dedi və gözləri parıldadı. O, əllərini göyə qaldırıb sözüne davam etdi: – İudey xalqı ona nifrət bəslədiyini bilir, sən ona çox əzablar çəkdirmisən, ancaq onu məhv edə bilməyəcəksən! Onu allah qoruyacaq! Bizi eşidərlər, qüdrətli qeysər eşidər, bizi qənimimiz Pilatdan qoruyar!

– Heç də yox! – Pilat qışqırdı və hər dediyi sözlə o get-gedə yüngülləşirdi: daha riyakarlıq etməyə, sözləri seçməyə ehtiyac yox idi. – Məndən qeysərə çox şikayət etmisən, indi növbə mənimdi, Kaifa! İndi xəbər məndən gedəcək, özü də nə Antioxiya canişininə, nə də Romaya, birbaş Kapreyə, imperatorun özüne xəbər gedəcək ki, siz Yersalaimdəki məlum qiyamçıları necə qoruyursunuz. Mən onda Yersalaimi Soloman gölünün suyu ilə suvarmayacağam, ancaq sizin xeyriniz üçün belə istəyirdim! Su ilə yox! Yadına sal, size görə

imperatorun monoqramması olan qalxanları divardan çıxararı oldum, ordunun yerini dəyişdirdim, sizə görə özüm gələsi oldum ki, burada nələr baş verdiyini görüm! Mənim sözlərimi yadımda saxla, baş ruhani. Onda Yerşalaim bir koqortayla canını qurtarmayacaq, yox! Şəhər divarının qarşısına Filmunatın bütöv bir legionu gələcək, ərəb atlı qoşunu gələcək, onda sən acı göz yaşları axıdanların səsinə, iniltilərini eşidəcəksən! Sən onda xilas etdiyin Var-ravvanı xatırlayacaqsan və ziyansız mövzələrinə görə filosofu ölümə göndərdiyinə peşman olacaqsan!

Baş ruhaninin sifəti ləkələrlə örtüldü, gözləri parıldadı. O, prokurator kimi hirsindən gülümsədi.

– Prokurator, indi dediklərinə sən özün inanırsanmı? Yox, inanmırsan! Xalqı yolundan azdıran adam, sən Yerşalaimə sülh, əmin-amanlıq gətirməmişən, sən bunu gözəl bilirsen, atlı. Sən onu buraxmaq istəyirdin ki, xalqın arasına qarışıqlıq salsın, etiqadını təhqir etsin və xalqı Roma qılıncının üstünə aparsın! Ancaq mən, İudeyanın baş ruhanisi nə qədər ki sağam, dinimizin təhqir olunmasına imkan verməyəcəm və xalqı müdafiə edəcəm! Eşidirsənmi, Pilat? – Kaifa hiddətlə əlini qaldırdı: – Bunu nəzərə al, prokurator!

Kaifa susdu və prokurator dənizin uğultusu kimi yenə Böyük İrodun darvazasına lap yaxınlaşan hay-küyü eşitdi. Bu uğultu aşağıdan prokuratorun ayaqlarına, sifətinə doğru qalxırdı: Arxa tərəfdən, sarayın dalından isə şeypurların təhlükə bildirən siqnalları, yüzlərlə ayağın ağır tappıltısı, dəmirlərin cingiltisi eşidildi, – prokurator başa düşdü ki, onun əmrinə uyğun olaraq Roma piyada qoşunu qiyamçıları və quldurları dəhşətə salan ölümqabağı parada çıxmaq üçün artıq hərəkətə gəlib.

– Eşidirsənmi, prokurator? – baş ruhani astadan təkrar etdi, – doğrudanmı sən deyəcəksən ki, bütün bunların baskarı, – baş ruhani bu yerdə hər iki əlini qaldırdı və qara başlıq Kaifanın başından sürüşdü, – miskin quldur Var-ravvandı?

Prokurator biləyinin arxası ilə soyuq, tərlə alını silib yerə, sonra gözünü qıyıb göyə baxdı, gördü ki, qaynar küre düz başının üstündədi, Kaifanın kölgəsi isə lap kiçilərək şirin quyruğuna sığınmış və astadan soyuqqanlıqla dedi:

– Günorta yaxınlaşır. Başımız söhbətə qarışmış, işimizi isə davamı etdirməliyik.

Baş ruhanidən nəzakətlə üzr istəyib, sonuncu qısa iclas üçün lazım olan başqa adamları çağırana qədər onun maqoliyanın kölgəsində oturub gözləməsini xahiş etdi, sonra edamla bağlı bir sərəncam da verəcəkdi.

Kaifa əlini ürəyinin üstünə qoyub hörmətlə təzim etdi və bağda qaldı, Pilat isə eyvana qayıtdı. Onu gözləyən katibə tapşırırdı ki, legionun leqatını, koqorta tribununu¹, həmçinin bağın aşağısındakı terrasda, fəvvarəli dairəvi köşkdə dəvət gözləyən Sinedrionun iki üzvünü və məbəd keşikçilərinin rəisini bağa dəvət etsin. Pilat bu saat qayıdacağını deyib, saraya keçdi.

Katib iclası toplayana qədər prokurator tünd pəncərə pərdələrinin günəşdən qoruduğu otaqda, gün işığı onu narahat etməsə də, sifətinin yarısı başlıqla örtülmüş bir nəfərlə görüşdü. Görüş çox qısa oldu. Prokurator bu adama astadan bir neçə söz dedi, sonra o getdi, Pilat isə sütunların arasından keçib bağa qayıtdı.

Orada görmək istədiyi adamların hamısına prokurator tənənlə və soyuq tərzdə elan etdi ki, İesua Qa-Nosri barədə çıxarılmış ölüm hökmünü təsdiq edir və Sinedrionun üzvlərindən rəsmi şəkildə xəbər aldı ki, cinayətkarlardan hansının sağ qalmasını məsləhət bilirlər. Bunun Var-ravvan olduğu cavabını alıb prokurator:

– Çox yaxşı, – dedi və katibə tapşırırdı ki, bunu protokola qeyd etsin və katibin qumdan qaldırdığı toqqanı əlində sıxıb, tənənəli şəkildə dedi: – Vaxtdı!

İştirakçıların hamısı enli mərmər pilləkənlə, bihüşedici ətir saçan qızılgül kollarının arasıyla aşağı, saray divarına, sonunda Yerşalaimin cıdır meydanının sütunları və heykəlləri görünən daş döşənmiş böyük, hamar meydana çıxaran darvazaya tərəf getdilər.

Dəstə yalnız bağdan meydana çıxıb geniş daş eşafota qalxanda, Pilat qıyılmış gözləriylə yuxarıdan-aşağı meydanı süzüb, vəziyyəti anlamaq üçün, İndicə keçdiyi, yeni saray divarından daş eşafota qədər olan sahə boş idi, ancaq önündəki meydanı Pilat artıq görmürdü – onu kütlə tutmuşdu. Əgər üç cərgə düzülmiş sebastiyalı əsgərlər Pilatdan sol tərəfi və itureyalı yardımçı koqortanın əsgərləri sağ tərəfi saxlamayıdı, kütlə daş eşafotun özünü də, boş sahəni də doldurardı.

Pilat lazımsız toqqanı qeyri-ixtiyarı ovcunda sıxaraq, gözlərini qıyıb daş eşafota qalxdı. Prokurator gün düşdüyünə görə gözlərini

¹ Tribun – atlı qoşunun komandiri

qıymamışdı, yox! Nə üçünsə məhkumları görmək istəmirdi, ancaq indi onun arxasınca edam meydançasına çıxarılaçaqlarını da gözəl bilirdi.

Qıpqırmızı astarlı ağ plaş insan dənizi üzərindəki sıldırımında görünən kimi səs dalğası Pilatı vurdu: "Ha-a-a..." Haradasa uzaqda, hippodromun dərinliklərindən doğulan bu zəif səs sonra gurultuya çevrildi və bir neçə saniyə davam edib sönməyə başladı. "Məni gördülər", – prokurator düşündü. Səs dalğası sönməyə macal tapmamış birdən yenə artmağa başladı və əvvəlkindən yüksəyə qalxdı, ikinci dalğada, dəniz kükrəyəndə köpük üzə çıxdığı kimi, fit səsləri ucaldı və gurultunun içindən qadın iniltiəri eşidildi. "Məhkumları da edam meydançasına çıxardılar... – Pilat fikirləşdi, – inilti də ona görədir ki, izdiham qabağa yeriyəndə bir neçə qadın ayaq altında qaldı".

O, bir müddət gözlədi, çünki izdihamın öz içindəkiləri püşkürüb sakitləşməyincə, heç bir qüvvəylə onu susdurmaq mümkün olmayacağını bilirdi.

Həmin an yetişəndə, prokurator sağ əlini yuxarı qaldırdı və səs-küy tamam yatdı.

Onda Pilat isti havanı bacardığı qədər sinəsinə yığıb qışqırdı və onun səsi minlərlə adamın başı üstündə dalğalandı:

– Qeysər imperator adından!

Kəsik-kəsik bağırtılardan qulaqları batdı – koqortalardakı əsgərlər nizə və bayraqlarını yuxarı ataraq hayqırdılar:

– Yaşasın qeysər!

Pilat başını qaldırıb günəşə baxdı. Gözlərində yaşıl alov oynadı, bu alov beynini qaynatdı və xırıltılı arami sözləri etrafa yayıldı.

– Yerşalaimdə həbs olunmuş dörd cinayətkar, adam öldürdük-lərinə, qiyama çağırışa, qanun və etiqadımızı təhqir etdiyinə görə rüsvayçı edama – dar ağacından asılmağa məhkum edilib. Bu edam indi Keçəl Dağda olacaq! Cinayətkarların adı – Dismas, Hestas, Var-ravvan və Qa-Nosridir. Budur, onlar sizin qarşınızdadı!

Pilat cinayətkarları görməsə də, əlilə sağ tərəfi göstərdi, çünki onların harada lazımsa, orada olduğunu bilirdi.

İzdiham heyrətdən, ya rahatlandığına görə uğuldadı. Uğultu yatanda Pilat sözüne davam etdi:

– Ancaq onların yalnız üçü edam olunacaq, çünki qanuna və adətə görə, pasxa bayramı münasibətilə məhkumlardan birinin mənfur

həyatını, Kiçik Sinedrionun seçimi və Roma hakimiyyətinin təsdiqiylə, alicənab qeysər imperator onun özünə qaytaracaq!

Pilat sözləri qışqırdıqca, uğultunun get-gedə dərin sükutla əvəz olduğunu hiss edirdi. Artıq heç bir səs-səmir eşidilmirdi, hətta elə bir an gəlib çatdı ki, Pilat, ümumiyyətlə, ətrafda hər şeyin yoxa çıxdığını düşündü. Nifrət bəslədiyi şəhər ölmüşdü, bircə o, günün altında üzünü göyə tutub qalmışdı. Pilat bir az susub, sonra qışqırdı:

– İndi sizin qarşınızda azadlığa buraxılacaq adamın adı...

Ad çəkməmişdən əvvəl heç nəyi unutmadığına əmin olmaq üçün yenə gözlədi, çünki həmin xoşbəxtin adını çəkəndən sonra ölü şəhərin diriləcəyini və başqa sözlərin eşidilməyəcəyini bilirdi.

"Qurtardımı? – Pilat öz-özünə pıçıldadı, – qurtardı. Ad!"

Və "r" hərfini uzadıb sükut çökmüş şəhərə qışqırdı:

– Var-ravvan!

Bu zaman ona elə gəldi ki, günəş başı üstündə cingiltiyə çiləkləndi və qulaqlarına od doldu. Bu odda bağırtı, çığırtı, inilti, qəhqəhə və fit səsləri qaynayırdı.

Pilat çönüb, bürənmək üçün ayağı altındakı alabəzək taxta döşəmədən savayı heç hara baxmadan edam meydançasıyla geriye, pilləkənə sarı getdi. O bilirdi ki, indi edam meydançasına tunc pullar, xurmalar dolu kimi yağır, izdiham çaxnaşır, adamlar bir-birini itələyir, bir-birinin belinə dırmaşır ki, öz gözləriylə möcüzəni – artıq ölümün pəncəsində olan adamın necə qurtulduğunu görsünlər! İstintaq zamanı burulmuş qollarından kəndiri legionerlər açanda, ağrının şiddətindən üz-gözünü qırıxdırıb ufuldasa da, məhbusun mənasız, gic bir təbəssümlə necə gülümsədiyini görsünlər.

O bilirdi, elə bu vaxt mühafizəçilər qolları bağlı üç nəfəri artıq yan pilləkənlərlə düşürürlər ki, onları qərbə, şəhər kənarına, Keçəl Dağa apararı yola çıxarsınlar. Yalnız edam meydançasının arxasında Pilat təhlükəsizlikdə olduğuna inandığından başını qaldırdı – məhkumları daha görə bilməzdi.

İzdihamın get-gedə səngiyən uğultusunu, prokuratorun edam meydançasından dediklərini indi arami və yunan dilində təkrar edən çarçılardan qışqırıqları batırırmışdı. Bundan başqa o, at ayaqlarının zəif tappılığını və şeypurun qısa, şən səsini eşitdi. Bazardan hippodrom meydanına çıxan küçənin damlarındakı uşaqların qulaqdeşən fişqırıqları və "ehtiyatlı ol!" bağırtıları da bu səslərə qarışıdı.

Meydanın boşaldılmış sahəsində tək dayanmış əsgər əlindəki bayrağı həyəcanla qaldıranda, prokurator, legionun leqatı, katib və mühafizəçilər dayandı.

Süvari ala camaatın yığnağından yan ötüb, tənəklərin dırmaşdığı daş hasarlı döngəyə burularaq, kəsə yolla Keçəl Dağa çapmaq üçün löhrəm yerləşlə meydana girdi.

Süvari alanın uşaq kimi balaca, mulat kimi qara suriyalı komandiri çaparaq Pilatla bərabərleşəndə nəsə çımxırıb, qılıncını qınından çıxardı. Tərə batmış qara at kənara sıçrayıb şahə qalxdı. Sırayla üç-üç düzölmüş atlar toz-duman qaldırıb onun arxasınca çapdılar, bambuk mizraqların yüngül ucları atılıb-düşürdü, dişləri şən-şən ağaran, parıldayan, ağ çalma altında lap qara görünən sifətlər prokuratorun yanından ötüb keçdilər.

Süvari ala tozu göyə qaldırıb döngəyə girdi və çiyindəki şeypur gün işığında parıldayan sonuncu əsgər Pilatın yanından çapıb keçdi. Pilat əlilə tozdan qorunaraq, narazılıqla sifətini qırışdırıb saray bağının darvazasına tərəf getdi, leqat, katib və mühafizəçilər də onun arxasınca hərəkət etdi.

Səhər saat ona az qalmışdı.

III FƏSİL

Yeddinci sübut

– Bəli, səhər saat ona az qalmışdı, möhtərəm İvan Nikolayeviç, – professor dedi.

Şair yenicə yuxudan oyanmış adam kimi əlini üzünə çəkdi və gördü ki, Patriarx gölündə axşamdı.

Gölün suyu qaralmışdı, üzən qayığın avarlarının şappıltısı və qayıqdakı qadının gülüşü eşidilirdi. Bizim həmsöhbətlərin oturduğu yerdən başqa, xiyabanın qalan üç tərəfindəki skamyalarda artıq öyləşənlər vardı.

Moskva səması elə bil solmuşdu, yüksəkdəki dəyirmi ay tamamilə aydın görünürdü, ancaq hələ qızılı yox, ağ idi. Nəfəs almaq

asanlaşmışdı və cökə ağacının altında səslər axşama xas yumşaqliqla səslənirdi.

“Onun əməlli-başlı bir hekayə quraşdırdığından necə də xəbərim olmayıb?.. – Bezdömnü heyrətlə fikirləşdi, – gör ha, artıq axşam da düşüb! Ancaq bəlkə bunları heç o danışmayıb, sadəcə, mən yatıb yuxuda görmüşəm?”

Ancaq hər halda, professorun danışdığını ehtimal etmək lazımды, yoxsa düşünməli olacaqdı ki, eyni şey Berliozun da yuxusuna girib, çünki o, əcnəbinin sifətinə diqqətlə baxaraq dedi:

– Professor, sizin hekayəniz İncildəki hekayələrə qətiyyənlə uyğun gəlməyə də, çox maraqlıdır.

– Əfv edərsiniz, – professor təkəbbürlə gülümsədi, – heç kim də olmasa, siz gərəklə bilərsiniz ki, İncillərdə yazılanların heç biri əslində baş verməyib və biz əgər İncilə tarixi mənbə kimi istinad etsək... – o yenə gülümsədi və Berlioz duruxdu, çünki o təxminən eyni sözləri Bronni küçəsi ilə Patriarx gölünə tərəf gələndə Bezdömnüya demişdi.

– Elədi, – Berlioz qeyd etdi, – ancaq qorxuram ki, sizin bizə danışdıqlarınızın da həqiqətən baş verdiyini heç kim təsdiqləyə bilməsin.

– Heç də yox! Bunu təsdiq edən tapılar! – professor sözləri düzgün tələffüz etmədən, çox əminliklə dedi və qəfil hər iki dostu işarəylə yaxına çağırtdı.

İkisi də ona tərəf əyildi və o bu dəfə tamamilə aksentsiz danışdı, özü də nəyə görə bu aksent gah itirdi, gah peyda olurdu.

– Məsələ belədi ki... – bu yerdə professor qorxa-qorxa ətrafına boylanıb pıçılıyla dedi, – mən şəxsən orda olmuşam. Eyvanda da Ponti Pilatın yanında idim, bağda Kaifa ilə danışanda da, edam meydançasında da, ancaq gizlicə, necə deyərler, inkoqnito, belə ki, sizdən xahiş edirəm, heç kimə bir kəlmə deməyin, sirr kimi saxlayın!.. Sss!

Sükut çökdü və Berliozun rəngi qaçdı.

– Siz... siz neçə vaxtdır Moskvadasınız? – o, titrək səslə soruşdu.

– Mən elə bu dəqiqə Moskvaya gəlmişəm, – professor çaşqınlıqla cavab verdi və onun gözlərinin içinə əməlli-başlı baxmaq fikri yalnız indi dostların ağına gəldi və əmin oldular ki, onun sol yaşıl gözündən dəlilik yağır, sağ gözü isə bomboş qara deşikdir.

“Budur ha, hər şey aydın oldu! – Berlioz təşvişlə düşündü, – dəli alman gəlib, ya indicə Patriarx gölündə havalanıb. Belə-belə işlər!”

Bəli, doğrudan da, hər şey aydınlaşdı: mərhum filosof Kantın yanında anlaşılmaz səhər yeməyi də, günəbaxan yağı ilə Annuşka haqqında gic-gici söhbət də – professor dəli imiş.

Berlioz nə etmək lazım olduğunu o saat anladı. Özünü skamyanın söykənəcəyinə yıxıb, professorun arxasından Bezdomniya göz vurdu – yeni mübahisə etmə, – ancaq karıxmış şair bu işarələri başa düşmədi.

– Bəli, bəli, bəli, – Berlioz həyəcanla dedi, – ümumiyyətlə, hər şey mümkündür! Hətta çox mümkündür, Ponti Pilat da, eyvan da, qalan şeylər də... Bəs siz tək gəlmisiniz, ya həyat yoldaşınızla?

– Tək, tək, mən həmişə təkəm, – professor acı-acı dilləndi.

– Bəs sizin yükünüz hanı, professor? – Berlioz hiyləgərcəsinə soruşdu, – “Metropol”dadır? Siz harada qalırsınız?

– Mən? Heç harada, – ağıl çəşmiş alman yaşıl gözünü qüssə və heyrətlə Patriarx gölündə dolandırdı.

– Necə? Bəs... siz harada yaşayacaqsınız?

– Sizin mənzildə, – dəli qəfil sırtıqcasına cavab verib göz vurdu.

– Mən... mən çox şadam, – Berlioz mızıldandı, – ancaq düzü, sizin üçün rahat olmaz... “Metropol”da isə əla otaqlar var, birinci dərəcəli mehmanxanadı...

– Bəs şeytan da yoxdu? – xəstə birdən sevincək halda İvan Nikolayeviçdən soruşdu.

– Şeytan da...

– Mübahisə etmə! – Berlioz professorun arxasından göz-qaş eləyə-eləyə pıçıldadı.

– Heç bir şeytan-zad yoxdu! – durduğu yerdə cəncələ düşmüş İvan Nikolayeviç ağzına gələni qışqırdı, – azara düşmüşük də! Özünü dəli yerinə qoymayın.

Dəli bu yerdə elə şaqqanaq çəkdi ki, altında oturuqları cökə ağacından sərçə pırıldayıb uçdu.

– Doğrusu, bu çox maraqlıdır, – professor bədənini esdirə-esdirə güldü, – sizdə bu nə olan şeydi, nəyə əl atırsan, yoxdu! – o gülməyini qəfil kəsdi, bu da ruhi xəstələrdə başa düşüləndi, gülüşdən sonra ovqatı tamam dəyişdi – əsəbiliklə qışqırdı: – Yəni elə, doğrudan da yoxdu?

– Sakit olun, sakit olun, professor, – Berlioz xəstəni həyəcanlandıрмаqdan qorxub donquldandı, – siz yoldaş Bezdomniya ilə bir dəqiqə

burada oturun, mən qaçıb tindən zəng vurum, sonra sizi istədiyiniz yərə yola salarıq. Axı, siz şəhəri tanımırınsınız...

Berliozun planını düzgün saymaq olardı: yaxınlıqdakı telefon-avtomata qaçıb, xarici turistlər bürosuna xəbər verəcəkdə ki, bəs xaricdən gələn məsləhətçi Patriarx gölünün kənarında oturub, halı da açıq-aşkar qeyri-normaldı. Mütəlak tədbir görmək lazımdı, yoxsa xoşagəlməz vəziyyət yarana bilər.

– Zəng eləmək? Nə olar, zəng eləyin, – xəstə kədərli-kədərli razılaşdı və birdən qızğıncasına xahiş etdi: – Ancaq vidalaşmazdan əvvəl sizə yalvarıram, heç olmasa, şeytanın mövcudluğuna inanın! Sizdən başqa heç nə təvəqqe etmirəm. Nəzərə alın ki, bunu təsdiq edən yeddinci, özü də çox möhkəm sübut var! O indi sizə təqdim olunacaq.

– Yaxşı, yaxşı, – Berlioz yalançı mehribanlıqla dedi və dəli almana keşik çəkmək fikrindən heç də məmnun olmayan kefi pozulmuş şairə göz vurub, Patriarx gölündən Bronni ilə Yermolayevski küçəsinin kəsişdiyi yərə cumdu.

Professor isə elə bil o saat sağaldı və kefi duruldu.

– Mixail Aleksandroviç! – Berliozun arxasınca çağırırdı.

O səksəndi, geriye baxdı, ancaq özünü bu fikirlə sakitləşdirdi ki, onun adı və soyadı da professoru hansısa qəzetdən məlumdur. Professor isə əlini ağzına tutub qışqırdı:

– Əgər istəyirsinizsə, tapşıra bilərəm, Kiyevdəki dayınıza indi teleqram vursunlar?

Berlioz yenə diksindi. Kiyevdə dayısı yaşadığını bu dəli haradan bilir? Axı, bu haqda qəzetlərdə yəqin ki, heç nə yazılmayıb. Aha, bəlkə Bezdomni düz deyir? Ola bilsin, sənədləri saxtadı? Ax, nə qərribə tipdi. Zəng vurmaq, zəng vurmaq! Elə indi zəng vurmaq! Kimliyini tez aydınlaşdırarlar!

Berlioz daha heç nəyə qulaq asmayıb, qaça-qaça uzaqlaşdı.

Bu vaxt düz Bronniya çıxan yerdə, bayaq gün işığında bürküdən əmələ gəlmiş həmin adam skamyadan durub redaktorun qabağına gəldi. Ancaq indi o, xəyal deyildi, adi, canlı adam idi və yenicə düşən qaranlıqda Berlioz onun bıqlarının toyuq tükünə oxşadığını sezdi, balaca, kinayəli, kefli gözləri vardı, dama-dama şalvarını isə o qədər yuxarı çəkmişdi ki, çirkli ağ corabları görünürdü.

Mixail Aleksandroviç az qaldı geri çəkilsin, ancaq özünə ürək-dirək verdi ki, bu, axmaq bir təsadüfdü və ümumiyyətlə, indi bu haqda düşünməyin yeri deyil.

– Turniketi axtarırsan, vətəndaş? – dama-dama şalvarlı xırıltılı səslə soruşdu, – bura buyurun! Düz gedin, lazım olan yerə çıxacaqsınız. Yolu göstərdiyimə görə sizdən keçmiş regentə yarım litrin haqq-hesabı çatır... üstünü düzəltmək üçün! – o əzilib büzülə-büzülə öz jokey papağını çıxarıb yellədi.

Berlioz bu əzilib-büzülən dilənçi regentə qulaq asmayaraq, qaçıb turniketdən tutdu. Onu döndərüb ayağını relsə qoymuşdu ki, qırmızı və ağ işıq sifətinə düşdü: şüşə qutuda “Tramvaydan qorun” sözləri işıqlandı.

O saat da Yermoloyevskidən Bronniya çəkilməmiş yeni xətdə tramvay göründü. Dönüb düz yola çıxan kimi qəfil onun içi işıqlandı və uğuldayıb sürətini artırdı.

Təhlükəsiz yerdə dursa da, Berlioz ehtiyatlı tərpenib çəpərin arxasına qayıtmaq qərarına gəldi, fırlanqıcdan tutaraq ayağını bir addım geri qoydu. Elə həmin an da əli sürüşdü, buz üstündəymiş kimi, ayağı relslərə doğru maili döşənmiş çay daşlarından qopdu, o biri ayağı göyə qalxdı və Berliozu elə bil relslərin üstünə atdılar.

Berlioz nədənsə tutmağa çalışaraq arxası üstə yığıldı, peysəri yüngülcə çay daşına dəydi və yüksəklikdə, ancaq solda, ya sağda – bunu artıq bilmədi, – qızılı ayı görməyə macal tapdı. O, yanı üstə çönüb ayaqlarını cəld hərəkətlə qarına yıxdı və dönərək, qarşısızalmaz bir sürətlə üstünə şığıyan vaqonda bələdçinin dəhşətdən ağarmış sifətini və al-qırmızı sarğısını gördü. Berlioz qışqırmadı, ancaq ətrafdakı qadınların çığirtısı küçəni başına götürdü. Bələdçi qadın elektrik öyləcini çəkdi, vaqonun burnu yerə gəldi, sonra irəli sıçradı, pəncərənin şüşələri çiləklənib töküldü. Bu zaman Berliozun beynində kimse ümitsizliklə qışqırdı – “Doğrudanmı?..” Bir daha və son dəfə ay göründü, ancaq parçalanıb dağıldı, sonra isə qaranlıq çökdü.

Tramvay Berliozun üstündən keçdi və xiyabanın dəmir çəpərinin altından çay daşları döşənmiş enişə nəse yumru bir şey düşdü. O, enişdən üzünəsağı yuvarlanıb, Bronninin çay daşlarına dəyə-dəyə diyirləndi.

Bu, Berliozun kəsilməmiş başı idi.

IV FƏSİL

Təqib

Əsəbi qadın qışqırıqları sakitləşdi, milis fitinin sosi qulaqları deşdi, iki sanitar maşını: biri – başsız bədənə kəsilməmiş başı meyitxanaya, o biri – şüşə qırıqlarıyla yaralanmış gözəl bələdçi qadını götürüb apardı, ağ önlüklü dalandarlar şüşə parçalarını yığdılar, qan gölməçəsinin üstünə qum tökdülər, turniketə qədər qaça bilməyən İvan Nikolayeviç isə skamyaya necə yığılmışdısa, eləcə də sərələniş qalmışdı.

Bir neçə dəfə qalxmağa cəhd göstərsə də, ayaqları sözüənə qulaq asmadı – Bezdornını elə bil iflic vurmuşdu.

İlk çığirtıları eşidib başın küçəyə diyirləndiyini gören kimi, şair turniketə sarı qaçmağa başladı. Gördüyündən aqlını elə çaşdırdı ki, skamyaya yığılıb, əlini qan çıxana qədər dişlədi. Əlbəttə, dəli almanı unutmuşdu və bircə şeyi anlamağa çalışırdı: axı necə olur, indicə Berliozla danışırdı, bir dəqiqə sonra isə baş...

Həyəcanlanmış adamlar bərkəndən danışa-danışa şairin yanından keçib xiyabanla qaçırıdılar, ancaq İvan Nikolayeviç onları eşitmirdi.

İki qadın qəfil onun böyründə toqquşdu və uzunburun, başaıçiq qadın, şairin lap qulağının dibində, o biri qadına qışqıra-qışqıra dedi:

– Annuşka, bizim Annuşka! Sadovıdakı! Bu onun işidi! Dükandan aldığı litrlik günəbaxan yağı fırlanqaca dəyib dağıldı! Yubkası tamam batdı... Bayaqdan söylənirdi. Bu bədbəxtin də yəqin ayağı sürüşüb, yığılıb relslərin üstünə...

Qadının qışqıra-qışqıra dediyi sözlərdən İvan Nikolayeviçin keyləşmiş başında bircə söz ilişib qaldı: “Annuşka...”

– Annuşka... Annuşka?... – şair həyəcanlı halda ətrafına boylandı, – bağışlayın, bağışlayın...

“Annuşka” sözüə “günəbaxan yağı”, sonra isə nədənsə “Ponti Pilat” sözü bağlandı. “Pilatı” şair bir kənara atdı, “Annuşka” sözündən başlayıb kələfin ucunu tutaraq, çox tez gedib dəli professora çıxdı.

Bağışlayacaqsınız! Axı, o dedi ki, iclas olmayacaq, çünki Annuşka yağı dağıdıb. Zəhmət çəkməyin, olmayacaq! Hələ bu harasıdır: açıqca dedi ki, Berliozun başını qadın kəsəcək?! Hə, hə, hə! Axı, bələdçi qadın idi! Bu nə deməkdi? Hə?

Bir damcı da şübhə qalmadı ki, bu müəmmalı məsləhətçi Berliozun dəhşətli ölümünü bütün təfərrüatıyla əvvəlcədən bilirmiş. Bu yerdə şairin beynindən iki fikir keçdi. Birinci: “O heç də dəli deyil! Belə düşünmək axmaqlıqdı!” və ikinci: “Bunların hamısını elə özü düzüb qoşmayıb ki?”

Ancaq icazənilə soruşaq: necə?!

– Yo...o...x! Biz bunu ayırd edirik!

İvan Nikolayeviç bütün gücünü toplayıb skamyadan qalxdı və geriye, professorla danışdığı yerə qaçdı. Xoşbəxtlikdən məlum oldu ki, o hələ getməyib.

Bronnıda artıq fənərlər yanırdı, Patriarx gölünə isə qızılı ay işıq saçır və həmişə aldadıcı olan ay işığında İvan Nikolayeviçə elə gəldi ki, professorun qoltuğunda tutduğu əl ağacı deyil, qılıncdır.

İstefada olan sırtıq regent İvan Nikolayeviçin bir az əvvəl oturduğu yerdə əyləşmişdi. İndi o, burnuna lazımsız, bir şüşəsi heç olmayan, o biri şüşəsi çat olan gözlük keçirmişdi. Buna görə dama-dama paltarlı vətəndaş, Berliozla relslərə tərəf gedən yolu göstərdiyi vaxtdakından da idbar idi.

İvan üreyi əsə-əsə professorla yaxınlaşdı və onun üzünə baxıb əmin oldu ki, bu sifətdə heç bir dəlilik əlaməti yoxdu və olmayıb.

– Boynunuza alın, siz kimsiniz? – İvan boğuc səslə soruşdu.

Əcnəbi qaşqabağını tökdü, elə baxdı, guya şairi ilk dəfədi görür və kinli-kinli cavab verdi:

– Rus dili...başə düşür...

– Onlar başə düşürlər! – əcnəbinin dediyini izah etməyi ondan xahiş eləyən olmasa da, skamyada oturmuş regent söhbətə qarışdı.

– Özünüzi bicliyə qoymayın! – İvan hirsle dedi və canına dəhşətli qorxu doldu, – indicə rus dilində gözəl danışırıdınız. Siz nə almansınız, nə də professor. Siz qatil və şpionsunuz! Sənədlərinizi! – İvan qəzəblə qışqırdı.

Müəmmalı professor onsuz da əyri olan ağızını iyənirmiş kimi bir az da əyib çiyinlərini çəkdi.

– Vətəndaş! – iyənc regent yenə özünü araya soxdu, – siz əcnəbini niyə narahat edirsiniz? Buna görə bütün ciddiyyətiylə cavab verməli olacaqsınız! – şübhəli professor isə təkəbbürlü görkəm alaraq dönüb İvandan uzaqlaşdı.

İvan çaşib qalmışdı. Boğula-boğula regentə üz tutdu:

– Ey, vətəndaş, cinayətkarı tutmağa kömək edin! Bu sizin borcunuzdu.

Regent cəld yerindən sıçrayıb bağırdı:

– Kimdi cinayətkar? Hamı o? Əcnəbi cinayətkardı? – regentin gözləri sevinclə parıldadı, – budur? Əgər o cinayətkardısa, ilk növbədə qışqırmaq lazımdı: “Qarovul!” Yoxsa çıxıb gedəcək. Haydı, bir yerdə! Xorla! – və regent ağızını açdı.

Karıxmış İvan bəmzə regentə qulaq asıb “qarovul”, deyər qışqırdı, ancaq regent ona kələk gəlib heç nə qışqırmadı.

İvanın tək, xırıltılı qışqırığı yaxşı nəticə vermədi. İki qız diksinib kənara sıçradı və o, “sərxoş!” sözünü eşitdi.

– Aha, sən də onunla əlbirsən? – İvan hirsle çığırdı, – nədi, mənə dolayırsan? Burax!

İvan sağa atıldı, regent də sağa atıldı! İvan sola atıldı, bu əclaf da özünü həmin tərəfə verdi.

– Sən qəsdən əl-ayağıma dolaşırsan? – İvan vəhşi kimi bağırdı, – mən sənə özünü milisə təhvil verəcəm!

İvan bu əbləhin yaxasından yapışmaq istədi, ancaq əli boşa çıxdı. Regent elə bil yerə batdı.

İvan ah çəkib uzaqlara boylandı və nifrət etdiyi naməlum adamı gördü. O artıq Patriarx gölünə dönmə yerdə idi, həm də tək deyildi. Şübhəli regent də ona qoşulmağa macal tapmışdı. Ancaq bu hələ harasıdı: dəstənin üçüncüsü axta donuz kimi nəhəng, his kimi, ya zağca kimi qara, süvarilər kimi eşmə biğli, hardansa peyda olmuş pişik idi. Üçlük Patriarx gölünə tərəf gedirdi, üstəlik də, pişik dal ayaqları üstə yeriyirdi.

İvan yaramazların arxasınca götürüldü və o saat da anladı ki, onlara çatmaq çox çətin olacaq.

Üçlük bir andaca döngəni burulub, Spridonovkaya çıxdı. İvan addımlarını nə qədər yeyinlətsə də, təqib elədikləriylə arası heç azalmadı. Şair bir də özünə gəldi ki, Spridonovkadan sonra Nikitski qapısına çatıb, burada onun vəziyyəti pisləşdi. Tünlükdə İvan kiminləsə toqquşub söyüldü. Üstəlik də, yaramazlar dəstəsi burada quldurların xoşladığı fəndi işlətdilər – müxtəlif tərəflərə səpələndilər.

Regent cəld Arbat meydanı ilə şütüyən avtobusa sıçrayıb aradan çıxdı. Təqib elədiklərindən birini itirən İvan diqqətini pişikdə cəmləşdirdi və gördü ki, bu qərribə pişik dayanacaqda motorlu

“A” vaqonunun ayaq yerinə qalxaraq, bir qadını çığırda-çığırda həyasızcasına yerə saldı, tutacaqdan yapışb, bürküyə görə açıq olan pəncərədən hətta konduktor qadına ikişahılıq da verməyə cəhd elədi.

Pişiyn hərəkəti İvanı elə heyrləndirdi ki, tindəki ərzaq dükanının yanında quruyub qaldı, ancaq konduktorun hərəkəti onu lap mat qoydu. Tramvaya soxulmaq istəyən pişiyi gören kimi konduktor hirsindən əsə-əsə qışqırdı:

– Pişiyə olmaz! Pişiklərə qadağandır! Pişt! Düş, yoxsa milis çağıracam!

Konduktor qadını, sənişinləri məsələnin mahiyyəti – pişiyn tramvaya təcilməsi, bu hələ dərd yarı idi, onun pul vermək istəməsi də heyrləndirmədi.

Pişik nəinki pul vermək qabiliyyəti olan, demə, həm də intizamlı heyvan imiş. Konduktor qadın üstünə bircə dəfə qışqıran kimi özünü yığışdırıb, dayanacaqda ayaq qoyulan yerden düşdü və ikişahılıqla bığlarını sıgalladı. Ancaq elə ki konduktor kəndiri çəkdi, tramvay tərpendi, pişik tramvaydan qovulan, ancaq nə cür olur-olsun, getməli olan adam kimi hərəkət etdi. Vaqonun üçünü də ötürüb, sonuncunun arxasına tullandı, pəncəsi ilə hansısa çıxıntıdan yapışdı və bu yolla ikişahılığa qənaət etdi.

Murdar pişiyə başı qarışdığından İvan az qalmışdı bu üçlükdən ən əsasını – professoru gözədən qaçırsın. Ancaq xoşbəxtlikdən o aradan çıxıb bilməmişdi. Böyük Nikitskinin, ya Gertsenin başlanğıcındakı basabasda İvan boz bereti gördü. Bir göz qırpmında özü də artıq orada idi. Di gəl yenə bəxti gətirmədi. Şair addımlarını da yeyinlətdi, yoldan keçənləri itələyə-itələyə qaçdı da, ancaq professoru bir santimetr də yaxınlaşa bilmədi.

İvan nə qədər pert olsa da, onu təqibin misli görünməmiş sürəti heyrləndirirdi. Nikitski qapısından sonra heç iyirmi saniyə keçmədi ki, Arbat meydanının işıqları İvan Nikolayeviçin gözünü qamaşdırırdı. Bir neçə saniyə də ötdü və əyri-üyrü səkiləri olan hansısa qaranlıq dalanda İvan Nikolayeviç üzünü üstə yerə gəlib dizini əzdi. Yenə işıqlı magistral – Kropotkina küçəsi, sonra dalan, sonra Ostojenko və yenə cansıxıcı, iyrenc, xəsisliklə işıqlandırılmış dalan. Və elə burada İvan Nikolayeviç ona lazım olan adamı tamamilə gözədən itirdi. Professor yoxa çıxmışdı.

İvan Nikolayeviç karıxdı, ancaq bu çox çəkmədi, çünki birdən ağılına gəldi ki, professor mütləq 13 №-li evdə və mütləq 47 №-li mənzildə olmalıdı.

İvan Nikolayeviç küçə qapısından soxulub, ikinci mərtəbəyə dırmaşdı, dərhal həmin mənzili tapdı və tələsik zəngi basdı. Çox gözləmədi: İvanın üzünə qapını beş yaşlarında bir qız uşağı açdı və gələn adamdan heç nə soruşmadan tez harasa getdi.

Çox iri, bərbad, səliqəsiz girəcəkdə hündür, çirkədən qaralmış tavandan asılan kiçik kömür lampasının zəif işıqlandırdığı divardan təkərsiz velosiped asılmışdı, küncə böyük sandıq qoyulmuşdu, asılıqanın üstündəki taxçadan qış papağının uzun qulaqları sallanırdı. Otaqların birindən radioda bərkədən, hirsə şər deyən kişi səsi eşidilirdi.

Yad şərait İvan Nikolayeviçi heç də çaşdırmadı və birbaşa dəhlizə soxulub, gedə-gedə düşündü: “O, əlbəttə, vanna otağında gizlənib”. Dəhliz qaranlıq idi. İvan divara toxunub, qapının aşağısından gələn zəif işıq zolağını gördü, qapının dəstəyini gözəyari axtarıb ehmalca dartdı. Qarmaq geri sıçradı və İvan məhz vanna otağına düşdü, fikirləşdi ki, bəxti gətirib. Ancaq bəxti lazım olduğu qədər gətirməmişdi! İvanı nəm, isti hava vurdu, kolonkada közərən kömürün işığında divardan asılmış təkne və minası büsbütün tökülüb qara ləkələrlə örtülmüş vannanı gördü. Həmin bu vannada sabunlu və əlində hamam lifi olan lüt qadın dayanmışdı. O, uzağı pis gördüyündən gözünü qıyıb, içəri soxulmuş İvana baxdı və yəqin çox zəif işıqda yanılıb astadan sevincək dedi:

– Kiryuşa! Nə avaralanırsan! Dəli olubsan, nədi?.. Fyodor İvanoviç indicə qayıdacaq. Tez ol, itil burdan! – və əlindəki hamam lifini İvana sarı atdı.

Anlaşılmazlıq göz qabağında idi, bunda da, əlbəttə, İvan Nikolayeviç günahkardı. Ancaq o bunu boynuna almaq istəmədi və tənəylə: “Ax, pozğun!..” – deyib, nəyə görə mətbəxə girdi. Mətbəxdə heç kim yox idi, yarıqaranlıqda piletənin üstünə on dənəyə yaxın sönmüş primus düzülmüşdü. İllərlə silinməyən toz basmış pəncərədən süzülən ay işığı vur-tut kiçik, şüşəli qutusundan iki nigah şamının ucu görünən, tozun və hörümçək torunun içində unudulub qalan ikonanın asıldığı küncü xəsisliklə işıqlandırır. Böyük ikonanın altına balaca kağız ikona sancaqlanmışdı.

Məlum deyil, İvanın hardan ağına gəldi, ancaq dal qapıya tərəf qaçmazdan əvvəl o, şamlardan birini və kağız ikonanı götürdü. Bayaq vanna otağında gördüyündən pərtləşərək, həyasız Kiryuşanın kimliyini və bu iyrenc qulaqlı papağın onunmu olduğunu özlüyündə aydınlaşdırmağa çalışaraq, götürdüyü əşyalarla bir yerdə, donquldana-donquldana yad mənzili tərk etdi.

Boş, cansıxıcı dalanda qaçağı tapmaq üçün şair boylandı, ancaq o heç harda gözə dəymirdi. Onda İvan əminliklə dedi:

– Əlbəttə, o, Moskva çayındadı! İrəli!

Yəqin İvan Nikolayeviçdən soruşmaq lazım idi ki, niyə o, professorun başqa yerdə yox, məhz Moskva çayında olduğunu güman edir. Ancaq dərd orası idi ki, soruşmağa adam yoxdu. Lənətə gəlmiş dalan tamamilə kimsəsizdi.

Cox az keçmiş İvan Nikolayeviç Moskva çayına enən mərmər pilləkənlərdə göründü.

Əynindəki paltarları soyunub, cırıq, büzməli ağ köynəyini, qaytanı açılmış, ağız-burnu öyilmiş çəkmələrini böyründə eşmə çəkən xoşsifət bir saqqallıya tapşırırdı. Qızıışmaq üçün əl-qolunu oynadıb, suya baş vurdu. Su elə soyuq idi, az qaldı nəfəsi kəsilsin, hətta fikrindən keçdi ki, yəqin suyun üzünə çıxa bilməyəcək. Ancaq çıxa bildi və gözləri qorxudan böyümüş halda tövşüyə-tövşüyə, finxıra-finxıra neft qoxuyan qara suda, əyri-üyrü xətt üzrə düzülmiş sahil fənərlərinin arasıyla üzməyə başladı.

İvan pilləkənləri dırmaşıb, paltarlarını saqqallıya tapşıracağı yərə çatanda aydın oldu ki, nəinki paltarları, saqqallımın özü də yoxa çıxıb. Paltarlarını qoyduğu yerdə zolaqlı alt tumanı, cırıq köynək, şam, kağız ikona və bir qutu kibrit qalmışdı. İvan hirsindən kimesə yumruq qıca-yıb, olub-qalanı oyninə taxdı.

Bu yerdə iki fikir onu narahat etməyə başladı: birinci, Massolitin həmişə üstündə gəzdirdiyi vəsiqəsinin itməyi, ikinci, bu görkəmdə Moskvada maneəsiz gəzə bilib-bilməyəcəyi. Hər halda, alt tumanında... Doğrusu, kimə nə dəxli, ancaq yenə sataşan, ilişən olmasa yaxşıdı.

İvan alt tumanın qabağındakı düymələri qopartdı, fikirləşdi ki, bəlkə onda yay şalvarına oxşaya, sonra ikonanı, şamı və kibriti götürüb öz-özüne:

– Qriboyedova! Heç şübhəsiz, oradadı, – deyərək yola düşdü.

Şəhər artıq öz gecə həyatını yaşayırdı. Kişilərin quru taxtanın, ya kisələrin üstünə sərələndiyi yük maşınları zəncirlərini cingildədə-cingildədə toz qopararaq şütüyüb keçirdi. Pəncərələrin hamısı açıq idi. Narıncı abajurlardan işıq süzülürdü və hər pəncərədən, hər qapıdan, hər darvazadan, hər damdan, hər çardaqdan, zirzəmidən, həyətdən “Yevgeni Onegin” operasından polonezin gurultusu ətrafa yayılırdı.

İvan Nikolayeviçin əndişəsi tamamilə özünü doğrultdu: keçib gedənlər dönüb təəssüflə onun arxasınca baxırdılar. Bu səbəbdən də qərara aldı ki, böyük küçələrdən çıxsın, tərslikdən heç cür şalvara oxşamaq istəməyən alt tuman bərədə ayaqyalın adamı sorğu-suala tutacaq zəhlətökənlərin az ola biləcəyi dal küçələrlə keçib getsin.

İvan elə də etdi və Arbat küçələrinin sirli şəbəkəsinə baş vurub, ətrafına boylana-boylana, işıqforlu dördyol ayrıclarından, səfirlik malikanələrinin yaraşığı darvazalarından yayınmaq üçün hərdən binaların küçə qapısında daldalana-daldalana divarların dibi ilə getməyə başladı.

Və bütün bu məşəqqətli yol boyu Tatyana öz sevgisindən oxuyan yoğun kişi səsini müşayiət edən orkestr ona nədənsə son dərəcə ezab verirdi.

V FƏSİL

Əhvalat Qriboyedovda baş verdi

Açıq-sarı rəngli ikimərtəbəli qədim ev bulvar dairəsində, naxışlı çuqun çəpərlə səkidən ayrılan baxımsız bağın dərinliyində yerləşirdi. Evin qarşısındakı kiçik meydança asfaltlanmışdı, qışda qarı kürüyüb təpə kimi oraya yığırdılar, yayda isə restoranın parusini örtüklü çox gözəl bir guşəsinə çevrilirdi.

Malikanəyə “Qriboyedovun Evi” deyirdilər, çünki yazıçı Aleksandr Sergeyeviç Qriboyedovun xalası guya haçansa buranın sahibi olmuşdu. Sahibi olub-olmadığını dəqiq bilmirik. Hətta zənnimiz bizi aldatmırsa, Qriboyedovun, ümumiyyətlə, belə bir xalası olmayıb... İntəhası, ev belə adlanırdı. Üstəlik, bir Moskva gopçusu danışır ki,

guya, bax, bu ikinci mərtəbədə, sütunlu dairəvi zalda görkəmli yazıçı taxtda yayxanmıř həmin bu xalasına “Ađıldan belə”dan parçalar oxuyurmuř. Bir yana qalanda, n bilək, bəlkə də oxuyub, bu elə də vacib deyil!

Vacib odur ki, hal-hazırda bu evin sahibi, bədbəxt Mixail Aleksandroviç Berliozun Patriarx gln gln qədər bařcılıq etdiyi homin Massolit idi.

Massolit üzvlərinin xeyir-duasıyla heç kim bu evi “Qriboyedov Evi” adlandırmırdı, hamı, sadəcə, “Qriboyedov” deyirdi: “Dünən iki saat Qriboyedovda girinc olmuřam”, – “Axırı necə oldu?” – “Yaltaya bir aylıđa putyovka qopartdım”. – “hsn!” Yaxud: “Berliozun yanına get, o bu gün dərddən beř kimi Qriboyedovda qəbul eləyir...” və sair.

Massolit Qriboyedovda elə yerlřmiřdi ki, ondan yaxşı və rahat təsəvvür etmək olmazdı. Qriboyedova daxil olan hər kəs ilk əvvəl iřter-iřtemz müxtəlif idman dərnəklərinin bildiriřlri v Massolit üzvlərinin birlikdə, həmçinin tk çkdirdiyi řkillriyl tanıř olurdu, bəzilərinin fotořekli ikinci mərtəbəyə qalxan pilleknin divarından asılmıřdı.

Həmin yuxarı mərtəbədə elə ilk otađın üstünə iri hərflərlə “Bađ-balıqçılıq bölməsi” yazılmıřdı v qarmađa keçmiř dabanbalıđı təsvir olunmuřdu.

2 N-li otađın üstündəki yazı çətin anlařıhrdı: “Birgnlk yaradıcılıq putyovkası. M.V.Podlojnıya müraciət edin”.

Növbəti otađın üstünə qısa, ancaq, ümumiyyətlə, anlařılmaz bir řey yazılmıřdı: “Pereliqino”. Sonra xalanın qoz ađacından dzldilmıř qapılarının üstündəki yazılardan Qriboyedova təsadüfən gələn adamın gzleri alacalanırdı: “Kađız üçün növbəyə Poklevkina yazır”, “Kassa”, “Mzhk yazanların xüsusi hesablařmaları...”

Lap ařađıdan, qapıçının yanından bařlayan uzun nvbni yarıb, hər an kimlrinse girib-çıxdıđı qapının üstünə “Mənzil məsələləri” yazıldıđını oxumaq olardı.

Mənzil məsələlərindən sonra yalı qalxan yapıncılı, çiyini tfngli bir atının təsvir olunduđu plakat adamı uzaqdan çağırırdı. Ařađıda palma v eyvan görünürdü, eyvanda oturmuř kəkilli gənc, əlində qələm, qartal baxıřlarını yüksəklərə dikmiřdi. Plakatın altında yazılmıřdı: “Tamhcml yaradıcılıq ezamiyyti iki heftdn (hekayə-

novella) bir ilə qədər (roman-trilogiya). Yalta, Suuk-Su, Borovoye, Tsixidziri, Maxindjauri, Leninqrd (Qıř sarayı)”. Bu qapının ađzında da növbə idi, ancaq elə də yox, cəmi yüz əlli nfer.

Sonra Qriboyedov evinin enən-qalxan, əyri-yrt dehlizlrin uyđun olaraq, “Massolitın idarə heyəti”, “Kassalar N2,3,4,5”, “Redaksiya heyəti”, “Massolitın sədri”, “Bilyard otađı”, müxtəlif yardımçı idarələr v n nehayt, xalanın z dahi bacısı ođlunun komediyasından ləzzət aldıđı sütunlu zal gəlirdi.

Qriboyedova qədəm basan hər bir kəs, əlbəttə, ger kit deyildis, bu xřbxtlrin – Massolit üzvlərinin necə yaxşı yařadıqlarını dərhal bařa dřrd v paxılıq içini didib-parçalamađa bařlayırdı. Niyə ona istedad bxř etmədiyi üçün göylərə acı thmtlr yađdırırdı, istedad yoxdusa, təbii ki, bütün Moskvada mřhur olan Massolitın bahalı dəri qoxusu verən, kənarları qızılı hařiyli qəhvəyi üzvlük vəsiqəsi haqqında heç dřnmy dəyməzdi.

Paxılıđa kimsə haqq qazandıra bilərmi? Bu, çx pis xsusiyytdi, ancaq hər halda, gələnləri də bařa dřmk lazımdı. Axı, onun üst mərtəbədə gördükləri hələ heç nədi. Xalanın evinin alt mərtəbəsi bařdan-bařa restoran idi, z də necə restoran! Çıx düzgün olaraq Moskvada o n yaxşı restoran sayılırdı. Yalnız ona görə yox ki, tađlı tavanını assuriya yallı bnvřyi atlar bəzəyən böyük zalda yerlřirdi; yalnız ona görə yox ki, hər stola saçaqlı rty olan lampa qoyulmuřdu; yalnız ona görə yox ki, hər yoldan ötən buraya soxula bilməzdi, həm də ona görə ki, Qriboyedovdaki rzađın keyfiyyəti Moskvanın istənilən restoranını stlyirdi və bu ərzaq heç də baha olmurdu, uyđun qiymətə verilirdi.

Ona görə bu dođru stirlerin mellifinin bir dəfə Qriboyedovun çuqun çpri yanında eřitdiyi söhbətdə də tccbl heç nə yoxdu:

– Amvrosi, bu gün harada řm elycksn?

– Bu nə sualdı, zizim Foka, lbtt, burada! Arçibald Arçibaldoviç bu gün qulađıma pıçıldadı ki, məxsusi hazırlanmıř soyutma suf balıđı olacaq. la řeydi!

– Yařamađı bacarırsan, Amvrosi! – arıq, üzgün, boynundan karbunkl asılmıř Foka köks ötürərək qırmızı dodaqlı, qızılı saçlı, yumru yanaqlı yekpr řair Amvrosiy cavab verdi.

– Heç bir xüsusi bacarıđım yoxdu, – Amvrosi etiraz etdi, – sadəcə, insan kimi yařamaq istyim var. Foka, sənin demyindn belə çıxır

ki, suf balığını “Kolizey”də də tapmaq olar. Ancaq “Kolizey”də suf balığının bir porsiyası on üç manat on beş qəpikdi, bizdə isə beş manat əlli qəpik! Bundan başqa, “Kolizey”dəki üç gündən qalma suf balığıdı və heç kim sənə zəmanət verə bilməz ki, Teatr döngəsindən soxulmuş ilk rastına çıxan gənc üzüm salxımını sifətinə çırpmayacaq. Yox, mən “Kolizey”ə getməyin qəti əleyhinəyəm, – dadlı yeməklərin vurğunu Amvrosinin səsi bulvarı başına götürmüşdü. – Məni dilə tutma, Foka!

– Səni dilə tutmuram, Amvrosi, – Foka mızıldadı. – Evdə də yemək olar.

– Ay rəhmətliyin oğlu, – Amvrosi elə dediyini deyirdi, – təsəvvür ələyirəm, ümumi mətbəxdə, adi qazanda soyutma suf balığını arvadın necə bişirər! Hi-hi-hi!.. Orevuar, Foka! – və oxuya-oxuya Amvrosi özünü parusin örtüklü eyvana saldı.

Ay-hay... Amma olub, olub!.. Məşhur Qriboyedov yaşlı moskvalıların yaxşı yadındadı! Məxsusi hazırlanmış soyutma suf balığı nəmənədi ki! Heç nədi, özizim Amvrosi! Bəs çöke balığı, gümüş qazanda bişən, içinə xərçəng boynu və təzə kürü doldurulmuş çöke balığı? Bəs piyalədə şampinyon püresiylə soyutma yumurta? Bəs qaratomyğun döş əti xoşunuza gəlmirdi? Yerdombalanıyla? Genuyasayağı hazırlanmış bildirçin? Bir manat əlli qəpik! Hələ caz, hələ nəzakətli xidmət! Bəs iyulda, bütün ailə bağda, siz isə ədəbiyyatla bağlı vacib işlərə görə şəhərdən gedə bilmirsiniz, – eyvana sarmaşan qıvrım-qıvrım tənəyin kölgəsində, tərtəmiz süfrədə qızıl kimi parıldayan bir boşqab prentanyer şorbası? Yadınızdadı, Amvrosi? Axı, soruşmaq nəyə lazım! Dodağınızdan görürəm ki, yadınızdadı. Sizin alabalıq, suf balığı nəmənədi ki! Bəs cüllüt, bekas, meşəcüllütü öz mövsümündə, bəs bildirçin? Boğazda qaynayan narzan?! Daha yetər, oxucum, fikrin yayınır! Arxamca!..

Berliozun Patriarx gölünün kənarında öldüyü həmin axşam saat on birin yarısında, Qriboyedovun üst mərtəbəsində ancaq bir otağın işığı yanırdı və orada iclasa yığılan on iki ədəbiyyatçı Mixail Aleksandroviçi gözleməkdən yorulmuşdu.

Stulda, stolda, hətta otağın iki pəncərəsinin qabağında oturan Massolitinin idarə heyətinin üzvləri bürküdən əməllicə əziyyət çəkirdi. Açıq pəncərədən bir udum sərin hava da gəlmirdi. Asfaltın gün

ərzində yığıldığı istini Moskva geri qaytarırdı və aydın idi ki, gecə rahatlıq gətirməyəcək. Xalanın evinin indi restoranın mətbəxi olan zirzəmisindən soğan qoxusu gəlirdi, hamı susamışdı, hamı əsəbi və hirsli idi.

Səliqəli geyinmiş, gözündən heç nə yayınmayan, eyni zamanda hara baxdığı sezilməyən, sakit bir adam olan belletrist Beskudnikov saatını çıxartdı. Əqrəblər on birə yaxınlaşırdı. Beskudnikov barmağını siferblata toxundurub, onu qonşusuna, stolda oturub darıxdığından rezin altlı sarı ayaqqabılarını yellədən şair Dvubratskiyə göstərdi.

– Gör də, – Dvubratski donquldandı.

– Yəqin oğlan Klyazmada ilişib qalıb, – Moskvanın tacir ailəsində doğulub uşaqlıqdan yetim qalan, sonralar “Şturman Jorj” ləqəbi ilə yazıçılığa başlayıb, dəniz döyüşlərindən hekayələr yazan Nastasya Lukunişna Nepremenova qalın səslə cavab verdi.

– Müsəidənizlə! – məşhur estrada məzhəkələrinin müəllifi Zaqrivov cəsarətlə dilləndi. – Burada bisməkdənsə, elə mən də eyvanda ləzzətlə çay içərdim. Axı, iclas saat ona təyin olunub!

– İndi Klyazmanın yeri məlum, – ədəbiyyatçıların bağ evlərinin yerləşdiyi Klyazmadakı Pereliqino qəsəbəsinin hamının ağrıyan yeri olduğunu bildiyindən, Şturman Jorj oturanları qıcıqlandırdı. – Yəqin indi bülbüllər də cəh-cəh vurur. Mən nəyə görə şəhər kənarında həmişə yaxşı işləyirəm, xüsusən də yazda.

– Üçüncü ildə pul ödəyirəm ki, bazedov xəstəliyinə tutulmuş arvadımı bu cənnətə yollayam, di gəl, üfəqdə heç nə görünmür, – novellaçı İeronim Poprixin acı-acı dilləndi.

– Gərək bəxtin ola, – pəncərənin qabağında oturmuş Ababkov söz atdı.

Şturman Jorjun xırda gözlərində sevinc qığılcımları göründü və səsinə yumşaldaraq dedi:

– Paxıllıq eləmək lazım deyil, yoldaşlar. Vur-tut iyirmi iki bağ evi var, yeddisi də hələ tikilir, biz isə Massolitdə üç min nəfərlik.

– Üç min on bir, – küncdən kimsə düzəliş verdi.

– Bax, görürsünüz, – Şturman davam elədi, – neyləyəsən? Təbii ki, bağ evlərini ən istedadlılarımız alıb...

– Başda oturanlar! – ssenariçi Qluxaryov onun sözünü kəsdi. Beskudnikov yalandan əsnəyib otaqdan çıxdı.

– Perelinqinoda təkcanına beş otağa yiyələninib, – Qluxaryov onun arxasınca dedi.

– Lavroviç altı otağa, – Deniskin qışqırdı, – yemək otağına da palıd ağacından üz vurulub!

– Eh, indi məsələ bunda deyil, – Ababkov zarıdı, – məsələ bundadı ki, saat on ikinin yarısıdır.

Hay-küy qalxdı, qiyama oxşar bir şey yetişirdi. Başladılar mənfur Perelinqinoya zəng vurmağa, başqa bağa, Lavroviçin bağına düşdülər, xəbər tutdular ki, Lavroviç çaya gedib, bu da qanlarını lap qaraltdı. Hər ehtimala qarşı 930 № ilə ədəbiyyat komissiyasına zəng etdilər və əlbəttə, orada heç kimi tapmadılar.

– O, zəng də vura bilərdi! – Deniskin, Qluxaryov və Kvant qışqırdılar.

Ax, nəhaq da qışqırırdılar: Mixail Aleksandroviç heç yərə zəng vura bilməzdi. Qriboyedovdan çox-çox uzaqlarda, lampaların gur işıq saçdığı nəhəng zalda, bir az əvvəl hələ Mixail Aleksandroviç adlanan şəxsdən qalan şeylər üç sink stola qoyulmuşdu: birinciyə – qolları və döş qəfəsi sınımış çırpacaq, qanı qurumuş bədən, o birisinə – qabaq dişləri tökülmüş, gur işığın qamaşdırmadığı donuq gözlü baş, üçüncüyə isə bir yığın cır-cındır.

Baş bədənindən ayrılmış cəsədin yanında məhkəmə-tibb professoru, patoloqoanatom, onun prozektoru, istintaq müvəkkilləri və xəstə arvadının yanından çağırılmış, Mixail Aleksandroviç Berliozun *Mas-solitdəki müavini* – ədəbiyyatçı Jeldibin dayanmışdı.

Jeldibinin arxasınca gələn məşin ilk növbədə istintaq müvəkkilləriylə birlikdə, onu ölünün mənzilinə apardı (təxminən gecəyarısı olardı), Berliozun kağızlarını möhürləyəndən sonra hamılıqla meyit-xanaya getdilər.

İndi mərhumun yanında dayananlar məsləhətləşirdilər ki, necə etsələr yaxşı olar: kəsilmiş başı boyuna tiksinlər, yoxsa bədəni Qriboyedov zalına qoyub, sadəcə, mərhumun çənəsinə qədər örtük çəksinlər?

Bəli, Mixail Aleksandroviç heç yərə zəng eləyə bilməzdi və Deniskin, Qluxaryov, Kvantla Beskudnikov nəhaqca özlərindən çıxıb qışqırırdılar. Düz gecəyarısı on iki ədəbiyyatçı hamılıqla üst mərtəbədə restorana düşdülər. Burada yenə öz aralarında Mixail Aleksandroviçin qarşınca danışdılar: eyvandakı bütün stollar artıq tutulmuşdu və bu gözəl, ancaq bürküllü zallarda şam eləyəsi oldular.

Və düz gecəyarısı zalların birində nəşə guruldadı, cingildədi, səpələninib dağıldı. O saat da nazik kişi səsi musiqi sədaları altında bərkədən qışqırdı: “Alliluyya!!” Bu, çalınmağa başlayan məşhur Qriboyedov cazı idi. Tər basmış sifətlər sanki işıqlandı, tavanda təsvir olunmuş atlar elə bil canlandılar, lampaların işığı sanki artdı və birdən zənciri qırıblarmış kimi hər iki zaldakılar rəqs eləməyə başladı, onların arxasınca da eyvandakılar rəqsə qoşuldu.

Qluxaryov şairə Tamara Polmesyaqla oynayırdı, Kvant oynayırdı, romançı Jukolov sarı paltarlı bir kinoaktrisa ilə oynayırdı. Draqunski, Cerdakçı oynayırdılar, balaca Deniskin nəhəng Şturman Jorjla, gözəl-göyçək memar Şemeykina-Qall onu bərk-bərk qucaqlayan ağ kətan şalvarlı yad bir adamla oynayırdı. Özləri, dəvət olunmuş moskvalılar və gəlmələr oynayırdılar, kranşatlı yazıçı İohann, rostovlu, deyəsən rejissorlu, yanağı bənövşəyi dəmirovlu Vitya Kuflik adlı birisi, *Massolit*in poeziya bölməsinin görkəmli nümayəndələri, daha doğrusu, Paviyanov, Boqoxulski, Sladki, Şpiçkin və Adelfina Buzdyak, saçlarını boks vurdurmuş, çiyinlərinə pambıq astar qoydurmuş, hansı sənət sahibləri olduqları bilinməyən cavan oğlanlar oynayırdılar, saqqalına göy soğan yapışan qoca bir kişi, əyninə bürülmüş narıncı ipək paltar geyinmiş solğun bənizli qarımış qızla oynayırdı.

Ofisiantlar tər tökə-tökə piva dolu parçaları başları üstünə qaldırıb xırıltıyla və nifrətlə qışqırırdılar: “Bağışlayın, vətəndaş!” Haradansa səsgücləndiriciylə əmr verirdilər: “Bir dənə Karski! İki Zubrik! Ağalar üçün Flyaka!!!” Nazik səs artıq oxumurdu, ulayırdı: “Alliluyya!” Cazdakı qızılı zinclərin səsi, qabyuyanların mətbəxdə üzünə axıtıldığı boşqabların hay-küyünü hərdən batırırdı. Bir sözle, cəhənnəmdi.

Və gecəyarısı həmin bu cəhənnəmdə əyninə frak geyinmiş, xəncər kimi sivri saqqallı qaragöz bir kişi qəfil eyvana çıxdı və şahane baxışlarla öz səltənətini süzdü. Mistiklər deyərdilər, deyərdilər ki, bir vaxtlar qəşəng kişilər frak geyinməzdilər, bellərinə enli dəri qurşaq bağlayardılar, qurşaqdan tapançaların dəstəyi çıxardı, zil qara saçlarını isə al qırmızı ipəklə çəkərdilər və üstündə kəllə şəklində olan, tabut kimi qara bayraq dalğalanan yelkənli gəmi onun komandası altında Qəraib dənizində üzərdi.

Ancaq yox, yox! Adamı yoldan çıxaran mistiklər özlərindən uydururlar, dünyada Qəraib deyilən dəniz yoxdu, orada cəsur dəniz quldurları üzür və onları korvet qovmur, top mərmisinin üstü

dalğaların üstünə sərilmir. Heç nə yoxdu və heç nə olmayıb! Budur, qurumuş çökə ağacı var, dəmir çəpər var və onun arxasında bulvar... vazada buz əriyir, qonşu stolda kiminsə qan sağılmış hirsli gözləri görünür və dəhşət, dəhşət... Ah, mənim allahlarım, mənim allahlarım, zəhər verin mənə, zəhər!

Və birdən stol arxasından səs qopdu: "Berlioz!!" Dərhal caz susdu, elə bil kimsə ona yumruğunu çırpdı. "Nə,nə,nə,nə?!!" – "Berlioz!!!" Yerindən sıçrayan kim, qışqıran kim...

Bəli, Mixail Aleksandroviç haqqında dəhşətli xəbər hamını sarıtdı. Kimsə vurnuxaraq qışqırırdı ki, gərək elə indi, elə buradaca kollektiv teleqram yazıb təcili yollasınlar.

Ancaq soruşuruq: nə teleqram və hara? Və nə üçün yollamaq? Doğrudan, axı, hara? Yastılanmış peysərini indi prozektorun rezin əlcəkli əllərinin sıxdığı, boynunu professorun iynələdiyi adamın hansısa teleqram nəyinə lazımды? Ölüb o və heç bir teleqram ona lazım deyil. Hər şey qurtarıb, teleqrafı boş yerə yükləməyək.

Bəli, ölüb, ölüb...Ancaq axı, biz sağıq!

Bəli, hamı sarsılmışdı, ancaq yavaş-yavaş həyəcan səngidi, kimlərsə öz stoluna qayıtdı – əvvəl xəlvətçə, sonra açıq-aşkar – arağını içib üstündən ağzına yemək aldı. Doğrudan da, toyuq kotleti heyifmi olsun? Mixail Aleksandroviçə necə köməyimiz dəyə bilər ki? Ac qalmaqları? Axı, biz sağıq!

Təbii ki, royaların qapağı örtüldü, cazdakılar dağılışdı, bir neçə jurnalist nekroloq yazmaq üçün öz redaksiyasına getdi. Jeldibinin meyitxanadan gəldiyi məlum oldu. O, mərhumun yuxarıdakı kabinetində öyləşdi. Həmin an da söz yayıldı ki, Berliozu elə o əvəz edəcək. Jeldibin idarə heyətinin on iki üzvünün hamısını restorandan öz yanına çağırırdı və Berliozun kabinetində keçirilən təcili iclasda sütunlu Qriboyedov zalının hazırlanması, cəsədin meyitxanadan bu zala gətirilməsi, oraya girişin açılması və bu kədərli hadisəylə bağlı başqa təxirəsalınmaz məsələlər müzakirə olundu.

Restoran isə öz həmişəki gecə həyatını yaşayırdı və bağlanana qədər, yəni səhər saat dördə qədər də yaşayacaqdı, eger restorandakıları Berliozun ölüm xəbərindən daha artıq heyrətə salan tamamilə qeyri-adi bir hadisə baş verməseydi.

İlk olaraq Qriboyedov evinin qapısı ağzında gözləyən faytonçular həyəcanlandılar. Onlardan biri qozlada dikəlib qışqırırdı:

– Boy! Siz bir buna baxın!

Bu sözlərin arxasınca çuqun çəpərin yanında işartı peyda olub, başladı eyvana yaxınlaşmağa. Stol arxasında oturanlar dikəlib, diqqətlə baxdılar ki, işıqla bərabər restorana tərəf ağ kabus da addımlayırdı. Kabus sarmaşılıqlı girişə çatanda, hamı çökə balığının tikəsi çəngəldə, gözləri bərələ quruyub qalmışdı. Bu vaxt papiros çəkmək üçün restoranın paltarasilən otağından həyəətə çıxan qapıçı, papirosunu tapdalayıb kabusa tərəf getdi ki, onu restorana girməyə qoymasın, ancaq nəyə görəsə bunu etmədi, səfeh-səfeh gülümsəyərək dayandı.

Və kabus sarmaşılıqlı girişdən keçib, maneəsiz-filansız eyvana girdi. Bu vaxt hamı gördü ki, bu – kabus-zad deyil, tanınmış şair İvan Nikolayeviç Bezdomnıdı.

O, ayaqyalın və zolaqlı alt tumanda idi, hansısa müqəddəsin pozulmuş təsviri olan kağız ikona ingilis sancağıyla cırıq, ağımsov köynəyinin döşünə bənd edilmişdi. İvan Nikolayeviç əlində yanan nikah şamı tutmuşdu. Onun sağ yanağı sıyrılmışdı. Eyvana dərin sükut çökdü. Ofisiantların birinin əlindəki yana əyilmiş parçadan pivə axıb döşəməyə tökülürdü.

Şair şamı başının üstünə qaldırıb bərkənd dedi:

– Salam, dostlar! – sonra yaxındakı stolun altına baxıb qüسسəylə dilləndi: – Yox, o burada deyil!

İki səs eşidildi. Yoğun kişi səsi insafsızcasına dedi:

– Məsələ məlumdu. İçkidən sayıqlayır.

Qorxmuş qadın səsi isə:

– Necə olub ki, milis onu bu görkəmdə küçələrdən keçməyə qoyub? – dedi.

İvan Nikolayeviç bunu eşidib cavab verdi:

– İki dəfə saxlamaq istədilər, Skatertnidə, bir də burada, Bronnda. Hasardan aşdım, görürsünüz də, yanağım sıyrılıb! – O, şamı qaldırıb qışqırdı: – Ədəbiyyatçı qardaşlar! (Batmış səsi gücləndi, nəfəsi od püskürdü.) Hamınız məni eşidin! O gəlib! Onu təcili tutun, yoxsa çox böyük bədbəxtliklər törədəcək!

– Nə? Nə? O nə dedi? Kim gəlib? – hər tərəfdən səslər eşidildi.

– Məsləhətçi! – İvan cavab verdi, – bu məsləhətçi indicə Patriarx gəlində Mişa Berliozu öldürdü.

Bu yerdə zaldakılar eyvana tökülüşdü, hamı İvanın əlindəki şamın işığına yığışdı.

– Üzr istəyirəm, üzr istəyirəm, dəqiq deyin, – İvan Nikolayeviçin qulağının dibində asta və nəzakətli bir səs eşidildi, – necə axı öldürüb? Kim öldürüb?

– Əcnəbi məsləhətçi, professor və şpion! – İvan döyükərək cavab verdi.

– Bəs familiyası necədi? – astadan qulağına pıçıldadılar.

– Bilsəydim nə vardı ki! – İvan kədərli halda qışqırdı. – Familiyasını vizit kartında görə bilmədim... Təkcə birinci “V” hərfi yadımdadı, familiyası “V” ilə başlayır! Axı, “V” ilə hansı familiya başlayır? – İvan alnını ovxalayıb öz-özündən soruşdu və birdən mızıldadı: – Ve, ve, ve! Va...va...Vaşner? Vaqner? Vayner? Veqner? Vinter? – İvanın saçı həyəcandan vız durmuşdu.

– Vulf? – bir qadın yazıq-yazıq dilləndi.

İvan hirsələndi.

– Axmaq! – Bu sözü deyən qadını gözləriylə axtarıb qışqırdı. – Vulfun nə dəxli var? Vulfun heç bir günahı yoxdu! Vo, vo... Yox! Bu cür xatırlaya bilmərəm! Bəs belə, vətəndaşlar: tez milisə zəng vurun, professoru tutmaq üçün pulemyotlu beş motosiklet göndərsinlər. Həm də demək yadınızdan çıxmasın, onun yanında ikisi də var: uzun, dama-dama paltarlı... gözlüyü çatlayıb... bir də kök qara pişik. Mən isə hələ Qriboyedovu axtaracam... Hiss eləyirəm ki, o buradadı!

İvan əsəbilik keçirməyə başladı: ətrafındakıları itələdi, şamı yelləyib üstünü muma batırdı, stolların altına baxdı. Bu vaxt kimse dedi: “Həkim çağırın!” – və kiminsə buynuz sağanaqlı eynəyi, tər-təmiz qırılmış ətli, mehriban kök sifəti İvanın qarşısında peyda oldu.

– Yoldaş Bezdömnı, – bu sifət təmtəraqlı səslə dedi, – sakit olun! Hamımızın sevimlisi Mixail Aleksandroviçin... yox, sadəcə, Mişa Berliozun ölümü sizə pis təsir edib. Hamımız bunu gözəl başa düşürük. Sizə sakitlik lazımdı. İndi yoldaşlar sizi yatmağa aparar və hər şey yadınızdan çıxar...

– Sən, – İvan dişini qıcırtdıb onun sözünü kəsdi, – başa düşürsən ki, professoru tutmaq lazımdı? Nə çərənləyib zəhləmi tökürsən! Gic!

– Bağışlayın, yoldaş Bezdömnı, – bu işə baş qoşduğuna görə artıq peşman olmuş həmin şəxs pörtüb geri çəkildi.

– Yox, kimi də olsa, səni bağışlamaram, – İvan Nikolayeviç kinli-kinli dedi.

Sifəti əsəbdən əyildi, şamı tələsik sağ əlindən sol əlinə keçirib, qolunu gəndən hərələdi və mərhəmətli şəxsin qulağının dibinə ilişdirdi.

Bu yerdə başa düşdülər ki, İvanı tutmaq lazımdı və onun üstünə tökülüşdülər. Şam söndü, yerə düşən eynək bir anda tapdandı. İvan hətta bulvardakıların diqqətini çəkən dəhşətli bir nəriqli qoparıb müdafiə olunmağa başladı. Stolların üstündən tökülən qab-qacaq cingildədi, qadınlar qışqırırdı.

Ofisiantlar şairi dəsmalla bağladıqları vaxt soyunub-geyinmə otağında yelkənli gəmi komandiri ilə qapıçı arasında söhbət gədirirdi.

– Sən görmədin ki, o, alt tumandadı? – dəniz qulduru onun üstünə bozardı.

– Axı, Arçibald Arçibaldoviç, – qapıçı qorxa-qorxa cavab verdi, – əgər onlar Massolitini üzvüdülsə, mən necə buraxmaya bilərəm.

– Sən görmədin ki, o, alt tumandadı? – dəniz qulduru təkrar etdi.

– Bağışlayın, Arçibald Arçibaldoviç, – qapıçı qızardı, – mən nə eləyə bilərəm? Başa düşürəm ki, cyvanda xanımlar əyləşib...

– Xanımların bu işə dəxli yoxdu, xanımların nə vecinə, – dəniz qulduru qapıçını gözlərilə yeyirdi, – ancaq milisin dəxli var! Adam alt tuman-köynəkdə Moskvanın küçələrilə vur-tut bir halda gedə bilər, onda da milisin müşayiətilə və yalnız bir yerə – milis şöbəsinə! Sən isə əgər qapıçısansa, bilməlisən ki, bu cür adamı görəndə, bir an belə gecikmədən fit çalmalısan. Eşidirsən?

Ağlı başından çıxmış qapıçı eyvandan gurultu, qab-qacaq səsi, qadınların qışqırtısını eşidirdi.

– Buna görə indi sənə nə cəza verək? – dəniz qulduru soruşdu.

Qapıçının sifəti bomboz oldu, gözləri ölgünləşdi. Ona elə gəldi ki, dəniz quldurunun indi ortadan ayrılmış qara saçları ipək kimi parıldadı. Nişastalı yaxalıq, frak yoxa çıxıb, qurşağından tapançanın dəstəyi göründü. Qapıçı özünü gəminin for-marsa-reyindən¹ asılmış təsəvvür etdi. Bayıra çıxmış dilini, çiyinə düşmüş cansız başını öz gözləriylə gördü, hətta gəmiyə çırpılan dalğaların səsini eşitdi. Qapıçının dizləri qatlandı. Bu yerdə dəniz quldurunun ona rəhmi gəldi və sərt baxışlarını yumşaltdı.

¹ For-marsa-rey – yelkən asılması üçün gəminin birinci dor ağacındakı ikinci üfədi tir

– Bax ha, Nikolay! Axırncı dəfə olsun. Restoranda boş yerə bizə belə qapıçı lazım deyil. Get kilsədə qarovulçu işlə. – Bunları deyib, komandır cəld, dəqiq və aydın əmrlər verdi: – Bufetdən Panteleyi. Milisioneri. Protokol. Maşın. Psixiatriyaya. – Və əlavə etdi: – Fit ver!

On beş dəqiqə keçmiş təkcə restoranda yox, hətta bulvarda, pəncərəsi restoranın bağına baxan evlərdə son dərəcə heyrətlənmiş adamlar Panteleyin, qapıçının, milisin, ofisiyantın və şair Ryuxinin kukla kimi belənmiş bir gənci Qriboyedovun qapısından çıxardığını gördülər. Bu gənc göz yaşlarından boğula-boğula məhz Ryuxinə tüpürməyə çalışaraq bağırırdı:

– Alçaq!

Sifətindən zəhrimar yağan sürücü motoru işə saldı. Yaxınlıqdakı faytonçu, atı çuşa gətirmək üçün, yasəmən rəngli cilovu onun sağrısına vuraraq qışqırdı:

– Cıdır atım indi olaydı da! Mən onunla ruhi xəstəxanaya adam aparmışam!

Bu qeyri-adi hadisəni müzakirə edən adamların hay-həşiri ətrafı başına götürmüşdü; bir sözlə, hamının diqqətini çəkən bu murdar, iyrenc qalmaqal, yalnız yük maşını Qriboyedovun qapısından bədbəxt İvan Nikolayeviçi, milisioneri, Panteleyi və Ryuxini götürüb aparandan sonra sona çatdı.

VI FƏSİL

Şizofreniya – beləcə də dedilər

Moskva ətrafında, çay kənarında bu yaxınlarda tikilmiş məşhur psixiatriya klinikasının qəbul otağına ağ xalatl, sivri saqqallı kişi daxil olanda gecə saat ikinin yarısı idi. Üç sanitar divanda oturan İvan Nikolayeviçdən gözünü çəkmirdi. Çox həyəcanlanmış şair Ryuxin də buradaydı. İvan Nikolayeviçin bağlandığı dəsmallar divanın üstünə atılmışdı. Onun əl-qolu açıq idi.

İçəri girən adamı görəndə, Ryuxinin sifəti ağardı və öskürüb çəkinə-çəkinə dedi:

– Salam, həkim.

Həkim Ryuxinə təzim etdi, ancaq gözü İvan Nikolayeviçdə idi.

O, qaşlarını çatıb acıqlı-acıqlı oturmuşdu, həkimi görəndə heç qımıldanmadı da.

– Həkim, – Ryuxin qorxa-qorxa İvan Nikolayeviçə baxıb, nədənsə sifli-sifli pıçıldadı, – bu, tanınmış şair İvan Bezdomnıdı... bilirsiniz... biz içkidən əmələ gələn qarabasmadan ehtiyatlanırıq...

– Çox içirdi? – həkim dilucu soruşdu.

– Yox, içirdi, ancaq daha elə də yox ki...

– İcəndə gözüne tarakanlar, siçovullar, şeytanlar, küçə itləri görünürdü ki, onları tutmaq üçün cummurdu ki?

– Yox, – Ryuxin diksindi, – mən onu dünən, bir də bu gün səhər görmüşdüm. O tamamilə sağlam idi...

– Bəs niyə alt tuman-köynəkdədi? Yataqdan tutub gətiribsiniz?

– Həkim, o, restorana bu görkəmdə gəlib...

– Aha, aha, – həkim məmnunluqla dedi, – bəs üzün niyə cızılıb? Kiminləsə dalayıb?

– Hasardan yıxılıb, sonra restoranda birini vurdu... yenə kimlərəse vurdu...

– Belə, belə, belə, – həkim İvana tərəf döndü, – salam!

– Salam, ziyankar! – İvan bərkdən acıqlı-acıqlı cavab verdi.

Ryuxin o qədər pərt oldu ki, başını qaldırıb nəzakətli həkimin üzünə baxmağa cəsarət etmədi. Ancaq o heç incimədi, adət etdiyi cəld hərəkətlə eynəyini çıxardı, xalatasının əyini qaldırıb şalvarının dal cibinə qoydu, sonra İvandan soruşdu:

– Sizin neçə yaşınız var?

– Hamınız başımdan rədd olun! – İvan kobudcasına cavab verib, üzünü yana çevirdi.

– Siz, axı, niyə hirsələnirsiniz? Məgər mən sizə xoşagəlməz bir söz dedim?

– Mənim iyirmi üç yaşım var, – İvan əsəbi halda dilləndi, – sizin hamınızdan şikayət edəcəyəm. Ən əsas da səndən, iylenmiş! – o, Ryuxinə üzünü tutdu.

– Bəs nəyə görə şikayət etmək istəyirsiniz?

– Çünki siz məni, sağlam adamı tutub güclə dəlixanaya gətiribsiniz! – İvan qəzəblə cavab verdi.

Bu yerdə Ryuxin diqqətlə İvana baxıb üşəndi: onun gözlərində dəlilikdən əsər-əlamət yoxdu. Qriboyedovdakı bulanıq gözlər əvvəlki kimi aydın idi.

“Vay dədə! – Ryuxin qorxa-qorxa düşündü, – o əməlli-başlı normal adamdı. İşə bir bax! Doğrudan, axı, biz onu niyə bura gətirmişik? Normal adamdı, təkəcə sifəti cızılıb...”

– Siz, – həkim təkayaqlı ağı kətildə oturub sakitcə dedi, – dəlixanada deyilsiniz, klinikadasınız, əgər ehtiyac olmasa, sizi burada heç kim saxlamayacaq.

İvan Nikolayeviç onu inamsız-inamsız süzdü, ancaq bununla belə donquldandı:

– Allaha şükür! Heç olmasa, giclərin içində bir normal adam tapıldı, giclərin də ən birincisi – zırrama və fərsiz Saşkadı!

– Bu fərsiz Saşka kimdi? – həkim maraqlandı.

– Budu bax, Ryuxindi! – İvan çirkli barmağını Ryuxinə tuşladı. Ryuxin hirsindən yanıb-yaxıldı.

“Halına yandığım üçün, – acı-acı düşündü, – bu da mənim “sağol”um! Doğrudan, elə yaramazın yekəsiymiş!”

– Öz psixologiyasına görə tipik qolçomaqdı, – İvan Nikolayeviç, görünür, Ryuxini ifşa etmək fikrinə düşmüşdü, – özü də proletar cildinə girmiş qolçomaqdı. Siz bir onun mənasız sifətinə baxın və bayramlara həsr etdiyi gurultulu şeirlərlə müqayisə edin! He-he-he... “Yandırın!” və “dalğalandırın”, ancaq siz onun öz içində nə düşündüyünü bilsəniz, dəhşətə gələrsiniz! – İvan Nikolayeviç pispis güldü.

Ryuxin ağır-ağır nəfəs alırdı, qızarmışdı və bircə onu fikirləşirdi ki, qoynunda ilan bəsləyib, demə əslində kinli düşmənin qeydinə qalıb. İndi isə başqa əlac yoxdu: ruhi xəstəylə söyüşməyəcəkdi ki?!

– Bəs sizi niyə məhz buraya gətiriblər? – həkim Bezdomniya diqqətlə qulaq asıb soruşdu.

– Bu sarsaqları görüm lənətə gəlsinlər! Tutub cır-cındırla sariyib, yük maşınına basdılar!

– İcazənilə sizdən soruşum, niyə restorana alt paltarda gəlib-siniz?

– Burada təəccüblü heç nə yoxdu, – İvan cavab verdi, – Moskva çayında çimməyə getmişdim, paltarlarımı çırpışdırdılar, bircə bu zibil qalmışdı! Moskvada çıpaq gəzməyəcəkdim ha? Olanı geyindim, çünki Qriboyedov restoranına tələsirdim.

Həkim sual dolu baxışlarını Ryuxinə dikdi, o isə qaşqabaqlı halda mızıldadı:

– Restoran belə adlanır.

– Aha, – həkim dedi, – niyə belə tələsirdiniz? Hansısa işgüzar görüşünüz var idi?

– Məsləhətçini tuturdum, – İvan Nikolayeviç səksəkəylə döyükdü.

– Hansı məsləhətçini?

– Siz Berliozu tanıyırsınız? – İvan mənalı-mənalı soruşdu.

– Bəstəkarı deyirsiniz?

İvan dilxor oldu.

– Bəstəkar nədi? Hə, bildim, amma yox! Bəstəkarla Mişa Berliozun familiyaları eynidi!

Ryuxin danışmaq istəmirdi, ancaq izah eləyəsi oldu.

– Massolitın katibi Berlioz bu gün axşam Patriarx gölünün kənarında tramvayın altına düşüb.

– Bilmədiyim şeyi danışma! – İvan Ryuxinə acıqlandı, – orada sən yox, mən olmuşam! O qəsdən Berliozu tramvayın altına saldı!

– İtlədi?

– “İtləmək” nədi? – hamının qanmazlığı İvanı lap əsəbiləşdirdi, – beləsinə itləmək də lazım deyil! O elə hoqqalar çıxarır, gəl görəsən! Berliozun tramvayın altına düşəcəyini o əvvəldən bilirdi!

– Bəs sizdən başqa məsləhətçini görən olub?

– Bədbəxtlikdən ancaq mənimlə Berlioz görüb.

– Belə. Bu qatili tutmaq üçün nə kimi tədbir gördünüz? – bu yerdə həkim, kənardakı stolun arxasında oturan ağı xalatalı qadına sarı baxdı. Qadın bir vərəq çıxarıb, sütunlardakı boş yerləri doldurmağa başladı.

– Tədbir deyəndə... mətbəxdən şamı götürdüm...

– Bunu? – həkim qadının oturduğu stolun üstündəki ikonanın böyrünə qoyulan sınıq şamı barmağıyla göstərdi.

– Elə onu və ...

– Bəs ikona nəyə lazımdı?

– Hə, ikona... – İvan qızardı, – hər şeydən çox elə ikonadan qorxdu, – yenə barmağını Ryuxinə tuşladı, – məsələ belədi ki, o, məsləhətçi, o, sözün düzü ... cin-şeytanla oturub-durur... onu elə-belə tutmaq olmaz.

Sanitarlar nədənsə farağat durub, gözlərini İvandan çəkmirdilər.

– Hə, – İvan sözünə davam etdi, – cin-şeytanla oturub-durur! Bu, danılmaz faktdı. O, şəxsən Ponti Pilatla söhbət eləyib. Mənə belə

baxmaq lazım deyil! Düz deyirəm! Hər şeyi gördüm – eyvanı da, palmaları da. Bir sözlə, Ponti Pilatın yanında olub, buna mən zəmanət verirəm.

– Belə, yaxşı...

– Hə, nəsə, ikonanı yaxama sancaqlayıb qaçdım...

Bu yerdə saat iki dəfə vurdu.

– Paho! – İvan qışqıraraq divandan qalxdı, – saat ikidi, mənə sizinlə boş yerə vaxt itirirəm! Bağışlayın, telefon hamı?

– Qoyun zəng vursun, – həkim sanitarlara əmr etdi.

İvan dəstəyi götürdü, qadın isə bu vaxt Ryuxindən yavaşca soruşdu:

– Evlidi?

– Subaydı, – Ryuxin qorxa-qorxa cavab verdi.

– Həmkarların üzvüdü?

– Bəli.

– Milisdi? – İvan dəstəyə qışqırdı, – milisdi? Yoldaş növbətçi, dərhal göstəriş verin ki, əcnəbi məsləhətçini tutmaq üçün pulemyotlu beş motosiklet göndərsinlər. Nə? Dalımca gəlin, özüm sizinlə gedərəm... Dəlixanadan şair Bezdomnıdan danışın... Sizin ünvan necədi? – Bezdomnı dəstəyi ovcu ilə qapayıb həkimə pıçıldadı, sonra yenə dəstəyə qışqırdı: – Eşidirsiniz? Allol!.. Biabırçılıqdı! – İvan birdən çıxıb dəstəyi divara çırpdı. Sonra həkimə sarı dönüb, ona əl verdi, soyuq tərzdə “hələlik” deyib, getməyə hazırlaşdı.

– Bağışlayın, siz hara getmək istəyirsiniz? – həkim İvanın gözünün içinə baxdı, – gecənin yarısı, alt paltarda... Siz özünüzü pis hiss edirsiniz, burada qalın!

– Buraxın deyirəm, – İvan qapının ağzını kəsən sanitarların üstünə çəmkirdi. – Buraxırsınız, ya yox? – şair qorxunc bir səslə bağırdı.

Ryuxini əsməcə tutdu, qadın isə stolun düyməsini basdı və stolun şüşəsinin üstünə parıltılı qutuyla, bağlı ampula düşdü.

– Bəs belə?! – İvan tora düşmüş vəhşi heyvan kimi döyükdü, – di yaxşı! Əlvida... – və başını irəli verib, pərdəli pəncərəyə sarı tullandı. Zərbə səsi eşidildi, ancaq pərdənin arxasındakı sınımayan şüşə ona davam gətirdi və bir an sonra İvan sanitarların əlində çürpürdü. O xırıldayıp, dişləməyə çalışır, qışqırırdı.

– Gör özləri üçün necə şüşə düzəltdiriblər!.. Burax! Burax deyirəm!

Həkimin əlində şpris parıldadı, qadın cəld hərəkətlə nımdaş köynəyin qolunu cırdı və qadına xas olmayan zirikliklə onun qolundan yapışdı. Efir qoxusu gəldi, İvan dörd adamın əlində haldan düşdü və həkim bundan istifadə edib iynəni İvanın qoluna batırdı. İvanı bir neçə saniyə də saxlayıb, divana oturdular.

– Quldurlar! – İvan qışqıraraq divandan sıçradı, ancaq onu yenə geri oturdular. Əllərini çəkən kimi yenə sıçradı, amma bu dəfə özü oturdu. O, vəhşi kimi ətrafına baxaraq dillənmədi, sonra birdən əsnəyib, hirsle gülümsədi.

– Axır ki, damladınız, – deyərək bir də əsnədi, gözənilmədən uzanıb, başını balıca qoydu, yanağını uşaq kimi yumruğuna söykədi, artıq sakit, yuxulu səslə mızıldadı: – Di lap yaxşı... bunların altını çəkəcəksiniz. Mən xəbərdarlıq etdim, qalanını özünüz bilirsiniz! Məni isə indi hər şeydən artıq Ponti Pilat maraqlandırır... Pilat... – bu vaxt gözləri yumuldu.

– Vanna, yüz on yeddinci otaqda tək qalsın, həm də növbətçi qoyun, – həkim eynəyini taxa-taxa göstəriş verdi. Bu yerdə Ryuxin yenə diksindi: ağ qapılar səssizcə açıldı, göy gecə lampasının işıqlandırdığı dəhliz göründü. Dəhlizdən rezin təkərli taxt gətirildi, sakitləşmiş İvanı taxta uzatdılar, taxt dəhlizə qayıtdı və qapılar bağlandı.

– Həkim, – sarsılmış Ryuxin pıçılıyla soruşdu, – o doğrudan xəstədi?

– Əlbəttə, – həkim cavab verdi.

– Axtı, ona nə olub? – Ryuxin çəkinə-çəkinə soruşdu.

Yorğun həkim Ryuxini süzüb, həvəssiz dilləndi:

– Hərəkət və nitq oyanıqlığı... sayıqlama... görünür, mürəkkəb haldı... Ehtimal ki, şizofreniyadı. Üstəlik də, alkoqolizm...

Həkimin sözlərindən Ryuxin bir şey anlamadı, bircə onu başa düşdü ki, deyəsən, İvan Nikolayeviçin işi fırcıq, köks ötürüb soruşdu:

– Niyə o ele hansısa məsləhətçidən danışır?

– Yəqin kimisə görüb, bu da onun xəstə təxəyyülünü oyadıb. Belkə də qarabasmadı...

Bir neçə dəqiqədən sonra yük maşını Ryuxini Moskvaya aparırdı. Hava işıqlaşırıdı, yol kənarlarındakı fənərlərin hələ söndürülməyən işıqları lazımsız və xoşagəlməz idi. Gecəni hədə yerə keçirdiyinə görə sürücü hirsələnmişdi, var gücüylə qovduğu maşın döngələrdə az qalırdı yoldan çıxsın.

Budur, meşə də arxada qaldı, çay da harasa itdi, yük maşınının qarşısına hər cür şey çıxırdı: gözetçi budkaları olan hasarlar, odun qalaqları, hündür direklər, hansısa tirlər və tirlərə keçirilmiş iri tağalaqlar, çınqıl topaları, kanalların şırımladığı torpaq – bir sözlə, hiss olunurdu ki, Moskva yaxındadı, döngəni burulan kimi üstünə gəlib, səni ağuşuna alacaq.

Maşın Ryuxini silkələyir, atıb-tuturdu, üstündə oturduğu ağac parçası altından qaçırdı. Qabaqcadan trolleybusla getmiş milisionerin və Panteleyin tulladıqları, restorandan götürdükleri dəsmallar bir yerdə durmurdu. Ryuxin onları yığmaq istədi, ancaq nədənsə hirsle donquldandı: “Cəhənnəm olsunlar! Deyəsən, elə doğrudan da səfəhləmişəm...” – və təpiklə vurub, onlara baxmamağa çalışdı.

Ovqatı əməllicə pozulmuşdu. Xəstəxana onda ağır iz buraxmışdı. Ryuxin nəyin ona əzab verdiyini tapmağa çalışırdı. Yaddaşına həkk olunmuş göy lampalı dəhlizmi? Dünyada dəlilikdən də pis bədbəxtliyin olmadığı fikrimi? Hə, hə, əlbəttə, bu da ona əzab verir. Ancaq bu, axı, ümumi fikirdi. Yəne nəyə var. Axı, nədi o? İnciklikdi, elədi ki, var. Hə, hə, Bezdomnının onun üzünə dediyi ağır sözlər. Bədbəxtlik onda idi ki, bu sözlərdə həqiqət vardı.

Şair daha ətrafına baxmırdı, gözünü yük maşınının silkələnən çirkli döşəməsinə dikib, özünə əzab verə-verə sızıldamağa, nəyə mızıldamağa başladı.

Hə, seirlər... Onun otuz iki yaşı var! Yaxşı, bəs sonra? – Sonra ildə nə qədərsə şeir yazacaq. – Qocalana qəder? – Hə, qocalana qəder. – Bu şeirlər ona nə verəcək? Şöhrət gətirəcək? “Cəfəngiyatdı! Heç olmasa, özünü aldatma. Pis şeirlər heç vaxt adama şöhrət getirməz. Onlar niyə pisdilər? Həqiqəti, həqiqəti dedi! – Ryuxin özünə qarşı amansız idi. – Yazdıqlarımın heç birinə inanmıram!..”

Əsəbi, qanıqara şair yırğalandı, ayağı altındakı döşəmə daha silkələnmişdi. Ryuxin başını qaldırdı ki, artıq çoxdandı Moskvadadı, üstəlik də, dan yeri ağarıb, buludlar qızılı rəngə boyanıb, onun yük maşını bulvara dönən yerdə, başqa maşınların cərgəsində tıxaca düşüb və yaxınlıqda, postamentdəki metal insan başını azca əyib laqeydliliklə bulvara baxır.

Xəstələnmiş şairin başından qərribə fikirlər keçirdi. “Bəxtli olmağın əsil nümunəsidir... – bu yerdə Ryuxin dik ayağa durdu, əlini qaldı-

rib, nəyə görə acığını heç kimdə işi olmayan çuqun insanın üstünə tökdü, – həyatda hansı addımı atıbsa, başına nə gəlibsə, hər şey onun xeyrinə olub, hər şey ona şöhrət gətirib! Axı, o nə edib? Anlaya bilmirəm... Bu sözlərdə fəvqəladə nəyə var ki: “Tufan qarşı sovrub...” Başa düşürəm!.. Bəxti gətirib, bəxti gətirib! – axır ki, Ryuxin acı bir nəticəyə gəldi və yük maşınının tərpendiyini hiss etdi, – atəş açdı, ağıqvardiyaçı atəş açıb budunu parçaladı və əbədiyini təmin etdi...”

Maşınlar hərəkətə gəldi. Əməlli-başlı xəstələnən, hətta qocalan şair, heç iki dəqiqə keçməmiş, Qriboyedovun eyvanına daxil oldu. Eyvan artıq boşalmışdı. Küncdəki bir məclis yekunlaşmaq üzrə idi, araçqınlı tanış konfersansye isə əlində bir qədəh “Abrau” məclisin mərkəzində vurnuxurdu.

Dəsmalla yüklənmiş Ryuxin Arçibald Arçibaldoviç tərəfindən çox mehribanlıqla qarşılandı, o saat da lənətə gəlmiş cır-cındırdan canı qurtardı. Əgər Ryuxin klinikada və yük maşınında bu qədər əldən düşməsəydi, klinikada gördüklerini bir az da bəzəyib danışmaqdan yəqin ləzzət alardı. Ancaq indi o halda deyildi, üstəlik, bir elə diqqətli olmasa da, yük maşınındakı işgəncədən sonra Ryuxin ilk dəfə indi dəniz quldurunun sifətinə zəndlə baxıb başa düşdü ki, o, Bezdomnı haqqında suallar versə də, hətta “ay-ay-ay!” desə də, əslində Bezdomnının taleyinə tamamilə biganədi və ona bir damcı da ürəyi yanmır. “Əhsən! Düz də eləyir!” – Ryuxin hikkəylə düşündü və şizofreniya haqqında söhbətini yarımçıq kəsib xahiş etdi:

– Arçibald Arçibaldoviç, araçq pis olmazdı...

Dəniz qulduru canıyananlıqla pıçıldadı:

– Anlayıram... bu dəqiqə... – və ofisiyanta əliylə işarə elədi.

On beş dəqiqə sonra Ryuxin tək-tənha oturub, başa düşərək və razılaşaraq ki, daha onun həyatında heç nəyi dəyişmək olmaz, ancaq unutmaq olar, balığın üstünə əyilib qədəhi qədəh dalınca boşaldırdı.

Başqaları kef eləyəndə şair gecəni hədə yerə xəcləmişdi və indi başa düşürdü ki, onu geri qaytarmaq mümkün deyil. Başını lampadan qaldırıb, göyə baxmaq kifayətədi ki, gecənin birdəfəlik itirildiyini anlayasan. Ofisiyantar stolların üstündən süfrələri tələsik yığışdırırdı. Yatıb yuxularını almış pişiklər eyvanın böyür-başında qaçışırdu. Gün bütün ağırlığıyla şairin üstünə çökürdü.

VII FƏSİL

Pis mənzil

Əgər səhərisi gün Styopa Lixodeyevə desəydilər: “Styopa! Bu dəqiqə durmasan, səni güllələyəcəklər!” – Styopa halsız-halsız mızıldayırdı: “Güllələyin, nə istəyirsiniz eləyin, ancaq durmayacam”.

Durmaq nədi, ona elə gəlirdi gözlərini də açma bilməz, çünki gözlərini açan kimi ildırım çaxıb başını parça-parça edəcək. Başında zəng çalınırdı, yumulu gözlərinin içində yaşıl haşiyəli qəhvəyi dairələr oynayırdı, üstəlik, ürəyi bulanırdı, həm də ona elə gəlirdi ki, ürəkbulanma hansısa pəfonun zəhətləkən səsiylə bağlıdır.

Styopa nəse xatırlamağa çalışırdı, ancaq birçə şey yadına düşürdü – deyərsən, dünən haradasa əlində salfet dayanıb bir xanımı öpməyə çalışırdı, həm də vəd verirdi ki, sabah, düz günorta onlara gələcək. Xanım razı olmurdu: “Yox, yox, mən evdə olmayacam!” – Styopa isə əl çəkmirdi: “Mənsə durub gələcəm!”

Hansı xanım idi, indi saat neçədi, hansı ayın hansı günüdür – Styopa qətiyyənlə bilmirdi və ən pisi də o idi ki, harada olduğunu anlamırdı. Heç olmasa, sonuncunu aydınlaşdırmaq üçün sol gözünün bitişmiş kirpiklərini araladı. Yarıqaranlıqda nəse tutqun-tutqun işıldaırdı. Styopa, nəhayət, bədənnüma güzgünü tanıdı və başa düşdü ki, öz çarpayısında, daha doğrusu, zərgərin dul arvadının yataq otağında çarpayıda arxası üstə uzanıb. Bu vaxt başından elə ağır qopdu ki, gözlərini yumub inildədi.

İzahat verək: Varyete teatrının direktoru Styopa Lixodeyev səhər tezdən Sadovaya küçəsində yerləşən böyük altımərtəbə binada, rəhmətlik Berliozla tən böldükləri mənzildə oyanmışdı.

Demək lazımdı ki, 50 nömrəli bu mənzil pis də olmasa, hər halda, qoribə ad çıxarmışdı. Hələ iki il əvvəl onun sahibi zərgər de Fujerin dul qadını idi. Əlli yaşlı hörmətli və çox işgüzar bir qadın olan Anna Frantsevna de Fujer beş otaqdan üçünü kirayəyə vermişdi: birinin fəmiliası, deyərsən, Belomut idi, o birinin fəmiliası unudulub.

Və iki il əvvəl mənzildə müəmmal hadisələr baş verməyə başladı: bu mənzildən adamlar izsiz-soraqsız yoxa çıxırdı.

Bir bazar günü mənzilə milisioner təşrif buyurub, ikinci kirayənişini (fəmiliası unudulanı) dəhlizə çağırırdı və dedi ki, ondan xahiş

olunur, nəyəsə qol çəkmək üçün bir dəqiqəliyə milis şöbəsinə gəlsin. Kirayənişin Anna Frantsevnanın sadıq və çoxdankı ev qulluqçusu Anfasaya tapşırırdı ki, əgər ona zəng eləyən olsa, desin, on dəqiqədən sonra qayıdacaq və ağ əlcəkli nəzakətli milisionerlə birlikdə çıxıb getdi. Ancaq nəinki on dəqiqədən sonra, ümumiyyətlə, qayıdıb gəlmədi. Ən təəccüblüsü o idi ki, görünür, onunla birlikdə milisioner də yoxa çıxmışdı.

Dindar, açığını desək, mövhumatçı Anfasa qanı çox qaralan Anna Frantsevnanın birbaşa üzünə dedi ki, bu, cadugərlikdi və o, çox gözəl bilir kirayənişinlə milisioneri kim aparıb, ancaq gecə vaxtı demək istəmir. Cadugərlik də, məlum məsələdi ki, başlamağa bənddi, sonra onun qabağını almaq mümkün olmur. İkinci kirayənişin, deyərsən, bazar ertəsi yoxa çıxdı, çərşənbə axşamı isə Belomut elə bil yerə batdı, ancaq doğrusu, başqa şəraitdə. Həmişəki kimi, səhər tezdən işə aparmaq üçün onun dalınca maşın gəldi, intəhası, maşın heç kimi geri qayıtmadı, onun özü də bir daha qayıtmadı.

Xanım Belomutun dərđini və keçirdiyi dəhşəti sözlə ifadə etmək mümkün deyil. Ancaq heyhat, hər ikisi çox uzun çəkmədi. Elə həmin gecə, Anna Frantsevna nəyə görə tələsik getdiyi bağ evindən Anfasa ilə geri qayıdanda, artıq xanım Belomutu mənzildə tapmadı. Bu hələ harasıdı: ər-əvad Belomutların qaldıqları hər iki otaq möhürlənmişdi.

İki günü birtəhər yola verdilər. Elə üçüncü gün, bütün bu müddət ərzində yuxusuzluqdan əziyyət çəkən Anna Frantsevna yenə tələsik bağ evinə getdi... Onun qayıtmadığını deməyə lüzum yoxdu!

Tək qalıb doyunca ağlamış Anfasa gecə ikidə yatmaq üçün yerinə girdi. Sonra başına nə gəlib, məlum deyil, ancaq başqa mənzillərin sakinləri deyirdilər ki, guya 50 nömrəli mənzildən bütün gecəni nəse taqqıltı eşidilib və guya səhərə kimi pəncərələrdən işıq gəlib. Səhər məlum olub ki, Anfasa da yoxdu!

Yoxa çıxanlar və lənətlənmiş mənzil barədə binada hələ uzun müddət cürbəcür əfsanələr dolaşdı, misal üçün, guya bu arıq və dindar Anfasa, Anna Frantsevnanın iyirmi beş dənə iri brilyantını dəri kisəyə yıqıb, öz quru sinəsində gezdirmiş. Guya ki, Anna Frantsevnanın tələsik getdiyi bağ evinin taxta çardağında həmin brilyantlardan və çarın dövründə kəsilmiş qızıl pullardan ibarət çox böyük xəzinə

tapılıb... Buna oxşar başqa şeylər də danışdırlar. İntəhası, bilmədiyimiz şeyə zəmin ola bilmərik.

Bütün bunlara baxmayaraq, mənzil boş və möhürlənmiş vəziyyətdə vur-tut bir həftə qaldı, sonra Berlioz və həmin bu Styopa arvadları ilə oraya köçdü. Tamamilə təbiidi ki, lənətə gəlmiş mənzildə yerləşən kimi onların da başına olmazın işlər gəldi. Birca ayın içində hər ikisinin arvadı yoxa çıxdı. Ancaq onlar izsiz-soraqsız yoxa çıxmədılar. Berliozun arvadı haqqında danışdırlar ki, guya onu Xarkovda hansısa bir baletmeysterlə görüblər, Styopanın arvadına isə guya Bojedomkada rast gəliblər, deyilənə görə, Varyetenin direktoru saysız-hesabsız tanışlarının köməyi ilə ona orada bir otaq təşkil edib, o şərtlə ki, Sadovaya küçəsinə ayağı dəyməsin...

Styopa inildədi. Fikirləşdi, ev qulluqçusu Qrunyanı çağırıb, ondan piramidon istəsin, ancaq ağı kəsdi ki, bu, axmaqlıqdı... Qrunyada piramidon deyilən şey, əlbəttə, yoxdu. Berliozu köməyə çağırmağa çalışdı, iki dəfə zarıdı: "Mışa... Mişa...", ancaq özünü başa düşürsünüz ki, cavab gəlmədi. Mənzildə tam sükunət hökm sürürdü.

Styopa ayaq barmaqlarını tərpedib, corabla uzandığını başa düşdü, titrəyən əllərini buduna çəkdi ki, şalvarlı olub-olmadığını aydınlaşdırsın, ancaq aydınlaşdırma bilmədi.

Nəhayət, görəndə ki tək-tənhadı, heç kimdən kömək yoxdu, nəyin bahasına olursa-olsun, qalxmaq qərarına gəldi.

Styopa bir-birinə yapışan kirpiklərini aralayıb, saçları pırtlaşıq, şişkin sifətini qara tük basmış, gözləri axan, yaxası çirkli köynəkdə, qalstukda, alt tuman və corabda adama oxşayan nəyinsə bədənnüma güzgüdə əks olunduğunu gördü.

Bədənnüma güzgüdə o özünü belə gördü, güzgünün yanında isə qara paltarda, qara beretdə naməlum adam dayanmışdı.

Styopa çarpayıda oturub, qan sağılmış gözlərini naməlum adama zillədi.

Sükutu naməlum adam pozdu, alçaq, yoğun səslə və aksentlə dedi:

– Sabahımız xeyir, əziz Stepan Boqdanoviç!

Fasilə yarandı, sonra Styopa bütün gücünü toplayıb zorla dilləndi:

– Sizə nə lazımdı? – öz səsinə tanımadığına heyrətləndi. "Sizə" deyəndə səsi ciyildədi, "nə" boğuc çıxdı, "lazımdı" sözünü isə, ümumiyyətlə, düz-əməlli deyə bilmədi.

Naməlum adam dostcasına gülümsədi, cibindən çıxardığı, qapağında almaz üçbucaq olan iri qızıl saat on bir dəfə vurandan sonra dedi:

– On birdi! Düz bir saatdı oyanmağınızı gözleyirəm, çünki siz saat on üçün yanınızda mənə görüş təyin etmişdiniz. Bu da mən!

Styopa əlini çarpayının böyründəki stulun üstünə atılmış şalvara uzadıb pıçıldadı:

– Bağışlayın... – şalvarı geyinib, xırıltılı səslə soruşdu: – Xahiş edirəm, fəmilianızı deyəsiniz.

Danışmaq onun üçün çətin idi. Hər sözü deyəndə elə bil kimsə beyninə iyne batırıb ona dəhşətli əzab verirdi.

– Necə? Siz mənim fəmiliamı da unudubsunuz? – naməlum adam gülümsədi.

– Üzr istəyirəm... – Styopa hiss etdi ki, xumarlığın yeni əlamətləri üzə çıxır: ona elə gəldi, ayağının altından döşəmə qaçdı və o bu dəqiqə kəlləsi üstə cəhənnəmə vasil olacaq.

– Əzizim Stepan Boqdanoviç, – qonaq mənalı-mənalı gülümsədi, – piramidon sizə kömək etməz. Köhnə qaydaya əməl edin – pazu pazla çıxararlar. Sizi həyata qaytaracaq yeganə şey acı, isti qəlyanaltıyla iki yüz qram araş ola bilər.

Styopa bic adam idi, nə qədər halsız olsa da, başa düşdü ki, əgər onu bu görkəmdə görüblərsə, hər şeyi etiraf etməli idi.

– Açıgını desək, – dilini zorla sürüdü, – dünən bir az...

– Artıq sözə ehtiyac yoxdu! – qonaq kreslo ilə bir yerdə yana sürüşdü.

Styopanın gözləri bərələ qaldı: balaca stolun üstündəki məcmə-yiyə doğranmış ağ çörək, vazada sıxılmış qara kürü, turşuya qoyulmuş bir boşqab göbələk, qazança və nəhayət, zərgər arvadının böyük qrafində araş qoyulmuşdu. Qrafinin soyuqdan tərləməsi Styopanı xüsusilə heyrətləndirdi. Əslində, aydın idi – qrafın buz doldurulmuş cəmin içinə salınmışdı. Bir sözlə, səliqəli, qabiliyyətli süfrə açılmışdı.

Yad adam Styopanın heyretinin xəstəhallıq dərəcəsinə çatmasına imkan verməyib, ona cəld əlli qram araş süzdü.

– Bəs siz? – Styopa mızıldadı.

– Məmnuniyyətlə!

Styopa titrəyən əliylə qədəhi ağzına apardı, yad adam isə bir qurtuma öz qədəhini boşaltdı. Kürünü çeynəyə-çeynəyə Styopa zorla deyə bildi:

– Bəs siz... üstündən bir şey yemirsiniz?

– Minnətdaram, mən heç vaxt arağın üstündən yemirəm, – yad adam yenə hər ikisinə arağ süzdü. Qazançanın qapağını açdılar – tomatlı sosiska idi.

Gözünün qabağındakı lənətə gəlmiş yaşıl dairələr yoxa çıxdı, sözləri artıq deyə bilirdi, ön başlıcası, Styopa nələrə xatırladı. Elədir ki var, əhvalat dünən Sxodnada, məzhəkələr müəllifi Xustovun bağ evində baş vermişdi, Xustov oraya Styopanı taksilə aparmışdı. “Metropol”un yanında taksini necə tutduqlarını da xatırladı, onlarla bir adam da olmuşdu, deyəsən, aktyordu... balaca çamadanda patefonu var idi. Hə, hə, hə, bağ evinə getmişdilər! O da yadına düşdü ki, patefonda itlər ulayırdı. Təkcə Styopanın öpmək istədiyi qadın məlum deyildi... allah bilir, kimdi... deyəsən, radioda işləyir, bəlkə də yox.

Dünənki gün beləcə yavaş-yavaş aydınlanırdı, ancaq Styopanı daha çox bugünkü gün, xüsusən də, yad adamın yataq otağında, üstəlik, qəlyanaltı və araqla peyda olması maraqlandırır. Bax bunu aydınlaşdırmaq heç də pis olmazdı!

– Hə, ümid edirəm ki, indi mənim fəmiliamı xatırladınız?

Ancaq Styopa yalnız günahkarcasına gülümseyib əllərini yellətdi.

– Amma! Mənə elə gəlir ki, siz arağın üstündən portveyn içibsiniz! Əfv edin, məgər belə iş görürlər!

– Xahiş edirəm, bu, ikimizin arasında qalsın, – Styopa yaltaqcasına dedi.

– Ah, əlbəttə, əlbəttə! Ancaq aydındı ki, Xustovun əvəzindən söz verə bilmərəm!

– Məgər siz Xustovu tanıyırsınız?

– Dünən sizin kabinetinizdə bu şəxsi ötəri gördüm, ancaq sifətinə birçə dəfə baxmaq kifayət idi ki, onun əclaf, aravuran, ikiüzlü, yaltaq olduğunu anlayasan.

“Tamamilə doğrudur!” – Xustovun xarakterinin belə düzgün, dəqiq, yığcam təsviri Styopanı heyretləndirdi.

Hə, dünənki gün hissə-hissə tamamlanırdı, ancaq narahatçılıq Varyetenin direktorundan hələ əl çəkməmişdi. Çünki dünənki gündə böyük bir boşluq var idi. Nə deyersiz deyin, bax, bu beretli yad adam Styopa dünən qətiyyəni görməmişdi.

– Magiya professoru Voland, – Styopanın çətinə düşdüyünü görən qonaq dedi və hər şeyi yerli-yataqlı danışdı.

O, xaricdən Moskvaya dünən gündüz gəlib, dərhal da Styopanın yanına təşrif buyurub, Varyete ilə birlikdə qastrollara çıxmaq təklif edib. Styopa Moskva vilayətinin tamaşalar komissiyasına zəng vuraraq bu məsələni razılaşıdırıb (rəngi ağaran Styopa gözlərini döydü), yeddi çıxış üçün professor Volandla müqavilə bağlayıb (Styopanın ağız açıla qaldı), şərtləşiblər ki, Voland bu gün saat onda bezi detalları dəqiqləşdirmək üçün onun yanına gəlsin... Budur, Voland da gəlib!

Qapını üzünə Qrunya açıb, deyib ki, o özü indicə gəlib, burada müvəqqəti, Berlioz evdə yoxdu, əgər qonaq Stepan Boqdanoviçi görmək istəyirsə, qoy özü yataq otağına keçsin. Stepan Boqdanoviç elə bərk yatır ki, onu oyatmağa cürət etmir. Stepan Boqdanoviçin nə halda olduğunu görən artist Qrunyanı arağ, qəlyanaltı almaq üçün yaxınlıqdakı qastronoma, buz üçün isə aptekə göndərüb və...

– İcazə verin sizinlə hesablaşım, – qanı lap qaralan Styopa sızıldayıb, pul kisəsini axtarmağa başladı.

– Bu nə sözdü! – qastrolçu ona bu barədə danışmağa imkan vermədi.

Nəhayət, arağ və qəlyanaltı məlum oldu, ancaq Styopa ağlamalı vəziyyətdə idi: o, müqavilə barədə qətiyyəni heç nə xatırlamırdı və öldürsələr də xeyri yoxdu, dünən bu Volandı görməmişdi. Hə, Xustov olmuşdu, Voland isə yox.

– İcazə verin müqaviləyə baxım, – Styopa astadan xahiş etdi.

– Buyurun, buyurun...

Styopa kağıza göz gəzdirdi və quruyub qaldı. Hər şey yerli-yerində idi. Birincisi, Styopanın öz dəsti-xəttilə çəkdiyi göz çıxaran qol! Yan tərəfdən maliyyə direktoru Rimskinin çəpəki icazəsi ki, yeddi çıxışa görə artist Volanda çatası otuz beş min rubldan on min rubl ödənilsin. Üstəlik: Volandın artıq on min aldığı barədə verdiyi qəbz də burada idi.

“Bu nə işdi belə?!” – bədbəxt Styopa fikirləşdi və başı hərləndi. Yoxsa zəhrimara qalmış yaddaş pozğunluğu başlayır?! Ancaq təbii ki, müqavilə təqdim olunduqdan sonra təəccübləndiyini göstərmək, sadəcə, ədəbsizlik olardı. Styopa qonaqdan bir dəqiqəliyə icazə istəyib, zəng vurmaq üçün elə corabla dəhlizə qaçdı. Qaç-qaç mətbəxə sarı qışqırdı:

– Qrunya!

Ancaq heç kim cavab vermədi. Berliozun dəhlizin yanındakı kabinetinə tərəf baxanda donub qaldı. Qapının dəstəyindəki kəndirdə surğuclu iri möhür var idi. “Salaməleyküm! – içində kimsə qışqırdı. – Bircə bu çatmırdı!” – Styopanın beyni qarışdı, fikri min yerə getdi, heç biri də aparıb bir yana çıxarmadı. Bir yandan qara beretli, soyuq araq və ağla sığmayan müqavilə ilə bağlı müəmma, bu azmış kimi, buyuracaqsınız, qapıda da möhür. Kimə desəniz ki, Berlioz nəse törədi – inanmaz, vallah, inanmaz! Ancaq bu da möhür! Hə...

Tərs kimi, jurnalda çap olunmaq üçün bu yaxınlarda Mixail Aleksandroviçə sızdığı məqalə barədə xoşagəlməz fikirlər bu yerdə Styopanın beynindən keçdi. Öz aramızdı, sarsaq bir məqalə idi! Həm də vecsiz, verdikləri nə puldu ki...

Məqalə barədə fikirlərin arxasınca şübhəli bir söhbət yadına düşdü, səhv etməsə, bu söhbət aprelin iyirmi dördü axşamı elə burada, yemək otağında Mixail Aleksandroviçlə şam eləyərkən olmuşdu. Bir yana qalanda, əlbəttə, bu söhbəti sözün həqiqi mənasında şübhəli adlandırmaq olmazdı (Styopa belə söhbətə yol verməzdi), ancaq lazımsız bir mövzuya toxunmuşdular. Vətəndaşlar, çox asanca o söhbətdən yayınmaq da olardı. Çapa qədər, heç şübhəsiz, bu söhbət tamamilə boş şey sayıla bilərdi, di gəl çapdan sonra...

“Ah, Berlioz, Berlioz! – Styopa yanıb-yaxıldı. – Axı, bu, ağla sığmır!”

Ancaq kədərlənmək uzun sürmədi və Styopa Varyetenin maliyyə direktoru Rimskinin kabinetinin nömrəsini yığdı. Styopa naqolay vəziyyətdə qalmışdı: birinci, müqavilə göstəriləndən sonra Styopanın onu yoxlamasından əcnəbi inciyə bilərdi, maliyyə direktoru ilə danışmağın özü də çox çətindi. Doğrudan da, axı, necə soruşasan: “Deyin, mən dünən magiya professoru ilə otuz beş min rubl məbləğində müqavilə bağlamamışam ki?” Belə soruşmaq yaramaz!

– Bəli! – dəstəkdə Rimskinin sərt, xoşagəlməz səsi eşidildi.

– Salam, Qriqori Daniloviç, – Styopa astadan dedi, – Lixodeyevdi. Məsələ belədi... hm... hm... bu... artist Volland... mənim yanımdadı... Belə ki... soruşmaq istəyirdim, bu axşam üçün nə fikirləşibsiniz?

– Hə, cadugər? Afişalar indi hazır olacaq.

– Aha, – Styopa zəif səslə dedi, – di hələlik...

– Bəs siz tez gələcəksiniz? – Rimski soruşdu.

– Yarım saatdan sonra, – Styopa dəstəyi asıb, qjıldayan başını əllərilə sıxdı. Ax, nə pis iş oldu! Onun yaddaşına, axı, nə olub, vətəndaşlar? Hə?

Dəhlizdə belə çox ləngimək yaxşı çıxmırdı və Styopa dərhal plan qurdu: nə yolla olur-olsun, bu qəribə yaddaşsızlığını gizlətsin, indi isə ilk növbədə əcnəbidən biciklə öyrənsin ki, Styopaya həvalə edilən Varyetedə o bu gün məhz nə göstərmək istəyir.

Styopa dəstəyi qoyub dönəndə, tənbel Qrunyanın çoxdan silmədiyi dəhlizdəki güzgüdə şüvül kimi uzun, eynəkli (ah, kaş İvan Nikolayeviç burada olaydı! Bu adamı o saat tanıyardı!) qəribə bir adamı aydınca gördü. O isə görünüb, həmin an da yoxa çıxdı. Styopa həyəcan içində dəhlizi diqqətlə gözdən keçirdi və ikinci dəfə diksindi, çünki güzgüdə bu dəfə iri qara pişik əks olunub, o da eləcə yoxa çıxdı.

Styopanın ürəyi düşdü, o səndələdi.

“Bu nədi? – fikirləşdi, – yoxsa dəli oluram? Əksini gördüklərim haradan çıxdı?!” – O, dəhlizə tərəf qorxa-qorxa qışqırdı:

– Qrunya, bu nə pişikdi belə, burada gəzir? O haradan gəlib? Ondan başqa yenə kimsə var?

– Narahat olmayın, Stepan Boqdanoviç, – Qrunyanın deyil, yataq otağından qonağın səsi eşidildi, – mənim pişiyimdi. Əsəbiləşməyin. Qrunya isə yoxdu, mən onu vətəninə, Voronejə göndərdim, çünki şikayətlənirdi ki, çoxdandı siz ona məzuniyyət vermirsiniz.

Bu sözlər o qədər gözlənilməz və mənasız idi ki, Styopa qulağının səsə düşdüyünü güman etdi. Çaşqınlıq içində cəld yataq otağına tərəf qaçdı və kandarda donub qaldı. Saçları biz-biz oldu, alnını tər basdı.

Qonaq yataq otağında artıq tək deyildi, başının dəstəsi də burada idi. Dəhlizdə gözüne görünən həmin tip ikinci kreslodada oturmuşdu. Onu indi aydın gördü: bığları quş tükünə bənzəyirdi, gözlüyünün şüşəsinin biri parıldayırdı, o biri isə şüşəsizdi. Ancaq yataq otağında bundan da betəri vardı: zərgər arvadının yumşaq kətildə ədəbsizcəsinə yayxanmış çox iri qara pişik, bir pəncəsində araq dolu stəkan, o birində macal tapıb turşuya qoyulmuş göbələyə batırdığı çəngəl tutmuşdu.

Yataq otağının onsuz da zəif olan işığı, Styopanın gözlərində tamam sönməyə başladı. “Demək, beləcə dəli olurlar!” – düşündü və yıxılmamaq üçün qapıdan yapışdı.

– Görürəm bir az təəccüblənibsiniz, əzizim Stepan Boqdanoviç?
– Voland diş-dişinə dəyən Styopadan soruşdu, – ancaq təəccüblü heç nə yoxdu. Bunlar mənim müşayiətçilerimdi.

Bu vaxt pişik arağı başına çəkdi və Styopanın əli qapıdan aşağı sürüşdü.

– Müşayiətçilərimə qalmaq üçün yer lazımdı. – Voland sözünə davam etdi, – deməli, bizlərdən hansımızsa bu mənzildə artıq. Mənə elə gəlir ki, artıq olan məhz sizsiniz!

– Onlardı, onlardı! – dama-dama paltarlı uzundraz cəm şəklində, Styopanı nəzərdə tutaraq keçə kimi mələdi, – ümumiyyətlə, onlar son vaxtlar murdar işlərlə məşğuldurlar. Sərxoşluq edirlər, öz mövqelərindən sui-istifadə eləyib qadınları yoldan çıxarırlar, heç bir iş görmürlər, çünki heç nə bacarmırlar, onlara tapşırılan işdən başları çıxmır. Rəhbərliyin gözüne kül üfürürlər!

– Dövlət məşinını havayı yerə ora-bura qovurlar! – pişik də göbələyi çeynəyə-çeynəyə şər atdı.

Styopa döşəməyə yıxılıb taqətsiz əliylə qapını cırmaqlayanda, mənzildə dördüncü və sonuncu hadisə baş verdi. Bədənnüma güzgünün içindən balaca, ancaq kürəyi xeyli enli, başında yumru şlyapa, ağızından çölə sallanmış köpək dişləri, onsuz da iyərəc olan sir-sifətini lap eybəcər hala salan bir məxluq çıxdı. Üstəlik də, kürən idi.

– Mən, – təzə gələn söhbətə qoşuldu, – ümumiyyətlə, başa düşmürəm, bu adam necə direktor olub, – kürən get-gedə lap burnunda danışdı, – mən arxiyerey olduğum qədər o da direktordu!

– Sən arxiyereyə oxşamırsan, Azazello, – pişik öz boşqabına sosiska qoya-qoya dedi.

– Mən də elə bunu deyirəm, – kürən burnunda danışaraq dedi və Volanda tərəf dönüb hörmətlə əlavə etdi: – Messir¹, icazə verin, onu Moskvadan rədd eləyim.

– Pişt! – pişik tüklerini qabardıb birdən bağırdı.

Yataq otağı Styopanın başına fırlandı, gicgahı qapıya dəydi və huşunu itirə-itirə fikirləşdi: “Mən ölürəm...”

Ancaq ölmədi. Gözlerini açıb özünü bir daşın üstündə oturan gördü. Ətrafında nəşə uğuldayırdı. Gözünü əməlli-başlı açanda gördü

¹ Messir – feodallara hörmət əlaməti olaraq verilən ad, sonralar din xadimlərinin, hüquqşünasların adının qarşısında işlədilib.

ki, uğuldayan dənizdi, hətta dalğalar az qala ayaqlarına çırpılır və sözün kəsəsi, dalğaçıranın lap ucunda oturub, ondan aşağıda mavi dəniz bərq vurur, arxada – dağların başında isə gözəl bir şəhər görünür.

Belə vəziyyətdə necə hərəkət edəcəyini bilmədiyindən, Styopa dizləri əsə-əsə qalxıb, dalğaçıranın üstü ilə sahile tərəf getdi.

Dalğaçırandə bir adam dayanıb, papiros çəkə-çəkə dənizə tüpürürdü. O, Styopaya mat-mat baxıb daha tüpürmədi. Bu vaxt Styopa belə bir hoqqa çıxardı: papiros çəkən yad adamın qarşısında diz çöküb dedi:

– Yalvarıram, söyləyin, bu hansı şəhərdi?

– Yox bir! – daşqəbli papiros çəkən çəmkirdi.

– Mən sərxoş deyiləm, – Styopa xırıldadı, – mən xəstəyəm, başıma nəşə bir iş gəlib, mən xəstəyəm... Haradayam? Bura hansı şəhərdi?

– Tutaq ki, Yaltadı...

Styopa astadan ah çəkib yanı üstə yıxıldı, başı dalğaçıranın gündən qızmış daşlarına dəydi.

VIII FƏSİL

Professorla şairin qarşılaşması

Yaltada Styopanın huşu başından çıxdığı vaxt, yeni gündüz saat on ikinin yarısında, uzun sürən dərin yuxudan sonra İvan Nikolayeviç Bezdomnının huşu özünə qayıtdı. Bir müddət o, ağ pərdələrin arxasından günəşin hiss olunduğu, açıq rəngli metaldan qərribə dolabça qoyulmuş ağ divarlı yad otağa necə gəlib düşdüyünü anlamağa çalışdı.

İvan başını silkələyib ağrımadığına əmin oldu və xatırladı ki, mülalixənanadadır. Həmin fikir Berliozun ölümünü yada saldı, ancaq İvan indi elə də sarsıntı keçirmədi. Yuxudan sonra İvan Nikolayeviç sakitləşmişdi və düşüncəsi aydınlaşmışdı. Təmiz, yumşaq və rahat yaylı çarpayıda bir müddət hərəkətsiz uzanan İvan yanındakı zəng düyməsini gördü. Lüzum olmadan əşyalara toxunmağa vərmiş etdiyindən düyməni basdı. O, zəng səsi eşidəcəyini, ya kiminsə gələ-

cəyini gözlədiyi halda tamamilə başqa şey baş verdi. İvanın yatağının ayaq tərəfində üstünə “İçmək” yazılmış tutqun silindr işıqlandı. Bir müddətdən sonra silindr fırlanmağa başladı və nəhayət, “Dayə” sözü göründü. Aydın məsələdi ki, bu fəndgir silindr İvanı heyretləndirdi. “Dayə” sözünü “Həkim çağırın” yazısı əvəz etdi.

– Hm... – silindrdən baş çıxara bilməyən İvan söyləndi. Bu yerdə təsadüfən bəxti gətirdi: “Feldşer qadın” yazısında İvan düyməni ikinci dəfə basdı. Silindr astaca cingildəyib dayandı və söndü. Ağ xalath, dolu, qəşəng bir qadın otağa daxil olub İvana dedi:

– Sabahınız xeyir!

Hazırkı şəraitdə salamlamağı yersiz saydığına görə İvan cavab vermədi. Doğrudan da, sağlam adamı müalicəxanaya salıblar, özlərini də elə aparırlar, guya belə lazımdı!

Qadın isə halını pozmadan, sifətində mehriban ifadə düyməni bir dəfə basmaqla pərdəni yuxarı çəkdi və döşəməyə qədər çatan seyrek barmaqlıqlar arasından içəri gün işığı doldu. Barmaqlığın arxası eyvan idi, o yanda qıvrıla-qıvrıla axan çay görünürdü, çayın qarşı sahilindəki şam meşəsi göz oxşayırdı.

– Buyurun vanna qəbul edin, – qadının əlinin hərəkətilə daxili divar aralandı, vanna otağı və gözəl təchiz olunmuş tualet göründü.

İvan qadınla danışmamaq qərarına gəlsə də, parıldayan krandan suyun necə şırışıqla vannaya axdığını görüb, özünü saxlaya bilmədi və kinayə ilə dedi:

– Gör ha! Elə bil “Metropol”du!

– Heç də yox, – qadın qürurla cavab verdi, – ondan qat-qat yaxşıdı. Belə avadanlıq heç xaricdə də yoxdu. Alimlər, həkimlər xüsusi olaraq bizim klinikaya baxmağa gəlirlər. Bizdə hər gün xarici turistlər olur.

“Turist” sözünü eşidən kimi İvan dünənki məsləhətçini xatırladı. Qaşqabağımı sallayıb, acıqlı-acıqlı baxaraq dedi:

– Xarici turistlər... Bu xarici turistləri yaman xoşlayırsınız! Ancaq onların arasında hər cürəsi var. Misal üçün, mən dünən eləsilə tanış oldum, heç tayı – bərabəri yoxdu!

Az qaldı Ponti Pilat haqqında danışsın, amma özünü saxladı, başa düşdü ki, bu söhbətin qadına heç bir dəxli yoxdu və qadının ona köməyi dəyə bilməz.

Vanna qəbul edən kişiyyə nə lazımsa, demək olar, hamısı yuyunmuş İvana dərhal verildi: ütülü köynək, alt tumanı, corab. Ancaq bu hələ harasıdı: qadın şkaflın qapısını açıb ondan soruşdu:

– Nə geyinmək istəyirsiniz – xalat, ya pijama?

Bu yeni mənzildə qalmağa məhkum olan İvan, qadının zəhlətökənliyindən, az qaldı, əlini-əlinə şappıldatsın, ancaq dinməzəcə barmağı ilə pambıq parçadan tikilmiş al-qırmızı pijamanı göstərdi.

Sonra İvan Nikolayeviçi boş, səssiz dəhlizlə çox böyük bir kabinetə gətirdilər. Əla avadanlıqla təchiz olunmuş bu binadakı hər şeyə kinayə ilə yanaşmağı qərara alan İvan, dərhal kabinetini özlüyündə “fabrika-mətbəx” adlandırdı.

Buna əsas da vardı. Nikelli alətlərlə dolu, şüşəli kiçik və böyük şkaflar yan-yanə düzülüşdü. Burada son dərəcə mürəkkəb quruluşlu kreslolar, parlaq qapaqlı şişman lampalar, çoxlu şüşə qab, qazla yanan odluqlar, elektrik məftilləri və heç kimə tamamilə məlum olmayan cihazlar var idi.

Kabinetdə İvanı üç nəfər – hamısı ağ xalat geyinmiş iki qadın, bir kişi qarşıladı. Nələrsə soruşmaq məqsədilə onu ilk əvvəl küncdəki stolun arxasına apardılar. İvan vəziyyəti götür-qoy etməyə başladı. Qarşısında üç yol var idi. Birincisi onu lap şirnikdirirdi: bu lampaların, müəmmalı əşyaların üstünə atılıb, onları qırıb dağıtsın, nahaq yerə saxlandığına bu yolla etirazını bildirsin. Ancaq bugünkü İvan dünənkindən xeyli fərqlənirdi və birinci yol ona şübhəli göründü: birdən onun əməlli-başlı dəli olduğuna inanarlar. Ona görə birinci yolu İvan rədd etdi. İkinci yol var idi: dərhal məsləhətçi və Ponti Pilat haqqında danışmaq. Di gəl dünənki təcrübə göstərdi ki, bu əhvalata inanmırlar, ya da onu başqa yerə yozurlar. Ona görə İvan bu yoldan da imtina edib, üçüncü yolu seçdi: təkəbbürlə susmaq.

Buna tamamilə əməl etmək olmadı, qaşqabaqla, xəsisliklə də olsa, bir çox suallara istər-istəməz cavab vermək məcburiyyətində qaldı.

İvandan keçmiş həyatı barədə, hətta on beş il əvvəl necə və nə vaxt skarlatinaya yoluxduğuna qədər, demək olar, hər şeyi soruşub öyrəndilər. Bütün bir səhifəni doldurub, o biri üzünə çevirdilər və ağ xalath qadın İvanın qohumları haqqında sorğu-suala keçdi. Əsil zəhlətökən iş başladı: kim ölüb, nə vaxt və nədən, içəniydimi, zöhrəvi xəstəliklərə yoluxmuşdumu və bu yöndə cürbəcür suallar. Sonda

düən Patriarx gölündə baş verən əhvalatı danışmasını xahiş etdilər, ancaq çox da dərinə getmədilər, Ponti Pilat haqqında dediklərinə heyrlənmədilər.

Sonra qadın İvanı kişiyyə ötürdü, onun işi bambaşqa idi, o artıq heç nə soruşmadı. İvanın istiliyini ölçdü, nəbzini yoxladı, nəse bir lampa ilə işıq salıb gözlərinə baxdı. Sonra başqa qadın kişinin köməyinə gəldi, İvanın belinə iynə vurdular, ancaq ağrıyıb-eləmədi, balaca çəkicin sapı ilə sinəsində xətlər çəkdilər, çəkiyə dizlərinə döyəclədilər, bu zərbələrdən də ayaqları tullanırdı, barmağından qan aldılar, qolunun bükəcəyinə iynə vurdular, biləklərinə rezin qolbaqlar keçirdilər.

İvan isə özlüyündə acı-acı gülümseyirdi və hər şeyin necə axmaqcasına, qərībə alındığını fikirləşirdi. İşə bir bax! Hamunu naməlum məsləhətçidən gələ biləcək təhlükədən xəbərdar etmək istəyirdi, onu tutmağa çalırdı, ancaq nəyə nail oldu: hansısa müəmmalı bir kabinetə düşdü ki, nə vaxtsa Voloqdada əyyaşlıq edən dayısı Fyodor haqqında cürbəcür cəfəngiyat danışsın. Axmaqlıq!

Nəhayət, İvandan əl çəkdilər. Onu yenə öz otağına qaytardılar, bir fincan qəhvə, iki dənə soyutma yumurta, ağ çörək və yağ verdilər.

İvan yeyib-içib qərara aldı ki, bu müəssisədəki böyüklərdən kiminsə gəlməsini gözləsin. Heç olmasa, ondan özünə qarşı ədalətli münasibətə, diqqətə nail olsun.

O gəlib çıxdı, özü də səhər yeməyindən az sonra. İvanın otağının qapısı qəfil açıldı və içəriyə ağ xalaltı xeyli adam girdi. Hamıdan irəlində qırx beş yaşlarında, üzü aktyorsayağı səliqə ilə qırxılmış, qəşəng, ancaq çox iti gözləri, nəzakətli davranışı olan bir adam gəlirdi. Bütün dəstə ona diqqət və hörmət göstərirdi, buna görə də onun gəlişi çox təmtəraqlı alındı. "Elə bil Ponti Pilatdı!" – İvan düşündü.

Bəli, şübhəsiz, bu, onların böyüyü idi. O, kətildə oturdu, qalanları ayaq üstə dayandı.

– Doktor Stravinski, – oturan adam özünü təqdim etdi və ona dostcasına nəzər saldı.

– Budur, Aleksandr Nikolayeviç, – səliqəli saqqalı olan bir nəfər astadan deyib, İvan haqqında hər iki tərəfi yazılıb doldurulmuş vərəqi başçıya uzatdı.

"Əməllicə şəxsi iş açıblar!" – İvan fikirləşdi. Başçıları isə öyrəncəli olduğundan vərəqə ötəri göz gözdürüb: "Aha, aha..." – deyər mızıldadı və ətrafındakılarla az tanış olan dildə bir neçə kəlmə fikir mübadiləsi etdi.

"Pilat kimi latın dilində də danışır..." – İvan qüسسə ilə düşündü. Bu vaxt eşitdiyi bir söz onu diksindirdi və əfsuslar ki, düən Patriarx gölündə lənətə gəlmiş əcnəbinin dediyi, bu gün isə professor Stravinskiyə təkrar etdiyi söz – "şizofreniya" idi.

"Axı, o bunu da bilirdi!" – İvan heyəcanla fikirləşdi.

Başçı, görünür, ətrafındakıların dediyilə razılaşmağa, hər şeyə sevinməyə və bunu "çox gözəl, çox gözəl" sözlərilə bildirməyə adət etmişdi.

– Çox gözəl! – deyərək Stravinski vərəqi kiməsə qaytardı və İvana müraciət etdi: – Siz şairsiniz?

– Şairəm, – İvan pərt halda dedi və ilk dəfə poeziyaya nəse iza-holunmaz nifret hiss etdi, həmin an xatırladığı öz şeirləri də nədensenə heç xoşuna gəlmədi.

Üz-gözünü qırırdı, o da öz növbəsində Stravinskidən soruşdu:

– Siz professorsunuz?

Bunun cavabında Stravinski nəzakətlə başını tərpətdi.

– Mən sizinlə danışmalıyam, – İvan Nikolayeviç mənəli-mənəli dedi.

– Mən elə bunun üçün gəlmişəm, – Stravinski dilləndi.

– Məsələ belədi, – İvan hiss etdi ki, sözünü deməyin vaxtı çatıb, – mənə dəli paltar geyindiriblər, heç kim məni eşitmək istəmir!..

– Əsla, biz sizi çox diqqətlə dinləyirik, – Stravinski onu sakitləşdirdi, – sizə də dəli paltar geyindirməyə heç vaxt imkan vermərik.

– Elə isə qulaq asın: düən axşam mən Patriarx gölündə qərībə bir adamla rastlaşdım, əcnəbiydi, ya nə idisə, Berliozun öləcəyini əvvəlcədən bilirdi və Ponti Pilatı şexsən görmüşdü.

Ətrafdakılar dinməzce, qımıldanmadan şairə qulaq asırdı.

– Pilat? İsa Məsihin dövründə yaşayan Pilat? – Stravinski gözlərini qıyıb İvandan soruşdu.

– Özüdür ki, var.

– Aha, – Stravinski dedi, – Berlioz isə tramvayın altına düşüb ölüb?

– Bax, elə şəxsən onu Patriarx gölündə gözümün qabağında tramvay doğradı, həm də bu müəmmalı adam...

– Ponti Pilatın tanışı? – Adam anlamaqda, görünür, böyük fərasət sahibi olan Stravinski soruşdu.

– Məhz o, – Stravinskiyə göz qoyaraq İvan təsdiq etdi, – bax, o əvvəlcədən dedi ki, Annuşka günəbaxan yağını dağıdıb... Berliozun da elə həmin yerdə ayağı sürüşdü! Buna necə baxırınsınız? – öz söhbətilə böyük təsir oyadacağına ümid edən İvan mənalı-mənalı soruşdu.

Ancaq elə bir təsir hiss olunmadı, Stravinski adı qaydada növbəti sualını verdi:

– Bu Annuşka kimdi?

Sual İvanı bir az dilxor elədi, sifəti səyrirdi.

– Əsas məsələ Annuşka deyil, – o əsəbiliklə dedi, – Allah bilir o kimdi. Sadovıda yaşayan gicin biri. Əsas məsələ odur ki, başa düşürsünüz, həmin şəxs günəbaxan yağı barədə əvvəlcədən bilirdi. Məni başa düşürsünüz?

– Gözəl başa düşürəm, – Stravinski təmkinlə cavab verib, şairin dizinə toxundu, – həyəcanlanmayın, davam edin.

– Davam edirəm, – Stravinski kimi təmkinlə danışmağa çalışan İvan öz acı təcrübəsindən bilirdi ki, yalnız sakitliyini saxlamaq ona kömək eləyə bilər, – bax, özünü yalandan məsləhətçi adlandıran bu qorxunc tip qeyri-adi gücə malikdi... Məsəl üçün, onu təqib edirsən, ancaq ona çata bilmirsən. Yanında da ikisi var, onlar da az aşın duzu deyillər: biri uzundraz, eynəyinin şüşələri sınıq, o birisi tramvayda adam kimi gedən nəhəng pişik. Özü də, – heç kim sözünü kəsmədiyindən İvan get-gedə daha həvəslə və inamla danışdı, – o, eynəyində şəxsən Ponti Pilatın yanında olub, burda şübhə yoxdu. Axı, bütün bunlar nə deməkdir? Hə? Onu dərhal tutmaq lazımdı, yoxsa dəhşətli bəlalar törədəcək.

– Demək, siz çalışırınsınız ki, onu həbs etsinlər? Sizi düzmü başa düşürəm? – Stravinski soruşdu.

“O ağıllıdı, – İvan düşündü, – etiraf etmək lazımdır ki, intelligentlərin arasında da hərdən ağıllıları tapılır. Bunu danmaq olmaz!” – və cavab verdi:

– Tamamilə doğrudu! Necə də çalışmayım, bir özünüz fikirləşin! Məni isə zorla burada saxlayıblar, gözümə lampa soxurlar, vannada

çimizdirirlər, Fedya dayı haqqında sorğu-suala tuturlar!.. O isə çoxdandı dünyadan köçüb! Tələb edirəm ki, məni dərhal buraxsınlar.

– Bəs belə, çox gözəl, çox gözəl! – Stravinski dedi, – bax, indi hər şey aydınlaşdı. Doğrudan da, sağlam adamı müalicəxanada saxlamağın nə mənası? Yaxşı. Mən sizi bu saat buradan buraxaram, əgər desəniz ki, normal adamsınız. Sübut etməyin, vur-tut deyin. Beləliklə, siz normal adamsınız?

Bu yerdə tam sükut çökdü, səhər tezdən İvana qulluq edən kök qadın ehtiramla professoru baxdı, İvan isə bir daha düşündü: “çox ağıllıdı”.

Professorun təklifi onun xoşuna gəldi, intəhası, cavab verməmişdən əvvəl alını qırıqdırıb bir xeyli fikirləşdi, sonra qətiyyətlə:

– Mən normal adamam, – dedi.

– Di çox gözəl, – Stravinski yüngülləşən kimi oldu, – əgər belədirsə, gəlin məntiqlə düşünək. Götürək sizin dünənki gününüzü, – bu yerdə o geriye qanrıldı və İvan barədə yazılmış vərəqi tez ona verdilər. – Özünü sizə Ponti Pilatın tanışı kimi təqdim edən naməlum adamı axtaran zaman dünən bu hərəkətlərə yol veribsiniz, – Stravinski gah vərəqə, gah İvana baxa-baxa uzun barmaqlarını qatlamağa başladı, – ikonanı sinənizə vurubsunuz. Olub?

– Olub, – İvan tutqun halda razılaşdı.

– Hasardan yıxılıb özünüzü yaralayıbınız. Elədi? Əlinizdə yanan şam birçə alt paltarında restorana giribsiniz və restoranda kimisə döyübsünüz. Sizi buraya əl-qolu bağlı gətiriblər. Buraya düşəndən sonra milisə zəng vurub, pulemyot göndərilməsini xahiş edibsiniz, sonra pəncərədən tullanmağa cəhd göstəribsiniz. Elədi? Soruşulur: bu cür hərəkət etməklə kimisə tutmaq, ya həbs etmək mümkündürmü? Əgər siz normal adamsınızsa, özünüz cavab verərsiniz: heç vaxt. Siz buradan getmək istəyirsiniz? Buyurun. Ancaq icazə ilə soruşum, buradan hara gedəcəksiniz?

– Əlbəttə, milisə, – professorun baxışlarından özünü bir az itirən İvan artıq elə də qətiyyətlə cavab vermədi.

– Birbaş buradan?

– Aha.

– Evə baş çəkməyəcəksiniz? – Stravinski tez soruşdu.

– Getməyə vaxt var! Mən evə gedincə o aradan çıxar!

– Belə. Bəs siz milisdə ilk növbədə nədən danışacaqsınız?
– Ponti Pilat haqqında, – İvan Nikolayeviçin fikri uzaqlara getdi.
– Di çox gözəl! – Stravinski axır ki, təslim oldu, saqqallıya üzünü tutub əmr etdi: – Fyodor Vasilyeviç, lütfən, vətəndaş Bezdomnını buraxın getsin şəhərə. Ancaq onun otağına heç kimi yerləşdirməyin, yataq aqlarını da dəyişməyə dəyməz. İki saatdan sonra vətəndaş Bezdomnı yenə buraya qayıdacaq. Bəs belə, – o, şairə müraciətlə dedi, – sizə uğurlar diləmirəm, çünki bu gedişin uğurlu olacağına bir damcı da inanmıram. Tezliklə görüşənədək! – Və ayağa durdu, başının dəstəsi də hərəkətə gəldi.

– Nəyə görə mən yenə buraya qayıdacağam? – İvan narahatlıqla soruşdu.

Stravinski elə bil bu sualı gözləyirdi, tələsik oturdu.

– Ona görə ki, alt paltarında milisə gedib, Ponti Pilatı şəxsən tanıyan adamla görüşdüyünüzü deyən kimi, sizi dərhal buraya gətirəcəklər və yenə həmin otaqda qalmalı olacaqsınız.

– Alt paltarının buna nə dəxli? – İvan çaşqınlıqla döyükdü.

– Əsasən Ponti Pilatın dəxli var. Ancaq elə alt paltarının da. Axtı, dövlətin verdiyi dəyişəyi əyninizdən çıxarıb, sizə öz geyiminizi verəcəyik. Sizi isə buraya alt paltarında gətiriblər. Buna baxmayaraq, siz öz mənzilinizə heç də getmək fikrində deyilsiniz, ancaq mən buna eyham vurmuşdum. Sonra Pilatdan danışacaqsınız... və məsələ aydındı!

Bu vaxt İvan Nikolayeviç qərribə bir hal keçirdi. Elə bil iradəsi sındı, hiss etdi ki, gücsüzdü, məsləhətə ehtiyacı var.

– Bəs onda nə edim? – bu dəfə artıq ürəksiz soruşdu.

– Di çox gözəl! – Stravinski dedi, – bu, məntiqli sualdı. Mən indi sizin başınıza əslində nə gəldiyini deyəcəm. Dünən sizi kimsə bərk qorxudub, Ponti Pilat haqqında söhbətlərlə, başqa şeylərlə qanınızı qaraldıb. Siz isə, əsəbiləşmiş, sarsıntı keçirmiş adam, Ponti Pilat haqqında danışa-danışa şəhəri dolaşıbsınız. Tamamilə təbiidi ki, sizi dəli biliblər. Sizin xilasınızın indi yalnız bir yolu var – tam sakitlik. Siz hökmən burda qalmalısınız.

– Axtı, onu mütləq tutmaq lazımdı! – İvan artıq, az qala, yalvardı.

– Yaxşı, gerek elə özünüz onun arxasınca düşsünüz? Bu adama qarşı bütün şübhələrinizi, ittihamlarınızı kağıza yazın. Sizin ərizənizi

lazımı yerə göndərməkdən asan nə ola bilər və əgər sizin güman etdiyiniz kimi, bu adam cinayətkardısa, hər şey çox tezliklə aydınlaşar. Ancaq bir şərtlə: beyninizi zora salmayın, Ponti Pilat haqqında mümkün qədər az fikirləşin. Adama çox şey danışarlar! Di gəl hər şeyə inanmaq lazım deyil.

– Başa düşdüm! – İvan qətiyyətlə dedi, – xahiş edirəm mənə kağız və qələm versinlər.

– Kağız və gödək karandaş verin, – Stravinski kök qadına əmr etdi, İvana isə dedi: – Ancaq məsləhət görürəm ki, bu gün yazmayasınız.

– Yox, yox, elə bu gün, hökmən bu gün, – İvan həyəcanla dedi.

– Di yaxşı, bircə beyninizi yormayın. Bu gün bir şey alınmaz, sabah alınar.

– O aradan çıxacaq!

– Əsla, – Stravinski inamla dedi, – sizi əmin edirəm ki, o heç hara gedə bilməz. Və bilin ki, burada sizə hərtərəfli kömək edəcəklər, bunsuz isə sizin işlər alınmaz. Məni eşidirsiniz? – Stravinski birdən mənalı-mənalı soruşub, İvan Nikolayeviçin hər iki əlini tutdu. Onun əllərini öz əllərinin arasına alaraq, İvanın gözünün içinə xeyli baxıb təkrar etdi: – Sizə burada kömək edəcəklər... məni eşidirsiniz?.. Sizə burada kömək edəcəklər... sizə burada kömək edəcəklər... Siz rahat olacaqsınız. Burada sakitlikdi, hər şey rahatdı... Sizə burada kömək edəcəklər...

İvan Nikolayeviç birdən əsnədi, üzünün ifadəsi mülayimləşdi.

– Bəli, bəli, – o astadan dedi.

– Çox gözəl! – Stravinski söhbəti öz adəti üzrə yekunlaşdırıb ayağa durdu, – hələlik! – İvanın əlini sıxıb, qapıdan çıxacağıda saqqallıya tərəf dönüb dedi: – Hə, oksigen də verin... vannalar da qəbul etsin.

Bir neçə saniyədən sonra İvanın qarşısında nə Stravinski, nə də onun başının dəstəsi var idi. Pəncərə barmaqlıqları arasından qarşı sahilədəki şam meşəsi günortanın gün işığında göz oxşayırdı, yaxınlıqda isə çay parıldayırdı.

IX FƏSİL

Korovyevin hoqqaları

Moskvada mərhum Berliozun yaşadığı Sadovaya küçəsindəki 302-bis №-li binanın mənzil yoldaşlığının sədri Nikanor İvanoviç Bosoy, cümə axşamına keçən gecədən əməlli-başlı cəncələ düşmüşdü.

Artıq bildiyiniz kimi, gecəyarısı Jeldibinin iştirakı ilə binaya gələn komissiya Nikanor İvanoviçi çağırıb, Berliozun öldüyünü ona xəbər verdi və birlikdə 50 №-li mənzilə getdilər.

Orada mərhumun əlyazmaları və əşyaları möhürləndi. Həmin vaxt qulluqçu Qrunya və əhlikef Stepan Boqdanoviç mənzildə yox idi. Komissiya Nikanor İvanoviçə bildirdi ki, mərhumun əlyazmaları araşdırılmaq üçün götürülür, mərhumun mənzil sahəsi, yəni üç otağı (zərgər arvadının kabinetini, qonaq və yemək otağı) mənzil yoldaşlığının sərəncamına keçir, əşyaları isə varisləri tapılana qədər mənzildə qalacaq.

Berliozun ölüm xəbəri qeyri-adi bir sürətlə bütün binaya yayıldı və cümə axşamı səhər saat yeddindən Bosoya telefonla zəng vurmağa, sonra isə mərhumun mənzil sahəsinə iddia edən ərizələrlə şəxsən gəlməyə başladılar. İki saatın içində Nikanor İvanoviç otuz iki belə ərizə qəbul etdi.

Bu ərizələrdə yalvarış, hədə, böhtan, xəbərçilik, mənzili öz hesabına təmir etdirəcəyinə vəd vardı, dözülməz danışıqlıq, quldurlarla bir mənzildə yaşaya bilməmək səbəb göstərilirdi. Bunların arasında 31 №-li mənzildə, bilavasitə pəncəyin cibinə qoyulmuş pəlmənin oğurlanması təsvir olunmuş ərizənin bədii məziyyətlərinə heyran qalmaya bilmirdin, iki nəfər özünü öldürəcəyini deyirdi, biri isə gizli hamiləliyini etiraf edirdi.

Nikanor İvanoviçi mənzilin dəhlizinə çağırırdılar, qolundan tuturdular, nəse pıçıldayırdılar, göz vururdular və borclu qalmayacaqlarını deyirdilər.

Bu işgəncə gündüz saat birə işləmiş qədər davam etdi, axırda Nikanor İvanoviç öz mənzilindən idarənin həyət qapısının böyründəki otağına qaçdı, ancaq görəndə ki burada da onu gözləyirlər, oradan da qaçdı. Asfalt döşənmiş həyətdən keçib, dabanqırma arxasınca

gələnlərdən birtəhər canını qurtararaq, binanın altıncı çöl qapısına girdi və 50 №-li bu murdar mənzilin yerləşdiyi beşinci mərtəbəyə qalxdı.

Kök Nikanor İvanoviç qapının ağzında nəfəsini dərib zəngi basdı, ancaq qapını açan olmadı. Bir neçə dəfə də zəngi basıb donquldanmağa və astadan söyməyə başladı. Ancaq yenə açmadılar. Nikanor İvanoviçin səbri tükəndi, evlər idarəsinə məxsus açarların dublikatlarının topasını cibindən çıxarıb, qapını hökmə açdı və içəri keçdi.

– Ay ev qulluqçusu! – Nikanor İvanoviç yarıqaranlıq dəhlizdə qışqırdı. – Adın nədir sən? Qrunyadi, deyəsən? Yoxsan?

Heç kim cavab vermədi.

Onda Nikanor İvanoviç kabinetin qapısındakı möhürü qopartdı, qatlama metri portfelindən çıxarıb kabinetə girdi.

Girməyinə girdi, ancaq qapının ağzında həyətdən quruyub qaldı, hətta diksindi.

Mərhumun stolunun arxasında arıq, uzun, dama-dama pəncəkdə, başına jokey papağı qoymuş eynəkli naməlum bir adam oturmuşdu... bir sözlə, həmin şəxs.

– Siz kimsiniz, vətəndaş? – Nikanor İvanoviç qorxa-qorxa soruşdu.

– Bah! Nikanor İvanoviç, – yad adam xırıltılı tenor səslə qışqırıb yerindən sıçradı, zorla sədrin əlini tutub silkələdi. Bu salamlama Nikanor İvanoviçin heç də xoşuna gəlmədi.

– Bağışlayın, – o, şübhə ilə dedi, – siz kimsiniz? Siz rəsmi şəxs-siniz?

– Eh, Nikanor İvanoviç! – naməlum adam səmimiyyətlə cavab verdi. – Nə dəxli, rəsmi şəxs, ya qeyri-rəsmi şəxs? O necə baxmağından asılıdır, Nikanor İvanoviç, bütün bunlar şərti və qeyri-müəyyən şeylərdi. Bu gün mən qeyri-rəsmi şəxsəm, sabah bir də gördün oldum rəsmi şəxs! Əksinə də olur, Nikanor İvanoviç. Özü də necə olur!

Bu mühakimə evlər idarəsinin sədrini qətiyyənlə qane etmədi. Ümumiyyətlə, hər şeydən şübhələnen adam olduğuna görə belə nəticəyə gəldi ki, qarşısındakı bu dil boğaza qoymayan adam – məhz qeyri-rəsmi şəxsdi, deməli, avaranın biridi.

– Axı, siz kimsiniz? Familiyanız nədi? – sədr get-gedə səsini qaldırmağa və hətta naməlum adamı sıxışdırmağa başladı.

– Mənim fəmiliam, – vətəndaş bu kobudluğu vecinə də almadı, – deyək ki, Korovyevdi. Qəlyanaltı eləmək istəmirsiniz, Nikanor İvanoviç? Çəkinməyin! Hə?

– Bağışlayın, – Nikanor İvanoviç artıq hirsini boğa bilmədi, – indi qəlyanaltı yeridi! (Nə qədər acı olsa da, etiraf etmək lazımdı ki, Nikanor İvanoviç bir az kobud adam idi.) Mərhumu aid hissədə oturmaq qadağandı! Siz burada nə edirsiniz?

– Siz bir oturun, Nikanor İvanoviç, – vətəndaş heç halını pozmadı, yaltaqcasına sədrə kreslo təklif etdi.

Nikanor İvanoviç lap özündən çıxdı, kresloya yaxın durmayıb bağırdı:

– Axı, siz kimsiniz?

– Əgər bilmək istəyirsinizsə, mən bu mənzildə iqamətgahı olan xaricdən gəlmiş şəxsin tərcüməçisiyəm, – Korovyev adlandırılan kəs silinməmiş sarı çəkmələrinin dabanlarını bir-birinə vurub, özünü təqdim etdi.

Nikanor İvanoviçin ağzı açıla qalmışdı. Hansısa bir xaricinin, üstelik də, tərcüməçilə birlikdə bu mənzildə olması onun üçün əməlli-başlı sürpriz idi və o izahat istədi.

Tərcüməçi həvəslə izahat verdi. Əcnəbi artist cənab Voland, Varyetenin direktoru Stepan Boqdanoviç Lixodeyev tərəfindən lütfkarlıqla dəvət olunub ki, qastrolları zamanı, təxminən bir həftə onun mənzilində yaşasın və Yaltaya getməli olduğu üçün Lixodeyev hələ dünən xarici qonağı qeydiyyatı almaq xahişilə Nikanor İvanoviçə məktub yazıb.

– O mənə heç nə yazmayıb, – sədr təəccübləndi.

– Siz öz portfelinizi eşələyin, Nikanor İvanoviç, – Korovyev təbəssümlə təklif etdi.

Nikanor İvanoviç çiyinini çəkib portfeli açdı və Lixodeyevin məktubunu tapdı.

– Necə olub ki, mən bunu unutmuşam? – Nikanor İvanoviç ağzı açılmış məktuba key-key baxıb mızıldadı.

– Olur, olur, Nikanor İvanoviç! – Korovyev şaqqanaq çəkdi, – unutqanlıq, unutqanlıq, yorğunluq və qan təzyiqinin artması, əziz dostumuz Nikanor İvanoviç! Mən özüm dəhşətli dərəcədə huşsuzam. Nə vaxtsa içki süfrəsi arxasında öz tərcümeyi-halımdan sizə bir neçə fakt danışaram, gülməkdən ölərsiniz!

– Lixodeyev Yaltaya nə vaxt gedəcək?!

– O artıq gedib, gedib! – tərcüməçi bərkəndə dedi, – bilirsinizmi, o artıq uçuş. Doğrusu, kim bilir, o indi haradadı! – bu yerdə tərcüməçi əllərini yel dəyirmanının pərləri kimi yellətdi.

Nikanor İvanoviç bildirdi ki, mütləq əcnəbini görməli idi, ancaq tərcüməçidən rədd cavabı aldı: heç cür olmaz! Məşğuldu. Pişiyə təlim keçir.

– Əgər istəyirsinizsə, pişiyi göstərə bilərəm, – Korovyev dedi.

Bundan da öz növbəsində Nikanor İvanoviç boyun qaçırdı, tərcüməçi isə dərhal sədrə gözlənilməz, ancaq çox maraqlı bir təklif etdi.

Cənab Voland heç bir vəchlə mehmanxanada qalmaq istəmədiyinə görə – o, gen-bol yaşamağa öyrəşib – mənzil yoldaşlığı Volandın Moskvada qastrolları davam etdiyi bir həftə müddətində bütün mənzili, yəni mərhumun otağını da ona kirayə verə bilərmə?

– Axı, mərhum üçün təfavütü yoxdu, – Korovyev pıçıldadı, – Nikanor İvanoviç, razılaşın ki, indi bu mənzil ona lazım deyil.

Nikanor İvanoviç bir az çəşqinlə etiraz etdi ki, xaricilər heç də şəxsi mənzillərdə yox, “Metropol”da qalmalıdır...

– Sizə deyirəm ki, yaman dəyməduşərdi! – Korovyev astadan dedi, – istəmir də! Mehmanxanayı xoşlamır! Bu xaricilər mənə, bax, bura yığıblar! – Korovyev barmağını damarları görünən boğazına toxundurub, dostcasına şikayətləndi, – inanırsınızmi, mənə cana doydurublar! Gəlirlər... it uşaqları ya casusluq edirlər, ya da adamın əsəblərilə oynayırlar: bu elə deyil, o belə deyil!.. Sizin isə idarəyə, Nikanor İvanoviç, əməlli-başlı mənfəət gətirərdi. Pula da qızırğalanmaz, – Korovyev böyür-başına baxıb, sədrin qulağına pıçıldadı: – milyonerd!

Tərcüməçinin təklifində aydın praktik məna var idi, çox abırlı təklifdi, di gəl tərcüməçinin danışmaq tərzində, geyimində və iyrənc, heç nəyə yaramayan eynəyində nəşə bir abırsızlıq vardı. Buna görə də anlamadığı bir şey sədrin ürəyini sıxırdı, buna baxmayaraq, o, təklifi qəbul etmək qərarına gəldi. Çünki mənzil yoldaşlığı, əfsuslar ki, pul sarıdan çox böyük korluq çəkirdi. Buxar qızdırıcısı üçün payıza kimi neft almaq lazım idi, ancaq nəylə – məlum deyildi. Əcnəbinin pulu hesabına isə bəlkə də vəziyyətdən birtəhər çıxmaq olardı. Ancaq işgüzar və ehtiyatlı Nikanor İvanoviç bildirdi ki, bu məsələ hər şeydən əvvəl xarici turist bürosu ilə razılaşdırılmalıdır.

– Başa düşürəm, – Korovyev dedi, – bunsuz olmaz ki, mütləq lazımdı. Bu da sizin üçün telefon, Nikanor İvanoviç, təcili əlaqə saxlayın. Pula görə isə utanıb eləməyin, – sədri dəhlizdəki telefona tərəf çəke-çəke pıçıltı ilə əlavə etdi, – ondan da almayıb, kimdən alacağsınız! Siz onun Nitsadakı villasını görəsiniz! Gələn yay xaricdə olanda qəsdən gedib baxın – ağızınız açıla qalar!

Xarici turist bürosu ilə məsələ telefonla, sədri heyrtləndirəcək dərəcədə çox tez yoluna qoyuldu. Məlum oldu ki, cənab Volandin Lixodeyevin şəxsi mənzilində qalmaq istəyindən orada artıq xəbərdardılar və buna heç bir etirazları yoxdu.

– Di lap gözəl! – Korovyev bağırdı.

Onun hay-küyündən azca karıxmış sədr bildirdi ki, mənzil yoldaşlığı 50 №-li mənzili bir həftəliyə cənab Volanda verməyə razıdır...

– Nikanor İvanoviç bir az duruxub dedi:

– Günü beş yüz rubla.

Bu yerdə Korovyev sədri lap çaşdırdı. Ağır pişiyin yumşaq sıçrayışları eşidilən yataq otağına işarə edib, xırıltılı səsle dedi:

– Bir həftəyə bu, deyəsən, üç min beş yüz rubl edir?

Nikanor İvanoviç fikirləşdi ki, o yəqin indi əlavə edəcək: “İştahınız böyükdür, Nikanor İvanoviç!” – ancaq Korovyev tamam başqa şey dedi:

– Məgər bu, puldu! Beş min istəyin, verəcək.

Çaşqınlıqla gülümsəyən Nikanor İvanoviç heç özü də hiss etmədi ki, Korovyevin çox sürətlə və cəldliklə iki nüsxədə müqavilə yazdığı mərhumun yazı stolunun yanına necə gedib çıxıb. Sonra Korovyev əlində müqavilə yataq otağına cumub qayıtdı, özü də hər iki nüsxə artıq əcnəbi tərəfindən səlhiqəsiz şəkildə imzalanmışdı. Müqaviləyə sədr də qol çəkdi. Bu yerdə Korovyev ondan beş min üçün qəbz istədi...

– Sözlə, sözlə yazın, Nikanor İvanoviç!.. beş min rubl... – və bu ciddi işlə uyuşmayan sözlərlə: – Eyn, tsvey, drey! – bankdan çıxmış təptəzə beş paçka pulu sədrin qarşısına qoydu.

“Pul düzgünlüyü sevir”, “öz gözüne inan” kimi Korovyevin bir ucdan üyüdüb tökdüyü zarafatlarla, zərbi-məsəllərlə pul sayılıb qurtardı.

Sədr pulu sayıb, müvəqqəti qeydiyyat üçün əcnəbinin pasportunu Korovyevdən aldı, onu, müqaviləni, pulu portfelə qoydu və özünü saxlaya bilməyib, utana-utana kontramarka istədi...

– Bu nə sözdü! – Korovyev nərildədi, – sizə neçə bilet lazımdı, Nikanor İvanoviç, on iki, on beş?

Son dərəcə karıxmış sədr izah etdi ki, kontramarka ona vur-tut iki dəfə lazımdı, ona və arvadı Pelageya Antonovnaya.

Korovyev o saat bloknotunu çıxarıb, Nikanor İvanoviç üçün canla-başla birinci sıraya ikinəfərlik kontramarka yazdı. Və tərcüməçi bu kontramarkanı sol əlilə cəld Nikanor İvanoviçə verdi, sağ əlilə isə şax pul paçkasını sədrin o biri əlinə dürtüdü. Nikanor İvanoviç pula nəzər salıb qızardı və onu geri itələməyə çalışdı.

– Bu olmaz... – o mızıldadı.

– Eşitmək belə istəmirəm, – Korovyev lap onun qulağına pıçıldadı, – bizdən olmaz, xaricilərdən isə olar. Siz onun xətrinə dəyərsiniz, Nikanor İvanoviç, yaxşı düşməz. Zəhmət çəkibsiniz...

– Ciddi cəzalandırılır, – sədr zorla eşidiləcək səsle pıçıldayıb, yan-yörəsinə baxdı.

– Şahid-zad var? – Korovyev onun o biri qulağına pıçıldadı, – sizdən soruşuram, hanı onlar? Nə olub?

Sonralar sədrin ısrarla dediyi kimi, bu vaxt möcüzə baş verdi: paçkanın özü sürüşüb onun portfelinə girdi. Sonra isə sədr üzgün, hətta heysiz vəziyyətdə mənzildən çıxdı. Başında cürbəcür fikirlər dolaşırdı. Nitsadakı villa, təlim görmüş pişik, həqiqətən də şahidlərin olmaması, Pelageya Antonovnanın kontramarkaya sevinəcəyi fikri də başında fırlanırdı. Bunların bir-birilə əlaqəsi olmasa da, hər halda, xoş fikirlər idi. Buna baxmayaraq, sədrin üreyinin lap dərinliyinə elə bil iynə batırırdılar. Bu, narahatçılıq iynəsi idi. Üstəlik də, elə pilləkəndəcə ağına gələn bir fikir sədri sarsıtdı: “Əgər qapıda möhür var idisə, tərcüməçi kabinetə necə girmişdi?! Və necə oldu ki, o – Nikanor İvanoviç bunu soruşmadı?” Sədr bir müddət pilləkənlərə baxıb, qoyun kimi gözlərini döydü, sonra qərara aldı ki, tüpürsün buna və qəliz suallarla özünə əziyyət verməsin...

Sədr mənzili tərk edən kimi, yataq otağından zəif bir səs eşidildi:

– Bu Nikanor İvanoviç mənim xoşuma gəlmədi. O, hiyləgər və haramzadadı. Elə etmək olmazmı ki, o bir də gəlməsin?

– Messir, əmrinizə müntəzirəm!.. – Korovyevin artıq xırıltılı yox, təmiz və gur səsi haradansa eşidildi.

O saat da lənətə gəlmiş tərcüməçi dəhlizdə peyda oldu, telefonun nömrəsini yığıb, nədənsə ağılamsına-ağılamsına dəstəyə dedi:

– Allo! Özümə borc bilirəm xəbər verəm ki, bizim Sadovaya küçəsində yerləşən üç yüz iki-bis nömrəli binanın mənzil yoldaşlığının sədri Nikanor İvanoviç Bosoy valyuta alveri edir. Hal-hazırda onun otuz beş nömrəli mənzilində, tualetin ventilyasiyasında qəzetə bükülmüş dörd yüz dollar var. Danışan həmin binanın on bir nömrəli mənzilinin sakini Timofey Kvastsovdu. Sizə and verirəm, adımlı gizli saxlayın. Haqqında danışdığım sədrin intiqam alacağından qorxuram.

Və əclaf dəstəyi asdı.

50 №-li mənzildə daha nələrin baş verdiyi məlum deyil, ancaq Nikanor İvanoviçin evində nələr baş verdiyi məlumdu. O, tualetə girib çəftəni vurandan sonra, tərcüməçinin zorla verdiyi pul paçkasını portfeldən çıxarıb, dörd yüz rubl olduğunu yəqin etdi. Bu paçkanı Nikanor İvanoviç qəzetə büküb, ventilyasiyanın deşiyinə qoydu.

Beş dəqiqədən sonra sədr öz kiçik qonaq otağındakı stolun arxasında oturmuşdu. Arvadı mətbəxdən onun üçün səliqə ilə doğranmış, üstünə bolluca göy soğan səpilmiş siyənək balığı gətirdi. Nikanor İvanoviç bir qədəh araq süzüb içdi, ikinci qədəhi içdi, çəngələ üç parça siyənək balığı keçirdi... və bu zaman qapının zəngi çalındı, Pelageya Antonovna isə buğlanan qazanı gətirdi, birçə dəfə baxmaq kifayət ki, bu qatı, qaynar borşun içində dünyanın ən dadlı nemətinin – kəllə sümüyünün olduğunu dərhal biləsən.

Nikanor İvanoviç ağzının suyunu udub, it kimi mırıldadı:

– Sizi görüm lənətə gələsiz! Yeməyə də qoymurlar. Heç kimi içəri buraxma, mən yoxam. Yoxam. Mənzilə görə, denən, zəhlə tökməsinlər. Bir həftədən sonra iclas olacaq...

Arvadı dəhlizə qaçdı, Nikanor İvanoviç isə od püskürən göldən çömçə ilə uzununa çatlamış sümüyü çıxartdı. Elə həmin vaxt yemək otağına iki adam girdi, onların da arxasınca nəyə görə ağappaq ağarmış Pelageya Antonovna. Adamları görəndə Nikanor İvanoviçin də rəngi qaçdı və o, ayağa qalxdı.

– Tualet hardadır? – ağ yaxalılı köynəkdə olan təşvişlə soruşdu.

Nəyə yemək stoluna deyib taqqıldadı (Nikanor İvanoviç qaşığı əlindən müşəmbənin üstünə salmışdı).

– Buradadı, buradadı, – Pelageya Antonovna cəld dilləndi.

Gələnlər tələsik dəhlizə cumdular.

– Axı, nə olub? – Nikanor İvanoviç gələnlərin arxasınca gedə-gedə astadan soruşdu, – bizim evdə elə bir şey ola bilməz... Bəs sizin sənədləriniz... üzr istəyirəm...

Ağ köynəkli gedə-gedə sənədini Nikanor İvanoviçə göstərdi, o biri isə həmin vaxt tualetdə kətilin üstünə çıxıb, əlini ventilyasiyaya soxmuşdu. Nikanor İvanoviçin gözlərinə qaranlıq çökdü. Qəzeti açdılar, ancaq paçkadakı rubllar yox, üzərində qoca bir kişinin şəkli olan, indiyə qədər görmədiyi yaşıl, ya göy pullar idi. Burası da var ki, Nikanor İvanoviç bütün bunları düz-əməlli görə bilmədi, gözlərinin qabağında dairələr oynayırdı.

– Ventilyasiyada dollarlar, – ağ köynəkli fikirli halda dedi və Nikanor İvanoviçdən mülayimcəsinə, nəzakətlə soruşdu: – Sizin bağlamadı?

– Yox! – Nikanor İvanoviç vahiməli səslə cavab verdi, – düşmənlər atıblar!

– Belə şeylər olur, – ağ köynəkli razılaşdı və yenə mülayimcəsinə əlavə etdi: – Neyləyək, qalanlarını təhvil vermək lazımdı.

– Yoxumdu! Allah haqqı yoxdu, indiyə qədər əlimə də almamışam! – sədr bağırdı.

O, əlaqəsiz sözlər qışqıra-qışqıra kamoda tərəf atıldı, hay-küylə siyirməni çəkdi, onun içindən portfeli çıxartdı.

– Budur müqavilə... alçaq tərcüməçi atıb... Korovyev... eynəkli!

Portfeli açıb baxdı, əlini içinə soxdu, sifəti göyerdə və portfel əlindən borşun içinə düşdü. Portfeldə heç nə yox idi: nə Stoypanın məktubu, nə müqavilə, nə əcnəbinin pasportu, nə pul, nə kontra-marka. Bir sözlə, qatlama metrədən başqa heç nə.

– Yoldaşlar! – sədr qəzəblə qışqırdı, – onları tutun! Bizim binada cin-şəyatin var!

Bu yerdə Pelageya Antonovnanın gözünə nə görüldü, əllərini şappıldadı çıxırdı:

– Təqsirini boynuna al, İvanıç! Güzeşt edərlər!

Gözlərinə qan sağılmış Nikanor İvanoviç yumruqlarını arvadının başı üzərinə qaldırıb xırıldadı:

– Ax, lənətə gəlmiş səfeh!

O halsız halda stula çökdü, görünür, taleyilə barışmalı oldu.

Bu vaxt pilləkənin meydançasında maraqlı alışıb-yanan Timofey Kondratyeviç Kvastsov, sədrin mənzilinin açar yerinə gah qulağını, gah gözünü söykəyirdi.

Beş dəqiqə keçmiş binanın heyətindəki sakinlər, iki şəxsin müşayiətilə sədrin darvazaya tərəf getdiyini gördülər. Danışdı ki,

Nikanor İvanoviç ağappaq ağarıbmış, yeriyəndə kefli kimi yırğalanır və nəse mızıldayırmış.

Bir saatdan sonra isə on bir nömrəli mənzilə naməlum bir adam gəldi, Timofey Kondratyeviç başqa sakinlərə sədri necə yaxaladıqlarını ləzzətlə danışdığı vaxt, onu barmağı ilə mətbəxdən dəhlizə çağırıb nəse dedi və birlikdə yoxa çıxdılar.

X FƏSİL

Yaltadan xəbərlər

Nikanor İvanoviçin başına bədbəxt hadisə gəldiyi vaxt, elə həmin Sadovaya küçəsindəki 302-bis №-li binanın yaxınlığında yerləşən Varyetenin maliyyə direktoru Rimskinin kabinetində iki nəfər var idi: Rimskinin özü və Varyetenin inzibatçısı Varenuxa.

Teatrın ikinci mərtəbəsindəki böyük kabinetin iki pəncərəsi Sadovaya küçəsinə, maliyyə direktorunun oturduğu yazı stolunun arxasındakı pəncərə isə Varyetenin sərinləşdirici içkilər satılan bufet, tir və açıq estrada yerləşən yay bağına baxırdı. Kabinetin bəzək-düzəyi yazı stolundan savayı divardan aşılımış bir qalaq köhnə afişadan, balaca stola qoyulmuş su dolu qrafından, dörd kreslodan və üstünə hansısa tamaşanın toz basmış çoxdankı maketi qoyulmuş küncdəki altlıqdan ibarət idi. Söz yox, bundan başqa, boyası qopub tökülmüş köhnə-köşkül kiçik bir seyf də var idi ki, Rimskinin sol tərəfində, yazı stolunun böyründə yerləşmişdi.

Stolun arxasında oturan Rimskinin səhərdən kefi yoxdu, Varenuxa isə, əksinə, həyəcanlı və olduqca işgüzar görkəmdə idi. Bununla belə, enerjisini sərf etməyə yer tapmırdı.

Varenuxa xüsusilə də proqramın dəyişdiyi günlərdə zəhləsini tökən – indi məhz elə bir gün idi – kontramarka istəyənlərin əlindən maliyyə direktorunun kabinetində gizlənmişdi.

Telefon zəng çalan kimi Varenuxa dəstəyi götürüb yalandan dedi:

– Kimi? Varenuxanı? Yoxdu. Teatrdan çıxıb.

– Zəhmət olmasa, Lixodeyevə bir də zəng vur, – Rimski əsəbi halda dedi.

– Əşşi, yoxdu evdə: Karpovu da yollamışam. Evdə heç kim yoxdu.
– Bu nə işdi qanmıram, – Rimski hesablama makinasını saqqıldada-saqqıldada donquldandı.

Qapı açıldı və kapeldiner əlavə olaraq yenice çap olunmuş bir yığın afişa ilə içəri girdi. Yaşıl vərəqədə iri qırmızı hərflərlə yazılmışdı:

Bu gün və hər gün Varyete teatrında proqramdan əlavə

PROFESSOR VOLAND

Magiya seansları onun tam ifşası ilə

Varenuxa maketin üstünə atılmış afişalara kənardan göz gəzdirib, kapeldinərə tapşırırdı ki, bütün nüsxələri təcili yapışdırınsınlar.

– Yaxşıdı, diqqəti cəlb edəndi, – kapeldiner gedəndən sonra Varenuxa fikrini bildirdi.

– Mənimse bu həngəmə heç xoşuma gəlmir, – Rimski buynuz sağanaqlı əynəyinin arxasından afişalara acıqla baxaraq deyindi, – ümumiyyətlə, mən təəccüb edirəm, kim buna icazə verir!

– Yox, Qriqori Daniloviç, elə demə, bu çox incə gedişdi. Bunun bütün dadı-duzu ifşadadır.

– Bilmirəm, bilmirəm, bunun heç bir dadı-duzu yoxdu, o həmişə özündən belə hoqqalar çıxarır! Heç olmasa, bu cadugəri göstərəydi. Sənsə onu görübsən? Kim bilir haradan eşləyib tapıb!

Aydın oldu ki, Rimski kimi Varenuxa da cadugəri görməyib. Dünən Styopa artıq qaralaması yazılmış müqavilə ilə maliyyə direktorunun üstünə (Rimskinin təbirincə desək, “dəli kimi”) cummuşdu ki, təcili onun üzünü çıxarıb pulu versin. Cadugər isə əkilmişdi, Styopadan başqa onu görənlər olmamışdı.

Rimski saatını çıxarıb baxdı, üçə beş dəqiqə işlədiyini görüb lap hirsələndi. Hirsələnməyib neyləsin! Lixodeyev təxminən saat on birde zəng elədi ki, yarım saata gəlir, gəlmədiyi bir yana, evindən də yoxa çıxdı!

– Axı, işlərim tökülüb qalıb! – Rimski barmağı ilə bir yığın imzalanmamış kağızı göstərərək nərdədi.

– Görəsən, o da Berlioz kimi tramvayın altına düşməyib ki? – Varenuxa kəsik-kəsik, davamlı və tamamilə ümitsizliklə dolu siqnallar eşidilən dəstəyi qulağında tutaraq dedi.

– Ancaq nə yaxşı olardı... – Rimski astadan acıqla dedi.

Elə bu vaxt kabinetə formalı gödəkçə, furajka, qara yubka geyinmiş, ayağı çəkəkli bir qadın girdi. Qadın belindəki balaca çantadan kvadratşəkili ağ kağız və dəftər çıxarıb soruşdu:

– Varyete buradı? Sizə təcili teleqram var. Qol çəkin.

Varenuxa qadının dəftərinə əyri-üyrü bir qol çəkib, yalnız qapı onun arxasınca örtüləndən sonra kvadratşəkili kağızı açdı.

Teleqramı oxuyub gözlərini döydü və kağızı Rimskiye verdi.

Teleqramda yazılmışdı: “Yaltadan Moskvaya. Varyete. Bu gün saat on ikinin yarısında cinayət axtarış idarəsinə gecə köynəyində şalvarda çəkməz ruhi xəstəyə oxşayan şabalıdı saçlı bir adam gəlib Varyetenin direktoru Lixodeyev olduğunu deyib Direktor Lixodeyevin harada olduğu barədə Yaltaya təcili teleqram vurun”.

– Salam, mən sizin xalanızam! – Rimski bərkdən dedi və əlavə etdi: – Bu da bir sürpriz!

– Yalançı Dmitri, – Varenuxa qalan sözləri telefonun dəstəyinə dedi: – Teleqrafdır? Varyetenin hesabına. Təcili teleqram qəbul edin... Eşidirsiniz?.. “Yalta, cinayət axtarış idarəsinə... Direktor Lixodeyev Moskvadadır Maliyyə direktoru Rimski”...

Yaltalı fırıldaqçı haqqındakı xəbərə baxmayaraq, Varenuxa Styopanı telefonla harada gəldi axtarmağa başladı və əlbəttə, heç yerdə tapmadı. Varenuxa dəstək qulağında özgə hara zəng vurmaq barədə düşündüyü vaxt bayaq teleqram gətirən qadın içeri girib, Varenuxaya yeni bir kağız verdi. Varenuxa kağızı tələsik açıb oxuyandan sonra fit çaldı.

– İndi nə olub? – Rimski əsəbi halda gözlərini qırpdı.

Varenuxa teleqramı dinməzəcə ona uzatdı və maliyyə direktoru bu sözləri oxudu: “Yalvarıram inanın, Volandın hipnozu ilə Yaltaya atılmışam cinayət axtarış idarəsinə şəxsiyyətimi təsdiq edən təcili teleqram vurun Lixodeyev”.

Rimski və Varenuxa başları bir-birinə toxuna-toxuna teleqramı təkrar oxudular, oxuyub dinməzəcə baxışdılar.

– Vətəndaşlar! – qadın birdən hirsələndi, – qol çəkin, sonra nə qədər istəsəniz susarsınız! Axı, mən teleqram daşıyıram.

Varenuxa teleqramdan gözünü ayırmadan dəftərə əyri-üyrü bir qol çəkdi və qadın getdi.

– Sən, axı, onunla saat on ikiyə işləmiş telefonla danışsın? – inzibatçı çaşqınlıq içində dilləndi.

– Demək də gülüncdü! – Rimski bağırdı, – danışdım, ya danışmadım, o indi Yaltada ola bilməz! Bunu düşünmək belə gülüncdü!

– O keflidi... – Varenuxa dedi.

– Kim keflidi? – Rimski soruşdu və yenə bir-birlərinə baxdılar.

Yaltadan hansısa fırıldaqçının, ya dəlinin teleqram vurduğuna şübhə yoxdu; ancaq bir şey qərribə idi: vur-tut dünən Moskvaya gəlmiş Volandı yaltalı kələkbaz, axı, haradan tanıyırdı? Lixodeyevlə Volandın əlaqəsi olduğunu haradan bilirdi?

– “Hipnozla...” – Varenuxa teleqramdakı sözü təkrar etdi, – axı, Voland haqqında o haradan bilir? – gözlərini döydü və birdən qətiyyətlə bərkdən dedi: – Ola bilməz, cəfəngiyatdı, cəfəngiyatdı, cəfəngiyatdı!

– Bu lənətə gəlmiş Voland harada qalır? – Rimski soruşdu.

Varenuxa dərhal xarici turist bürosu ilə əlaqə saxladı və Rimskinin təəccübünə rəğmən xəbər verdi ki, Voland Lixodeyevin mənzilində qalır. Sonra Lixodeyevin evinin telefon nömrəsini yıqıb, dəstəkdən gələn kəsik-kəsik siqnallara bir xeyli qulaq asdı. Bu siqnalların arasında uzaqdan ağır-ağır, dərdli-dərdli oxuyan bir səs eşidilirdi: “qayalar yurdum mənim...” – Varenuxa düşündü ki, telefon şəkəkəsinə radionun səsi qarışıb...

– Ev cavab vermir, – Varenuxa dəstəyi yerinə qoydu, – bəlkə bir də zəng vurum...

Sözü ağzında qaldı. Qapıda yenə həmin qadın göründü və hər ikisi, Rimski də, Varenuxa da onun qabağına getdilər, o isə bu dəfə çantasından ağ yox, tünd rəngli vərəqə çıxartdı.

– Artıq məsələ maraqlı şəkil alır, – Varenuxa tələsik uzaqlaşan qadını baxışları ilə ötürərək acıqla dedi. Vərəqəni ilk olaraq Rimski götürdü.

Fotoqrafiya kağızının tünd fonunda qara sətirlər aydınca seçilirdi:

“Sübut üçün mənim xəttim, mənim imzam Teleqramla təsdiq edin Volandı gizlicə nəzarətə götürün Lixodeyev”.

Teatrlarda işlədiyi iyirmi il ərzində Varenuxa çox şeylər görmüşdü, ancaq bu yerdə hiss etdi ki, başı tormozlaşmış və adi, üstəlik də, mənasız sözdən başqa heç nə deyə bilmədi:

– Bu ola bilməz!

Rimski isə başqa cür hərəkət etdi. O, ayağa qalxdı, qapını açıb, kətildə oturmuş xidmətçi qadına qışqırdı:

– Poçtalyonlardan başqa heç kimi içəri buraxma! – və kabinetini açarla bağladı.

Sonra yazı stolunun siyirməsindən bir qalaq kağız çıxarıb, fotoqrammada sola tərəf əyilmiş qara hərfləri Styopanın dərkənarlarındakı və əyri-üyrü xətlərlə bəzədiyi imzasındakı hərflərlə diqqətlə tutuşdurmağa başladı. Stola tərəf əyilmiş Varenuxanın isti nəfəsi Rimskinin sifətini vururdu.

– Bu onun imzasıdır, – nəhayət, maliyyə direktoru qətiyyətlə dedi, Varenuxa isə əks-səda kimi cavab verdi:

– Onundu.

Rimskinin üzünə baxanda inzibatçı bu sifətdəki dəyişikliyə mat qaldı. Onsuz da arıq olan maliyyə direktoru elə bil lap üzülmüşdü, hətta qocalmışdı, buynuz sağanaqlı eynəyinin altından baxan gözləri isə öz kəskinliyini itirmişdi və bu baxışlarda təkə həyəcan yox, həm də elə bil kədər var idi.

Adam son dərəcə heyrətləndiyi anda nə edirsə, Varenuxa da onu elədi. Kabinetdə o yan-bu yana qaçdı, çarınxa çəkibləmiş kimi iki dəfə əllərini yuxarı qaldırdı və qrafindəki sarımtıl sudan düz bir stəkan içib bərkədən dedi:

– Başa düşmürəm! Başa düş-mü-rəm!

Rimski isə pəncərəyə baxa-baxa gərgin halda nə haqdasa düşüncüdü. Maliyyə direktoru çox çətin vəziyyətdə qalmışdı. Elə indi, yerindən tərpenmədən qeyri-adi hadisənin adı izahını tapmalı idi.

Maliyyə direktoru gözlərini qıyıb, Styopanı gecə köynəyində və çəkməsiz bu gün təxminən saat on ikinin yarısında hansısa misli görünməmiş, həddən artıq sürətli təyyarəyə minən təsəvvür etdi, sonra isə elə həmin Styopanı yenə on ikinin yarısında ayağında corab Yalta aerodromunda gözünün qabağına gətirdi... gəl indi bundan baş çıxar!

Bəlkə bu gün öz evindən onunla telefonla danışan Styopa deyildi? Yox, Styopa idi! Styopanın səsini tanıyırdımı! İndi də heç Styopa olmasın, uzağı dünən axşamı yaxın Styopa öz kabinetindən bu səfeh müqavilə ilə həmin bu kabinetə gəlib, öz yelbeyinliyi ilə maliyyə direktorunu əsəbiləşdirmişdi. Teatrda heç nə demədən o necə gedə,

ya uça bilərdi? Əgər lap elə dünən axşam uçsa da, bu gün günortaya çatmazdı. Yoxsa çatardı?

– Yaltaya neçə kilometrdir? – Rimski soruşdu.

Varenuxa vurnuxmağını dayandıraraq bağırdı:

– Mən bunu artıq götür-qoy etmişəm! Dəmiryolu ilə Sevastopola qədər təxminən min beş yüz kilometrdir. Yaltaya qədər də üstünə səksən kilometr gəl. Ancaq hava ilə, əlbəttə, azdır.

Hm... Bəli... Qatardan söz belə gedə bilməz. Bəs onda necə? Qırıcı təyyarə? Kim və necə Styopanı çəkməsiz qırıcı təyyarəyə buraxar? Niyə? Bəlkə o, çəkmələrini Yaltaya çatandan sonra çıxarıb? Yenə həmin şeydi: niyə? Elə çəkməli də onu qırıcı təyyarəyə buraxmazlar! Əşsi, qırıcı təyyarənin də bu məsələyə dəxli yoxdu. Axı, yazılıb ki, cinayət axtarış idarəsinə gündüz saat on ikinin yarısında gəlib, Moskvada isə telefonla danışılıb... icazənizlə... Bu yerdə Rimskinin gözünün qabağına saatın siferblatı gəldi... O, saatın əqrəblərinin harada durduğunu xatırladı. Dəhşətdi! On ikiye iyirmi dəqiqə işləmişdi. Bəs onda nə alınır? Əgər fərz etsək ki, Styopa telefonla danışandan sonra elə həmin an aerodroma cumub, beş dəqiqəyə, deyək, oraya çatıb, yeri gəlmişkən, bu da ağlabatan deyil, belə çıxır ki, havaya qalxan həmin təyyarə beş dəqiqənin içində min kilometr-dən artıq yol qət edib? Deməli, o, bir saatda on iki min kilometr yol gedir!! Belə şey ola bilməz, deməli, o, Yaltada deyil.

Daha nə qalır? Hipnoz? Dünyada elə bir hipnoz yoxdu ki, adamı min kilometr uzağa ata! Yəqin ona elə gəlir ki, Yaltadadır! Bəlkə də ona elə gəlir, bəs Yalta cinayət axtarış idarəsinə də elə gəlir?! Yox, bağışlayacağıq, belə şey ola bilməz!.. Ancaq onlar, axı, teleqramı oradan vururlar!

Maliyyə direktorunun sifəti dəhşətli hala düşmüşdü. Bu vaxt qapının dəstəyini bayırdan dardılar və qapının arxasında dayanmış xidmətçi qadının qışqırığı eşidildi:

– Olmaz! Buraxmaram! Öldürsələr də qoymaram! İclasdır!

Rimski bacardığı qədər özünü elə alıb, telefonun dəstəyini götürdü.

– Məni təcili Yalta ilə çağdırın.

“Ağıllı hərəkətdir!” – Varenuxa fikrindən keçirdi.

Ancaq Yalta ilə danışmaq alınmadı. Rimski dəstəyi yerinə qoyub dedi:

– Tərslikdən xətt xarab olub.

Hiss olunurdu ki, xəttin xarablığı nədənsə onun qanını xüsusilə möhkəm qaraldıb, hətta onu düşünməyə də vadar etdi. Bir az fikirləşib yenə dəstəyi götürdü, o biri əlilə dəstəyə dediklərini yazmağa başladı.

– Təcili teleqram qəbul edin. Varyete. Bəli. Yalta. Cinayət axtarış idarəsinə. Bəli. “Bu gün təxminən saat on ikinin yarısında Lixodeyev Moskvada mənimlə telefonla danışib, nöqtə. İmzasını təsdiqləyirəm, nöqtə. Adı çəkilən artisti nəzarətə götürmək üçün tədbir görürəm. Maliyyə direktoru Rimski”.

“Çox ağıllı hərəkət etdi!” – Varenuxa düşündü, ancaq düz-əməlli düşünməyə macal tapmamışdı ki, başından bu sözlər keçdi: “Axmaqlıq! O, Yaltada ola bilməz!”

Rimski isə həmin vaxt bu işləri gördü: gələn bütün teleqramları və öz vurduğu teleqramların surətini səlqə ilə bir yere yığıb zərflə qoydu, zərfin ağzını yapışdırdı, üstünə bir neçə söz yazıb Varenuxaya verdi.

– İvan Savelyeviç, – dedi, – elə indi şəxsən özün apar. Qoy orada araşdırsınlar.

“Bax, bu, doğrudan da, ağıllı hərəkətdi!” – Varenuxa fikrindən keçirib, zərflə portfelinə dərtdi. Sonra hər ehtimalla görə Styopanın mənzilinin telefon nömrəsini yığıb dinlədi və sevincək göz vurub ağız-burnunu öydü. Rimski boğazını uzatdı.

– Artist Volandı olar? – Varenuxa nəzakətlə dedi.

– Onlar məşğuldurlar, – dəstəkdəki adam xırıltılı səslə cavab verdi, – bəs kimdi soruşan?

– Varyetenin inzibatçısı Varenuxa.

– İvan Savelyeviç? – dəstəkdəki adam sevincək qışqırdı, – sizin səsinizi eşitməkdən çox məmnunam! Kəfiniz necədi?

– Mersi, – Varenuxa təəccüblə cavab verdi, – bəs kiminlə danışırım?

– Köməkçisi, onun köməkçisi və tərcüməçi Korovyev, – dəstəkdəki adam dil boğaza qoymurdu, – tamamilə sizin ixtiyarınızdayam, əzizim İvan Savelyeviç! Əmrinizə müntəzirəm. Nə buyurursuz?

– Bağışlayın, Stepan Boqdanoviç Lixodeyev evdədi?

– Əfsus ki, yoxdu! Yoxdu! – dəstəkdəki adam qışqırdı, – gedib.

– Bəs haraya?

– Şəhər kənarına, maşınla gəzməyə.

– N... necə? Gə... gəzməyə?.. Bəs ne vaxt qayıdacaq?

– Dedi ki, təmiz hava alıb qayıdacam!

– Belə... – Varenuxa çaşdı, – mersi. Zəhmət olmasa, müsyö Volanda çatdırın ki, onun çıxışı bu gün üçüncü hissədədi.

– Baş üstə. Əlbəttə. Mütləq. Təcili. Hökmən. Çatdıraram, – dəstəkdəki adam sözləri bir-birinin dalınca üyüdüb tökdü.

– Sağ olun, – Varenuxanın matı-qutu qurudu.

– Xahiş edirəm, – dəstəkdəki adam dedi, – mənim ən xoş, ən odlu-alovlu salamlarımı, arzularımı qəbul edəsiniz! Müvəffəqiyyətlər! Uğurlar! Xoşbəxtlik! Salamət qalın!

– Əlbəttə! Mən, axı, demişdim! – inzibatçı həyəcanla qışqırdı, – Yalta-zad nədi, o, şəhər kənarına gedib!

– Əgər belədirsə, – hirsindən rəngi qaçmış maliyyə direktoru dedi, – bu artıq, doğrudan da, murdarlıqdı, buna başqa ad vermək olmaz!

– Xatırladım! Xatırladım! Puşkinde “Yalta” adında ətqutabı satılan bir yer açılıb! Hər şey aydındı! Oraya gedib, keflənənə qədər içib, indi oradan teleqram vurur!

– Bu daha ağ oldu, – Rimskinin yanağı səyrirdi, hirsindən gözləri alışıb-yanırdı, – eybi yox, bu gəzinti ona baha başa gələcək, – birdən duruxub əlavə etdi: – Bəs onda cinayət axtarış idarəsi...

– Boş şeydi! Onun öz hoqqalarıdı, – coşmuş inzibatçı onun sözünü kəsib soruşdu: – Məktubu aparım?

– Hökmən, – Rimski cavab verdi.

Yenə qapı açıldı və həmin qadın içəri girdi... “Odur!” – Rimski nədənsə qüssə ilə fikirləşdi. Və hər ikisi poçtalyonun qarşısına getdi.

Bu dəfə teleqramda belə yazılmışdı:

“Təsdiqə görə sağ olun təcili mənim üçün cinayət axtarış idarəsinə beş yüz rubl yollayın sabah Moskvaya uçuram Lixodeyev”.

– O, dəli olub... – Varenuxa mızıldadı.

Rimski isə açarlarını cingildəyib seyfden pul çıxardı, beş yüz rubl saydı, zəng vurub, pulu xidmətçiyə verdi və onu teleqrafa yolladı.

– Bağışla, Qriqori Daniloviç, – Varenuxa öz gözünə inanmadı, – mənə, nahaq yərə pul göndərirsen.

– Pul geri qayıdacaq, – Rimski astadan dedi, – ancaq o bu gəzintiye görə cavab verməli olacaq, – sonra Varenuxanın portfelinə işarə etdi, – get, İvan Savelyeviç, ləngimə.

Varenuxa qoltuğunda portfel qaçaraq kabinetdən çıxdı.

O, aşağı mərtəbəyə düşdü, kassanın ağzında uzun növbə düzül-düyünü görüb, kassir qadından bir saat sonra anlaşıqlı olacağını öyrəndi, çünki camaat əlavə vurulan afişaları görəndə kimi axışb gəlməyə başlamışdı; kassirə tapşırırdı ki, loja və parterdəki otuz ən yaxşı yerə bilet satmasın, kassadan tələsik çıxıb, yollüstü zəhlətökən kontra-markaçılardan canını birtəhər qurtarıb, kepkasını götürmək üçün öz kabinetinə baş vurdu. Bu vaxt telefon zəng çaldı.

– Bəli! – Varenuxa qışqırdı.

– İvan Savelyeviç? – dəstəkdəki adam burnunda danışaraq, iyrenc bir səsle soruşdu.

– O, teatrda yoxdu! – Varenuxa demişdi ki, dəstəkdəki adam onun sözünü kəsdi:

– Özünüzü gicliyə vurmayın, İvan Savelyeviç, mənə qulaq asın. O teleqramları heç hara aparmayın və heç kimə göstərməyin.

– Kimdi danışan? – Varenuxa bağırdı, – vətəndaş, bu hoqqalara son qoyun! Sizi elə bu saat taparlar! Sizin nömrəniz?

– Varenuxa, – həmin iyrenc səs dedi, – sən rus dilini bilirsen? Teleqramları heç hara aparma.

– Aha, demək, siz sakitləşmək istəmirsiniz? – inzibatçı hirsle qışqırdı, – di özünüzdən küsün! Bunun altını çəkərsiniz, – o yenə hər bəzorba gəlmək istədi, ancaq susdu, çünki hiss etdi ki, dəstəkdə onu daha eşidən yoxdu.

Bu vaxt kabinet nədənsə çox tez qaranlıqlaşmağa başladı. Varenuxa qapını arxasınca çırpıb, yan qapıdan yay bağına tərəf qaçdı.

İnzibatçı heyecanlı idi və enerjisi aşırı-yaşırı. Bu heyasız zəngdən sonra şübhə etmədi ki, xuliqan dəstəsi nəşə hoqqa çıxarır və bu murdar hoqqalar Lixodeyevin qeyb olması ilə bağlıdır. İnzibatçı yaramazları ifşa etmək istəyilə alışıb-yanırdı, nə qədər qərribə olsa da, içində xoş bir duyğu yaranmışdı. Adam diqqət mərkəzində olmağa, hara işə sensasiyalı xəbər aparmağa can atanda belə olur.

Yolunu kəsirmiş kimi, xəbərdarlıq edirmiş kimi, bağda külək əsib qumu onun gözünə doldurdu. İkinci mərtəbədə pəncərə elə çırpıldı ki, az qaldı şüşələri tökülsün, ağcaqayın və cökə ağaclarının başı heyecanla yırgalandı. Hava qaraldı və sərinləşdi. İnzibatçı gözlerini

silib baxdı ki, Moskvanın üstü ilə aşağıdan qara, ortası sarımtıl bulud sürünür. Uzaqlardan xırıltı, gurultu eşidildi.

Varenuxa nə qədər tələssə belə, montyorun lampaya tor çəkib-çəkmədiyini yoxlamaq istəyi onu bir saniyəlik də olsa, yay tualetinə tərəf qaçmağa məcbur etdi.

Varenuxa tirin yanından ötüb, sıx yasəmən kollarının arasındakı mavi rəngli tualetə girdi. Montyor səliqəli adammış, kişi bölməsinin tavanındakı lampaya metal tor çəkilmişdi, ancaq inzibatçının əhvalı pozuldu, çünki havanın hətta tufanqabağı qaralmasına baxmayaraq divarların artıq kömürlə, karandaşla yazıldığını görmək olurdu.

– Bu nə murdarlıqdı!.. – inzibatçı elə bu sözləri demişdi ki, qəfil arxadan mırıltı eşitdi.

– Sizsiniz, İvan Savelyeviç?

Varenuxa diksinib çevrildi və qarşısında sifətdən pişiyə oxşayan tösmərək bir adam gördü.

– Tutaq ki, mənəm, – Varenuxa kinli-kinli cavab verdi.

– Çox, çox xoşdur, – pişiyə bənzər gəlib adam cür səsle dedi və qəfil dönüb Varenuxanın qulağının dibinə nə təhər vurdusa, kepkası başından uçub, tualetin deşiyində yoxa çıxdı.

Gonbulun zərbəsindən tualet bir anlığa işıqlandı, ildırım çaxdı. Sonra bir də göy guruldadı və inzibatçının qarşısında balacaboy, ancaq enlikürek, bir gözü titəli, köpək dişləri uzun, kürən bir adam peyda oldu, həmin adam, görünür, solaxay idi və inzibatçının o biri qulağının dibindən ilişirdi. Yenə göy guruldadı, tualetin taxta damına şıdırğı yağış tökdü.

– Siz nə edirsiniz, yoldaşla... – ağılı başından çıxan inzibatçı ümumi tualetdə adama hücum edən quldurlara “yoldaşlar” sözünün heç cür uyğun gəlmədiyini o dəqiqə anlayıb xırıldadı: – vətəndə... – bu cür adlandırılmağa da layiq olmadıqlarını başa düşdü və hansı-nınsa üçüncü zərbəsi ona nə təhər dəydisə, burnunun qanı büzməli üst köynəyinə fısqırdı.

– Portfelindəki nədi, müftəxor? – pişiyə oxşayan bağırdı, – teleqramlardı? Bəs sənə xəbərdarlıq etməmişdilər ki, onları heç hara aparmayasan? Səndən soruşuram, xəbərdarlıq etmişdilər?

– Etmişdələ... dilər... dələr... – nəfəsi boğula-boğula cavab verdi.

– Buna baxmayaraq, dabanına tüpürdün? Portfeli bura ver, alçaq! – sonradan peyda olan adam telefonda eşitdiyi həmin tın-tın səsle qışqırdı və portfeli Varenuxanın titrəyən əlindən dartıb aldı.

Hər ikisi inzibatçının qoltuğuna girdi, onu bağdan çıxarıb Sadovaya küçəsi ilə qaçmağa başladılar. Əməllicə tufan qalxmışdı, navalçalardan, damlardan şırıltı ilə axan köpüklü su gurultu-uğultu qopararaq kanalizasiya deşiklərinə tökülürdü, darvazaların altından sel gedirdi. Sadovaya küçəsində heç kim gözə dəymirdi, İvan Savelyeviçin köməyinə çatası adam yox idi. Şimşəyin işıqlandırdığı quldurlar bulanıq sel-suyun üstündən atıla-atıla, bir saniyənin içində yarımcaq inzibatçıyı sürüyüb 302-bis №-li binaya gətirdilər, öz tuflilərini və corablarını əllərində tutan iki ayaqyahn qadının divara sığındığı heyət darvazasından içeri soxuldular. Sonra altıncı çöl qapısına tərəf götürüldülər və az qala havalanmış Varenuxanı beşinci mərtəbəyə qaldırıb, onun yaxşı bələd olduğu Styopa Lixodeyevin mənzilinin yarıqaranlıq dəhlizinə atdılar.

Hər iki quldur o saat yoxa çıxdı, onların əvəzinə dəhlizdə kürən, gözləri fosfor kimi işıq saçan lümlüt bir qız peyda oldu.

Varenuxa anladı ki, başına gələnlərin elə ən dəhşətliyi budur və inildəyib divara tərəf sıçradı. Qız isə inzibatçıya lap yaxınlaşıb əlini onun çiyinə qoydu. Varenuxanın saçları biz-biz oldu, çünki hətta islanmış soyuq köynəyin üstündən belə bu əlin buz kimi soyuq olduğunu duydu.

– Qoy bir səni öpüm, – qız nəvazişlə dedi və o, işıq saçan gözləri düz öz gözlərinin önündə gördü. Bu vaxt Varenuxa huşunu itirdi və öpüşü hiss etmədi.

XI FƏSİL

İvanın ikiləşməsi

Hələ bir saat əvvəl may günəşinin işığında göz oxşayan şam meşəsi bozardı, qaraldı və yoxa çıxdı.

Bayırda selləmə yağış tökürdü. Hərdən-hərdən şimşək çaxırdı, göy guruldayırdı, xəstənin otağı ani olaraq işıqlanırdı.

İvan çarpayıda oturub köpüklənən bulanıq çaya baxa-baxa sakitcə ağlayırdı, hər dəfə ildırım çaxanda, yanıqlı-yanıqlı inildəyib əllərilə üzünü örtürdü. Tufandan əvvəl otağa dolan külək İvanın yazdığı vərəqləri döşəməyə dağıtmışdı.

Şairin qorxunc məsləhətçi haqqında ərizə yazmaq cəhdi boşə çıxdı. Praskovya Fyodorovna adlı gonbul feldşerdən karandaş qıngı və kağız alan kimi işgüzarçasına əlini-əlinə sürtüb, tələsik stolun arxasına keçdi. Əvvəlini çox cəld yazdı:

“Milisə. Massolitın üzvü İvan Nikolayeviç Bezdomnı tərəfindən. Ərizə. Dünən axşam mən mərhum M.A.Berliozla Patriarx gölünə gəldim...”

O saat da şair dolaşmış qaldı, ən başlıcası da “mərhum” sözünə görə. Nəse cəfəng bir şey alınırdı: necə, axı, – mərhumla gəldim? Mərhumlar gəzmir! Doğrudan da, nə desən olar, elə bilərlər dəliyəm!

İvan Nikolayeviç belə düşünüb, yazdıqlarını düzəltməyə başladı. Bu cür alındı: “... sonra ölmüş M.A.Berliozla...” Yenə müəllif razı qalmadı. İkinci dəfə üstündə işləyəsi oldu, bu, əvvəlkilərdən də pis çıxdı: “... tramvayın altına düşən Berliozla...” – bu yerdə heç kimin tanımadığı eyni fəmilialı bəstəkar Berlioz yada düşdü, əlavə etməli oldu: “... bəstəkarla yox...”

Bu iki Berliozun arasında girincə olan İvan hamısını qaralayıb, oxucunun diqqətini tez çəkmək üçün nəse ən təsirli yerdən başlamaq qərarına gəldi və yazdı ki, pişik tramvaya mindi, sonra kəsilməmiş başla bağlı epizoda qayıtdı. Baş və məsləhətçinin əvvəlcədən hər şeyi xəbər verməsi Ponti Pilatın onun yadına saldı və daha artıq inandırıcı olması üçün İvan qərara aldı ki, prokuratorun qan-qırmızı astarlı ağ plaşda İrodun sarayının sütunları arasına daxil olduğu andan hər şeyi büsbütün yazsın.

İvan ciddi-cəhdlə işləyirdi, yazdığını pozurdu, yeni sözlər əlavə edirdi, hətta Ponti Pilatın, sonra dal ayaqları üstündə duran pişiyinin şəklini çəkməyə çalışdı. Amma şəkillər də kömək etmədi, nə qədər çox yazırdısa, şairin ərizəsi bir o qədər dolaşmış və anlaşılmaz olurdu.

Uzaqdan kənarları tüstü kimi burulan qorxunc bulud görünüb şam meşəsini örtəndə, külək qalxanda İvan hiss etdi ki, heydən düşüb, ərizənin öhdəsindən gələ bilməyəcək, səpələnən vərəqləri yığmadı və sakitcə acı-acı ağladı.

Tufan qalxanda rəhmdil feldşer Praskovya Fyodorovna şairə baş çəkdi, onun ağladığını görüb narahat oldu, şimşəyin xəstəni qorxutmaması üçün pərdəni çəkdi, vərəqləri döşəmədən götürüb həkim dalınca qaçdı.

Həkim gəldi, İvanın qoluna iyne vurub onu əmin etdi ki, daha ağlamayacaq, indi hər şey keçib gedəcək, hər şey unudulacaq.

Həkimin sözləri düz çıxdı. Tezliklə çayın o tayındakı şam meşəsi əvvəlki görkəmini aldı. Buludlardan təmizlənilib yenə maviləşən göyün altında son ağacma kimi göründü, çay da sakitləşdi. İynə vurulan kimi İvanın qüssəsi dağılmağa başladı və şair indi rahatca uzanıb göyqurşağına baxırdı.

Axşama qədər beləcə davam etdi, o hətta göyqurşağının nə vaxt yoxa çıxdığını, necə şər qarışdığını, şam meşəsinin qaraldığını hiss etmədi.

İsti süddən içib İvan yenə uzandı və fikirlərinin dəyişdiyinə özü də məəttəl qaldı. Lənətə gəlmiş cüvəllağı pişik daha ona idbar görünürdü, kəsilmiş baş onu qorxutmurdu və bunları fikrindən çıxarıb düşündü ki, əslində, klinika heç də pis deyil. Stravinski ağıllı və məşhur adamdı, onunla iş görmək çox xoşdu. Üstəlik də, tufandan sonra hava ləzzətli və təmizdir.

Xəstəxana yatırdı. Səssiz dəhlizlərdə tutqun ağ lampalar sönmüşdü, onların əvəzinə qaydaya uyğun olaraq, zəif mavi gecə lampaları yanırdı və dəhlizdəki rezin payəndazların üstü ilə ehtiyatla gəzən feldşer qadınların ayaq səsləri qapının arxasında get-gedə seyrəlirdi.

İndi İvan xoş bir üzgünlüklə uzanıb, gah tavandan yumşaq işıq süzülən abajurun altındakı lampaya, gah da qaralmış şam meşəsindən qalxan aya baxa-baxa özüylə söhbət edirdi.

– Əslinə qalanda, Berlioz tramvayın altına düşdüyünə görə, axı, mən niyə belə həyəcanlanmalı idim? – şair fikirləşdi. – İndi də cəhənnəmə ki, ölüb! Bir yana baxanda, nəyimdi mənim, kirvəmdə, qudamdı? Əgər dərinə düşünsək, əslində mərhumu heç düz-əməlli də tanımırıdım. Doğrudan, axı, onun haqqında mən nə bilirdim? Heç nə, bircə onu ki, keçəldi və son dərəcə bəlağətli danışmağı var. Sonra, vətəndaşlar, – İvan kiməsə müraciətlə öz çıxışını davam etdirdi, – bir şeyi aydınlaşdırmaq: mənə izah edin görüm, mənasız qara gözləri olan bu müəmmalı məsləhətçiyyə, cadugərə, professorə nəyə görə hirs-lənmişdim? Tuman-köynəkdə, əlimdə şam boş yerə onun dalınca düşməyim nəyə lazımdı, hələ restorandakı hoqqabazlıq nəydi?

– Amma axı, – qəfil içindən, ya qulağının dibindən gələn acıqlı bir səslə əvvəlki İvan yeni İvana dedi, – Berliozun başının kəsiləcəyini o əvvəlcədən bilirdi? Necə də həyəcanlanmayasan?

– Bu nə söhbətdi, yoldaşlar! – yeni İvan köhnə, əvvəlki İvana etiraz etdi, – hətta uşağa da aydındı ki, burada bir əmma var. O, yüz faiz qeyri-adi və müəmmalı bir adamdı. Ancaq ən maraqlısı da ele

budu! Bu adam Ponti Pilatı şəxsən tanıyır, bundan da maraqlı nə ola bilər? Patriarx gölündə hay-küy qaldırmaqdan sonra, Ponti Pilatın və həbs edilmiş Qa-Nosrinin sonra başına nələr gəldiyini ondan nəzakətlə soruşmaq daha ağıllı iş olmazdı?

Ancaq gör mən neylədim! Əslində, ciddi hadisədi – jurnalın redaktoru tramvayın altına düşüb! Amma buna görə jurnalı bağlamayacaqlar ki! Axı, neyləyəsən: insan əbədi deyil, çox düzgün deyiblər ki, qəflətən ölə də bilər. Di allah rəhmət eləsin ona! Başqa bir redaktor qoyacaqlar, hətta ola bilsin, əvvəlkindən də bəlağətli danışacaq.

Yeni İvan bir az mürgüleyib, istehza ilə köhnə İvandan soruşdu:

– Onda mənə nə ad vermək olar?

– Axmaq! – İvanların heç birinə aid olmayan, məsləhətçinin yoğun səsinə çox bənzəyən kişi səsi aydınca dedi.

İvan nəyə görə "axmaq" sözündən incimədi, hətta buna yarıyuxulu halda gülümsədi. Yuxu İvanı aparırdı, artıq fil ayaqlı palmaları götürdü, pişik də yanından keçdi, ancaq qorxunc deyildi, şən idi və İvan artıq yuxuya gedirdi ki, birdən dəmir barmaqlıq səssizcə yana sürüşdü və ay işığından gizlənən müəmmalı bir adam eyvanda peyda olub, İvana barmağını silkələdi.

İvan qorxub-çəkinmədən çarpayıda dikəldi və eyvanda dayanan kişini gördü. Bu kişi barmağını dodağına aparıb pıçıldadı:

– Ssss!

XII FƏSİL

Magiya və onun ifşası

Başına deşikli sarı şlyapa qoymuş, armud formasında tünd qırmızı burun taxmış dama-dama şalvarlı, laklı çəkməli balaca bir adam adi ikitəkərli velosipedlə Varyctenin səhnəsinə çıxdı. O, fokstrotun sədaları altında dövrə vurub qalib kimi hayqırdı və velosipedi şahə qaldırdı. Balaca adam velosipedi bir az dal təkərin üstündə sürüb, çevrilərək mil durdu, sürə-sürə qabaq təkəri açıb səhnənin arxasına diyirlətdi, sonra pedalı əllərilə fırlada-fırlada bir təkərlə yoluna davam etdi.

Əynindəki triko və yubkaya gümüşü ulduzlar səpələnmiş kök sarışın qadın, oturaçağı yüksəkdə olan, birtəkərli uzun metal dirəyin üstündə səhnəyə çıxıb dövrə vurmağa başladı. Onunla qarşılaşanda balaca adam qışqıraraq salamlasır və yumru şlyapasını ayağı ilə başından çıxarırdı.

Nəhayət, qoca sifətli səkkiz yaşlarında bir uşaq, çox iri avtomobil signalı bərkidilmiş bapbalaca velosipedlə səhnəyə çıxıb, böyüklərin arasında sapma vurmağa başladı.

Bir neçə dövrdən sonra, orkestrin barabanlarının həyəcanlı sədaları altında, bütün dəstə sürətlə səhnənin lap kənarına yaxınlaşdı və birinci cərgədə oturanlar qışqırıb geri dartındılar, çünki tamaşaçılara elə gəldi ki, indi onların hər üçü öz velosipedlə orkestrin üstünə aşacaq.

Ancaq qabaq təkərlər sürüşüb tamaşaçıların başına düşmüşdə velosipedlər dayandı. Velosipedçilər "hop!" deyə yerə atılaraq baş əydilər, sarışın qadın tamaşaçılara hava öpüsü göndərdi, uşaq isə öz məzəli avtomobil signalı ilə baş-qulağı dəng elədi.

Alqışlar binanı titrətdi, mavi pərdə hər iki tərəfdən sürüşüb velosipedçiləri görünməz etdi, qapının üstündə "ÇIXIŞ" sözləri yazılmış yaşıl işıqlar söndü, hörümçək toru kimi iplər sallanan günbəzin altında isə günəş kimi ağ şarlar yandı. Sonuncu hissədən əvvəl fasilə elan olundu.

Culiya ailəsinin velosipedlə göstərdiyi möcüzələrə heç bir maraq göstərməyən yeganə adam Qriqori Daniloviç Rimski idi. O, tək-tənha öz kabinetində oturub nazik dodaqlarını gəmirirdi, hərdən-hərdən sifəti səyriyirdi. Lixodeyevin qeyri-adi şəraitdə itkin düşməsinin ardınca inzibatçı Varenuxa da tamamilə gözlənilmədən yoxa çıxmışdı.

Rimski bilirdi o hara gedib, ancaq o getmişdi və ... geri qayıtmamışdı! Rimski çiyinlərini çəkib, öz-özünə pıçıldadı:

– Axı, nəyə görə?!

Qərribə işdir: maliyyə direktoru kimi işgüzar adam üçün Varenuxanın getdiyi yerə zəng vurub, orada nə baş verdiyini öyrənmək, əlbəttə, asan bir şeydi, ancaq di gəl, axşam saat ona qədər özünü buna məcbur edə bilmədi.

Saat onda isə Rimski özünü əziyyətə salıb telefonun dəstəyini qaldırdı və əmin oldu ki, telefon işləmir. Xidmətçi məlumat verdi ki, binadakı başqa aparatlar da xarab olub. Əlbəttə, bu xoşagəlməz,

ancaq heç bir qeyri-adiliyi olmayan hadisə nədənsə maliyyə direktorunu lap sarsıtdı, intəhası, həm də sevindirdi: zəng vurmaq məcburiyyətindən canı qurtarmışdı.

Fasilənin başladığını bildiren qırmızı lampa maliyyə direktorunun başı üstündə yanıb-sönəndə, xidmətçi daxil olub əcnəbi artistin gəldiyini xəbər verdi. Maliyyə direktorunun nəyə görə bədəni ürpəşdi və bulud kimi qaralıb, qastrolçunu qəbul etmək üçün səhnə arxasına keçdi, çünki onu qarşılıyası başqa adam yoxdu.

Dəhlizin başındakı, artıq xəbərdarlıq zənginin cingildədiyi iri geyinmə otağına maraq üçün müxtəlif bəhanələrlə boylanlar çox idi. Parıltılı xalat geyinmiş, çalma qoymuş fokusçular, ağ toxunma gödəkçədə konkisürən, pudradan rəngi ağarmış hekayəçi və qrimçi buraya yığılmışdı.

Təşrif buyuran məşhur adam olduqca gözəl parçadan tikilmiş frakinin uzunluğu və qara yarım maskası ilə hamını heyretə saldı. Ancaq ən qərribəsi cadugərin iki yoldaşı idi: eynəyinin şüşəsi çatlamış dama-dama paltarlı uzundraz və dal ayaqlarının üstündə geyinmə otağına girən kimi saymazyana divanda oturub, gözlerini qıyaraq əlvan qrim fanarlarına baxan qara kök pişik.

Rimski özünü gülümsəməyə məcbur etsə də, sifətində acıqlı, turşumuş bir ifadə yarandı və divanda pişiklə yanaşı dinməzce oturmuş cadugəri başla salamladı. Əl verib görüşmədilər. Di gəl, dama-dama paltarlı sırtıq "onların köməkçisi" deyərək, özünü maliyyə direktoruna təqdim etdi. Maliyyə direktoru buna təəccübləndi, heç xoşagəlməz hal deyildi: müqavilədə hansısa bir köməkçinin adı belə çəkilmirdi.

Qriqori Daniloviç gözlənilmədən peyda olmuş dama-dama paltarlıdan, çox rəsmi və soyuq tərzdə, artistin aparaturasının harada olduğunu xəbər aldı.

– Gözümüzün ağı-qarası, başımızın tacı, çox qiymətli direktor, – cadugərin köməkçisi xırıltılı səsle cavab verdi, – bizim aparaturamız həmişə üstümüzdədi. Bax, budur! Ayn, svay, dray! – Və düyünlü barmaqlarını Rimskinin gözü qarşısında oynadı, maliyyə direktorunun bir az əvvəl qabağı düymələnmiş penceyinin altındakı jiletin cibində olan, zənciri ilgəyə keçirilmiş qızıl saati birdən pişiyin qulağının dibindən çıxardı.

Rimski əlini qeyri-ixtiyari qarnına tərəf apardı, ətrafdakılar heyrətdən içlərini çəkдилər, qapıdan baxan qrimçi isə məmnunluqla güldü.

– Sizin saatdır? Buyurub alın, – dama-dama paltarlı sirtıqcasına gülümsəyərək, çirkli ovcunda tutduğu saati karıxmış Rimskiye uzatdı.

– Beləsi ilə tramvaya minmə, – hekayəçi astadan və şən-şən qrimçiyə pıçıldadı.

Ancaq pişik özgə saati ilə göstərilən nömrəni kölgədə qoydu. Qəfil divandan durub, dal ayaqlarının üstündə güzgü qoyulan stola yaxınlaşdı, pəncəsilə qrafinin ağzından tıxacı çıxardı, stəkana su töküb içdi, tıxacı yerinə qoyub qrim əskisilə bığlarını silirdi.

Hamının matı-qutu qurumuşdu, qrimçi isə heyranlıqla pıçıldadı:

– Ax, eladır!

Bu yerdə zəng üçüncü dəfə bərkdən çalındı və hamı maraqlı nömrə görmək həvəsilə geyinmə otağından çölə axışdı.

Bir dəqiqə sonra tamaşa zalında şarlar söndü, rampadan pərdənin aşağısına qırmızımtıl işıq düşdü və pərdənin işıq gələn arasından tamaşaçıların qarşısına əzik frakda, köhnə köynəkdə, üzü qırılmış, kök, uşaq kimi şən bir adam çıxdı. Bu, bütün Moskvada yaxşı tanınan konferansye Jorj Benqalski idi.

– Beləliklə, vətəndaşlar, – Benqalski uşaq kimi gülümsədi, – indi sizin qarşınızda çıxış edəcək... – bu yerdə Benqalski sözünü kəsdi və başqa intonasiya ilə danışdı: – Görürəm ki, üçüncü hissədə tamaşaçıların sayı daha da artıb. Bu gün şəhərin yarısı buradadır! Bu yaxınlarda bir tanışımın görüşəndə ona dedim: “Niye bizə gəlmirsən? Dünən şəhərin yarısı bizdə idi”. O isə mənə cavab verdi: “Mənsə o biri yarısında yaşayıram!” – Benqalski pauza verdi ki, indi hamı güləcək, ancaq heç kim gülmədiyinə görə sözünə davam etdi: – ... Beləliklə, magiya seansları ilə çıxış edir, xaricdən gəlmiş məşhur artist müsyö Volland! Amma biz, əlbəttə, sizinlə birlikdə başa düşürük ki, – bu yerdə Benqalski müdrik bir təbəssümlə gülümsədi, – dünyada belə bir şey yoxdu və bu, mövhumatdan başqa bir şey deyil, sadəcə, maestro Volland fokus texnikasına yüksək səviyyədə yiyələnib, bunu da, yəni həmin texnikanın ifşasını ən maraqlı hissədə görəcəksiniz, bizsə hamılıqla bu texnikanın, onun ifşasının tərəfində olduğumuza görə, buyursun cənab Volland!

Bütün bu naqqallıqdan sonra Benqalski əllərini qoşalayıb, salamlamış kimi pərdə tərəfə yellədi və pərdə xışıltı ilə yanlara sürüşdü.

Cadugərle uzun köməkçisinin və dal ayaqlarının üstündə yeriyan pişiyin səhnəyə çıxması tamaşaçılara lezzət elədi.

– Kreslo verin, – Volland astaca əmr etdi və elə həmin saniyə səhnədə kreslo peyda oldu, – əzizim Faqot, mənə de görüm, – kresloda oturan Volland, görünür, “Korovyev”dən də başqa familiyası olan dama-dama paltarlı oyunbazdan xəbər aldı, – sənə elə gəlmirmi ki, Moskva camaatı xeyli dəyişib?

Cadugər havadan kreslonun peyda olmasına heyrətlənib susmuş tamaşaçılara göz gəzdirdi.

– Elədi, messir, – Faqot-Korovyev astadan cavab verdi.

– Doğru deyirsən. Şəhər camaatı çox dəyişib, görkəmlərini nəzərdə tuturam, yeri gəlmişkən, şəhərin özü kimi. Geyimlərdən danışmağa belə dəyməz, ancaq bu... adları nədi... tramvaylar, avtomobillər peyda olub...

– Avtobuslar, – Faqot hörmətlə dedi.

Tamaşaçılar diqqətlə qulaq asdıqları bu söhbətin qeyri-adi fokuslara giriş olduğunu düşünürdülər. Səhnənin arxası artistlərlə, fəhlələrlə dolu idi və onların arasında Rimskinin rəngi qaçmış narahat sifəti görünürdü.

Səhnənin yan tərəfinə sığınmış Benqalskinin sifətində çaşqınlıq oxunurdu. O, yaranmış pauzadan istifadə edib, qaşlarını azca qaldıraraq dedi:

– Xaricdən gəlmiş artist texniki baxımdan inkişaf etmiş Moskvaya, həmçinin moskvalılara heyran qaldığını bildirir, – bu yerdə Benqalski iki dəfə gülümsədi, əvvəlcə parterə, sonra isə yuxarı yarusə.

Volland, Faqot və pişik başlarını konferansye tərəfə döndərdilər.

– Məgər mən heyran qaldığımı dedim? – cadugər Faqotdan soruşdu.

– Əsla yox, messir, siz heyran olduğunuzu demədiniz, – o, cavab verdi.

– Bəs onda bu adam nə deyir?

– O, sadəcə, yalan danışdı! – dama-dama paltarlı köməkçi bütün teatrın eşidəcəyi gur səslə dedi və Benqalskiyə müraciətlə əlavə etdi: – Təbrik edirəm sizi, vətəndaş yalan danışan!

Yuxarı yarusda gülüşdülər, Benqalski isə diksinib gözlərini bərəldi.

– Ancaq mənə, əlbəttə, avtobuslardan, telefonlardan və başqa şeylərdən çox...

– Aparaturalardan! – dama-dama paltarlı pıçıldadı.
– Tamamilə doğrudu, minnətdaram, – cadugər yoğun səsle aram-aram danışdı, – daha əhəmiyyətli məsələlər maraqlandırır: bu şəhər camaatı daxilən dəyişibmi?

– Bəli, cənab, bu, çox əhəmiyyətli məsələdi.

Səhnə arxasındakılar döyüküb çiyinlərini çəkirdilər, Benqalski pörtmüşdü, Rimskinin isə rəngi qaçmışdı. Bu vaxt sanki yaranan həyəcanı hiss edən cadugər dedi:

– Başımız söhbətə qarışib, əzizim Faqot, tamaşaçılar isə darıxmağa başlayıblar. Əvvəl-əvvəl bizə sadə bir şey göstər.

Zal rahat nəfəs aldı. Faqot və pişik səhnənin müxtəlif tərəflərinə çəkildilər. Faqot çırtıq çalib bağdı:

– Üç, dörd! – havada bir dəst kart tutub qarışdırdı və lent kimi pişiyə tərəf atdı. Pişik lenti tutub, onu geri atdı. Atlas kartlar pırıltılı ilə uçdu. Faqot quş balası kimi ağzını açıb bir-bir kartın hamısını uddu.

Bundan sonra pişik sağ ayağını yerə vurub baş əydi və sürəkli alqış qazandı.

– Əla, əla! – səhnənin arxasındakılar heyranlıqla qışqırdılar.

Faqot isə barmağı ilə parterini göstərib elan etdi:

– Hörmətli vətəndaşlar, kart dəsti indi yeddinci sırada oturmuş vətəndaş Parçevskinin cibində, üç manatlıqla, vətəndaş Zerkovaya aliment ödəməklə bağlı məhkəməyə çağırış vərəqinin arasındadır.

Parterdə qımıldandılar, yerlərindən qalxmağa başladılar və nəhayət, familiyası, doğrudan da, Parçevski olan heyrətdən pörtmüş bir adam pul kisəsindən kart dəstini çıxarıb, onunla nə edəcəyini bilmədən əlində yuxarı qaldırdı.

– Qoy sizə yadigar qalsın! – Faqot qışqırdı. – Dünən şam yeməyi vaxtı nahaq yerə demirdiniz ki, əgər poker olmasaydı, Moskvada həyatınız lap dözülməz olardı.

– Köhnə hoqqadı, – yuxarı yarusdan kimsə dedi, – bu parterdəki də onlarla eyni dəstədəndi.

– Siz belə hesab edirsiniz? – Faqot gözlərini qıyıb, yuxarı yarusə baxa-baxa bağdı, – onda siz də bizim dəstədəsiniz, çünki o sizin cibinizdədi.

Yuxarı yarusdakılar hərəkətə gəldilər və kimsə sevincək dedi:

– Düzdü! Ondadı! Burada, burada... Dayan! Bu ki onluqlardı!

Parterdə oturanlar başlarını çevirdilər. Yuxarı yarusda həyəcanlanmış bir adam cibindən bankda bağlanmış, üstünə “Min rubl” yazılmış pul dəsti tapmışdı.

Qonşuları onun üstünə tökülüşdülər, o isə heyrət içində dirnağı ilə bağlamayı didişdirirdi ki, görsün əsil onluqlardı, yoxsa yalançı.

– Allah haqqı, həqiqidi! Onluqlardı! – yuxarı yarusda sevincle qışqırırdılar.

– Mənimlə də bu cür kart oynayın, – parterin ortalarından gonbul bir adam şən-şən xahiş etdi.

– Avek plezir! – Faqot cavab verdi, – ancaq niyə təkçə sizinlə? Hamı həvəslə iştirak edəcək! – və əmr etdi: – Hamı yuxarı baxsın!.. Bir! – əlində tapança peyda oldu. – İki! – tapançanı qaldırdı. – Üç! – gurultu eşidildi və elə həmin an günbəzin altından, idman alətləri asılmış iplərin arası ilə zala ağ kağızlar tökülməyə başladı.

Kağız pullar fırlana-fırlana yuxarı yarusə tökülürdü, uçuşub orkestr oturan yerə, səhnəyə düşürdü. Bir neçə saniyədən sonra pul yağışı lap sıxlaşıb kreslolara çatdı və tamaşaçılar kağız pulları göydə tutmağa başladılar.

Yüzlərlə əl qalxmışdı, tamaşaçılar kağız pulları işıqlı səhnəyə tərəf tutub, bütün nişanlarının doğru-düzgün olduğunu görürdülər. Qoxusu da heç bir şübhə yeri qoymurdu: bu, yenice çap olunmuş pulun gözəlliyi heç nə ilə müqayisəyə gəlməyən qoxusu idi. Əvvəlcə sevinc, sonra heyrət bütün zalı bürüdü. “Onluqlar, onluqlar” sözü hər yanı başına götürmüşdü, “ah, ah!” nidaları, şən gülüşlər eşidilirdi. Kimlərsə artıq keçidlərdə dizin-dizin sürünüb, kresloların altını axtarırdı. Çoxları oturaçaqların üstünə çıxıb, yellənə-yellənə, nazlanə-nazlanə düşən onluqları havada tuturdular.

Milis nəfərlərinin sifətində çaşqınlıq hiss olunurdu, artistlər isə utanıb-çəkinmədən başlarını səhnənin arxasından çıxarmağa başladılar.

Beletajdan səs eşidildi: “Nə qapırsan? Bu mənimdi! Mənim üstümə uçurdu!” O biri səs dedi: “İtləyib eləmə, səni elə itləyəyəm ki!” Birdən şapalaq səsi gəldi. Dərhal beletajda milisioner dəbilqəsi göründü, kimsə beletajdan apardı.

Həyəcan get-gədə artırdı və əgər Faqot qəfil havaya üfürüb pul yağışını kəsməsəydi, bunun axırının nə ilə qurtaracağını bilmək olmazdı.

İki cavan oğlan çoxmənalı, şən baxışlarla bir-birinə baxıb, yerlə-rindən durdular və birbaşa bufetə yollandılar. Teatr uğuldayırdı, tama-şaçıların gözü həyəcanla parıldayırdı. Bəli, bəli, bunun axırının nəylə qurtaracağını bilmək olmazdı, əgər Benqalski özündə güc tapıb hərə-kətə gəlməsəydi. Özünü ələ almağa çalışaraq, vermiş etdiyi kimi, əllərini bir-birinə sürtüb gur səslə dedi:

– Budur, vətəndaşlar, biz indi sizinlə, necə deyərlər, kütləvi hip-nozun şahidi olduq. Heç bir möcüzənin və cadugərliyin olmadığını hər şeydən gözəl sübut edən düzgün elmi təcrübə idi. Maestro Volandan xahiş edək, bu təcrübəni bizim üçün ifşa eləsin. Vətən-daşlar, siz indi guya pul olan bu kağızların qəfil peyda olduğu kimi, qəfil də yoxa çıxdığını görəcəksiniz.

Bu yerdə o, əl çaldı, ancaq tamamilə təkliddə, sifətində özünə əminlik ifadəsi vardı, di gəl, gözlərində bu əminlikdən əsər-ələmət yox idi, daha doğrusu, gözlərindən yalvarış oxunurdu.

Benqalskinin çıxışı tamaşaçıların xoşuna gəlmədi. Çökən sükutu dama-dama paltarlı Faqot pozdu.

– Bu, necə deyərlər, növbəti yalandı, – o çığırdı, – vətəndaşlar, pullar hoqqıdı!

– Bravo! – yoğun kişi səsi yuxarıdan qışqırdı.

– Yeri gəlmişkən, bu, – Faqot Benqalskini göstərdi, – mənə bez-dirib. Dəqiqədəbir hara gəldi burnunu soxur, yalan fikirlərlə seansı pozur! Onunla nə edək?

– Baş qoparılsın! – kimse yuxarı yarusdan ciddi şəkildə dedi.

– Necə dediniz? Nə? – Faqot bu biabırçı təklifə o saat hay verdi, – baş qoparılsın? Bu, ideyadı! Begemot! – o, pişiyə qışqırdı – əməl et! Eyn, tsvey, drey!!

Görünməmiş hadisə baş verdi. Qara pişiyin tükləri biz-biz oldu, dəhşətli bir səslə miyoldadı. Sonra bəbir kimi yığılıb Benqalskinin sinəsinə, oradan da başına sıçradı. Mırıldayıb koppuş pəncələrilə konferansyenin seyrek saçlarından yapışdı və vəhşicəsinə miyoldayıb, iki dəfə burmaqla başı yoğun boyundan qopardı.

Teatrdakı iki min beş yüz adam bir nəfər kimi qışqırdı. Boyundakı qırılmış arteriyalardan qan fəvvərə vurub köynəyi, frakı batırdı. Başsız bədənin ayaqları yöndəmsiz şəkildə qatlandı və o, döşəməyə oturdu. Zaldan qadınların isterik çığırtıları eşidildi. Pişik başı Faqota verdi, o, saçından tutub başı tamaşaçılara göstərdi və baş ümitsiz-cəsinə qışqırdı:

– Həkim çağırın!

– Sən yenə ağzına gələni danışacaqsan? – Faqot ağlayan başdan hirsle soruşdu.

– Daha danışmayacam! – baş xırıldadı.

– Allah xatirinə, ona əzab verməyin! – lojadakı hay-küyün içindən qəfil qadın səsi eşidildi və cadugər həmin səsə tərəf çevrildi.

– Nə deyirsiniz, vətəndaşlar, bağışlayaq onu? – Faqot zaldan soruşdu.

– Bağışlansın! Bağışlansın! – əvvəlcə yer-yerdən, ən çox da qadın səsləri eşidildi, sonra kişi səsləri də onlara qoşuldu.

– Nə buyuracaqsınız, messir? – Faqot maskalıdan xəbər aldı.

– Nə etməli, – o, fikirli halda cavab verdi, – necə olsalar da insan-dılar. Pulu sevirlər, ancaq, axı, həmişə belə olub... Bəşəriyyət pulu sevir, deridən, kağızdan, tuncdan, ya qızıldan, nədən hazırlanır-hazırlansın, fərqi yoxdu. Yelbeyindilər... amma nə olsun... hərdən ürəkləri rəhmə də gəlir... adi adamlardı... ümumiyyətlə, əvvəlkiləri xatırladırlar... təkcə mənzil məsələsi onları korlayıb... – və bərkdən əmr etdi: – Baş yerinə geyindirin.

Pişik diqqətlə nişan alıb başı zərblə boyuna basdı və baş düz yerinə oturdu, əl bil heç oradan ayrılmamışdı. Ən əsası da, boyunda hətta çapıq belə qalmamışdı. Pişik pəncəsini Benqalskinin frakına, nişastalı yaxalığına çəkdi və qan izi yoxa çıxdı. Faqot oturmuş Benqalskini ayağa qaldırdı, frakının cibinə bir paçka onluq qoyub, səh-nədən bu sözlərlə yola saldı:

– Əkilin buradan! Sizsiz şən keçər.

Konferansye ətrafına key-key baxa-baxa, səndələyə-səndələyə yangınsöndürmə postuna qədər gedə bildi və orada halı pisləşdi. O, yazıq-yazıq qışqırdı:

– Başım mənim, başım mənim!

Ona tərəf atılanların içində Rimski də var idi. Konferansye ağla-yırdı, əllərini havada gəzdirdirdi, donquldanırdı:

– Mənim başımı verin! Başımı qaytarın! Mənzilimi alın, tablolarımı alın, təkcə başımı qaytarın!

Xidmətçi həkim dalınca qaçdı. Benqalskini geyinmə otağında divana uzatmağa çalışdılar, ancaq o, əl-qol atmağa başladı. Karetə çağırması oldular. Bədbəxt konferansyeni aparandan sonra, Rimski yenə səhnəyə tərəf qaçdı və gördü ki, orada yeni möcüzələr baş verir.

Hə, yeri gəlmişkən, həmin vaxt, ya ondan bir az əvvəl, caduger öz rəngi bozarmış kreslosu ilə səhnədən yox olmuşdu, onu da demək lazımdı ki, Faqotun səhnədə çıxartdığı qeyri-adi şeylərə tamaşaçıların başı qarışdığından, bunu heç kim hiss etmədi.

Faqot isə xəsarət almış konferansiyeni yola sahib, tamaşaçılara elan etdi:

– Bu zəhletökəni bitişdirdik, indi gəlin qadın geyimləri mağazası açaq!

Səhnə dərhal İran xatıları ilə döşəndi, kənarlarından yaşılmtıl borucuqlarla işıqlandırılmış iri güzgülər, güzgülərin arasında vitrinlər peyda oldu, sevinedən ağızları açılı qalmış tamaşaçılar vitrinlərdə Parisdən gətirilmiş müxtəlif rəngdə və fasonda qadın paltarları gördülər. Bu, tək bir vitrində idi, o birilərində yüzlərlə lələkli, lələksiz, toqqalı, toqqasız şlyapalar, yüzlərlə qara, ağ, sarı, dəridən, atlasdan, maral dərisindən qayıqlı, cürbəcür daşlarla bəzədilmiş tuffilər düzülmüşdü. Tuffilərin arasına qoyulan futlyarlardakı büllur ətir şüşələrinin naxışları işıqda bərq vururdu. Antilop və maral dərisindən, ipək parçadan hazırlanan əl çantaları, onların yanında içində dodaq boyası olan qızılı naxışlı uzunsov balaca futlyarlar dağ kimi qalaqlanmışdı.

Haradansa peyda olmuş, boynundakı əcaib çapığı gözəlliyini korlayan küren qız, qara ziyafət paltarında vitrinlərin yanında dayanıb, ixtiyar sahibi kimi gülümsəyirdi.

Faqot qımışaraq elan etdi ki, firma tamamilə pulsuz olaraq köhnə qadın paltarlarını, ayaqqabılarını, Paris modelli paltarlara və ayaqqabılara dəyişir. Eyni sözləri əl çantaları, ətirlər və başqa şeylər haqqında da dedi.

Pişik ayaqlarını, pəncələrini yerə vurub, gələnləri qarşılayan qapıçılara xas hərəkətlər etdi.

Qız xırıltılı səsle olsa da, avazla, düzgün tələffüz etmədən, nəse az anlaşılan sözlər deməyə başladı, ancaq parterdəki qadınların sifətdən bunların çox şimikdirici sözlər olduğu hiss edilirdi.

– Qerlen, Şanel nömrə beş, Mitsuko, Narsis Nuar, axşam paltarları, kokteyl paltarlar...

Faqot əzilib-büzüldü, pişik təzim etdi, qız şüşə vitrinləri açdı.

– Utanıb-çəkinmədən buyurun! – Faqot bağırırdı.

Tamaşaçılar həyəcanlanmışdı, ancaq hələ heç kim səhnəyə çıxmağa ürək eləməirdi. Nəhayət, parterdə onuncu sırada oturan qarasaç

bir qadın, heç nəyin vecinə olmadığını göstərmək üçün, saymazıyana gülümsəyərək durub yan pilləkənlə səhnəyə qalxdı.

– Bravo! – Faqot qışqırdı, – ilk müştərini salamlayıram! Begemot, kreslo ver! Ayaqqabıdan başlayaq, madam.

Qarasaç qadın kreslodə oturdu və Faqot həmin dəqiqə onun qarşısındakı xalının üstünə bir yığın tuffli tökdü.

Qarasaç qadın tufflisinin sağ tayını çıxardı, yasəmən rəngdə olanı geyib baxdı, ayağını xaliya döydü, dabanına baxdı.

– Sıxmaz ki? – tərəddüdlə soruşdu.

Faqot bundan inciyərək bərkənd dedi:

– Nə danışsınız, nə danışsınız! – və pişik pərtlikdən miyoldadı.

– Mən bir cüt götürürəm, müsyö, – qarasaçlı qadın özünü sındırmadan deyib, tufflinin ikinci tayını da geyindi.

Qarasaç qadının köhnə tufflilərini pərdənin arxasına tulladılar, küren qızın və paltarların bir neçə nümunəsini çiyninə atmış Faqotun müşayiətilə qadının özü də oraya keçdi. Pişik vurnuxurdu, kömək edirdi və daha ciddi görünmək üçün boynundan santimetr asmışdı.

Bir dəqiqə sonra qarasaç qadın pərdənin arxasından elə bir paltar çıxdı ki, bütün parter köks ötürdü. Həyrətli dərəcədə gözəlləşmiş cəsəretli qadın güzgünün qarşısında dayanıb, çıpaq çiynlərini oynatdı, boynunun ardındakı saçlarına toxundu və paltarın arxasına baxmaq üçün geri əyildi.

– Firma xahiş edir ki, bunu xatirə kimi qəbul edəsiniz, – Faqot içində ətir şüşəsi olan açıq futlyarı qadına verdi.

– Mersi, – qadın təkəbbürlə cavab verib, pilləkənlə parterə doğru getdi. O getdiyi vaxt, tamaşaçılar yerlərindən durub futlyara toxunurdular.

Daha heç kimi saxlamaq mümkün deyildi, hər tərəfdən qadınlar səhnəyə axışdı. Həyəcanlı danışqların, gülüşlərin, ah-ufların içindən kişi səsi eşidildi: “Mən sənə icazə vermərəm!” – və qadın səsi cavab verdi: “Zalım, meşşan, əlimi qırmayın!” Qadınlar pərdə arxasında yox olub, öz paltarlarını orada qoyaraq, təzə paltarda çıxırdılar. Ayaqları qızıl suyuna çəkilmiş kətillərdə yan-yana oturan qadınlar, təzə geyindikləri tuffiləri ciddi-cəhdle xaliya çırpırdılar. Faqot diz üstə durub buynuz ayaqqabı geyinənle işləyirdi, pişik bir yığın əl çantasını, tufflini vitrindən kətillərin yanına və geriye daşımaqdan üzülüşdü, boğazı eybəcər hala salınmış qız gah görünürdü, gah

yoxa çıxırdı və iş o yerə gəlib çatdı ki, tamam-kamal fransızca qırıl-
datmağa başladı və ən təəccüblüsü isə bütün qadınların, hətta fransızca
bir kəlmə bilməyənlərin də onu ağızını açan kimi başa düşməsi idi.

Səhnəyə soxulan bir kişi hamını heyrləndirdi. O bildirdi ki,
həyat yoldaşı qripdi və xahiş edir, arvadı üçün ona nə isə versinlər.
Vətəndaş, doğrudan da, evli olduğunu sübut etməkdən ötrü paspor-
tunu göstərməyə hazır idi. Qayğıkeş erin sözləri qəhqəhəyə səbəb
oldu, Faqot bağırırdı ki, pasportsuz da ona özü kimi inanır və həmin
adama iki cüt ipək corab verdi, pişik öz tərəfindən içində dodaq
boyası olan futlyar əlavə etdi.

Gecikən qadınlar səhnəyə cumurdular, bal paltarlarında, əjdaha
rəsmi olan pijamalarda, rəsmi mərasimlər üçün kostyumlarda, bir
qaşının üstünə endirilmiş şlyapalarda səhnədən xoşbəxtlər enirdi.

Faqot elan edəndə ki gec olduğu üçün düz bir dəqiqədən sonra
mağaza sabah axşama kimi bağlanır – səhnədə vur-çatlasın başladı.
Qadınlar tez-tələsik, geyinib baxmadan tufilləri qapırdılar. Biri yel
kimi özünü pərdənin dalına saldı, kostyumunu atıb əlinə ilk keçəni
– üstündə şapan-şapan gülləri olan ipək xalata əyninə taxdı, bundan
başqa, iki dəne ətir şüşəsini də götürməyə macal tapdı.

Düz bir dəqiqə keçmiş tapançadan atəş açıldı, güzgülər, vitrin-
lər, kətilər yoxa çıxdı, xalılar da pərdələr kimi havada əridi. Sonda
dağ kimi qalaqlanmış köhnə paltarlar və ayaqqabılar yoxa çıxdı və
səhnə yenə öz ciddi, boş, çılpaq görkəmini aldı.

Bax, bu yerdə yeni iştirakçı məsələyə qarışıdı.

Xoş, gur, bariton səslə adam 2 №-li lojadan israrla dedi:

– Vətəndaş artist, hər halda, yaxşı olardı siz təcili surətdə tama-
şaçılar qarşısında öz fokuslarınızın, xüsusilə də, kağız pullarla göstər-
diyiniz fokusun texnikasını ifşa edəsiniz. Konferansyeni də səhnəyə
qaytarmağınız yaxşı olardı. Onun taleyi tamaşaçıları narahət edir.

Bariton səs başqa birisinə yox, məhz gecənin fəxri qonağı,
Moskva teatrlarının akustika komissiyasının sədri Arkadi Apollo-
noviç Sempleyarova məxsus idi.

Arkadi Apollonoviç lojada iki xanımın arasında oturmuşdu: yaşlı
olan bahalı və dəblə, cavan, qəşəng olan sadə geyinmişdi. Birincisi,
protokol bağlananda tezliklə aydınlaşdığı kimi, Arkadi Apollono-
viçin həyat yoldaşı, ikincisi isə onun uzaq qohumu, Saratovdan gəlib

Arkadi Apollonoviçin və onun həyat yoldaşının mənzilində yaşayan,
yaradıcılığa yeni başlamış ümidverici aktrisa idi.

– Pardon! – Faqot cavab verdi, – üzr istəyirəm, burada ifşa olunası
bir şey yoxdu, hər şey aydıdı.

– Yox, bağışlayın! İfşa tamamilə vacibdi. Bunsuz sizin çox gözəl
nömrələriniz ağır təəssürat yaradacaq. Tamaşaçı kütləsi izah tələb
edir.

– Tamaşaçı kütləsi, – heyasız oyunbaz Sempleyarovun sözünü
kəsdı, – deyəsən, heç nə bildirməyib. Ancaq qoy belə olsun, Arkadi
Apollonoviç, sizin bu böyük istəyinizi nəzərə alıb ifşa edəyəm. Bunun
üçün, icazənizlə, bir dəne də kiçik nömrə göstərərdim.

– Niyə də yox, – Arkadi Apollonoviç təkəbbürlə dedi, – ancaq
mütləq ifşası da olsun!

– Baş üstə, baş üstə. Beləliklə, icazənizlə, sizdən soruşum, dünən
axşam harada olubsunuz, Arkadi Apollonoviç?

Bu yersiz, hətta, ola bilsin, ədəbsiz sualdan Arkadi Apollonoviçin
sifəti dəyişdi, həm də olduqca çox dəyişdi.

– Dünən axşam Arkadi Apollonoviç akustika komissiyasının icla-
sında olub, – Arkadi Apollonoviçin həyat yoldaşı təkəbbürlə dedi,
– ancaq mən anlamıram, bunun magiyaya nə dəxli var.

– Ax, madam, təbii ki, dəxli var, – Faqot təsdiq etdi, – siz anlamır-
sınız. İclasla gəlincə, siz tamamilə yanırsınız. Həmin iclasla gedəndə,
sözləşmə deyim ki, dünənə belə bir iclas heç təyin də olunmamışdı,
Arkadi Apollonoviç Çistiy gölündəki akustika komissiyasının bina-
sının yaxınlığında öz sürücüsünü buraxıb (bütün teatr susmuşdu),
avtobusla Yeloxovskaya küçəsinə, səyyar rayon teatrının artisti
Militse Andreyevna Pokobatkoya qonaq gedib və təxminən dörd saat
onun yanında olub.

– Oy! – çökmüş sükutda kimse iztirab dolu bir səslə bərkəndə dedi.

Arkadi Apollonoviçin gənc qohumu isə birdən vahiməli bir qəh-
qəhə çəkdi.

– Hər şey aydıdı! – o dedi, – mən çoxdan bundan şübhələnmiş-
dim. Bu fərsizin Luiza rolunu nə üçün aldığı indi mənə aydın oldu!

Və gözənilmədən bənövşəyi rəngli qısa, yoğun çətiri qaldırıb,
Arkadi Apollonoviçin başına çırpdı.

Həm də Koroviyev olan əclaf Faqot qışqırdı:

XIII FƏSİL

Qəhrəmanın gəlişi

– Hörmətli vətəndaşlar, bu da Arkadi Apollonoviçin israrla görmək istədiyi ifşalardan biri!

– Yaramaz qız, sən nə cürət edib Arkadi Apollonoviçə toxunursan? – Arkadi Apollonoviçin həyat yoldaşı ayağa qalxıb, öz nəhəng bədənini əsdirə-əsdirə qəzəblə soruşdu.

Gənc qohum ikinci dəfə iblisənə qəhqəhə çəkdi.

– Başqalarını deyə bilmərəm, – o güldü, – ancaq mənim toxunmağa cürətim çatır! – və ikinci dəfə Arkadi Apollonoviçin başına çırpılan çətinin şappıltısı eşidildi.

– Milis! Tutun onu! – Sempleyarovun həyat yoldaşı elə dəhşətli səsle çıxırdı ki, çoxlarının ürəyi qopdu.

Bu yerdə pişik də rampaya sıçrayıb, birdən insan səsi ilə bağırdı:

– Seans bitdi! Maestro! Marş guppuldat!!

Havalanmış dirijor nə etdiyini özü də bilmədən çubuğunu yellədi və orkestr çalmadı, hətta guruldamadı, məhz pişiyin iyrenc şəkildə ifadə etdiyi kimi ağla gəlməyən, ədəbsizlikdə tayı-bərabəri olmayan bir marş guppuldatdı.

Hamıda bir an elə təsevvür oyandı ki, haçansa cənub səmasındakı ulduzların altında, kafesantanda bu marşın mənasız, ancaq ovqat yarıdan sözləri ətrafa yayılıb:

Cənab zati-aliləri
Sevirdi ev quşlarını,
Alırdı himayəsinə
Gözəl-göyçək qızları!!!

Bəlkə də heç bu sözlər olmamışdı, elə bu musiqilə başqa, lap ədəbsiz sözlər oxunmuşdu. Əsas bu deyildi, əsas o idi ki, bütün bunlardan sonra Varyetədə qiyamət qopdu. Sempleyarovun lojasında milisionerlər qaçırdı, hər şeyi bilmək istəyənlər məhəccərə dırmaşırdılar, orkestr sinclərinin cingiltisinin batırdığı dəli qəhqəhələr, hirsli qışqırıqlar eşidilirdi.

Səhnə birdən-birə boşaldı, yaramaz pişik Begemot kimi, kələkbaz Faqot da havada əriyib itdi, necə ki, bir az əvvəl üzünü bozarmış kreslosu ilə birlikdə cadugər yoxa çıxmışdı.

Deməli, naməlum adam İvanı barmağı ilə hədələyib pıçıldadı: “Sss!”

İvan ayağını çarpayıdan sallayıb boylandı. Üzü qırxıq, qarasaç, sivriburun, iztirablı gözləri olan, topa saçları alınına tökülmüş otuz səkkiz yaşlarında bir adam ehtiyatla eyvandan otağa baxırdı.

İvanın tək olduğuna inanandan və ətrafı dinləyəndən sonra sirli qonaq ürəklənib otağa girdi. İvan onun xəstəxana paltarında olduğunu gördü. Əynində alt paltarı vardı, çəkəloyi yalın ayağına keçirmişdi. Boz xalata çiyinə atmışdı.

Gələn adam İvana göz vurdu, açar topasını cibində gizlədib astandan dedi: “Oturmaq olar?” – başla razılıq işarəsini görüb kresloya çökdü.

– Siz bura necə gəldiniz? – quru barmağın hədəsinə tabe olan İvan pıçılı ilə soruşdu, – axı, eyvanın barmaqlığı qıfıllıdır?

– Barmaqlıq qıfıllıdır, – qonaq təsdiq etdi, – Praskovya Fyodorovna yaxşı insandı, ancaq əfsus ki, huşsuzdu. Bir ay əvvəl açar topasını ondan çırpışdırmışam, buna görə də, bütün mərtəbə boyu uzanan ümumi eyvana çıxıb, hərdən qonşulara baş çəkməyə imkan qazanmışam.

– Siz ki eyvana çıxırsınız, onda buradan qaça da bilərsiniz. Yoxsa hündürdüyü? – İvan maraqlandı.

– Yox, – qonaq qətiyyətlə dedi, – mən buradan qaça bilmərəm, hündür olduğuna görə yox, ona görə ki, qaçmağa yerim yoxdu. – Bir az susub əlavə etdi: – İlişmişik, hə?

– İlişmişik, – İvan yad adamın narahat qonur gözlərinə baxaraq cavab verdi.

– Bəli... – qonaq birdən təşvişə düşdü, – ancaq mən əminəm ki, siz coşub özünüzdən çıxmırsınız. Yoxsa, bilirsinizmi, mənim səsküylə, zorakılıqla və bu cür şeylərlə aram yoxdu. Xüsusilə də, insan çıxartısından zəhləm gedir, istər əzabdan, istər qəzəbdən, ya nədən olur-olsun. Məni sakitləşdirin, deyin, siz özünüzdən çıxmırsınız?

– Dünən restoranda bir tipin sifətinə ilişdirdim, – dəyişmiş şair kişi kimi boynuna aldı.

– Səbəb? – qonaq ciddi surətdə soruşdu.
 – Boynuma alıram ki, səbəbsiz yerə, – İvan pərt oldu.
 – Biabırçılıqdı, – qonaq İvanı qınadı, – bilirsinizmi, yumruqla...
 Yox, yaxşısı budur, belə şeyləri birdəfəlik tərgidin.
 İvanı məzəmmətleyəndən sonra qonaq xəbər aldı:
 – Sənətiniz?
 – Şair, – İvan nədənsə həvəssiz etiraf etdi.
 Yad adam kədərləndi.
 – Of, necə də bəxtim gətirmir! – ucadan dedi və o saat da özünü yığışdırıb üzr istədi. – Bəs familiyanız nədi?
 – Bezdömnü.
 – Heyif... – qonaq üz-gözünü qırışdırdı.
 – Nədi, mənim şeirlərim xoşunuza gəlmir? – İvan maraqlandı.
 – Dəhşətli dərəcədə xoşuma gəlmir.
 – Bəs siz hansıları oxuyubsunuz?
 – Sizin şeirlərin heç birini oxumamışam! – yad adam əsəbi halda dedi.
 – Onda niyə belə deyirsiniz?
 – Burada nə var ki, – qonaq cavab verdi, – guya başqalarınınkini oxumamışam? Təəccüblü nə ola bilər? Yaxşı, mən sizin sözlünüzə inanmağa hazırım. Özünü dəyirin, sizin şeirlər yaxşıdı?
 – Dəhşətdi! – İvan birdən cəsarətlə etiraf etdi.
 – Daha yazmayın! – yad adam az qala yalvardı.
 – Söz verirəm və and içirəm! – İvan təntənəli şəkildə dedi.
 Əl verməklə andı möhkəmləndirdilər, bu vaxt dəhlizdən asta addım səsləri və danışq eşidildi.
 – Sss, – qonaq pıçıldadı və eyvana atılıb barmaqlığı arxasınca bağladı.
 Praskovya Fyodorovna otağa baş çəkib, İvanın özünü necə hiss etdiyini, qaranlıqda, ya işıqda yatmaq istədiyini soruşdu. İvan xahiş etdi ki, işığı söndürməsin və Praskovya Fyodorovna xəstəyə şirin yuxu arzulayıb getdi. Sakitlik çökəndə qonaq təzədən qayıtdı.
 O, pıçılı ilə İvana xəbər verdi ki, 119-cu otağa yenicə kök, qırmızısifət bir adam gətiriblər, elə hey ventilyasiyadakı valyutadan nəşə qırıldadır və and içir ki, onların Sadovıdakı binasında cin-şeyatin peyda olub.

– Puşkin haqqında ağzına gələni deyir, elə hey qışqırır: “Kurolesov, bis, bis!” – qonaq narahat halda dedi. Bir az sakitləşib oturdu.
 – Əşşi, allah bilən məsləhətədi, – və İvanla söhbətini davam etdirdi:
 – Bəs siz nəyə görə buraya düşübsünüz?

– Ponti Pilata görə, – İvan qaşqabağını sallayıb, döşəməyə baxa-baxa cavab verdi.

– Necə?! – qonaq ehtiyatlı olmağı unudub qışqırdı və özü əlilə ağzını tutdu, – təsadüfə bax! Yalvarıram, yalvarıram, danışın!

Yad adama nəyə görə üreyi qızdığından, İvan Patriarx gölündə dünən baş verən əhvalatı əvvəlcə duruxa-duruxa, sıxıla-sıxıla, sonra isə cəsarətlə gəlib yerli-yataqlı danışmağa başladı. Bəli, müəmmalı açar oğrusunun şəxsində İvan Nikolayeviç qədərbilən dinləyici tapmışdı! Qonaq İvanı dəli saymırdı, danışılanlara çox böyük maraq göstərirdi və əhvalatın qızgın yerində, nəhayət, vəcdə gəldi. Tez-tez İvanın sözünü kəsməyə başladı:

– Di danışın! Yalvarıram sizə, sonra, sonra. Sizi and verirəm, heç nəyi unutmayın!

İvan heç nəyi unutmadı, danışmaq onun özünə də asan gəlirdi və tədricən Ponti Pilatın qan-qırmızı astarlı ağ mantiyada eyvana çıxdığı yerə çatdı.

Qonaq bu vaxt dua edirmiş kimi əllərini qoşalayıb pıçıldadı:

– Ah, mən necə də duymuşdum! Ah, mən necə də hamısını duymuşdum!

Berliozun dəhşətli ölüm səhnəsini qonaq müəmmalı qeydlərlə müşayiət etdi, gözləri həm də qəzəblə alışıb-yandı:

– Bircə ona heyifsilənirəm ki, bu Berliozun yerində tənqidçi Latunski, ya ədəbiyyatçı Mstislav Lavroviç olmayıb, – qəzəbini içində boğaraq dedi: – Sonra!

Konduktor qadına yolpu lu verən pişik qonağı xeyli əyləndirdi və öz söhbətinin ləzzət elədiyini görüb, ikişahlığı bığının yanında tutan pişiyi yamsılayaraq, həyəcanlanmış İvanın çöməlib yavaşca hoppandığına baxa-baxa uğunub getdi.

– Bax beləcə, – Qriboyedovdakı əhvalatı da danışan İvan kədərlənərək, dalğın halda söhbətini bitirdi: – gəlib bura düşdüm.

Qonaq canıyananlıqla əlini yazıq şairin çiyinə qoydu.

– Bədbəxt şair! Ancaq əzizim, günah sizin özünüzdədi. Özünüzü onlarla bu qədər sərbəst, hətta həyasızcasına aparmamalıydınız. Bu

da nəticəsi. Hələ şükür eləyin ki, canınızı nisbətən salamat qurtara bilibsiniz.

– Axı, o kimdi bə? – İvan hirsle yumruqlarını silkələdi.

Qonaq İvanı süzüb, suala sualla cavab verdi:

– Bəs siz təşvişə düşməyəcəksiz ki? Burada heç hansınıza etibar yoxdu... Həkim, iyne, ya başqa şey gerek olmayacaq?

– Yox, yox! – İvan ucadan dedi, – söyləyin, o kimdi?

– Di yaxşı, – qonaq qəti və aydın şəkildə dedi: – Dünən siz Patriarx gölündə şeytana rast gəlibsiniz.

İvan söz verdiyi kimi təşvişə düşmədi, ancaq hər halda, yamanca karıxdı.

– Bu ola bilməz! O yoxdu.

– Əfv edərsiniz! Başqaları yenə heç, gerek bunu siz deməyəsiz. Görünür, siz ondan ilk ziyan çəkənlərdən birisiniz. Özünüz də başa düşürsünüz ki, dəlixanadasınız, ancaq hələ də deyirsiniz, o yoxdu. Doğrudan, qəribədi!

İvan karıxdığından dillənmedi.

– Siz onu təsvir etməyə başlayan kimi, – qonaq sözünə davam etdi, – mən artıq duyduğum ki, siz dünən kiminlə söhbət etmək şərəfinə nail olubsunuz. Doğrusu, mən Berliozə təəccüb edirəm! Siz, əlbəttə, xam adamsınız, – bu yerdə qonaq yenə üzr istədi, – ancaq o, haqqında eşitdiklərimə görə, hər halda, nəse oxuyub! Həmin professorun elə ilk söhbəti bütün şübhələrimi dağıtdı. Mənim dostum, onu tanımaq mümkün deyil! Amma siz... siz mənə yenə bağışlayın, axı, mən səhv etmədim, siz cahil adamsınız?

– Şübhəsiz, – tanınmaz dərəcədə dəyişmiş şair razılaşıdı.

– Görürsüz... həтта sizin təsvir etdiyiniz sifət... müxtəlif gözlər, qaşlar! Bağışlayın, bəlkə sizin heç “Faust” operasından da xəbəriniz yoxdu?

İvan nəyə görə son dərəcə utandı və alışıb-yanan sifətilə Yalta sanatoriyasına hansısa səfərindən qırıldıatmağa başladı...

– Görürsüz, görürsüz... təəccüblü deyil! Ancaq təkrar edirəm, Berliozə heyrətlənirəm. O nəinki oxumuş adamdı, həm də çox bədi. Ancaq onu müdafiə üçün deməliyəm ki, Voland, əlbəttə, onu suya susuz aparar.

– Necə?! – İvan qışqırdı.

– Sakit!

İvan əlini şappıltı ilə alınə çırpıb fısıldadı:

– Başa düşürəm, başa düşürəm. Onun vizit kartında “V” hərfi var idi. Vay-vay-vay, əcəb işdi! – O, bir müddət çaşqınlıq içində susub, barmaqlığın arasından görünən aya baxdı. – Deməli, o, doğrudan da, Ponti Pilatın yanında ola bilermiş? Məgər o həmin vaxt doğulmuşdu? Mənə işə dəli deyirlər! – İvan hiddətlə qapıya tərəf işarə etdi.

Qonaq acı-acı gülümsədi.

– Həqiqətin gözünün içinə düz baxmaq, – qonaq sifətini buludların arası ilə üzən aya tərəf çevirdi. – Niyə danaq, siz də, mən də – dəliyik! Görürsünüz, o sizi sarsıdıb, siz də havalanıbsınız, yaqın bunun üçün sizdə münasib zəmin varmış. Ancaq sizin danışdıqlarınız, şübhəsiz, həqiqətən olub. Di gəl, bu o qədər qeyri-adıdı ki, həтта Stravinski kimi dahi psixiatr da, əlbəttə, sizə inanmayıb. O sizi müayinə etdi? (İvan başı ilə təsdiqlədi.) Sizin həmsöhbətləriniz Pilatın yanında da olub, Kantla səhər yeməyi də yeyib, indi də Moskvaya təşrif buyurub.

– Allah bilir, o burada nələr törədəcək! Onu necə tutmaq lazımdı. – Yeni İvanda hələ nəfəsi tamam kəsilməmiş əvvəlki İvan, inamsız da olsa, yenə baş qaldırdı.

– Siz cəhd ediniz, kifayətdi, – qonaq kinayə ilə dedi, – başqalarına məsləhət görmürəm. Törətməyə gəlince, buna şübhəniz olmasın. Ah, ah! Çox təəssüflənirəm ki, onunla mən yox, siz rastlaşıbsınız! Baxmayaraq ki, hər şey artıq keçib gedib, ancaq and içirəm, bu görüş üçün Praskovya Fyodorovnanın açar topasını verərdim, çünki verməyə başqa heç nəyim yoxdu. Mən yoxsulam!

– O sizin nəyinizə lazımdı ki?

Qonaq gözünü qırpa-qırpa bir xeyli qüssələndikdən sonra dilləndi:

– Bilirsinizmi, qəribə işdi ki, mən də sizin kimi eyni şeyə, məhz Ponti Pilata görə buradayam, – bu yerdə qonaq qorxa-qorxa böyür-başına baxdı. – Məsələ belədi, bir il əvvəl mən Pilat haqqında roman yazmışam.

– Siz yazıçısınız? – şair maraqla soruşdu.

Qonaq tutuldu və İvanı yumruğu ilə hədələdi.

– Mən masterəm, – o, qaşqabağını sallayıb, xalatin cibindən tamamilə kirli, üstünə sarı ipək sapla “M” hərfi tikilmiş qara papaq çıxardı. Həmin papağı geyinib, master olduğunu sübut etmək üçün özünü

yandan və qabaqdan İvana göstərdi. – O bunu öz əlləri ilə mənim üçün tikib, – müəmmalı tərzdə əlavə etdi.

– Bəs sizin familiyanız nədi?

– Mənim daha familiyam yoxdu, – qərribə qonaq nifrətlə cavab verdi, – mən ondan, ümumiyyətlə, həyatda hər şeydən imtina etməmişəm. O haqda danışmayaq.

– Heç olmasa, roman haqqında danışın, – İvan nəzakətlə dedi.

– İcazənizlə. Mənim tarixçəm, həqiqətən, elə də adi deyil, – qonaq söhbətə başladı.

... Tarixçi təhsili alan bu adam hələ iki il əvvəl Moskva muzeylərinin birində işləyirmiş, həm də tərcümə ilə məşğul olarmış.

– Hansı dildən? – İvan maraqlandı.

– Mən ana dilindən başqa beş dil bilirəm, – qonaq cavab verdi, – ingilis, alman, fransız, latın və yunan. Az-maz italyan dilində də oxuyuram.

– Gör ha! – İvan həsədlə pıçıldadı.

Heç yerdə qohumu, Moskvada, demək olar, tanış olmayan tarixçi, tək yaşayırmış. Və təsəvvür edin, bir dəfə yüz min rubl udur.

– Mənim heyrətimi gözlünüzün qabağına gətirin, – qara papaqlı qonaq pıçıldadı, – əlimi kirli alt paltarları yığılmış zənbilə soxub nə görsəm yaxşıdır: qəzetdəki nömrə ilə bu eynidi. İstiqraz vərəqəsini, – o izah etdi, – mənə muzeydə vermişdilər.

İvanın yüz min udan müəmmalı qonağı belə hərəkət edib: kitablar alıb və Myasnitskideki mənzilini atıb...

– Ax, lənətə gəlmiş ucqar! – qonaq mızıldadı.

... və evtikənlərdən¹ Arbat yaxınlığındakı dalanda bir yer kirayələyib...

– Siz bilirsinizmi, evtikənlər nə deməkdi? – qonaq İvandan soruşdu və dərhal da izah etdi: – Bu, bir ovuc fırıldaqçılardı ki, hansı yollasa Moskvada salamat qalıblar...

Ev tikənlərdən bağçası olan kiçik evin zirzəmisində iki otaq kirayələyib. Muzeydəki işini atıb Ponti Pilat haqqında roman yazmağa başlayıb.

– Ah, bu, qızıl dövr idi, – o, gözləri parıldaya-parıldaya pıçıldadı, – tamamilə ayrıca bir mənzil, üstəlik, artırma və orada su dolu əlüz-

¹ Evtikən – yeni iqtisadi siyasət dövründə kiçik bina tikməyə hüququ olan adamlar, sonradan həmin binaların sahibinə çevrildilər.

yuyan, – nəyə görə bunu çox fəxr ilə vurğuladı, – doqquzdan gələn ensiz səkinin lap bərabərində xırda pəncərələr. Qarşı tərəfdə, dörd addım hqda, hasarın dibində yasəmən, cökə, bir də ağcaqayın. Bəh, bəh, bəh! Qışda çox az-az olardı ki, pəncərədən kiminsə çirkli ayaq-qabıllarını görədim, ayaq altıda qalan qarın xırçılığını eşidəydim. Sobam isə həmişə gurhagur yanırdı. Ancaq qəfil yaz girdi, pəncərələrin tutqun şüşəsindən mən əvvəlcə çılpaq, sonra isə yaşıllaşan yasəmən kolunu gördüm. Bax, elə onda, ötən yaz, yüz min rubl udmaqdan daha valehedici bir hadisə baş verdi. Yüz min isə, razılışın ki, çox böyük məbləğdi!

– Elədi, – diqqətlə qulaq asan İvan etiraf etdi.

– Mən xırda pəncərələri açıb ikinci, lap kiçik otağa yığışdım, – qonaq əlilə göstərməyə başladı, – belə... burada divan, qarşı tərəfdə o biri divan, onların arasında stol, stolun üstündə qəşəng gecə lampası, pəncərənin böyründə kitablar, burada kiçik yazı stolu, on dörd metrlik birinci böyük otaqda isə – kitablar, kitablar və soba. Ax, mənim necə gözəl şəraitim var idi!

Yasəmənın ətri adamı bihüş edir! Başım yorğunluqdan yüpyüngül, Pilat haqqında roman isə sona yaxınlaşır...

– Ağ mantiya, qırmızı astar! Başa düşürəm! – İvan bərkədən dedi.

– Tamamilə doğrudu! Pilat axıra yaxınlaşırdı və mən artıq bilirdim ki, romanın son cümləsi belə olacaq: "... İudeyanın beşinci prokuratoru, atlı Ponti Pilat". Təbii ki, mən gəzməyə də çıxırdım. Yüz min böyük məbləğdi və mənim əla kostyumum vardı. Hər dəndə hansısa bir ucuz restorana nahar etməyə yollanırdım. Arbatda gözəl restoran var idi, bilmirəm indi dururmu.

Bu yerdə qonağın gözləri geniş açıldı və o, aya baxa-baxa pıçıldadı:

– O, əlində ürək sıxan xoşagəlməz sarı güllər tutmuşdu. Adımı da bilmirəm, ancaq nədənsə Moskvada ilk dəfə o güllər peyda olur. Bu güllər onun qara yaz paltosunun fonunda çox seçilirdi. Əlində sarı güllər tutmuşdu! Xoşagələn rəng deyil. O, Tverskoydan dalana buruldu və geri boylandı. Tverskoya siz belədsiniz də? Tverskoydan minlərlə adam keçir, ancaq sizi əmin edirəm, o təkçə mənə gördü, təlaşla deməzdim, ağrı ilə, əzabla mənə baxdı. Onun gözəlliyindən çox, gözlərindəki qeyri-adi, heç kimin sezmədiyini tənhalıq mənə sarsıtdı.

Bu sarı əlamətə boyun əyib, mən də dalana buruldum və onun arxasınca getdim. Əyri-üyrü, cansız dalanla dinməzçə gedirdik. Mən küçənin bir tərəfində, o isə əks tərəfində. Təsəvvür edin, dalanda heç kim yox idi. Mən əzab çəkirdim, çünki mənə elə gəlirdi onunla mütləq danışmaq lazımdı və narahat olurdum ki, ağzımı açıb bir kəlmə deyə bilməyəcəm, o isə çıxıb gedəcək, bir daha onu görməyəcəm.

İnanmırsınız, qəfil o danışdı:

– Mənim güllərim xoşunuza gəlirmiyə?

Onun səsinə aydın xatırlayıram, nə qədər mənasız olsa da, mənə elə gəldi ki, qırıq-qırıq dediyi sözlər dalanın çirkli sarı hasarına dəyib əks-səda verdi. Tələsik onun getdiyini tərəfə keçib cavab verdim:

– Yox.

O mənə təəccüblə baxdı, mən isə birdən, tamamilə gözələnildən başa düşdüm ki, bütün ömrüm boyu məhz bu qadını sevmişəm! Əcəb işdi, hə? Siz, əlbəttə, deyəcəksiniz ki, dəliyəm?

– Mən heç nə demirəm, – İvan bərkədən dedi və əlavə etdi: – Yalvarıram, danışın!

Qonaq söhbətinə davam etdi:

– Bəli, o, təəccüblə mənə baxıb soruşdu:

– Siz, ümumiyyətlə, gülləri sevmirsiniz?

Nədənsə onun səsinə qərəz duydum. Onunla ayaqlaşmağa çalışaraq yanınca gedirdim və nə qədər təəccüblü olsa da, özümü çox sərbəst hiss edirdim.

– Yox, mən gülləri sevirəm, ancaq belələrini yox, – dedim.

– Bəs hansılarını?

– Qızılgülü sevirəm.

O saat da dediyimə peşman oldum, çünki o günahkarcasına gülümsəyib, öz güllərini qanova atdı. Bir az karıxsam da, gülləri qaldırıb ona uzatdım, ancaq o gülümsəyərək gülləri itələdi və mən onları əlimdə aparası oldum.

Bir müddət dinməzçə getdik, sonra gülləri əlimdən alıb, daş döşənmiş küçəyə atdı, qara əlcəkli əlimi qoluma keçirdi və biz yanaşı addımladıq.

– Sonra, – İvan dedi, – xahiş edirəm, hər şeyi danışın.

– Sonra? – qonaq sualı təkrar etdi, – nə olasıdı ki, sonrasını özünüz də başa düşə bilərdiniz. – O, qəfil axan göz yaşını paltarının sağ

qolu ilə sildi. – Qatil tində qarşına necə qəfil çıxırsa, eşq də eləcə qəfil qarşımıza çıxıb, hər ikimizin ürəyindən vurdu!

İldırım belə vurur, ölüm adamı bu cür qəfil yaxalayır.

Amma sonralar o danışdı ki, elə deyil, biz, əlbəttə, bir-birimizi lap çoxdan, tanımadan, görmədən sevmişik. Onda hələ başqa adamlarla yaşayırdı, mən isə o vaxt onunla, adı nəydi...

– Kiminlə? – Bezdəmi soruşdu.

– Di... onunla... onunla... – qonaq çırtma çaldı.

– Siz evli olubsunuz?

– Hə də, mən elə çalışıram yadıma salam... onunla... Varenka, Maneçka... yox, Varenka... zolaqlı da paltarları var idi... muzeydə... nə isə, yadımdan çıxıb.

Hə, o deyirdi, əlində sarı güllər həmin gün ona görə evdən çıxıb ki, mən, nəhayət, onu tapam və əgər bu baş verməsəydi, özünü zəhərləyəcəkmiş, çünki həyatı mənasızdı.

Bəli, eşq bizi bir anda yaxaladı. Mən bunu elə həmin gün bir saatdan sonra, şəhəri hiss etmədən gedib çıxdığımız çay qırağında, Kreml divarlarının yanında başa düşdüm.

Biz elə danışırıq, sanki dünən ayrılmışdıq, sanki bir-birimizi çoxdan tanıyırdıq. Razılaşdıq ki, sabah yenə həmin yerdə, Moskva çayının kənarında görüşək, elə görüşdük də. May günəşi başımıza nur ələyirdi. Və tezliklə, tezliklə bu qadın mənim gizlin arvadım oldu.

O hər gün yanıma gəlirdi, mən isə onu səhər tezdən gözləməyə başlayırdım. Bu gözləmək özünü stolun üstündəki əşyaların yerini dəyişməklə büruzə verirdi. Gəlməyinə on dəqiqə qalmış, balaca pəncərənin qarşısında oturub, qulaq kəsilirdim ki, görüm, köhnə doqqaz qapısı tıqqıldayacaqmı. İşin tərsliyinə bax: onunla görüşənə qədər bizim həyətə az adam gəlirdi, daha doğrusu, heç kim gəlməzdi, ancaq indi elə bilirdin bütün şəhər buraya axışır. Doqqazın qapısı tıqqıldayırdı, ürəyim tıqqıldayırdı və təsəvvür edin, sifətim bərabərindəki kiçik pəncərədə hökmən kiminsə çirkli çəkmələri görünürdü. Bıçaqitiləyən. Axı, bizim binada bıçaqitiləyən kimə lazımdı? Nə itiləyəcək? Hansı bıçağı?

O, doqqazın qapısını bir dəfə açırdı, ancaq buna qədər ürəyim ən azı on dəfə çırpınırdı. Yalan demirəm. Sonra isə, onun gəlmək vaxtı yetişəndə, saatın əqrəbləri günortanı göstərəndə, qara dəri bantları polad toqqa ilə bərkidilmiş tufli doqqazın qapısı çırpılmadan,

demək olar, səssizcə pəncərədə görünənə qədər ürəyimin çırpıntısı kəsmirdi.

O hərdən şıltaqlıq edirdi, ikinci pəncərədə ləngiyib, tuflinin ucu ilə şüşəni tıqqıldadırdı. Mən dərhal həmin pəncərəyə qaçırdım, ancaq tuflı, işığın qabağını kəsən qara ipək yoxa çıxırdı, mən qapını açmağa gedirdim.

Sizi əmin edərim ki, bizim əlaqəmizdən heç kimin xəbəri yox idi, ancaq heç vaxt belə olmur. Nə əri bilirdi, nə tanışları. Zirzəmiyə mənə məxsus olan köhnə binada, əlbəttə, yanıma hansısa qadının gəldiyindən xəbərləri vardı, görmüşdülər, ancaq adını bilmirdilər.

– Bəs o kim idi? – məhəbbət tarixçəsilə son dərəcə maraqlanan İvan soruşdu.

Qonaq əlinin işarəsilə bildirdi ki, o heç vaxt heç kimə bunu deməyəcək və söhbətinə davam etdi.

İvana məlum oldu ki, master və naməlum qadın bir-birlərini elə möhkəm seviblər, ayrı dura bilmirlərmiş. Yasəmən koluna və hasara görə həmişə əlaqədarlıq olan zirzəmidəki iki otağı İvan artıq aydınca təsəvvür edirdi; köhnə qırmızı mebel, yazı stolu, onun üstündə hər yarım saatdan bir zəng vuran saat, rənglənmiş döşəmədən qurum bağlamış tavana qədər yığılmış kitablar, bir də soba.

İvan bildi ki, qonaq və onun gizli arvadı Tverskaya ilə dalanın tinində onları taleyin rastlaşdırdığına, həmişəlik bir-birləri üçün yarandıqlarına görüşlərinin elə ilk günündən inanıblar.

Qonağın söhbətindən İvan sevgililərin günlərini necə keçirdiyini bildi. O, gələn kimi ilk növbədə önlük taxıb, yazıq xəstənin nəyə görə fəxr etdiyi həmin əlüzyuyan olan dar artırmada, ağacdan düzəldilmiş stolun üstündəki ağ neftlə işləyən pilotəni yandırır, səhər yeməyi hazırlayıb birinci otaqda, oval şəkili stolda süfrə açmış. May ayında leysan yağışlar başlayıb, sel-su gurhagurla tutqun pəncərələrin yanından qapının ağzına axaraq, sonuncu sığınacağı basmaq təhlükəsi yaradanda, sevgililər sobanı qalayıb, kartof bişirirmişlər. Buğu qalxan kartofun qabığının qarası əllərini bulaymış. Zirzəmidən gülüş eşidilmiş, yağış bağdakı ağacların sınımış körpə budaqlarını, ağ salxımlarını torpağa tökülmüş.

Tufanlar səngiyib bürkülü yay gələndə, güldəndə çoxdan həsrətində olduqları, hər ikisinin sevdiyi qızılgüllər peyda olub. Özünü master adlandıran adam qızğın surətdə öz romanı üzərində işləyir və naməlum qadın da bu romanla nəfəs alırdı.

– Doğrusu, mən hərdən romanı ona qısqanırdım, – İvanın ayılı eyvandan gələn gecə qonağı pıçıldadı.

Qadın uzun dırmaqları olan nazik barmaqlarını saçının arasına salıb yazılanları təkrar-təkrar oxuyur və oxuya-oxuya həmin bu papağı tikirmiş. Hərdən aşağıdakı rəflərin yanında domuşub, ya stula çıxıb, əsgiyə yüzlərlə kitabın tozunu almış. Qadın ona şöhrətə çatacağını deyir, onu tələdirirmiş və elə həmin vaxt onu master adlandırmağa başlayıb. Qadın artıq İudeyanın beşinci prokuratoru haqqındakı son sözləri gözləyirmiş, xoşuna gələn ayrı-ayrı cümlələri uzada-uzada hündürdən təkrar edir və həyatının bu romanla bağlı olduğunu deyirmiş.

Avqustda başa çatan romanı tanımadıqları bir makinaçı qadına veriblər, o isə əsəri beş nüsxədə çap edib. Nəhayət, gizli sığınacağı tərk eləyib, həyata çıxmağın zamanı yetişib.

– Və mən roman əlimdə həyata çıxdım, elə onda da həyatım sona çatdı, – master pıçıldayıb başını aşağı dikdi və sarı hərflərlə “M” yazılmış qara papaq bir xeyli hüznə yırğalandı. Sonra danışdıqları bir az əlaqəsiz idi. Bircə onu anlamaq mümkün oldu ki, o vaxt İvanın qonağının başına nəşə bədbəxt hadisə gəlib.

– Mən ilk dəfəydi ədəbiyyat aləminə qədəm qoyurdum, artıq hər şey qurtarıb, məhv olduğum aydındı, ancaq onu yenə dəhşətlə xatırlayıram! – master ağır-ağır pıçıldayıb əlini qaldırdı. – Bəli, o məni son dərəcə heyrətə saldı, ah, necə də heyrətə saldı!

– Kim? – İvan həyəcanlanmış müsahibinin sözünü kəsməkdən ehtiyat edərək, zorla eşidiləcək bir səsle pıçıldadı.

– Əşsi, redaktor, axı, deyirəm, redaktor. Həmin o redaktor romanı oxudu. Mənə elə baxırdı, guya dişim şişib ağzım-gözüm əyilmişdi, baxışlarını yayındırıb hətta altdan-altdan qımışdı. Səbəbsiz yere kağızları əzişdirib xısın-xısın güldü. Mənə gicgici suallar verməyə başladı. Roman haqqında heç nə danışmadan kimliyimi, haradan peyda olduğumu, çoxdanmı yazdığımı, haqqımda əvvəllər niyə heç nə eşidilmədiyini soruşdu, hətta, mənim fikrimcə, lap axmaq bir sual da verdi: bu qərribə mövzuda roman yazmağı kim mənim ağıma salıb?

Nəhayət, məni bezdirdi, birbaşa soruşdum ki, romanı çap edəcək, ya yox?

Bu vaxt başladı vurnuxmağa, nəşə mızıldadı, sonra bildirdi ki, bu məsələni təkbəşinə həll eləyə bilməz, gərək mənim əsərimlə

redaksiya kollegiyasının başqa üzvləri, tənqidçilər Latunski, Ariman və ədəbiyyatçı Mstislav Lavroviç də şəxsən tanış olsun.

İki həftə sonra gəldim və yalan danışmaqdan gözləri burnuna sarı çəpləmiş bir qız məni qəbul etdi.

– Lapşyonnikovadı, redaksiyanın katibi, – qonağın qəzəblə təsvir etdiyi aləmi yaxşı tanıyan İvan gülümsədi.

– Ola bilsin, – qonaq onun sözünü kəsdi, – nə isə, artıq kifayət qədər çirkənlənmiş və özilmiş romanımı qız mənə qaytardı. Gözlərimə baxmamağa çalışaraq Lapşyonnikova bildirdi ki, redaksiya iki il sonra üçün materialla təmin olunub, ona görə də mənim romanımın çapı, onun sözü ilə desək, mümkünsüzdü.

– Bundan sonra mən nə xatırlayıram? – master gicgahlarını sıxaraq mızıldadı, – hə, titul səhifəsini bəzəyən qırmızı ləçəkləri, bir də sevgilimin gözlərini. Hə, o gözləri mən xatırlayıram.

Qonağın söhbəti get-gedə lap dolaşq olurdu, fikrini axura çatdırmırdı. Əyri yağışlardan, zirzəmidəki ümitsizlikdən nələrse danışdı, yenə harasa getdiyini dedi. Astadan qışqırdı ki, onu mübarizə aparmağa təhrik etdiyinə görə qadını, az da olsa, günahlandırır, yox, günahlandırır!

– Yadımdadı, qəzetdəki lənətə gəlmiş əlavə vərəq yadımdadı, – qonaq iki barmağı ilə havada qəzet vərəqi çəkərək mızıldadı və İvan başa düşdü ki, hansısa başqa redaktor özünü master adlandıran adamın romanından böyük bir parçanı çap edib.

Onun sözlərinə görə, üstündən heç iki gün keçməmiş, başqa bir qəzetdə tənqidçi Arimanın “Düşmən redaktorun qanadı altında” məqaləsi çap olunub. Məqələdə yazılıbmış ki, İvanın qonağı redaktorun başsoyuqluğundan və nadanlığından istifadə edərək, mətuata İsa Məsih haqqında mədhiyyə dürtüşdürməyə cəhd göstərib.

– A, yadımdadı, yadımdadı! – İvan qışqırdı. – Ancaq sizin familiyanızı unutmuşam!

– Təkrar edirəm, mənim familiyamı bir kənara qoyaq, o daha yoxdur, – qonaq cavab verdi. – Məsələ onda deyil. Bir gün sonra başqa qəzetdə Mstislav Lavroviç imzası ilə başqa məqalə peyda oldu. Müəllif öz məqaləsində pilatçılığa və onu mətuata dürtüşdürmək (yenə lənətə gəlmiş həmin söz!) fikrinə düşən bu ikona çəkənə zərbə endirməyi, həm də möhkəm zərbə endirməyi təklif edirdi.

Bu “pilatçılıq” sözündən yerimdə quruyub üçüncü qəzeti açdım. Burada iki məqalə var idi: biri – Latunskinin, o biri – “N.E.” hərflərilə imzalanmışdı. Sizi inandırırım, Ariman və Lavroviçin yazıları Latunskinin məqaləsinin yanında toya getməli idi. Təkcə onu demək kifayət idi ki, Latunskinin məqaləsi “Barışmaz köhnə təriqətçi” adlanırdı. Haqqında yazılan məqaləyə elə aludə olmuşdum, onun (qapını bağlamağı unutmuşdum) əlində islanmış çətir və qəzetlə qarşımda dayandığını hiss etmədim. Gözləri alışıb-yanırdı, titrəyən əlləri soyuq idi. O əvvəlcə məni öpmək üçün üstümə atıldı, sonra əllərini stola döyə-döyə xırıltılı səslə dedi ki, Latunskini zəhərləyəcək.

İvan tutulmuşdu, ancaq heç nə demədi.

– Fərəhsiz, sevincsiz payız günləri gəldi. Roman yazılmışdı, daha başqa bir işimiz yox idi, sobanın böyründəki xalının üstündə oturub, alova baxmaqla günümüzü keçirirdik. İndi bir yerdə əvvəlkindən az olurduq. O gəzməyə gədirdi. Mənim isə həyatımda, çox vaxt olduğu kimi, yenə qərribə hadisə baş verdi... Gözlənilmədən özümə dost tapdım. Bəli, bəli, təsəvvür edin, mən, ümumiyyətlə, adamayovuşmazam, qərribə xasiyyətim var: adamlarla çətin dil tapıram, heç kimə inanmıram, hamıdan şübhələnirəm. Ancaq təsəvvür edin, bununla belə, heç inanmadığımı, düz-əməlli görkəmi də olmayanın biri qəfil-dən ürəyimə yol tapır və hamıdan da çox xoşuma gəlir.

Hə, bax, o lənətə gəlmiş vaxtlarda bağçamızın qapısı açıldı, yadımdadı, xoş payız havası idi. O, evdə deyildi. Doqqazdan bir adam girdi. Hansı iş üçünsə mənim ev tikənimin yanına gəlmişdi, sonra bağçaya düşdü və necə oldusa, söhbətimiz tutdu. Özünü jurnalist kimi təqdim elədi. Təsəvvür edin, bu adam o qədər xoşuma gəldi ki, yenə hərdən onu xatırlayıram, ondan ötrü darıxıram. Getdikcə lap tez-tez yanıma gəlməyə başladı. Bildim ki, subaydı, yaxınlıqda təxminən belə bir mənzildə yaşayır, onun üçün darısqaldı və sairə. Nədənə məni öz evinə dəvət etmirdi. Arvadımın ondan heç xoşu gəlmədi. Ancaq mən onun tərəfini saxladım. Arvadım isə dedi:

– Özün bilərsən, ancaq sənə deyirəm ki, bu adam məndə çox pis təəssürat oyadır.

Mən güldüm. Hə, əslində, ondan niyə xoşum gəlmişdi? Məsələ belədi ki, ümumiyyətlə, içində, öz qutusunda sürprizi olmayan adam maraqsızdı. Aloizinin (hə, yadımdan çıxmışdı deyərəm ki, yeni tanışımın

adı Aloizi Moqarıç idi) öz qutusunda belə sürprizi var idi. O vaxta qədər də və əminəm ki, bundan sonra da Aloizi kimi ağıllı adama rast gəlməyəcəm. Qezetdə hansısa məqalənin məgzini başa düşmürdümse, Aloizi bir anın içində izah eləyirdi, özü də hiss olunurdu ki, bu onun üçün adi bir şeydir. Həyatı hadisələr və məsələlər barədə də yenə onun kimi. Ancaq bunlar heç, Aloizi ədəbiyyata olan həvəsi ilə mənə məftun etmişdi. O, romanı əvvəldən axıradək mənə oxutmayana qədər rahat olmadı, özü də roman haqqında xeyli tərifi fikirlər söylədi, ancaq redaktorun roman barədəki bütün qeydlərini, orada iştirak edibmiş kimi, çox dəqiqliklə təkrar elədi. Bu qeydlər yüzəyüz eyni idi. Bundan başqa, o tamamilə dəqiq izah etdi ki, niyə romanım çap oluna bilməz, mən də onun düz dediyini anladım. O, açıq-aydın deyirdi: filan fəsil gedə bilməz...

Məqalələrin ardı-arası kəsilmirdi. Əvvəl-əvvəl gülürdüm. Ancaq məqalələrin sayı artdıqca, mənim onlara münasibətim də dəyişməyə başladı. İkinci mərhələ təəccüb mərhələsi idi. Sərt, hədələyici tərzdə yazılmasına baxmayaraq bu məqalələrin, demək olar, hər sətrində riyakarlıq, inamsızlıq hiss olunurdu. Mənə elə gəlirdi, – və mən bu fikri özümdən qova bilmirdim, – məqalə müəllifləri demək istədiklərini demirlər, onların qəzəbi də məhz buna görədi. Sonra isə, təsəvvür edin, üçüncü – qorxu mərhələsi gəldi. Məqalələrdən yox, başa düşün, başqa şeylərdən, bu məqalələrə, romana qətiyyənlə daxli olmayan şeylərdən qorxmağa başladım. Misal üçün, qaranlıqdan qorxmağa başladım. Bir sözlə, ruhi xəstəlik mərhələsi başladı. Yatmadan əvvəl kiçik otaqda işığı söndürən kimi mənə elə gəlirdi pəncərədən – halbuki pəncərə bağlı idi – çox uzun və soyuq caynaqları olan sprut sürünüb içəri girir. Beləcə, işıqda yatası oldum.

Sevgilim çox dəyişmişdi (əlbəttə, sprut haqqında ona danışmamışdım, ancaq halımın yaxşı olmadığını görürdü), arıqlamışdı, rəngi solmuşdu, gülməyi yadırgamışdı və elə hey xahiş edirdi ki, romandan parça çap etdirməyi məsləhət gördüyü üçün onu bağışlayım. Deyirdi ki, hər şeyi atıb, yüz mindən qalan pulla cənuba, Qara dənizə gedim.

O, dediyindən əl çəkmirdi, mən isə mübahisə etməmək üçün (ürəyimə dammışdı ki, Qara dənizə gedə bilməyəcəm) yaxın günlərdə gedəcəyimə söz verdim. Ancaq o dedi ki, bileti özü alacaq. Mən bütün pullarımı, yəni on min rubla yaxın pulu çıxarıb ona verdim.

– Niyə belə çox? – o təəccübləndi.

Dilimi sürüdüüm ki, oğrulardan qorxuram və xahiş edirəm mənə gedənə qədər pulları saxlasın. O, pulu götürüb əl çantasına qoydu, mənə öpüşlərə qər qədərək dedi ki, belə vəziyyətdə səni qoyub getməkdənsə, ölmək yaxşıdır, ancaq onu gözləyirlər, getməyə məcburdur, sabah gələcək. Yalvardı ki, heç nədən qorxmayım.

Oktabrın ortaları idi. Şər qarışmışdı. O getdi. Mən divana uzanıb, işığı yandırmadan yatdım. Sprutun içəridə olduğu duyğusu ilə oyan-dım. Qaranlıqda əl havasına axtarıb, işığı birtəhər yandırdım. Cib saati gecə ikini göstərirdi. Üzgün yatıb xəstə oyanmışdım. Mənə birdən elə gəldi ki, payız zülməti şüşəni sındırıb otağa axır və indi bu zülmətdə boğulacağam. Artıq özümü idarə eləyə bilmirdim. Qışqırdım, ağıma gəldi ki, kiminsə, heç olmasa, yuxarıdakı evtikənin yanına qaçım. Dəli kimi özümlə mübarizə aparırdım. Sobanın yanına çatıb, ocağı qalamağa güc tapdım. Odunlar çırtıldamağa başlayanda, elə bil bir az yüngülləşdim... Artırmaya qaçaraq işığı yandırdım, bir şüşə ağ çaxır tapıb ağzımı açdım, şüşəni başıma çəkdim. Qorxum bir balaca azaldı – o qədər ki, evtikənin üstünə qaçmayıb, sobanın yanına qayıda bildim. Qapını açdım, çünki istidən sifətim, əllərim alışıb-yanırdı və pıçıldadı:

– Hiss elə ki, mənə bədbəxtlik üz verib. Gəl, gəl, gəl!

Ancaq heç kim gəlmirdi. Soba guruldayırdı, pəncərəyə yağış çırpılırdı. Bu vaxt son əhvalat baş verdi. Mən siyirmədən ağır, qalın romanı və qaralama dəftərlərini çıxarıb yandırmaya başladım. Bunu etmək çox çətindi, çünki yazılı kağızlar pis yanır. Dırnaqlarım sına-sına dəftərləri cırıb, odunların arasına dürtürdüm və odçəkənlə vərəqləri qurdalayırdım. Arada kül mənə əldən saldı, alov üzümü qarsaladı, ancaq mən geri çəkilmədim və roman var gücü ilə müqavimət göstərsə də, axır ki, məhv oldu. Tanış sözlər gözüme dəyirdi, alov səhifə boyunca aşağıdan-yuxarı qalxırdı, ancaq sözlər yenə də üzə çıxırdı. Yalnız kağız yanıb qaralanda sözlər itirdi və mən odçəkənlə aman-sızcasına onların axırına çıxırdım.

Bu vaxt kiməsə astadan pəncərəni tiqqıldatdı. Ürəyim çırpındı və mən sonuncu dəftəri oda atıb, qapını açmağa cumdum. Kərpic pillələr zirzəmidən həyəətə açılan qapıya çıxırdı. Ayaqlarım dolaşa-dolaşa qapıya qaçıb yavaşdan soruşdum:

– Kimdi?

Və səs, onun səsi cavab verdi:

– Mənəm.

Zənciri, kilidi necə açdığımı xatırlamıram. O, otağa keçən kimi sinəmə sıxıldı, saçları dağınıq, üz-gözü, pal-paltarı tamam suyun içində idi, özü də titrəyirdi. Mən ancaq bu sözləri deyə bildim:

– Sənsən... sənsən? – səsim tutuldu və biz aşağı qaçdıq. O, artırmada paltosunu çıxardı, tez-tələsik birinci otağa keçdik. Astadan qışqıraraq, yanan sonuncu kağız qalağını yalın əllə sobadan çıxarıb döşəməyə atdı. O saat otağı tüstü bürüdü. Mən odu tapdaladım, o isə divana yığılıb hönkürtü ilə ağladı.

O sakitləşəndə mən dedim:

– Bu romanı görməyə gözüm yoxdur, mən xəstəyəm. Mən qorxuram.

O, ayağa qalxdı.

– İlahi, sən nə yaman xəstəsen! Axı, nəyə görə, nəyə görə? Ancaq mən səni xilas eləyəcəm, xilas eləyəcəm. Bu nə işdi belə!

Mən onun tüstüdən və ağlamaqdan şişmiş gözlərini görürdüm, soyuq əllərinin alınımı sığalladığını hiss edirdim.

– Mən səni sağaldacam, sağaldacam, – küreyimə sığınıb mızıldandı, – sən onu bərpa edərsən. Niyə, niyə mən özümdə bir nüsxə saxlamadım!

O, hirsindən dişlərini qıcağıb yenə nələrsə dedi. Sonra dodaqlarını bir-birinə sıxaraq, qarsalanmış vərəqləri toplayıb qaydaya salmağa başladı. Romanın ortalarından hansısa fəsil idi, dəqiq yadımda deyil. Qarsalanmış vərəqləri səliqə ilə üst-üstə yığıb kağıza бүkdü, lentlə bağladı. Onun bütün hərəkətləri artıq özünü ələ aldığından, qətiyyətindən xəbər verirdi. O, çaxır istəyib, içəndən sonra sakitcə dedi:

– Yalanın axırı, bax, belə olur, ona görə daha yalan danışmaq istəmirəm. Mən elə indi sənənin yanında qala bilərəm, ancaq bu cür etmək istəmirəm. İstəmirəm həmişəlik onun yadında qalsın ki, yanımdan gecə qaçmışam. O heç vaxt mənə pislik etməyib. Onu qəfil çağır-dılar, zavodlarında yanğın baş verib. Ancaq tez qayıdacaq. Onunla sabah tezdən danışacam, deyəcəm ki, başqasını sevirəm və həmişəlik sənənin yanına gələcəm. Cavab ver, bəlkə sən bunu istəmirsən?

– Zavallım mənim, zavallım, – dedim, – qoymaram ki, sən belə edəsən. Məni yaxşı heç nə gözləmir, istəmirəm ki, sən də mənimlə bir yerdə məhv olasan.

– Səbəb təkə budu? – o, gözlərimin içinə baxdı.

– Təkə budu.

O, coşğunluqla sinəmə sıxıldı, boynumu qucaqlayıb dedi:

– Mən sənəninlə bir yerdə məhv olmaq istəyirəm. Səhər sənənin yanındayam.

Həyatımdan son yadımda qalan – artırmadan düşən işıq zolağı, bu işıq zolağında onun dağınıq saçları, bereti və qətiyyət dolu baxışlarıdır. Bir də çöl qapının kandarındaki qara silueti və ağ bağlamanı xatırlayıram.

– Mən səni ötürərdim, ancaq geri tək qayıtmaq halında deyiləm, mən qorxuram.

– Qorxma. Bir neçə saat döz. Səhər tezdən yanında olacam. – Bu, ondan eşitdiyim son sözlər oldu.

– Sss! – xəstə sözünü qəfil kəsib barmağını qaldırdı, – bu gün nəşə narahət ayılı gecədir.

O, eyvanda gözəndən itdi. İvan dəhlizdən gələn təkər səsinə eşitdi, kimşə hiçqırdı, ya astaca qışqırdı.

Sakitlik çökəndə qonaq qayıtdı və xəbər verdi ki, 120-ci otağa yeni adam gətiriblər. Gətirilən adam başının qaytarılmasını xahiş edir. Hər iki həmsöhbət narahət halda susdu, sakitləşəndən sonra yarımçıq söhbəti davam etdirdilər. Qonaq ağzını açıb danışmaq istədi, ancaq, doğrudan da, narahət gecə idi. Dəhlizdən hələ də səslər eşidilirdi və qonaq İvanın qulağına elə astadan pıçıldamağa başladı ki, şair ilk kəlməni eşitmədi.

– O məni tək eləyəndən iyirmi dəqiqə sonra pəncərəm döyüldü...

Qulağına pıçıldadıqları, görünür, xəstəni çox həyəcanlandırır. Sifəti tez-tez səyriyirdi. Gözlərində qorxu və qəzəb yanıb-sönürdü. Çoxdan eyvandan uzaqlaşmış ay səmti əlilə göstərirdi. Yalnız dəhlizdən gələn səslər tamam kəsildəndən sonra, qonaq İvandan aralanıb hündürəndən danışdı.

– Hə, nə işə, yanvarın ortalarında elə həmin ki, ancaq düymələri qırıq paltoda öz həyatımda gecə soyuqdan büzüşmüşdüm. Arxamda yasəmən kolunu basmış qar təkəsi, qarşımda və aşağıda – pərdələri örtülü, zəif işıq süzülən pəncərələrim idi, mən onlardan birinə yaxınlaşıb qulaq verdim – otağımda pətfon oxuyurdu. Bircə bunu eşitdim. Ancaq heç nə görə bilmədim. Bir az dayanıb, həyat qapısından çıxdım. Küçədə çovğun tüğyan edirdi. Ayağıma dolaşan it məni qorxutdu, onun əlindən küçənin o biri tərəfinə qaçdım. Daimi yoldaşıma

çevrilmiş şaxta və qorxu məni bezdirmişdi. Getməyə yerim yoxdu, ən can qurtaranı, əlbəttə, dalanın çıxdığı küçədən keçən tramvayın altına atılmaqdı. İçərisi işıqlı bu donmuş qutular uzaqdan görünürdü və onların şaxtada iyrenc qıcrtısını eşidirdim. Ancaq mənim əziz qonşum, məsələ onda idi ki, qorxu bütün bədənimə sarmışdı. İtdən qorxduğum kimi, tramvaydan da qorxurdum. Bəli, sizi inandırırım ki, bu binada mənim xəstəliyimdən betəri yoxdu.

– Siz ki ona xəbər göndərə bilərsiniz, – İvan biçərə xəstənin halına acıdı, – bundan başqa, axı, sizin pullarımız da ondadı? Yəqin saxlayıb.

– Buna şübhənz olmasın, əlbəttə, saxlayıb. Ancaq siz, deyəsən, məni başa düşmürsünüz. Ya mən, daha doğrusu, nəyisə təsvir etmək bacarığımı, görünür, artıq itirmişəm. Bir yana qalanda, ayrılmağımıza elə də təəssüflənmirəm, çünki o daha mənə lazım olmayacaq. Onun qarşısına, – qonaq həsrətlə gecənin qaranlığına baxdı, – dəlixanadan göndərilmiş məktub qoyulur. Məgər belə ünvandan məktub göndərmək olar? Ruhü xəstə? Zarafat edirsiniz, mənim dostun! Yox, onu bədbəxt etmək? Mən bunu bacarmaram.

İvan deməyə söz tapmadı, ancaq qonağa ürəyi yanırdı, dərdinə şerik olurdu. O isə öz xatirəsinin əzabından qara papaqlı başını yırğalaya-yırğalaya danışırdı:

– Zavallı qadın. Amma ümid eləyirəm ki, o məni unudub!

– Ancaq siz sağala bilərsiniz... – İvan çəkinə-çəkinə dedi.

– Mənim xəstəliyimin əlacı yoxdu, – qonaq sakitcə cavab verdi, – Stravinski deyəndə ki, məni həyata qaytaracaq, ona inanmıram. O, insafli adamdı, sadəcə, məni sakitləşdirmək istəyir. Amma etiraf edirəm ki, əvvəlkindən yaxşıyam. Hə, harada qalmışdım? Şaxta, şütü-yüb keçən tramvaylar. Bu klinikanın açıldığını artıq bilirdim, şəhərin bir başından o biri başına piyada getdim. Ağılsızlıq! Şəhər kənarında yəqin ki, donardım, ancaq məni təsadüf xilas etdi. Yük maşınının nəyisə xarab olmuşdu, sürücüyə yaxınlaşdım, zastava dörd kilometr arxada qalmışdı, təəccüblü də olsa, sürücünün mənə ürəyi yandı. Maşın buraya gəlirdi. Məni də götürdü. Sol ayaq barmaqlarımı dondurmaqla canımı qurtardım. Ancaq onu sağaltdılar. İndi dörd aydı buradayam. Özü də bilirsinizmi, bura heç də pis yer deyilmiş. Doğrusu, böyük planlar qurmağa dəyməz, əziz qonşum! Misal üçün, mən bütün yer küresini dolaşmaq istəyirdim. Neyləyəsən, görünür,

qismət deyilmiş. Mən bu kürenin yalnız çox kiçik bir hissəsini görə-rəm. Düşünürəm ki, heç də ən yaxşı hissəsi deyil, ancaq təkrar edirəm, lap elə pis də deyil. Budur, yay gəlir, Praskovya Fyodorovna söz verib ki, eyvanda sarmaşığı ekəcək. Açarlar imkanımı artırıb. Gecələr ay doğacaq. Ah, o görünür! Hava soyuyur. Gecə yarıdan keçir. Getmək vaxtıdı.

– Deyin, İşua ilə Pilatın axını nə oldu, – İvan xahiş etdi, – yalvarırım, mən bilmək istəyirəm.

– Yox, yox, – qonaq diksinən kimi oldu, – mən öz romanımı həyəcənsiz xatırlaya bilmirəm. Sizin Patriarx gölündəki dostunuz isə bunu məndən yaxşı bacarırdı. Söhbətə görə sağ olun. Hələlik.

İvan özünə gələndə qədər, dəmir barmaqlıq cingiltiyə bağlandı və qonaq yoxa çıxdı.

XIV FƏSİL

Yaşasın xoruz!

Rimskinin, necə deyərlər, əsəbləri dözmədi və protokolun tərtib olunmasını sonacan gözləmədən öz kabinetinə qaçdı. O, stolun arxasında oturub, qızarmış gözlərini sehrlı onluqlara dikmişdi. Maliyyə direktorunun ağılı başından çıxmışdı. Bayırdan uğultu gəlirdi. Tamaşaçılar Varyete binasından küçəyə axışırdı. Qulağı danı dələli maliyyə direktoru birdən çox aydınca milis fitinin cəh-cəhini eşitdi. Təbii ki, o heç vaxt yaxşı şeydən xəbər vermir. Bu fit təkrar olunub, daha hökmlü və davamlı fit səsi onun köməyinə çatanda, sonra işə hırıltı, hətta kiminsə ələ salındığı eşidiləndə, maliyyə direktoru o dəqiqə anladı ki, küçədə yenə biabırçı və ədəbsiz nəşə baş verib. Nə qədər çalışdısa buna fikir verməsin, cadugərlə köməkçilərinin göstərdiyi iyrenc seansla baş-baş qalsın – xeyri olmadı. Həssas maliyyə direktoru heç də yanılmamışdı.

Sadovaya küçəsinə baxan pəncərədən boylanan kimi üz-gözü əyilən Rimski donquldandı:

– Belə də bilirdim!

O, küçə fənərlərinin gur işığında, pəncərənin altındakı səkidə, eynində bircə köynək və bənövşəyi dizlik olan qadını gördü. Hərçənd qadının başında şlyapa, əlində isə çətir var idi. Özünü tamamilə itirmiş, gah domuşan, gah harasa qaçmaq istəyən qadının ətrafına, hırıltılarından maliyyə direktorunun əti ürəşdiyi xeyli adam yığışmışdı. Qadının yanında, əynindəki yay paltosunu soyunmağa çalışan və həyəcədən qolunu dartıb çıxara bilməyən bir adam vurnuxurdu.

Qışqırıqlar, qəhqəhələr başqa səmtdən – məhz binanın sol girişindən də gəlirdi və Qriqori Daniloviç başını döndərüb, çəhrayı alt paltarında olan ikinci qadını gördü. Qadın binanın girişində daldalanmaq üçün daş döşənmiş yoldan səkiyə keçmək istəyirdi, ancaq tamaşaya duranlar onun yolunu kəsirdi və öz sadələvhlüyünün, paltar hərissliyinin bədbəxt qurbanı, murdar Faqotun firması tərəfindən aldadılan zavallı yalnız bir şeyi arzulayırdı – yer yarılısın, yerə girsin. Milisioner fitini püfləyə-püfləyə zavallı qadına tərəf yüyürdü, milisionerin arxasınca isə kepkalı əhlikef gənclər düşmüşdü. Şaqqanaq çəkən, məsxərə çıxaran da onlar idi.

Aırıq, bıçlı faytonçu atını ilk yarıçılpaq qadının üstünə səyirdib, sümükləri çıxmış əlengəsinin başını birdən çəkdi. Bıçlının ağzı qulağının dibinə getdi.

Rimski öz başına qapaz salıb, tüpürərək pəncərədən çəkildi.

O, bir müddət stolun arxasında oturub, küçəyə qulaq verdi. Fit səsləri müxtəlif yerlərdə lap zilə çıxıb sonra zəiflədi. Rimskinin təcübünə rəğmənlər qalmaqal çox tez aradan qalxdı.

Hərəkət etməyin, məsuliyyətin acısını dadmağın vaxtı yetişmişdi. Üçüncü hissə oynananda aparatlar işləyirdi, zəng edib hadisə haqqında xəbər vermək, kömək istəmək, hər şeyi Lixodeyevin üstünə yığıb, özünü təmizə çıxarmaq lazım idi. Lənət sənə, şeytan! Əhvalı pozulmuş direktor iki dəfə əlini dəstəyə apardı, ikisində də əlini çəkdi. Birdən kabinetin ölü sükutunda aparatın özü elə haray qopardı ki, maliyyə direktoru diksindi, onu soyuq tər basdı. “Deyəsən, eşəblərim tamam pozulub”, – dəstəyi qaldırıb, həmin an da geri sıçradı, rəngi kağız kimi ağardı. Sakit, eyni zamanda hiyləgər və həyasız qadın səsi pıçıltı ilə dedi:

– Rimski, heç yerə zəng eləmə, axırı pis olar!

Səs dərhal kəsildi. Əti ürəşən maliyyə direktoru dəstəyi yerinə qoyub, nəyə görə öz arxasındakı pəncərəyə sarı qanırdı. Ağcaqa-

yın ağacının yenicə yarpaqlayan seyrək budaqları arasından, ağappaq buludun içində üzən ayı gördü. Nə üçünsə Rimski gözlərini budaqlardan çəkə bilmirdi və nə qədər çox baxırdısa, qorxu onu bir o qədər çox bürüyürdü.

Nəhayət, maliyyə direktoru gözünü aylı pəncərədən zorla çəkib ayağa qalxdı. Zəng vurmaq barədə daha söhbət belə ola bilməzdi, indi maliyyə direktoru ancaq bir şey haqqında fikirləşirdi – teatrdan tezçə getsin.

O, qulaq verdi: teatr binasında sakitlikdi. Rimski anladı ki, çoxdandı bütün bu ikinci mərtəbədə təkdi və həmin fikirdən uşaq kimi qorxdu. İndi kimsəsiz dəhlizlə tək-tənha getməli olduğunu, pilləkənləri düşəcəyini düşünəndə, onu vahimə basdı. Stolun üstündən hipnozçunun onluqlarını tez-tələsik götürüb, portfelinə dürtdü, azacıq da olsa, özünü ürəkləndirmək üçün öskürdü. Öskürəyi xırıltılı və zəif çıxdı.

Bu vaxt ona elə gəldi ki, kabinetin qapısı altından içəri üfunət qoxuyan rütubətli hava dolur. Maliyyə direktorunun bədənindən gizilti keçdi. Üstəlik, bu yerdə qəfildən saat on ikini vurdu. Zəngin səsi də maliyyə direktorunun canına titrətmə saldı. Ancaq qapının ingilis qıfılının açarla sakitçə burulduğunu eşidəndə, onun lap ürəyi düşdü. Tərli soyuq əllərilə portfeldən bərk-bərk yapışan maliyyə direktoru hiss etdi ki, əgər açarın şıqqıldamağı bir az da çəksə, dözməyib bağıracaq.

Axır ki, qapı kiminsə səyi nəticəsində açıldı və Varenuxa sakitçə kabinetə girdi. Rimski necə dayanmışdısa, eləcə də kresloya çökdü, çünki dizləri qatlanmışdı. Havanı sinəsinə çəkib yaltaqcasına gülümsədi və astadan dedi:

– İlahi, məni necə də qorxutdun!

Bəli, bu gözlenilməz gəliş kimi desən qorxudardı, ancaq bu həm də böyük sevinc idi. Dolaşmaq düşən işdə kələfin, heç olmasa, bir ucu görünmüşdü.

– Di tez danış! Dillən! Dillən! – kələfin həmin ucundan yapışan Rimski xırıldadı, – bütün bunlar nə deməkdir?!

– Xahiş edirəm, bağışla, – gələn adam qapını örtərək, boğuq səslə cavab verdi, – dedim, yəqin artıq gedibsən.

Varenuxa kepkasını çıxarmadan kresloya sarı gedib, stolun o biri tərəfində oturdu.

Demək lazımdı ki, Varenuxanın cavabında azacıq qəribəlik vardı, həssaslıqda dünyanın ən yaxşı stansiyalarının seismoqraflarından geri qalmayan maliyyə direktorunun dalağı sanırdı. Bu nə deməkdi? Əgər Varenuxa onun burada olmadığını güman edirdisə, maliyyə direktorunun kabinetinə niyə gəlirdi? Axı, onun öz kabinetini var. Bu – birincisi. İkincisi: Varenuxa binaya hansı qapıdan girir-girsin, gecə növbətçilərindən birilə mütləq rastlaşmalı idi, onların da hamısına deyilmişdi ki, Qriqori Daniloviç öz kabinetində bir müddət ləngiyəcək.

Ancaq bu qəribəliklə bağlı maliyyə direktoru çox baş sındırmadı. O halda deyildi.

– Axı, niyə zəng eləmədin? Yalta ilə bağlı bütün bu hoqqabazlıq nə deməkdi?

– Elə mən söylədiyimdi, – ağrıyan dişi onu narahat edirmiş kimi, inzibatçı ağzını marçıldadaraq cavab verdi, – onu Puşkindəki yeməxanada tapıblar.

– Necə yəni Puşkində?! Moskva ətrafındakı? Bəs Yaltadan vurulan teleqramlar?!

– Yalta-zad nədi! Puşkindəki teleqrafçıyı içirdib, başlayıblar ikisi də şuluqluq salmağa, həm də “Yalta” ünvanı ilə teleqramlar yolla-
mağa.

– Aha... Aha... Yaxşı, yaxşı... – Rimski elə bil danışmadı, oxudu. Onun gözləri parıldı. Styopanın rüsvayçılıqla işdən çıxarılması səhnəsini həvəslə təsəvvürünə gətirdi. Qurtuluş! Maliyyə direktorunun Lixodeyev adlı bələdan çoxdan gözlədiyi qurtuluş! Bəlkə Stepan Boqdanoviçin halı işdən çıxarılmıqdan da bəter olacaq... – Ətraflı danış! – Rimski suçəkəni stola çırpdı.

Varenuxa ətraflı danışmağa başladı. Maliyyə direktorunun göndərdiyi yerə çatan kimi, onu qəbul edib diqqətlə dinlədilər. Əlbəttə, heç kim Styopanın Yaltada olduğu fikrini ağına belə gətirmədi. Həmin o saat Varenuxanın fərziyyəsilə razılaşıdı ki, Lixodeyev, əlbəttə, Puşkindəki “Yalta”dadı.

– O, axı, indi haradadı? – həyəcanlanmış maliyyə direktoru inzibatçının sözünü kəsdi.

– Harada olmalıdı ki, – inzibatçı riyakarcasına gülümsədi, – əlbəttə, ayılma məntəqəsində.

– Gör ha! Ay sağ ol!

Varenuxa isə söhbətinə davam edirdi. Danışdıqca Lixodeyevin edəbsizliyi, yaramazlığı zəncir kimi uzandı gedirdi və bu yaramazlıqlar zəncirinin hər sonuncu həlqəsi əvvəlkindən bəter olurdu. Təkcə elə Puşkində teleqrafın qarşısındakı çəmənlərdə kefli havasına teleqrafçı ilə hansısa veyil qarmonçunun çalğısına qol-qola rəqs etməyi nəyə desən dəyərdi! Hələ qorxudan ciyildəyən qadınların arxasınca qaçması! “Yalta”nın özündə bufetçiylə dalaşmağa cəhd göstərməyi! Elə həmin “Yalta”da göy soğanı döşəməyə səpələməyi! Səkkiz şüşə sındırılan “Ay-Danila” çaxırı. Maşına minməyə qoymayan taks sürücüsünün saygacını qırması. Styopanın murdar hərəkətlərinin qarşısını almaq istəyən adamların həbslə hədələnməsi. Bir sözlə, iyirənclik...

Styopa Moskvanın teatr mühitində yaxşı tanınırdı və hamı bilirdi ki, bu adamdan nə desən gözləmək olar. Buna baxmayaraq, inzibatçının danışdıqları hətta Styopa üçün də həddindən artıq idi. Bəli, həddindən artıq idi. Hətta çox artıq idi...

Rimskinin dəlib keçən baxışları stolun üstündən inzibatçının sifətinə zillənmişdi və o nə qədər çox danışdırsa, bu baxışlar bir o qədər qəmginləşirdi. İnzibatçının öz söhbətini bəzədiyi iyirən təfərrüatlar nə qədər həyati və canlı olurdusa... maliyyə direktoru ona bir o qədər az inanırdı. Varenuxa deyəndə ki Styopa elə azğınlaşıb, Moskvaya qayıtmaq üçün onun arxasınca gələnlərə müqavimət göstərməyə çalışıb, maliyyə direktoru artıq əmin oldu ki, gecəyarısı qayıtmış inzibatçının öna danışdıqlarının hamısı yalandı! Başdan ayağa yalandı.

Varenuxa Puşkinə getməyib, Styopanın özü də Puşkində olmayıb. Kefli teleqrafçı olmayıb, yeməxanada şüşə sınımayıb, Styopanı kəndirle sarımayıblar... – bunların heç biri olmayıb.

Maliyyə direktoru inzibatçının ona yalan danışdığına əmin olan kimi, qorxu ayağından başlayıb bütün bədənə yayıldı və yenə iki dəfə ona elə gəldi ki, döşəmədən üfunət qoxuyan rütubətli hava qalxır. Elə hey kreslodə qurcuxan, stolüstü lampanın mavi kölgəsindən çıxmamağa çalışsan, guya ona mane olan lampanın işığından qərribə tərzdə qəzetlə qorunan inzibatçıdan bir an belə gözünü çəkməyən maliyyə direktoru, birçə şey haqqında fikirləşirdi – bütün bunlar, axı, nə deməkdi? Gecənin bu vaxtı onun yanına gələn inzibatçı sükut çökmüş bu kimsəsiz binada niyə belə heyasızcasına yalan danışdı? Təhlükəni – naməlum, ancaq dəhşətli təhlükəni hiss etməsi

maliyyə direktorunun ürəyini sıxmağa başladı. İnzibatçının kələyini, qəzetlə çıxartdığı fokusu sezmirmiş kimi, maliyyə direktoru özünü o yere qoymayıb, Varenuxanın nə uydurduğuna, demək olar, artıq qulaq asmadan zənlə onun sifətinə baxırdı. Puşkindəki sərgüzəştlər barədə uydurulmuş əhvalatlardan daha artıq anlaşılmaz olan nəşə vardı və həmin "nəşə" inzibatçının görkəmindəki, hərəkətlərindəki dəyişiklik idi.

O, kepkasının ördək dimdiyi kimi uzun günlüyünü, üzünə kölgə düşsün deyə gözünün üstünə nə qədər bassa da, qəzeti nə qədər fırlatsa da sifətinin sağ tərəfində, burnunun düz yanındakı iri qancırı maliyyə direktoru görə bildi. Bundan başqa, adətən gümrah görünən inzibatçı indi xəstə kimi solğundu, boynuna isə bu bürküllü gecədə nədənsə zolaqlı köhnə şərf dolamışdı. Əgər burada olmadığı müddətdə inzibatçıda dodağını sormaq, marçıldatmaq kimi iyrenc vermişlərin emələ gəldiyini, səsinin birdən-birə dəyişib kallaşdığını, oğrun baxışlarını və gözlərindəki qorxunu da buraya əlavə etsək, cəsarətlə demək olardı ki, İvan Savelyeviç Varenuxa tanınmaz dərəcədə dəyişib.

Maliyyə direktorunu yene nəşə bərk narahat edirdi, ancaq şişmiş beynini nə qədər zora salsın da, Varenuxaya nə qədər zənlə baxsa da, bunu başa düşə bilmirdi. Bircə onu əminliklə söyləyə bilərdi: inzibatçı ilə yaxşı bələd olduğu kreslo bir yerdə tutmurdu, bunda qeyri-təbii, qeyri-adi nəşə vardı.

– Amma axır ki, öhdəsindən gəlib maşına basdılar, – Varenuxa qəzetin arxasından baxa-baxa və əlilə qancırı örtərək, dil boğaza qoymurdu.

Rimski qəfil əlini uzadıb, barmağını stola döyəcəyə-döyəcəyə, eyni vaxtda ovcu ilə elektrik zənginin düyməsini guya ki qeyri-ixtiyari basıb özünü qurutdu.

Kimsəsiz binada zəngin gur səsi hökmən eşidilərdi. Ancaq zəng çalmadı, düyməcik stolun taxtasına batıb qaldı. Düymə işləmirdi, zəng xarab olmuşdu.

Maliyyə direktorunun bicliyi Varenuxanın gözündən yayınmadı. Sifətini turşutdu, gözləri açıq-aşkar qəzəblə parıldadı:

– Niyə zəngi basırdın?

– Əlim dəydi, – maliyyə direktoru əlini çəkib, boğuş səslə cavab verdi və tərəddüdlə soruşdu: – Sifətinə nə olub?

– Maşın yırgalandı, qapının dəstəyinə dəydim, – Varenuxa baxışlarının yayındırdı.

“Yalan deyir!” – maliyyə direktoru ürəyində dedi. Birdən gözləri böyüyüb, az qaldı hədəqəsindən çıxsın və baxışlarını kreslonun söykənəcəyinə zillədi.

Kreslonun arxasında, döşəmədə iki kəşişən kölgə var idi, biri qatı və qara, o biri zəif və boz. Kreslonun söykənəcəyinin arxa tərəfinin və nazik ayaqlarının kölgəsi döşəmədə aydın görünürdü, ancaq söykənəcəyin üst tərəfində Varenuxanın başının kölgəsi görünmürdü, eləcə də kreslonun altında inzibatçının ayaqlarının kölgəsi yox idi.

“Onun kölgəsi yoxdu!” – Rimski ümitsizcəsinə ürəyində qışqırdı. Onu esməcə tutdu.

Rimskinin heyrətli baxışlarını izləyərək, Varenuxa ehmalca kreslonun arxasına boylandı və başa düşdü ki, işin üstü açılıb.

O, kreslodan qalxdı (maliyyə direktoru da belə etdi) və portfelini əlində sıxıb, stoldan bir addım geri çəkildi.

“Məlun başa düşdü! Həmişə fərasətli olub”, – Varenuxa hirsli maliyyə direktorunun düz üzünə istehza ilə gülümsəyib, birdən kreslodan qapıya tərəf atıldı və ingilis qıfılının düyməsini tez aşağı basdı. Maliyyə direktoru başa baxan pəncərəyə tərəf çəkilərək ümitsizliklə boylandı və ay işığının düşdüyü pəncərədə çılpaq bir qızın şüşəyə yapışmış sifətini, nəfəsləndən içəri uzatdığını, alt sürgüsünü açmağa çalşan çılpaq əlini gördü. Yuxarı siyirtmə artıq açıq idi.

Rimskiyə ələ gəldi ki, stolüstü lampa sönür və yazı stolu aşır. Onu sanki buz kimi soyuq dalğa vurdu, ancaq xoşbəxtlikdən özünü ələ alıb yıxılmadı. Gücü pıçıldamağa çatdı:

– Kömək edin...

Varenuxa qapını kəsdirib o yan-bu yana tullanır, bir xeyli havada asılı qalıb yırgalanırdı. O, qıç olmuş barmaqları ilə Rimski tərəfə işarə ələyir, donquldanır, muşqurur, pəncərədəki qıza göz vururdu.

Qız tələsdi, kürən başını nəfəsliyə soxub, əlini bacardığı qədər uzatdı, pəncərənin alt sürgüsünü cırmaqladı, çərçivəni silkələdi. Əli uzanıb, meyit rəngi aldı. Nəhayət, ölünün göyümtül barmaqları sürgüdən yapışmış çəkdi və pəncərə açılmağa başladı. Rimski astandan qışqırıb divara söykəndi, portfelini qalxan kimi irəli tutdu. Başa düşdü ki, ölümü çatıb.

Pəncərə taybatay açıldı, ancaq gecənin səriniyi, cökə ağaclarının ətri yerinə otağa zirzəmi qoxusu doldu. Meyit pəncərənin qabağına çıxdı. Rimski onun sinəsindəki çürüntü ləkələrini aydınca gördü.

Elə bu vaxt bağdan, proqramlarda iştirak edən quşların saxlandığı tirin arxasındakı alçaq binadan xoruz banı eşidildi. Təlim görmüş xoruz Moskvanın şərqində dan yerinin ağardığını hündürdən xəbər verirdi.

Qızın sifəti qəzəbdən əyildi, xırıldayaraq nəse söydü, Varenuxa isə qapının ağzında zingildəyib, havadan döşəməyə yığıldı.

Xoruz yenə banladı, qız dişlərini şaqıldatdı, kürən saçları vız durdu. Üçüncü xoruz banında, qız dönüb bayıra atıldı. Onun arxasınca Varenuxa tullanıb, uçan kupidon kimi üfüqi vəziyyət aldı və yazı stolunun üstündən keçərək, yavaşca sürüşüb pəncərədən yoxa çıxdı.

Bir az əvvəl hələ Rimski olan, saçları qar kimi ağarmış qoca yürürüb, qıfılın düyməsini yuxarı qaldırırdı və qaranlıq dəhlizlə qaçmağa başladı. Pillekəne döənə yerdə qorxudan inildəyə-inildəyə elektrik açarını tapdı və pilləkən işıqlandı. Əsən, titrəyən qoca pilləkəndə yığıldı, çünki ona elə gəldi ki, Varenuxa yuxarıdan üstünə düşdü.

Rimski aşağı cumub vestibüldə, kassanın yanındakı stulda yatan növbətçini gördü. Barmaqlarının ucunda onun yanından ötüb əsas qapıdan çıxdı. Küçədə bir az özünə gəldi. O qədər toxtadı ki, başını tutub şlyapasının kabinetdə qaldığını xatırlaya bildi.

Aydındı ki, onun arxasınca qayıtmadı, enli küçəni tövşüyə-tövşüyə qaçaraq keçib, kinoteatrın tinində uzaqdan görünən qırmızı zımtıl işığa tərəf getdi. Bir dəqiqə sonra artıq özünü oraya yetirmişdi. Maşın boş idi.

– Leninqrad sürət qatarına, çaypulu verəcəm, – qoca ürəyini tutub, zorla nəfəs ala-ala dedi.

– Qaraja gedirəm, – sürücü nifrətlə cavab verib üzünü döndərdi.

Rimski portfelini açıb əlli rubl çıxartdı və qabaq pəncərədən sürücüyə uzatdı.

Bir az sonra maşın şaqılı salı-sala, yel kimi Sadovaya dairəsilə uçurdu. Maşın sənişini atıb-tuturdu, Rimski sürücünü qarşısındakı sınıq güzgüdə gah sürücünün şəh, gah özünün heyrət dolu gözlərini görürdü.

– Vağzal binasının qarşısında Rimski maşından atılıb, ilk rastına çıxan nömrəli ağ önlük taxmış adama qışqırdı:

– Birinci dərəcəliyə, bir dəne, otuz rubl verəcəm, – onluqları bürmələyib portfəldən çıxartdı, – birə olmasa – ikiyə, o da olmasa – ümumi vaqona, al.

Nömrəli adam işıqsaçan saata baxıb, Rimskinin əlindən onluqları qapdı.

Beş dəqiqə sonra sürət qatarı vağzalın şüşə günbəzinin altından tərənib, qaranlıqda gözənd itdi. Rimski də onunla birlikdə yoxa çıxdı.

XV FƏSİL

Nikanor İvanoviçin yuxusu

Klinikanın 119 nömrəli otağına yerləşdirilən qırmızı sifətli gəmbul adamın Nikanor İvanoviç Bosoy olduğunu təxmin etmək elə də çətin deyildi.

Ancaq o, professor Stravinskinin qəbuluna düşməzdən əvvəl başqa yerdə olmuşdu.

Həmin başqa yerdən Nikanor İvanoviçin xatirində az şey qalmışdı. Yadına vur-tut yazı stolu, şkaflar və divan gəlirdi.

Həyəcandan və qanı sifətinə vurduğundan gözləri qaralan Nikanor İvanoviçlə orada söhbət apardılar, ancaq bu söhbət nəse qərribə, dolaşlıq alındı, daha doğrusu, heç alınmadı.

Nikanor İvanoviçə verilən ilk sual belə oldu:

– Siz, Nikanor İvanoviç Bosoy, Sadovıdakı üç yüz iki-bis nömrəli binanın evlər komitəsinin sədrisiniz?

Nikanor İvanoviç hündürdən qəhqəhə çəkib, belə cavab verdi:

– Nikanor olmağına, əlbəttə, Nikanoram! Ancaq məndən nə sədr!

– Necə yəni? – gözlərini qıyıb Nikanor İvanoviçdən soruşdular.

– Elə o cür, – o cavab verdi, – əgər mən sədr olsaydım, gərək həmin an başa düşəydim ki, o, cin-şəyatıdır! Özgə nə olasıydı? Gözlüyünün şüşəsi çatlayıb... başdan-ayağa da cındırın içində... Onun harası tərcüməçiydi!

– Kim haqqında danışırısqınız? – Nikanor İvanoviçdən soruşdular.

– Korovyev haqqında! – Nikanor İvanoviç qışqırdı, – bizim əllinci mənzilə soxulub. Yazın: Korovyev. Onu təcili tutmaq lazımdı! Yazın: altıncı qapı, oradadır.

– Valyuta sizdə hardandı? – Nikanor İvanoviçdən səmimiyyətlə soruşdular.

– Allah haqdır, allah böyükdür, – Nikanor İvanoviç dedi, – hamı görür, mənim də yolum orayadı. Heç vaxt əlimdə tutmamışam, valyutanın nə olduğunu da bilməmişəm! Pis işlərimə görə allah məni cəzalandıracaq, – Nikanor İvanoviç köynəyinin yaxasını gah açıb, gah bağlayıb, gah da xaç çevirib hissiyyətlə sözlünə davam etdi, – almışam! Almışam, ancaq öz sovet pulumuzla! Pulnan qeydiyyata götürmüşəm, danmıram, olub. Bizim katib Prolejnyov da az aşın duzu deyil! Açıgını desək, bütün oğrular evlər idarəsindədi. Ancaq mən valyuta almamışam!

Özünü axmaq yerinə qoymayıb, dollarların ventilyasiyada necə peyda olduğunu danışmasını tələb edəndə, Nikanor İvanoviç diz çöküb, parket taxtasını udacaqmış kimi ağzını açaraq yırgalandı.

– İstəyirsiniz, – o böyürdü, – torpaq yeyərəm, almamışam. Korovyev isə şeytandı.

Səbrin də bir həddi var və stol arxasındakılar artıq səslərini qaldırıb, Nikanor İvanoviçi qandırdılar ki, adam dilində danışmağın vaxtıdı.

Bu zaman yerdən sıçrayıb qalxan Nikanor İvanoviçin bağırtısı otağı doldurdu:

– Odur! Odur, şkaflın arxasındadı! İstehza ilə gülümseyir! Gözlüyü də... Tutun onu! Otağa müqəddəs su çiləyin!

Nikanor İvanoviçin rəngi ağardı, əsə-əsə havada xaç çəkdi, qapıya qaçıb geri qayıtdı, hansısa duanı oxudu, sonra ağzına gələnə çərənləməyə başladı.

Tamamilə aydın oldu ki, Nikanor İvanoviçlə söhbət etməyə dəyməz. Onu çıxarıb ayrı otağa saldılar, orada nisbətən sakitləşdi, yalnız hıçqıra-hıçqıra dua oxuyurdu.

Əlbəttə ki, Sadoviya getdilər və 50 №-li mənzilə baş çəktilər. Ancaq Korovyev adlı adamı tapmadılar, Korovyev adlı adamı binada heç kim tanıyırdı və görməmişdi. Mərhum Berliozun və Yaltaya gətmiş Lixodeyevin yaşadığı mənzil tamamilə boş idi, kabinetdəki

şkafların üstünə vurulmuş surğulu möhürlərə əl dəyməmişdi. Sadovıdan eləcə də qayıtdılar, amma karıxmış və məyuslaşmış evlər idarəsinin katibi Prolejnyovu da özlərilə apardılar.

Nikanor İvanoviçi axşam Stravinskinin klinikasına gətirdilər. Orada çox narahatlıq yaratdığına görə, ona Stravinskinin resepti əsasında iynə vurdular və yalnız gecəyarıdan keçmiş Nikanor İvanoviç hərdən iztirabla inildəyərək 119 №-li otaqda yuxuya getdi.

Ancaq vaxt ötdükcə qurcuxmağı, inildəməyi kəsdi, rahat, aramla nəfəs almağa başladı və onu otaqda tək qoydular.

Nikanor İvanoviç gün ərzində keçirdiyi heyəcanların təsirilə yuxu gördü. Əlində qızıl şeypur olan adamlar onu çox tənənlə iri, laklanmış qapılara tərəf aparırdılar. Həmin qapıların ağzında Nikanor İvanoviçi müşayiət edənlər onun şərəfinə tuş çaldılar, sonra göydən gələn gur, yoğun kişi səsi sevincək dedi:

– Xoş gəlmisiniz, Nikanor İvanoviç! Valyutanı təhvil verin.

Xeyli təəccüblənmiş Nikanor İvanoviç başının üstündəki qara səsgücləndiricini gördü.

Sonra birdən özünü qızıl suyuna çökilmiş tavanından büllur çilçiraqlar, divarlarından kenketlər¹ asılmış teatr zalında gördü. Hər şey kiçik, ancaq çox zəngin teatrlarda olduğu kimi idi. Məxmər pərdələri örtülü, tünd qırmızı fonda ulduzlar kimi səpələnmiş iri qızıl onluqlar təsvir olunan səhnəsi, suflyor budkası, hətta tamaşaçılar da var idi.

Nikanor İvanoviç ona təəccübləndi ki, tamaşaçıların hamısı kişi, hamısı da nəyə görə saqqallı idi. Bundan başqa, teatr zalında stulların olmamasına və bütün tamaşaçıların tərtəmiz silinmiş sürüşkən döşəmədə oturmasına heyrətləndi.

Adamların çoxluğundan və düşdüyü mühitin qəribəliyindən çəşməmiş Nikanor İvanoviç, bir az tərəddüddən sonra hamı kimi döşəmədə bardaş qurub, sağlam görkəmi olan saqqallı kürən adamın və solğun sifətli, saç-saqqal basmış vətəndaşın arasında özlünə yer elədi. Oturanların heç biri təzə gələn tamaşaçıya fikir vermədi.

Bu vaxt zınqırovun cingiltisi eşidildi və zəlin işığı söndü, pərdə yanlara çəkildi, kreslo, üstünə qızıl zınqırov qoyulmuş stol olan arxası qara məxmər örtüklü səhnə işıqlandı.

¹ Kenket – odluğa yağla doldurulmuş çəndən aşağıda olan lampa

Səhnənin dalından smokin qeyinmiş, üzü tərtemiz qırılmış, saçını ortadan ayırmış xoş sifətli gənc artist çıxdı. Tamaşaçılar arasında canlanma əmələ gəldi, hamı səhnəyə tərəf çevrildi. Artist budkaya yaxınlaşıb əllərini bir-birinə sürtdü.

– Oturubsunuz? – yumşaq bariton səslə soruşub zala gülümsədi.

– Oturmuşuq, oturmuşuq, – tenor və bas səslər zaldan xorla cavab verdi.

– Hm... – artist fikirli halda pıçıldadı, – başa düşmürəm, necə də bezmirsiniz. Hamı indi adam kimi küçələrdə gəzir, siz isə bürkülü zalın döşəməsinə mıxlanıb qalıbsınız! Doğrudanmı proqram belə maraqlıdır? Amma hərənin bir şeydən xoşu gəlir, – artist fikrini filosofcasına tamamladı.

Sonra səsinin tembrini və tonunu dəyişib şən, uca səslə elan etdi:

– Beləliklə, proqramımızın növbəti nömrəsi evlər komitəsinin sədri və pəhriz yeməxanasının müdiri Nikanor İvanoviç Bosoydu. Buyursun Nikanor İvanoviç!

Artistin cavabı aramsız alqışlar oldu. Nikanor İvanoviçin heyrətdən gözləri bərəldi, lampanın işığından əlilə qorunan konferansye isə, baxışları ilə onu oturanların arasından tapıb, barmağı ilə mehribancasına səhnəyə çağırıldı. Nikanor İvanoviç səhnəyə necə çıxdığını özü də bilmədi.

Rəngbərəng lampaların işığı aşağıdan və yuxarıdan gözlərinə düşdüyündən, zal tamaşaçılarla birlikdə o saat qaranlığa qərq oldu.

– Beləliklə, Nikanor İvanoviç, bizə nümunə göstərin, – gənc artist səmimiyyətlə dedi, – valyutanı təhvil verin.

Sükut çökdü. Nikanor İvanoviç nəfəsini dərib astadan dilləndi:

– Allaha and olsun ki...

Ancaq bu sözləri deməyə macal tapmamış, bütün zal hiddətlə uğuldadı. Nikanor İvanoviç özünü itirib susdu.

– Sizi belə anladım ki, – proqramın aparıcısı dedi, – allaha and içmək istəyirdiniz ki, sizdə valyuta yoxdu? – o, mərhəmətlə Nikanor İvanoviçə baxdı.

– Elədi ki, var, yoxdu, – Nikanor İvanoviç cavab verdi.

– Belə, – artist dilləndi, – nəzakətsizliyə görə üzr istəyirəm: vur-tut sizinlə arvadınızın yaşadığı mənzilin ayaqyolundan tapılan dörd yüz dollar oraya bəs necə düşüb?

– Möcüzədi! – qaranlıqdan kimsə açıq-aydın kinayə ilə dedi.

– Elədi ki, var, möcüzədi, – Nikanor İvanoviç qeyri-müəyyən ünvana, artistə, ya da qaranlıq zala çəkinə-çəkinə cavab verdi. – Cinşeyatin, dama-dama paltarlı tərcüməçi gizlicə qoyub.

Yenə qəzəbli uğultu zalı başına götürdü. Sakitlik çökəndə artist dedi:

– Lafontenin bax bu cür təmsillərini dinləməli oluram! Dörd yüz dolları gizlicə qoymaq! Bax, siz hamınız valyuta möhtəkirlərisiniz! Sizə bir mütəxəssis kimi müraciət edərim – bu iş ağlabatandırmı?

– Biz valyuta möhtəkirləri deyilik, – teatrda incik səslər eşidildi, – ancaq bu iş ağlabatan deyil.

– Sizinlə bəsbütün şərikəm, – artist qətiyyətlə dedi, – sizdən soruşuram: nəyi gizlicə qoyarlar?

– Uşağı! – kimsə zaldan qışqırdı.

– Tamamilə doğrudu, – proqramın aparıcısı təsdiq etdi, – uşağı, anonim məktubu, bəyannaməni, saat mexanizmi olan bombanı, gizlicə qoyulan çox şey var, ancaq dörd yüz dolları heç kim gizlicə qoymaz, çünki dünyada o cür gicbəsər yoxdu, – artist üzünü Nikanor İvanoviçə tütüb narazılıqla və məyus halda əlavə etdi:

– Məni dilxor etdiniz, Nikanor İvanoviç! Ancaq mən sizə güvənirdim. Beləliklə, bizim nömrəmiz baş tutmadı.

Nikanor İvanoviçi zaldan fite basdılar.

– O, valyuta möhtəkiridi! – zaldan qışqırdılar, – belələrinin ucbaından biz nəhaq yerə əziyyət çəkirik!

– Onu söyməyin, – konferansye mülayimcəsinə dedi, – o, peşman olacaq. – Və yaş dolu mavi gözlərlə Nikanor İvanoviçi süzdü. – Di öz yerinizə gedin, Nikanor İvanoviç!

Bundan sonra artist zınqırovu çalıb hündürdən elan etdi:

– Fasilə, yaramazlar!

Gözlənilmədən hansısa teatr proqramının iştirakçısına çevrilən Nikanor İvanoviç sarsılmış halda yenə döşəmədə öz yerini tutdu. Bu vaxt zala qaranlıq çökdü və divarlarda od tutub yanan qırmızı sözlər peyda oldu: “Valyutaları təhvil verin!” Sonra yenə perdə çəkildi və konferansye dəvət etdi:

– Sergey Gerardoviç Dunçil səhnəyə buyursun.

Dunçil əlli yaşlarında yaraşığı, ancaq düşkün görkəmli bir kişi idi.

– Sergey Gerardoviç, – konferansye ona müraciət etdi, – artıq ay yarımды burada oturub, sizdəki valyutanın qalan hissəsini verməkdən

boyun qaçırırsınız, hansı ki, ölkənin buna ehtiyacı var, sizə isə o heç lazım deyil, ancaq yenə tərslik edirsiniz. Ziyalı adamsınız, hər şeyi gözəl başa düşürsünüz, ancaq yenə mənə kömək etmək istəmirsiniz.

– Təəssüf ki, heç nə eləyə bilmərəm, çünki daha valyuta yoxumdu, – Dunçil sakitcə cavab verdi.

– Heç olmasa, brilyantın da yoxdu? – artist soruşdu.

– Brilyantım da yoxdu.

Artist başını sallayıb fikrə getdi, sonra əlini əlinə çırpdı. Pərdənin arxasından səhnəyə orta yaşlarında, son dəbdə geyinmiş, yeni yaxalılıqsız paltoda və xırda şlyapada bir qadın çıxdı. Qadının narahat görkəmi var idi, ancaq Dunçil onu vecinə almadı.

– Bu qadın kimdi? – proqramın aparıcısı Dunçildən soruşdu.

– Mənim arvadımdı, – Dunçil ləyaqətlə cavab verdi və qadının uzun boğazına ikrahla baxdı.

– Sizi, madam Dunçil, – konferansyə qadına müraciət etdi, – bir məsələyə görə narahat etmişik: istəyirik sizdən soruşaq, ərinizdə yenə valyuta varmı?

– O vaxt hamısını təhvil verdi, – madam Dunçil həyəcanla bildirdi.

– Belə, – artist dedi, – indi ki belədi, qoy belə olsun. Əgər hamısını təhvil veribsə, neyləmək olar, Sergey Gerardoviçdən dərhal ayrılmalıyıq! Əgər istəyirsinizsə, teatrı tərk eləyə bilərsiniz, Sergey Gerardoviç, – artist təmtəraqlı bir jest elədi.

Dunçil sakitcə və ləyaqətli görkəmlə dönüb pərdənin arxasına tərəf getdi.

– Bir dəqiqə! – konferansyə onu dayandırdı, – icazə verin xudafafizləşməzdən əvvəl sizə proqramımızdan bir nömrə də göstərim, – və əlini əlinə çırpdı.

Arxadakı qara pərdə aralandı, əlindəki qızıl məcməyidə lentlə bağlanmış qalın bağlama və göy, sarı, qırmızı parlılarla bərç vuran brilyant boyunbağı olan gözəl gənc qadın bal paltarında səhnəyə çıxdı.

Dunçil bir addım geri çəkildi, sifəti ağardı. Zal donub qalmışdı.

– On səkkiz min dolları və qiyməti qızıl pulla qırx min olan boyunbağını, – artist təmtəraqla elan etdi, – Sergey Gerardoviç Xarkov şəhərində öz məşuqəsi, qarşınızda görməkdən məmnunluq duyduğunuz İda Herkulanovna Borsun mənzilində saxlayırdı və bu

qiymətli, ancaq şəxsi əldə faydasız olan xəzinəni tapmaqda o bizə lütfkarlıqla yardım etdi. Çox sağ olun, İda Herkulanovna.

Gözəl qız dişlərini parıldadaraq gülümsədi və onun uzun kirpikləri titrədi.

– Sizin ləyaqət yağan sifətinizin arxasında isə, – artist Dunçilə müraciət etdi, – acgöz, tamahkar, yalançı gizlənilib. Siz öz mənasız tərsliyinizlə hamını ay yarımçıq üzürsünüz. İndi çıxın gedin evinizə, qoy arvadınızın başınıza açacağı oyun sizin cəzanız olsun.

Dunçil yırgalandı, az qaldı yıxılısın, ancaq kiminsə əli onun köməyinə çatdı. Bu yerdə ön pərdə düşdü və səhnədəkilərin hamısını görünməz etdi.

Gurultulu alqışlar zalı titrətdi, hətta Nikanor İvanoviçə elə gəldi ki, çilçirağın işıqları tərpendi. Öndəki qara pərdə qalxanda isə səhnədə artistdən başqa artıq heç kim yox idi. Onu ikinci alqış dalğası qarşıladı və o təzim edərək sözə başladı.

– Bu Dunçilin şəxsinə sizin qarşınızda burunlu-qulaqlı eşşək çıxış elədi. Axı, valyutayı gizlətməyin mənasız olduğunu dünən demişdim. Sizi inandırırıram, heç kim heç bir vəchlə ondan istifadə eləyə bilməz. Götürək elə Dunçili. O çox yaxşı məvacib alır, heç nəyə də ehtiyacı yoxdu. Gözəl mənzili, arvadı və gözəl məşuqəsi var. Ancaq yox, valyutayı, daş-qaşını verib rahat, qulağı dinc yaşamaq əvəzinə, bu tamahkar axmaq işi gətirib o yerə çatdırdı ki, hamının yanında ifşa olundu, üstəlik də, ailəsində xoşagəlməz vəziyyət yaratdı. Beləliklə, kim təhvil verir? Heç kim? Onda bizim proqramın növbəti nömrəsi – tanınmış, istedadlı artist Kurolesov Savva Potapoviç şair Puşkinin “Xəsis cəngavər”indən bir parçanı ifa etmək üçün xüsusi olaraq dəvət edilib.

Kurolesov özünü çox gözletmədi, frakda və ağ qalstukda hündür, gənc, üzü qırıxılmış bir kişi səhnəyə çıxdı.

Girişsiz-filansız sifətini turşudub qaşlarını çatdı və yad səsle, zınqırova baxa-baxa danışmağa başladı:

– Hiyləgər bir cananın görüşünə tələsən gənc şorgöz kimi...

Və Kurolesov özü haqqında xeyli xoşagəlməz şeylər danışdı. Kurolesovun etirafından Nikanor İvanoviç bildi ki, hansısa bədbəxt dul qadın nalə çəkərək, yağışın altında onun qarşısında diz çöküb, ancaq artistin ürəyini rəhmə gətirə bilməyib. Nikanor İvanoviç bu yuxuya qədər şair Puşkinin əsərlərindən xəbərsizdi, ancaq onun adı

dilinin əzbəri idi və hər gün buna oxşar kəlmələr işlədirdi: “Bəs mənzil pulunu Puşkin verəcək?”, ya “Pilləkəndəki lampanı yəqin Puşkin çıxarıb!”, “Nefti yəqin Puşkin alacaq!”

İndi onun bir əsərlə tanışlıqdan sonra Nikanor İvanoviç kədər-ləndi, qadını yetimlərlə yağışın altında diz çökmüş təsəvvür eləyib, qeyri-ixtiyari düşündü: “Bu Kurolesov lap zırramadır ki!”

O isə hey səsinə qaldıraraq hələ də günahlarını etiraf eləyirdi və Nikanor İvanoviçi əməlli-başlı dolaşdırdı, çünki birdən səhnədə olmayan kiməsə müraciət etməyə və olmayan adamın əvəzinə özü özünə cavab verməyə başladı, həm də özünə gah “hökmdar”, gah “baron”, gah “ata”, gah “oğul”, gah “siz”, gah “sən” deyirdi.

Nikanor İvanoviç birçə onu anladı ki, artist: “Açarlar! Mənim açarlarım!” – qışqırıb xırıldaya-xırıldaya və ehmalca qalstukunu çıxara-raraq, döşəməyə yığılıb əzabla öldü.

Kurolesov öləndən sonra qalxıb, frakının şalvarından tozu çırpdı, saxta təbəssümlə gülümsəyib baş əydi və seyrek alqışların müşa-yiyyətilə səhnədən getdi. Konferansye isə dedi:

– Biz sizinlə Savva Potapoviçin çox gözəl ifasında “Xəsis cən-gavər”ə qulaq asdıq. Bu cəngavər ümid eləyirdi ki, şux mələyəklər uçub yanına gələcəklər və bu cür hələ çox xoş şeylər baş verəcək. Ancaq gördüyünüz kimi, belə şeylər baş vermədi, mələyəklər onun yanına uçub gəlmədi, ilham pəriləri ona vergi vermədilər və özü üçün heç bir imarət ucaltmadı, əksinə, valyuta və daş-qaş dolu san-dığın üstündə iflicdən cəhənnəmə vasil oldu. Sizi xəbərdar edirəm, əgər valyutanı təhvil verməsəniz, sizin də başınıza bu cür, bəlkə bun-dan da betər işlər gələcək.

Puşkinin poeziyasının, ya konferansyenin bayağı çıxışının təsi-rindənmi, birdən zaldan kimsə çəkine-çəkine dedi:

– Mən valyutanı təhvil verirəm.

– Buyurun səhnəyə! – konferansye qaranlıq zala göz gəzdirərək nəzakətlə dəvət etdi.

Səhnəyə balacaboy, sarışın, sifətindən üç həftəyə yaxındı üzünü qırxmadığı hiss olunan bir adam çıxdı.

– Bağışlayın, familiyanız necədi? – konferansye xəbər aldı.

– Kanavkin Nikolay, – səhnəyə çıxan adam utana-utana cavab verdi.

– Aha! Çox xoşdu, vətəndaş Kanavkin, deməli?

– Təhvil verirəm, – Kanavkin sakitcə dedi.

– Nə qədər?

– Min dollar və iyirmi qızıl onluq.

– Bravo! Hamısıdı?

Programın aparıcısı Kanavkinin düz gözlərinin içinə baxdı və Nikanor İvanoviçə hətta elə gəldi ki, artistin gözləri Kanavkini rent-ge-n şüası kimi dəlib keçdi. Zalda hamı nəfəsini içinə çəkmişdi.

– İnanıram! – nəhayət, artist bərkəndə deyib baxışlarını çəkdi, – inanıram! Bu gözlər yalan demir. Axı, mən sizə neçə dəfə demişəm ki, başlıca səhviniz insan gözünün əhəmiyyətini qiymətləndirməmə-yinizdi. Başa düşün, dil həqiqəti gizlədə bilər, göz isə – heç vaxt! Şizə qəfil sual verirlər, sizin tükünüz də tərpənmir, bir anın içində özünüzü ələ alıb bilərsiniz ki, həqiqəti gizlətmək üçün nə demək lazımdı və çox inamla onu deyirsiniz, üzünüzün bir cizgisi də tərpən-mir, ancaq əfsuslar, sualın narahat etdiyi həqiqət bir anın içində üreyinizin dərinliyindən gözünüza sıçrayır və hər şey bitir. O sezilib, yalanınızın isə üstü açılıb!

Artist bu çox inandırıcı, alovlu çıxışını başa vurub, mehribanlıqla Kanavkindən xəbər aldı:

– Harada gizlədilib?

– Preçistenkədə, xalam Poroxovnikovagildə...

– Aha! Bu... dayanın... yoxsa Klavdiya İliniçnanı deyirsiniz?

– Bəli.

– Hə, hə, hə! Xudmani ev? Qarşı tərəfdə də kiçik bağça? Əlbəttə, tanıyıram! Bəs siz onu haraya dürtübsünüz?

– Zirzəmidə Eynem¹ qutusundadı...

Artist əllərini bir-birinə vurdu.

– Belə şeyə rast gəlibsiniz? – o, pərt halda qışqırdı. – Axı, onlar kiflənər, nəmlənər! Belə adamlara valyuta etibar etmək olarmı? Hə? Vallah, uşaq kimi safsınız!

Kanavkin qəbahət iş gördüyünü özü də anlayıb, kəkilli başını aşağı dikdi.

– Pul, – artist sözüne davam etdi, – gerek dövlət bankında, quru və yaxşı qorunan xüsusi yerdə saxlana, daha xalanın zirzəmisində yox, onları hətta siçovullar da korlaya bilər! Doğrudan ayıbdı, Kanavkin! Axı, siz uşaq deyilsiniz!

¹ Eynem – Moskvada qənnadı fabrikinin sahibi; metal monpası qutusu

Kanavkin bilmirdi başını hara soxsun, elə hey pencəyinin ətəyini didişdirirdi.

– Di yaxşı, – artist yumşaldı, – keçmiş yada salanın... – Və birdən əlavə etdi: – Hə, yeri gəlmişkən: maşını boş yerə sürməmək üçün bir dəfəyə həll eləyək... yəqin xalanın da varıdı? Hə?

Məsələnin belə şəkli alacağını gözləməyən Kanavkin diksindi və teatra sükut çökdü.

– Eh, Kanavkin, – konferansye tənə ilə dedi, – mən hələ onu təriflədim də! Gör bir, heç nədən yenə korladı! Mənasız şeydi, Kanavkin! Axı, mən indicə göz barədə danışdım. Axı, bilinir ki, xalanın da var. Bizi nahaq yerə niyə incidirsiniz?

– Var! – Kanavkin dəli kimi bağırırdı.

– Bravo! – konferansye qışqırırdı.

– Bravo! – zal uğuldadı.

Sakitlik çökəndə konferansye Kanavkini təbrik etdi, əlini sıxdı, maşınla şəhərə, evinə aparmağı təklif etdi, pərdənin arxasındakı adama tapşırırdı ki, elə həmin maşınla xalanın dalınca gedib, qadın teatrındakı proqrama gəlməsini xahiş etsin.

– Hə, soruşmaq istəyirəm, xalan özünü küləri harada gizlətdiyini deməyib? – konferansye ona nəzakətlə papiros və yanan kibrit çöpü uzatdı. O, papiros çəke-çəke nədənsə qüsse ilə gülümsədi.

– İnanıram, inanıram, – artist köks ötürdü, – bu simic qarını neinki qohumuna, heç şeytana da bunu deməz. Amma neyləməli, onda insanın hissələri oyatmağa cəhd göstərək. Bəlkə onun sələmçi ürəyində hələ bütün tellər çürüməyib? Yaxşı yol, Kanavkin!

Və xoşbəxt Kanavkin getdi. Artist daha özge kimin valyutayı təhvil vermək istədiyini soruşdu, ancaq cavabı sükut oldu.

– Qərribə adamlardı, vallah! – artist çiynlərini çəkdi və pərdə onu gizlətdi.

Lampalar söndü, bir müddət qaranlıq oldu, əsəbi tenor səslə kimsə uzaqda oxuyurdu.

“Orada bir yığın qızıl var, hamısı da mənimdi!”

Sonra uzaqdan iki dəfə alqış səsləri eşidildi.

– Qadın teatrında bir xanım təhvil verir, – Nikanor İvanoviçin küren saqqallı qonşusu qəfil dilləndi və köks ötürərək əlavə etdi: – Eh, əgər qazlarımın dərdi olmasaydı! Əzizim, mənim Lianozovda döyüşən qazlarım var. Qorxuram onlar mənsiz qırıla. Qazlar zərif

olur, onlara qulluq lazımdı... Eh, əgər qazlarımın dərdi olmasaydı! Puşkinlə isə məni heyrləndirmək olmaz, – o yenə köks ötürdü.

Bu vaxt zal işıqlandı və qapıların hamısından içəri ağ qalpaqlı, əlləri çömçəli aşpazlar doluşdu. Aşpazlar zala şorba dolu çən və qara çörək doğranmış tabaq gətirdilər. Tamaşaçılar arasında canlanma əmələ gəldi. Şən aşpazlar teatr həvəskarlarının arasında şütüyərək, kasalara şorba töküb çörək paylayırdılar.

– Yeyin, uşaqlar, – aşpazlar qışqırırdı, – valyutaları da təhvil verin! Boş yerə burada niyə oturursunuz? Bu yalı hortdatmaq elə vacibdi? Get evə, necə lazımdı gillət, ye, olsun əla!

– Məsələ, sən niyə burada qalıbsan, dedə? – gonbul qırmızı-peysər aşpaz bilavasitə Nikanor İvanoviçə müraciət edərək, suyun içində vur-tut bir dənə kələm yarpağı üzən kasanı ona uzatdı.

– Yoxdu! Yoxdu! Mənim yoxumdu! – Nikanor İvanoviç dəhşətli səslə qışqırırdı, – başa düşsən, yoxdu!

– Yoxdu? – aşpaz hirsə bağırırdı, – yoxdu? – o, mehriban qadın səsilə soruşdu, – yoxdu, yoxdu, – o, feldşer Praskovya Fyodorovnaya çevrilib təskinlik verdi.

Praskovya Fyodorovna yuxudan ayılmaq bilməyən Nikanor İvanoviçin çiynlərindən tutub, mehribancasına silkələdi. Aşpazlar yoxa çıxdı, teatr pərdələrilə bir yerdə uçub dağıldı. Nikanor İvanoviç göz yaşlarının arasından müalicəxanadakı otağını, iki ağ xalatlını, ancaq öz məsləhətlərlə adamı tənə gətirən sırtıq aşpazları yox, həkimini və əlində kasa yox, içində şpris olan tənziqlə örtülü boşqab tutmuş yenə həmin Praskovya Fyodorovnanı süzdü.

– Axı, bu nə deməkdi, – iyənə vurulana qədər Nikanor İvanoviç acı-acı dedi, – mənim yoxumdu, yoxumdu! Qoy valyutayı Puşkin təhvil versin. Yoxdu!

– Yoxdu, yoxdu, – mərhəmətli Praskovya Fyodorovna onu sakitləşdirdi, – yoxa çarə də yoxdu.

İynədən sonra Nikanor İvanoviç rahatlandı və heç bir yuxu görmədən yatdı.

Ancaq onun qışqırıqlarının yaratdığı həyəcan 120-cı otağa da şirayət elədi, xəstə oyanıb öz başını axtarmağa başladı, 118-ci otaqda isə naməlum master narahat oldu, barmaqlarını qəmli-qəmli saqqıldadı, aya baxa-baxa ömrünün sonuncu dərdli payız gecəsini, zirzəmidə qapının altından düşən işıq zolağını və pərişan saçları xatırladı.

Həyəcan 118-ci otaqdan eyvanla uçub İvana çatdı və o oyanıb ağladı.

Ancaq həkim narahat olmuş bu dərddli-ələmli adamları tez sakitləşdirdi və onlar yuxuya getdilər. İvan hamıdan gec, çayıp üzərində dan yeri söküləndə yuxuladı. Bütün bədənində hopmuş dərmanlardan sonra rahatlıq dalğa kimi onu ağışına aldı. Bədəni yüngülləşdi, mürgü başını dumanlandırdı. O, yuxuya getdi və son eşitdiyi sübh çağrı meşədəki quşların civiltisi oldu. Ancaq quşlar da tezliklə susdu və İvan yuxuda gördü ki, günəş artıq Keçəl Dağın arxasına enir və bu dağ ikiqat mühasirəyə alınıb.

XVI FƏSİL

Edam

Günəş artıq Keçəl Dağın arxasına enirdi və bu dağ ikiqat mühasirəyə alınmışdı.

Günortaya yaxın prokuratorun yolunu kəsən həmin süvari ala löhrəm yerləşlə şəhərin Hevron qapısından çıxdı. Artıq onun üçün yol hazırlanmışdı. Kappadokiya koqortasının piyadaları adamları, qatır və dəvələri kənara sıxışdırmışdı və ala göyə toz qaldıraraq löhrəmi yerləşlə iki yolayrıçına – Vifleyemə və şimal-qərbə – Yaffaya apararı yola çıxdı. Ala şimal-qərbə doğru çapdı. Həmin kappadokiyalılar yolun kənarına sепələnmışdilər və Yerşalaimə bayrama tələsən bütürl karvanları əvvəlcədən yolun qırağına çəkmişdilər. Kappadokiyalıların arxasında yalnız otun üstündə qurduqları müvəqqəti çadırlarından çıxan zəvvarlar dayanmışdı. Təxminən bir kilometr gedəndən sonra ala İldırımsürətli legionun ikinci koqortasını ötürüb, daha bir kilometr yol qət edərək Keçəl Dağın ətəyinə çatdı. Burada atdan tökülüşdülər. Komandir alanı taqımlara böldü və onlar Yaffadan qatıxan birçə yolu açıq saxlayıb, təpənin ətəyini mühasirəyə aldılar.

Bir müddət keçmiş alanın arxasınca ikinci koqorta təpəyə yetişdi və onlardan bir az hündürə qalxıb, dağı üzük kimi dövreyə aldı.

Nəhayət, Mark Siçovulqıranın komandanlığı altında kenturiya gəlib çatdı. Kenturiya yolun kənarlarına düzülüb cərgə ilə addım-

layırdı, bu iki cərgənin arasında isə, boyunlarından ağ lövhə asılmış üç məhkum, məxfi keşikçi dəstəsinin mühafizəsi altında arabada gətirilirdi. Lövhələrin hər birində arami və yunan dillərində “Quldur və qiyamçı” yazılmışdı. Məhkumların arabasının arxasınca təzə yonulmuş dar ağacları, kəndirlər, bellər, vedrələr və baltalar yüklənmiş arabalar irəliləyirdi. Bu arabalarda altı cəllad oturmuşdu. Onlardan arxada at belində kenturion Mark, Yerşalaim məbədlərinin mühafizə rəisi və sarayın qaranlıq otağında Pilatın öteri görüş keçirdiyi həmin o başlıqlı şəxs gəlirdi. Mərasimi əsgər cərgəsi tamamlayırdı, dənşətli istinin qorxutmadığı və maraqlı hadisəni görmək həvəsində olan iki minə yaxın adam isə onların arxasınca düşmüşdü.

Şəhərdən gələn həvəskarlar indi izdihamın sonuna maneesiz buraxılan, marağını saxlaya bilməyən zəvvarlar da qoşulmuşdu. Qafiləni müşayiet eləyən və Pilatın günortaya yaxın dediklərini təkrarlayan carçılardan qışqırıqları altında, mərasim Keçəl Dağa doğru uzanıb gedirdi.

Ala hamını ikinci qata buraxdı, kenturiya isə ikinci qatdan yuxarıya yalnız edama dəxli olanları buraxdı, sonra cəld manevr edərək izdihamı təpə boyunca dağıtdı və kütlə yuxarıdan piyadaların, aşağıdan süvari dəstəsinin mühasirəsində qaldı. İndi kütlə edamı piyadaların seyrək cərgəsi arasından görə bilirdi.

Beləliklə, mərasimin dağa qalxmasından üç saatdan çox vaxt keçmişdi, günəş artıq Keçəl Dağın arxasına enmişdi, ancaq hələ də dözülməz isti idi və hər iki cərgədə dayanan əsgərlər bu istidən əziyyət çəkirdi, darıxmaqdan bezmişdilər, ürəklərində hər üç quldura lənətlər yağdırıb, onlara tezliklə ölüm arzulayırdılar.

Təpənin aşağısında, açıq saxlanmış yolda dayanan alanın balaçaboy, köynəyinin arxası tərddən qaralmış komandiri, tez-tez birinci taqımdakı dəri vedrəyə yaxınlaşıb sudan ovucalayıb içir, çalmasını işlədirirdi. Bir az yüngülləşib geri qayıdır və dike qalxan tozlu yolu yenə o baş-bu başa ölçürdü. Uzun qılıncı qaytanla bağlanmış çəkmələrini döyəcəliyirdi. Komandir öz süvarilərinə dözümlülük nümunəsi göstərmək istəyirdi, ancaq əsgərlərə yazığı gəldiyindən, yerə sancılmış nizələrdən piramida düzəldib, üstünə ağ plaşlarını atmağa icazə vermişdi. Suriyalılar elə bu örtüyün altında amansızcasına yandırır-yaxan günəşdən daldalanırdılar. Vedrə tez boşalırdı və müxtəlif taqımlardan olan süvarilər su dalınca növbə ilə dağın ətəyindəki

qobuya, sısqa tut ağaclarının aladəmgil kölgəsində, bu cəhənnəm istisində qurumaqda olan bulanıq çaya tərəf yollanırdılar. Süstləşmiş atları saxlayan atabaxan əsgərlər də, başlarını kölgəyə soxub, darıxa-darıxa elə burada dayanmışdılar.

Əsgərlərin üzgünlüyü, onların quldurları söyməyi anlaşılan idi. Nifrət etdiyi Yerşalaim şəhərində edam zamanı qarışıqlıq düşəcəyindən prokuratorun ehtiyatlanmağı, xoşbəxtlikdən, özünü doğrultmadı. Edamdan dörd saat keçəndən sonra yuxarıdakı piyadalar və aşağıdakı atlılar cərgəsinin arasında, gözlənilməyən əksinə olaraq, bir adam da qalmamışdı. Kütlə günün istisindən qaçıb, təzədən Yerşalaimə qayıtmışdı. İki Roma kenturiyasının mühasirə xəttindən kənarında təpəyə necə, hardan gəlib çıxdığı məlum olmayan vur-tut iki sahibsiz it var idi. Ancaq isti onları da tənətməmişdi və onlar yerə uzanıb, qızmış daşların, torpaqda qıvrılan iri tikanlı bitkilərin arası ilə şütüyən, günəşdən qorxmayan yeganə canlı olan yaşıl belli kərtənkələlərə fikir vermədən, dil çıxarıb ləhləyirdilər.

Nə ordu yeridilmiş Yerşalaimdə, nə burada – mühasirəyə alınmış təpədə heç kim məhkumları qaçırmağa cəhd göstərmədi və kütlə şəhərə qayıtdı, çünki, doğrudan da, bu edamda maraqlı bir şey yox idi, şəhərdə isə axşam girecək pasxa bayramına artıq hazırlıq gedirdi.

Süvarilərdən daha çox ikinci qatdakı Roma piyadaları əziyyət çəkirdi. Kenturion Siçovulqıran əsgərlərə yalnız dəbilqəni çıxarıb, suda isladılmış ağ sarğı örtməyə icazə vermişdi. Özü də elə o cür, intəhası, islanmamış sarğıda, hətta köynəyinin üstündəki gümüş şir başlarını, ayaq sipərini, qılınc və xəncərini çıxartmadan, cəllad dəstəsinin yaxınlığında gəzişirdi. Təpəsini deşən günəş heç kenturionun eyninə də gəlmirdi və günün altında qaynayan gümüş parıltısı kimi göz deşən şir başlarına baxmaq olmurdu.

Siçovulqıranın eybəcər hala salınmış sifətində yorğunluq, narazılıq sezilmirdi və elə görünürdü ki, nəhəng kenturion bütün günü, bütün gecəni – bir sözlə, nə qədər desən beləcə gəzişmək gücünə deydi. Elə beləcə, əlini nömrəli ağır mis qurşağına qoyub gəzişən beləcə, qaşqabaqlı baxışlarla gah dar ağacında çarxıya çökülmüş məhkumları, gah cərgədəki əsgərləri süzsün, qarşısına çıxan insan sümüklərini, ya xırda daş-kəşəyi tüklü çəkmələrinin burnu ilə yenə o cür soyuqqanlıqla kənara atsın.

Başlıqlı adam dar ağacından bir az aralıda, üçayaqlı kətildə laqeyd görkəmdə oturub, bekarçılıqdan hərdənbir əlindəki çubuqla qumu eşirdi.

Legionerlərin mühasirə cərgəsinin arxasında birçə adamın da olmadığını söyləmək düzgün deyildi. Bir adam var idi, sadəcə, onu hamı görmürdü. O, edama baxmaqdan ötrü daha əlverişli olan, dağa qalxmaq üçün açıq saxlanan yol tərəfdə dayanmamışdı, təpənin dik, keçilməz uçurumlu, göyün lənətlədiyi susuz yarğandan bərk-bərk yapışan sısqa əncir ağacının yaşamağa çalışdığı quzey üzündə dayanmışdı.

Edamın iştirakçısı yox, yeganə tamaşaçısı lap əvvəldən, yeni dörd saatdı məhz heç bir kölgəsi olmayan bu ağacın altındakı daşın üstündə oturmuşdu. Bəli, edamı görmək üçün o, pis mövqe seçmişdi. Ancaq hər halda, oradan da dar ağacları, mühasirə xəttindən içəridə dayanan kenturionun sinəsindəki iki gümüş şir başının parıltısı görünürdü, bu da yəqin gözə çarpmaq və heç kimin onu narahat etməsini istəməyən adam üçün tamamilə kifayət idi.

Ancaq dörd saat bundan əvvəl, edamın başlanğıcında bu adam özünü heç də belə aparmamışdı və çox tez nəzərə çarpa bilərdi, ona görə indi bir kənarında daldalanmağa üstünlük vermişdi.

Mərasim cərgəni keçib təzəcə yüksəliyə qalxmışdı ki, o özünü yetirdi. Nəfəsi tənqi yirdi, adamları itələyə-itələyə təpəyə doğru qaçırdı və mühasirə cərgəsinin onun, eləcə də hamının qarşısında qapandığını görəndə, əsəbi qışqırıqları eşitməzliyə vurub, əsgərlərin arasından məhkumların artıq arabadan endirildiyi edam yerinə keçməyə sadələvhəsinə cəhd göstərdi. Buna görə nizənin küt tərəfilə sinəsindən möhkəm zərbə aldı və ağrıdan yox, ümitsizlikdən qışqıraraq geri sıçradı. Onu vuran legioneri fiziki ağrı hiss etməyən adam kimi dumanlı və tamamilə laqeyd baxışlarla süzdü.

Sinəsini tutub, şimal tərəfdən keçməyə cərgədə boş bir yer tapmaq üçün öskürə-öskürə, nəfəsi kəsilə-kəsilə yamac boyu qaçdı. Ancaq gec idi. Daire qapanmışdı. Və dərddən sir-sifəti əyilmiş adam, artıq dar ağaclarının boşaldığı arabaların yanına keçmək cəhdlərindən əl çəkəsi oldu. Bu cəhdlərdən heç nə alınmayacaqdı. Üstəlik də, onu tuta bilərdilər, bu gün həbs olunmağı isə heç cür onun planlarına daxil deyildi.

O, dərəyə tərəf getdi, ora sakitlik idi, heç kim də ona mane olmurdu.

Güneşdən və yuxusuzluqdan gözləri qızarmış bu qarasaqqal adam indi daşın üstündə oturub darıxırdı. O, sərgərdan dolaşmaqdan köhnəlmiş, mavi rəngi bozaran tallifinin¹ yaxasını açıb gah köks ötürür, nizənin zədələdiyi, çirkli tərini islatdığı sinəsinə baxır, gah dözülməz ağrı ilə gözlərini göyə qaldırır, leş havasına yüksəklikdə artıq çoxdandı dövrə vuran üç quzğunu süzür, gah-ümitsiz baxışlarını sarı torpağa, yarıçürümüş it kəlləsinə və onun ətrafında qaçısan kərtənkələlərə zilləyirdi.

Bu adamın əzabı elə çox idi ki, hər dən özü ilə danışır.

– Of, mən axmağam! – oturduğu yerdə dərddli-dərddli yırğalanıb, qaramtıl sinəsini cırdı, – axmaq, arvad, qorxaq! Leşəm mən, adam deyiləm!

O susub başını aşağı dikdi, sonra taxta mehtərədəki ilıq sudan içib yenə dirçəldi, əlini gah tallifin altından sinəsində gizlətdiyi bıçağa, gah da qarşısındakı daşın üstünə qoyduğu mürekkəb şüşəsilə nazik çubuğun yanındakı perqamentə uzatdı.

Bu perqamentdə artıq bəzi qeydlər edilmişdi:

“Dəqiqələr ötür, mən Levi Matvey Keçəl Dağdayam, ancaq ölüm hələ yoxdu!”

Sonra:

“Gün əyilir, ölüm isə yoxdu”.

İndi Levi Matvey nazik çubuqla ümitsizcəsinə belə yazırdı:

“Allah! Nə üçün ona qəzəbin tutub? Ona ölüm göndər”.

Bunları yazıb, içini çəkə-çəkə yenə sinəsini cırdı.

Levinin ümitsizliyi İeşuayla və ona üz verən dəhşətli uğursuzluqla, bundan başqa, Levinin fikrinə, onun buraxdığı ağır səhvlə bağlı idi. Sırağagün gündüz İeşua və Levi Yerşalaim ətrafındakı Vifaniyada bir bostançının qonağı olmuşdular və İeşuanın moizələri onun son dərəcə xoşuna gəlmişdi. Hər iki qonaq gündüz bostanda işləyib ev sahibinə kömək etdi, axşamın sərində isə Yerşalaimə getmək fikrində idilər. Ancaq İeşua nəyə görə tələsdə, dedi ki, onun şəhərdə təcili işi var və günortaya yaxın çıxıb getdi. Levi Matveyin ilk səhvi bax elə bunda idi. Niyə, niyə onu tək getməyə qoydu!

Axşam Matvey Yerşalaimə gedə bilmədi. Dəhşətli bir xəstəlik onu qəfil yaxaladı. Titrədirdi, bədəni od tutub yanırdı, dişi dişinə dəyirdi, hər dəqiqə su istəyirdi. Heç hara gedə bilmədi. Bostanın çardağında çulun üstünə yıxılıb, cümə günü səhər açılana, xəstəlik qəfil necə yaxalamışdısa, eləcə də qəfil ondan əl çəkənə qədər orada sərlənib qaldı. Taqəti olmasa da, ayaqları əssə də, nəse bir bədbəxtlik üz verəcəyi ürəyinə damdığından, ev sahiblə xudahafızlaşib Yerşalaimə yollandı. Orada bildi ki, ürəyi onu aldatmayıb. Bədbəxtlik baş vermişdi. Prokurator hökmü elan edəndə Levi izdihamın arasında idi.

Məhkumları dağa aparanda, Levi Matvey camaatın arasında əsgər cərgəsinin böyrü ilə qaçaraq İeşuaya, heç olmasa, burada olduğunu, onu son dəqiqəsində atmadığını, İeşuanın tez ölməyi üçün dua etdiyini ətrafdakilərə sezdirmədən nə yolla isə ona çatdırmağa çalışırdı. Ancaq uzaqlara, onu apardıqları yerə baxdığından İeşua, əlbəttə, Levini görmürdü.

Mərasim yarım verst getmişdi ki, əsgər cərgəsinin lap böyründə izdihamın tənitiydi Matveyin ağına birdən sadə və dahiyənə bir fikir gəldi, tezqızısan olduğundan o saat da özünə lənət yağdırdı ki, niyə bu fikir ağına əvvəl gəlməyib. Əsgərlərin cərgəsi sıx deyildi. Aralarında məsafə var idi. Cəld tərpənsə, hesabını düzgün götürsə, iki legionerin arasından sivişib qaçaraq arabaya sıçraya bilərdi. Onda İeşua əzabdan qurtulardı.

Bir saniyə kifayət idi ki, bıçaqla İeşuanın kürəyindən vurub qışqırsın: “İeşua! Mən səni xilas edib, səninlə birlikdə ölüərəm! Mən Matvey sənin sadıq və yeganə şagirdinəm!”

Əgər allah ona daha bir saniyə bəxş etsə, özünü də bıçaqla vurmağa macal tapıb, dar ağacında ölməkdən canını qurtarardı. Amma sonuncu fikir Levini, keçmiş vergiyiğani az maraqlandırır. Necə ölməyin onun üçün heç təfəvütü yox idi. İstədiyi birçə şeydi: ömründə kimsəyə, az da olsa, pislik etməyən İeşuanın işgəncədən canı qurtarsın.

Plan çox yaxşı idi, ancaq Levinin üstündə bıçaq olmaması məsələni qəlizləşdirirdi. Üstəlik, bir qəpik pulu da yoxdu.

Özünü yamanlayan Levi, camaatın arasından çıxıb, təzədən şəhərə doğru qaçdı. Qaynayan beynində birçə fikir fırlanırdı: nə yolla olur-olsun, şəhərdən bıçaq tapıb, tezəcə mərasimə yetişə bilsin.

¹ Tallif – kişilərin ibadət zamanı paltarın üstündən geyindiği bürüncək

O, şəhərə girən karvanların arasından sivişib, özünü şəhər darvasına çatdırdı və sol tərəfdə kiçik çörək dükəninin açıq olduğunu gördü. Qızmar yolla qaçmaqdan tənəffüs olmuş Levi özünü toxtadıb, çox təmkinlə dükana girdi, piştaxta arxasındakı sahibəni salamladı, nəyə görə daha çox xoşuna gələn üst taxcadakı kömbəni verməsini xahiş etdi və qadın dönəndə, ehmalca piştaxtadan üreyincə olan ülgüc kimi iti uzun çörək bıçağını götürüb, o saat da dükandan çölə atıldı. Bir neçə dəqiqədən sonra o yenə Yaffa yoluna çıxmışdı. Ancaq mərasim artıq görünmürdü. O qaçmağa başladı. Hərdən tozun içine sərələnib, nəfəsini dərmək üçün hərəkətsiz uzanmalı olurdu. Beləcə uzanıb, qatırlarda və piyada Yersalaimə gedən adamları heyrətə salırdı. Üreyinin təkcə sinəsində yox, başında və qulaqlarında da vurduğunu eşidə-eşidə uzanıb qalırdı. Bir az nəfəsini dərib, sıçrayaraq yenə qaçmağa davam eləyirdi, ancaq get-gedə təqətdən düşürdü. Nəhayət, uzaqdan toz qaldırıb gedən izdihamı görəndə, mərasim artıq təpənin etəyində idi.

– Ax, allah... – Levi gecikdiyini anlayaraq zarıdı. Və gecikdi.

Edamdan dörd saat keçəndə Levinin əzabı ən yüksək həddə çatdı və o qeyzləndi. Daşın üstündən qalxıb, indi faydasız saydığı oğurluq bıçağı yerə tulladı, mehtərəni tapdalayıb özünü susuz qoydu, keffisini¹ başından atdı, seyrək saçlarından yapışib özünə lənətlər yağdırdı.

O, mənasız sözlər qışqıraraq özünü lənətləyirdi, bağırdı, tüpürürdü, dünyaya axmaq gətirən ata-anasını söylürdü.

Görəndə ki and-aman və söyüşlər təsir etmir, günün altında heç nə dəyişmir, gözlərini qıyıb, yumruqlarını düyünləyib göyə, Aralıq dənizində batmaq üçün, kölgələri uzadaraq, lap aşağı enən günəşə doğru qaldırıb, allahdan möcüzə göstərməsini istədi. O tələb etdi ki, allah İeşuaya dərhal ölüm göndərsin.

Gözünü açıb əmin oldu ki, təpədə heç nə dəyişməyib, təkcə kenturionun sinəsindəki gümüş şir başlarının parlıtısı sönüb. Günəş öz şüalarını, üzləri Yersalaimə doğru edam olunanların küreyinə gəndərirdi. Onda Levi qışqırdı:

– Lənət olsun sənə, allah!

O, xırıltılı səslə qışqırırdı ki, allahın ədalətsizliyinə əmin olub, ona daha inanmaq fikrində deyil.

¹ Kefi – çiyinlik

– Sən karsan! – Levi bağırdı, – əgər sən kar olmasaydın, məni eşidərdin, onu dərhal öldürərdin.

... Levi gözlərini qıyıb, göydən od yağaraq onun özünü öldürəcəyini gözləyirdi. Bu baş vermədi və Levi gözlərini açmadan göyə acı töhmətlər yağdırmaqda davam etdi. O qışqıra-qışqıra hər şeydən ümidini üzdüyünü, başqa allahların, dinlərin də olduğunu deyirdi. Bəli, başqa allahlar imkan verməzdi, heç vaxt imkan verməzdi ki, İeşua kimi adam günün altında dar ağacında yanıb qovrulsun.

– Mən yanıbmışam! – səsi batmış Levi qışqırdı, – sən şər allahsən! Ya da sənün gözlərini məbəddə yanan ətirli tüstü tamam tutub, qulaqların isə ruhanilərin zil səslərindən başqa heç nə eşitmir. Sən hər şeyə qadir allah deyilsən. Sən qəlbi qara allahsən. Quldurların allahı, onların himayədarı və ilhamçısı, səni lənətləyirəm!

Bu vaxt keçmiş vergiyəgənin üzünə nəşə bir hənir dəydi, ayağının altında nəşə xışıldadı. Bir də hənir dəyəndə Levi gözünü açıb gördü ki, onun lənətlərinin təsirindən, ya başqa bir səbəbdən dünyada hər şey dəyişib. Günəş hər axşam batdığı dənizə çatmadan yoxa çıxmışdı. Onu udan qara bulud qərb tərəfdən vahimə ilə durmadan yaxınlaşırdı. Buludun kənarları artıq köpüklənirdi, qara ortası sarımtıl işıq saçırdı. Guruldayan, xırıldayan buludun içini hərdən odlu xətlər doğrayırdı. Yaffa yolunda, çılpaq Gion vadisində zəvvarların çadırlarının üstü ilə qəfil qalxmış küləyin qovduğu toz sütunları uçuşurdu.

Levi dinməzce dayanıb, indicə Yersalaimi ağzına alacaq tufanın bədbəxt İeşuanın taleyində nəyisə dəyişib-dəyişməyəcəyini anlamağa çalışdı. Və buludları doğrayan şimşəkdən gözünü çəkmədən yalvardı ki, İeşuanın çarmıxa çəkildiyi dar ağacını ildırım vursun. Levi buludların hələ tamam örtmədiyini, tufandan yayınmaq üçün quzğunların qanad gərib, sakitcə süzdüyü təmiz göyə peşmançılıqla baxaraq, lənətlər yağdırmaqda çox tələsdiyini düşündü. İndi allah onu eşitməyəcəkdi.

Baxışlarını təpənin etəyində gəzdirəndə, süvari alayın səpələndiyi yer Levinin diqqətini çəkdi – orada nəzərəcarpacaq dəyişiklik baş vermişdi. Əsgərlərin nizələri torpaqdan çıxarıb necə vurnuxduqlarını, plaşa necə büründüklərini, atabaxan əsgərlərin qara atların qantarğasından çəkə-çəkə yolla necə qaçdıqlarını Levi yüksəklikdən yaxşı görürdü. Alay yola düşürdü, bu aydınlıq, bu aydınlıq. Levi üzünə çırpılan tozdan əlilə qorunaraq, tüpürə-tüpürə düşündü ki, görəsən, atlı dəstənin

getməyə hazırlaşmağı nə deməkdi? O, baxışlarını yuxarı qaldırdı və tünd qırmızı hərbi ləbbədə edam meydançasına qalxan adamı görə bildi. Yaxşı sonluğu hiss etdiyindən, keçmiş vergiyığının ürəyi titrədi.

Quldurların əzabının beşinci saatında dağa qalxan adam, Yerşalaimdən buyruqçusunun müşayiətilə çapıb gələn, koqortanın komandiri idi. Əsgər cərgəsi Siçovulqıranın əlinin işarəsilə aralandı və kenturion tribuna rəsmi təzim etdi. O, Siçovulqıranı kənara çəkib nəsə pıçıldadı. Kenturion ikinci dəfə rəsmi təzim edib, dar ağacının dibindəki daşların üstündə oturmuş cəlladlara tərəf getdi. Tribun isə üçayaqlı kətildə oturan adama doğru yönəldi və bu adam hörmətlə ayağa qalxıb tribuna qarşı gəldi. Tribun ona da astadan nəsə dedi və hər ikisi dar ağaclarına tərəf getdi. Məbəd keşikçilərinin rəisi də onlara qoşuldu.

Siçovulqıran dar ağaclarının yanında yerə atılmış, bir az əvvəl cinayətkarların paltarı olan, cəlladların götürməkdən imtina etdiyi cır-cındıra iyrenə-iyrenə göz gəzdirərək, cəlladlardan ikisini çağıraraq əmr etdi:

– Arxamca!

Yaxınlıqdakı dar ağacından xırıltılı səsle oxunan mənasız bir mahnı eşidilirdi. Dar ağacında çarxıya çəkilən Hestas, edamdan üç saat keçəndə milçəkdən və günün istisindən aqlını itirmişdi, indi üzüm barədə sakitcə nəsə zümrümə eləyirdi və çalma ilə örtülmüş başını hərdən tərpədəndə milçəklər həvəssiz-həvəssiz onun sifətindən qalxıb yenidən qayırdılar.

İkinci dar ağacındakı Dismas o birilərdən daha artıq əziyyət çəkirdi, çünki huşunu itirməmişdi və qulağını çiyninə toxundurmaq üçün başını hərdən ağır-ağır gah sağa, gah sola döndərirdi.

O biri ikisindən ən xoşbəxti İeşua idi. Elə ilk saatda bayılmağa başladı, sonra çalmalı başını sallayıb huşunu tamam itirdi. Buna görə də milçəklər və böyənəklər ona darasmışdılar, qaynaşan qara heşerət topasından sifəti görünmürdü. İri böyənəklər baldırlarının arasına, qarnına, qoltuğunun altına qonub, çılpaq sarı bədənini sorurdu.

Başlıqlı adamın işarəsinə tabe olub, cəlladın biri əlinə nizə götürdü, o biri isə dar ağacının yanına vedrə və süngər getirdi. Cəllad nizəni qaldıraraq, İeşuanın dartılıb dar ağacının köndələn taxtasına kəndirle bağlanan əllərinə vurdu. Qabırğaları irəli çıxmış bədən titrədi. Cəllad nizənin ucunu onun qarnında gəzdirdi. İeşua başını

qaldırdı və milçəklər vızıltı ilə uçdu, çarxıya çəkilən adamın şişib tanınmaz hala düşmüş sifəti, süzülən gözləri göründü.

Qa-Nosri kirpiklərini aralayaraq aşağı baxdı. Adətən aydın olan gözləri indi bulanmışdı.

– Qa-Nosri! – cəllad dedi.

Qa-Nosri şişmiş dodaqlarını tərpəyib, xırıltılı boğuc səsle cavab verdi:

– Nə istəyirsən? Niyə mənə yaxınlaşıbsan?

– İç! – cəllad dedi və su hopdurulmuş süngər nizənin ucunda İeşuanın dodaqlarına sarı uzandı. Onun gözlərində sevinc işartıları göründü, dodaqlarını süngərə yapışdırıb acgözlüklə sormağa başladı. Qonşu dar ağacından Dismasın səsi eşidildi:

– Ədalətsizlikdi! Mən də onun kimi qulduram.

Dismas dartındı, ancaq tərpənə bilmədi, əlləri üç yerdən kəndirle köndələn vurulmuş taxtaya bağlanmışdı. O, qarnını çəkdi, dirnaqlarını taxtanın uclarına ilişdirdi, başını İeşuanın çarxıya çəkildiyi dar ağacına tərəf döndərdi; Dismasın gözlərindən kin yağdı.

Meydançanı toz bürüdü, əməllicə qaranlıq oldu. Toz burulğanı ötüb keçəndən sonra kenturion qışqırdı:

– İkinci dar ağacındakı danışmasın!

Dismas susdu. İeşua süngərdən dodaqlarını aralayaraq sözünü məhribancasına, həm də hökmle deməyə çalışdı, ancaq bunu bacarmadı və xırıltılı səsle cəlladdan xahiş etdi:

– Ona ver içsin!

Get-gedə qaranlıqlaşdı. Yerşalaimə tələsən buludlar artıq göyün yarısını tutmuşdu, qaynayan ağ buludlar, qara su və odla dolu buludların qabağınca gəlirdi. Təpənin lap üstündə şimşək çaxıb göy guruldadı. Cəllad süngəri nizədən çıxardı.

– Yaşasın alicənab igemon! – o, tontənəli səsle astadan deyib, nizəni yavaşca İeşuanın ürəyinə sancdı. İeşua titrəyib pıçıldadı:

– İgemon...

Qan qarnı ilə aşağı axdı, alt çənəsi əsdi və başı sallandı.

İkinci dəfə ildırım çaxanda, cəllad artıq Dismasa su içirdirdi və əyni sözləri:

– Yaşasın igemon! – deyərək onu da öldürdü.

Aqlını itirmiş Hestas, cəllad elə onun yanında peyda olanda, qorxudan qışqırdı, ancaq süngər dodaqlarına toxunanda nəsə bağıraraq,

Bir qadın zəng vurub həyəcanla Rimskini tələb etdi, ona məsləhət gördülər arvadına zəng vursun, bunun cavabında dəstəyin o başındakı hönkürək cavab verdi ki, danışan elə arvadıdır və Rimski heç harada yoxdu. Nəse gic-gici işlər baş verir. Süpürgəçi artıq hamıya danışmışdı ki, maliyyə direktorunun kabinetini yığışdırmağa gələndə, görüb qapı taybatay açıqdı, lampa yanır, bağa baxan pəncərənin şüşəsi sınıb, kreslo yarı üstədi və heç kim yoxdu.

Saat on birə işləyəndə Rimskinin xanımı başılovlu özünü Varyeteyə çatdırdı. O hönkürə-hönkürə barmaqlarını şaqıldadırdı. Vasili Stepanoviç özünü tamamilə itirmişdi və bilmirdi ona nə məsləhət versin. On birin yarısında isə milis gəldi. İlk və tamamilə yerində verilən sualı belə oldu:

– Vətəndaşlar, burada nə baş verir? Nə məsələdi?

Hamı geri çəkilib, rəngi ağarmış və həyəcanlanmış Vasili Stepanoviçi irəli verdi. Məcbur oldu hər şeyi olduğu kimi desin, etiraf etsin ki, direktorun, maliyyə direktorunun və inzibatçının şəxsində Varyetenin müdiriyyəti itib, harada olduqları bilinmir, dünənki tamaşadan sonra konferansye psixiatriya müalicəxanasına aparılıb və qısa, dünən biabırçı bir tamaşa olub.

Rimskinin zar-zar ağlayan xanımını bacardıqları qədər sakitləşdirib, evə göndərdilər və maliyyə direktorunun kabinetini nə vəziyyətdə gördüyü barədə süpürgəçinin söhbətinə daha çox maraq göstərdilər. İşçilərdən xahiş etdilər ki, yerlərinə gedib öz işlərlə məşğul olsunlar və az sonra Varyetenin binasına şeşəqulaq, qıvraq, çox ağıllı gözləri olan kül rəngində bir itin müşayiətilə əməliyyatçılar gəldi. Varyetenin əməkdaşları arasında o saat pıçhapıç gəzdi ki, bu, elə-belə it deyil, məşhur Tuzbubendir. Doğrudan da, o idi. Hərəkətləri hamını heyretləndirdi. Maliyyə direktorunun kabinetinə soxulan kimi Tuzbuben iri sarımtıl dişlərini qıcayıb mırıldadı, sonra yerə sinərək, gözlərində nəse bir qüسسə, eyni zamanda qəzəb, şüşəsi sınımış pəncərəyə tərəf süründü. Öz canındakı qorxuya üstün gəlib, birdən pəncərənin qabağına sıçradı, başını irəli uzadıb vəhşicəsinə, qəzəblə uladı. O, pəncərədən çəkilmək istəmirdi, zingildəyir, titrəyir, aşağı tullanmağa can atırdı.

İti kabinetdən çıxarılıb vestibülə buraxıldı. O, giriş qapısından küçüyə cumub, arxasınca gələnləri taksi dayanacağına gətirdi. Dayanacağı yanında izi itirdi. Bundan sonra Tuzbubeni apardılar.

Əməliyyatçılar Varenuxanın kabinetində oturdular və dünənki seans zamanı baş verən hadisələrin şahidlərini növbə ilə oraya çağırmağa başladılar. Demək lazımdı ki, istintaq hər addımbaş gözlənilməz çətinliklərlə rastlaşdı. Tez-tez kələfin ucunu itirirdilər.

Afişələr olmuşdumu? Olmuşdu. Ancaq gecə təzələrini yapışdırırlar, indi lap özünü öldür, birini də tapa bilməzsən. Bu sehrbaz haradan çıxıb belə? Bilən var ki?.. Yəqin onunla müqavilə bağlanıb?

– Ola bilsin, – həyəcanlanmış Vasili Stepanoviç cavab verdi.

– Əgər bağlanıbsa, onda sonəd mühasibatdan keçməlidir?

– Hökmən, – Vasili Stepanoviç narahat halda dedi.

– Onda hamı?

– Yoxdu, – rəngi get-gedə ağaran mühasib əllərini yellədi. Doğrudan da, nə mühasibatın, nə maliyyə direktorunun, nə Lixodeyevin, nə Varenuxanın qovluqlarında müqavilədən əsər-ələmət yox idi.

Bu sehrbazın familiyası necəydi? Vasili Stepanoviç bilmir, o, dünənki tamaşada olmayıb. Bilet yoxlayanların xəbəri yoxdu, kassir qadın alını qırışdırıb düşündü, düşündü, nəhayət, dedi:

– Vo... Deyəsən, Volandı.

Bəlkə Voland deyil? Ola bilsin, Voland deyil. Ola bilsin, Falandı.

Aydın oldu ki, xarici turist bürosunda sehrbaz Voland, eləcə də Faland haqqında heç nə eşitməyiblər.

Xidmətçi Karpov bildirdi ki, guya həmin bu sehrbaz Lixodeyevin mənzilində qalır. Əlbəttə, mənzilə dərhal baş çəkildilər. Orada heç bir sehrbaz tapmadılar. Lixodeyevin özü də yox idi. Qulluqçu Qrunya yoxdu, hara getdiyini də heç kim bilmirdi. İdarənin rəisi Nikanor İvanoviç yoxdu, Prolejnıyov yoxdu!

Tamamilə cəfəng bir şey alınır: bütün müdiriyyət yoxa çıxmışdı, dünən qeyri-adi, biabırçı tamaşa olmuşdu, bunu kim eləmişdi, kimin təhrikilə eləmişdi – məlum deyildi.

Günortaya isə az qalırdı, kassa açılmalı idi. Ancaq əlbəttə, bundan söhbət gedə bilməzdi! İri karton parçasına “Bu gün tamaşa olmayacaq” yazıb, Varyetenin qapısından asdılar. Baş tərəfdən başlayan narazılıq bütün növbəyə yayıldı, ancaq narazılıq eləyib, yavaş-yavaş dağılımağa başladılar və təxminən bir saat sonra Sadovida növbədən əsər-ələmət qalmadı. Əməliyyatçılar öz işlərini başqa yerdə davam etdirmək üçün, növbətçilərdən savayı bütün işçiləri evə buraxıb, Varyetenin qapılarını bağladılar və çıxıb getdilər.

Mühasib Vasili Stepanoviç iki məsələni təcili həll etməli idi. Birinci, dünənki hadisələr barədə məruzə etmək üçün sadə formalı tamaşalar və əyləncələr komissiyasına, ikinci də, dünən yığılan 21711 rubl pulu təhvil vermək üçün tamaşalar komissiyasının maliyyə şöbəsinə getməliydi.

Səliqəli və çalışqan Vasili Stepanoviç pulu qəzetə büküb, kəndirle çalın-çarpaz sarıdı, bağlamayı portfelə qoydu və təlimatı gözəl bildiyindən, əlbəttə, avtobus, ya tramvay yox, taksi dayanacağına tərəf yollandı.

Hər üç maşının sürücüsü portfeli dolu sərnişinin dayanacağına tələsdiyini görəndə kimi, nəyə görə hirsə ona baxa-baxa maşını boş sürüb getdi.

Heyrətlənmiş mühasib bunun nə demək olduğunu anlamaq üçün, durduğu yerdə bir xeyli quruyub qaldı.

Üç dəqiqə keçmiş boş maşın yaxınlaşdı və sərnişini görəndə kimi sürücü sifətini turşutdu.

– Maşın boşdu? – Vasili Stepanoviç boğazını arıtlayıb soruşdu.

– Pulunuzu göstərin, – sərnişinə baxmadan sürücü acıqla dedi.

Mühasib get-gədə lap heyrətlənərək, qiymətli portfeli qoltuğunun altında bərk-bərk sıxıb, pul kisəsindən onluq çıxartdı və sürücüyə göstərdi.

– Getmirəm! – sürücü qısaca dedi.

– Bağışlayın... – mühasib danışmağa başlamışdı ki, sürücü onun sözünü kəsdi.

– Üçlüyün var?

Özünü əməlli-başlı itirmiş mühasib pul kisəsindən iki üçlük çıxarıb, sürücüyə göstərdi.

– Oturun, – o qışqıraraq sayğaca əl ilişdirdi, az qaldı sındırsın. – Getdik.

– Xırdan yoxdu ki? – mühasib çəkinə-çəkinə soruşdu.

– Bir anbardı! – sürücü bağırdı və güzgüdə onun qan sağılmış gözləri göründü, – bu gün üçüncü hadisəni başıma gəlir. Eyni şey başqalarının da başına gəlib. Köpəyoğlunun biri onluq verdi, mən də xırdasını – dörd yarım qaytardım... əclaf düşdü! Beş dəqiqə sonra baxıram: onluq əvəzinə narzan şüşəsinin kağızıdı! – Bu yerdə sürücü bir neçə nalayiq söz işlətdi. – O biri hadisə Zubovskinin arxasında baş verdi. Onluq uzatdı. Üç rubl qaytardım. Getdi! Pul kisəsinə əlimi

soxdum, arı çıxıb barmağımı vurdu! Ay sən... – sürücü yenə söydü, – onluq isə yoxdu. Dünən həmin Varyetədə (söyüş) bir murdar fokusçu onluqlarla tamaşa çıxarıb (söyüş).

Mühasib qorxusundan büzüdü, ələ gərək aldı ki, guya “Varyete” sözünü ilk dəfə eşidir və düşündü: “İşə bax ha!..”

Lazım olan yerə çatanda mühasib rahatca hesablaşdı, binaya girib dəhlizlə müdirin kabinetinə tərəf yönəldi və əl yolda başa düşdü ki, vaxtında gəlməyib. Tamaşalar komissiyasının dəftərxanasında qarışıqlıq hökm sürürdü. Yaylıq boynuna sürüşmüş, gözləri bərəlməmiş xidmətçi qadın qaçaraq mühasibin qarşısından keçdi.

– Yoxdu, yoxdu, mənim əzizlərim, yoxdu! – kimə dediyi anlaşılmadan qışqırırdı, – penceyi, şalvarı yerindədi, ancaq penceyinin içində heç nə yoxdu!

Xidmətçi qadın hansısa qapının arxasında görünməz oldu və qırılan qab-qacağın səsi eşidildi. Mühasibin tanış olan komissiyanın birinci bölməsinin müdiri qəbul otağından qaçaraq çıxdı, ancaq ələ halda idi ki, onu tanımadı və harasa yox oldu.

Bütün bunlara mat qalan mühasib, komissiya sədrinin kabinetinin girecəyindəki qəbul otağına çatanda lap sarsıldı.

Bağlı qapının arxasından, heç şübhəsiz, komissiya sədri Proxor Petroviçə məxsus olan zəhmli səs eşidilirdi. “Görən, kimi danlayır?” – karıxmış mühasib fikirləşdi və boylanıb başqa şey gördü: Proxor Petroviçin katibəsi gözəl Anna Riçardovna əlində islanmış dəsmal ayaqlarını, az qala, qəbul otağının ortasına qədər uzadıb, dəri kresloya sərələnmişdi və başını söykənəcəyə qoyub hönkürürdü.

Anna Riçardovnanın dodaqlarının boyası çənəsinə yayılmışdı, kirpiklərindən süzülən yaş isə şaftalı rəngli yanaqlarına qara zolaqlar salmışdı.

Kiminsə içəri girdiyini görəndə Anna Riçardovna sıçrayıb, mühasibin üstünə cumdu, penceyinin yaxasından yapışdı, onu silkələyə-silkələyə qışqırdı.

– Allaha şükür! Heç olmasa, bir qoçaq adam tapıldı! Hamı qaçıb. Hamı xəyanət eləyib! Gedək, gedək onun yanına, mən nə edəcəyimi bilmirəm! – O ağlaya-ağlaya mühasibi kabinetə sarı dartdı.

Kabinetə girən mühasib ilk əvvəl portfeli əlindən yerə saldı və gözləri kəlləsinə çıxdı. Bu da səbəbsiz deyildi.

Ağır, iri mürəkkəbqabı qoyulmuş böyük yazı stolunun arxasında içi boş kostyum oturub, mürəkkəbə batırılmamış qələmi kağızın üstündə gəzdirdi. Kostyum qalstukda idi, döş cibindən avtomat qələmin ucu çıxmışdı, ancaq pencəyin yaxasından yuxarıda nə boyun, nə baş var idi, eləcə də əlləri görünmürdü. Kostyum məşğul idi və ətrafındakı qarışıqlıqdan tamamilə xəbərsizdi. Kiminsə içəri girdiyini eşidib, kostyum kresloya söykəndi və yaxanın yuxarisından Proxor Petroviçin mühasibə yaxşı tanış olan səsi eşidildi.

– Nə olub? Axı, qapının üstünə yazılıb ki, heç kimi qəbul etmirəm.

Gözəl katibə zığıldayıb, barmaqlarını şaqıldada-şaqıldada əsəbi halda dedi:

– Siz görürsünüz? Görürsünüz?! O yoxdı! Yoxdu! Onu qaytarın, qaytarın!

Bu vaxt kimsə başını kabinetə soxub, ufuldayaraq geri qaçdı. Mühasib ayaqlarının əsdiyini hiss edib, stulun bir küncündə oturdu, ancaq portfelinə yerdən qaldırmağı unutmadı. Anna Riçardovna mühasibin böyür-başında vurnuxub, pencəyini dartışdıra-dartışdıra qışqırırdı:

– Hər şeyə görə zarıyırdı, deyirdim, zarıma! Bu da zarımağın axırı, – gözəlçə yazı stoluna sarı qaçıb məlahətli səslə, ancaq ağlamaqdan bir az burnunda danışaraq ucadan dedi: – Proşa! Siz hardasınız?

– Sizin üçün mən haradan “Proşa” oldum? – kostyum təkəbbürlə soruşdu və kreslodə lap yayxandı.

– Tanımır! Məni tanımır! Başa düşürsünüz? – katibə hönkürdü.

– Xahiş edirəm kabinetdə ağlamayın! – tündxasiyyət zolaqlı kostyum artıq hirsələ dedi və ağ kağız dəstini dərkənar qoymaq üçün pencəyin qolu ilə özünə tərəf çəkdi.

– Yox, mən buna baxa bilmirəm, baxa bilmirəm! – Anna Riçardovna qışqırıb qəbul otağına qaçdı, mühasib də güllə kimi onun arxasınca çıxdı.

– Təsəvvür edin, oturduğum yerdə, – Anna Riçardovna yenə mühasibin qolundan yapışib, həyəcədən əsə-əsə danışmağa başladı, – pişik girdi içəri. Qara, begemot kimi iri. Mən, əlbəttə, “pişt” deyib üstünə qışqırdım. O rədd oldu, əvəzində pişik sifətli gənbulun biri içəri girib dedi: “Vətəndaş, nə üçün gələnlərin üstünə “pişt” deyər qışqırırsınız?” Və birbaşa Proxor Petroviçin kabinetinə tərəf getdi,

mən də, əlbəttə, onun dalınca gedib qışqırdım: “Siz dəli olubsunuz?” Bu sırtıq isə Proxor Petroviçin kabinetinə keçib, kreslodə onunla üzbəüz oturdu! O da... o, mehriban insandı, ancaq əsəbidi. Özündən çıxdı! Razılaşıram. Əsəbi adamdı, öküz kimi işləyir – özündən çıxdı. “Siz, dedi, niyə icazəsiz soxulursunuz?” O ədəbsiz isə, təsəvvür edin, kreslodə yayxanıb gülümsəyərək dedi: “Mən sizinlə bir iş barədə danışmağa gəlmişəm”. Proxor Petroviç yenə hirsələndi: “Mən məşğulam!” Bir görün o nə dedi: “Siz məşğul-zad deyilsiniz...” A? Bu yerdə, əlbəttə, Proxor Petroviçin səbri tükəndi və o qışqırdı: “Bu nə deməkdə? Rədd eləyin bunu, şeytan kələyinə düşmüşəm də!” O isə, təsəvvür edin, gülümsəyib dedi: “Şeytan kələyinə düşübsən? Nə deyirəm, olar!” Və taraqq, qışqırmağa da macal tapmadım, baxdım ki, bu pişik sifət yoxdu və ot... oturub... kostyum... Heee! – Zarıyan Anna Riçardovnanın ağzı qulağının dibinə getdi.

O, hönkürtüsünə ara verib nəfəsini dərərək, tamam cəfəng şeylər danışmağa başladı:

– Elə yazır, yazır, yazır! Adam dəli olar! Telefonla danışır! Kostyum! Hamı dovşan kimi qaçıb getdi!

Mühasib durduğu yerdə əsirdi. Amma bəxti gətirdi. Qəbul otağına işgüzar görkəmdə iki milis nəfəri daxil oldu. Gözəlçə onları görəndə, barmağı ilə kabinetə göstərib lap betər zarıdı.

– Gəlin ağlamağı yığışdıraq, vətəndaş, – onlardan biri sakitcə dedi, mühasib isə burada tamamilə artıq olduğunu hiss edib, qəbul otağından çıxdı və bir dəqiqə sonra artıq təmiz havada idi. Başında yellər oynayırdı, boru kimi uğuldayırdı və dünənki tamaşada iştirak edən pişik haqqında bilet paylayanların qırıq-qırıq söhbətləri bu uğultuda eşidilirdi. “Aha! Yoxsa bu bizim pişikdi?”

Komissiyada heç nəyə nail olmayan vicdanlı Vasili Stepanoviç onun Vaqankov döngəsində yerləşən filialına baş çəkmək qərarına gəldi. Və bir az sakitləşmək üçün filiala qədər piyada getdi.

Tamaşalar komissiyasının şəhər filialı həyətin dərinliyində, vestibülündəki porfir¹ sütunları ilə məşhur olan köhnə malikanədə yerləşirdi.

Ancaq həmin gün filiala gələnləri sütunlar yox, onun altında baş verənlər heyrətə salmışdı.

¹ Porfir – tikintidə işlədilən qırmızı rəngli vulkanik süxur

Gələnlerin bir neçəsi mat-mat dayanıb, tamaşalara aid xüsusi ədəbiyyat qoyulmuş stolun arxasında oturub ağlayan qıza baxırdı. Qız həmin vaxt bu ədəbiyyatı heç kime təklif etmirdi və halına yananların suallarına fikir vermirdi; bu zaman isə yuxarıdan, aşağıdan, yanlardan, filialın bütün şöbələrindən özünü didib-dağıdan, ən azı, iyirmi telefon aparatının cingiltisi aləmi başına götürmüşdü.

Qız birdən diksinib ağlamağını kəsdi və əsəbi halda qışqırdı:

– Yenə başladı! – və gözlənilmədən titrək zil səsə oxumağa başladı:

Baykalın şöreti tutub dünyanı...

Pilləkəndə görünən xidmətçi kiməsə yumruq qıcağıb, qızla birlikdə zəif, tutqun bariton səsə oxudu:

Var olsun gəmisi, balıq dolu çəlləyi!..

Xidmətçinin səsine səs verdilər, xor get-gədə böyüdü və nəhayət, mahnı filialın bütün guşələrini bürüdü. Hesablama-yoxlama şöbəsinin yerləşdiyi yaxınlıqdakı 6 №-li otaqda kiminsə əzəmətli, xırıltılı səsi xüsusilə seçilirdi. Xoru telefon aparatlarının artan cingiltiləri müşayiət eləyirdi.

Ey, Barquzin... tərpet sükanı!..

– xidmətçi pilləkəndə bağırdı.

Qızın gözlərindən yaş axırdı, çalışırdı dişlərini bir-birinə sıxsın, ancaq ağzı öz-özünə açılırdı və o, xidmətçidən bir oktava yüksək oxuyurdu:

Yetirər özünü bu deliqaanlı!

Filiala gələn dinməzcə dayanmış adamları heyrətləndirən o idi ki, müxtəlif yerlərə səpələnmiş xorun iştirakçıları çox düzgün oxuyurdular, elə bil bütün xorun gözü eyni gözəgörünməz dirijorda idi.

Vaqankovdan keçib-gedənlər filialdakı şənliyə təəccüblənib, heyətin dəmir çəpərinin yanında ayaq saxlayırdılar.

İlk kuplet sona çatan kimi, elə bil yenə dirijor çubuğunun işarəsilə mahnı qəfildən kəsildi. Xidmətçi astadan söyüb gözdən itdi. Bu vaxt giriş qapısı açıldı və yay paltosunun altından ağ xalataının ötəyi çıxmış bir adam, onun arxasınca isə milisioner göründü.

– Bir əlac edin, həkim, yalvarıram, – qız əsəbi halda qışqırdı.

Filialın katibi yüyürüb pilləkəne çıxdı və yeqin utandığından, karıxdığından kəkələdi:

– Bilirsiniz, həkim, bizdə nəse kütləvi hipnoz baş verib... Ona görə də mütləq... – onun sözü ağzında qaldı və birdən tenor səsə oxudu:

Şilka və Nerçinsk...

– Axmaq! – qız qışqırmağa macal tapdı, ancaq kimi söydüyü bilinmədi, bunun əvəzində, istəməsə də, özü Şilka və Nerçinsk haqqında oxumağa başladı.

– Özünüzü ələ alın! Oxumağı yığışdırın! – həkim katibə müraciətlə dedi.

Hər şeydən görünürdü ki, oxumamaq üçün katibin özü nə desən verər, ancaq dayana bilmirdi və meşenin dərinliyində acgöz heyvanların onu yemədiyini, atılan güllələrin onu tutmadığını xorla birlikdə küçədən keçənlərə xəbər verdi.

Kuplet sona çatan kimi həkimdən ilk əvvəl qız öz valerian payını aldı, sonra həkim dərman içirmək üçün katibin və başqalarının üstünə qaçdı.

– Bağışlayın, vətəndaş, – Vasili Stepanoviç birdən qıza müraciət etdi, – buraya qara pişik gəlmişdi?

– Pişik nədi? – qız hirsle çığırdı, – eşşək oturub bizim filialda, eşşək! – və səsini lap qaldırdı: – Qoy hamı eşitsin! Hər şeyi danışacam, – doğrudan da, nə baş verdiyini danışdı.

Demə, şəhərin “axır ki, xaraba qalan kiçik tamaşalar” (qızın sözlərinə görə) filialının müdiri hər cür dərmanın təşkili xəstəliyinə tutulubmuş.

– Müdiriyyətin gözüne kül üfürürdü! – qız bağırdı.

Müdür il ərzində Lermontovu öyrənmə dərnişini, şahmat-şaxsi, stolüstü tennis və at çapma dərnişinlərini yaratmağa macal tapmışdı. Yaya qədər çayda avarçəkmə və alpinistlər dərnişini yaradacağına da söz veribmiş.

Bax, elə bu gün nahar fasiləsində müdir içəri girib...

– Hansısa bir it oğlunu da yanına salıb gətirib, – qız danışırdı, – allah bilir hardan tapıb, dama-dama şalvarda, eynəyinin şüşəsi çat, sifətinə də tūpürməzsən!

Qızın dediyinə görə, müdir elə filialın yeməxanasındaca onu nahar edənlərə xor dərnəyinin görkəmli mütəxəssisi kimi təqdim edib.

Gələcək alpinistlər qaş-qabaqlarını sallayıblar, ancaq müdir hamını ürəkli olmağa çağırıb, mütəxəssis isə zarafat eləyib, mezlə-nib və and içib ki, oxumaq öyrətmək üçün lap az pul alacaq, ancaq oxumaqdan gələn xeyri yığıb-yığışdırma bilməyəcəklər.

Qızın sözlərinə görə, hamıdan əvvəl, əlbəttə, filialın tanınmış yaltaqları Fanov və Kosarçuk yerlərindən sıçrayıblar ki, onlar yazılırlar. Qalanlar da başa düşüblər ki, nəgməsiz keçinmək mümkün olmayacaq, onlar da dərnəyə yazılıblar. Nahar fasiləsində oxumaq qərara alınıb, çünki qalan vaxt Lermontov və şaşkiylə məşğul idilər. Müdir nümunə göstərmək üçün elan edib ki, onun tenor səsi var, sonra isə hər şey pis yuxuda olduğu kimi baş verib. Dama-dama paltarlı xormeyster çağırıb:

– Do-mi-sol-do! – oxumaqdan canlarını qurtarmaq üçün şkafın arxasında gizlənənləri dartıb çıxarıb, Kosarçuka deyib, onun əməlli-başlı musiqi duyumu var, sızıldayıb, zingildəyib, xahiş edib, qoca regent-müğənnini saysınlar, barmaqlarını kamertona döyəcəyib, yalvarıb ki, “Məşhur dəniz”i oxusunlar.

Oxuyublar. Çox qəşəng də oxuyublar. Dama-dama paltarlı, doğrudan da, öz işini bilirmiş. İlk kupleti oxuyublar. Bu vaxt regent üzr istəyib ki: “Bir dəqiqəyə qayıdıram!” – və... yoxa çıxıb. Fikirleşiblər ki, həqiqətən bir dəqiqədən sonra qayıdar. Ancaq on dəqiqə keçsə də qayıtmayıb. Filialın əməkdaşları sevincək olublar ki, qaçıb.

Və durduqları yerdə birdən ikinci kupleti oxumağa başlayıblar, elə bir musiqi duyumu olmayan, ancaq kifayət qədər xoşagəlimli yüksək səsi olan Kosarçuk hamını arxasınca aparıb. Oxuyublar. Regent yoxdu! Hərə öz yerinə dağılışıb, di gəl oturmağa macal tapmamış, özlərindən asılı olmadan, oxumağa başlayıblar. Dayana bilmirlərmiş. Üç dəqiqə susub yenə oxuyurdular! Susurdular – oxuyurdular! Bu vaxt anlayıblar ki, fəlakət baş verib. Müdir biabırılıqdan qaçıb öz kabinetində gizlənib.

Bu yerdə qızın söhbəti yarımçıq qaldı. Valerian da kömək etmədi. İyirmi dəqiqə keçmiş Vaqankovun hasarına üç yük maşını yaxınlaşdı və müdir başda olmaqla, filialın bütün əməkdaşlarını maşınlara mindirdilər.

Birinci yük maşını darvazanın ağızında yırğalanıb küçəyə çıxmışdı ki, bir-birinin çiyindən yapışmış dayanmış işçilər ağızlarını açdılar və məşhur mahnı küçəni başına götürdü. İkinci yük maşınıdakılar, sonra da üçüncü maşındakılar onlara qoşuldu. Beləcə də getdilər. İş-güc dalınca tələsən adamlar təəccüblənmədən yük maşınlarına vur-tut öteri göz gəzdirdilər, elə bilirdilər şəhər kənarına gəzintiye gedirlər. Doğrudan da, şəhər kənarına gedirdilər, ancaq ekskursiyaya yox, professor Stravinskiyin klinikasına.

Başını tamam itirmiş mühasib dövlət pulundan axır ki, canını qurtaracağı ümidlə, yarım saatdan sonra tamaşalar müəssisəsinin maliyyə şöbəsinə çatdı. Təcrübə qazandığından ilk əvvəl işçilərin oturduğu, tutqun şüşələrinə qızılı hərflərlə sözlər yazılmış uzunsov zala ehtiyatla göz gəzdirdi. Mühasib burada narahatlıqdan və qarmaqarışıqlıqdan əsər-ələmət görmədi.

Müəssisəyə xas olan sakitlik hökm sürürdü.

Vasili Stepanoviç başını “Pul qəbulu” yazılmış balaca pəncərəyə uzatdı, tanımadığı xidmətçilə salamlayıb, nəzakətlə gəlir sənədini istədi.

– Sizin nəyinizə lazımdı? – pəncərədəki xidmətçi soruşdu.

Mühasib təəccübləndi.

– Pul təhvil vermək istəyirəm. Mən Varyetedən gəlmişəm.

– Bir dəqiqə, – xidmətçi tələsik şüşədəki gözlüyü torla örtüdü.

“Qəribədi!” – mühasib düşündü. Onun təəccübü tamamilə təbii idi. Ömründə ilk dəfə bu cür hala rast gəlirdi. Pul almağın necə çətin olduğu hamıya məlumdu: buna həmişə maneçilik törədən nəşə tapıla bilər. Ancaq on üç illik təcrübəsi ərzində mühasib kiminsə, hüquqi, ya fiziki şəxs olsun, dəxli yoxdu – pul götürməyə çətinlik çəkdiyini görməmişdi.

Nəhayət, tor kənara çəkildi və mühasib sifətini yenə balaca pəncərəyə yapışdırdı.

– Çoxdu? – xidmətçi soruşdu.

– İyirmi bir min yeddi yüz on bir rubl.

– Oho! – xidmətçi nəyə görə kinayə ilə deyib, mühasibə yaşıl vərəq uzatdı.

Qaydasını yaxşı bildiyindən mühasib onu bir anın içində doldurdu və bağlamanın ipini açmağa başladı. Bağlama açılarda gözləri qamaşdı və ağrı ilə nəsə mızıldadı.

Gözlərinin qabağında xarici puflar oynayırdı. Burada dəst-dəst Kanada dollarları, ingilis funtları, holland quldenləri, latviya ltları, eston kronları var idi...

– Varyetedəki kələkbazlardan biri də, bax, budur, – quruyub qalmış mühasibin başı üstündə zəhmli bir səs eşidildi. Vasili Stepanoviçi elə oradaca həbs etdilər.

XVIII FƏSİL

Bəxtsiz qonaqlar

Çalışqan mühasib öz-özünə yazan kostyumla rastlaşmamaq üçün taksidə getdiyi vaxt, Moskvaya gələn 9 №-li Kiyev qatarının yumşaq yerli vaqonundan, əlində kiçik taxta çamadan olan, səliqə ilə geyinmiş bir sənişin də düşdü. Bu sənişin mehiz mərhum Berliozun dayısı, Kiyevin keçmiş İnstitut küçəsində yaşayan iqtisadçı-planlaşdırıcı Maksimilian Andreyeviç Poplavski idi. Maksimilian Andreyeviçin Moskvaya gəlişinin səbəbi, srağagün axşamdan xeyli keçmiş bu məzmununda aldığı teleqram olmuşdu:

“Məni bir az əvvəl Patriarşidə tramvay basdı.

Dəfn cümə günü gündüz saat üçdədi. Gəl. Berlioz”.

Maksimilian Andreyeviç, çox haqlı olaraq, Kiyevin ən ağıllı adamlarından sayılırdı. Ancaq bu cür teleqram ən ağıllı adamı da çaşdırı bilər. Əgər kimsə teleqram vurursa onu tramvay basıb, aydındı ki, o adam ölməyib. Onda dəfn nə deməkdi? Ya vəziyyəti çox pisdi, bilir ki, öləcək? Bu mümkündür, ancaq belə dəqiqliyin özü təəccüblüdür – o haradan bilir ki, onu cümə günü düz saat üçdə dəfn edəcəklər? Mat qalınası teleqramdı!

İntəhası, ağıllı adamlar elə dolaşq vəziyyətdən baş çıxara bildiklərinə görə ağıllıdılar. Məsələ çox sadədi. Səhv olub, teleqramı düzgün yazmayıblar. “Məni” sözü, şübhəsiz, buraya başqa teleqramdan düşüb, əvəzində “Berliozu” kimi getməliydi, o da “Berlioz” şəkl

alaraq teleqramın sonuna düşüb. Belə düzəlişlə teleqramın məzmi anlaşıqlı, ancaq əlbəttə, faciəli olurdu.

Maksimilian Andreyeviçin arvadın sarsıdan dörd-qəm səngiyəndən sonra o, təcili Moskvaya getməyə hazırlaşdı.

Maksimilian Andreyeviçin bir sirtini açmaq yerinə düşər. Sözsüz ki, arvadının bacısı oğlunun cavan yaşında ölməsinə təəssüflənirdi. Ancaq dəfndə iştirakının elə də vacib olmadığını, əlbəttə, bir iş adamı kimi yaxşı başa düşürdü. Buna baxmayaraq, Maksimilian Andreyeviç Moskvaya çox tələsirdi. Nə idi buna səbəb? Bir şey – mənzil. Moskvada mənzil? Bu, ciddi məsələdi. Kiyev nəyə görə Maksimilian Andreyeviçin xoşuna gəlmirdi və Moskvaya köçmək fikri son vaxtlar onun hətta yuxusunu qaçırırdı. Yazbaşı Dneprin daşab alçaq sahillərdəki adaları basması, suyun üföqlə qovuşması onu sevindirirdi. Knyaz Vladimirin heykəlinin yanından göz önündə açılan son dərəcə gözəl mənzərə onun könlünü açmırdı. Yazda Vladimir təpəsinin kərpic cığırlarında oynayan gün işığı onu şadlandırmırdı. O bunları istəmirdi, o birçə şey istəyirdi – Moskvaya köçmək.

Kiyevin İnstitut küçəsindəki mənzili, Moskvada daha kiçik sahəsi olan evə dəyişmək barədə qəzetlərdə verdiyi elanların bir nəticəsi olmamışdı. Arzulayan tapılmırdı, hərdən rast düşəndə də şərtləri pis olurdu.

Teleqram Maksimilian Andreyeviçi sarsıtdı. Bu elə bir məqam jdi ki, onu əldən buraxmaq günah olardı. Belə məqamların hər zaman ələ düşmədiyini işgüzar adamlar yaxşı bilirlər.

Bir sözlə, heç bir çətinliyə baxmayaraq, bacıoğlunun Sadovıdaki mənzilini ələ keçirmək lazım idi. Bəli, bu, çətindi, çox çətindi, ancaq gərək hər bir vəchlə bu çətinliyin öhdəsindən gələydi. Təcrübəli Maksimilian Andreyeviç bunun üçün ilk növbədə, nəyin bahasına olur-olsun, mərhum bacıoğlunun üçotaqlı mənzilinə, heç olmasa, müvəqqəti qeydiyyatda düşməyin vacibliyini dərk eləyirdi.

Cümə günü gündüz Maksimilian Andreyeviç evlər idarəsinin Moskvanın Sadovaya küçəsinin 302-bis №-li binasında yerləşən otağına girdi.

Divarından çayda batanları necə xilas etməyin üsulları təsvir olunan bir neçə köhnə-köşkül şəkil asılmış darısqal otaqda, ağacdan qayrılmış stolun arxasında orta yaşlarında, gözlərindən narahatlıq oxunan üzü tükü bir adam tək-tənha oturmuşdu.

– İdarənin rəisini görə bilərəmmi? – iqtisadçı-planlaşdırıcı şlyapasını çıxarıb, çamadanını boş stulun üstünə qoyaraq, nəzakətlə soruşdu.

İlk baxışdan adı görünən bu sual oturan adamın nədənsə kefini pozdu, hətta sifeti də dəyişdi. O, narahat gözlərini döyərək mızıldadı ki, sədr yoxdu.

– O öz mənzilindədi? – Poplavski soruşdu, – mənim təcili işim var.

Oturan adam dodağının altında yenə nəse mızıldadı. Ancaq hər halda, sədrin mənzildə olmadığı başa düşüldü.

– Bəs nə vaxt gələcək?

Oturan adam cavab vermədi və qüسسə ilə pəncərəyə baxdı.

“Aha!” – ağıllı Poplavski özlüyündə dedi və katibi xəbər aldı.

Stulun arxasındakı qərribə adam gərginlikdən hətta qızardı və yenə dilini sürüyüb dedi ki, katib də yoxdu... nə vaxt gələcəyi məlum deyil, çünki katib xəstədi.

“Aha!..” – Poplavski ürəyində dedi, – bəs, axı, idarədə kim var?

– Mən, – oturan adam zəif səslə cavab verdi.

– Bilirsinizmi, – Poplavski səsini qaldırdı, – mən mərhum Berliozun, bacıoğlunun yeganə varisiyəm, o, bildiyiniz kimi, Patriarx gölündə ölüb və mən qanuna görə, bizim əlli nömrəli mənzildəki mirası qəbul etməyə borcluyam...

– Yoldaş, mənim bu işdən xəbərim yoxdu, – oturan adam kədərli-kədərli onun sözünü kəsdi.

– Necə yəni, – Poplavski bərkdən dedi, – axı, siz idarə heyətinin üzvüsünüz, borcunuzdu ki...

Bu vaxt otağa bir adam girdi. İçəri girən adamı görəndə, stulun arxasındakı adamın rəngi ağardı.

– İdarə heyətinin üzvü Pyatnajko? – Gələn adam oturandan soruşdu.

– Mənəm, – o zorla dilləndi.

Gələn adam oturan adama pıçıltı ilə nəse dedi, o tamam kefsiz halda stuldan qalxdı və bir neçə saniyədən sonra Poplavski idarənin boş otağında artıq tək qalmışdı.

“Eh, nə yaman qəlizləşdi! Görək elə hamısı birdənmi...” – Poplavski asfalt döşənmiş həyəti keçib, 50 №-li mənzilə tələsə-tələsə heyifsiləndi.

İqtisadçı-planlaşdırıcı zəngi basan kimi qapı açıldı və Maksimilian Andreyeviç yarıqaranlıq dəhlizə girdi. Qapını kimin açdığının aydın olmaması onu bir az təəccübləndirdi: stulda oturmuş nəhəng qara pişikdən savayı dəhlizdə heç kim yox idi.

Maksimilian Andreyeviç öskürdü, ayağını yerə döydü, bu vaxt kabinetin qapısı açıldı və Korovyev dəhlizə çıxdı. Maksimilian Andreyeviç nəzakətlə, ancaq ləyaqətlə ona təzim edib dedi:

– Mənim fəmilim Poplavskidi. Mən onun dayısıyam...

Sözünü bitirməyə macal tapmamış, Korovyev cibindən çirklidəsmal çıxarıb burnuna sıxdı və ağladı...

– ... mərhum Berliozun...

– Əlbəttə, əlbəttə, – Korovyev dəsmalı sifətindən aralayıb, onun sözünü kəsdi. – Görən kimi başa düşdüm ki, bu sizsiniz! – Bu yerdə o hönkürüb qışırmağa başladı: – Bədbəxtçiliyə bir bax. Gör başımıza nə iş gəldi.

– Tramvay basıb? – Poplavski pıçıltı ilə soruşdu.

– Yaman, – Korovyev qışqırdı və göz yaşları eynəyinin altından sel kimi axdı, – yaman! Özüm şahid oldum. İnanırsız, bir dəfəyə başı qopub düşdü! Sağ ayağı xırt yarı bölündü! Sol ayağı xırt yarı bölündü! Gör bu tramvaylar nələrə səbəb olur! – Və yəqin özünü saxlaya bilmədiyindən, Korovyev üzünü güzgünün yanındakı divara söykəyib, çiyinləri əsə-əsə hönkürdü.

Yad adamın hərəkəti Berliozun dayısını həqiqətən mat qoymuşdu. “Özü də deyirlər bizim dövrdə ürək dostu olmur!” – o fikirləşdi və hiss etdi ki, özünün də gözləri acıdır. Di gəl həm də dalağı sancdı, bəynindən qara-qura fikirlər keçdi: görəndə bu ürək dostu artıq mərhumun mənzilinə qeydiyyata düşməyib ki, çünki həyatda belə şeylər olurdu.

– Bağışlayın, siz mənim mərhum Mişamın dostu olubsunuz? – o, nəmlənməmiş sol gözünü pəncəyinin qolu ilə silib, sağ gözü ilə dərddən sarsılmış Korovyevi öyrənə-öyrənə soruşdu. Ancaq o elə hönkürdü ki, təkrarlanan “xırt yarı bölündü!” sözlərindən başqa heç nə anlamaq olmurdu. Korovyev doyunca ağlayıb, nəhayət, divardan aralandı.

– Yox, daha dözə bilmirəm! Gedim üç yüz damcı pişikotu içim! – və göz yaşlarına qarq olmuş sifətini Poplavskiye tərəf döndərüb əlavə etdi: – Bu da sənə tramvay!

– Bağışlayın, mənə siz teleqram vurubsunuz? – Maksimilian Andreyeviç ağlayan adamın kim olduğunu tapmağa çalışaraq soruşdu.

– O! – Korovyev barmağı ilə pişiyi göstərdi.

Poplavski səhv eşitdiyini düşünərək gözlerini bərəldi.

– Yox, dözə bilmirəm, taqətim yoxdu, – Korovyev burnunu çəkə-çəkə sözünə davam etdi, – indi də gözümün qabağında: təkər ayağının üstündə... bir təkər on pud olar... Xırt! Gedim uzanı, yatsam, bəlkə unudam, – və dəhlizdən yoxa çıxdı.

Pişik isə qımıldamb stuldan atıldı, dal ayaqları üstündə durub, əllərini belinə qoydu və ağzını açıb dedi:

– Tutaq ki, teleqramı mən vurmuşam. Sonra?

Maksimilian Andreyeviçin o saat başı gicəlləndi, əli, ayağı keyidi, çamadanı əlindən yerə salıb, pişiklə üz bəüz stula çökdü.

– Mən, deyəsən, rus dilində soruşuram, – pişik acıqla dedi, – sonra?

Ancaq Poplavski heç bir cavab vermədi.

– Pasport! – pişik mırıldadı və koppuş pəncəsini uzatdı.

Heç nə anlamadan, pişiyin gözlərindəki iki qığılcımdan başqa heç nə görmədən, Poplavski pasportu cibindən xəncər kimi sivirdi. Pişik güzgünün altındakı tumbanın yeşiyindən yoğun sağanaqlı qara eynək çıxarıb, gözünə taxdı, bu da ona daha zəhmli görkəm verdi və Poplavskinin titrəyən əlindən pasportu dartıb aldı.

“Maraqlıdı: özümə gedib yıxılacam, ya yox?” – Poplavski düşündü. Uzaqdan Korovyevin hıçqırığı eşidilirdi, pişikotunun və özge nəyinsə murdar qoxusu dəhlizi doldurmuşdu.

– Sənədi hansı şöbə verib? – pişik səhifələri çevirə-çevirə soruşdu. Cavab gəlmədi.

– Dörd yüz on ikinci, – pəncəsini baş-ayaq tutduğu pasportda gəzdire-gəzdire pişik öz-özünə dedi, – aydı! Bu şöbəni yaxşı tanıyıram! Orada kimə gəldi, pasport verirlər! Mən isə, məsələn, sizin kimi adama pasport verməzdim! Qətiyyəni verməzdim! Üzünə bir dəfə baxan kimi qovardım! – pişik elə hirsələndi ki, pasportu döşəməyə qımcırladı. – Sizin dəfndə iştirakınız ləğv olunur, – pişik rəsmi tonda sözünə davam etdi, – zəhmət çəkib öz yaşayış yerinizə gedin. – Və qapıya tərəf bağırıldı: – Azazello!

Onun səsində dəhlizə balaca, axsaq, qara trikoda, dəri kəmərinə bıçaq taxılmış, kürən, köpək dişi saralmış, sol gözündə ağ ləkə olan birisi qaçıb gəldi.

Poplavski hiss etdi ki, havası çatmır, stuldan qalxıb ürəyini tutaraq dalı-dalı getdi.

– Azazello, yola sal! – pişik əmr edib, dəhlizdən çıxdı.

– Poplavski, – gələn adam astadan mızıldadı, – yəqin ki, artıq hər şey aydı.

Poplavski başı ilə təsdiqlədi.

– Dərhal Kiyevə qayıt, – Azazello sözünə davam etdi, – kirmişcə otur, Moskvada ev-zad arzulama, aydı!

Öz köpək dişi, bıçağı və çöp gözllərlə Poplavskinin canına qorxu salan bu balaca adamın boyu iqtisadçının çiyinə zorla çatırdı, ancaq o, çox çevik və qətiyyətli idi.

Ən əvvəl pasportu yerdən qaldırıb, Maksimilian Andreyeviçə uzatdı və o, heysiz əlilə pasportu aldı. Sonra Azazello deyilən kəs bir əlilə çamadanı qaldırdı, o biri əlilə qapını açdı və Berliozun dayısının qolundan tutub pilləkənə çıxartdı. Poplavski divara söykəndi. Açırsız-filansız Azazello çamadanı açdı, yağı qəzetə çıxmış, bir budu olmayan qızardılmış iri toyuğu götürüb yerə qoydu. Sonra iki dəst tuman-köynək, ülgüc itiləmək üçün qayıf, bir kitab və futlyar çıxarıb, toyuqdan başqa hamısını ayağı ilə pilləkənin arasından aşağı tökdü. Boşalmış çamadan da onların arxasınca uçdu. Onun yerə necə tappılı ilə dəydiyi eşidildi və çıxan səsdən qapağının qopduğu hiss olundu.

Sonra kürən quldur toyuğun qılçasından tutub, onu Poplavskinin pəysərinə nə təhər ilişdirdisə, Azazellonun əlində toyuğun ancaq qılçası qaldı. Məşhur yazıçı Lev Tolstoy çox doğru deyib ki, Oblonski-lərin evində aləm qarışmışdı. O indi də məhz belə deyirdi. Bəfi! Poplavskinin gözünün qabağında hər şey qarışdı. Gözllərindən qığılcım çıxdı, sonra gözllərinə çökən qaranlıq may gününü bir anlığa görünməz etdi və Poplavski əlində pasport pilləkənlə aşağı diyirləndi. Növbəti meydançada ayağı ilə pəncərənin şüşəsini sındırıb pilləkəndə oturdu. Qılçasız toyuq onun yanında yerə dəyib, pilləkənin arasına düşdü. Yuxarıda qalmış Azazello bir anda toyuq budunu gəmirib, sümüyünü trikonun yan cibinə dürtüdü və mənzilə girib qapını zərbə çırpdı. Bu vaxt aşağıdan asta-asta qalxan adamın addım səsləri eşidildi.

Poplavski tələsik bir mərtəbə də enib, meydançadakı kiçik taxta divanda oturaraq nəfəsini dərdi.

Köhnə çesunça kostyumda, başına yaşıl lentli şax həsir şlyapa qoymuş, çox kədərli sifəti olan balaca, yaşlı bir kişi pilləkənləri qalxıb, Poplavskinin yanında ayaq saxladı.

– Vətəndaş, xahiş edirəm, deyəsiniz, – çesunça kostyumlu kişi qüssə ilə soruşdu, – əlli nömrəli mənzil haradadı?

– Yuxarıda! – Poplavski qısaca cavab verdi.

– Çox minnətdaram, vətəndaş, – balaca adam yenə qüssə ilə deyib yuxarı qalxdı, Poplavski isə durub aşağı qaçdı.

Sual olunur, yoxsa Maksimilian Andreyeviç günün günorta çağı ona qarşı vəhşicəsinə zorakılıq edən quldurlardan şikayət etmək üçün milisə tələsirdi? Yox, heç vəchlə, buna əmin ola bilərsiniz. Gedib milisə desin ki, eyneqli pişik indicə mənim pasportumu oxuyurdu, sonra triko geyinmiş bıçaqlı adam... yox, vətəndaşlar, Maksimilian Andreyeviç həqiqətən ağıllı adamdı!

Aşağı çatmışdı ki, çöl qapının lap yanında xırda bir otağa açılan qapı gördü. Qapının şüşəsi sınımışdı. Poplavski pasportu cibinə soxub, atılmış əşyalarını görmək ümidilə boylandı. Ancaq onlardan əsər-ələmət yox idi. Bunun onu nə qədər az kədərləndirdiyinə Poplavskinin özü də mat qaldı. Onu başqa bir maraqlı, cəlbədicə fikir məşğul edirdi – bu balaca adamın şəxsində lənətə gəlmiş mənzili bir daha sınısın. Doğrudan da: əgər mənzilin yerini soruşurdusa, demək, oraya ilk dəfəydi gedirdi. Çox güman, 50 №-li mənzildə yuva qurmuş dəstənin çənginə düşəcəkdə. Poplavskinin ürəyinə dammışdı ki, bu balaca adam tezliklə həmin mənzildən çıxacaq. Hansısa bacıoğlunun dəfninə Maksimilian Andreyeviç, əlbəttə, artıq hazırlaşmışdı, Kiyevə gedən qatarın vaxtına isə çox qalmışdı. İqtisadçı ətrafına boylanıb, özünü xırda otağa verdi. Bu vaxt lap yuxarıda qapı çırpıldı. “O içəri keçdi!” – Poplavski ürəyi əsə-əsə düşündü. Otaq soyuq idi, siçan və çəkmə qoxuyurdu. Maksimilian Andreyeviç ağac parçasının üstündə oturub, gözləmək qərarına gəldi. Yaxşı mövqə seçmişdi, balaca otaqdan altıncı blokun çöl qapısı aydınca görünürdü.

İntəhası, düşündüyündən çox gözləyəsi oldu. Nədənə pilləkəndə kimsəsizlik idi. Yaxşı eşidilirdi və nəhayət, beşinci mərtəbədə qapı çırpıldı. Poplavski nəfəsini içinə çəkdi. Hə, onun addım səsi. “Aşağı enir”. Bir mərtəbə aşağıda qapı açıldı. Addım səsi kəsildi. Qadın səsi. Kədərlə adamın səsi... hə, onun səsi idi... “Allah xatirinə, əl çək”ə oxşar bir şey dedi. Poplavskinin qulağı şüşənin qırıq yerindən çıxmışdı. Bu qulaq qadın gülüşünü aldı. Aşağı enən yeyin, cəld addım səsləri və budur, qadının çiyini gördü. Əlində müşəmbədən yaşıl əl çantası olan bu qadın çöl qapısından həyəətə çıxdı. Balaca adamın

addım səsləri isə təzədən eşidildi. “Qəribədi, o geri, mənzilə qayıdır. Budur bax, yenə yuxarıda qapı açıldı. Neyləyək, bir az da gözləyək”.

Bu dəfə çox gözləməli olmadı. Qapının səsi. Addımlar. Addım səsləri kəsildi. Bərk qışqırıq. Pişik miyoltusu. Aşağı enən cəld, xırda addım səsləri!

Poplavski axır ki, onu gördü. Şlyapasız, keçəlidə cırmaq yerləri və şalvarını tamam islatmış kədərlə adam dəli sifətində xaç çəkə-çəkə, donqudana-donqudana şütüyüb keçdi. O, qorxudan hara – içəri, ya çölə – açıldığını dərk etmədən çıxış qapısının dəstəyini dartmışdı, nəhayət, qapını birtəhər açıb, özünü günəşli həyəətə atdı.

Mənzilin sınağı başa çatmışdı, daha heç bir bacıoğlu və mənzil barədə düşünməyən, üzleşdiyi təhlükəni yadına saldıqca, canına vic-vicə düşən Maksimilian Andreyeviç yalnız üç kəlməni: “Hər şey aydıdı! Hər şey aydıdı!” – pıçıldaya-pıçıldaya həyəətə qaçdı. Bir neçə dəqiqədən sonra trolleybus iqtisadçı-planlaşdırıcını Kiyev vağzalına doğru aparırdı.

İqtisadçı aşağıdakı xırda otaqda oturduğu vaxt isə balaca adamın başına xoşagəlməz əhvalat gəlmişdi. Balaca adam Varyetenin bufetçisi Andrey Fokiç Sokov idi. Varyetedə istintaq getdiyi zaman Andrey Fokiç bir kənarda dayanıb heç nəyə qarışmırdı, vur-tut həmişəkindən bir az artıq kədərləndiyi hiss olunurdu, bundan əlavə, o, xidmətçi Karpovdan sehrəbazın harada qaldığını soruşmuşdu.

Beləliklə, mərtəbənin meydançasında iqtisadçıdan ayrılan bufetçi beşinci mərtəbəyə qalxıb, 50 №-li mənzilin zəngini basdı.

Qapını tez açdılar, ancaq bufetçi diksinib geri çəkildi və içəri tərəddüdlə girdi. Bunu anlamaq olardı. Qapını əynində krujevalı önlükdən və başında ağ saç sancağından savayı heç nə olmayan bir qız açmışdı. Yeri gəlmişkən, ayağında qızılı rəngdə tuflilər var idi. Boy-buxunu gözəl olan qızın boğazındakı qırmızı çapığı onun yeganə qüsuru saymaq olardı.

– Nəyi gözləyirsiniz, zəng edibsinizsə, keçin! – qız həyasız yaşıl gözlərini bufetçidən çəkmədən dedi.

Andrey Fokiç ufuldadı, gözlərini döydü və şlyapasını çıxarıb dəhlizə keçdi. Elə bu vaxt dəhlizdə telefon zəng çaldı. Utanmaz qulluqçu bir ayağını stula qoyub dəstəyi götürdü.

– Allo!

Bufetçi bilmirdi gözlərini harada gizlətsin, ayağının birini götürüb, o birini qoyaraq düşündü: “Ay səni, xaricinin qulluqçusuna bir bax! Tfu, ədəbsiz!” Və bu ədəbsizliyi görməmək üçün ətrafına baxmağa başladı.

İri, yarıqaranlıq dəhliz qeyri-adi əşyalarla, geyimlərlə dolu idi. Stulun başına astarı qumaşdan olan dəfn plaşı atılmışdı, güzgülü tumbanın üstünə qızıl dəstəyi parıldayan uzun qılinc qoyulmuşdu. Gümüş dəstəkli üç qılinc isə çətir, ya əl ağacı kimi clə-belə bir küncdə dururdu. Maral buyuzlarından qartal lələkli beretlər asılmışdı.

– Bəli, – qulluqçu telefonla danışdı, – necə? Baron Meygel? Eşidirəm. Bəli! Cənab artist bu gün evdədi. Bəli, sizi görməyə şad olar. Bəli, qonaqlar... Frak, ya qara pencek. Nə? Gecə on ikidə. – Qulluqçu söhbətini bitirib dəstəyi yerinə qoydu və bufetçidən soruşdu: – Sizə nə lazımды?

– Mən mütləq vətəndaş artisti görməliyəm.

– Necə? Elə şəxsən özünü?

– Özünü, – bufetçi qüسسə ilə cavab verdi.

– Soruşaram, – qulluqçu, görünür, tərəddüd edirdi və mərhum Berliozun kabinetinin qapısını açıb məlumat verdi: – Cəngavər, balaca bir adam gəlib, deyir, messiri görməliyəm.

– Qoy gəlsin, – kabinetdən Korovyevin yoğun səsi eşidildi.

– Qonaq otağına keçin, – qız elə adi tərzdə dedi ki, guya adam kimi geyinmişdi, qonaq otağının qapısını açıb özü dəhlizdən getdi.

Dəvət olunan yerə keçən bufetçini otağın bəzək-düzəyi o qədər heyrətləndirdi ki, hətta nə üçün gəldiyini də unuttu. İri pəncərələrin rəngli şüşələrindən (izsiz-soraqsız itmiş zərgor arvadının fantaziyası) kilşə işığına oxşayan qeyri-adi bir işıq süzülürdü. İsti yaz havasına baxmayaraq böyük, qədim buxarıda odun yanırdı. Ancaq otaq heç də isti deyildi, əksinə, içəri girən adamı zirzəmi nemişliyi vururdu. Qara pişik buxarının qabağındakı pələng dərisinin üstündə oturub, gözlərini qıyaraq, sakitcə alova baxırdı. Allahdan qorxan bufetçi stola baxanda diksindi: stola kilşə zərxdarəsi salınmışdı. Süfrəyə çoxlu yumru, toz basmış butulka düzülmüşdü. Butulkaların arasında boşqab parıldayırdı, o saat hiss olunurdu ki, təmiz qızıldandı. Qurşağında bıçaq olan balaca kürən adam buxarının yanında dayanıb, əlindəki uzun polad qılınca taxdığı ət tikələrini qızardırdı, ətin yağı ocağa damcı-

layırdı, tüstü bacadan çıxırdı. Otaqdan tək-cə qızardılan ətin yox, həm də tünd ətir və buxur qoxusu gəlirdi, buna görə də qəzetlərdən artıq Berliozun öldüyünü, onun harada yaşadığını bildiyindən, bufetçinin ağına gəldi ki, ola bilsin, Berlioz üçün yas mərasimi keçirilib, amma cəfəng bir fikir kimi bunu dərhal da başından qovdu.

Karıxmış bufetçi qəfil yoğun kişi səsi eşitdi:

– Mənə görə bir qulluğunuz?

Bu vaxt bufetçi ona lazım olan adamı qaranlıqda arayıb tapdı.

Cadugər döşəkçələr atılmış alçaq, çox geniş bir divanda uzanmışdı. Bufetçi artistin əynində yalnız qara tuman-köynək və şişburun qara tuflləri görə bildi.

– Mən, – bufetçi ağlamsındı, – Varyete teatrında bufetin müdiri-yəm...

Artist qiymətli daşlar bərq vuran əlini irəli uzadıb, sanki bufetçini danışmağa qoymamaq üçün, qızğıncasına danışmağa başladı:

– Yox, yox, yox! Daha danışma! Heç vaxtlə və heç vaxt! Sizin bufetdə ağzıma heç nə almaram! Canım-ciyərim, mən dünən sizin piştaxtanın yanından keçirdim, hələ də nə-rə balığı, qoyun pendirini unuda bilmirəm. Mənim əzizim! Qoyun pendiri göy rəngdə olmur, sizi kim-sə aldadıb. Pendir ağ olmalıdı. Bəli, bəs çay? Axı, bu çirkab suyudu! Mən öz gözlərimlə gördüm ki, pinti bir qız sizin böyük samovara vedrə ilə qaynamamış su tökür, di gəl bu vaxt çay süzməkdə davam edirdilər. Yox, əzizim, belə yaramaz!

– Üzr istəyirəm, – bu gözlənilməz hücumdan çəşən Andrey Fokiç dilləndi, – mən bu məsələyə görə gəlməmişəm, nə-rə balığının bu söhbətə dəxli yoxdu.

– Əgər balıq xarab olubsa, necə yəni dəxli yoxdu!

– Bir az köhnə nə-rə balığı göndərmişdilər, – bufetçi dedi.

– Əzizim, bu, cəfəngiyatdı!

– Nədi cəfəngiyat?

– Köhnə deməyin – budur cəfəngiyat! Köhnə olmur. Nə-rə balığı köhnədirsə, demək, iylenib!

– Bağışlayın... – onunla öcəşən artistdən canını necə qurtarmağı bilməyən bufetçi yenə ağzını açdı.

– Bağışlaya bilmərəm, – o, sərt şəkildə dedi.

– Mən bu məsələyə görə gəlməmişəm! – bufetçinin qanı lap qaralmışdı.

– Buna görə gəlməmişiniz? – əcnəbi sehrbaz təəccübləndi. – Sizi başqa nə iş mənim yanıma gətirə bilər? Əgər yaddaşım məni aldatmırsa, sizin sənətə yaxın olan şəxslərdən yalnız bir markitant¹ qadınla dostluq etmişəm, ancaq bu da elə çoxdan olub ki, onda siz hələ dünyada yox idiniz. Amma mən şadam. Azazello! Cənab bufet müdirinə kətill ver.

Ət qızardan adam dönüb, öz köpək dişlərilə bufetçini dəhşətə gətirdi və alçaq palıd kətillərdən birini cəld ona verdi. Oturmaq üçün otaqda başqa bir şey yox idi.

Bufetçi:

– Çox minnətdaram, – deyib oturanda, kətillin dal ayağı xırıltı ilə qırıldı, bufetçi arxası üstə döşəməyə dəyib ağrıdan ufuldadi. Yıxılarda qarşıdakı kətillə toxundu və onun üstündəki qırmızı çaxırla dolu badəni şalvarına dağıtdı.

Artist ucadan dedi:

– Ay! Əzilmədiniz ki?

Azazello bufetçiyə qalxmağa kömək edib, ona başqa kətill verdi. Ev sahibinin şalvarı çıxarıb, ocağın qırağında qurutmaq təklifindən bufetçi dörd dolu səslə imtina etdi və yaş tuman-köynəkdə, yaş palarda özünü çox pis hiss edərək, ehtiyatla başqa kətillə oturdu.

– Mən alçaqdan oturmağı xoşlayıram, – artist dedi, – alçaqdan yıxılmaq elə də qorxulu deyil. Hə, deməli, sözümlər nəre bəliqində qaldı? Mənim əzizim! Təzə, təzə və təzə – hər bir bufetçinin şüarı, bax, bu olmalıdı. Hə, buyurun dadına baxın...

Bu vaxt bufetçinin qarşısında, buxarıdan düşən qıpqırmızı işıqda qılınc bərq vurdu və Azazello qızıl boşqaba cızıldayan tikə qoydu, üstünə limon suyu sıxıb, bufetçiyə ikidişli qızıl çəngəl uzatdı.

– Minnətdaram... mən...

– Yox, yox, dadına baxın!

Bufetçi nəzakət xatirinə tikəni ağzına qoydu və o saat hiss etdi ki, doğrudan da, çox təzə, ən əsası da, çox dadlı bir tikə yeyir. Ancaq dadlı, şirəli əti çeynədiyi yerdə bufetçi az qaldı boğulub ikinci dəfə yıxılsın. Qonşu otaqdan iri qara bir quş uçub, qanadını yavaşca bufetçinin keçəlinə toxundurdu. Buxarının yanındakı saat qoyulmuş rəfə qonanda, quşun bayquş olduğu bilindi. “Allah, sən saxla! – bütün bufetçilər kimi əsəbi olan Andrey Fokiç düşündü, – mənzilə bax da!”

¹ Markitant – XVIII-XIX əsrlərdə orduda yeyinti şeyləri satan adam

– Bir badə çaxır! Ağ, qırmızı? Günün bu vaxtında hansı ölkənin çaxırına üstünlük verirsiniz?

– Minnətdaram... mən içmirəm...

– Çox nahaq! Onda bəlkə zər ataq? Yoxsa başqa oyunları xoşlayırsınız? Domino, kart?

– Oynamıram, – bufetçi artıq yorulmuşdu.

– Lap pis, – ev sahibi nəticə çıxartdı, – özünüz bilin, içkidən, qumardan, gözəl qadınlarla təmasdan, yemək-icmək məclislərindən qaçan kişilərə şübhə ilə baxıram. Belə adamlar ya ağır xəstədilər, ya da ətrafındakılara gizlicə nifrət edirlər. Hərçənd, istisna da mümkündür. Ziyafətdə mənimlə bir yerdə oturan adamlar arasında əclafılar da olub! Yaxşı, nə məsələ ilə bağlı gəlibsiniz?

– Dünən siz fokus göstərmişsiniz...

– Mən? – sehrbaz heyrləndi, – insafınız olsun. Bu heç mənə yaraşmaz!

– Bağışlayın, – bufetçi özünü itirdi, – axı, magiya seansı...

– Hə, əlbəttə, əlbəttə! Mənim əzizim! Sizə bir sirr açım: mən heç də artist deyiləm, mən, sadəcə, Moskvalıları ellikdən görmək istəyirdim, bunun üçün də ən münasib yer teatr idi. Elə mənim dəstəm də, – o, pişiyi göstərdi, – bu seansı təşkil etdi, mən isə vur-tut oturub Moskvalılara baxdım. Əsəbiləşməyin, bəs sizi bu seansla bağlı mənim yanıma nə gətirib?

– Bilirsiniz, tavandan tökülənlərin arasında pullar da var idi, – bufetçi səsinə yavaşdıb, çəkinə-çəkinə ətrafına boylandı, – onların hamısını göydəce tuturdular. Bir də gördüm, cavan bir adam bufetə gəlib onluq uzatdı, mən də ona səkkiz rubl yarım qaytardım... Sonra bir başqası gəldi.

– Yenə cavan adam?

– Yox, yaşlı. Üçüncü, dördüncü. Hamısına qalıq qaytardım. Bu gün isə kassaya baxdım, gördüm, pul adına aldığımdan hamısı kağızdi. Bufet yüz doqquz rubl ziyanda qalıb.

– Ay-ay-ay! – artist bərkəndə dedi, – doğrudanmı onlar elə biliblər bu əsil puldu? Mən düşünürəm ki, onlar bunu bilərəkdən ediblər.

Bufetçi qüسسə ilə yan-yörəsinə baxıb heç nə demədi.

– Doğrudanmı firildəçilərimiz? – sehrbaz həyəcanla qonaqdan soruşdu, – doğrudanmı Moskvalıların arasında firildəçilər var?

Bunun cavabında bufetçi elə acı-acı dülümsədi ki, şübhə yeri qalmadı: bəli, moskvalıların arasında fırıldaqçılar var.

– Bu, alçaqlıqdır! – Voland hiddətləndi, – siz kasıb adamsınız... siz, axı, kasıbsınız?

Bufetçi başını çiyinə qısdı, bəlli oldu ki, o, kasıbdır.

– Sizin nə qədər saxlancınız var?

Sual canıyananlıqla verilmişdi, ancaq hər halda, belə sualı nəzakətli saymaq olmazdı. Bufetçi duruxdu.

– Beş əmanət kassasında iki yüz qırx doqquz min rubl, – qonşu otaqdan xırıltılı səs cavab verdi, – evdə isə döşəmənin altında iki yüz dəne onluq qızıl.

Bufetçi elə bil oturduğu kətilə yapışdı.

– Əlbəttə, bu elə bir məbləğ deyil, – Volandın qonağa ürəyi yandı, – ancaq əslində o da sizə lazım olmayacaq. Siz nə vaxt öləcəksiniz?

Bu yerdə bufetçi hiddətləndi.

– Bu heç kimə məlum deyil və bunun heç kimə dəxli yoxdu, – o dedi.

– Əlbəttə, məlum deyil, – yenə kabinetdən həmin murdar səs eşidildi, – böyük işdi, guya mənim üçün Nyutonun binomu olub! O, doqquz ay sonra, gələn ilin fevralında Birinci MDU-nun klinikasının dördüncü palatasında ciyər xərçəngindən öləcək.

Bufetçinin rəngi saraldı.

– Doqquz ay, – Voland fikrində hesabladı, – iki yüz qırx doqquz min... Yuvarlaqlaşdırsa, aya iyirmi yeddi min düşür? Azdı, ancaq sadə yaşamaq üçün kifayət edər. Hələ onluq qızillər də var.

– Onluqları xərcləməyə imkan olmayacaq, – yenə həmin səs söhbətə qarışıb, bufetçinin ürəyinə üşütmə saldı, – Andrey Fokiç ölən kimi evi sökəcəklər, onluq qızillər Dövlət Bankına veriləcək.

– Klinikada yatmağı heç sizə məsləhət görməzdim, – artist sözüne davam etdi, – ələcsiz xəstələrin iniltisi, xorultusu altında palatada ölməyin nə mənası? Bu iyirmi yeddi minə kef məclisi qurub, zəhər içib sərxoş gözəllərin, zirək dostların əhatəsində, musiqi sədaları altında dünyadan köçmək yaxşı olmazmı?

Sakitcə oturan bufetçi çox qocalmışdı. Gözlərinin altı qaralmış, yanaqları, çənəsi sallanmışdı.

– Deyəsən, fikrə gedibsiniz, – ev sahibi ucadan dedi, – işə keçək. Həmin kağızları göstərin.

Bufetçi həyəcanlı halda cibindən bağlamını çıxartdı və quruyub qaldı. Qəzetin arasındakı onluqlar idi.

– Mənim əzizim, siz, doğrudan da, xəstəsiniz, – Voland çiyinlərini çəkərək dedi.

Bufetçi dəli kimi gülümsəyərək kətildən qalxdı.

– Bəs, – o kəkələdi, – bəs onlar yenə dönüb...

– Hm... – artist fikrə getdi, – onda yenə yanımıza gəlin. Göz üstə yeriniz var! Tanış olmağımıza şadam.

Bu yerdə Korovyev kabinetdən sıçradı və bufetçinin qolundan yapışıb, silkələyə-silkələyə yalvardı ki, hamıya, hamıya salam çatdırın. Bir şey anlamayan bufetçi dəhlizə tərəf getdi.

– Gella, yola sal! – Korovyev qışqırdı.

Çılpaq kürən qız yenə dəhlizdə göründü. Bufetçi qapıdan sivişib, “sağ olun” deyərək, kefli kimi getdi. Bir az aşağı düşüb dayandı, pilləkəndə oturub bağlamını çıxartdı, yoxladı – onluqlar yerində idi.

Bu vaxt həmin meydançaya açılan qapıdan yaşıl çantalı bir qadın çıxdı. Pilləkəndə oturub, onluqlara key-key baxan adamı görəndə, gülümsəyərək dalğın halda dedi:

– Belə də bina olar! Səhərin gözü açılmamış bu da keflənib. Yenə pilləkənin şüşəsini sındırıblar, – bufetçiyə diqqətlə baxıb əlavə etdi: – Ey, vətəndaş, nə çox onluğun var. Mənimlə bölüşdürəydin! Hə?

– Əl çək məndən, allah xatirinə, – bufetçi qorxusundan pulu tələsik gizlətdi. Qadın güldü:

– Cəhənnəm ol, simic! Mən zarafat eləyirdim, – deyib aşağı düşdü.

Bufetçi yavaşca qalxdı, şlyapasını düzəltmək üçün əlini yuxarı qaldıranda bildi ki, şlyapa başında yoxdu. Heç geri qayıtmaq istəmir, ancaq şlyapaya heyfi gəldi. Bir az tərəddüddən sonra geri qayıdıb zəngi basdı.

– Yenə nə istəyirsiniz? – lənətə gəlmiş Gella ondan soruşdu.

– Şlyapamı unutmuşam, – bufetçi keçəlini göstərərək pıçıldadı. Gella dönəndə, bufetçi fikrində tüpürüb, gözlərini yumdu. Gözlərini açanda, Gella ona şlyapasını, bir də qara dəstəklili qılıncı uzatdı.

– Mənim deyil, – bufetçi qılıncı geri itələyib, tez şlyapasını geyinərək yavaşca dedi.

– Məgər siz qılıncsız gəlmişdiniz? – Gella təəccübləndi.

Bufetçi nəse donqudanıb tez aşağı düşdü. Başında nəyə görə narahatlıq hiss etdi, həm də şlyapada çox isti idi; o, şlyapanı çıxartdı və qorxudan hoppanıb astadan qışqırdı. Əlində didilmiş xoruz lələkli məxmər beret var idi. Bufetçi xaç çəkdi. Elə o an beret miyoldayıb, qara pişiyə çevrildi, təzədən Andrey Fokiçin başına sıçrayıb, caynaqlarını onun keçəlinə ilişdirdi. Bufetçi dəhşətli bir qışqırıq qoparıb, aşağı qaçmağa başladı, pişik isə onun başından düşüb, pilləkənlə yuxarı götürüldü.

Bufetçi havaya çıxıb, cəld darvazaya tərəf qaçdı və şeytan yuvası olan 302 №-li lənətə gəlmiş binanı həmişəlik tərk etdi.

Sonra onun başına nə gəldiyi yaxşı məlumdur. Bufetçi darvazadan çıxıb, nəse axtarırmış kimi döyükdü. Bir dəqiqə keçmiş o artıq küçənin oks tərəfindəki aptekdə idi. Elə ağzını açıb: “Xahiş edirəm, deyin...” – söyləmişdi ki, piştaxta arxasındakı qadın qışqırdı:

– Vətəndaş! Sizin ki başınız tamam yarıq-yarıqdı!..

Beş dəqiqə sonra başı tənziflə sarınmış bufetçi bildi ki, ciyər xəstəlikləri üzrə ən yaxşı mütəxəssislər professor Bernadski və Kuzmin hesab edilir, kimin daha yaxınlıqda olduğunu soruşub, Kuzminin bir heyət o yandakı balaca ağımsov malikanədə yerləşdiyini eşidəndə sevincək oldu və iki dəqiqə keçmiş artıq həmin malikanəyə çatmışdı. Qədim, ancaq çox səliqə-sahmanlı bir bina idi. Bufetçinin qarşısına ilk çıxan, ondan şlyapasını almaq istəyən, ancaq şlyapası olmadığından, dişsiz ağzını marçıldada-marçıldada aralanıb gedən qoca daye oldu.

Onun əvəzinə güzgünün yanında, tağın altında orta yaşlarında bir qadın peyda oldu, o saat da bildirdi ki, növbədə on doqquzuncu olacaq, ondan tez mümkün deyil. Bufetçi xilas yolunun nədə olduğunu dərhal anladı. Üzgün baxışlarla sütunun arxasına, üç adamın dayandığı dəhlizə tərəf boylamb pıçıldadı:

– Ölümçül xəstəyəm...

Qadın şübhə ilə bufetçinin sarğılı başına baxıb, tərəddüd edərək dedi:

– Nə olar, keçin... – və bufetçini sütunun arxasına buraxdı.

Elə həmin an qarşı tərəfdəki qapının arasından qızılı sağanaqlı eynek parıldadı və xalatlı qadın dedi:

– Vətəndaşlar, bu xəstə növbəsiz keçəcək.

Bufetçi göz açıb-yumunca özünü professor Kuzminin kabinetində gördü. Bu uzunsov otaqda qorxulu, təntənəli və tibbə aid heç nə yox idi.

– Sizə nə olub? – professor Kuzmin məlahətli bir səsle soruşub, onun sarınmış başına bir qədər heyecanla baxdı.

– İndicə mötəbər bir mənbədən öyrəndim ki, – bufetçi şüşənin altındakı dəstə halında çəkilmiş fotosəkilə qorxa-qorxa baxdı, – gələn ilin fevralında qara ciyər xərçəngindən öləcəm. Yalvarram, əlac edin.

Professor Kuzmin kreslonun dəri örtüklü qotik üslublu hündür söykənəcəyinə yayxandı.

– Bağışlayın, sizi anlamıram... siz həkim yanından gəlersiz? Başınız niyə sarıqlıdı?

– Nə həkim?.. Həkimə min şükür!.. – birdən dişləri şaqqıldadı. – Başına isə fikir verməyin, onun dəxli yoxdu, – bufetçi dedi, – baş cəhənnəm olsun, onluq heç nə yoxdu. Xahiş edirəm, ciyər xərçənginə əlac edin.

– Bağışlayın, axı, bunu kim sizə deyib?

– Ona inanın, – bufetçi coşqunluqla xahiş etdi, – o bilir.

– Heç nə anlamıram, – professor çiyinlərini çəkib, kreslosunu stoldan geri sürüşdürdü. – Sizin haçan öləcəyinizi o necə bilirdi? Üstəlik də, həkim deyil!

– Dördüncü palatada, – bufetçi cavab verdi.

Bu yerdə professor xəstəyə, onun başına, yaş şalvarına baxıb düşündü: “Bircə bu çatmırdı! Dəlidi!” Soruşdu:

– Siz ara qırsınız?

– Dilimə də dəyməyib, – bufetçi dedi.

Bir dəqiqə sonra o soyunub, müşəmbəli soyuq taxtda uzanmışdı və professor onun qarnını əlledirirdi. Demək lazımdır ki, bu da bufetçinin kefini xeyli açdı. Professor qəti surətdə bildirdi ki, indi, hər halda, indiki məqamda bufetçidə xərçəng xəstəliyinin heç bir əlaməti yoxdur. Ancaq əgər belədirsə... əgər qorxursa, hansısa bir fırldaqçı onu qorxudubsa, bütün analizləri verməli... Hara gedəcəyini, nə aparacağını izah edə-edə professor kağız parçalarına nəse yazdı. Bundan başqa, bufetçiyə əsəblərinin tamam pozulduğunu deyib, professor-nevropatoloq Burenin yanına getməsi üçün ona məktub verdi.

– Sizə neçə verməliyəm, professor? – bufetçi qalın pul kisəsini çıxararaq məlahətli və titrək səslə soruşdu.

– Kefiniz nə qədər istəyir, – professor qısaca dedi.

Bufetçi otuz rubl çıxarıb stola qoydu, sonra isə cingildəyən qəzet bükülüsünü, pişik kimi ehmalca, onluqların üstünə qoydu.

– Bəs bu nədi? – Kuzmin bığının ucunu burdu.

– Çəkinməyin, vətəndaş professor, – bufetçi astadan dedi, – yalvarıram, xərçəngə əlac edin.

– Qızılınızı götürün burdan, – professor məğrurcasına dedi, – yaxşı olar əsəblərinizi qoruyasınız. Elə sabah sidik analizi verin, çox çay içməyin, yeməyi də tamam duzsuz eləyin.

– Hətta şorbaya da duz tökməyim? – bufetçi soruşdu.

– Heç nəyə tökməyin, – Kuzmin bərk-bərk tapşırırdı.

– Ehh!.. – bufetçi qüssə ilə professoru baxa-baxa onluq qızılları götürüb, dalı-dalı qapıya tərəf getdi.

Həmin axşam professorun xəstəsi az oldu və şər qarışanda axırınıcını yola saldı. Professor xalatını soyunanda, bufetçinin onluqları qoyduğu yerə baxdı və onluqlar əvəzinə “Abrau-Dyurso” şüşəsinin üç dənə etiketini gördü.

– Gəl indi baş çıxar! – Kuzmin xalatını döşəmə ilə sürüyərək, kağızı əlilə yoxlaya-yoxlaya mızıldadı, – demə, o, təkçə şizofrenik yox, üstəlik də oğru imiş! Ancaq başa düşürəm, məndən nə istəyirdi? Doğrudanmı, sidik analizi üçün kağız? Ax! O, paltomu oğurlayıb! – Yenə xalatın bir qolu geyinəkli dəhlizə cumdu. – Kseniya Nikitişna! – qapının ağzında bağırırdı, – görün, paltó yerindədirmi?

Aydın oldu ki, paltó yerindədi. Ancaq professor, nəhayət, xalatını soyunub stolun yanına qaydanda, ayaqları elə bil parketə mıxlandı. Etiketlərin olduğu yerdə kimsəsiz, zavallı bir pişik balası büzüşüb, süd tökülmüş boşqabın böyründə miyoldayırdı.

– Bağışlayın, bu nə deməkdidi?! Bu artıq... – hiss etdi ki, peysəri buzlayıb.

Professorun astadan çəkdiyi fəryada Kseniya Nikitişna qaçıb gəldi və pişik balasını, əlbəttə, xəstələrin hansınısa qoyub getdiyini, professorların başına belə əhvalatların tez-tez gəldiyini deməklə, onu tamam sakitləşdirdi.

– Yəqin kasıb yaşayırlar, – Kseniya Nikitişna izah etdi, – bizim isə, əlbəttə...

Pişiyi kimin qoyub getdiyini fikirləşib tapmağa çalışdılar. Mədəsində yara olan qarıdan şübhələndilər.

– Əlbəttə, odur, – Kseniya Nikitişna dedi, – yəqin belə düşünüb: mən, onsuz da, ölürəm, pişik yazıqdır.

– Dayanın görüm! – Kuzmin qışqırdı, – bəs süd?! Südü də o gətirib? Özü də boşqabda?!

– Şüşədə gətirib, burada boşqaba töküb, – Kseniya Nikitişna izah etdi.

– Hər halda, pişiyi də, boşqabı da götürün, – Kuzmin özü Kseniya Nikitişnanı qapıya qədər ötürdü. O qayıdanda vəziyyət dəyişmişdi.

Xalata mismardan asanda, professor həyətdə gülüş səsi eşidib boylandı və təbii ki, quruyub qaldı. Bircə alt köynəyində olan qadın qarşı tərəfdəki fligelə qaçıb girdi. Professor hətta onun adını da bilirdi – Mariya Aleksandrovna. Balaca oğlan uğunub getmişdi.

– Bu nə deməkdidi? – Kuzmin ikrahla dedi.

Bu vaxt qızının divarın o üzündəki otağında patefon “Alliluyya” fokstrotu çaldı və elə həmin an professorun arxasında sərçə cikkildədi. O dönüb stolun üstündə hoppanıb-düşən iri sərçəni gördü.

“Hm... sakit... – professor düşündü, – mən pəncərənin qarşısından çəkiləndə, o içəri girib. Hər şey qaydasındadı”, – professor özünü inandırmağa çalışdı, ancaq hiss etdi ki, elə bu sərçənin ucbatından heç nə qaydasında deyil. Professor ona diqqətlə baxıb, o saat əmin oldu ki, bu, elə də adi sərçə deyil. Murdar sərçə əməllicə ədəbazlıq edərək, sol ayağının üstünə əyilir, ayağını sürüyüb duruxur, bir sözlə, piştaxta arxasındakı sərxoş kimi patefonda çalınan musiqi sədalari altında fokstrot oynayırdı. Həyasızcasına professoru baxa-baxa əməllicə ədəbsizlik edirdi. Kuzmin əlini telefonun dəstəyinə uzatdı ki, öz kurs yoldaşı Bureyə zəng edib soruşsun, adamın altmış yaşında belə sərçə görməsi və başın qəfil gicəllənməsi nə deməkdidi?

Sərçə isə bu vaxt hədiyyə edilmiş mürəkkəbqabına qonub, onu murdarladı (zarafat etməmə), sonra yuxarı qalxıb havada dayandı və sanki poladdan olan dimdiyini 94-cü il universitet buraxılışının fotosəklinin şüşəsinə zərblə cırparaq onu sındırdı və pəncərədən uçub getdi. Professor başqa nömrə yığdı, Burenin əvəzinə zəli kontoruna zəng vurub dedi ki, danışan Kuzmində və xahiş etdi, indi onun evinə zəli göndərsinlər.

Professor dəstəyi yerinə qoyub, yenə stola sarı çevrildi və çığırdı. Stolun arxasında sumkasının üstünə "Zəlilər" yazılmış başı yaylıqlı şəfqət bacısı oturmuşdu. Baxışlarını qadının ağzından çəkmədən professor çığırdı. Qulağın dibinə çatan, bir köpək dişi olan əyri ağız – kişi ağızı idi. Tibb bacısının gözləri cansızdı.

– Pulları mən yığışdıracam, – tibb bacısı yoğun kişi səs ilə dedi, – burada tökülüb qalmasına ehtiyac yoxdu. – Qanadı ilə etiketləri yığışdırıb, havada əriyərək yox olmağa başladı.

İki saat keçdi. Professor yataq otağındakı çarpayıda oturmuşdu, gicgahlarından, qulaqlarının dalından və boynundan zəlilər asılmışdı. Kuzminin ipək üz çəkilmiş adyala bükülü ayaqlarının ucunda bıçığı ağarmış Bure oturub, canıyananlıqla Kuzminə baxırdı və təskinlik verirdi ki, bunların hamısı boş şeydi. Bayırda artıq qaranlıq düşmüşdü.

Həmin gecə Moskvada özgə hansı əcaib-qəraib işlər baş verdiyini biz bilmirik və əlbəttə, öyrənmək fikrində də deyilik, üstəlik, bu doğruçu söhbətimizin ikinci hissəsinə keçmək vaxtı yetişib. Arxamca, oxucum!

BİRİNCİ HISSƏNİN SONU

İKİNCİ HISSƏ

XIX FƏSİL

Marqarita

Arxamca, oxucu! Kim sənə deyib ki, dünyada həqiqi, möhkəm, əbədi məhəbbət yoxdu? Yalançının murdar dilini kəsərlər!

Arxamca, oxucum, yalnız mənim arxamca, mən sənə belə məhəbbəti göstərəcəm!

Yox! Gecə yarıdan keçəndə xəstəxanada İvanuşkaya deyəndə ki, o məni unudub, master səhv eləyirdi. Belə şey ola bilməzdi. O, masteri, əlbəttə, unutmamışdı.

Ən əvvəl, masterin İvanuşkadan gizlətdiyi sirri açaq. Onun sevgilisinin adı Marqarita Nikolayevna idi. Marqarita haqqında masterin bədbəxt şairə dediklərinin hamısı həqiqət idi. Bura bir şeyi də əlavə etmək lazımdı: əminliklə demək olar ki, qadınların əksəriyyəti öz həyatını Marqarita Nikolayevnanın həyatı ilə dəyişmək üçün çox şeydən keçərdi. Otuz yaşlı, sonsuz Marqarita görkəmli, üstəlik də, dövlət əhəmiyyətli mühüm bir kəşf etmiş mütəxəssisin arvadı idi. Onun əri gənc, qeşəng, xeyirxah, vicdanlı adamdı və öz arvadını həddindən artıq sevirdi. Marqarita Nikolayevna əri ilə Arbat yaxınlığındakı dar küçələrin birində, bağın içində yerləşən gözəl malikanənin üst hissəsini başdan-başa tutmuşdular. Füsunkar yerdi! Həmin bağa getmək istəyən hər bir adam buna əmin ola bilər! Qoy mənə müraciət etsin, mən ona ünvanı deyərəm, yolu göstərəm – malikanə hələ də öz yerində durur.

Marqarita Nikolayevnanın pula ehtiyacı yox idi. Marqarita Nikolayevna üreyi istədiyi hər şeyi ala bilərdi. Ərinin tanışları arasında maraqlı adamlara da rast gəlirdi. Marqarita Nikolayevna əlini ağdan qaraya vurmamışdı. Marqarita Nikolayevna kommunal mənzildə yaşamağın dəhşətlərindən xəbərsizdi. Əlqərəz... o,

xoşbəxtdimi? Heç vəclə! On doqquz yaşında ərə gedib malikanəyə gələndən xoşbəxtlik nə olduğunu bilməmişdi. Allahlarım, allahlarım mənim! Axı, bu qadına nə lazımdı?! Gözləri həmişə anlaşılmaz bir işartı ilə yanan bu qadına, o vaxt yazda əlində küsdüm ağacının güllərini tutmuş, bir gözü azca çöp olan bu ifritəyə nə lazımdı? Bilmirəm. Mənə məlum deyil. Görünür, o düz demişdi, ona nə qotik üslubda tikilmiş malikanə, nə ayrıca bağ, nə də pul lazımdı, ona təkəcə master lazımdı. O, düz deyirdi, o, masteri sevirdi. Dediği vaxt qayıtmayan əri ilə danışmağa, xoşbəxtlikdən, macal tapmayıb, səhərisi masterin evinə gələrək, onu artıq tapmayan Marqaritanın hansı hissələr keçirdiyini düşünəndə, hətta mənim, doğruçu hekayətçinin, ancaq yad adamın belə ürəyi sıxılır.

O, master haqqında nəse öyrənmək üçün əlindən gələni etdi və əlbəttə, heç nə öyrəne bilmədi. Malikanəyə qayıdıb yenə əvvəlki yerində yaşamağa başladı.

– Hə, hə, hə, yenə həmin səhvdi! – Marqarita qışda sobanın böyründə oturub, alova baxa-baxa deyirdi: – Niyə mən o gecə onun yanından getdim? Niyə? Axı, bu, ağılsızlıqdı! Söz verdim kimi, səhərisi qayıtdım, ancaq artıq gec idi. Hə, bədbəxt Levi Matvey kimi mən çox gec qayıtdım!

Əlbəttə, bu sözlərin hamısı mənasız idi, guya həmin gecə masterin yanında qalsaydı nə deyişəcəkdi? Gülməli idi! – deyirdik, ancaq ümitsiz vəziyyətə salınan qadının qarşısında bunu etmərik.

Marqarita Nikolayevna bütün qışı bu əzablarla keçirib yazı çıxırdı. Cadugərin gəlişilə Moskvada hər cür qəribə həngəmələrin baş verdiyi həmin gün, Berliozun dayısının təzədən Kiyevə qovulduğu, mühəsinin həbs olunduğu və başqa bir çox səfeh, anlaşılmaz hadisələrin baş verdiyi cümə günü Marqarita günortaya yaxın malikanənin qülləsinə baxan yataq otağında yuxudan oyandı.

Əksər vaxtlarda olduğu kimi, Marqarita yuxudan oyanıb ağlamadı, çünki bu gün axır ki, nəyinsə baş verəcəyi ürəyinə dammışdı. Bu duyğunun yoxa çıxacağından qorxub, onu ürəyində əzizləməyə, həvəsləndirməyə başladı.

– Mən inanıram! – Marqarita həyəcanla pıçıldadı. – Mən inanıram! Nəse olacaq! Olmaya bilməz, çünki mən axı nəyə görə ömrü boyu əzab çəkməliyəm? Boynuma alıram ki, yalan danışmışam, aldatmışam, adamlardan gizlin həyatım olub, ancaq buna görə adamı

belə qəddarcasına cəzalandırmaq olmaz. Mütləq nəse baş verəcək, çünki heç nə əbədi olaraq davam eləyə bilməz. Bundan başqa, mənim yuxum çin olur, buna inanıram.

Marqarita Nikolayevna gün işığı süzülən qırmızı qumaş pərdələrə baxaraq, qısa, buruq saçlarını üçtəylü güzgünün qabağında darayadara, narahat halda pıçıldayırdı.

Bu gecə Marqarita, doğrudan da, qəribə yuxu görmüşdü. Məsələ onda idi ki, əzab içində keçən qış günlərində o heç vaxt masteri yuxuda görməmişdi. Master gecələr onu rahat buraxırdı və o yalnız gündüzlər əzab çəkirdi. İndi isə yuxusuna girmişdi.

Marqarita yuxusunda yazın ilk çağları tutqun göyün altında qəmli, cansıxıcı, naməlum bir yer görmüşdü. Bozumtul səmanı topa-topa buludlar bürümüşdü, buludlardan aşağıda isə zağcalar səssizcə uçurdu. Əyri bir körpü idi. Körpünün altından kiçik, bulanıq çay axırdı. Kədərli, solğun, yarıçılpaq ağaclar, tənha ağcaqovaqdı, uzaqda, hansısa bostanın arxasında, ağacların arasında tirdən tikilmiş evdi, – ya ayrıca bir mətbəx idi, ya hamam, ya Allah bilir nə. Ətraf o qədər cansız, o qədər qəmli idi ki, körpünün yanındakı ağcaqovaqdan özünü asmağın gəlirdi. Nə bir udum meh var, nə buludlar tərənir, nə bir insan var. Canlı adam üçün əsil cəhənnəmdi!

Ancaq təsəvvür edin, tirdən tikilən bu evin qapısı açılır və o, peyda olur. Çox uzaqdadı, amma onu aydınca görür. Üst-başı cırıq-cındır, bilmək olmur əyninə nə geyinib. Saçları pırtılaşmış, üzünü tük basıb. Qızarmış gözləri narahatdı. Ona əl edir, çağırır. Havasızlıqdan boğula-boğula kəsəklərin içi ilə ona tərəf qaçdığı yerdə, Marqarita oyandı.

“Bu yuxu yalnız iki şeydən birini bildirir, – Marqarita Nikolayevna düşündü, – o əgər ölübsə və məni çağırırsa, demək, mənim arxamca gəlib və mən tezliklə öləcəm. Bu çox yaxşıdı, çünki onda əzablarım sona çatır. Əgər sağdırsa, onda yuxu onu bildirir ki, o özünü mənim yadıma salır! O demək istəyir ki, biz hələ görüşəcəyik. Hə, biz çox tezliklə görüşəcəyik”.

Marqarita həmin həyəcanlı vəziyyətdə də geyinib, özünü inandırmağa çalışdı ki, əslində hər şey çox uğurlu alınır və belə uğurlu məqamlardan bacarıb istifadə etmək lazımdı. Əri üç günlüyə əzamiyyətə getmişdi. Üç gün onun ixtiyarı özündə idi, kefi istədiyini düşünməyə, xoşladığı şey haqqında xəyala dalmağa heç kim ona

mane olmayacaqdı. Malikanənin üst mərtəbəsindəki beş otaq, Moskvada on minlərlə adamın qibte eləyə biləcəyi bütün bu mənzil onun tam ixtiyarındadı.

Ancaq üç gün sərbəstlik qazanan Marqarita bu dəbdəbəli mənzildə heç də ən yaxşı yeri seçmədi. Çay içib, iki böyük şkafda çamaşanların və müxtəlif köhnə-köşkülün saxlandığı pəncərəsiz, qaranlıq otağa keçdi. Çöməlib onlardan birinin alt siyirməsini çəkdi və ipək parça kəsiklərinin altından həyatda ona ən əziz olan şeyi çıxartdı. Marqaritanın əlindəki masterin fotosəkli, onun adına on min rubl qoyulmuş əmanət kitabçası, papiros kağızlarının arasına sərilmiş qurumuş qızılgül ləçəkləri və aşağısı yanımış dəftər olan qəhvəyi üzlü köhnə albom idi.

Marqarita Nikolayevna bu sərvətlə öz yataq otağına qayıtdı, fotosəkli üçtəylü güzgüyə söykəyib, alovun korladığı dəftəri dizinin üstündə tutaraq, yanandan sonra əvvəli, axırı olmayan səhifələri oxuya-oxuya bir saata yaxın beləcə oturdu: "...Aralıq dənizi tərəfdən gələn qaranlıq, prokuratorun nifrət etdiyi şəhəri örtüdü. Məbədi qorxunc Antoni qalasının bürclərilə birləşdirən asma körpülər yoxa çıxdı, çökən zülmət hippodrom üzərindəki qanadlı allahları, bürclü Xasmoney sarayını, bazarları, karvansaraları, küçələri, nohurları görünməz etdi... Yerşalaim – böyük şəhər dünyada heç olmayıbmiş kimi yoxa çıxdı..."

Marqarita arxasını da oxumaq istəyirdi, ancaq yanib qaralmış səhifədə daha heç nə oxunmurdu.

Marqarita Nikolayevna göz yaşını silərək, dəftəri kənara qoyub, dirsəklərini güzgünün altındakı stola söykədi və gözünü şəkildən çəkmədən bir xeyli oturdu. Sonra göz yaşları qurudu. Marqarita öz var-dövlətini səliqə ilə yığışdırdı, bir neçə dəqiqə keçmiş onlar artıq yenə ipək parçaların altında gizlədilmişdi və qaranlıq otaqda qıfıl sıqqıltı ilə bağlandı.

Marqarita Nikolayevna gəzməyə getmək üçün dəhlizdə paltonunu geyindi. Ev qulluqçusu gözəl Nataşa günortaya nə bişirəcəyini soruşub, fərqi olmadığı cavabını aldı və əylənmək xatirinə evin xanımı ilə söhbətə girişib, ağzına gələn danışmağa başladı; guya dünən teatrda fokusçu elə fokuslar göstərüb ki, hamının ağzı açılı qalıb, hamıya pulsuz iki şüşə xarici ətir və corab paylayıb, sonra isə seans qurtarıb, küçəyə çıxanda bir də görüblər ki, lütdülər! Marqarita

Nikolayevna özünü dəhlizdə güzgünün altındakı stula yıxıb qəhqəhə çəkdi.

– Nataşa! Heç utanmursız, – Marqarita Nikolayevna dedi, – savadlı, ağıllı qadınsız, növbələrdə ağızlarına gələn danışirlar, siz də təkrar edirsiniz!

Nataşa pörtüü və coşqunluqla etiraz etdi ki, yalan-zad danışmırlar, bu gün özü şəxsən Arbatdakı qastronoma tuffli ilə gələn bir qadın görüb, qadın kassanın qabağında dayanıb pul verəndə, ayaqlarındakı tuffilər yoxa çıxdı, qadın bircə corabda qaldı. Gözləri bərəlmışdi! Corabların dabanı cırıq, tuffilər isə həmin tamaşadan qalan sehrli tuffilərdi.

– Elə də getdi?

– Elə də getdi! – Nataşa ona inanmadıqları üçün lap qızardı. – Dünən, Marqarita Nikolayevna, milis gecə yüz adam tutub. Bu seansdan çıxan qadınlar bircə darbalaqda Tverskoyla qaçırımlar.

– Eh, əlbəttə, bunu Darya danışib, – Marqarita Nikolayevna dedi, – onun gopçu olduğunu çoxdan hiss etmişəm.

Məzəli söhbət Nataşa üçün xoş sürprizlə bitdi. Marqarita Nikolayevna yataq otağına keçib, əlində bir cüt corab, bir şüşə odekolonla qayıtdı. O da fokus göstərmək istədiyini deyərək, Nataşaya corab və ətir şüşəsi verib dedi ki, ondan bircə şey xahiş edir – Tverskoyla corabda qaçmasın və Daryaya qulaq asmasın. Evin xanımı ilə qulluqçu öpüşüb ayrıldılar.

Marqarita Nikolayevna Arbat küçəsi ilə gedən trolleybusun rahat, yumşaq kreslosuna söykənib, gah xəyala dalır, gah da ondan irəlində oturan iki adamın astadan danışdıqlarına qulaq asırdı.

Onlar isə kiminsə eşidəcəyindən ehtiyatlanıb, hərdən boylanaraq, nəsə cəfəng bir şey haqqında pıçıldadırdılar. Pəncərənin yanında oturan zorba, kök, xırda gözləri oyur-oyur oynayan adam öz balacaboy qonşusuna deyirdi ki, tabutun üstünə qara örtük salası oldular...

– Elə şey ola bilməz... – balacaboy heyrətləndi, – nəsə görünməmiş şeydi... Bəs Jeldibin neylədi?

Trolleybusun aram uğultusunda pəncərə tərəfdən eşidildi:

– Cinayət axtarış idarəsi... qalmaqal... bir sözlə, mistika!

Eşitdiyi bu qırıq-qırıq sözlərdən Marqarita Nikolayevna bəzi şeylər anlaya bildi. Bu iki vətəndaş, adını çəkmədikləri hansısa

mərhumun bu gün səhər tabutdan başının oğurlandığı barədə danışır-dılar! Bax, elə buna görə də Jeldibin indi belə həyəcanlanır. Trolleybusda danışılanların hamısının da soyğunçuluğa məruz qalmış mərhumu necəsə dəxli vardı.

– Gül dalınca getsək gecikmərik ki? – balacaboy narahat oldu.
– Deyirsən, kremasiya saat ikidədi?

Tabutdan oğurlanan baş haqqındakı bu müəmmalı boşboğazlığa qulaq asmaq, axır ki, Marqarita Nikolayevnanı bezdirdi və düşmək vaxtı çatdığına sevindi.

Bir neçə dəqiqə sonra Marqarita Nikolayevna artıq Kreml divarının dibindəki skamyaların birində üzü maneje tərəf oturmuşdu.

Marqarita gündən gözünü qıyıb, gördüyü yuxunu, düz bir il əvvəl, bu günün bu saatında elə bu skamyada onunla yanaşı oturduğunu xatırladı. O vaxtkı kimi qara çantasını da böyrünə qoymuşdu. Bu gün o, yanında olmasa da, Marqarita Nikolayevna xəyalında yenə onunla danışdı: “Əgər sürgün olunubsansa, niyə özün haqqında bir xəbər göndərmirsən? Axı adamlar xəbər göndərir. Sən məni daha sevmirsən? Yox, nəyə görə sənə mənə buna inanmıram. Deməli, sən sürgündə ölübsən... Onda səndən xahiş edirəm, məni rahat burax, nəhayət, imkan ver azad yaşayım, nəfəs alım”. Marqarita Nikolayevna özü onun yerinə cavab verdi: “Sən azadsan... Məgər səni tutub saxlayıram?” Sonra ona etiraz etdi: “Yox, bu nə cavabdı! Yox, sən mənim yaddaşımdan get, mən onda azad olaram”.

Marqarita Nikolayevnanın yanından adamlar ötüb keçirdi. Gözəliyinə və tək olduğuna görə qəşəng geyinmiş qadını bir kişinin gözü aldı. O öskürüb Marqarita Nikolayevnanın oturduğu skamyanın bir küncündə əyləşdi. Özünü ürekləndirib dedi:

– Şübhəsiz, bu gün yaxşı havadı...

Ancaq Marqarita elə tərs-tərs baxdı ki, o qalxıb getdi.

“Bu da nümunə, – Marqarita xəyalında ona hakim olan adamla danışdı, – əslində mən bu adamı niyə qovdum? Mən darıxıram, bu arvadba da, bircə sarsaq “şübhəsiz” sözünü nəzərə almasaq, elə də pis deyildi. Niyə divarın dibində bayquş kimi tək oturmuşam? Niyə mən özümü həyatdan təcrid etmişəm?”

O lap kədərlənib, başını aşağı dikdi. Ancaq bu vaxt səhər hiss etdiyi ümid və həyəcan üreyini titrətdi. “Hə, baş verəcək!” Üreyi yenə əsdi və o başa düşdü ki, buna səbəb sədi. Şəhərin hay-küyü

içindən yaxınlaşan təbil və bir az yanlış notlar duyulan şeypur səsləri get-gedə aydınca eşidildi.

İlk olaraq bağı demir çəpərinin yanı ilə gedən bir atlı, ardınca üç piyada milisioner, sonra musiqiçilərin mindiyi, yavaş-yavaş gedən yük maşını, ondan sonra əklillərin tamam ördüyü tabutu aramla apararı, küncələrində dörd adamın; üç kişi və bir qadının dayandığı təzə, üstüaçıq dəfn maşını göründü. Mərhumu son mənzilə yola salan dəfn maşınındakı adamların sifətindəki qeyri-adi çaşqınlığı Marqarita hətta uzaqdan sezdi. Maşının sol arxa küncündə dayanmış qadında bu daha çox hiss olunurdu. Qadının ətli yanaqlarını içəridən elə bil daha çox hansısa maraqlı bir sirt şişirtmişdi, süzülən gözlərində eyhamlı işartılar oynayırdı. Sanki qadın bu saat dözməyib, mərhumu göz vuraraq deyəcəkdi: “Belə bir şey görmüşdünüzmü? Əməlli-başlı mistikadı!” Dəfn maşınının arxasınca yavaş-yavaş irəliləyən üç yüzə yaxın piyadanın sifətində də eyni çaşqınlıq var idi.

Marqarita uzaqlaşan mərasimi gözlərilə ötürərək, türk təbilinin get-gedə zəifləyən kədərlili, yeknəseq “bum, bum, bum” səsinə qulaq asa-asa fikirləşdi: “Necə qərribə dəfndi... Bu “bum” səsi də necə qüssə doğurur! Ah, doğrusu, onun sağ olub-olmadığını bilmək üçün qəlbimi şeytana belə satardım! Bu cür qərribə sifətlə kimi dəfn etdiklərini bilmək maraqlı olardı”.

– Mixail Aleksandroviç Berliozu, – lap böyründə burnunda danışan kişi səsi eşidildi, – Massolitın sədrini.

Marqarita Nikolayevna təəccüblə çevrilib, skamyada oturan bir adamı gördü, yəqin bu adam mərasimə onun başı qarışanda, hiss olunmadan gəlib əyləşmişdi və ola bilsin, fikri dağınıq olduğundan son sualı bərkədən demişdi.

Bu vaxt mərasim yəqin qarşıdakı işıqfora görə yavaşımışdı.

– Bəli, – naməlum adam sözünə davam etdi, – onların qərribə ovqatı var. Mərhumu dəfn etməyə aparırlar, ancaq bircə o haqda düşünürlər ki, görən, onun başı hanı!

– Nə baş? – Marqarita gözlənilməz qonşunu süzərək soruşdu. Qonşusu balacaboy, köpek dişli, əyninə kraxmallı köynək, zolaqlı qəşəng kostyum geyinmiş, ayağında laklı tufli, başında yumru şlyapa olan küren bir adam idi. Qalstukunun şux rəngi vardı. Təəccüblü idi ki, kişilərin adətən cib dəsmalı, avtomat qələm qoyduğu kostyumun döş cibindən gemirilmiş toyuq sümüyü çıxmışdı.

– Bilirsinizmi, – kürən adam izah etdi, – bu gün səhər Qriboyedov zalında mərhumun başını tabutdan çırpışdırıblar.

– Bu necə ola bilər? – Marqarita qeyri-ixtiyari soruşdu və eyni zamanda trolleybusdakı söhbəti xatırladı.

– Kim bilir! – kürən adam sırtıqcasına dedi. – Mənə elə gəlir, bu haqda hər halda Begemotdan soruşmaq pis olmazdı. Çox məhərətə çırpışdırıblar. Lap biabırçılıqdı! Ən başlıcası, məlum deyil, axı bu baş kimə və nə üçün lazımды!

Marqarita Nikolayevna nə qədər öz aləmi ilə məşğul olsa da, bu adamın hədərən-pədərən danışığı onu heyretləndirdi.

– Bağışlayın! – o birdən bərkədən dedi. – Hansı Berliozu? Bu gün qəzetlərin yazdığı...

– Əlbəttə, əlbəttə...

– Onda belə çıxır ki, tabutun arxasınca gedənlər ədəbiyyatçılarıdır? – Marqarita dişlərini bir-birinə sıxdı.

– Təbii ki, onlardır!

– Siz onları üzədən tanıyırsınız?

– Bir nəfər kimi! – kürən adam cavab verdi.

– Deyin, – Marqaritanın səsi boğuc çıxıdı, – tənqidçi Latunski onların arasındadı?

– Necə olmaya bilər? – kürən adam dedi. – Odur, dördüncü sıranın ucunda.

– O sarışın? – Marqarita gözünü qıydı.

– Kül rəngində... Görürsüz, gözünü göyə zilləyib.

– Keşisə oxşayan?

– Özüdü ki var!

Marqarita gözünü Latunskiye dikib, daha heç nə soruşmadı.

– Görürəm, – kürən adam gülümsədi, – bu Latunskiye nifrət edirsiniz.

– Mən hələ bezilərinə də nifrət edirəm, – Marqarita dilucu cavab verdi, – ancaq bu haqda danışmaq maraqsızdı.

Mərasim bu vaxt yerindən tərpəndi, piyadaların arxasınca əksəriyyəti boş olan avtomobillər gəirdi.

– Əlbəttə, burada maraqlı heç nə yoxdu, Marqarita Nikolayevna! Marqarita təəccübləndi:

– Siz mənə tanıyırsınız?

Kürən adam cavab əvəzinə yumru şlyapasını çıxarıb, başını tərpətdi.

– “Əməllicə quldur sifəti var!” – Marqarita öz həmsöhbətini süzərək düşündü.

– Mən isə sizi tanımıram, – Marqarita soyuq tərzde dedi.

– Axı mənə necə də tanıya bilərsiniz! Buna baxmayaraq, mənə sizin yanınıza bir məsələ üçün göndəriblər.

Marqaritanın rəngi ağardı və geri çəkildi.

– Birbaşa elə bundan başlamaq lazım idi, – o dedi, – yoxsa kəsilən baş haqqında ağzınıza gələni danışmağa dəyməzdi! Mənə həbs etmək istəyirsiniz?

– Heç də yox, – kürən adam tezəcə dilləndi, – bu nə məsələdi: ağzımı açıb danışdımsa, deməli, mütləq həbs etməliyəm! Sadəcə, sizinlə işim var.

– Heç nə anlamıram, nə iş?

Kürən adam ətrafa boylanıb, müəmmalı tərzde dedi:

– Mənə göndəriblər ki, sizi bu axşam qonaq dəvət edəm.

– Nə sayıqlayırsınız, kimə qonaq?

– Əsil-nəcəbətli bir əcnəbiyə, – kürən adam gözlərini qıyıb, mənəli-mənəli dedi.

Marqarita əməllicə hirsələndi.

– Təzə peşə peyda olub: küçə oğraşı. – O getmək üçün ayağa durdu.

– Belə tapşırıqlar üçün bu da mənim sağ olum! – kürən adam incidi və uzaqlaşan Marqaritanın arxasınca donqulandı: – Axmaq!

– Əclaf! – o geri çönərək cavab verdi və həmin an da arxadan kürən adamın səsini eşitdi:

– Aralıq dənizi səmtədən gələn qaranlıq prokuratorun nifrət etdiyi şəhəri ördü. Məbədi qorxunc Antoniya qalası ilə birləşdirən asma körpülər görünməz oldu... Yerşalaim – böyük şəhər dünyada heç olmayıbmiş kimi yoxa çıxdı... Sizi görüm, yanmış dəftərinizlə, qurudulmuş qızılgülünüzlə yoxa çıxasınız! Bu skamyada tək oturub ona yalvarın ki, sizi sərbəst buraxsın, nəfəs almağa imkan versin, yaddaşınızdan getsin!

Rəngi ağarmış Marqarita skamyaya tərəf qayıtdı. Kürən adam gözlərini qıyıb ona baxırdı.

– Mən heç nə anlamıram, – Marqarita Nikolayevna astadan dilləndi, – qızılgül ləçəkləri barədə yenə nəyə bilmək olar... gizlicə girərlər, baxarlar... Nataşa satın alımb? Hə? Ancaq siz mənim

fikrimi necə oxuya bildiniz? – üz-gözünü əzabla qırıdırıb əlavə etdi: – Deyin, siz kimsiniz? Hansı təşkilatdansınız?

– Azara düşmüşük də, -- kürən adam mızıldanıb bərkdən dedi: – Bağışlayın, axı mən sizə dedim ki, heç bir təşkilatdan deyiləm! Xahiş edirəm, oturun.

Marqarita deyilənə dinməzəcə əməl etdi, ancaq otura-otura yenə soruşdu:

– Siz kimsiniz?

– Di yaxşı, mənim adım Azazellodu, ancaq, onsuz da, bu sizə heç nə demir.

– Bəs siz deməzsiz, qızılgül ləçəkləri barədə hardan bildiniz, fikirlərimi necə oxudunuz?

– Deməyəcəm, – Azazello soyuq tərzdə dilləndi.

– Bəs onun haqqında nəse bilirsiniz? – Marqarita yalvarışla pıçıldadı.

– Tutaq ki, bilirəm.

– Yalvarıram, bircə şeyi deyin, o sağdı? Mənə əzab verməyin.

– Di sağdı, sağdı, – Azazello həvəssiz-həvəssiz cavab verdi.

– İlahi!

– Xahiş edirəm, həyəcanlanmayın, qışqırmayın, – Azazello üz-gözünü turşutdu.

– Bağışlayın, bağışlayın, – Marqarita itaətkarcasına mızıldadı, – əlbəttə, mənim sizə acığım tutdu. Razılışın ki, küçədə qadını harasa qonaq dəvət edəndə... Sizi əmin edirəm, mən heç nədən çəkinib-ələmirəm, – Marqarita kədərli gülümsədi, – ancaq mən əcnəbilərlə rastlaşmamışam, onlarla görüşməyə də heç bir həvəsim yoxdu... bundan başqa, mənim ərim... Mənim faciəm ondadı ki, sevmədiyim adamla yaşayıram, ancaq onun həyatını kərləməyi ləyaqətsizlik sayıram. Mən ondan xeyirxahlıqdan savayı heç nə görməmişəm...

Bu rabitəsiz çıxış Azazellonu açıq-aşkar darıxdırdı və o, sərt şəkildə dedi:

– Xahiş edirəm, bir dəqiqə susun.

Marqarita itaətkarcasına susdu.

– Mən sizi tamamilə təhlükəsiz olan əcnəbinin yanına dəvət edirəm. Onun yanına getməyinizdən bircə adam da xəbər tutmayacaq. Bax, mən sizi buna əmin edirəm.

– Bəs mən onun nəyinə lazımam? – Marqarita ehtiyatla soruşdu.

– Bunu sonra biləcəksiniz.

– Başa düşürəm... Mən özümü ona təslim etməliyəm, – Marqarita fikirli-fikirli dedi.

Azazello təkəbbürlə gülümsədi.

– Sizi əmin edirəm ki, dünyanın istənilən qadını bunu arzula-yardı, – Azazellonun sifəti gülüşdən öyildi, – ancaq sizi məyus edəcəyəm, bu olmayacaq.

– Nə əcnəbidi elə?! – Marqarita həyəcanla elə bərkdən dedi ki, skamyanın yanından keçənlər dönüb ona baxdılar, – onunla görüşə getməkdə, axı mənim nə marağım var?

Azazello ona tərəf öyilib, müəmmalı tərzdə pıçıldadı:

– Çox böyük marağınız var... Firsətdən istifadə edin...

– Nə? – Marqarita çığırdı və gözləri böyüdü, – əgər sizi düzgün başa düşürəmsə, eyham vurursunuz ki, onun haqqında orada xəbər tuta bilərəm?

Azazello dinməzəcə başını tərpətdi.

– Gedirəm! – Marqarita qışqıraraq Azazellonun əlindən yapışdı, – Hara lazımsa, gedirəm!

Azazello rahat nəfəs alıb skamyaya yayxandı, iri hərflərlə cızılmış “Nyura” sözünü kürəyilə örtərək, istehza ilə dedi:

– Bu qadınlar çətin məxluqdu! – o, əlini cibinə soxub, ayaqlarını xeyli irəli uzatdı, – Niyə, məsələn, bu işin dalınca mənə göndəriblər? Görək Begemot gələydi, o cazibədarı...

Marqarita süni bir təbəssümlə yazıq-yazıq gülümsəyərək dedi:

– Yetər başımı aldatdınız, öz tapmacalarınızla əzab verdiniz... Mən axı bədbəxt adamam, siz də bundan istifadə edirsiniz. Hansısa qərribə bir işə baş qoşuram, ancaq, and içirəm, yalnız onun haqqında söz deməklə mənə tovladınız! Bütün bu anlaşılmazlıqlardan başım gicəllənir...

– Yaxşı, yaxşı, faciəyə döndərməyin. – Azazello üz-gözünü qırıxdırdı. – Mənim də vəziyyətimi nəzərə almaq lazımdı. İnzibatçının sifətinə ilişdirmək, ya dayını evdən qovmaq, ya kimisə güllələmək, ya bunlara oxşar xırda məsələlər mənim birbaşa ixtisasımdı, ancaq eşqə düşmüş qadınlarla söhbət etmək – bəndənizi bağışlayacağınız. Düz yarım saatdı sizi yola gətirməyə çalışıram. Nədi, gedirsiniz?

– Gedirəm, – Marqarita Nikolayevna adicə bir söz kimi dedi.

Azazellonun məlhəmi

– Onda zəhmət çəkib götürün, – Azazello cibindən yumru qızıl qutu çıxarıb Marqaritaya uzatdı. – Gizlədin də, yoldan keçənlər baxır. Bu sizə lazım olacaq, Marqarita Nikolayevna. Siz son altı ayda dərddən əməllicə qocalıbsınız. (Marqarita pörtüdü, ancaq heç nə demədi, Azazello isə sözüne davam etdi.) Bu gün axşam, düz saat onun yarısında, zəhmət çəkin, çılpaq soyunub bu məlhəmi sifətinizə və bədəninizə sürün. Sonra nə istəyirsiniz edin, ancaq telefonun yanından aralanmayın. Saat onda sizə zəng vurub, nə lazımsa, hamısını deyəcəm. Heç nəyin fikrini çəkməyin, sizi lazım olan yere çatdıracaq və heç bir narahatçılıq hiss etməyəcəksiniz. Aydındı?

Marqarita bir az susub dedi:

– Aydındı. Ağırılığandan bilinir ki, bu qutu xalis qızıldandı. Eybi yox, yaxşı başa düşürəm ki, mənə satın alırlar və sonradan əziyyətinə çəkəcəyim hansısa şübhəli oyuna qoşurlar.

– Bu nə deməkdi, – Azazello az qala fısıldadı, – yenə başladınız?

– Yox, dayanın!

– Məlhəmi geri qaytarın.

Marqarita qutunu əlində bərk-bərk tutdu.

– Yox, dayanın... Nəyə baş qoşduğumu bilərəm. Ancaq bütün bunları onun xatirinə edirəm, çünki dünyada daha heç nəyə ümidim qalmayıb. Ancaq sizə deyirəm, əgər mənə məhv etsəniz, sizə ayıb olacaq! Hə, ayıb olacaq! Mən eşq yolunda məhv oluram! – Marqarita əlini sinəsinə vurub, günəşə baxdı.

– Geri qaytarın, – Azazello hirs ilə donquldandı, – geri qaytarın, rədd olsun hamısı. Qoy Begemotu yollasınlar.

– Ah, yox! – Marqaritanın qışqırığı yoldan ötənləri heyretləndirdi.

– Hər şeyə razıyam, məlhəmi sürtmək hoqqabazlığına da, cəhənnəmin dibinə belə getməyə razıyam. Qaytarmıram!

– Baho! – Azazello birdən bağırdı və gözlərini bərəldib, bağıın demir çəpərinə tərəf baxaraq, barmağını hara isə tuşladı.

Marqarita Azazellonun göstərdiyi səmtə çevrildi, ancaq orada fəvqəladə bir şey görmədi. Azazello tərəfə dönüb, onun bu mənasız “Baho!” sözünü izah etməsini istəyirdi ki, izah etməli bir bəndə görmədi: Marqarita Nikolayevnanın sirli qonağı yoxa çıxmışdı. Marqarita əlini tezəcə, bağırtıdan qabaq qutunu gizlətdiyi çantaya soxdu və qutunun orada olduğuna əmin oldu. Marqarita daha heç nə düşünmədən tələsik Aleksandrov bağından qaçdı.

Ağcaqayın ağacının budaqları arasından, axşamın buludsuz səmasında, bədirlənmiş ay görünürdü. Cökə və ağcaqayınların kölgəsi bağı qarmaqarışlıq ləkələrlə naxışlamışdı. Gur elektrik işığı açıq, ancaq pərdəsi çəkilmiş üçlü pəncərəni işıqlandırmışdı. Marqarita Nikolayevnanın yataq otağında bütün işıqlar yanır və otaqdakı səliqəsizliyi işıqlandırır. Çarpaydakı adyalın üstünə gecə köynəkləri, corablar və alt paltarları sərilmişdi, bükülənmiş alt paltarları isə, sadəcə, döşəməyə, ayaq altı qalib əzilmiş papiros qutusunun yanına atılmışdı. Tufillər dolabçanın üstünə, sona qədər içilməmiş qəhvə fincanının və papiros kötüyünün tütüldüyü külqabının böyrünə qoyulmuşdu, stulun söykənəcəyindən qara ziyafət paltarı asılmışdı. Otaq ötir qoxuyurdu, bundan başqa, hardansa qızmış ütü iyisi gəlirdi.

Marqarita Nikolayevna çılpaq bədəninə atdığı hamam xalatında və ayağındakı qara dəri tuffillərdə bədənnüma güzgünün qarşısında oturmuşdu. Saatlı qızıl qolbaq Marqarita Nikolayevnanın önündə, Azazellodan aldığı qutunun böyründə dururdu və Marqarita gözünü saatın siferblatından çəkmirdi. Hərdən ona elə gəlirdi ki, saat xarab olub və əqrəblər tərpenmir. Ancaq onlar can çəkə-çəkə də olsa hərəkət edirdi və nəhayət, uzun əqrəb ona iyirmi doqquz dəqiqə işlədiyini göstərdi. Marqaritanın ürəyi elə şiddətlə çırpındı ki, hətta qutunu dərhal götürə bilmədi. Özünü ələ alıb qutunu açdı və oradakı yağlı, sarımtıl məlhəmi gördü. Ona elə gəldi ki, məlhəm bataqlıq iyi verir. Marqarita barmağının ucu ilə qutudan azacıq məlhəm götürüb ovcuna qoydu, bataqlıq otlarının, meşənin kəskin qoxusu gəldi, sonra məlhəmi əlilə alınma və yanaqlarına sürtməyə başladı. Məlhəm yaxşı yeyilirdi və Marqaritaya elə göründü ki, o dərhal buxarlanır. Bir neçə dəfə məlhəmdən sürüb güzgüyə baxdı və qutu əlindən saatın şüşəsinin üstünə düşdü, şüşə çat-çat oldu. Marqarita gözlərini yumdu, sonra bir də güzgüyə baxıb qəhqəhə çəkdi.

Ucları naqqaşla alınaraq nazildilmiş qaşları sıxlaşıb, yaşllaşmış gözlərinin üstündə qara qövs şəkli aldı. Qaşlarının ortasından keçən, oktyabrda master itəndən sonra yaranan şaquli, nazik qırıqlar izsiz-soraqsız yoxa çıxdı. Gicgahlarındakı sarımtıl ləkələr, gözlərinin

kənarlarında zorla sezilən iki xırda qırıq da itdi. Yanaqları allandı, alını ağarıb hamarlaşdı, bərbərxanada burulmuş saçlarının qıvrımları bir az açıldı.

Güzgüden otuz yaşlı Marqaritaya, anadangəlmə qıvrım saçları olan, dişlərini ağardaraq, gülməkdən uğunub gedən iyirmi yaşlı qadın baxırdı.

Marqarita gülməyini kəsib, bir hərəkətlə xalata çiyindən atdı və məlhəmdən bir xeyli götürüb, bərk-bərk bədəninə sürtməyə başladı. Bədəni gündən yanmış kimi dərhal qızardı. Aleksandrov bağındakı görüşdən sonra, bütün axşamı ona rahatlıq verməyən gicgahlarındakı ağrı, beynindən iynəni çıxarıblarmış kimi, bir anın içində yox oldu, qollarının, ayaqlarının əzələsi bərkidi, daha sonra isə Marqarita öz bədəninin ağırlığını hiss etmədi.

O, xalçadan yuxarı tullanıb havadan asılı qaldı, sonra yavaş-yavaş aşağı endi.

– Məlhəmə bax ha! Məlhəmə bax ha! – Marqarita kresloya atılıb qışqırdı.

Məlhəm onun yalnız xarici görkəmini dəyişməmişdi. İndi bədəninin hər hüceyrəsində həyəcan dolu sevinc qaynayırdı. Marqarita özünü tamamilə azad hiss etdi. Bundan başqa, bütün aydınlığı ilə başa düşdü ki, məhz hələ səhər üreyinə daman şey baş verib, o, malikanəni və öz əvvəlki həyatını həmişəlik tərk edir. Ancaq elə əvvəlki həyatından bir fikir qopdu ki, onu yuxarı, havaya darta qeyri-adi, yeni nəyəsə başlamazdan qabaq son borcunu verməli idi. Və yenə çıpaq vəziyyətdə, hərdən havada süzərək, yataq otağından ərinin kabinetinə qaçdı, işığı yandıraraq, yazı stoluna tərəf atıldı. Bloknotdan qopardığı vərəqə karandaşla birməfəsə iri hərflərlə yazdı:

“Məni bağışla və bacardığın qədər tez unut. Səni həmişəlik tərk edəyəm. Boş yerə məni axtarma. Məni məhv edən kədərdən, dərddən ifritəyə çevrildim. Getmək vaxtıdır. Əlvida, Marqarita”.

Üreyi tamamilə rahatlanan Marqarita yataq otağına uçdu, qucağı şey-şüylə dolu Nataşa da dabanbasma qaçaraq içəri girdi. Dərhal da bütün bu şeylər – taxta asılıqana keçirilmiş paltar, krujevalı yaylıqlar, qelibli, kəmərcikli, göy rəngli ipək tuffilər döşəməyə töküldü və Nataşa yükden azad olmuş əllərini şappıldatdı.

– Xoşunuza gəlirəm? – Marqarita Nikolayevna kallaşmış səsle qışqırdı.

– Bu nə olan şeydi? – Nataşa geri çəkilə-çəkilə pıçıldadı, – Marqarita Nikolayevna, siz bunu necə edirsiniz?

– Bunu məlhəm eləyib! Məlhəm, məlhəm, – Marqarita bərq vuran qızıl qutunu göstərərək, güzgünün önündə fırlandı.

Nataşa döşəmədəki əzik paltarları unudub, bədənnüma güzgülüyə tərəf qaçdı, parıldayan gözlərini hərisliklə məlhəmin qalığına dikdi. Dodaqlarının altında nəse pıçıldayırdı. O yenə Marqaritaya sarı çevrilib pərəstişlə dedi:

– Siz bir dəriyə baxın! Marqarita Nikolayevna, sizin dəriniz işıq saçır. – Ancaq bu yerdə ayılan kimi olub, paltara tərəf qaçdı, onu qaldıraraq çırpırdı.

– Atın! Atın! – Marqarita onun üstünə çığırdı, – cəhənnəm olsun, hamısını atın! Ancaq yox, onu məndən xatirə olaraq götürün. Deyirəm, xatirə kimi götürün. Otaqdakıların hamısını götürün.

Nataşa yerində donub, bir müddət key-key Marqaritaya baxdı, sonra boynundan sallanıb, onu öpə-öpə qışqırdı:

– Atlas kimidi! İşıq saçır! Atlas kimidi! Hələ qaşlar, qaşlar!

– Bütün pal-paltarı götürün, ətirliyi götürün, sandığınızda gizlədin, – Marqarita qışqırdı, – ancaq qızıllarıma dəyməyin, yoxsa sizi oğurluqda günahlandırılar.

Nataşa əlinə keçən paltarları, tuffiləri, corab və alt paltarlarını düyüncələyib, qaçaraq yataq otağından çıxdı.

Bu vaxt küçənin qarşı tərəfindəki açıq pəncərələrin hansındansa, məharətlə çalınan vals guruldadı və doqqazın ağızında əylənən maşının tırlıtısı eşidildi.

– İndi Azazello zəng edəcək! – Marqarita küçəyə yayılan valsı dinləyə-dinləyə ucadan dedi. – O, zəng edəcək! Əcnəbi isə təhlükəsiz adamdır. Hə, mən indi başa düşürəm ki, o, təhlükəsiz adamdır!

Maşın tırlıtı ilə darvazadan uzaqlaşdı. Doqqazın qapısı çırpıldı və kərpic döşənmiş cığırda addım səsləri eşidildi.

“Bu, Nikolay İvanoviçdi, ayaq səmindən tanıyıram, – Marqarita fikrindən keçirdi, – getməmişdən əvvəl nəse çox gülməli və maraqlı bir şey eləmək lazımdır”.

Marqarita pərdəni yana çəkib, dizlərini qucaqlayaraq, pəncərənin qabağında yanpörtü oturdu. Ay işığı onun sağ tərəfini yalayır. Marqarita başını Aya sarı qaldıraraq, düşüncəli və şairanə bir görkəm aldı. Addım səsi iki dəfə də eşidilib qəfil kəsdi. Marqarita Ayı bir

az da seyr edib, girdiyi rolu davam etdirmək xatirinə köks ötürdü və başını bağa tərəf döndərüb, doğrudan da, həmin bu malikanənin aşağı mərtəbəsində yaşayan Nikolay İvanoviç Ay işığında aydıncıca gördü. Hiss olunurdu ki, skamyaya qəfildən çöküb. Gözündəki pensnesi yana əyilmişdi, portfelini əlində tutmuşdu.

– A...a, salam, Nikolay İvanoviç, – Marqarita həzin bir səsle dedi, – axşamınız xeyir! İclasdan gəlirsiniz?

Nikolay İvanoviç cavab vermədi.

– Mən isə, – Marqarita bir az da bağa sarı əyildi, – gördüyünüz kimi, tək oturub darıxıram, Aya baxıb, valsa qulaq asıram.

Marqarita sol əlifə saçlarına sığal çəkib hirsle dedi:

– Bu nəzakətsizlikdi, Nikolay İvanoviç! Hər halda, mən qadınam! Axı, sizinlə danışan adama cavab verməməyiniz kobudluqdu!

Ay işığında boz jiletindəki sonuncu düyməsinə, ağ, sivri saqqalındakı sonuncu tükünə qədər görünən Nikolay İvanoviç birdən key-key gülümseyərək skamyadan qalxdı, görünür, karıxdığından özünü itirib, şlyapasını çıxartmaq əvəzinə, portfelini yellədi və çömələcəkmiş kimi ayaqlarını qatladi.

– Ax, siz necə darıxdırıcı adamsınız, Nikolay İvanoviç, – Marqarita dedi, – ümumiyyətlə, hamınız məni elə bezdiribsiniz ki, bunu ifadə eləyə bilmirəm, sizlərdən ayrıldığıma görə də özümü çox xoşbəxt hiss edirəm! Əşi, hamınız cəhənnəm olun başımdan!

Bu vaxt yataq otağında telefon cingildədi. Marqarita pəncərənin qabağından tullanaraq, Nikolay İvanoviçi unudub, telefonun dəstəyini qapdı.

– Danışan Azazellodu, – dəstəkdəki adam dedi.

– Əzizim, əzizim Azazello! – Marqarita çığırdı.

– Vaxtdı! Uçun, – Azazellonun səsinə hiss olunurdu ki, Marqaritanın sevinci, coşqunluğu ona xoş gəlir, – darvazanın üstündən uçanda deyin: “Gözəgörünməzəm!” Öyrəşmək üçün əvvəlcə şəhərin üstündə, sonra isə cənuba uçun, şəhərdən çıxıb çaya doğru istiqamət götürün. Sizi gözləyirlər!

Marqarita dəstəyi asdı, bu vaxt qonşu otaqda nəşə taxta bir şey qapıya çırpılmağa başladı. Marqarita qapını açdı və süpürgə-şotka oynaya-oynaya yataq otağına cumdu. Taxtasını döşəməyə döyəcəklərək, şllaqlaya-şllaqlaya pəncərəyə sarı dartındı. Marqarita coşqunluqdan qiya çəkərək, sıçrayıb şotkanı mindi. Yalnız bu vaxt

ağına gəldi ki, qarışıqlıqda geyinməyi yadından çıxarıb. Çaparaq çarpayıya sıçrayıb, ilk əlinə keçən mavi gecə köynəyini götürdü. Onu bayraq kimi yellədi, pəncərədən atıldı. Bağın üzərində vals daha bərkdən guruldadı.

Marqarita pəncərədən aşağı tullamb, skamyada oturan Nikolay İvanoviçi gördü. O, yerində quruyub, üstdə yaşayan sakinlərin yataq otağından gələn çığırtılara və hay-küyə heyretlə qulaq asırdı.

– Əlvida, Nikolay İvanoviç! – Marqarita Nikolay İvanoviçin qarşısında oynaya-oynaya qışqırdı.

O ufuldayıb, skamyadan əlləri ilə tuta-tuta süründü və portfelini yerə saldı.

– Əlvida! Mən uçuram, – Marqaritanın qışqırığı valsı batırdı. O bu yerdə anladı ki, gecə köynəyi ona lazım deyil və məşumcasına qəhqəhə çəkərək, köynəyi Nikolay İvanoviçin başına atdı. Gözləri heç nə görməyən Nikolay İvanoviç skamyadan kərpic döşənmiş çığıra sərildi.

Marqarita uzun müddət əzab çəkdiyi malikanəyə son dəfə baxmaq üçün döndü və gur işıqda heyretdən sifəti əyilmiş Nataşanı gördü.

– Əlvida, Nataşa! – Marqarita qışqırıb, şotkanı yuxarı dartdı. – Gözəgörünməzəm, gözəgörünməzəm! – o lap bərkdən qışqırdı və üzünə çırpılan ağcaqayın ağacının budaqları arasından darvazanı keçib küçəyə uçdu. Daha da coşmuş vals onu müşayiət etdi.

XXI FƏSİL

Uçuş

Gözəgörünməzəm və azadam! Gözəgörünməzəm və azadam! Marqarita öz küçələrilə uçub, onu kəsən başqa küçəyə adladı. Ağ neftin dolça ilə, parazitlərə qarşı mayenin flakonlarda satıldığı əyri qapılı neft dükannın yerləşdiyi bu yamaq-yamaq uzun, köndələn küçəni birçə anda kəsib keçdi və elə burada anladı ki, hətta tamamilə azad və gözəgörünməz olsa da, ləzzət alanda gərək, heç olmasa, bir az ehtiyatlı olsun. Yalnız hansısa möcüzə nəticəsində küncdəki

əyilmiş köhnə fənərə çırpılmadı. Marqarita fənərdən yayınıb, şotkanı bərk-bərk sıxaraq, elektrik məftillərinə, səkidə köndələninə asılan lövhələrə baxa-baxa yavaşcadan uçdu.

Üçüncü küçə birbaşa Arbatı aparırdı. Burada Marqarita şotkanı idarə etməyə əməlli-başlı öyrəşdi, bildi ki, əl-ayağın azacıq təmasına belə tabe olur, şəhərin üstü ilə uçanda çox diqqətli olmalıdı və çox da şıltaqlıq etməməli idi. Bundan başqa, artıq küçədə tamamilə aydın oldu ki, yoldan ötənlər onu görmür. Heç kim başını qaldırıb, “baxın, baxın!” deyə qışqırmırdı, kənara sıçramırdı, çıxırıb özündən getmirdi, dəli kimi qəhqəhə çəkmirdi.

Marqarita çox yavaş və aşağıdan, təxminən ikinci mərtəbə səviyyəsində səssizcə uçurdu. Ancaq hələ yavaş uçduğu halda, Arbatın gur işıqlandırılan girişində bir az yanıldı və çiyini ox çəkilmiş işıqlı yumru lövhəyə dəydi. Marqarita hirsələndi. Üzüyola şotkanı əyləyib dala çəkildi, sonra lövhəyə tərəf sıçrayıb, şotkanın küpü ilə onu çilikçilik etdi. Qəlpələr gurultu ilə yerə töküldü, yoldan ötənlər kənara atıldılar, haradasa fit çaldılar, bu lazımsız hərəkəti edən Marqarita isə uğunub getdi. “Arbatda lap ehtiyatlı olmaq lazımdı, – Marqarita düşündü, – burda elə qarışıqlıqdı ki, çətin baş çıxarasan”. O, məftillərin arasından keçməyə başladı. Marqaritadan aşağıda trolleybusların, avtobus və avtomobillərin damları üzürdü, səkiləsə, Marqaritaya elə göründü ki, kepkalardan çay axır. Bu çaydan ayrılan qollar gecə mağazalarının işıqlı ağızına tökülürdü. “Eh, qarışıqlığa bax, – Marqarita hirsələ fikirləşdi, – burda qımıldanmağa da imkan yoxdu”. O, Arbatı keçib, yuxarı, dördüncü mərtəbəyə qədər qalxdı, küncdəki teatr binasının gözqamaşdıran borularının yanından ötüb, hündür binalar olan dar küçəyə buruldu. Binaların pəncərələri açıq idi, hamısından radioda verilən musiqi eşidilirdi. Marağ xatirinə Marqarita pəncərələrdən birinə boylandı. Mətbəxi gördü. İki primus gurultu ilə yanırdı, əllərində qaşığı onların yanında, dayanmış iki qadın ağızlaşdı.

– Pelegeya Petrovna, sizə deyirəm ki, tualetdən çıxanda işığı söndürmək lazımdı, – ağızından buğ çıxan yemək qazanının qarşısındakı qadın deyirdi, – yoxsa sizin köçürülməyinizi tələb edəcəyik!

– Özünüz elə çox yaxşısiniz, – o biri qadın cavab verdi.

– Hər ikiniz yaxşısiniz, – pəncərədən mətbəxə keçən Marqarita ucadan dedi. Ağızlaşan qadınların ikisi də səsə dönüb, əllərində

bulaşığı qaşığı, quruyub qaldılar. Marqarita əlini onların arasından ehtiyatla uzadaraq, hər iki primusun kranını burub keçirdi. Qadınların heyrətdən ağızları açılı qaldı. Marqarita isə mətbəxdə dayanmaqdan bezib küçəyə uçdu.

Küçənin sonunda onun diqqətini, görünür, yenidən tikilmiş hündür, səkkizmərtəbəli bina çəkdi. Marqarita aşağı enəndə gördü ki, binanın fasadına qara mərmərdən üzlük çəkilib, qapılar enlidi, onların şüşəsinin arxasından qapıçının qızılı baftalı furajkası və düymələri görünür, qapının üstünə isə qızılı hərflərlə “Dramodəb Evi” yazılıb.

Marqarita gözlərini yazıya zilləyib, “Dramodəb” sözünün nə demək olduğunu anlamağa çalışdı. Şotkanı qoltuğuna vurdu, qapını itələyib, qapıçını təəccübləndirərək içəri girdi və liftin böyründəki divarda iri qara lövhəni, bu lövhədə mənzillərin ağ hərflərlə yazılmış nömrələrini, sakinlərin fəmilialarını gördü. Siyahının başında yazılan “Dramaturq və Ədəbiyyatçılar Evi” Marqaritanı nərildəməyə məcbur etdi. Havada bir az yuxarı qalxıb, acgözlüklə fəmiliaları oxumağa başladı: Xustov, Dvubratski, Kvant, Beskudnikov, Latunski...

– Latunski! – Marqarita çığırdı. – Latunski! Bu ki odur! Masteri o məhv edib.

Qapıçı gözlərini bərəldərək, hətta təəccübündən hoppanıb qara lövhəyə baxdı, baş verən möcüzəni, sakinlərin siyahısının niyə çığırdığını anlamağa çalışdı.

Marqarita isə bu vaxt pilləkənlərlə sürətlə yuxarı qalxaraq, ləzzətlə təkrar edirdi:

– Latunski – səksən dörd... Latunski – səksən dörd...

Budur solda – 82, sağda – 83, bir az yuxarıda, solda – 84. Buradı. Bu da qapının üstündəki lövhə – “O.Latunski”.

Marqarita sıçrayıb şotkadan düşdü və daş meydança ayaqlarının altını xoşhəllərlə sərindirdi. Zəngi bir neçə dəfə basdı. Ancaq heç kim qapını açmadı. Marqarita düyməni bərk-bərk basmağa başladı və Latunskinin mənzilində səslənən zəngi özü eşitdi. Bəli, 84 №-li mənzilin sakinini öləncən mərhum Berliozaya minnətdar olmalı idi ki, Massolitinin sədri tramvayın altına düşmüşdü və dəfn komissiyasının iclasını məhz bu axşama təyin etmişdilər. Tənqidçi Latunski xoşbəxt ulduz altında doğulmuşdu. Həmin ulduz onu bu cümə günü ifritəyə çevrilmiş Marqarita ilə görüşdən xilas etmişdi.

Heç kim qapını açmadı. Onda Marqarita birnəfəsə aşağı cumdu, mərtəbələri saya-saya uçub, küçəyə çıxdı, yuxarı baxaraq, Latunskinin pəncərəsinin məhz hansı olduğunu bilmək üçün mərtəbələri bayırdan saydı. Şübhəsiz ki, binanın səkkizinci mərtəbəsində, küncdəki beş qaranlıq pəncərə idi. Marqarita buna əmin olub, uçaraq bir neçə saniyədən sonra açıq pəncərədən, yalnız Ayın gümüşü cığır saldığı qaranlıq otağa girdi. Marqarita bu cığırda qaçıb, işıq düyməsini əl havasına axtardı. Bir dəqiqədən sonra bütün mənzil işıqlanmışdı. Şotka bir küncdə dururdu. Evdə heç kimin olmadığına inanıb, Marqarita çöl qapısını açdı, qapının üstündəki lövhənin yerində olub-olmadığını yoxladı.

Lövhə yerində idi, Marqarita lazım olan yerə gəlmişdi.

Hə, deyilənə görə, bu dəhşətli axşamı xatırlayanda, hələ də tənqidçi Latunskinin rəngi ağarır və hələ də Berliozun adını ehtiramla çəkir. Bu axşamın hansı iyrenc, qatı cinayətlə yadda qalacağı qətiyyətlə məlum deyil, – mətbəxdən qayıdanda Marqaritanın əlində ağır çəki var idi.

Çılpaq və gözəgörünməz Marqarita özünü zorla saxlayırdı, səbirsizlikdən əlləri əsirdi. O, dəqiq nişan alıb, royalın dillərinə çəkiyə zərbə vurdu və ilk yanıqlı fəryad bütün mənzilə yayıldı. Heç bir günahı olmayan bekkər kabinet aləti hiddətlə qışqırdı. Toxmaqçılar xıncım-xıncım oldu, sümük dillər ətrafa səpələndi. Alət uğuldayır, ulayır, xırıldayır, cingildəyirdi. Çəkicin zərbəsilə royalın cilalanmış üst taxtası partıltıyla qopdu. Marqarita tövşüyə-tövşüyə çəkiyə simləri əzib qoparırdı. Nəhayət, yorulub, nəfəs dərmək üçün kresloya səriildi.

Vanna otağında və mətbəxdə su berk uğuldayırdı. “Deyəsən, artıq döşəməyə tökülür”, – Marqarita düşünüb, ucadan əlavə etdi:

– Ancaq oturmaq vaxtı deyil.

Artıq mətbəxdən dəhlizə sel axırdı. Marqarita yalın ayaqlarını suda şappıldada-şappıldada, mətbəxdən suyu vedrələrlə tənqidçinin kabinetinə daşıyıb, yazı stolunun siyirmələrinə töküdü. Sonra həmin kabinetdəki şkafın qapılarını çəkiyə qırıb, yataq otağına cumdu. Şüşəli şkafı sındıraraq, tənqidçinin kostyumunu çıxarıb vannaya soxdu. Kabinetdən götürdüyü dolu mürəkkəbqabını yataq otağındakı səliqə ilə yığılmış ikinəfərlik çarpayaya boşaltdı.

Vurub-dağıtmaqdan hədsiz ləzzət alırdı, ancaq ürəyi yenə sakitləşmirdi.

Buna görə nə gəldi eləməyə başladı. Royal olan otaqdakı fikus dibçəklərini vurub sındırdı. Bunu axıra çatdırmamış, yataq otağına qayıdıb, mətbəx bıçağı ilə döşək ağlarını doğradı, şüşəli fotosəkil çiliklədi. Yorğunluq hiss etmirdi, yalnız tər su kimi axırdı.

Bu vaxt Latunskinin altındakı 82 №-li mənzildə, dramaturq Kvantın ev qulluqçusu mətbəxdə çay içə-içə yuxarıdan eşidilən səs-küyün, vurnuxmanın səbəbini tapmaq üçün baş sındırırdı. Baxışlarını tavana doğru qaldıranda, gördü ki, tavan gözü qarşısında öz ağ rəngini dəyişib, göyümtül rəng alır. Ləkələr gözü görə-görə böyüdü və birdən damcılar əmələ gəldi. Qulluqçu bu hadisəyə məəttəl qalıb, tavandan yağış kimi su axaraq, döşəməyə tökülənə qədər, iki dəqiqə beləcə oturdu. Sonra yerindən sıçrayıb, su şımağının altına ləyənlə qoydu, ancaq bu heç kömək etmədi, çünki yağış genişləyib qaz piletəsinə, qab-qacaq stoluna tökülməyə başladı. Onda Kvantın ev qulluqçusu qışqıraraq, pilləkənə qaçdı və dərhal da Latunskinin mənzilində zəng çalmağa başladı.

– Hə, zəng çaldılar, getmək vaxtıdır, – Marqarita dedi. Qadının açar deşiyindən necə qışqırdığını eşidə-eşidə şotkaya mindi.

– Açın, açın! Dusya, aç! Sizdənmi su axır? Bizi batırır.

Marqarita bir metr yuxarı qalxıb, çəkiyə çilçirağa ilişirdi. İki lampa partladı, asmalar ətrafa səpələndi. Açar deşiyindəki qışqırıq kəsildi, pilləkəndə ayaq tappılıtları eşidildi. Marqarita pəncərədən keçib, çöl tərəfdə dayandı, yüngülcə qolaylayıb çəkici şüşəyə çırpdı. Şüşə çilikləndi və qırıntılar divara çəkilmiş üzlük mərmərlə dalğadalğa aşağı səpələndi. Marqarita növbəti pəncərəyə keçdi. Lap aşağıda adamlar səkidə qaçırdılar, binanın girişində dayanan məşinlərdən biri tırıldayıb getdi. Latunskinin pəncərələri ilə haqq-hesab çəkib, Marqarita qonşu mənzilə adlandı. Birinci girişdən çıxan qapıçı yuxarı boylandı, bir az tərəddüd etdi, görünür, nə etmək lazım olduğunu dərhal kəsdirmədiyindən, fiti ağzına soxub bərkdən çaldı. Marqarita bu fit səsinin sədaları altında, səkkizinci mərtəbədəki sonuncu pəncərə şüşəsini böyük həvəslə çilikləyib, yeddinci mərtəbəyə endi və onun şüşələrini sındırmağa başladı.

Girişin güzgü qapısı arxasında bekar dayanmaqdan bezmiş qapıçı bütün gücünü fitə vermişdi, özü də elə bil Marqaritaya zü

tuturdu. Marqarita bir pəncərədən o birinə uçuğu vaxt yaranan fasilədə, qapıçı güc yığırdı, onun hər zərbəsində isə, ovurdlarını şişirdib, öz fiti ilə gecənin bağırını dəlırdi.

Onun səyi, hırslanmış Marqaritanın səyilə bir yerdə böyük nəticələr verdi. Binaya çaxnaşma düşmüşdü. Hələ bütöv olan pəncərələr açılır, adamların başı görünüb, tez də yoxa çıxırdı, açıq pəncərələr isə, əksinə, bağlanırdı. Qarşı tərəfdəki binaların işıqlı pəncərələri fonunda, səbəbsiz yerə Dramədəbin yeni binasının pəncərələrinin niyə sındığını anlamağa çalışan adamların qaraltısı görünürdü.

Camaat küçə ilə Dramədəbin binasına tərəf qaçırdı, binanın içində isə heç nə anlamayan adamlar pilləkənlə üzünəşığı yüyürürdülər. Kvantın ev qulluqçusu pilləkənlə qaçışanlara qışqırırdı ki, onların evinə su axır, tezliklə ona, Kvantın mənzilinin altında yaşayan 80 №-li mənzildəki Xustovun ev qulluqçusu da qoşuldu. Xustovlarda mətbəxin və tualetin tavanından axırdı. Nəhayət, Kvantların mətbəxinin tavanında çox böyük suvaq qatı qoparaq, bütün çirkli qabları sındırdı, sonra əməllicə sel axdı: sallanmış yaş, dama-dama çiləkənlərdən elə bil vedrə ilə su tökürdülər. Bu vaxt birinci girişin pilləkənlərində qışqırıq qopdu. Dördüncü mərtəbənin sonndan əvvəlki pəncərəsi önündən uçanda, Marqarita içəri boylandı və karıxdığından başına əleyhqaz keçirmiş adamı gördü. Marqarita çəkiclə şüşəni tıqqıldadıb onu qorxutdu və həmin adam otaqdan yoxa çıxdı.

Bu vəhşicəsinə dağıntı qəfil dayandı. Üçüncü mərtəbədə sürüşüb keçən Marqarita, tünd rəngli nazik pərdə asılmış küncdəki otağa boylandı. Otaqda stolüstü lampa zəif-zəif yanırdı. Məhəccərli balaca çarpayıda dörd yaşlarında bir oğlan uşağı oturub, qorxa-qorxa ətrafına qulaq asırdı. Otaqda böyüklərdən kimsə yox idi. Görünür, hamı mənzildən qaçmışdı.

– Pəncərələri sındırırlar, – deyib oğlan çağırırdı: – Ana!

Heç kim cavab vermədi.

– Ana, mən qorxuram.

Marqarita pərdəni yana çəkib, pəncərədən içəri uçdu.

– Mən qorxuram, – oğlan titrəyirdi.

– Qorxma, qorxma, balaca, – Marqarita küləkdən xırıldayan səsini bir az yumşaltmağa çalışdı, – uşaqlar pəncərə sındırırdılar.

– Quşatanla? – oğlan titrəməyini kəşib soruşdu.

– Quşatanla, quşatanla, – Marqarita təsdiqlədi, – sən yat!

– Bu, Sitnikin işidi, – oğlan dedi, – onun quşatanı var.

– Əlbəttə, odu!

Oğlan bic-bic kənara baxıb soruşdu.

– Bəs sən hardasan, xala?

– Mən yoxam, – Marqarita cavab verdi. – Mən sənənin yuxuna girmişəm.

– Mən elə də fikirləşirdim, – oğlan dedi.

– Sən uzan, – Marqarita təpindi, – əlini başının altına qoy, mənə yuxuna girəcəm.

– Hə, yuxuma gir, yuxuma gir, – uşaq razılaşdı və dərhal uzanıb, əlini başının altına qoydu.

– Mən sənə nəğil danışacam, – Marqarita isti əllərini uşağın qırılmış başına qoydu, – biri var idi, biri yox idi, dünyada bir xala var idi. Onun uşağı yox idi, o heç xoşbəxt də deyildi. O əvvəlcə çoxlu-çoxlu ağladı, sonra qəddar oldu... – Marqarita susub əlini çəkdi – uşaq yatmışdı.

Marqarita çəkici sakitcə pəncərənin qabağına qoyub uçdu. Bina-nın ətrafında qarmaqarışıqlıq idi. Şüşə qırıqları səpələnmiş asfalt səkilə adamlar ora-bura qaçıb qışqırırdılar. Artıq onların arasında milisionerlər gözə dəyirdi. Qəfildən zəng səsi eşidildi və Arbatdan küçəyə pilləkənli qırmızı yangınsöndürən maşın girdi...

Sonrası daha Marqarita üçün maraqlı deyildi. Məftillərə toxun-mamaq üçün, dəqiq hesablayıb, şotkanı bərk-bərk sıxdı və bir göz qırpımında başibəlalı binadan hündürə qalxdı. Altındakı küçə yana əyilib, aşağı yuvarlandı. Onun əvəzində künclərdə parıldayan cığır-larla kəşişən bir yığın dam peyda oldu. Qəfildən binanın hamısı yana getdi və zəncirvari işıq yayılıb qarışdı.

Marqarita bir sıçrayış da etdi, onda damların hamısı harasa itdi, onun əvəzində aşağıda sayrışan işıq dənizi peyda oldu və bu dəniz birdən dik qalxıb, Marqaritanın başı üzərində göründü, ayaqları altında isə Ay parıldadı. Kəlləmayallaq durduğunu başa düşüb, Marqarita adi vəziyyət aldı və döndü ki, artıq dəniz də yoxdu, arxada yalnız üfüq qızarıb. Bu qızartı da bir an sonra itdi və Marqarita sol tərəfdə, ondan yuxarıda uçan Ayla tək qaldığını gördü. Marqaritanın saçları çoxdan pırtlaşmışdı, Ay işığı isə viyılı ilə onun bədənini yuyurdu. Aşağıdakı iki seyrək işıq cərgəsinin, iki

işıqlı xəttə çevrilməsindən, onların arxada necə sürətlə itdiyindən Marqarita başa düşdü ki, son dərəcə böyük sürətlə uçur və təng-nəfəs olmadığına heyretləndi.

Bir neçə saniyə keçəndən sonra lap aşağıda, zülmətdə yeni işıq dənizi alışıb, onun ayaqları altına sərildi, ancaq dərhal da fırlanaraq yoxa çıxdı. Daha bir neçə saniyə keçdi – yenə bu cür hadisə təkrar olundu.

– Şəhərlər! Şəhərlər! – Marqarita qışqırdı.

Bundan sonra iki-üç dəfə qaranlıqda işıldayan qınından sıyrılmış qılınclar gördü və bunların çay olduğunu anladı.

Marqarita başını yuxarı və sola döndərərək, Ayın dəli kimi geri, Moskvaya tərəf çapdığına tamaşa eləyirdi, Ay eyni zamanda qərribə bir tərzdə yerində dayanmışdı, ondan üstə uzunsov sifəti tərk edilmiş şəhərə doğru olan, əjdahaya, ya qozbel ata oxşayan qərribə bir şey aydınca görünürdü.

Bu yerdə Marqaritanın ağılından keçdi ki, əslində şotkanı çox nahaq belə bərk qovur, ətrafına doyunca baxmaqdan, uçuşdan ləzzət almaqdan özünü məhrum edir. Ürəyinə dammışdı ki, orada, uçduğu yerdə onu gözləyəcəklər və bu dəlisov sürətdən, yüksəklikdən bezməyə döyməz.

Marqarita şotkanı aşağı əydi, sürəti azaldıb yerə tərəf istiqamət götürdü. Aşağıya doğru bu uçuş, kirşə ilə sürüşürmüş kimi, ona xeyli ləzzət verdi. Yer yuxarı qalxdıqca qaranlığın sirləri, gözəllikləri ayılı gecədə onun üçün açılırdı. Yer ona sarı gəlirdi və yaşılşan meşələrin qoxusu artıq Marqaritanı bürüyürdü. Marqarita şəhli biçənəklərin dumanı üstündən, sonra gölün üstündən uçdu. Ondən aşağıda qurbağalar xorla kuruldayırdı, hardasa uzaqda isə qatar taq-qıltı salaraq gedirdi və nəyə görə bu səs onun ürəyini titrədir. Marqarita tezliklə qatarı gördü. O, havaya qığılcım səpələyərək, tırtıl kimi sürünürdü. Marqarita onu ötüb, ayağı altında Ayın əksinin üzünü daha bir gölün üstündən keçdi, bir az da enib, ayaqları, az qala, şam ağaclarının başına toxunaraq uçdu.

Arxadan eşidilən vıyılı səsi Marqaritanı haqlamağa başladı. Mərmi kimi uçanın səs-küyünə çox uzaqlara yayılan qadın qəhqəhəsi də qarışdı. Marqarita geri baxdı və nəyinsə ona yaxınlaşdığını gördü. Get-gedə həmin şey aydınlaşdı, məlum oldu ki, kimsə nəyinsə

üstündə uçur. Nəhayət, o tamam göründü: sürətini yavaşdan Marqaritaya Nataşa çatdı.

Pirtlaşıq saçları havada uçuşan çılpaq Nataşa, qabaq ayaqları ilə portfeli sıxıb, dal ayaqlarıyla isə havanı döyəcəyən kök axta donuzu minmişdi. Burnundan sürüşüb qaytanından sallanan pensnesi hərdən Ay işığında parıldayaraq axta donuzun böyründə uçurdu, şlyapası gahdanbir gözünün üstünə düşürdü. Marqarita diqqətlə baxıb, axta donuzun Nikolay İvanoviç olduğunu gördü və onun qəhqəhəsi Nataşanın qəhqəhəsinə qarışb meşənin üstündə guruladı.

– Nataşka! – Marqarita çığırdı, – özünə məlhəm sürtüb-sən?

– Əzizim! – Nataşanın qışqırığı yatmış şam meşəsini oyadırdı. – Mənim fransız kralıçam, onun keçəlinə də sürtmüşəm!

– Şahzadə! – üstündəki qadını dördnala çaparaq aparən axta donuz ağlamsına-ağlamsına bağırırdı.

– Əzizim! Marqarita Nikolayevna! – Nataşa Marqarita ilə yanaşı çapıb qışqırdı. – Boynuma alıram, məlhəmi götürmüşəm! Axı biz də yaşamaq, uçmaq istəyirik! Məni bağışlayın, məlikə, mən qayıtmayacam, heç vechlə qayıtmayacam! Ah, nə yaxşıdı, Marqarita Nikolayevna!.. Bu gör... – Nataşa tövşüyən, utanıb gözlərini gizlədən axta donuzun peysərini dürtmələdi, – mənə nə təklif edib! Sən məni necə adlandırırın, hə? – əyilib axta donuzun qulağına qışqırdı.

– İlahə! – o böyürdü. – Mən belə sürətlə uça bilmirəm! Əhəmiyyətli kağızları itirə bilərəm. Natalya Prokofyevna, mən etiraz edirəm.

– Cəhənnəm ol kağızlarınla bir yerdə! – Nataşa qəhqəhə çəkib kobudcasına qışqırdı.

– Bu nə sözdü, Natalya Prokofyevna! Bizi eşidən olar! – axta donuz yalvardı.

Nataşa onunla yanaşı çaparaq, Marqarita uçub gedəndən sonra malikanədə nə baş verdiyini güle-güle danışdı.

Nataşa etiraf etdi ki, bağışlanan şeylərin heç birinə toxunmadan, paltarını əynindən çıxarıb məlhəmə sarı atılıb və onu tez-tələsik bədənə sürüb. Xanımın başına gələn onun da başına gəlib. Sevincindən gülərək güzgü qarşısında öz füsunkar gözəlliyindən ləzzət aldığı vaxt qapı açılıb və Nataşanın önündə Nikolay İvanoviç peyda olub. O həyəcanlıymış, əlində Marqarita Nikolayevnanın köynəyini və öz şlyapasını, portfelinə tutubmuş. Nataşanı görəndə Nikolay

İvanoviç yerində quruyub. Özünü toplayıb xərçəng kimi qızarmış halda deyib ki, köynəyi şəxsən gətirməyi özünə borc bilib...

– Nə deyirdin, yaramaz! – Nataşa ciyildəyir, uğunub gedirdi. – Nə deyirdin, nəylə başımı aldatmaq istəyirdin! Nə qədər pul vəd eləyirdin! Deyirdi, Klavdiya Petrovna heç nə bilməyəcək. Nədi, yoxsa yalan danışırəm? – Nataşa axta donuzun üstünə qışqırırdı, o isə pərtliklə üzünü yana döndərirdi.

Nataşa yataq otağında şiltaqlıq eləyib Nikolay İvanoviçə də məlhəm sürmüşdü və heyrdən çasıb qalmışdı. Aşağı mərtəbədə yaşayan hörmətli sakinin sifətindən donuz burnu çıxmışdı, əli, ayaqları dırnağa çevrilmişdi. Nikolay İvanoviç güzgüdə mat-mat özünə baxıb ümitsizcəsinə ulamışdı, ancaq artıq gec idi. Bir neçə saniyədən sonra belində Nataşa dərddən hönkürə-hönkürə harasa Moskvadan kənara uçurdu.

– Əvvəlki görkəminin qaytarılmasını tələb edirəm! – Birdən axta donuz yarı qəzəblə, yarı yalvarışla xortuldu. – Mən qanunsuz yığıncağa uçmaq fikrində deyiləm! Marqarita Nikolayevna, öz qulluqçunuzu yola gətirmək sizin borcunuzdu.

– Ax, mən indi sənə üçün ev qulluqçusu oldum? Ev qulluqçusu? – Nataşa axta donuzun qulağını çimdikiydi. – Bəs ilahə idim? Sən mənə necə adlandırırırdın?

– Venera! – qijiltıyla axan çayın üstündən uçub, dırnağı fındıq kollarına toxunan axta donuz ağılsına-ağılsına cavab verdi.

– Venera! Venera! – Nataşa bir əlini belinə vurub, o biri əlini aya uzadaraq qalib kimi qışqırırdı. – Marqarita! Kraliça! Xahiş elə mən də ifritə kimi qalım! Sizin sözünüzü eşidərlər, sizə hakimiyyət verilib!

Marqarita razılaşırdı.

– Yaxşı, söz verirəm!

– Sağ ol! – Nataşa ucadan dedi və birdən kobudcasına, həm də nə üçünse qüسسəylə qışqırırdı: – Hey! Hey! Tez! Tez! Di, sürəti artır! – Axta donuzun bərk çapmaqdan arıqlamış böyürlərini dabanları ilə sıxdı və o elə sıçradı ki, bir an sonra Nataşa irəlində artıq qara nöqtə kimi görünürdü, sonra isə gözdən tamam itdi, havadakı uğultu da əriyib yoxa çıxdı.

Marqarita boş, naməlum yerlərin, iri şam ağaclarının arasında dikələn qayalıqların üstüylə yenə əvvəlki kimi yavaş-yavaş uçurdu. Ona elə gəlirdi ki, Moskvadan çox-çox uzaqlardadı. Şotka artıq

aşağıdan, gövdəsinin bir tərəfini Ayın gümüşü rəngə boyadığı şam ağaclarının arası ilə uçurdu. Marqaritanın kölgəsi torpağın üstü ilə ondan irəlində süzürdü – indi Ay Marqaritanı arxadan işıqlandırır.

Marqarita suyun yaxında olduğunu hiss edib başa düşdü ki, hədəf yaxındadı. Şam ağacları geridə qaldı və Marqarita sakitcə tabaşirli yarığana yaxınlaşdı. Yarığandan aşağıda, kölgədə çay axırdı. Duman sıldırımındakı kollardan yapışib sallanmışdı, qarşı sahil isə ovalıq idi. Topa halda ayrıca bitmiş qolu-budaqlı ağacların altında ocaq işarırdı, vurnuxan qaraltılar gözə dəyirdi. Marqaritaya elə gəldi ki, ürəkəçən şən musiqi sədaları eşidilir. Göz işlədikcə uzanan gümüşü düzən-gahda nə bir ev, nə bir adam görünürdü.

Marqarita uçurumdan tullanıb cəld çayın kənarına endi. Uçuşdan sonra su onu özünə çəkirdi. Şotkanı atıb qaçaraq suya baş vurdu. Bədəni ox kimi suya sancıldı, su az qala Aya qədər sıçradı. Hamamda olduğu kimi, su isti idi, Marqarita suyun üzünə çıxıb, gecənin tənhalığında doyunca üzdü.

Marqaritanın yaxınlığında heç kim yox idi, ancaq bir az aralıda, kolların arxasından şappıltı, fınxırtı eşidilirdi, orada da kimsə çimirdi.

Marqarita sahilə qaçdı. Çiməndən sonra bədəni alışıb-yanırdı. Heç bir yorğunluq hiss etmirdi və şehlə çəmənləkdə şən-şən oynayırdı. Birdən oynamağı dayandırıb diqqət kəsildi. Fınxırtı yaxınlaşırdı və keçisöyüdü kolların arxasından qara ipək silindri peysərinə sürüşmüş çıpaq gonbul adam çıxdı. Dabanları ilə batdığından elə bil qara çəkmə geyinmişdi. Tövşüməyindən, hiçqırmağından əməllə içdiyi bilinirdi, çayın birdən konyak qoxusu verməyi də bunu təsdiqlədi.

Gonbul onu diqqətlə süzüb sevincək bağırırdı:

– Baho! Kimi görürəm! Klodina, bu ki sənən, ruhdan düşməyən dul qadın! Sən də burdasan? – o, salamlamaq üçün qabağa yeridi.

Marqarita geri çəkilib, ona layiqli cavab verdi:

– Rədd ol cəhənnəmə. Mən hardan Klodina oldum! Bax gör kimlə danışsən, – və bir an duruxub, öz çıxışına ədəbsiz söyüşlər əlavə etdi. Bu da dəmdəməki gonbulu ayıldı.

– Oy! – diksinib astadan qışqırırdı. – Alicənablıq edib bağışlayın, təmiz qəlbli kraliça Marqo! Mən yanılmışam. Günah konyakdadı, lənətə gəlsin onu! – Gonbul bir dizini yerə qoydu, silindrini yana aparıb təzim etdi, rus sözlərini fransızcaya qarışdıraraq, Parisdəki

dostu Gessarın qanlı toyundan, konyakdan və etdiyi bağışlanmaz səhvə üzüldüyündən uzun bir sicilləmə qırıldı.

– Köpek oğlu, heç olmasa, şalvarını geyin, – Marqarita yumşalaraq dedi.

Marqaritanın hirslenmədiyini görüb, gonbul dişlərini ağartdı və bura gəlməzdən əvvəl çimdiyi Yenisey çayında yaddan çıxartdığı üçün hazırda şalvarsız qaldığını coşqunluqla xəbər verdi, intehası, indi oraya uçur, xoşbəxtlikdən lap yaxındadı və sonra onun etibarını, himayəsini qazanmaq istəyərək geri-geri getdi, o qədər ki, axırda ayağı sürüşüb arxası üstə suya düşdü. Ancaq yıxılanda da kiçik bakenbardlarının haşiyələdiyi sifətdə heyranlıq və sadıqlıq təbəssümünü qoruyub saxladı.

Marqarita isə bərkdən fit çaldı və uçub gələn şotkaya minib qarşı sahilə keçdi. Tabaşır dağının kölgəsi bura çatmırdı, bütün sahil Ay işığına qərq olmuşdu.

Marqaritanın ayağı şəhli çəməniyə toxunan kimi pişpişi ağaclarının altından gələn musiqi daha bərkdən səsləndi, qığılcım topası ocaqdan daha gur səpələndi. Zərif, tüklü sırğalar asılmış pişpişi ağacının altında şişman ağızlı qurbağalar Ay işığında iki cərgə düzülüb, rezin kimi şişərək tütəkdə təmtəraqlı marş çalırıldı. Söyüd ağacının musiqiçilərin qarşısında sallanan çubuqlarındakı çürümüş yarpaqların işıltısı notu işıqlandırır, ocağın solğun işığı qurbağaların ağzında oynayırdı.

Marş Marqaritanın şərəfinə çalınırdı. Onun üçün ən təntənəli qəbul təşkil edilmişdi. Şəffaf su pəriləri xor oxumaqlarını dayandırıb, yosunlarla Marqaritaya əl elədilər, onların salamları kimsəsiz yaşılmıtlı sahilə uzaqlara yayıldı. Çılpaq ifritələr pişpişi ağacının arxasından sıçrayıb cərgəyə düzüldülər, sarayda olduğu kimi dizlərini büküb baş əydilər. Keçiyaq birisi uçub gələrək onun əlini öpdü, otluğa ipək parça salıb xəbər aldı ki, kraliçə yaxşımı çimib və uzanıb dincəlməsini təklif etdi.

Marqarita o cür də etdi. Keçiyaq ona bir qədəh şampan şərəbi verdi, Marqarita şərəbi içdi və dərhal canı isindi. O, keçiyaqdan Nataşanı xəbər alıb öyrəndi ki, Nataşa artıq çimib və Marqaritanın tezliklə gələcəyini xəbər vermək, ondan ötrü paltar hazırlamağa kömək etmək üçün öz axta donuzunun üstündə irəli, Moskvaya uçub.

Marqaritanın pişpişi ağaclarının altında olduğu qısa vaxt bir hadisəylə yadda qaldı. Havada vıyıldı eşidildi və qara bir şey, çox şübhəsiz ki, yanılaraq çaya düşdü. Bir neçə saniyə keçmiş, o biri sahilə özünü uğursuz təqdim eləyən həmin bakenbardlı gonbul Marqaritanın qarşısında dayandı. O, görünür, Yeniseyə dəyməyə macal tapmışdı, çünki öynində frak var idi, ancaq təpədən-dırnağa islanmışdı. Konyak ikinci dəfə onu pis vəziyyətdə qoymuşdu: enəndə yenə suya düşmüşdü. Di gəl bu acınacaqlı hadisə zamanı da öz təbəssümünü itirməmişdi və Marqarita gülərək ona əlini öpməsinə icazə verdi.

Sonra hamı yığışmağa başladı. Su pəriləri öz rəqslərini axıra çatdırıb, Ay işığında əriyib yoxa çıxdılar. Keçiyaq Marqaritanın çaya nəylə gəldiyini ehtiramla xəbər aldı. Şotkanın üstündə gəldiyini biləndə dedi:

– A-a, nə üçün, belə yaramaz, – bir anın içində iki çubuqdan guya telefon düzəldib, kimdənsə tələb etdi ki, elə bu dəqiqə maşın göndərsin və doğrudan da, həmin dəqiqə bu tələb yerinə yetirildi. Adaya göyden üstüaçıq maşın düşdü, ancaq sürücünün yerində başına dama-dama furajka qoymuş, əlinə genboğaz əlcək geyinmiş dimdiyi uzun qara zağca oturmuşdu. Ada boşalırdı. Uçub gedən ifritləri Ayın hərəreti eritdi. Ocaq sönüb külü qalmışdı.

Bakenbardlı və keçiyaq Marqaritanı maşına mindirdilər. O, geniş arxa oturacaqda əyləşdi. Maşın uğuldadı, tullandı və az qala, Aya qədər qalxdı. Ada, çay gözdən itdi, Marqarita Moskvaya tərəf üz tutdu.

XXII FƏSİL

Şam işığında

Yerdən çox yüksəkdə uçan maşının rəvan uğultusu Marqaritaya yuxu gətirirdi, Ay işığı isə ləzzətlə canını qızdırırdı. Gözlərini yumub sifətini küləyə tutmuşdu və bir daha görməyəcəyi çay qırağını qüسسəylə xatırlayırdı. Bu axşamkı möcüzələrdən, sehrbazlıqlardan sonra artıq kimə qonaq gəldiyini başa düşürdü, ancaq bundan qorxmurdu. Orada öz xoşbəxtliyini qaytara biləcəyinə olan ümidi ona cəsəret

vermişdi. Amma bu xoşbəxtlik barədə xəyallara çox dala bilmədi. Zağca öz işinin ustası idi, ya maşın yaxşı idi, Marqarita bir də gözünü açıb aşağıda meşənin zülmətini yox, Moskvanın titrəşən işıq dənizini gördü. Sürücü qara quş sağ qabaq təkəri göydə açıb, maşını Doroqomilov rayonundakı kimsəsiz bir qəbiristanlığa endirdi.

Zağca heç nə soruşmayan Marqaritanı şotkası ilə birlikdə hansısa başdaşının yanında düşürüb, maşını qəbiristanlığın arxasındakı dərəyə buraxdı. Maşın gurultuyla dərəyə yuvarlanıb parça-parça oldu. Zağca əlini gicgahına aparıb hərbi qaydada ehtiramla salam verdi və təkəri minərək uçdu.

Həmin saat abidələrin birinin dalından qara plaş göründü. Köpək dişi Ay işığında parıldadı və Marqarita Azazellonu tanıdı. O, əlinin işarəsiylə Marqaritanı şotkanı minməyə dəvət elədi, özü isə uzun rapiraya sıçradı, hər ikisi göyə qalxıb, heç kimin gözüne görünmədən, bir neçə saniyədən sonra Sadovaya küçəsindəki 302-bis №-li binanın yanında endilər.

Yol yoldaşları qoltuqlarında şotka və rapira darvazadan keçəndə, Marqarita yaqın ki, kimisə gözləyən uzunboğaz çəkmə geyinmiş kepkalı yorğun bir adam gördü. Azazello ilə Marqarita nə qədər asta yerisələr də, bu yalnız adam addım səslərini eşidib, onların kimə aid olduğunu anlamadan narahat halda döyükdü.

Heyrətli dərəcədə əvvəlkinə oxşayan ikinci adamla binanın altıncı girişində rastlaşdılar. Eyni əhvalat yenə təkrar olundu. Addımlar... Adam narahat halda çevrilib sifətini turşutdu. Qapı açılıb örtüləndə isə gözəgörünməzlərin arxasınca cumub girişə boylandı, ancaq, əlbəttə, heç kimi görmədi.

İkinci adamın, bəlkə elə ondan əvvəlkinin də dəqiq oxşarı üçüncü mərtəbənin meydançasında növbə çəkirdi. O, tünd papiros tütüləndirdi. Marqarita onun yanından keçəndə öskürdü. Papiros çəkən adam iyne batırıblarmış kimi skamyadan sıçrayıb döyükdü, məhəccərə yaxınlaşıb aşağı baxdı. Marqarita bu vaxt öz müşayiətçisi ilə artıq 50 №-li mənzilin qarşısında idi. Zəngi basmadılar, Azazello öz açarıyla qapını səssizcə açdı.

Marqaritanı ilk olaraq düşdüyü zülmət heyrətləndirdi. Zirzəmi kimi qaranlıq idi, o bürüməkdən qorxub qeyri-ixtiyari Azazellonun plaşından yapışdı. Bu vaxt uzaqda, yuxarıda çırağ işığı titrəyib yaxınlaşmağa başladı. Azazello gedə-gedə Marqaritanın qoltuğundan

şotkanı çıxartdı və şotka qaranlıqda səssizcə yox oldu. Enli pilləkənlərlə qalxanda Marqaritaya elə gəldi ki, bu pilləkənlər bitib tükənməyəcək. Adi bir Moskva mənzilinin girəcəyində belə qeyri-adi, gözəgörünməz, ancaq aydın hiss olunan uzun pilləkənin yerləşə biləcəyi onu çox təəccübləndirdi. Ancaq yoxuş sona çatdı və Marqarita meydançada dayandığını başa düşdü. Işıq lap yaxınlaşanda, Marqarita əlində həmin bu çırağı tutmuş qara paltarlı hündür kişinin sifətini gördü. Bu günlərdə onun yoluna çıxmaq bədbəxtliyinə düşər olmuş adamlar çırağın zəif işığında belə onu, əlbəttə, dərhal tanıyardılar. Bu, Korovyev, eləcə də Faqot idi.

Doğrudu, Korovyevin xarici görünüşü xeyli dəyişmişdi. Titrək işıq çoxdan zibilliyə atılmalı olan şüşəsi çatlamış pensnesində yox, monoklundə əks olunurdu, hərçənd ki, onun da şüşəsi çatlamışdı. Korovyevin xarici görünüşünün qara olmasının izahı da çox sadə idi – o, frak geyinmişdi. Bircə sinəsi ağarırdı.

Cadugər, regent, sehrbaz, tərcüməçi, əslində isə kim olduğu özündən başqa heç kimə belli olmayan Korovyev təzim edib, çırağı havada gəzdirərək onu arxasınca gəlməyə dəvət elədi. Azazello yoxa çıxdı.

“Çox qərribə gecədi, – Marqarita fikirləşdi, – hər şey gözləyirəm, bircə bunu yox! Elektrik işığı sönüb nədi? Ən təəccüblüsü isə mənzilin sahəsidir. Bütün bunlar Moskva mənzillərinə necə sığışa bilər? Heç cür mümkün deyil!”

Korovyevin çırağı nə qədər zəif işıq salsada da Marqarita anladı ki, çox geniş, üstəlik, sütunlu, qaranlıq və ilk təəssüratə görə ucubacağı olmayan bir zaldadı. Korovyev balaca bir divanın yanında dayanıb, çırağını tumbanın üstünə qoydu, əlilə Marqaritaya yer göstərdi, özü isə şairanə görkəmdə tumbaya söykənib onun böyründə oturdu.

– İcazənilə özümü təqdim edirəm, – o, xırıltıyla dedi, – Korovyev. İşığın olmaması sizi təəccübləndirir? Yəqin qənaət edildiyini düşündünüz? Yox-yox və yenə də yox! Əgər belədirsə, qoy ilk rastımıza çıxan cəllad, lap bu gün bir az sonra sizin dizinizi öpmək şərəfinə nail olacaq cəlladlardan biri elə bu tumbanın üstündə başını vursun! Sadəcə, messir elektrik işığını xoşlamır, biz onu ən sonda verəcəyik. İnanın ki, onda işıq bol olacaq. Ancaq bir qədər az olsa daha yaxşı olardı.

Korovyev Marqaritanın xoşuna gəldi və boşboğazlığı onu sakitləşdirdi.

– Yox, – Marqarita cavab verdi, – daha çox bütün bunların harada yerləşdiyinə mat qalmışam. – Zəlin böyüklüyünü nəzərə çatdırmaq üçün əlini hərledə.

Korovyev ləzzətlə gülümsəyəndə burnunun yanındakı qırıqlarda kölgələr tərpendi.

– Hər şeydən asanı budu! – o cavab verdi. – Beşinci ölçüdən yaxşı başı çıxan adamın əlində mənzili istədiyi qədər böyütmək heç nədi. Hətta kim bilir hansı ölçülərə qədər, hörmətli xanım! Yeri gəlmişkən, – Korovyev çərənləməyə davam elədi, – mən elə adamları tanıyıram, nəinki beşinci ölçü barədə, ümumiyyətlə, heç nə barədə təsəvvürü olmadan öz mənzilini böyütmək üçün əsil möcüzələr eləyib. Məsələn, mənə danışblar ki, Torpaq Səddə mənzil alan bir şəhərli beşinci ölçüsüz–filansız otaqlardan birini arakəsmə ilə yarı bölüb, onu bir anın içində dördotaqlıya çevirib.

Sonra onu Moskvanın müxtəlif rayonlarında biri üç, biri iki otaqlı iki ayrı-ayrı mənzilə dəyişib. Razılaşın ki, otaqların sayı beş oldu. Üçotaqlı iki ayrı-ayrı ikiotaqlıya dəyişib, düzdü, mənzillər bütün Moskvaya səpələnib, ancaq gördüyünüz kimi altı otağa sahib olub. Artıq son parlaq fırıldaqını eləməyə, Moskvanın müxtəlif rayonlarındakı altı otağı Torpaq Səddə bir beşotaqlıya dəyişdirməklə bağlı qəzətdə elan verməyə hazırlaşmış ki, özündən asılı olmayan səbəbdən fəaliyyəti dayanıb. Ola bilsin, indi də nəşə bir otağı var, ancaq sizi əmin eləyirəm ki, bu otaq Moskvada deyil. Görürsünüz, necə bəz adamlar var, siz də beşinci ölçüdən dəm vurursunuz.

Marqarita beşinci ölçüdən dəm vuran Korovyevin söhbətinə qoşulmasa da, mənzil fırıldaqçısının sərgüzəştlərinə ürəkdən güldü. Korovyev isə sözüne davam elədi:

– Ancaq, Marqarita Nikolayevna, məsələyə keçək. Siz son dərəcə ağıllı qadınsınız, bizim sahibimizin kim olduğunu da, əlbəttə, artıq başa düşmüşsünüz.

Marqaritanın ürəyi çırpındı və o, başını tərpetdi.

– Bəs belə, – Korovyev dedi, – biz üstüörtülü danışmağı, müəmmalarnı sevmirik. Hər il messir bir ziyafət verir. O, baharın bədr gecəsi, ya yüz kral ziyafəti adlanır. Xalq üçün təşkil edilir!.. – Bu yerdə Korovyev sifətini tutdu, sanki diş ağrımışdı. – Buna əmin

olacağınıza inanıram. Məsələ belədi: əlbəttə, başa düşürsünüz, messir subaydı. Ancaq ev sahibəsi lazımdı, – Korovyev əllərini yana açdı, – razılaşın ki, ev sahibesiz...

Marqarita dinməzəcə Korovyevə qulaq asırdı, nəşə olacağını hiss eləyirdi, xoşbəxtliyə olan ümidi başını gicəlləndirirdi.

– Belə bir ənənə yaranıb, – Korovyev sonra dedi, – birinci, ev sahibəsi mütləq Marqarita adını daşmalıdı, ikinci, yerli olmalıdı. Biz isə gördüyünüz kimi səyahət eləyirik və hal-hazırda Moskvadayıq. Moskvada yüz iyirmi bir Marqarita aşkar eləmişik və inanırırsınız, – bu yerdə Korovyev əlini buduna çırpdı, – heç biri yaramır! Nəhayət, taleyin xoşbəxtliyindən...

Korovyev qəddini ayib mənalı tərzdə gülümsədi və nəşə baş verəcəyini Marqarita yenə hiss elədi.

– Qısa! – Korovyev bərkəndə dedi. – Sözü kəsəsi: siz bu vəzifəni öz üzərinizə götürməyə razıyırsınız?

– Razıyam, – Marqarita qətiyyətlə dedi.

– Vəssalam! – Korovyev çırağı qaldırıb əlavə elədi: – Rica edirəm arxamca gəlin.

Onlar sütunların arasından keçib, limon qoxuyan, xışıltılar eşidilən və Marqaritanın başına nəyinsə toxunduğu başqa zəfə daxil oldular. O diksindi.

– Qorxmayın, – Korovyev Marqaritanın qoluna girib onu sakitləşdirdi, – Begemotun ziyafət hoqqabazlıqlarından savayı bir şey deyil. Marqarita Nikolayevna, sizə məsləhət verməyə cəsarət eləyirəm, ümumiyyətlə, heç vaxt heç nədən qorxmayın. Bu, ağılsızlıqdı. Sizdən nə gizlədim, çox möhtəşəm ziyafət olacaq. Bir vaxtlar hakimiyyətlərinin həddi-hüdudu olmayan şəxslər görəcəyik. Ancaq müşayiətçisi olmaqdan şərəf duyduğum kəsin imkanlarıyla müqayisədə onların imkanlarının nə qədər cüzi olduğunu düşünəndə, doğrusu, gülməyin gəlir, mən deyirdim hətta kədərlənirsən... Elə siz də kral nəslindəsiniz.

– Niyə kral nəslindən? – Marqarita Korovyevə sığınib qorxa-qorxa pıçıldadı.

– Ah, kraliça, – Korovyev şuxluqla dedi, – nəsil məsələsi dünyada ən müəkkəb məsələdi! Əgər bəzi, xüsusilə də fağır kimi tanınmış ulu nənələri sorğu-suala tutsaq olduqca qəribə sirlər açılardı, hörmətli Marqarita Nikolayevna. Dünyanın çox əcaib işləri olduğunu

desem, heç də günah işlətmərəm. Elə şeylər var ki, silk bölgüləri, hətta dövlətlər arasındakı sərhədlər ona təsir etmir. Eyham vururam: on altıncı əsrdə yaşamış fransız kraliçasına kimsə desəydi ki, illər keçəndən sonra nəvəsinin qoluna girib, Moskvada ziyafət salonuna aparacam, yəqin çox təəccüblənərdi. Artıq çatdı!

Korovyev çırağı üfürüb söndürdü. Əlindəki çıraq yoxa çıxdı və Marqarita qarşısındakı qapının altından gələn işıq zolağını gördü. Korovyev həmin qapını astadan döydü. Bu vaxt Marqarita o qədər həyəcanlandı ki, dişi dişinə dəydi, canından üsütmə keçdi.

Qapı açıldı. Kiçik bir otaq idi. Marqarita əzik-üzük çirkləmələrin, balıqların necə gəldi atıldığı iri palıd çarpayı gördü. Çarpayının önündəki ayaqları oymalı palıd stola quş caynaqları formasında oyuqları olan şamdan qoyulmuşdu. Bu yeddi qızıl caynaqda yoğun mum şamlar yanırdı. Bundan başqa, fiqurları çox nəfis şəkildə düzəldilmiş iri şahmat taxtası var idi. Bozarmış kiçik xalçanın üstünə alçaq skamya qoyulmuşdu. Üstündə qızıl piyalə və qolları ilan formasında başqa şamdan olan bir stol da var idi. Otaqdan kükürd və qatran qoxusu gəlirdi. Çıraqların işığının yaratdığı kölgələr döşəmədə kəsişirdi.

Çarpayının baş tərəfində duran, indi əyninə frak geyinmiş Azazellonu otaqdakıların arasında Marqarita o saat tanıdı. Bəzənib-düzənmiş Azazello Aleksandrov bağında Marqaritanın qarşısına çıxan quldura daha oxşamırdı və ona çox nəzakətlə təzim etdi.

Varyetenin hörmətli bufetçisini utandıran çılpaq ifritə və məşhur seans gecəsi xoşbəxtlikdən xoruzun qorxutduğu həmin o Gella çarpayının qarşısına atılmış xalçanın üstündə oturub, kükürd qoxulu buğ qalxan qazanı qarışdırırdı.

Otaqda bunlardan başqa şahmat stolunun arxasındakı hündür kətildə oturub, sağ pəncəsində at fiquru tutmuş nəhəng pişik də var idi.

Gella ayağa qalxıb Marqaritaya təzim etdi. Kətildən sıçrayan pişik də baş əydi. Sağ ayağını qatlayan pişik atı əlindən salıb, onu tapmaq üçün çarpayının altına girdi.

Qorxudan quruyub qalmış Marqarita şam işığının saldıdığı məkrli kölgələrin içindən bütün bunları zorla seçə bildi. Onun nəzərini lap bu yaxınlarda bədbəxt İvanın Patriarx gölündə şeytanın olmadığını inandırmağa çalışdığı şəxs cəlb elədi. Elə həmin mövcud olmayanın özü çarpayıda oturmuşdu.

İki göz Marqaritanın sifətinə zillənmişdi. İstənilən adamın ürəyini deşən, dibində qızılı qığılcım oynayan sağ göz və iyne ucu kimi, zülmət və kölgələrin dibiş quyusunun dar ağzı kimi mənasız qara sol göz. Volandın sifəti yana əyilmişdi, ağzının sağ küncü aşağı əyilmişdi, saçları qabaqdan töküldüyündən lap iri görünən alnının ələrin qırıqlar sivrili qaşlarına paralel şırımlamışdı. Sifətinin dərisi sanki əbədi olaraq gündən yanmışdı.

Voland yatağa yayxanmışdı, əynində çirklə, sol çiyni yamaqlı uzun gecə köynəyi var idi. Çılpaq ayağının birini altına qoymuşdu, o birini skamyaya uzatmışdı. Buğlanan məlhəmi Gella elə bu qaramtıl ayağa sürtürdü.

Volandın tüksüz sinəsində Marqarita tünd rəngli daşdan məharətlə düzəldilmiş, belində yazı olan qızıl zəncirli böcək də gördü. Çarpayıda Volandın yanında ağır postamentdə bir tərəfini günəşin işıqlandırdığı qərribə, sanki canlı qlobus durmuşdu.

Sükut bir neçə saniyə sürdü. "O məni öyrənir", – Marqarita fikirləşdi və özünü toplayıb ayağının əsdiyini gizlətməyə çalışdı.

Voland axır ki, sözə başlayıb gülümsədi, bu təbessümdən də qığılcım saçan gözü elə bil od tutub alışdı.

– Sizi salamlayıram, kraliça, xahiş eləyirəm ev paltarına görə məni bağışlayasınız.

Onun səsi elə alçaq idi ki, bəzi sözlər xırıltıyla çıxırdı.

Voland yatağın üstündən uzun qılıncı götürüb, əylərək çarpayının altında gəzdirdi.

– Çıx! Oyun təxirə salınır. Qonaq gəlib.

– Heç bir vechlə, – Korovyev suflyor kimi oğruncasına Marqaritanın qulağına pıçıldadı.

– Heç bir vechlə... – Marqarita dilləndi.

– Messir... – Korovyev onun qulağına dedi.

– Heç bir vechlə, messir, – Marqarita özünü ələ alıb astadan, ancaq aydın cavab verdi və gülümsəyərək əlavə etdi: – Yalvarıram, oyunu dayandırmayın. Bu oyunu çap etmək imkanları olsaydı, şahmat jurnalları yəqin ki, yaxşı pul verərdilər.

Azazello razılıqla sakitcə boğazını arıtladı, Voland isə diqqətlə Marqaritanı süzüb sanki öz-özünə dedi.

– Hə, Korovyev haqlıdır. Dünyanın çox əcaib işləri var! Nəsil!

O, əlini uzadıb Marqaritanı işarəylə yanına çağırdı. Marqarita yalın ayaqları altındakı döşəməni hiss eləmədən yaxınlaşdı. Voland daş kimi ağır, eyni zamanda od kimi isti əlini Marqaritanın çiyninə qoyub, onu özünə sarı çəkərək çarpayıda yanında oturdu.

– Əgər siz bu qədər lütfkarsınızsa, – o dedi, – başqa cür də gözləmədim, onda rəsmiyyəti bir kənara qoyaq. – Yenə çarpayının kənarına tərəf əyilib qışqırdı: – Çarpayının altındakı bu hoqqabazlıq çoxmu davam eləyəcək? Çıx, məlun Hans!

– Atı tapa bilmirəm, – pişik çarpayının altında yalandan sızıldadı, – harasa çapıb getdi, onun əvəzinə əlimə qurbağa keçir.

– Bura sənin üçün bazar deyil! – Voland özünü hirsələnmiş kimi göstərdi. – Çarpayının altında qurbağa yoxdu! Bu bayağı fokusları Varyeteyə saxla. Əgər bu saat çıxmasan hesab eləyəcəyik ki, təslim olubsan, lənətə gəlmiş fərari.

– Heç bir vəchlə, messir! – pişik bağırdı, dərhal da pəncəsində at çarpayının altından çıxdı.

– Sizə təqdim edirəm... – Voland sözünü yarımçıq kəsdi: – Yox, mən bu təlxəyə baxa bilmirəm. Çarpayının altında görün özünü nə günə qoyub!

Toza batmış pişik bu vaxt dal ayaqlarının üstündə durub Marqaritaya təzim edirdi. İndi pişiyin boğazında ağ bant, sinəsində işə qayıqlı gümüşü qadın binoklu var idi. Bundan başqa, bıqları zərələnmişdi.

– Bu nə hoqqadı! – Voland səsini qaldırdı. – Niyə bığımı zərəlyəyibsen? Hələ bu qalstuk nəyinə lazımdı, əgər şalvarın yoxdusa?

– Pişiyə şalvar geyinmək olmaz, messir, – pişik ləyaqətlə cavab verdi. – Bəlkə mənə çəkmə geyinməyi də əmr edirsiniz? Çəkməli pişik ancaq nağıllarda olur, messir. Ziyafətdə qalstuksuz adama heç rast gəlibsiniz? Mən gülməli vəziyyətə düşmək fikrində deyiləm və boynumdan tutub çölə atacaqları təhlükəsi altında özümü qoya bilmərəm! Hamı bacardığı qədər bəzənir. Hesab eləyin ki, dediyim binokla da aiddi, messir!

– Bəs bıqların?..

– Anlamıram, – pişik etiraz etdi, – niyə Azazello və Korovyev bu gün üzlerini qırxaqda pudra vura bilirlər, axı, onun harası zərədən yaxşıdı? Mən də bıqlarımı pudralamışam, vəssalam! Əgər üzümü qırxsaydım, başqa məsələ! Qırılmış pişik, doğrudan da, biabırçılıqdı,

bunu etiraf etməyə hazırım. Ancaq, – bu yerdə pişiyin səsində inciklik duyuldu, – görürəm mənə bəzi iradlar tuturlar, onu da görürəm ki, qarşımda ciddi problem durur: ümumiyyətlə, ziyafətdə olmağım lazımdımı? Bu barədə mənə nə deyə bilərsiniz, messir?

Özünə qarşı olan haqsızlıqdan pişik elə şişdi ki, deyərdim bu saat partlayacaq.

– Ax, dələduz, dələduz, – Voland başını yırğaladı, – hər dəfə oyunu ümitsiz vəziyyətdə olanda, körpüdə yığışan ən murdar firil-daqqıclar kimi baş aldatmağa çalışır. Cəld otur və az çərənlə.

– Oturaram, – deyərək pişik oturdu, – ancaq sonuncu fikrinizə etirazımı bildirirəm. Mənim nitqim xanımın yanında ifadə elədiyiniz kimi heç də çərəncilik deyil, bir-birinə möhkəm bağlanan sillogizmlər düzümüdü, bunu Sekst Empirik, Marsian Kapella kimi bilicilər, hətta ola bilsin Ərəstunun özü də layiqincə qiymətləndirirdi.

– Şah, – Voland dedi.

– Buyurun, buyurun, – pişik cavab verib, binokla şahmat taxtasına baxmağa başladı.

– Hə, – Voland Marqaritaya müraciət elədi, – donna, sizə müşayiətçilərimi təqdim edirəm. Özünü gicliyə qoyan bu pişik Begemotdu. Azazello və Korovyevlə artıq tanışsınız, qulluqçum Gellanı təqdim edirəm. Zirək və fərasətlidi, elə bir iş yoxdu bacarmasın.

Gözəl Gella məlhəmdən ovucalayıb Volandın dizinə yaxaraq, yaşıl gözlerini Marqaritaya dikib gülmüşdü.

– Vəssalam, – Voland sözünü tamamladı və Gella dizini bərk sıxdığına görə üz-gözünü qırışdırdı, – gördüyünüz kimi kiçik və ürəyiaçıq bir cəmiyyətimiz var. – O susub qarşısındakı qlobusu çevirməyə başladı. Qlobus o qədər məhəretlə düzəldilmişdi ki, göy okeanlar tərpendi, qütbdəki buz dağları da elə bil həqiqi idi.

Şahmat taxtasında işə bu vaxt çaxnaşma hökm sürürdü. Ağ mantiyalı pəjmürdə şah ümitsiz halda əllərini yuxarı qaldırıb qəfəsdə vurnuxurdu. Qılıncını sivirib irəlini, iki yanaşı ağ-qara xanada dımaqlarıyla qəfəsi eşən qızgın atların üstündəki Volandın atlılarının görüldüyü səmti göstərən zabitə təbərzinli üç ağ piyada çəşqinliqlə baxırdı.

Şahmat fiqurlarının canlı olması Marqaritanı heyrətləndirdi və çox maraqlandırdı.

Pişik binoklu gözündən ayırıb öz şahını xəlvətçə arxasında gizlətdi. Şah ümitsiz halda üzünü əlləriylə örtüdü.

– Məsələ qəlizdi, əziz Begemot, – Korovyev astadan ona sataşdı.
– Vəziyyət ciddidi, amma heç də ümitsiz deyil, – Begemot cavab verdi, – üstəlik də mən qələbəyə əminəm. Vəziyyəti yaxşı-yaxşı təhlil etmək lazımdı.

Təhlili çox qərribə tərzdə apardı, yəni öz şahına göz-qaş eləməyə başladı.

– Heç nəyin xeyri yoxdu, – Korovyev bildirdi.

– Ay! – Begemot çıxırdı. – Necə demişdim elə də oldu, tutuqlular uçub getdi!

Doğrudan da, uzaqdan qanadların pırıltısı eşidildi. Korovyev və Azazello bayıra sıçradı.

– Sizin bu ziyafət həngamələriniz başınıza dəysin! – Voland qlobusdan gözünü çəkmədən deyindi.

Korovyev və Azazello gözdən itən kimi Begemotun göz-qaş eləməyi həddini aşdı. Ağ şah axır ki, ondan nə istediklərini başa düşdü. Mantiyasını çıxarıb qəfəsə ataraq şahmat taxtasından qaçdı. Şah libasını çiyninə salan zabıt onun yerini tutdu.

Korovyev və Azazello qayıtdı.

– Həmişə olduğu kimi gopa basır, – Azazello Begemota tərs-tərs baxıb söyləndi.

– Yəqin qulağım səsə düşübmüş, – pişik dedi.

– Nədi, bu çoxmu davam eləyəcək? – Voland soruşdu. – Şah.

– Deyəsən, səhv eşidirəm, ustadım, – pişik cavab verdi, – şah deyil, ola da bilməz.

– Təkrar eləyirəm: şah.

– Messir, – pişik guya həyəcanlandı, – siz çox yorulubsunuz, şah ola bilməz!

– Şah q-iki xanasındadı, – Volanda şahmat taxtasına baxmadan dedi.

– Messir, mən dəhşət içindəyəm! – pişik sifətinə dəhşət ifadəsi verib zığıldadı. – Həmin xanada şah yoxdu!

– Nə məsələdi? – Voland çaşqınlıqla şahmat taxtasına göz gəzdirdi. Şah xanasındakı zabıt çönərək üzünü əllərilə qapadı.

– Ax, əclaf, – Voland fikirli-fikirli dedi.

– Messir! Mən yenə məntiqə müraciət eləyirəm, – pişik pəncələrini sinəsinə sıxdı. – Əgər oyunçu şah elan edirsə, şahın isə bu vaxt şahmat taxtasında heç izi-tozu da yoxdusa, şah sayılır.

– Təslim olursan, ya yox? – Voland qorxunc səsle qışqırdı.

– İcazənizlə fikirləşim, – pişik fağır-fağır cavab verib, dirsəklərini stola dirədi, qulaqlarını pəncələrinin altında gizlədərək düşünməyə başladı. Bir xeyli düşünüb, nəhayət, dilləndi: – Təslim oluram.

– Bu tərs əclafı öldürəsən, – Azazello pıçıldadı.

– Bəli, təslim oluram, – pişik dedi, – ancaq yalnız ona görə təslim oluram ki, paxılların atmacaları altında oynaya bilmirəm! – O, ayağa qalxdı və şahmat fiqurları qutuya doldular.

– Gella, vaxtdı, – Voland dedi və Gella otaqdan çıxdı. – Ayağım ağrıyır, bir yandan da bu ziyafət...

– İcazə verin mən eləyim, – Marqarita astadan dedi.

Voland diqqətlə onu süzüb, dizini irəli verdi.

Lava kimi isti maye əlini yandırsa da, Marqarita sifətini turşutmadan, ağrıtmamağa çalışaraq onun dizini yağlamağa başladı.

– Yaxın adamlar deyirlər ki, revmatizmdi, – Voland gözünü Marqaritadan çəkmədən dilləndi, – ancaq çox güman dizimdəki bu ağrı min beş yüz yetmiş birinci ildə Brokken dağlarında Şeytan Kafedrasında tanış olduğum füsunkar ifritədən yadigar qalıb.

– Oy, bu mümkündürmü! – Marqarita dedi.

– Boş şeydi! Üç yüz ildən sonra keçib gedəcək. Mənə çox dərmanlar məsləhət görüblər, ancaq nənəmin üsullarına əməl eləyirəm. Mənim nənəm, murdar qarı, əla otlar qoyub gedib! Yeri gəlmişkən, siz nədənsə əziyyət çəkmirsiniz ki? Bəlkə nəse bir dərdiniz var, nəyinsə xiffətini eləyirsiniz?

– Yox, messir, elə bir şey yoxdu, – ağıllı Marqarita cavab verdi, – sizin yanınızda isə özümü lap yaxşı hiss eləyirəm.

– Nəsil böyük şeydi, – nədənsə Voland şən-şən dedi və əlavə elədi: – Görürəm, qlobusum sizi çox maraqlandırır.

– Bəli, mən ömrümdə belə şey görməmişəm.

– Yaxşı şeydi. Açıgım deyim ki, radioda son xəbərləri dinləməyi xoşlamıram. Yerlərin adını düzgün tələffüz eləməyən qızlar xəbər oxuyurlar. Bundan başqa, onların hər üç nəfərindən biri pəltəkdi, sanki qəsdən belələrini seçirlər. Qlobusum daha əlverişlidir, həm də mən hadisələri daha dəqiq bilməliyəm. Misal üçün, bir yanımı okeanın yuduğu torpaq parçasını görürsünüzmü? Baxın, onu alov bürüyür. Orada müharibə başlayıb. Yaxından baxsanız bütün incəliklərinə kimi görürsünüz.

Marqarita qlobusa tərəf əyləndə, torpaq dəfələrlə böyüdü, çoxrəngli yazılar peyda oldu, elə bil əyani xəritəyə çevrildi. Sonra çay zolağını, onun yanında kənd gördü. Noxud xırdalığında ev böyüyüb kibrit qutusu boyda oldu. Birdən həmin evin damı qara tüstü ilə birlikdə səssizcə göyə sovruldu, divarları uçdu, ikimərtəbəli kibrit qutusundan qara tüstü çıxan qalaqlar qaldı. Marqarita gözünü bir az da yaxınlaşdıranda, torpağa sərilmiş qadını, onun yanında qan gölməçəsində əllərini yana açmış balaca uşağı sezdi.

– Vəssalam, – Voland gülümsədi, – o günah işlətməyə macal tapmadı. Abadonna'nın işinə söz ola bilməz.

– Mən Abadonna'nın qarşı olduğu tərəfdə olmaq istəməzdim, – Marqarita dedi, – o kimin tərəfindədi?

– Sizinlə nə qədər çox danışırımsa, – Voland mehribancasına dedi, – ağıllı olduğunuza bir o qədər çox əmin oluram. Sizə təskinlik verim. O qərəzsizdi, hər iki döyüşün tərəfə eyni dərəcədə ürəyi yanır. Bu səbəbdən də hər iki tərəf üçün nəticə həmişə eyni olur. Abadonna! – Voland astadan çağırdı və divardan arıq, qara eynəkli bir adam çıxdı. Bu eynək Marqaritaya elə güclü təsir elədi ki, astadan qışqırıb üzünü Volandın ayağına söykədi. – Özünüzü ələ alın! – Voland qışqırdı. – Bu müasir adamlar necə əsəbidilər! – Əlini şappılı ilə Marqaritanın kürəyinə elə vurdu, bütün bədəni gizlədi. – Axı, görürsünüz eynək taxıb. Bundan başqa, heç elə şey olmayıb, heç olmayacaq da ki, Abadonna kiminsə qarşısında vaxtından əvvəl peyda olsun. Üstəlik, mən buradayam. Siz mənim qonağımsınız! Sadəcə, onu sizə göstərmək istədim.

Abadonna hərəkətsiz dayanmışdı.

– Olarmı ki, bir anlığa cənəyini çıxarsın? – Volanda sığınan Marqarita bu dəfə maraqdan titrəyərək soruşdu.

– Bax bu olmaz, – Voland ciddi şəkildə dedi və əlinin işarəsiylə Abadonna yoxa çıxdı. – Sən nəsə demək istəyirsən, Azazello?

– Messir, – Azazello cavab verdi, – icazənilə deyim. Bizə iki yad adam təşrif buyurub: xanımın yanında qalmaq üçün sızıldayıb yalvaran gözəl bir qadındı, ondan başqa, üzr istəyirəm, qadının axta donuzudu.

– Gözəllər özünü qərribə aparır, – Voland dedi.

– Bu Nataşadı, Nataşadı! – Marqarita çığdı.

– Di qoyun xanımın yanında qalsın. Axta donuzu isə aşpazlara verin.

– Kəsmək üçün? – Marqarita qorxaraq qışqırdı. – Əfv eləyin, messir, bu Nikolay İvanoviçdi, aşağı mərtəbədə yaşayan. Burada anlaşılmazlıq olub, bilirsinizmi, Nataşa ona da məlhəm sürtüb...

– Müsaidə edin, – Voland dedi, – axı, onu kəsmək kimə lazımdı? Qoy aşpazlarla birlikdə otursun, vəssalam! Razılaşın ki, onu ziyafət salonuna buraxa bilmərəm.

– Əlbəttə... – Azazello əlavə eləyib məlumat verdi: – Messir, gecəyarısına az qalıb.

– Yaxşı. – Voland üzünü Marqaritaya tutdu: – Xahiş edirəm buyurasınız... Bəri başdan sizə minnətdarlığımı bildirirəm. Özünüzü itirməyin və heç nədən qorxmayın. Sudan başqa heç nə içməyin, yoxsa əldən düşürsünüz, sizin üçün çətin olar. Vaxtdı!

Marqarita xalçanın üstündən qalxanda, qapının ağzında Korovyev göründü.

XXIII FƏSİL

Şeytanın möhtəşəm ziyafəti

Gecə yarısına az qaldığından tələsməli oldular. Marqarita ətrafındakıları aydın görmürdü. Şamlar və əlvan hovuz yadında qaldı. Bu hovuzun dibinə ayaq basanda Gella və ona kömək eləyən Nataşa Marqaritanın üstünə isti, qatı, qırmızı maye tökdülər. Marqarita dodaqlarında duz tamı hiss elədi və onu qanlı çimizdirdiklərini anladı. Qanlı duşu qatı, şəffaf, açıq-çəhrayı duş əvəz elədi və qızılgül yağı Marqaritanın başını gicəlləndirdi. Sonra Marqaritanı büllur taxtın üstünə atıb, iri yaşıl yarpaqlarla dərisi parıldayana qədər sürtdülər. Bu yerdə pişik özünü yetirib kömək eləməyə başladı. Marqaritanın ayağı altında çöməlib, onun dabanlarını elə tərzdə sürtdü ki, guya küçədə çəkmə silirdi.

Solğun qızılgül rəngində ləçəklərdən onun üçün kimin tuflı tikdiyi və bu tuflinin qızıl toqqalarının necə öz-özünə bağlandığı

Marqaritanın yadında qalmadı. Hansısa bir qüvvə Marqaritanı qaldırıb güzgünün qabağında oturtdu və almaz qaşlı kraliça tacı onun başında bərq vurdu. Korovyev hardansa peyda olub, yoğun zəncirdən asılmış, içində qara pudel təsviri olan oval formalı ağır çərçivəni Marqaritanın boynuna keçirdi. Bu bezək əşyası kraliçanı xeyli əziyyətə saldı. Zəncir boynunu sürtdü, təsvir boynunu əydi. Ancaq qara pudelli zəncirin verdiyi əziyyətin əvəzi necəsə mükafatlandırıldı. Korovyevlə Begemot ona ehtiramla yanaşmağa başladılar.

– Eybi yox, eybi yox, eybi yox! – Korovyev hovuz olan otağın qapısı ağızında mızıldadı. – Çarə nədi, lazımdı, lazımdı, lazımdı... Kraliça, icazənizlə sizə son məsləhətimi verim. Qonaqlar arasında çox, ax, çox müxtəlif adamlar olacaq, ancaq, kraliça Marqo, heç kimə üstünlük verməyin! Kimsə xoşunuza gəlməsə də... başa düşürəm, siz, əlbəttə, bunu bürüzə verməyəcəksiniz... Yox, yox, bunu aqlınıza belə gətirməyin! O saat hiss eləyərlər, duyarlar! Onu sevmək lazımdı, kraliça, sevmək lazımdı! Ziyafətin sahibəsi bunun əvəzində yüz qat artıq mükafatlandırılacaq. Bir də heç kimi gözdən qaçırmayın! Söz deməyə imkanınız olmasa, heç olmasa, bir təbəssüm, heç olmasa, başın bir hərəkəti. Hər şey olar, diqqətsizlikdən savayı. Bu onlara pis təsir eləyir...

Bu vaxt Marqarita Korovyevin və Begemotun müşayiətilə hovuzdan qaranlığa addımladı.

– Mən, mən, – pişik pıçıldadı, – mən işarə verəcəm!

– Başla! – qaranlıqdan Korovyevin səsi eşidildi.

– Ziyafət! – pişik bərkdən vığıldadı və Marqarita qışqıraraq bir neçə saniyə gözünü yumdu. O, ziyafəti işığıyla, səs və qoxusuyla hiss elədi. Korovyevin əlindən tutduğu Marqarita özünü tropik meşədə gördü. Qırmızı sinə, yaşıl quyruq tutuquşular lianadan yapışmış ağacdən ağaca tullana-tullana qışqırırdılar: “Mən heyran olmuşam!” Ancaq meşə tez qurtardı və onun hamam bürküsü sütunları sarımtıl işıq saçan daşdan olan ziyafət salonunun sərinliyi ilə əvəz olundu. Meşə kimi salon da tamamilə boş idi, yalnız sütunların yanında başlarına gümüşü sarğı bağlamış çılpaq zəncilər sakitcə dayanmışdılar. Haradasa Azazellonun da qoşulduğu müşayiətçilərlə Marqarita salona uçub girəndə, onların sifəti həyəcandan qızardı. Korovyev burada Marqaritanın əlini buraxıb pıçıldadı:

– Birbaş zanbaqlara tərəf!

Ağ zanbaqlar alçaq çəpər kimi Marqaritanın önündə bitmişdi, o, çəpərin arxasında üstü qapaqlı saysız-hesabsız lampa, onların qarşısında isə frak geyinmiş adamların ağ sinələrini və qara çiyinlərini gördü. Ziyafət səsinin haradan gəldiyini Marqarita indi anladı. Onu şeypurların gurultusu qarşıladı, skripkaların bu gurultudan sıyrılıb yüksələn səsi isə qan kimi bədənində dolaşdı. Yüz əlli adamdan ibarət orkestr polonez çalırdı.

Marqaritanı görəndə orkestrin qarşısında yüksəkdə dayanmış fraklı adamın rəngi ağardı, gülümsədi və birdən əlini yelləyib bütün orkestri ayağa qaldırdı. Orkestr bir an da olsun çalğısına ara vermədən ayaqüstə dayanıb Marqaritanı musiqi sədalarına qərq elədi. Orkestrdən hündürdə duran adam dönərək əllərini yana açıb təzim etdi, Marqarita da gülümsəyib ona əl elədi.

– Yox, azdı, azdı, – Korovyev pıçıldadı, – o bütün gecəni yatmayacaq. Ona ucadan deyin: “Sizi salamlayıram, vals krali!”

Marqarita öz səsinin orkestrin gurultusunu batıracağına heyrətləndi. Həmin adam ona nəsb olunan bu xoşbəxtlikdən diksindi və əlindəki ağ metal çubuğu orkestrə yellədə-yellədə sol əlini sinəsinə qoydu.

– Azdı, azdı, – Korovyev pıçıldadı, – sola, birinci skripkalara baxın, başımızla elə salam verin ki, hər biri ayrılıqda onu tanıdığınızı düşünsün. Burda yalnız dünya şöhrətli musiqiçilərdi! Bax onu salamlayın, birinci pultdakını, bu, Vyetandı. Belə, çox yaxşı. İndi o birini.

– Dirijor kimdi? – Marqarita uçaraq soruşdu.

– İohann Ştraus! – pişik çığırıldı. – Əgər hansısa ziyafətdə haçansa belə orkestr çalılırsa, qoy mənə tropik meşədə lianadan assınlar! Onu mən dəvət eləmişəm! Fikir verin ki, heç biri xəstələnməyib, heç biri də boyun qaçırmayıb.

O biri zalda sütunlar yox idi, onların əvəzində bir tərəfdə qırmızı, çəhrayı, süd kimi ağ qızılgüllər, o biri tərəfdə çoxləcəkli yapon kamelionaları cərgələnmişdi. Bu cərgələrin arasında fişiltıyla fəvvarələr püskürürdü, açıq-bənövşəyi, yaqut rəngli və büllur kimi şəffaf hovuzlarda şampan şərbəti poqquldayırdı. Al-qırmızı sarğılı zəncilər bu hovuzların böyründə vurnuxaraq, gümüşü çömçələrlə dayaz piyalələri doldururdular. Qızılgül cərgəsində yarıq var idi, qırmızı frakının arxası qaranquş quyruğuna bənzəyən adam bu açıq səhnədə cuşa gəlmişdi. Onun qarşısındakı cazm gurultusundan qulaq tutulurdu.

Dirijor Marqaritanı gören kimi önündə elə əyildi ki, əli döşəməyə toxundu, sonra qəddini düzəldib bərkdən qışqırdı:

– Alliluyya!

O, bir dizinə, sonra o biri dizinə şappılatdı və qıraqdakı musiqçinin əlindən sinci alıb sütuna çırpdı.

Marqarita uçarkən arxadan hələ də eşidilən polonezin ifaçısı virtuoz cazistin öz sincini cazistlərin başına vurduğunu, onların işə guya qorxub yerə çökdüyünü gördü.

Nəhayət, meydançaya uçub gəldilər, Marqarita başa düşdü ki, bura Korovyevin əlində çıraqları onu qarşıladığı yerdə. İndi həmin meydançada büllür üzüm salxımlarından süzülən gur işıq göz qamaşdırırdı. Marqaritanı əyləşdirdilər, sol tərəfində alçaq ametist sütun var idi.

– Əgər yorulsanız, əlinizi ona söykəyə bilərsiniz, – Korovyev pıçıldadı.

Qaradəriliyə bərkdən biri Marqaritanın ayağı altına qızılı pudel təsviri tikilmiş döşəkçə atdı və kiminsə əlinə tabe olub, sağ ayağını bükərək onun üstünə qoydu.

Marqarita ətrafına göz gəzdirdi. Korovyev və Azazello onun böyründə şəstlə durmuşdu. Azazellonun yanında nəyləşə Abadonnanı xatırladan üç gənc də dayanmışdı. Marqaritanın küreyini soyuq vururdu. Boylananda gördü ki, arxadakı mərmər divardan fişiltiylə çaxır axıb soyuq hovuzla tökülür. Sol ayağının dibində nəşə isti və tükü bir şey hiss elədi. Bu, Begemot idi.

Marqarita yüksəkdə oturmuşdu və onun ayağının altından aşağıya doğru xalçalarla örtülmüş böyük pilləkən uzanırdı. Binoklun o biri tərəfindən baxmış kimi Marqarita aşağıda, çox uzaqda soyuq, qara ağzından beştonluq yük maşınının rahatca keçə biləcəyi buxarılı geniş girişi gördü. Gur işıqlandırılmış girecəkdə və pilləkəndə heç kim yox idi. Şeypurların səsinə indi uzaqdan eşidirdi. Bir dəqiqəyə yaxın beləcə hərəkətsiz dayandılar.

– Bəs qonaqlar hamı? – Marqarita Korovyevdən soruşdu.

– Gələcəklər, kraliça, indi gələcəklər. Kifayət qədər qonaq olacaq. Doğrusu, onları bu meydançada qarşılamaqdansa, odun doğramağı üstün tutardım.

– Odun doğramaq nəmənədi, – gəvəzə pişik sözü göydə qapdı, – mən tramvayda konduktor işləyərdim, dünyada bundan da pis iş yoxdu!

– Hər şey görək əvvəlcədən hazır olsun, kraliça, – korlanmış monoklun arxasından Korovyevin gözləri parıldadı. – İlk gələn qonağın nə ələyəcəyini bilməyib girinc qalmağından, acıdır arvadının işə hamıdan tez gəldiklərinə görə onun abırını tökməyindən də pis şey yoxdu. Belə ziyafətləri zibilliyə atmaq lazımdı, kraliça.

– Əlbəttə, zibilliyə, – pişik təsdiq elədi.

– Gecəyarısına on saniyədən az qalıb, – Korovyev əlavə elədi, – indi başlanacaq.

Bu on saniyə Marqaritaya çox uzun gəldi. On saniyə artıq keçsə də, görünür, heç nə baş verməmişdi. Ancaq qəfil aşağıdakı buxarıda nəşə guruldayıb, oradan yarıdağılmış meyit yellənən dar ağacı çıxdı. Meyit kəndirdən qopub döşəməyə çırpıldı və əynində frak, ayağında laklı tufli olan qarasaç bir oğlan sıçrayıb ayağa qalxdı. Buxarıdan elə də iri olmayan yarıçürümüş tabut çıxıb tappiltiylə yerə deydi, tabutun qapağı qopdu və oradan başqa meyit düşdü. Gözəl oğlan ona sarı atılıb ehtiramla əlini uzatdı, ikinci meyit qara tufllili, başında qara lələk olan çıpaq yelbeyin qadına çevrildi və hər ikisi pilləkənlə yuxarı dırmaşdı.

– İlk qonaqlar! – Korovyev bərkdən dedi. – Cənab Jak öz xanımıyla. Sizə təqdim edirəm, kraliça, ən maraqlı kişilərdən biridi. Qəlp pulkəsən, dövlət xaini, yaxşı da kimyagər. Ona görə məşhurlaşmış ki, – Marqaritanın qulağına pıçıldadı, – kralın məşuqesini zəhərləyib. Belə şey heç də hər adamın başına gəlmir! Baxın, nə gözəldi!

Rəngi qaçmış Marqarita ağzını açıb girecəkdəki yan qapıdan dar ağacının və tabutun necə yox olduğuna baxırdı.

– Mən heyran olmuşam! – pişik pilləkənlə qalxan cənab Jakın düz sifətinə bağırırdı.

Bu vaxt buxarıdan başsız, bir əli qopmuş skelet çıxdı, yerə deyib fraklı kişiyyə çevrildi.

Cənab Jakın xanımı artıq bir dizini yerə qoyub Marqaritanın qarşısında dayanmışdı və həyəcədən rəngi qaçmış halda Marqaritanın dizini öpürdü.

– Kraliça... – cənab Jakın xanımı mızıldadı.

– Kraliça heyran olub! – Korovyev qışqırdı.

– Kraliça... – gözəl cənab Jak astadan dedi.

– Biz heyran olmuşuq, – pişik vığıldadı.

Azazellonun gənc yoldaşları cansız, ancaq nəvazişkar təbəssümlə gülümsəyərək, cənab Jakla xanımını əllərində şampan badələri tutmuş zəncilərə tərəf sıxışdırdılar. Frak geyinmiş bir adam pilləkəni qaça-qaça qalxırdı.

– Qraf Robert, – Korovyev Marqaritaya pıçıldadı, – hələ də qəşəngdi. Kraliça, fikir verin necə də gülməli idi, bayaqkının əksi olan hadisə: bu adam kraliçanın oynaşı olub və öz arvadını zəhərləyib.

– Sizi görməyimizə şadıq, qraf, – Begemot qışqırdı.

Buxarıdan bir-birinin ardınca üç tabut düşüb yerə dəyərək parçalandı, sonra qara əbalının arxasınca buxarının qara ağızdan çıxan adam onun kürəyinə bıçaq sapladı. Aşağıdan boğuş qışqırığı səsi eşidildi. Buxarıdan tamamilə dağılmış meyit qaçaraq çıxdı. Marqarita üz-gözünü qırışdırdı və kimsə onun burnuna içində ağ duz olan flakon tutdu. Marqaritaya elə gəldi ki, bu, Nataşanın əlidi. Pillekən adamla dolmağa başladı. Artıq hər pillədə uzaqdan bir-birine oxşayan frak geyinmiş kişilər və onların yanında yalnız başlarındakı lələyin və ayaqlarındakı tuflinin rəngilə fərqlənən çılpaq qadınlar var idi.

Rahibə kimi gözünü yerdən qaldırmayan anıq, ədəbli və nəyə görə boynuna enli yaşıl sarğı dolamış qadın qərribə taxta çəkmə geyindiği sol ayağını sürüyə-sürüyə Marqaritaya yaxınlaşdı.

– Bu yaşıl sarğılı kimdi? – Marqarita qeyri-ixtiyari soruşdu.

– Füsunkar və hörmətli xanım Tofana, – Korovyev pıçıldadı. – Gənc gözəl neapollu xanımların, həmçinin palermolu qadınların, xüsusən də orlörindən bezənlərin arasında çox məşhurdur. Axı, kraliça, olur ki, ərdən bezirsən...

– Hə, – Marqarita bir-birinin dalınca qarşısında baş əyib dizini və əlini öpən frak geyinmiş iki kişiylə gülümsəyərək sakitcə cavab verdi.

– Bax belə, – Korovyev eyni vaxtda Marqaritaya pıçıldamağı və kiməsə qışqırmağı bacardı: – Hersoq! Bir qədəh şampan! Mən heyran olmuşam!.. Hə, bəs belə, xanım Tofana bu yazıq qadınların halına yanıb, içində suya oxşar nəşə olan dərman şüşəsini onlara satırdı. Qadın həmin suyu ərinin şorbasına töküdü, şorbanı yeyib kefi kökənlən or qayğıkeşliyinə görə arvadına minnətdarlıq eləyirdi. Düzdü, bir neçə saatdan sonra çoxlu su içmək istəyirdi, sonra yatağa uzanırdı və bir gün sonra ərinə şorba yedizdirən gözəl neapollu qadın yaz küleyi kimi azaddı.

– Bəs ayağındakı nədi? – ayağını sürüyən xanım Tofanani ötüb keçən qonaqlara əl verməkdən yorulmayan Marqarita soruşdu. – Boynundakı yaşıl sarğı nəyə görə? Boynu qırışib?

– Mən heyran olmuşam, knyaz! – Korovyev qışqırdı və eyni vaxtda Marqaritaya pıçıldadı: – Gözəl boyundu, ancaq həbsxanada bədbəxtlik üz verib. Ayağındakı, kraliça, ispan çəkməsidir, sarğı isə ona görə ki, beş yüzə yaxın uğursuz ailə qurmuş kişinin Neapol və Palermonu həmişəlik tərk etdiyini bilən həbsxana gözetçiləri hirslenərək xanım Tofanani boğublar.

– Kraliça, mənə belə şərəf nəşib olduğu üçün xoşbəxtəm, – xanım Tofana dizi üstə çökməyə çalışaraq rahibə utancaqlığıyla pıçıldadı. İspan çəkməsi ona mane olurdu. Korovyev və Begemot ona ayağa qalxmağa kömək elədilər.

– Mən şadam, – Marqarita başqalarına əl verərək dedi.

İndi pilləkənlə üzüyuxarı insan axını gəlirdi. Marqarita girəcəkdə nələr baş verdiyini daha görmürdü. O, qeyri-ixtiyari əlini qaldırıb salırdı və dişlərini ağardaraq qonaqlara eyni cür gülümsəyirdi. Meydança uğuldayırdı, Marqaritanın tərk elədiyi ziyafət zallarından dənizin gurultusu kimi musiqi sədaları eşidilirdi.

– Bax bu darıxdırıcı qadın, – uğultuda onu eşitməyəcəklərini bildiyindən Korovyev artıq bərkdən danışdı, – ziyafətləri xoşlayır, elə hey öz dəsmalından gileylənir.

Marqarita baxışlarıyla yuxarı qalxanların içində Korovyevin göstərdiyi qadını axtarıb tapdı. Çox gözəl qəddi-qaməti olan iyirmi yaşlarında qadının narahat gözləri oyur-oyur oynayırdı.

– Nə dəsmal? – Marqarita soruşdu.

– Ona xidmətçi təhkim olunub, – Korovyev izah elədi, – otuz ildi gecə onun stolunun üstünə cib dəsmalı qoyur. Yuxudan ayılan kimi dəsmalı görür. Dəsmalı sobada da yandırır, çaya da tullayır, ancaq heç nə kömək eləmir.

– Nə dəsmaldı belə? – Marqarita əlini qaldıraraq salaraq pıçıldadı.

– Kənarları göy haşiyəli dəsmal. Məsələ belə olub: o, kafedə işləyəndə kafenin sahibi onu anbara çağırır və doqquz ay sonra bu qadın oğlan uşağı doğub, uşağı meşəyə aparıb, ağzına dəsmal soxub, torpağa basdırıb. Məhkəmədə deyib ki, uşağı yedizdirməyə heç nəyi yoxdu.

– Bəs kafenin sahibi hamı? – Marqarita soruşdu.

– Kraliça, – qəfil aşağıdan pişik vığıldadı, – icazənizlə soruşum: kafe sahibinin bura nə dəxli? Axı körpəni meşədə o boğmayıb?

Marqarita gülümsəməyindən və sağ əlini yelləməyindən qalmayıb, sol əlinin iti dırnaqlarını Begemotun qulağına batırdı:

– Əclaf, əgər bir də söhbətə qarışsan...

Begemot ciyildəse də ağrıyana heç oxşamırdı.

– Kraliça... qulağım şişəcək... İndi bir qulağa görə ziyafət niyə korlansın... Mən hüquq... hüquq nöqtəyi-nəzərindən deyirdim... Susuram, susuram... Hesab eləyin ki, pişik deyiləm, balığam, ancaq qulağımı buraxın.

Marqarita Begemotun qulağını buraxdı və narahat, ağırlı gözvlər onun qarşısında peyda oldu.

– Mənim kraliçam, möhtəşəm bədr gecəsi ziyafətinə dəvət olduğuma görə xoşbəxtəm.

– Mən də, – Marqarita cavab verdi, – sizi görməyimə şadam. Çox şadam. Şampan şərabi xoşlayırsınızmi?

– Siz nə eləmək istəyirsiniz, kraliça? – Korovyev Marqaritanın qulağına sakitcə dedi. – Basınq yaranacaq!

– Xoşlayıram, – qadın pərəstişlə dedi və birdən qeyri-ixtiyari təkrarlamağa başladı: – Frida! Frida! Frida! Kraliça, mənim adım Fridadı!

– Siz bu gün keflənənə qədər için, Frida, heç nə haqda fikirləşməyin, – Marqarita dedi.

Frida hər iki əlini Marqaritaya sarı uzatdı, ancaq Korovyev və Begemot cəld onun qoltuğuna girdilər və o, adamların arasında gözddən itdi.

Marqaritanın durduğu meydançaya hücum çəkirlərmiş kimi aşağıdan adamlar indi yığın-yığın gəlirdi. Frak geyinmiş kişilərin arasından çılpaq qadın bədənvləri görsənirdi. Onların əsmər, ağ, qəhvəyi və qapqara bədənvləri Marqaritaya tərəf axışırdı. Sarı, qara, şabalıdı və kətan kimi ağ saçlardakı qiymətli daşlar işıq selində parıldayıb bərq vururdu. Hücum çəkən kişi cərgəsinə kimsə elə bil işıq zərrəcikləri səpmişdi, – sinələrindəki taxma brilyant düymələr işıq saçırđı. İndi Marqarita hər saniyə dizinə toxunan dodaqları hiss eləyirdi, öpülmək üçün hər saniyə əlini irəli uzadırdı, sifətində salam ifadəsi donmuşdu.

– Mən heyranam, – Korovyev yeknəsəq səslə deyirdi, – biz heyranıq... Kraliça heyrandı.

– Kraliça heyrandı... – arxada dayanmış Azazello burnunda damı-saraq dedi.

– Mən heyranam, – pişik qışqırdı.

– Markiza... – Korovyev mızıldadı, – mirasa görə atasını, iki qardaşını, iki bacısını zəhərləyib... Kraliça heyrandı!.. Xanım Min-kina... Ah, necə qəşəngdi! Bir az əsəbidi. Ev qulluqçusunun sifətini saçburanla dağlamaq nəyə lazımdı? Əlbəttə, buna görə bıçaqlay-ırlar... Kraliça heyrandı!.. Kraliça, bir an diqqət eləyin: imperator Rudolf, sehrbaz və kimyagər... Daha bir kimyagər, – asılıb... Ah, bu da o! Ax, Strasburqda bu qadının necə gözəl fahişəxanası var idi!.. Biz heyranıq!.. Moskvalı dərzi qadın, tükənməz fantaziyasına görə hamımız onu sevirdik... atelyesi var idi və çox gülməli hoqqabazlıq eləmişdi: divardan iki deşik açmışdı...

– Bəs qadınlar bunu bilmirdi? – Marqarita soruşdu.

– Hamısı bir nəfər kimi bilirdi, kraliça, – Korovyev cavab verdi. – Mən heyranam!.. İyirmi yaşlı bu xəyalpərəst və qərribə oğlan uşaqlıqdan öz fantaziyasıyla fərqlənirdi. Bir qız ona vurulmuşdu, o isə qızı fahişəxanaya satdı...

Aşağıdan insan axını gəlirdi. Bu axının sonu görünmürdü. Onun mənbəyi olan nəhəng buxarı bu axını təchiz eləyirdi. Bir saat belə keçdi və ikinci saata adladı. Bu vaxt Marqarita boynundakı zəncirin *vığıldığına hiss elədi. Qoluna da nəşə olmuşdu. İndi əlini qaldır-mazdan əvvəl üzünü turşutmalı olurdu. Korovyevin maraqlı mülə-hizələri daha onu əyləndirmirdi. Qıyıqqöz monqol sifətlər, ağ və qara sifətlər əhəmiyyətini itirmişdi, hərdən bu sifətlər bir-birinə qarışırdı, onların arasındakı hava elə bil titrəyib axırdı. Kəskin ağrı birdən iynə kimi sağ qolunu sancdı və Marqarita dişlərini bir-birinə sıxıb dirşəyini tumbaya söykədi. Arxadakı zaldan divarlara toxunan qanad xışiltısı kimi bir səs eşidilirdi, aydıncı ki, orada bir yığın çonaq rəqs eləyir və Marqaritaya elə gəldi, bu möcüzəli zalda hətta mermər, büllur, mozaikalı döşəmələr də ritmik olaraq döyünür.*

Nə Qay Kesar Kalıqula, nə Messalina, eləcə də heç bir kral, hersoq, kavalər, intihar eləyən, adam zəhərləyən, dar ağacından asılan, aradüzəldən qadın, dustaqxana gözətçisi, qumarbaz, cəllad, çuğulçu, xain, divanə, xəfiyyə, əxlaqpozan artıq Marqaritanı

maraqlandırmırdı. Hamısının adı başında qarışmışdı, sifətlər iri bir kündəyə dönmüşdü, yaddaşında yalnız Malyuta Skuratovun saqqalı, doğrudan da yanan sifəti qalmışdı. Marqaritanın ayaqları bükülürdü, hər dəqiqə ağlayacağından qorxurdu. Öpülən sağ dizi ona daha çox əziyyət verirdi. Dizi şişmişdi, Nataşanın əli bir neçə dəfə süngərlə peyda olub, ətirli nəyləse silsə də dizi göyərmişdi. Üçüncü saatin sonunda Marqarita tamamilə ümitsiz baxışlarla aşağı boylanıb, sevinçək geri çəkildi: qonaqların axını seyrəlmişdi.

– Ziyafətə gəlişin qaydası eynidi, kraliça, – Korovyev pıçıldadı, – indi gələnlərin axını azalacaq. Səbr edək, and içirəm ki, son dəqiqələrdi. Bu da brokenli kefcillər dəstəsi. Onlar həmişə axırda gəlirlər. Hə, onlardı. İki sərxoş vampir... vəssalam? Yox, yox, bu da biri. Yox, iki nəfərdi!

Sonuncu iki qonaq pilləkənlə qalxırdı.

– Bu kimdisə təzə adamdı, – Korovyev şüşənin arxasından gözünü qiyaaraq dedi. – Hə, hə. Bir dəfə Azazello ona baş çəkmişdi və konyak içə–içə onu ifşa eləyəcəyindən çox qorxduğu adamdan necə yaxa qurtara biləcəyi barədə məsləhət vermişdi. O da həmin adamın tabeliyində olan tanışına tapşırılmışdı ki, kabinetin divarlarına zəhər çiləsin.

– Onun adı nədi? – Marqarita soruşdu.

– Doğrusu, özüm də hələ bilmirəm, – Korovyev cavab verdi, – Azazellodan soruşmaq lazımdı.

– Bəs yanındakı kimdi?

– Bu elə həmin adamın tabeçiliyindəki icraçıdı. Mən heyranam! – Korovyev sonuncu iki adama qışqırdı.

Pilləkən boşaldı. Hər ehtimala görə bir az da gözlədilər. Ancaq buxarıdan daha heç kim çıxmadı.

Bir an sonra bunun necə baş verdiyini başa düşmədən Marqarita özünü hovuz olan həmin otaqda gördü və o saat da əllərinin, ayaqlarının sızılısından ağlayıb döşəməyə sərildi. Ancaq Gella və Nataşa ona təskinlik verərək yenə qanlı düşün altına çəkib apardılar, yenə bədənini ovuşdurdular və Marqarita təzədən cana gəldi.

– Kraliça Marqo, – yanında peyda olmuş Korovyev pıçıldadı, – hörmətli qonaqlar tərk edildiklərini düşünməsinlər deyə zalda yenə görünmək lazımdı.

Marqarita hovuzlu otaqdan yenə uçub çıxdı. Valstar kralının orkestrinin zanbaqların arxasında çaldığı səhnədə indi meymunların

cazı cuşa gəlmişdi. Əlində şeypur olan pırtlaşq bakenbardlı qorilla ayaqlarını ağır–ağır oynadaraq dirijorluq eləyirdi. Cərgə ilə düzülmiş oranqutanqlar parıldayan şeypurları püfləyirdilər. Şən şimpanzələr əllərində qarmon onların çiyinə minmişdi. Şir kimi yallı iki qamad–rila royalda çalırdı və hibbonların, mandrillərin, əntərlərin əllərindəki saksofonların, skripka və barabanların gurultusu, ciyiltisi, guppultusu royallın səsini batırırdı. Hərəkətlərinin cəldliyi və mükəmməlliyilə heyrət doğuran saysız–hesabsız cütlüklər qaynayıb qarışıb güzgü kimi parıldayan döşəmənin üstündə bir istiqamətdə fırlana–fırlana sıx cərgə ilə elə gəlirdilər sanki qabaqlarına çıxan hər şeyi silib süpürecəkdi. Atlas kəpənəklər rəqs eləyənlərin başı üzərində dəstəylə uçurdu, tavandan çiçəklər səpələnirdi. Elektrik işığı sönəndə sütunların kapitelinə minlərlə ışıdaböcəklər parıldadı, havada isə bataqlıq cücüləri ışıdayaraq uçurdu.

Sonra Marqarita sütunlarla dövrələnmiş çox iri hovuzda idi. Nəhəng qara Neptunun ağzından çəhrayı fəvvarə fışqırırdı. Hovuzdan şampan şerabının bihüşedici qoxusu qalxırdı. Burada şənlik hökm sürürdü. Qadınlar gülə–gülə tufillərini atıb, çantalarını öz kavalərlərinə, ya əllərində mələfə vurnuxan zəncilərə verib, qışqıraraq hovuzla baş vururdular. Köpüklü sütunlar göyə yüksəlirdi. Hovuzun büllur dibində yanan işıq şerab qatını yarıb keçirdi və üzən gümüşü bədənlər bu işıqda görünürdü. Qadınlar hovuzdan əməlli–başlı kefli çıxırdılar. Gülüş sədaları sütunların altında hamamda olduğu kimi guruldayırdı.

Bütün bu həngəmədə mənasız, ancaq mənasız sifətində yalvarış dolu gözləri olan tamamilə sərxoş bir qadın yadında qaldı və bir sözü xatırladı – “Frida!”

Şerabın qoxusundan Marqaritanın başı fırlanmağa başladı və o getmək istədi, ancaq pişiyin hovuzda göstərdiyi nömrə onu saxladı. Begemot Neptunun ağzını ovsunladı, dərhal fişilti və gurultuyla şampan şerabı hovuzdan axıb getdi, Neptun isə tünd sarı rəngli köpüksüz nəse püskürdü. Xanımlar hay–həşir qopartdılar.

– Konyak! – deyə hovuzun kənarından sütunların arxasına qaçışdılar. Bir neçə saniyədən sonra hovuz konyakla dolmuşdu və pişik göydə üç dəfə mayallaq vurub dalğalanan konyakın içinə atıldı. O, büzüşmüş qalstukla, bığının zərini və binoklunu itirmiş halda fınxırıb hovuzdan çıxdı. Begemotun hərəkətini təkrarlamağa yalnız

həmin oyunbaz dərzi qadın və onun naməlum gənc mulat kavaləri ürək elədi. Hər ikisi konyakın içinə atıldı, ancaq bu yerdə Korovyev Marqaritanın əlindən tutdu və onlar çimənlərdən ayrıldılar.

Marqarita uçduğu yerdə istridyə qalaqlanmış daşdan tikilən böyük nohurlar gördü. Sonra altında cəhənnəm ocaqları qalanmış, bu ocaqların arasında əspaz şeytanların vurnuxduğu şüşəli döşəmənin üstü ilə uçdu. Sonra daha heç nə dərk etməyərək çıraqların işıqlandırdığı, qızların közərməmiş kömürdə cızhacız bişən əti payladığı, onun sağlığına iri parçlarla içildiyi qaranlıq zirzəmilər gördü. Sonra qarmon çalan və açıq səhnədə kamarinski rəqsi oynayan ağ ayları, buxarıda yanmayan fokusçu səməndər quşunu gördü... Və ikinci dəfə onun gücü tükənməyə başladı.

– Sonuncu çıxış, – Korovyev təşvişlə pıçıldadı, – və biz azadıq.

Korovyevin müşayiətilə yenə ziyafət zalına gəldi, ancaq burada indi rəqs ələmirdilər, saysız-hesabsız qonaqlar zalın ortasını boş qoyub, sütunların arasına sığınmışdılar. Zalın həmin boşalmış hissəsində peyda olan hündür yerə qalxmasına kimin kömək elədiyini Marqarita bilmədi. Bura qalxanda hardasa saatın gecəyarısını vurduğunu eşidib təəccübləndi, onun hesabına görə gecəyarısı çoxdan keçmişdi. Saatın hardan eşidildiyi bilinməyən son zərbəsilə qonaqların arasına qəfil sükut çökdü.

Marqarita o zaman Volandı yenə gördü. O, Abadonnanın, Azazellonun və Abadonnaya oxşayan bir neçə qara geyimli gəncin əhatəsində gəlirdi. Əks tərəfdə Voland üçün də başqa bir hündür yer hazırlandığını Marqarita indi gördü. Ancaq Voland bu yerdən istifadə eləmədi. Volandın ziyafətə sonuncu möhtəşəm gəlişində də yataq otağındakı elə həmin görkəmdə olması Marqaritanı heyrətləndirdi. Əynindəki həmin yamaqlı çirkli köynək, ayağındakı isə həmin əyilmiş çəkələklərdir. Volandın əlində qılinc var idi, ancaq bu sıyrılmış qılıncdan çəlik kimi istifadə eləyirdi.

Voland axsaya-axsaya gəlib ona məxsus hündür yerin yanında dayandı, dərhal da Azazello əlində nimçə onun qarşısında peyda oldu və Marqarita bu nimçədə dişləri sındırılmış kəsik baş gördü. Hələ də sükut hökm sürürdü, bu sükutu yalnız bir dəfə uzaqdan eşidilən, belə şəraitdə anlaşılmayan, giriş qapısındakı kimi bir zəng səsi pozdu.

– Mixail Aleksandroviç, – Voland astadan başa müraciət elədi, ölmüş adamın göz qapaqları açıldı və Marqarita ölünün canlı, düşün-

cəli, əzabla dolu gözlerini görüb diksindi. – Deyilənlər oldu, doğrudumu? – başın gözünün içinə baxa-baxa Voland sözünə davam elədi. – Baş qadın kəsdi, iclas olmadı, mən də sizin mənzildə yaşayıram. Bu – faktıdır. Faktı isə heç bir şey dəyişə bilməz. Ancaq indi bizi artıq bu fakt yox, sonrakı işlər maraqlandırır. Sizin həmişə qızgın tərəfdarı olduğunuz nəzəriyyəyə görə başın kəsilməyilə insanın həyatına son qoyulur, o, külə dönüb yox olur. Tamam başqa fikirdə olsalar da, öz qonaqlarımın yanında sizə xəbər verməkdən məmnunam ki, nəzəriyyəyiniz əsaslı və qeyri-ədidi. Yeri gəlmişkən, bütün nəzəriyyələr eyni şeydi. Onların birinə əsasən hər kəsə öz əqidəsinə görə veriləcək. Qoy elə də olsun! Siz heçliyə qovuşursunuz, sizin çevrildiyiniz piyalədən varlığın şərəfinə içmək isə mənə xoş olacaq!

Voland qılinci qaldırdı. O saat başın dərisi qaralıb yığıldı, sonra parça-parça qopdu, gözlər itdi və az keçmiş Marqarita nimçədə yaqut gözlü, mirvari dişli, qızıl ayağın üstündə sarımtıl kəllə gördü. Kəllənin şamirli qapağı açıldı.

– Messir, bu dəqiqə, – Volandın sual dolu baxışlarını sezən Korovyev dedi, – o sizin qarşınızda dayanacaq. Mən bu sükutda onun təkli tufllilərinin cırlıtısını, bu həyatda son dəfə şampan içəndən sonra stola qoyduğu qədəhin cingiltisini eşidirəm. Bax bu da o.

Təzə qonaq zala girib Volanda sarı yönəldi. Qalan çoxsaylı kişi qonaqlardan görkəmcə o heç nəylə fərqlənmirdi, bir şeydən başqa, qonaq həyəcədən, az qala, səndələyirdi, bu həttə uzaqdan sezilirdi. Yanaqları alışıb yanırdı, narahat gözləri bir yerdə bənd almırdı. Qonaq karıxmışdı, bu da çox təbii idi: onu hər şey, ən başlıcası da, əlbəttə, Volandın geyimi heyrətləndirmişdi.

Ancaq qonaq çox mehribanlıqla qarşılandı.

– Aha, əziz baron Meygel, – Voland nəvazişlə gülümsəyib, gözü kəlləsinə çıxmış qonağa müraciət elədi. – Tamaşalar komissiyasında paytaxtın görməli yerlərlə xariciləri tanış eləyən çox hörmətli baron Meygeli, – Voland üzünü qonaqlara tutdu, – sizə təqdim etməkdən məmnunam.

Bu yerdə Marqarita duruxdu, çünki birdən Meygeli tanıdı. Moskvanın teatr və restoranlarında bir neçə dəfə onunla rastlaşmışdı. “Müsaidə edin... – Marqarita düşündü, – yoxsa o da ölüb?” Ancaq məsələ dərhal aydınlaşdı.

– Əziz baron, – Voland şən-şən gülümsədi, – Moskvaya gelişim-dən o qədər məmnun olmuşdu ki, dərhal mənə zəng vurub öz ixtisasına uyğun, yəni görməli yerləri göstərmək üçün xidmətini təklif elədi. Əlbəttə, aydındı ki, onu evimə dəvət etməyimə xoşbəxtəm.

Marqarita bu vaxt Azazellonun kəllə olan nimçəni Korovyeva verdiyini gördü.

– Hə, baron, yeri gəlmişkən, – Voland səsini qısıb dostcasına dedi, – sizin hər şeyi bilməyə son dərəcə böyük həvəs göstərməyiniz haqqında şeyiələr dolaşır. Deyilənə görə, möhkəm söhbətçilliyinizlə birlikdə bu həvəs hamının diqqətini çəkməyə başlayıb. Üstəlik, dedi-qoduçular artıq söz də buraxıblar – çuğul və casus. Bundan əlavə, belə ehtimal var ki, bir aydan gec olmayaraq bu həvəsin acı nəticəsini dadacaqsınız. Məhz, nə mümkünsə görmək və eşitmək məqsədilə qonaq çağırmağımı israrla istəməyinizdən istifadə eləyib, sizi üzücü intizardan qurtarmaq üçün köməyinizə yetişmək qərarına gəldik.

Baronun rəngi qaçdı, öz təbiətinə görə son dərəcə ağ olan Abadonnadan da ağappaq oldu, sonra isə qərribə bir şey baş verdi. Abadonna baronun qarşısında peyda olub, bir anlığa öz eynəyini çıxartdı. Elə həmin an Azazellonun əlində nəşə şimşək kimi çaxdı, nəşə astadan şappıldadı, baron arxası üstə yığılmağa başladı, al-qan sinəsindən fişqırıb kraxmallı köynəyini və jiletini batırdı. Korovyev piyaləni fişqıran qanın altına tutub, dolu piyaləni Volanda verdi. Baronun cansız bədəni artıq döşəməyə sərilmişdi.

– Sizin sağlığınıza içirəm, cənablar, – Voland astadan deyib piyaləni dodaqlarına toxundurdu.

Bu vaxt metamorfoza baş verdi. Yamaqlı köynək və əyilmiş çəkələklər yoxa çıxdı. Volandın əynində qara ləbbədə və qurşağında polad qılınc peyda oldu. O, cəld Marqaritaya yaxınlaşıb piyaləni ona uzatdı və hökmlə dedi:

– İç!

Marqaritanın başı hərələndi, o yırğalandı, ancaq piyalə artıq dodaqlarına toxunurdu və kimlərsə, kim olduqlarını ayırd eləyəmmədi, hər iki qulağına pıçıldadılar:

– Çəkinməyin, kraliça... Çəkinməyin, kraliça, qan çoxdan torpağa hopub. O töküldüyü yerdən artıq üzüm bitir.

Marqarita gözlərini açmadan bir qurtum aldı, damarlarından şirin bir gizilti keçdi, qulaqları cingildədi. Ona elə gəldi ki, xoruzlar bərkdən banlayır, hardasa marş çalınır. Qonaqlar öz görkəmini itirməyə başladı. Frak geyinmiş kişilər, qadınlar külə döndü. Marqaritanın gözü qarşısında zaldakular çürüdü, ətrafa sərdabə qoxusu yayıldı. Sütunlar dağıldı, işıqlar söndü, hər şey itdi, fəvvarələr, zanbaqlar, kameliyalar yoxa çıxdı. Hər şey əvvəlki kimi idi – zərgər arvadının sadə qonaq otağı və onun aralı qapısından düşən işıq zolağı. Marqarita bu aralı qapıdan içəri girdi.

XXIV FƏSİL

Masterin qurtarılması

Volandın yataq otağında hər şey ziyafətə qədər olduğu kimi idi. Voland əynində köynək çarpayıda oturmuşdu, ancaq indi Gella onun ayağını ovxalamırdı, şahmat oynanılan stolun üstündə isə şam yeməyi süfrəsi açılmışdı. Korovyevlə Azazello stolun arxasında əyləşmişdi, çirkli əskiyyə dönsə də, öz qalstukundan ayrılmaq istəməyən pişik isə, əlbəttə, onların yanında oturmuşdu. Marqarita səndirləyə-səndirləyə yaxınlaşıb stola söykəndi. Voland, o vaxt olduğu kimi, Marqaritanı işarəylə yanına çağırıb yanında yer göstərdi.

– Nədi, sizi çox yorublar? – Voland soruşdu.

– Yox, messir, – Marqaritanın səsi zorla eşidildi.

– Nobless oblij¹, – deyib pişik Marqarita üçün şərab stəkanına nəşə şəffaf maye süzdü.

– Araqdı? – Marqarita ehtiyatla soruşdu.

Pişik incidiyindən stoldan sıçradı.

– Əfv edərsiniz, kraliça, – o xırıldadı, – məgər mən xanıma araq süzməyi özümə rəva görərdim? Bu, təmiz spirtidi!

Marqarita gülümsəyib stəkanı kənara itələmək istədi.

– Çəkinmədən için, – Voland dedi və Marqarita stəkanı dərhal əlinə götürdü. – Gella, otur, – Voland sonra Marqaritaya izah elədi:

¹ Vəzifə məcbur edir (noblesse oblige – fran.)

– Bədr gecəsi bayram gecəsidir, mən də yaxınlarımla, xidmətçilərimlə şam eləyirəm. Hə, özünüzü necə hiss eləyirsiniz? Bu yorucu ziyafət necə keçdi?

– Əla! – Korovyev ciyildədi. – Hamı məftun olub, aşiq olub, məhv olub! Nə qədər nəzakət, nə qədər bacarıq, məlahət və lətafət!

Voland dinnəzəcə stəkanı qaldırıb Marqaritayla toqquşdurdu. Marqarita spirtin bu saat onun axırına çıxacağını düşünərək itaət-karlıqla içdi. Ancaq pis bir şey baş vermədi. Qarnına xoş bir istilik axdı, arığın havası yüngülcə başına vurdu, gücü qayıtdı, sanki xeyli yatıb yuxudan gümrah oyanmışdı, bundan başqa dəhşətli aclıq hiss elədi. Dünən səhərdən heç nə yemədiyini də xatırlayanda aclığı lap şiddətləndi. Açıqlıqla kürüyə girişdi.

Begemot bir dilim ananas kəsdi, üstünə duz, istiot töküüb yedi, sonra ikinci qədəhi birməfəsə elə başına çəkdi ki, hamı onu alqışladı.

Marqaritanın içdiyi ikinci qədəhdən sonra qəndillərdəki şamlar daha gur yandı, buxarıda alov yüksəldi. Marqarita heç bir kefilik hiss eləmirdi. Ağappaq dişlərini etə batırıb, onun şirəsindən ləzzət ala-ala, Begemotun istridyəyə necə xardal yaxmasına baxırdı.

– Üstünə üzüm də qoy, – Begemotun böyrünü dürtmələyərək, Gella astadan dedi.

– Xahiş eləyirəm, məni öyrətməyin, – Begemot cavab verdi, – süfrə arxasında oturmağa vərmişəm, heç narahat olmayın!

– Ax, bax bu cür, buxarının qarşısında yaxın dostlarla sıxılmadan şam eləmək, – Korovyev ciyildədi, – necə də xoşdu...

– Yox, Faqot, – pişik etiraz elədi, – ziyafətin öz gözəlliyi, öz vüsəti var.

– Heç bir gözəlliyi, elə vüsəti də yoxdu, bu gic ayıların donqultusundan, bardakı pələnglərin nəriltisindən az qalmışdı başım ağrısın, – Voland dedi.

– Oldu, messir, – pişik tezəcə dilləndi, – əgər hesab eləyirsinizsə ki, vüsəti yoxdu, dərhal mən də həmin fikrə qoşuluram.

– Buna bir bax! – Voland başını yellədi.

– Zarafat eləyirəm, – pişik yaltaqlıqla dedi, – pələnglərə gəlincə, tapşıraram onları qızartsınlar.

– Pələngi yemək olmaz, – Gella dedi.

– Siz belə düşünürsünüz? Onda xahiş eləyirəm qulaq asın, – pişik gözələrini ləzzətlə qıyıb, bir dəfə on doqquz gün səhrada tək qaldığından və yediyi yeganə şeyin öldürdüyü pələngin eti olduğundan danışdı. Hamı bu məzeli əhvalata maraqla qulaq asdı, Begemot söhbətini qurtaranda isə xorla qışqırışdı:

– Yalandı!

– Bu yalanın ən maraqlısı da odur ki, – Voland dedi, – əvvəldən axıra kimi yalandı.

– Belə oldu? Yalandı? – pişik qışqırdı və hamı düşündü ki, indi etiraz eləməyə başlayacaq, ancaq vur-tut astadan dedi: – Tarix ayırd eləyər.

– Bəs söyləyin, – araqdan sonra canlanmış Marqo Azazelloya müraciət elədi, – siz o keçmiş baronu güllələdiniz?

– Təbii, – Azazello cavab verdi, – onu necə də güllələməyəsən? Onu mütləq güllələmək lazımdı.

– Mən elə həyəcanlandım! – Marqarita bərkdən dedi. – Bu elə gözənlilməz oldu ki...

– Burda gözənlilməz heç nə yoxdu, – Azazello etiraz elədi, Korovyev isə zığıldadı:

– Axı, necə də həyəcanlanmayısan? Mənim dizlərim əsdi! Gup! Tap! Baron aşdı!

– Mənim az qaldı ürəyim yatsın, – pişik kürü dolu qaşığı yalaya-yalaya əlavə elədi.

– Bax mən bir şeyi anlamıram, – büllurun qızılı parıltısı Marqaritanın gözündə oynadı, – necə olur ki, musiqinin səsi, ümumiyyətlə, ziyafətin bu hay-küyü bayırdan eşidilməyib?

– Əlbəttə, eşidilməyib, kraliça, – Korovyev izah elədi, – bunu elə eləmək lazımdı ki, eşidilməsin. Bunu səliqəli eləmək lazımdı.

– Düzdü, düzdü... Məsələ ondadı ki, pilləkəndəki o adam... Biz Azazello ilə gələndə... Girişdə biri də vardı... Məncə, o bizim mənzili güdüdü...

– Doğrudu, doğrudu! – Korovyev qışqırdı. – Doğrudu, əziz Marqarita Nikolayevna! Siz mənim şübhələrimi təsdiqləyirsiniz! Bəli, o, mənzili güdüdü! Mən özüm az qalmışdım onu huşsuz privat-dosent, ya pilləkəndə iztirab çəkən aşiq biləm. Ancaq yox, yox! Ürəyimə damdı! Ax, o, mənzili güdüdü! Girişdəki də onun kimi! Darvazanın ağzındakı da eləcə!

– Maraqlıdı, birdən sizi həbs eləməyə gəldilər? – Marqarita soruşdu.

– Hökmən gələcəklər, gözəl kraliça, hökmən! – Korovyev cavab verdi. – Ürəyimə damıb ki, gələcəklər. Əlbəttə, indi yox, ancaq vaxtı çatanda mütləq gələcəklər. Ancaq güman eləyirəm ki, maraqlı heç nə baş verməyəcək.

– Ah, baron yıxılıanda mən necə də həyəcanlandım, – Marqarita həyatında ilk dəfə gördüyü qətlin, ola bilsin, hələ də təsiri altında idi. – Siz yəqin yaxşı güllə atırsınız?

– Babat, – Azazello dedi.

– Bəs hansı məsafədən? – Marqarita Azazelloya o qədər də aydın olmayan sual verdi.

– Baxır nəylə və hara, – Azazello məntiqlə dedi, – bir var çəkiclə tənqidçi Latunskinin düz eynəyinin şüşəsindən vurasan, bir də var ürəyindən.

– Ürəyindən! – Marqarita nədənsə əlini öz ürəyinin üstünə qoyub qışqırdı. – Ürəyindən! – boğuc səslə təkrar elədi.

– Tənqidçi Latunski kimdi? – Voland gözlerini qıyıb Marqaritaya baxdı.

Azazello, Korovyev və Begemot nəyə görə utanıb başlarını aşağı dikdilər, Marqarita isə pörtərək cavab verdi:

– Belə bir tənqidçi var. Mən bu axşam onun mənzilini darmadağın elədim.

– Əcəb işdi! Bəs niyə?

– Messir, – Marqarita dedi, – o bir masteri məhv eləyib.

– Axı özünüz niyə zəhmət çəkirdiniz? – Voland soruşdu.

– Mənə izin verin, messir! – pişik yerindən sıçrayıb sevincək qışqırdı.

– Otur yerində, – Azazello ayağa dura-dura donquldandı, – mən özüm indi gedərəm...

– Yox! – Marqarita qışqırdı. – Yox, messir, sizə yalvarıram, bu lazım deyil!

– Necə istəyirsiniz, necə istəyirsiniz, – Voland dedi və Azazello öz yerində oturdu.

– Sözüümüz harda qaldı, əziz kraliça Marqo? – Korovyev dilləndi.

– Hə, ürəkdə. Ürəyi vura bilir, – Korovyev uzun barmağını Azazel-

loya tərəf tuşladı, – özün seç, ürəyin istənilən qulaqcığından, ya ürəyin istənilən mədəciyindən.

Marqarita o saat anlamadı, anlayanda isə təəccüblə dedi:

– Axı, onlar örtülüdür!

– Əzizim, – Korovyev ciyildədi, – iş elə ondadı ki, örtülüdür! Bütün lezzəti də bundadı! Açıq əşyanı hamı vurur!

Korovyev stolun siyirməsindən qaratoxmaq yeddiliyi çıxarıb Marqaritaya verdi, xahiş elədi ki, ürəyin birini dırnağıyla işarələsin. Marqarita yuxarıdan sağ küncdəkini işarələdi. Gella kartı yastığın altında gizlədib qışqırdı:

– Hazırdı!

Arxası yastığa tərəf olan Azazello frakın şalvar cibindən qara avtomat tapança çıxarıb lüləsini çiyinə qoydu və çarpayına sarı çevrilmədən atəş açaraq Marqaritanı diksindirib güldürdü. Gülləylə vurulmuş yastığın altından yeddiliyi çıxartdılar. Marqaritanın işarələdiyi ürək deşilmişdi.

– Əlinizdə tapança olanda sizinlə qarşılaşmağı arzulamazdım, – Marqarita nazla Azazelloya baxdı. Hansısa bir işi əla bacaran adamlara o, pərəstiş eləyirdi.

– Əziz kraliça, – Korovyev mızıldadı, – mən heç kimə onunla qarşılaşmağı məsləhət görməzdim, hətta əlində tapança olmayanda belə! Keçmiş regent və solist kimi vicdanıma and içirəm ki, heç kim onun qarşısına çıxan adamın yerində olmaq istəməzdi.

Atıcılıq yarış zamanı mısırını sallayıb oturmuş pişik birdən dedi:

– Yeddiliyi mən ondan da yaxşı vuraram.

Azazello bunun cavabında nəse mırıldadı. Ancaq pişik öz inadından dönmədi və bir yox, iki tapança tələb elədi. Azazello şalvarının ikinci dal cibindən ikinci tapançanı çıxarıb, ağızını nifrətlə əyişdirərək, ikisini bir yerdə özünü öyən pişiyə uzatdı. Yeddilikdə iki ürək nişanladılar. Pişik arxası yastığa tərəf xeyli hazırlaşdı. Marqarita əlilə qulaqlarını tutub, buxarının üstündə mürğüləyən bayquşa baxırdı. Pişik hər iki tapançadan atəş açan kimi Gella çığırdı, ölmüş bayquş buxarıdan yerə düşdü və sınan saatın əqrəbləri dayandı. Əli qanayan Gella fəryad qoparıb pişikdən, o isə Gellanın saçından yapışdı və əlbəyaxa olub döşəmədə yumbalandılar. Qədəhin biri stoldan düşüb sındı.

– Bu qudurmuş mөлunu mөndən aralayın! – sinəsində oturmuş Gellanın öлиндən qurtarmağa çalışaraq pişik vığıldadı. Dalaşanları ayırdılar, Korovyev Gellanın güllə dəymiş barmağına üfürdü və yara sağaldı.

– Əlimin üstündə danışanda atəş açə bilmirəm! – Begemot kürəyindən qoparılmış bir cəngə tükü yerinə qoymağa çalışdı.

– Mərc gəlirəm ki, – Voland Marqaritanya baxaraq gülümsədi, – o bunu qəsdən elədi. O, yaxşı güllə atır.

Gella pişiklə barışdı və barışıq əlaməti olaraq öpüşdülər. Yas-tığın altından kartı çıxarıb baxdılar. Azazellonun vurduğu ürəkden başqa hamısı salamat idi.

– Bu ola bilməz, – şamın işığına tutduğu karta baxa-baxa pişik israrla dedi.

Şənləklə keçən şam yeməyi davam eləyirdi. Qəndillərdəki şamlar əriyirdi, buxarının ətir qoxulu xoş istisi dalğa-dalğa otağa yayılırdı. Yeməkdən sonra Marqaritanın kefi durulmuşdu. O, Azazellonun siqarından buxarıya tərəf uçan gömgöy dairələri pişiyin necə qılıncın ucuna keçirdiyinə baxırdı. Gec olduğunu düşünsə də heç hara getmək istəmirdi. Hər şeydən belə görünürdü ki, səhər saat altıya az qalıb. Marqarita yaranan fasilədən istifadə eləyib çəkinə-çəkinə Volanda dedi:

– Daha gedim... Gecdi...

– Siz hara tələsirsiniz? – Voland nəzakətlə, ancaq soyuq tərzdə soruşdu. Qalanları susub özlərini elə göstərirdilər ki, guya başları siqardan çıxan tüstü dairələrinə qarışıb.

– Bəli, vaxtdı, – Marqarita lap karıxıb bürüncək, ya plaş axtarırmış kimi ətrafına baxdı. Öz çılpaqlığından qəfil sıxılmağa başlamışdı. Stolun arxasından qalxdı. Voland bozarmış çirklə xələtini dinməzce çarpayından götürdü və Korovyev onu Marqaritanın çiyinə atdı.

– Minnətdaram, messir, – Marqarita zorla eşidiləcək səslə dedi və sual dolu baxışlarla Volanda baxdı. Voland cavabında ona nəzakətlə və etinasızlıqla gülümsədi. Marqaritanı o saat qüssə bürüdü. Özünü aldadılmış hiss elədi. Ziyafətdəki xidmətlərinin əvəzində, deyəsən, heç kim ona mükafat təklif etməyə, nə də onu saxlamağa hazırlaşdı. Halbuki getməyə artıq heç bir yeri olmadığı tamamilə aydındı. Malikanəyə qayıtmalı olacağını düşünəndə onu ümitsizlik sardı. Bəlkə Azazello Aleksandrov bağında çox həvəslə məsləhət

gördüyü kimi özü xahiş eləsin? “Yox, heç bir vəchlə!” – özlüyündə dedi.

– Salamat qalın, messir, – hündürdən dedi, ürəyində isə fikirləşdi: “Bircə burdan çıxım, sonra gedib özümü çaya atacağam”.

– Oturun bir görün, – Voland qəfil hökmlə dedi.

Marqaritanın sir-sifəti dəyişdi və təzədən oturdu.

– Bəlkə vidalaşmamışdan əvvəl nəse demək istəyirsiniz?

– Yox, heç nə, messir, – Marqarita vüqarla cavab verdi, – yalnız onu demək istəyirəm ki, əgər sizə bir də lazım olsam, istədiyiniz hər şeyi həvəslə yerinə yetirməyə hazırım. Mən bir qırıq da yorulmamışam və ziyafətdə çox şənləndim. Ziyafət hələ də davam eləsəydi, minlərlə özünü asanın və qatilin dizimi öpməsinə həvəslə ixtiyar verərdim. – Marqarita Volanda sanki pərdə arxasından baxırdı, gözləri yaşla dolmuşdu.

– Düzdü! Siz tamamilə haqlısınız! – Voland qorxunc səslə bağırdı.

– Elə də lazımdı!

– Elə də lazımdı! – Volandın ətrafındakılar da əks-səda kimi təkrar elədilər.

– Biz sizi sınayırdıq, – Voland dedi, – heç vaxt heç nə xahiş etməyin! Heç vaxt və heç nə, xüsusən də özünüzdən güclülərdən. Özləri təklif eləyər, özləri də hamısını verər. Oturun, məğrur qadın.

Voland ağır xələti Marqaritanın çiyindən çəkib aldı və o yenə çarpayıda Volandın yanında oturması oldu.

– Hə, Marqo, – Voland səsini yumşaltdı, – bu gün ev sahibəm olduğunuz üçün nə istəyirsiniz? Bu ziyafəti çılpaq yola verdiyiniz üçün nə arzulayırsınız? Dizinizə nə qədər qiymət qoyursunuz? Özünü asanlar adlandırdığınız qonaqlarımdın dəyən zərər nə qədərdir? Deyin! Artıq çəkinmədən deyə bilərsiniz, çünki indi mən təklif eləmişəm.

Marqaritanın ürəyi çırpındı, dərindən nəfəs alıb, nəyisə götür-qoy etməyə başladı.

– Hə, di cəsərtli olun! – Voland onu həvəsləndirdi. – Öz fantaziyanızı oyadın, ona qol-qanad verin! Təkcə elə islaholunmaz alçaq baronun qətl səhnəsində iştirakına görə adamı mükafatlandırmağa deyər, xüsusilə də əgər həmin adam qadındısa. Hə, nə oldu?

Marqaritanın az qalırdı nəfəsi kəsilsin və ürəyində tutduğu ən əziz sözü deməyə hazırlaşdı ki, qəfil rəngi ağardı, ağzını açıb

gözlərini bərəltdi. “Frida! Frida! Frida! – yalvarış dolu zəhletökən bir səs qulağına qışqırdı. – Mənim adım Fridadı!” Və Marqarita dili dolaşa-dolaşa dedi:

– Yəqin mən... bir şey... xahiş eləyə bilərəm?

– Tələb eləyin, mənim donnam, – Voland onun halını başa düşərək gülümsədi, – bir şey tələb eləyə bilərsiniz.

Ax, Marqaritanın öz sözünü – “bir şey!” – Voland necə aydın tərzdə vurğuladı.

Marqarita yenə dərinədən nəfəs alıb dedi:

– İstəyirəm ki, öz uşağımı boğduğu cib dəsmalını bir də Fridaya göstərməsinlər.

Pişik gözünü göyə qaldırıb bərkənd köks ötürdü, ancaq heç nə demədi, görünür, ziyafətdə qulağının burulması yadından çıxmamışdı.

– Bu səfəh Fridadan, – Voland gülümsədi, – sizin rüşvət almaq ehtimalınız, əlbəttə, tamamilə istisna olduğundan – bu, axı, sizin kraliça ləyaqətinizə yaraşmazdı, – mən artıq nə eləyəcəyimi bilmirəm. Birce o qalır ki, əski tapıb yataq otağımdakı bütün dəlmə-deşikləri tutam!

– Siz nə haqda danışsınız, messir? – həqiqətən anlaşılmaz olan bu sözlər Marqaritanı heyretləndirdi.

– Sizinlə tamamilə razıyam, messir, – pişik söhbətə qarışdı, – məhz əskiylə! – pəncəsini hirsə stola çırpdı.

– Mən mərhəmət haqqında danışırım, – Voland odlu gözlərini Marqaritadan çəkmədən dediyini izah elədi. – Hər dən tamamilə gözənilmədən və hiyləgərcəsinə o hər cür dəlmə-deşikdən içəri soxulur. Buna görə də əski barədə danışırım.

– Elə mən də bunu deyirəm! – pişik qışqıraraq çəhrayı krem yaxılmış pəncələrilə sivri qulaqlarını örtərək, hər ehtimala, Marqaritanın kənarına çəkildi.

– İtil burdan, – Voland dedi.

– Mən hələ qəhvə içməmişəm, – pişik cavab verdi, – axı, necə gedə bilərəm? Messir, məgər bayram axşamı süfrə arxasında qonaqları iki növə ayırırlar? Kədərli, simic bufetçi demiş, kimlərsə – birinci, başqaları isə – ikinci?

– Sus, – Voland ona əmr eləyib, Marqaritadan soruşdu: – Belə çıxır ki, siz son dərəcə xeyirxah adamsınız? Yüksək mənəviyyatlı adamsınız?

– Yox, – Marqarita dilini sürüdü, – bilirəm ki, sizinlə ancaq açıq danışmaq olar və sizə açıq deyirəm: mən dəmdəməki adamam. Yalnız ona görə sizdən Fridanın xahişini elədim ki, ehtiyatsızlıq edib onda ümid oyatmışdım. O gözləyir, messir, o mənim gücümə inanır. Əgər o aldanmış olsa, mən dəhşətli vəziyyətə düşərəm. Ömür boyu rahatlığım olmaz. Daha neyləyəsən! Belə alındı.

– Aha, – Voland dedi, – aydıncı.

– Siz bunu eləyərsinizmi? – Marqarita astadan soruşdu.

– Heç bir vəchlə, – Voland cavab verdi, – əziz kraliça, məsələ belədi ki, burda xırda bir dolaşlıq baş verib. Hər idarə gərək öz işiylə məşğul olsun. Mübahisə etməyərəm, bizim imkanlarımız yetərincədi, burnundan uzağı görməyən adamların güman elədiyindən də xeyli çoxdu...

– Hə, doğrudan xeyli çoxdu, – görünür, bu imkanla fəxr eləyən pişik dözməyib dedi.

– Sus, lənətə gəlmiş! – Voland onun üstünə çəmkirib, yenə Marqaritaya müraciət elədi: – Sadəcə, bayaq ifadə elədiyim kimi, başqa idarəyə aid işi görməyin nə mənası var? Mən bunu etməyəcəyəm, özünüz eləyin.

– Məgər mən eləyə bilərəm?

Azazello çəp gözünü istehzayla qıyıb Marqaritaya baxaraq, küren başını hiss edilmədən döndərüb fıncırdı.

– Eləyin də, yordunuz ki bizi, – Voland donquldandı və qlobusu fırlayıb nəyəsə diqqətlə baxdı, görünür, Marqaritayla danışdığı vaxt başqa işlə də məşğul olurdu.

– Hə, Frida... – Korovyev xəlvətcə ona pıçıldadı.

– Frida! – Marqarita çığırdı.

Qapı açıldı, saçları pırtlaşıq, ancaq kefliliyindən artıq əsər-ələmət qalmamış, ətrafına dəli kimi heyretli gözlərlə baxan çıpaq qadın qaçaraq otağa girib əllərini Marqaritaya uzatdı, o isə vüqarla dedi:

– Səni bağışlayırlar. Daha sənə dəsmalı göstərməyəcəklər.

Frida hönküdü, üzünü üstə döşəməyə sərilib Marqaritanın qarşısında qollarını yana açdı. Voland əlini yellədi və Frida gözəndən itdi.

– Sizə minnətdaram, əlvida, – Marqarita ayağa qalxdı.

– Neyləyək, Begemot, – Voland dilləndi, – deyirəm bayram axşamı insanın təcrübəsizliyindən bəhrələnməyək, – o, Marqaritaya

tərəf çevrildi, – hə, belə, bu hesabdan deyil, mən axı heç nə eləməmişəm. Özünüz üçün nə istəyirsiniz?

Sükut çökdü və bu sükutu Korovyevin pıçılısı pozdu:

– Mənim almaz donnam, məsləhət görürəm bu dəfə ağıllı olasınız! Yoxsa qismətiniz sizdən üz döndərə də bilər.

– İstəyirəm bu saat, elə bu an sevgilim məstəri mənə qaytarsınlar, – Marqaritanın sifəti həyəcandan dəyişib tanınmaz hala düşdü.

Bu vaxt otağa külək doldu, qəndillərdəki şamların alovu dalğalandı, pəncərənin ağır pərdələri aralandı, pəncərə açıldı, lap uzaqda, yüksəklikdə bədirlənmiş Ay göründü, ancaq bu sübh çağının yox, gecəyarının Ayı idi. Pəncərədən döşəməyə gecə işığının yaşılmtıl örpəyi sərilirdi və İvanuşkanın özünü master adlandıran gecə qonağı bu işığın üstündə peyda oldu. Master xəstəxana geyimindəydi – əynində xələt, ayağında çəkələk, başında heç vaxt ayrılmadığı qara papaq. Onun tüklü sifəti səyridi, bərk qorxmış halda çəp-çəp şamların işığına baxdı, ətrafında isə ay seli aşıb-daşırdı.

Marqarita onu dərhal tanıdı, inildəyib əllərini bir-birinə vuraraq ona sarı qaçdı. Masterin alnından, dodaqlarından öpdü, üzünü onun tüklü cod sifətinə söykədi, göz yaşlarını daha saxlaya bilmədi. O heç nə düşünmədən elə hey bir sözü təkrar eləyirdi:

– Sənsən... sənsən... sənsən...

Master onu özündən aralayıb boğuq səslə dedi:

– Ağlama, Marqo, mənə əzab vermə. Mən ağır xəstəyəm. – Tullanıb qaçmaq istəyirmiş kimi pəncərənin qabağında yapışdı, oturanlara göz gəzdirib dişlərini qıcırdadaraq bağırırdı: – Mən qorxuram, Marqo! Yənə qarabasma başladı...

Marqarita hönkürtüdən boğulurdu və boğula-boğula da pıçıldadı:

– Yox, yox, yox... heç nədən qorxma... mən sənə deyirəm... mən sənə deyirəm...

Korovyev hiss elətdirmədən cəld masterin altına stul çəkdi və o, stula çökdü, Marqarita isə diz çöküb xəstənin böyrünə sığındı. Keçirdiyi həyəcandan çılpaqlığının qəfil yoxa çıxdığını duymamışdı, indi onun əynində qara ipək plaş var idi. Xəstə başını aşağı salıb, qaşqabağını tökərək iztirablı baxışlarını yerə dikdi.

– Hə, – Volland sükutu pozdu, – onu yaman günə qoyublar. – O, Korovyevə əmr elədi: – Rıtsar, bu adama içməyə bir şey ver.

Marqarita titrək səslə masterə yalvardı:

– İç, iç! Sən qorxursan? Yox, yox, mənə inan, sənə kömək eləyəcəklər!

Xəstə stəkanı götürüb içdi, ancaq əli əsdiyindən boşalmış stəkan ayağının altına düşüb sındı.

– Xeyirliyədi! Xeyirliyədi! – Korovyev Marqaritaya pıçıldadı. – Baxın, o artıq özünə gəlir.

Doğrudan da, xəstənin gözlərindəki qorxu, narahatçılıq bir qədər azalmışdı.

– Bu sənsən, Marqo? – ay qonağı soruşdu.

– Narahat olma, mənəm, – Marqarita cavab verdi.

– Bir də süz! – Volland əmr elədi.

Master ikinci stəkanı da boşaldandan sonra baxışları sərrastlaşdı.

– Bax bu başqa məsələ, – Volland gözlərini qıydı, – indi söhbətimizi eləyək. Siz kimsiniz?

– Mən indi heç kiməm, – master kinayəylə gülümsədi.

– İndi hardan gəlirsiniz?

– Ələm evindən. Mən ruhi xəstəyəm, – gələn adam dedi.

Marqarita bu sözlərə dözməyib yənə ağladı. Sonra göz yaşlarını silib qışqırdı:

– Dəhşətli sözlərdi! Dəhşətli sözlərdi! Messir, o masterdi, sizi bu barədə xəbərdar eləyirəm! Onu sağaldın, o buna layiqdi!

– Siz indi kiminlə danışdığınızı, kimin qarşısında olduğunuzu bilirsinizmi? – Volland gələn adamdan soruşdu.

– Bilirəm, – master cavab verdi, – o uşaq, İvan Bezdomnı dəlixanada mənim qonşum idi. Sizin barədə o mənə danışdı.

– Əlbəttə, əlbəttə, – Volland dedi, – Patriarx gölündə o cavan oğlanla görüşmək mənə nəşib olub. Mənə sübut eləməyə çalışırdı ki, mən yoxam, az qalmışdı mənim özümü dəli eləsin! Bəs siz inanırsınız ki, həqiqətən bu mənəm?

– İnanmaq lazım gəlir, – gələn adam dedi, – ancaq, əlbəttə, sizi qarabasmağın nəticəsi hesab eləmək daha yaxşı olardı. Bağışlayın mənə, – master birdən ayılan kimi olub əlavə elədi.

– Eybi yox, əgər bu cür rahatdıs, elə də hesab eləyin, – Volland nəzakətlə cavab verdi.

– Yox, yox! – Marqarita qorxmış halda masterin çiyindən tutub silkələdi. – Özünə gəl! Qarşıdakı, doğrudan da, odur!

Pişik söhbətə qarışdı:

– Mənsə, doğrudan da, qarabasmaya oxşayıram. Ay işığında mənim profilimə nəzər salın. – Pişik özünü ay işığının altına verib, yenə nəse demək istədi, ancaq ondan susmasını xahiş elədilər, o isə: – Yaxşı, yaxşı, susmağa hazırım. Mən danışmayan qarabasma olacağam, – deyib susdu.

– Deyin, niyə Marqarita sizi master adlandırır? – Voland soruşdu.

O, kinayəylə güllümsədi.

– Bunu bağışlamaq olar. O mənim yazdığım roman haqqında həddindən artıq yüksək fikirdədi.

– Roman nə barədədi?

– Ponti Pilat barədə.

Bu vaxt şamların alovu yenə titrəyib yırğalandı, stolun üstündəki qab-qacaq cingildədi. Voland bərkdən saqqanaq çəkdi, ancaq göy gurultusunu andıran bu gülüş heç kimi qorxutmadı, heç kimi də təəccübləndirmədi. Begemot nədənsə əl çaldı.

– Nə haqda, nə haqda? Kimdən? – Voland gülməyini kəsib dedi.

– Bu dövrdə? Mat qalınasdı! Başqa mövzu tapa bilmirdiniz? Verin bir baxım, – Voland əlini uzatdı.

– Təəssüflər olsun ki, bunu eləyə bilməyəcəyəm, – master cavab verdi, – çünki onu sobada yandırmışam.

– Bağışlayacaqsınız, inanmıram, – Voland dedi, – bu ola bilməz. Əlyazmalar yanmır. – O, Begemota tərəf çevrildi. – Hə, Begemot, romanı bura ver görüm.

Pişik dərhal stuldan sıçradı və hamı gördü ki, o bir yığın əlyazmanın üstündə oturub. Pişik təzim eləyərək yuxarıdakı nüsxəni Volanda verdi. Marqarita titrəyib qışqırdı, həyəcədən yenə göz yaşlarını saxlaya bilmədi.

– Odur, əlyazmadı! Odur!

Volanda sarı atılıb heyranlıqla əlavə elədi:

– Siz hər şeyə qadirsiniz! Hamıdan qüdrətlisiniz!

Voland ona təqdim olunan nüsxəni əlinə götürdü, çevirib bir kənara qoydu və dinməzcə gözünü masterə zillədi. Ancaq master nədənsə həyəcanlanıb qəm dəryasına batdı, stuldan qalxdı, əllərini saqqıldada-saqqıldada üzünü uzaqdakı Aya tutub mızıldadı:

– Aylı gecədə mənim rahatlığım yoxdu... Niyə məni narahat elədilər? Ah allahlar, allahlar...

Marqarita xəstəxana xələtindən yapışıb ona sığındı, özü də göz yaşları və qəm-qüssə içində mızıldadı:

– İlahi, axı niyə ona dərmanlar kömək eləmir?

– Eybi yox, eybi yox, eybi yox, – Korovyev masterin böyür-başına keçərək pıçıldadı, – eybi yox, eybi yox... Bir stəkan da, mən də sizə yoldaşlıq eləyəyəm...

Stəkan ay işığında bərq vurub parıldadı və bu dəfə içdiyi ona kömək elədi. Masteri yerinə oturdular, o bir az sakitləşdi.

– Hə, indi hər şey aydındı, – Voland uzun barmaqlarını əlyazmaya döyəcədi.

– Tamamilə aydındı, – pişik dinməz qarabasma olacağına söz verdiyini unudub təsdiq elədi, – indi bu əsərin ana xətti mənə tam aydındı. Sən nə deyirsən, Azazello? – o sakitcə dayanmış Azazelodan soruşdu.

– Deyirəm ki, – Azazello burnunda danışaraq dedi, – səni suda boğmaq yaxşı olardı.

– Mərhəmətli ol, Azazello, – pişik cavab verdi, – mənim hökmdarımı da bu fikrə salma. İnan ki, hər gecə bu bədbəxt master kimi ay işığına bürünüb sənin gözünə görünəyəm, başımla işarə eləyəyəm, arxamca çağıraram. Onda halın necə olar, Azazello?

– Hə, Marqarita, – Voland yenə söhbətə qarışdı, – deyin, sizə nə lazımdı?

Marqaritanın gözləri parıldadı və yalvarışla Volanda müraciət elədi:

– İcazə verərsinizmi onunla danışam?

Voland başını tərpətdi və Marqarita masterin qulağına nəse pıçıldadı. Onun Marqaritaya nə dediyi eşidildi:

– Yox, gecdi. Səni görməkdən savayı həyatdan daha heç nə ümmuram. Ancaq sənə yenə məsləhət görürəm, məndən əl çək. Mənimlə həyatın puç olacaq.

– Yox, səndən əl çəkmərəm, – Marqarita bunu deyib, Volanda üzünü tutdu: – Xahiş eləyirəm bizi yenə Arbat küçəsindəki zirzəmiyə qaytarın, qoy yenə işığımız yansın, hər şey əvvəlki kimi olsun.

Master gülüb onun qıvrım saçlı başını sinəsinə sıxdı.

– Ah, messir, bu zavallı qadına qulaq asmayın. Həmin zirzəmidə çoxdan başqa adam yaşayır, bir də ki, hər şeyin əvvəlki kimi olması,

ümumiyyətlə, mümkün deyil. – Sevgilisini qucaqlayıb üzünü onun başına söykəyərək mızıldadı: – Zavallı qadın, zavallı qadın...

– Deyirsiniz, mümkün deyil? – Voland dedi. – Bu düzdü. Ancaq biz yoxlayırıq. – Və əmr elədi: – Azazello!

O saat tavandan döşəməyə çəşqin, ağılını itirmək dərəcəsinə çatmış bir adam düşdü. Alt paltarında olan bu adamın nədənsə əlində çamadan, başında kepka var idi. O, qorxudan titrəyərək yerə oturdu.

– Moqarıç? – Azazello göydən düşən adamdan soruşdu.

– Aloizi Moqarıç, – o əsə-əsə cavab verdi.

– Tənqidçi Latunskinin bu adamın romanı haqqındakı məqaləsini oxuyub, evində qadağan olunmuş ədəbiyyat saxladığı barədə ondan şikayət yazan sizsiniz? – Azazello soruşdu.

Yenicə peyda olmuş adam göyərək, gözündən gildir-gildir peşmançılıq yaşları tökdü.

– Siz onun otağını ələ keçirmək istəyirdiniz? – Azazello mümkün qədər səmimiyyətlə mızıldadı.

Otaqda qəzəblənmiş pişiyin fısıltısı eşidildi və Marqarita ulayaraq:

– Gözün ifritə görsün! – deyib dırnaqlarını Aloizinin sifətinə keçirdi.

Ara qarışdı.

– Sən nə eləyirsən? – master iztirabla qışqırdı. – Marqo, özünü biabır eləmə!

– Etiraz eləyirəm, bu biabırçılıq deyil! – pişik bağırırdı.

Korovyev Marqaritanı kənara çəkdi.

– Mən vanna qoymuşam... – qana batmış Moqarıç dişləri bir-birinə dəyə-dəyə vahimə içində çərənlədi, – tək elə ağartmaq... kuporos... nəyə başa gəldi...

– Lap yaxşı eləyib vanna qoyubsan, – Azazello razılıqla bildirdi, – elə ona vanna qəbul etmək lazımdı. – Və qışqırdı: – İtil!

Volandın yataq otağından Moqarıçı təkəri üstə çıxartdılar.

Master gözlerini bərəldib pıçıldadı:

– Bu, deyəsən, İvanın danışdıqlarından beşbetər olcaq! – Sarsılmış halda ətrafına göz gəzdirib, nəhayət, pişiyə dedi: – Bağışlayın... bu sənə... sizsiniz... – pişiyə necə müraciət eləyəcəyini bilməyib çəşdı, – siz tramvaya minən həmin pişiksiz?

– Mənəm, – deyib məmnun olmuş pişik əlavə elədi: – Pişiyə bu cür nəzakətlə müraciət etməyiniz çox xoşdu. Pişiyə nəyə görə adətən “sən” deyirlər, halbuki heç bir pişik dostluq əlaməti olaraq kiminlə qollarını bir-birinə keçirib içməyib.

– Nədənsə mənə elə gəlir, siz heç də pişik deyilsiniz... – master tərəddüdlə dedi. – Onsuz da məni xəstəxanada axtaracaqlar, – o çəkine-çəkine Volanda bildirdi.

– Nəyə əsasən axtaracaqlar ki! – Korovyev onu sakitləşdirib əlində hansısa kağızlar və kitabçalar peyda oldu. – Sizin xəstəlik tarixçənizdir?

– Bəli.

Korovyev xəstəlik tarixçəsini buxarıya atdı.

– Sənəd yoxdusa, adam da yoxdu, – Korovyev məmnunluqla dedi, – bu işə sizin evtikənin ev dəftəridir?

– Hə-ə...

– Orada kim qeydiyyata? Aloizi Moqarıç? – Korovyev ev dəftərinin səhifəsinə üfördü. – Hərgah o yoxdusa, deməli, heç olmayıb. Əgər evtikən təəccüblənsə, deyin, Aloizini yuxuda görüb. Moqarıç? Moqarıç kimdir? Moqarıç adlı adam olmayıb. – Bu vaxt qaytanlı kitabça Korovyevin əlindən yoxa çıxdı. – O artıq evtikənin stolunun üstündədi.

– Siz doğru dediniz ki, – Korovyevin gördüyü işin səlhiqəsinə mat qalan master bildirdi, – sənəd yoxdusa, adam da yoxdu. Bax elə məhz mən də yoxam, mənim sənədim yoxdu.

– Üzr istəyirəm, – Korovyev qışqırdı, – elə məhz bu qarabasmadı, sizin sənədiniz bax budur, – və Korovyev sənədi masterə təqdim elədi. Sonra gözünü süzdürüb məmnunluqla Marqaritaya pıçıldadı: – Bu da sizin əşyalarınız, Marqarita Nikolayevna, – o, kənarları yanıq dəftəri, qurumuş qızılgülü, fotosəkli və çox ehtiyatla əmanət kitabçasını Marqaritaya verdi, – bu da, Marqarita Nikolayevna, sizin banka qoymaq istədiyiniz on min. Özgənin pulu bizə lazım deyil.

– Özgənin bir əşyasına toxunsam əlim quruyar, – başibəlalı romanın bütün nüsxələrini çamadan yerləşdirmək üçün onun üstündə atılıb düşən pişik qürurla dedi.

– Bu da sizin sənədiniz, – Korovyev sənədi Marqaritaya uzadıb, Volanda hörmətlə məlumat verdi: – Qurtardı, messir!

– Yox, qurtarmadı, – Voland qlobusdan gözünü çəkib dedi.
– Mənim əziz donnam, ixtiyar sizindi, müşaiyətlərinizi neyləyək?
Onlar şəxsən mənə lazım deyil.

Bu vaxt Nataşa açıq qapıdan əvvəlki kimi çılpaq halda qaçıb gəldi, əllərini bir-birinə vurub bərkdən Marqaritaya dedi:

– Xoşbəxt olun, Marqarita Nikolayevna! – o, masterə baş əyib, yenə Marqaritaya tərəf döndü. – Sizin hara getdiyinizi mən yaxşı bilirdim.

– Ev qulluqçuları hər şeyi bilir, – pişik mənalı-mənalı pəncəsini qaldırdı, – onların kor olduğunu düşünmək səhvdi.

– Sən nə istəyirsən, Nataşa? – Marqarita soruşdu. – Qayıt malikanəyə.

– Əzizim, canım, Marqarita Nikolayevna, – Nataşa yalvarıb diz üstə çökdü, – onlardan xahiş eləyin, – o, Volanda tərəf baxdı, – ifritə kimi qalım. Daha malikanəyə qayıtmaq istəmirəm! Nə mühəndisə, nə texnikə erə gedəcəm! Cənab Jak dünən ziyafətdə mənə evlənmək təklif elədi. – Nataşa ovcunu açdı və əlində qızıl sikkələr göründü.

Marqarita sual dolu baxışlarını Volanda dikdi. Voland başını tərptədi. Onda Nataşa Marqaritanın boynuna atılıb marçılıyla öpdü və sevincək qışqırıb pəncərədən uçdu.

Nataşanın yerini Nikolay İvanoviç tutdu. O öz əvvəlki insan görkəmini almışdı, ancaq çox qaşqabaqlı, hətta acıqlı idi.

– Bu adam burada o qədər artıqdı ki, – Voland Nikolay İvanoviçi nifrətlə süzdü, – bax onu böyük, son dərəcə böyük məmnuniyyətlə buraxaram getsin.

– Xahiş eləyirəm, bu gecəni harada keçirdiyim barədə, – Nikolay İvanoviç heyrətlə ətrafına baxsa da inadçılıqla dedi, – mənə sənəd verəsiniz.

– Nə məqsədlə? – pişik acıqla soruşdu.

– Arvadıma və milisə təqdim etmək üçün, – Nikolay İvanoviç qətiyyətlə dedi.

– Biz adətən belə sənəd vermirik, – pişik mısırmıgını salladı, – ancaq, neyləyək, sizin üçün istisna edərik.

Nikolay İvanoviç özünə gəlməyə macal tapmamış, çılpaq Gella artıq maşının arxasında oturmuşdu, pişik isə ona dikte eləyirdi:

– Özüm təsdiq edirəm ki, bunu təqdim eləyən Nikolay İvanoviç göstərilən gecəni şeytanın ziyafətində keçirib, oraya minik vasitəsi

kimi cəlb olunub... Gella, dırnaq aç! Dırnaq içində “axta donuz” yaz. İmza – Begemot.

– Bəs tarix? – Nikolay İvanoviç mızıldadı.

– Tarix qoymuruq, tarix qoyanda sənəd etibarsız sayılır, – pişik kağıza tələsik qol çəkdi, hardansa möhür çıxartdı, necə lazımsa ona hovxurdu və möhür vurub Nikolay İvanoviçə verdi. Bundan sonra Nikolay İvanoviç izsiz-soraqsız yoxa çıxdı, onun yerində isə yeni gözlənilməz qonaq peyda oldu.

– Bu kimdi belə? – Voland şamın işığından əlilə daldalanıb iyirənərək soruşdu.

Varenuxa başını aşağı dikdi, dərinədən nəfəs alıb astadan dedi:

– Məni geri qaytarın. Vampir ola bilmərəm. Axı, o vaxt Rimskini Gella ilə az qalmışdı öldürəm! Mənsə qəddar deyiləm. Buraxın gedim.

– Bu nə sayaqalayır? – Voland üz-gözünü qırıqdırdı. – Rimski kimdi? Bu nə cəfəngiyat danışır?

– Narahat olmayın, messir, – deyib Azazello Varenuxaya müraciət elədi: – Telefonda yekəbaşlıq eləmək olmaz. Telefonda yalan danışmaq olmaz. Aydını? Belə şeylərlə daha məşğul olmayacaqsınız?

Sevincdən Varenuxanın başı gicəlləndi, gözləri parıldadı və nə dediyini anlamadan donquldandı:

– Həqiqi... əlahə... yeni demək istəyirəm... dərhal nahardan sonra... – Varenuxa əlini sinəsinə sıxıb yalvarışla Azazelloya baxdı.

– Yaxşı, evə getsin, – o dedi və Varenuxa gözəndi.

– İndi hamınız məni onlarla tək buraxın, – Voland masterlə Marqaritanı göstərib əmr elədi.

Volandın əmri dərhal yerinə yetirildi. Bir qədər sükutdan sonra Voland masterə müraciət elədi:

– Deməli, Arbatdakı zirzəmiyə? Bəs kim yazacaq? Bəs arzular, ilham?

– Artıq mənim heç bir arzum yoxdu, ilhamım da yoxdu, – master cavab verdi, – ətrafımda heç nə məni maraqlandırmır, ondan savayı, – əlini yenə Marqaritanın başına qoydu, – məni sındırdılar, hər şey darıxdırıcıdı, mən zirzəmiyə qayıtmaq istəyirəm.

– Bəs sizin roman? Pilat?

– Mən bu romanı görmək belə istəmirəm, – master cavab verdi, – ona görə başım çox bələlər çəkib.

– Yalvarıram sənə, – Marqarita yanıqlı–yanıqlı xahiş elədi, – belə danışma. Niyə mənə əzab verirsən? Özün bilirsen ki, bütün ömrümü sənin əsərinin yolunda qoymuşam. – Marqarita üzünü Volanda tutdu. – Ona qulaq asmayın, messir, o çox əzab çəkib.

– Axı, nəse yazmaq lazımdı? – Voland dedi. – Əgər prokuratordan hər şeyi yazıbsınızsa, heç olmasa, bu Aloizini başlayın təsvir eləməyə. Master gülümsədi.

– Lapşyonnikovanı çap eləməzlər, üstəlik, bu həm də maraqsızdı.

– Bəs nəylə dolanacaqsınız? Axı, korluq çəkəcəksiniz?

– Böyük məmnuniyyətlə, – master Marqaritanı özünə tərəf çəkib qucaqladı, – o ağillanıb məndən ayrılacaq...

– Düşünürəm, – Voland ağızucu deyib sözüne davam elədi: – Deməli, Ponti Pilatın tarixçəsini yazan adam lampanın böyründə oturub yoxsulluq içində yaşamaq üçün zirzəmiyə gedir?

Marqarita masterdən aralanıb coşqunluqla dedi:

– Mən nə bacarımsa etdim, ən şimikdirici şeylər dedim. Ancaq o bunlardan imtina elədi.

– Ona nələr pıçıldadığınızı bilərəm, – Voland dedi, – ancaq bunlar ən şimikdirici şeylər deyil. Mənsə deyə bilərəm ki, – gülümsəyib masterə müraciət elədi, – romanınız sizə hələ sürprizlər bəxş eləyəcək.

– Bu çox kədərli idi, – master cavab verdi.

– Yox, yox, kədərli deyil, – Voland dedi, – daha qorxulu heç nə olmayacaq. Hə, Marqarita Nikolayevna, hər şey həll olundu. Mənə bir iradınız yoxdu ki?

– Ah, bu nə sözdü, messir, bu nə sözdü!

– Onda bunu məndən yadigar olaraq götürün, – Voland yastığın altından üstünə almaz qaşlar düzülmiş elə də böyük olmayan qızıl nal çıxartdı.

– Yox, yox, yox, nə münasibətlə!

– Siz mənimlə mübahisə eləmək istəyirsiniz? – Voland gülüm-səyərək soruşdu.

Plaşın cibi olmadığı üçün Marqarita nalı salfetə büküb düyünlədi. Bu vaxt nəse onu təəccübləndirdi. Ayın işıq saçdığı pəncərəyə boy-lamb dedi:

– Bir şeyi başa düşürəm... Bu nə deməkdi, elə hey gecədi, axı, çoxdan səhər açılmalıydı?

– Bayram gecəsini bir az uzatmaq da xoşdu, – Voland cavab verdi. – Di, sizə xoşbəxtlik arzulayıram!

Marqarita dua eləyirmiş kimi hər iki əlini Volanda uzatdı, ancaq yaxınlaşmağa cürət eləməyib astadan dedi:

– Əlvida! Əlvida!

– Hələlik, – Voland dedi.

Marqarita qara plaşda, master xəstəxana xalatında zərgər arva-dının mənzilinin şamlar yanan və Volandın əshabələrinin onları gözlədiyi dəhlizlə çıxdılar. Dəhlizlə gedəndə içərisində Marqaritanın xırda əşyaları və roman olan çamadanı Gella götürmüşdü, pişik isə ona kömək eləyirdi. Mənzilin kandarında Korovyev baş əyib yoxa çıxdı, qalanlar yola salmaq üçün pilləkənlə düşdülər. Pilləkəndə heç kim yox idi. Üçüncü mərtəbənin meydançasında nəse tappıladı, ancaq buna fikir verən olmadı. Binanın altıncı giriş qapısının lap ağzında Azazello qabağa düşdü və Ayın görünmədiyi həyəətə yenicə çıxmışdılar ki, binanın artırmasında ölü kimi yatan çəkməli, kepkalı bir adamı və küçə qapısında fənərləri söndürülmüş iri qara maşının dayandığını gördülər. Qabaq şüşədən zağcanın tutqun silueti gözə dəyirdi.

Maşına oturmağa hazırlaşdılar ki, Marqarita ümitsiz halda astadan qışqırdı:

– İlahi, mən nalı itirmişəm!

– Maşına oturub, – Azazello dedi, – məni gözləyin. Məsələni aydınlaşdırıb tezce qayıdıram. – Və binaya girdi.

Məsələ isə belə olmuşdu: Marqaritayla masterin öz müşayiət-çilərilə evdən çıxmasına az qalmış, altdakı 48 №-li mənzildən pilləkənə əlində bidon və zənbil olan arıq bir qadın çıxmışdı. Bu həmin Annuşka idi ki, Berliozun bədbəxtçiliyindən çərşənbə günü fırlanqıcın yanında günəbaxan yağını dağıtmışdı.

Bu qadının Moskvada nəylə məşğul olduğunu, nəylə dolandığını heç kim bilmirdi, yəqin heç vaxt da bilməyəcəkdi. Haqqında yalnız o məlum idi ki, onu hər gün bidonla, ya zənbillə, ya hər ikisilə gah neft satılan dükanda, gah bazarda, gah binaların girişində, gah pilləkəndə, daha çox da özünün yaşadığı 48 №-li mənzilin mətbəxində görmək olardı. Bundan başqa məlumdu ki, Annuşka harda olur olsun, harda görünür görünsün həmin yerdə dərhal qalmaqal qopurdu, məhz buna görə də ona “Taun” ləqəbi qoymuşdular.

Taun-Annuşka yuxudan çox tez dururdu, bu gün isə lap vaxtsız, birə işləyəndə nəşə onu oyatmışdı. Qapının açarı fırlandı, Annuşkanın burnu, sonra özü göründü, qapını arxasınca örtüdü və artıq harasa getməyə hazırlaşdı ki, üst meydançada qapı çırpıldı, kimse pilləkənlə aşağı yumbalandı və Annuşkayla toqquşub onu elə kənara atdı ki, peysəri zərblə divara dəydi.

– Tuman-köynəkdə hansı cəhənnəmə tələsirsən? – Annuşka boynunu tutub zingildədi. Alt-tuman-köynəkdə, əlində çamadan, başında kepka olan adam gözləri yumulu halda yuxulu kal səsle Annuşkaya cavab verdi:

– Kolonka! Kuporos! Tək elə ağartmaq nəyə başa gəlmişdi. – Və hiçqırıb bağırdı: – Rədd ol!

O, pilləkənlə aşağı yox, yuxarıya – iqtisadçının ayağıyla şüşə-sini vurub sındırdığı pəncərəyə tərəf atıldı və bu pəncərədən tepəsi üstə həyəte uçdu. Annuşka hətta peysərindəki ağrını da unudub, ufuldayaraq pəncərəyə tərəf cumdu. Pəncərədən sallanıb başını həyəte uzatdı ki, küçə fənərinin işıqlandırdığı asfaltda xurd-xəşil olmuş əli çamadanlı adamı görəcek. Ancaq bu adamın asfaltda heç izi-tozu da yox idi.

Bircə güman etmək olardı ki, bu yuxulu və qəribə adam özündən sonra heç bir iz qoymadan binadan quş kimi uçub. Annuşka xaç çəkib düşündü: “Doğrudan da, əlli nömrə! Əbəs yerə demirlər!.. Mənzilə bax e!..”

Əməlli-başlı düşünməyə macal tapmamış yuxarıda qapı yenə çırpıldı və yenə kimşə aşağı qaçdı. Annuşka divara sıxılıb kifayət qədər mötəbər, ancaq sifətdən donuza bənzəyən saqqallı adamın yanından ötərək, asfaltda çırpılıb öləcəyini bayaqkı adam kimi ağına belə gətirmədən pəncərədən atıldığını gördü. Annuşka harasa getdiyini unudub xaç çəkə-çəkə, ufuldaya-ufuldaya, öz-özüyə danışa-danışa pilləkəndə quruyub qaldı.

Az sonra uzun köynək geyinmiş, sifəti tərtemiz qırılmış yumrusifət üçüncü adam yuxarıdan qaçaraq gəlib o birilər kimi pəncərədən uçub getdi.

Annuşkanı fərqləndirən xüsusiyyətlərdən biri də hər şeylə maraqlanması idi və yeni möcüzələrin olub-olmayacağını bilmək üçün bir az da gözləmək qərarına gəldi. Yuxarıdakı qapı yenə açıldı,

bu dəfə qaça-qaça yox, bütün adamlar kimi adi yerləşlə böyük bir dəstə pilləkənlə enməyə başladı. Annuşka pəncərədən çəkilib öz mənzilinin qabağına gəldi, tezəcə qapını açıb arxasında gizləndi və maraqlı bəzəmiş gözləri azca aralı saxladığı qapının arasından parıldadı.

Saç-saqqal basmış, solğun sifətli, qara papaqlı və əynində xalat olan xəstə qəribə bir adam addımlarını ehməlcə ataraq aşağıya enirdi. Qara əba geyinmiş, yarıqaranlıqda Annuşkaya belə göründü, bir qadın ehtiyatla onun qolundan tutmuşdu. Qadın ayaqyalındı, ya da ayağında bu üzündən o üzə görünən, yəqin xaricidi, didik-didik olmuş tufli var idi. Tfu! Tuflinin içindəki nədi? Qadın çıpağıymış ki! Hə də, əbanı birbaşə çıpaq bədəninə geyinib! “Mənzilə bax e!” Səhər qonşulara danışacaqlarını xəyalına gətirdikcə Annuşkanın ləzzətdən çiçəyi çırtlayırdı.

Qəribə tərzde geyinmiş qadının arxasınca əlində çamadan tutmuş tamam çıpaq bir qız gəlirdi, çamadanın böyründə isə nəhəng qara pişik vurnuxurdu. Annuşka gözlərini silə-silə az qalmışdı bərkdən ciyildəsin.

Dəstənin sonunda pəncəksiz, ağ frak jiletli və qalstuklu axsaq, balacaboy, bir gözü çəp əcnəbi gəlirdi. Dəstə Annuşkanın yanından keçib aşağı düşdü. Bu vaxt meydançada nəşə tappıldadı.

Addım səslərinin zəiflədiyini eşidən Annuşka ilan kimi qapının dalından sivişib çıxdı, bidonu divarın yanına qoydu, meydançaya sərilib əlini ətrafına gəzdirdi. Əlinə salfetə bükülü nəşə ağır bir şey keçdi. Bağlamayı açanda gözü kəlləsinə çıxdı. Qiymətli eşyanı lap gözüne yaxınlaşdırdı və bu gözlər canavar gözü kimi parıldadı. Annuşkanın başında hər şey qarışmışdı:

“Heç nə bilmirəm, heç nədən xəbərim yoxdu!.. Qardaşoğluya verim? Ya parça-parça doğrayım?.. Qaşları eşələyib çıxarmaq olar... Hərəsinə bir qaş: birini Petrovkaya, birini Smolenskiyə... Heç nə bilmirəm, heç nədən də xəbərim yoxdu!”

Annuşka tapdığını qoynunda gizlədib bidondan yapışdı ki, şəhərə səfərini təxirə salıb yenə mənzilinə girsin, həmin o pəncəksiz, ağ sinəli adam hardansa peyda olub qarşısını kəsdi.

– Nal, salfeti bəri ver.

– Nə salfet, nə nal? – Annuşka çox məhəmətlə özünü bilməməzliyə vurdu. – Salfet-zad görməmişəm. Vətəndaş, siz keflisiz-nədi?

Pencəksiz adam daha heç nə demədən avtobus tutacağı kimi möhkəm, o qədər də soyuq barmaqlarıyla Annuşkanın boğazını nə təhər sıxdısa, sinəsinə gedən havanın yolunu tamam kəsdi. Bidon Annuşkanın əlindən yerə düşdü. Pencəksiz əcnəbi onu bir az havasız saxlayandan sonra əlini boğazından araladı. Annuşka dərinə nəfəs alıb gülümsədi.

– Hə-ə, nəli? – o dilləndi. – Bu dəqiqə! Demək, sizin naldı? Mənsə gördüm salfetə bükülü durub... Qəsdən götürdüm ki, heç kimin əlinə keçməsin, yoxsa sonra gəl düş azara!

Əcnəbi nalı, salfeti alıb ayaqlarını bir-birinə vuraraq Annuşkaya təzim etdi, əlini bərk-bərk sıxıb aksentlə danışa-danışa qızğıncasına ona öz təşəkkürünü bildirməyə başladı:

– Sizə dərinə minnətdaram, madam. Bu nal mənə xatirə kimi əzizdi. Onu saxladığınız üçün icazenizlə sizə iki yüz rubl verim. – Və dərhal jiletin cibindən pul çıxarıb Annuşkaya verdi.

O isə sevincək olub yalnız bu sözləri deyərək bildi:

– Ah, sizə necə də minnətdaram! Mersi! Mersi!

Səxavətli əcnəbi pilləkənləri bir anda düşdü, ancaq tamam gözdən itməmiş aşağıdan bu dəfə aksentsiz qışqırdı:

– Qoca ifritə, əgər bir də başqasının əşyasını tapsan onu milisə təhvil ver, qoynunda gizlətmə!

Pilləkəndəki bütün bu hadisələrdən beyni qarışmış Annuşka ixtiyarsız olaraq hələ bir müddət qışqırmağında davam elədi:

– Mersi! Mersi! Mersi! – əcnəbi isə artıq çoxdan yox olmuşdu.

Həyətdə maşınlar da yox idi. Volandın hədiyyəsini Marqaritaya qaytarıb Azazello onunla xudahafizləşdi, yerinin rahat olub-olmamasını soruşdu, Gella isə Marqaritayla şirin-şirin öpüşdü, pişik onun əlini öpdü, yola salanlar halsız halda arxa oturacaqda uzanmış masterə, zağcaya əl elədilər və pilləkənlə qalxmağa ərənib o saat havada ərədilər. Zağca maşının işığını yandırır darvazanın ağzında ölü kimi yatan adamın yanından sürərək həyətdən çıxdı. Və iri qara maşının işığı yuxusuz, hay-küylü Sadovıda başqa işıqların içində itib-batdı.

Bir saat sonra Arbat dalanlarındakı kiçik evlərin zirzəmisinin birində, hər şeyin keçən ilin dəhşətli payız gecəsində olduğu kimi, qaldığı qabaq otaqda Marqarita məxmər süfrə salınmış, inciçiçəyi qoyulmuş güldən və abajurlu lampa olan stolun arxasında oturub

keçirdiyi sarsıntıdan, duyduğu xoşbəxtlikdən için-için ağlayırdı. Alovun korladığı dəftər qarşısında idi, salamat qalmış o biri dəftərlər üst-üstə qalaqlanmışdı. Evdə sükut hökm sürürdü. Qonşu kiçik otaqdakı divanda master xəstəxana xalatına bürünüb dərin yuxuya getmişdi. O, aramla nəfəs alırdı.

Marqarita doyunca ağlayandan sonra salamat qalmış dəftərlərə girişdi və Kreml divarının dibində Azazello ilə görüşdən əvvəl təkrar oxuduğu yeri tapdı. Marqaritanın yuxusu gəlmirdi. Əlyazmanı sevimli pişiyi kimi sığallayırdı, çevirib hər tərəfinə baxırdı, gah titul vəərəqinə göz gəzdirdirdi, gah son səhifəsini açırdı. Qəfil ağılından dəhşətli bir fikir keçdi ki, bütün bunlar sehrbazlıqdı, indi dəftərlər yoxa çıxacaq, gözünü açıb malikanədəki yataq otağında olduğunu görəcek və özünü çayda batırmağa getməkdən başqa yolu qalmayacaq. Ancaq bu sonuncu dəhşətli fikir idi, çoxdan çəkdiyi əzabların əks-sədası idi. Heç nə yoxa çıxmıdı, qüdrətli Voland elə doğrudan da qüdrətli idi, Marqarita istədiyi qədər, lap səhər açılana kimi dəftərlərin səhifəsini çevirər, onlara göz gəzdirər, öpər və bu sözləri təkrar-təkrar oxuya bilərdi:

– Aralıq dənizi tərəfdən gələn qaranlıq prokuratorun nifrət etdiyi şəhəri örtüdü... Hə, qaranlıq...

XXV FƏSİL

Kiriaflı İudanı prokurator necə xilas etməyə çalışdı

Aralıq dənizi tərəfdən gələn qaranlıq prokuratorun nifrət etdiyi şəhəri örtüdü. Məbədi qorxunc Antoni qalasının bürcləriylə birləşdirən asma körpülər yoxa çıxdı, çökən zülmət hippodrom üzərindəki qanadlı allahları, mazğallı Xasmoney sarayını, bazarları, karvansaraları, küçələri, nohurları görünməz etdi... Yerşalaim – böyük şəhər dünyada heç olmayıbmiş kimi yoxa çıxdı. Yerşalaimdə və onun ətrafında bütün canlıları qorxudan zülmət hər şeyi uddu. Günün sonunda, yaz ayı nisanın on dördündə dəniz tərəfdən qərribə buludlar göründü.

Edam olunanları cəlladların tələsik nizələdiyi Keçəl Kəllənin, Yerşalaim məbədinin üstünə çökən buludlar, təpədən axın-axın

sürünərək Aşağı Şəhəri basdı. Pəncərələrdən içəri dolan bulud adamları əyri küçələrdən evlərə qovdu. O yağmağa tələsmirdi, yalnız işıq saçırdı. Şimşək qara buludları doğrayanda pulcuqlu dam örtüyü bərq vuran mərmər yığınının ibarət nəhəng məbəd zülmətdən boy göstərirdi. Ancaq şimşək bir andaca yoxa çıxırdı və məbəd qaranlığa qər q olurdu. Məbəd bir neçə dəfə zülmətdən boy göstərüb yenə itdi və hər yoxa çıxanda fəlakətdən xəbər verən gurultuyla müşayiət olundu.

Qərb tərəfdəki tək tək məbədlə üz bəüz yerləşən Böyük İrodun sarayı, əllərini qapqara səmaya uzatmış gözsüz qorxunc qızıl heykəllər titrək işıqda zülmətdən sivrilib çıxdı. Ancaq şimşək yenə gizləndi və ildırımın ağır zərbələri qızıl bütələri qaranlığa gömdü.

Leysan birdən tökdü, tufan qasırgaya çevrildi. Prokuratorla baş ruhaninin günorta söhbət elədikləri mərmər skamyanın yanındakı sərv ağacını elə bil top mərmisi qamış kimi yarı böldü. Dolu, yağış sütunların altındakı eyvana çırpıldı, qopmuş qızılgüllər, maqnoliya yarpaqları, xırda budaqlar, qum döküməyə səpələndi. Qasırga bağa divan tuturdu.

Bu zaman sütunların altında yalnız bir adam vardı və bu adam prokurator idi.

O indi kreslodan oturmamışdı, cürbəcür təamlar, çaxır bardaqları düzülüb balaca alçaq stolun yanındakı taxtda uzanmışdı. Başqa boş taxt stolun o biri tərəfində idi. Prokuratorun ayağının altında qan kimi qırmızı gölməçə əmələ gəlmişdi, sınımış bardağın qırıntıları tökülüb qalmışdı. Tufandan əvvəl prokurator üçün süfrə açan nökr onun baxışlarından özünü itirib, nəyisə yarıtmadığını düşünərək həyəcanlanmışdı və prokurator hirsələnib bardağı mozaikalı döküməyə çırpmışdı.

– Yemək gətirəndə adamın üzünə niyə baxmırsan? Məgər nəse oğurlamısan?

Afrikalının qara sifəti bozarmışdı, gözündə qorxu peyda olmuşdu, titrəyib az qala ikinci bardağı da sındıracaqdı, ancaq prokuratorun hirsli tezcə də soyumuşdu. Afrikalı qırıntıları yığmaq, gölməçəni qurulmaq üçün yerindən tərpenmək istəyəndə prokurator əlini yelləmişdi və qul qaçıb getmişdi.

İndi afrikalı bu qasırgada lazımsız yerə gözə görünməkdən qorxub, həm də prokurator onu çağırın məqamda özünü yetirə

bilməyəcəyindən ehtiyatlanıb, başını aşağı dikmiş çılpaq ağ qadın heykəlinin qoyulduğu taxçanın yanında gizlənməmişdi.

Yarıqaranlıqda taxta uzanan prokurator özü piyaləyə çaxır süzüb qurtum-qurtum içirdi, hərdən çörəkdən xırda-xırda qoparıb ağzına qoyurdu, hərdən istridyə sorub limon çeynəyərək yenə içirdi.

Əgər suyun şırıltısı, sanki bu saat sarayın damına düşəcək ildırımın gurultusu, eyvanı döyəcəyən dolunun tappıltısı olmasaydı, prokuratorun nəse mızıldaıyıb öz-özünü də danışdığını eşitmək olardı. Və əgər göyün ani titrək parıltısı daimi işığa çevrilsəydi, kənarından baxan adam prokuratorun son günlərin yuxusuzluğundan və çaxırdan qızarmış gözlərində səbirsizlik oxuyardı, prokuratorun nəinki qırmızı gölməçəyə düşmüş iki ağ qızılgülə baxdığını, üzünü tez-tez yağış və qum çırpılan bağ səmtə döndərüb kimisə gözlədiyini, səbirsizliklə gözlədiyini anlayardı.

Bir müddət keçdi və prokuratorun gözü qarşısındakı yağış pərdəsi seyrəlməyə başladı. Qasırga nə qədər şiddətli olsa da get-gedə zəifləyirdi. Budaqlar daha qopub tökülürdü. Şimşəklərin çaxması, göyün gurultusu azalmışdı. Yerşalaimin üstüylə artıq kənarları ağ bənövşəyi buludlar yox, adi boz buludlar pərən-pərən olub uçuşurdu. Tufan Ölü dənizə tərəf gedirdi.

Yağışın və navalçalardan axıb prokuratorun gündüz meydana hökmü elan etməyə gətirdiyi pilləkənə tökülən suyun şırıltısını indi ayrı-ayrılıqda eşitmək olurdu. Nəhayət, indiyə qədər susan fəvvarənin səsi də eşidildi. Hava açılırdı. Qərbə üz tutmuş boz buludların arasında göy pəncərələr yaranırdı.

Bu vaxt uzaqdan, lap zəifləmiş yağışın tappıltısı arasından prokuratorun qulağına şeypurların və bir neçə yüz at ayağının zəif səsi gəldi. Ala Keçəl dağdan qayıdırdı. Eşidilən səslərdən belə güman etmək olardı ki, ala hökmün oxunduğu həmin meydandan keçib gedir.

Axır ki, prokurator bağın eyvanla üz bəüz yuxarı meydançasına qalxan pilləkəndə çoxdan gözlədiyini addım və şappıltı səslərini eşitdi. Prokurator boğazını uzatdı və gözləri sevincdən parıldadı.

İki mərmər şirin arasında əvvəlcə başlıq, sonra isə plaşı islanıb bədənə yapışmış adam göründü. Bu, hökm oxunmamışdan əvvəl sarayın qaranlıq otağında prokuratorla pıçıldaşan və edam zamanı üçayaqlı kətildə oturub çubuqla oynayan həmin adam idi.

Başlıqlı adam gölməçələrə fikir vermədən bağıın meydançasını keçib, eyvənin mozaikalı döşəməsinə ayaq basdı və əlini qaldırıb ucadan mələhetli bir səslə dedi:

– Prokuratora salamlar olsun! – Gələn adam latın dilində danışdı.

– Allahlar! – Pilat həyəcanla dedi. – Siz ki təcədən-dırnağa islanıbsınız! Yaman qasırğadı ha? Xahiş eləyirəm, dərhal bura keçin. Buyurun, paltarınızı dəyişin.

Gələn adam başlığı geri atdı və islanıb alınına yapışmış saçları göründü. Qırılmış sifətinə mehriban təbəssüm verib, paltarını dəyişməkdən imtina elədi ki, yağışdan ona heç nə olmaz.

– Eşitmək belə istəmirəm, – deyib Pilat əlini əlinə çırpdı. Bu hərəkətiylə ondan gizlənen nöqərləri çağırıb, gələn adamın qayğısına qalması, sonra isə dərhal isti xörək vermələrini tapşırırdı. Saçını qurulamaq, paltarını, ayaqqabısını dəyişmək, bir sözlə, özünü qaydaya salmaq üçün gələn adama çox az vaxt lazım oldu və tezliklə ayağında səndəl, əynində tünd qırmızı hərbi plaş, saçları daranmış halda eyvanda göründü.

Həmin vaxt günəş Yerşalaimə qayıtdı, Aralıq dənizində batmağa getməzdən əvvəl prokuratorun nifrət elədiyi şəhərə vida şüalarını yollayıb eyvənin pillələrini qızılı rəngə boyadı. Fəvvarə var gücüylə şırıldadı, göyərçinlər qumda gəzişdilər, quruldayaraq sınımış budaqların üstündən tullanıb yaş qumda nəyisə dimdikləməyə başladılar. Qırmızı gölməçə silinmiş, saxsı qırıqları yığışdırılmışdı, stolda ət buğlanırdı.

– Prokuratorun əmrini gözləyirəm, – gələn adam stola yaxınlaşaraq dedi.

– Oturub çaxır içməyə qədər məndən heç nə eşitməyəcəksiniz,

– Pilat mehribanlıqla cavab verib, o biri taxtı göstərdi.

Gələn adam uzanıb dirşəkləndi, nöqər onun piyaləsinə qatı qırmızı çaxır süzdü. O biri nöqər Pilatın arxasından ehtiyatla əyilib piyaləsinə doldurdu. Bundan sonra prokurator əlinin hərəkətiylə hər iki nöqəri uzaqlaşdırdı.

Gələn adam yeyib, içənə qədər Pilat çaxırdan qurtum-qurtum içə-icə gözlərini qıyıb öz qonağına baxırdı. Qonaq orta yaşlarında idi, onun mülayim sifəti, ətli burnu var idi. Saçının rəngi qeyri-müəyyəndi. İndi quruduqca açıq rəng alırdı. Milliyyətini təyin etmək çətindi. Sifətini əsasən fərqləndirən, ola bilsin, üzünün mehriban ifadəsi idi ki, onu da gözləri, daha doğrusu, həmsöhbətinə baxmaq

tərzi pozurdu. Gələn adam adətən gözlərini qıyıb baxırdı, sanki göz qapaqları şişmişdi. Onda bu qıyılmış gözlərdə qərəzsiz bir biclik sezilirdi. Güman etmək olardı ki, prokuratorun qonağı yumora meyillidi. Ancaq qıyılmış gözlərində işıldayan bu yumor hərdən itirdi, göz qapaqlarını geniş açaraq qəfil dimdik həmsöhbətinə zillənirdi, sanki həmsöhbətinin burnundakı hansısa zorla sezilən ləkəyə tezəcə baxmaq istəyirdi. Bu bir an çəkirdi, sonra göz qapaqları yenə enirdi, gözləri qıyılırdı və onlardan xeyirxahlıq, biclik oxunurdu.

Gələn adam ikinci piyalədən də imtina eləmədi, ləzzətlə bir neçə istridyə uddu, suda bişmiş tərəvəzlərin dadına baxdı, bir tikə ət yedi.

Doyandan sonra çaxır tərifi elədi:

– Əla növ üzümədən çəkilib, “Falerno” deyil ki, prokurator?

– Otuz illik “Tsekuba”dı, – prokurator mehribanlıqla cavab verdi.

Qonaq əlini sinəsinə qoyub doydüğünü, daha heç nə yemək istəmədiyini bildirdi. Onda Pilat öz piyaləsinə doldurdu, qonaq da bu cür hərəkət elədi. Hər ikisi öz piyaləsindən ət olan boşqaba bir az çaxır tökdü və prokurator piyaləsinə qaldırıb ucadan dedi:

– Bizim sağlığımıza, romalıların atası, bütün adamlardan ən əzizi, ən yaxşısı qeyserin sağlığına!

Çaxır axıra kimi içəndən sonra afrikalı stoldan yeməkləri yığışdırıb meyvələrə, bardaqlara toxunmadılar. Prokurator əlinin hərəkətilə yenə nöqərləri uzaqlaşdırıb, sütunların altında öz qonağıyla tək qaldı.

– Belə, – Pilat astadan sözə başladı, – bu şəhərdəki əhval-ruhiyyə barədə mənə nə deyə bilərsiniz?

O, baxışlarını qeyri-ixtiyari bağıın meydançalarının arxasında, aşağıda qürub günəşinin qızıla boyadığı sütunlara, yastı damlara dikdi.

– Prokurator, güman eləyirəm ki, – qonaq cavab verdi, – Yerşalaimdə əhval-ruhiyyə indi qənaətbəxşdi.

– Demək, qansızlıq təhlükəsi sovuşduğuna zəmanət vermək olar?

– Dünyada yalnız, – qonaq mehribanlıqla prokuratora baxdı, – bir şeyə, böyük qeyserin gücünə zəmanət vermək olar.

– Qoy allahlar ona uzun ömür, – prokurator onun sözüne qüvvət verdi, – hamıya da sülh bəxş eləsin. – Susub sonra sözüne davam elədi: – Demək, sizcə, indi qoşunları geri çəkmək olar?

– Məncə, İldırımsüretli koqorta gedə bilər, ancaq yaxşı olardı gedəndə şəhərdən tənənəylə keçəydi.

– Çox yaxşı fikirdi, – prokurator təqdir elədi, – birisigün koqortanı buraxıb özüm də gedəcəm və on iki allaha, xeyirxah ruhlara and olsun ki, bunu bu gün etmək üçün çox şeydən keçərdim.

– Prokurator Yersalaimi sevmir? – qonaq sadəilliklə soruşdu.

– Mənə rəhminiz gəlsin, – prokurator gülümsədi, – dünyada burdan ümitsiz yer yoxdu. Hələ təbiətini demirəm! Hər dəfə buraya gələndə xəstələnirəm. Bu hələ dərd yarıdı. Ancaq bu bayramlar – maqlar, schrbazlar, cadugərilər, zəvvarlar dəstəsi... Fanatiklər, fanatiklər! Qəfildən bu il gözləməyə başladılar məsih elə nələrə başa gəldi! Hər dəqiqə iyrenc qırğınların şahidi olacağını gözləyirsən. Tez-tez qoşunların yerini dəyiş, donos, böhtan oxu, özü də yarısı elə səndən yazılıb! Razılaşın ki, darıxdırıcı işdi. Eh, əgər bu imperator qulluğu olmasaydı!..

– Bəli, burda bayramları yola vermək çətindi, – qonaq razılaşıdı.

– Ürəkdən arzulayıram ki, tezliklə bu bayramlar qurtarsın, – Pilat qızgınlıqla əlavə elədi. – Nəhayət, Kesariyə qayıtmaq imkanım olardı. İnanırsınızmı, İrodun bu sərsem tikilisi, – prokurator əlini sütunlar boyu yellədi, aydın oldu ki, sarayı nəzərdə tutur, – mənə əməllicə dəli edir. Bu sarayda gecələyə bilmirəm. Dünyada belə qərribə memarlıq üslubu görünməyib!.. Nəsə, mətləbə qayıdaq. Hər şeydən əvvəl onu soruşum, bu lənətə gəlmiş Var-ravvan sizi narahat eləmir?

Bu yerdə qonaq özünə xas olan baxışlarını prokuratorun yanağına zillədi. Ancaq o, iyrenirmiş kimi üz-gözünü qırıqıdırıb qüسسəylə uzaqlara, ayağı altına sərilmiş qaranlıq çökən şəhərə tamaşa eləyirdi. Qonağın da baxışlarının parıltısı söndü və göz qapaqları endi.

– Düşünmək olar ki, Var-ravvan indi quzu kimi təhlükəsizdi, – qonaq dedi və girdə sifətində qırıqlar əmələ gəldi. – İltişaş salmaq indi onun üçün münasib deyil.

– Çox məşhurlaşıb? – Pilat kinayəylə gülümsədi.

– Prokurator həmişə olduğu kimi məsələni incəliyyətlə anlayır!

– Ancaq hər halda, – prokurator fikirli-fikirli bildirdi və qara qaşlı üzük olan nazik uzun barmağı yuxarı qalxdı, – lazım gələcək ki...

– Prokurator əmin ola bilər ki, nə qədər mən İudeyadayam Varın hər addımına göz qoyulacaq.

– Daha mən rahatam, ümumiyyətlə, siz burda olanda həmişə rahat olmuşam.

– Prokurator çox xeyirxahdı!

– İndi mənə edam barədə məlumat verin, – prokurator dedi.

– Prokuratoru məhz nə maraqlandırır?

– Kütlə tərəfindən qiyama cəhd olmadı ki? Əlbəttə, əsas budu.

– Heç bir cəhd olmadı, – qonaq cavab verdi.

– Çox yaxşı. Öldüklerini özünüz müəyyən etdiniz?

– Prokurator buna əmin ola bilər.

– Bəs deyin... çarın xətəyə çəkilməmişdən əvvəl onlara içki verildimi?

– Bəli. Ancaq o, – qonaq bu vaxt gözünü yumdu, – içməkdən imtina elədi.

– Şəxsən kim? – Pilat soruşdu.

– Üz istəyirəm, igemon! – qonaq ucadan dedi. – Adını demədim?

Qa-Nosri.

– Divanə! – Pilat üzünü turşutdu. Sol gözünün altı səyridi. – Günvurmada ölmək! Qanunla verilən şeydən niyə imtina olunsun? Nə deyib imtina elədi?

– Dedi ki, – qonaq yenə gözünü yumdu, – onun həyatına son qoyduqlarına görə günahlandırımı və minnətdardı.

– Kimi günahlandırımı? – Pilat boğuc səslə soruşdu.

– İgemon, o bunu demədi.

– Əsgərlər qarşısında nəyisə təbliğ eləməyə cəhd göstərmədi?

– Yox, igemon, o bu dəfə çox danışmadı. Bircə onu dedi ki, insana xas olan nöqsanlardan ən başlıcasını qorxaqlıq sayır.

– Nəyə görə belə dedi? – Pilatın səsi qəfil xırıldadı.

– Bunu başa düşmək olmadı. O, ümumiyyətlə, həmişə olduğu kimi özünü qərribə aparırdı.

– Qərribəlik nədəydi?

– Çalışdı ətrafındakı adamların gözünün içinə baxsın və elə hey çaşqın-çaşqın gülümsəyirdi.

– Başqa heç nə? – xırıltılı səs soruşdu.

– Heç nə.

Prokurator özü üçün çaxır süzəndə bardaq piyaləyə toxundu. Çaxır başına çəkib dedi:

– Məsələ belədi: biz onun hər hansı pərəstişkarını, ya tərəfdarını, ən azı indiki məqamda aşkar eləyə bilməsək də, onların heç olmadığına da zəmanət verə bilərik.

Qonaq başını aşağı salıb diqqətlə qulaq asırdı.

– Ona görə sizdən xahiş eləyirəm, hər hansı sürprizlə qarşılaşmamaq üçün, – prokurator sözünə davam elədi, – edam olunanların

üçünün də meyitini hay-küy salmadan təcili ordan götürüb gizlicə elə basdırasınız ki, bir daha onlardan xəbər-əətər olmasın.

– Oldu, igemon, – deyib qonaq ayağa durdu. – Məsələnin çətinliyini və məsuliyyətini nəzərə alıb dərhal yola düşməyimə icazə verin.

– Yox, hələ oturun, – Pilat əlinin hərəkətiylə qonağını saxladı, – iki məsələ də var. Birincisi, İudeya prokuratorunun yanında məxfi idarənin rəisi kimi çətin işdə sizin böyük xidmətləriniz mənə imkan yaradır ki, bu barədə Romada məruzə eləyim.

Bu vaxt qonağın sifəti qızardı və ayağa qalxıb prokuratora baş əydi.

– Mən imperator qulluğunda yalnız öz borcumu yerinə yetirirəm!

– Ancaq xahiş eləyirəm ki, – igemon dedi, – əgər sizə daha yüksək vəzifə təklif eləsələr, boyun qaçırıb burada qalasanız.

– Sizin rəhbərliyiniz altında xidmət etmək mənim üçün xoşbəxtlikdi, igemon.

– Bunu eşitmək çox xoşdu. Keçək ikinci məsələyə. Bu ona aiddir, adı nədi... Kiriəfli İuda.

Bu yerdə qonaq prokuratora zənlə baxıb, dərhal da baxışlarını çəkdi.

– Deyilənə görə o, – prokurator səsini alçaldıb sözüne davam elədi, – guya pulu divanə filosofu öz evində mehribanlıqla qəbul etdiyinə görə alıb.

– Alacaq, – məxfi idarənin rəisi astadan Pilatın sözüne düzəliş verdi.

– Bəs məbləğ böyükdümü?

– Bunu heç kim bilmir, igemon.

– Hətta siz də? – igemon bu təəccübüylə onun çox şeyə qadir olduğuna işarə vurdu.

– Əfsus, hətta mən də, – qonaq sakitcə cavab verdi. – Ancaq pulu bu axşam alacağını bilirəm. Axşam onu Kaifanın sarayına çağıracaqlar.

– Ax, kiriəfli acgöz qoca, – prokurator gülümsədi. – Yəqin o qocadı?

– Prokurator heç vaxt yanılmır, ancaq bu dəfə yanılır, – qonaq mehribanlıqla dedi, – o gənədi.

– Onun xüsusiyyətlərini mənə deyə bilərsinizmi? Fanatikdi?

– Yox, prokurator.

– Belə. Özgə nə deyə bilərsiniz?

– Çox yaraşıqlıdı.

– Daha nə? Bəlkə nəyəsə həvəs göstərir?

– Bu böyük şəhərdə hamını dəqiq tanımaq çətindi, prokurator.

– Yox, yox, Afrani! Öz xidmətlərinizi azaltmayın.

– Onun bir şeyə həvəsi var, prokurator. – Qonaq azca fasilə vardı.

– Pula hərisdi.

– Bəs nəylə məşğul olur?

Afrani gözüni qaldırıb fikirləşərək cavab verdi:

– Öz qohumlarının birinin yanında pulxırdalayan dükanda işləyir.

– Ax belə, belə, belə, belə. – Prokurator susub eyvanda kiminsə olub-olmadığını bilmək üçün ətrafına baxaraq astadan dedi: – Məsələ belədi, bu gün məlumat almışam ki, gecə onu bıçaqlayıb öldürəcəklər.

Bu yerdə qonaq zənlə prokuratora baxdı, hətta gözlərini bir az ondan çəkmədi.

– Prokurator, siz mənim haqqımda həddindən artıq xoş sözlər dediniz. Mənə elə gəlir sizin məruzənizə layiq deyiləm. Məndə belə məlumat yoxdu.

– Siz ən yüksək mükafata layiqsiniz, – prokurator cavab verdi, – ancaq belə məlumat var.

– Soruşmağa cürət eləyirəm, bu məlumatı kim verir?

– Mümkünsə, hələ bunu deməyim, üstəlik də, bu məlumat dəqiq deyil, yoxlanılmayıb. Ancaq qabaqcadan tədbir görmək borcumdu. Mənim vəzifəm belədi, hər şeydən də çox hissiyyətimə inanıram, çünki o hələ məni aldatmayıb. Məlumat belədi ki, pulxırdalayanın satqınlığından hiddətlənən Qa-Nosrinin gizli dostlarından biri öz yoldaşlarıyla onu bu gecə öldürməyə hazırlaşır, satqınlığa görə aldığı pulu isə xəlvətcə baş ruhaninin sarayına atacaqlar, bir kağıza da yazacaqlar: “Lənətə gəlmiş pulu qaytarıram”.

Məxfi idarənin rəisi igemona daha zənlə baxmırdı, gözlərini qıyıb ona qulaq asırdı, Pilat isə danışdı:

– Təsəvvür eləyin, bayram gecəsi belə bir hədiyyə almaq baş ruhaninin xoşuna gələrmə?

– Xoşuna gəlmək nədi, – qonaq gülümsədi, – prokurator, güman eləyirəm, bu çox böyük qalmaql yaradar.

– Mən də bu fikirdəyəm. Ona görə də sizdən xahiş eləyirəm bu məsələylə məşğul olasınız, yeni kiriəfli İudanın qorunması üçün bütün tədbirləri görəsınız.

Dəfn

– İgemonun əmri yerinə yetiriləcək, – Afroni dedi, – ancaq igemonu sakitləşdirim ki, yaramazların öz niyyətini həyata keçirməsi çox çətindi. Heç ağlabatan deyil, adamı izləyəsen, bıçaqlayasan, üstəlik, nə qədər pul aldığıni öyrənəsen, hələ pulu Kaifaya qaytarmağı bacarasan, hamısını da bir gecədə, bu gün eləyəsen.

– Bütün bunlara baxmayaraq onu bu gün bıçaqlayıb öldürəcəklər, – Pilat israrla təkrar elədi, – sizə deyirəm ürəyimə damıb! Elə şey olmayıb ki, hissiyyatım məni aldada, – bu yerdə prokuratorun sifəti səyridi və o, əlini ovuşdurdu.

– Oldu, – qonaq itaətkarlıqla cavab verib ayağa qalxdı, qəddini düzəltdi və birdən ciddi şəkildə soruşdu: – Demək, bıçaqlayıb öldürəcəklər, igemon?

– Hə, – Pilat cavab verdi, – və bütün ümid sizin hamını heyratə salan icraçılıq bacarığınızdadır.

Qonaq plaşının altından toqqasını düzəldib dedi:

– Sağlıqla qalın.

– Bah, – Pilat həyəcanla astadan dedi, – tamam unutmuşdum!

Axı, mən sizə borcluyam!..

Qonaq təəccübləndi.

– Doğrusu, prokurator, siz mənə heç nə borclu deyilsiniz.

– Necə, axı borclu deyiləm! Yerşalaimin girəcəyindəki dilənçilər yadınızdadı... mən onlara pul atmaq istədim, ancaq üstümdə pul olmadığından sizdən aldım.

– Prokurator, bu boş şeydi!

– Boş şeyi də yadda saxlamaq lazımdı.

Pilat geri çevrilərək kreslodan plaşını götürdü, altındakı dəri kisəni qonağına uzatdı. Qonaq pulu alıb təzim elədi və plaşının altında gizlətdi.

– Mən, – Pilat dedi, – dəfn barədə, bir də kiriaflı İudanın məsələsiylə bağlı elə bu gecə, eşidirsən, Afrani, bu gün məlumat gözləyirəm. Keşikçilərə tapşırılacaq ki, siz gələn kimi məni oyatsınlar. Sizi gözləyirəm.

– Sağlıqla qalın, – deyib məxfi idarənin rəisi dönərək eyvandan çıxdı. Meydançadakı yaş qum xırçıldadı, sonra şirlərin arasındakı mərmərdə çəkmələrin tappılması eşidildi, əvvəl ayaqlar, sonra bədən, nəhayət, başlıq yoxa çıxdı. Prokurator yalnız bu vaxt gördü ki, günəş batıb və şər qarışıb.

Prokuratorun görkəminin kəskin dəyişməsinə bəlkə elə bu toranlıq səbəb olmuşdu. O sanki bir anda qocalmışdı, beli bükülmüşdü, həm də həyəcanlı görünürdü. Söykənəcəyinə plaş atılmış boş kresloya baxanda nədənsə diksindi. Bayram gecəsi yaxınlaşırdı, axşam kölgələri öz oyununu oynayırdı və yorğun prokuratora yəqin elə gəlmişdi ki, boş kreslodakı kimsə oturub. Prokurator uşaq sadələşməliyiylə plaşı tərpətdi, sonra ayağa qalxıb eyvanda vurnuxmağa başladı; gah əllərini ovuşdururdu, gah stola sarı qaçıb piyalədən yapışırdı, gah da hansisa yazını oxumağa çalışmış kimi dayanıb key-key mozaikalı döşəməyə baxırdı.

Bu gün artıq ikinci dəfəydi qüssədən ürəyi sıxılırdı. Prokurator səhərki dəhşətli ağrıdan yalnız küt sızıltı qalmış gicgahlarını ovuşduraraq, nə üçün əzab çəkdiyini anlamağa çalışdı. Bunu tez də anladı, ancaq özünü aldatmaq istədi. Aydındı ki, bu səhər nəyisə biryolluq əldən vermişdi və indi onu xırda, cüzi, ən başlıcası, gecikmiş hərəkətlərlə düzəlməyə çalışırdı. Prokurator inanmaq istəyirdi ki, indiki, dünənki hərəkətləri səhərki hökmdən heç də əhəmiyyətsiz deyil. Ancaq prokurator buna elə də müyəssər olmurdu.

O, qəfil dayanıb fit çaldı. Fite cavab olaraq əlaqədarlıqda bərkdən it hürdü və bağdan eyvana xaltasında qızıl suyuna çəkilmiş lövhəcik olan şeşəqulaq nəhəng boz it sıçradı.

– Banqa, Banqa, – prokurator zəif səsle çağırırdı.

İt dal ayaqlarının üstünə qalxıb, pəncələrini sahibinin çiyinə elə qoydu ki, az qaldı onu döşəməyə yıxsın və üzünü yaladı. Prokurator kresloya çökdü, Banqa isə sahibinin ayağı altında uzanıb ləhlədi. İtin gözündəki sevinc qorxduğu yeganə şey olan tufanın keçdiyindən, həm də dünyada ən güclü, bütün insanların hökmranı saydığı sevdiyi adamın yanında olduğundan xəbər verirdi, bu adamın sayəsində it özünü də imtiyazlı, yüksək, böyük hesab eləyirdi. Ancaq sahibinin ayağı altında uzanıb, hətta ona baxmadan, get-gedə qaralan bağa tamaşa eləyə-eləyə sahibinə bədbəxtlik üz verdiyini it dərhal anladı. Durub yandan keçərək pəncələrini və başını prokuratorun dizinə qoyub, plaşının ətəyini yaş quma buladı. Banqanın hərəkəti

yəqin o deməkdi ki, sahibinə təsəlli verir və beləni onunla birlikdə qarşılamağa hazırıdı. O bunu sahibinə dikilmiş gözləriylə, şəklenmiş qulaqlarıyla ifadə etməyə çalışırdı. Bir-birini sevmə it və insan bayram gecəsini beləcə evvanda qarşıladılar.

Prokuratorun qonağı isə bu vaxt çox qayğılıydı. Eyvanın qarşısındakı bağın yuxarı meydançasını tərk eləyib, pilləkənlə bağın növbəti terrasına düşdü, sağa dönüb sarayın heyətindəki kazarmalara tərəf çıxdı. Prokuratorla birlikdə bayrama Yerşalaimə gəlmiş həmin iki kenturiya, həmçinin qonağın komandirlik etdiyi prokuratorun gizli mühafizə dəstəsi bu kazarmalarda yerləşmişdi. Qonaq kazarmalarda heç on dəqiqədən çox qalmadı, ancaq bu on dəqiqə ərzində kazarmaların heyətindən səngər ləvazimatları və su dolu çəllək yüklənmiş üç araba çıxdı. Arabaları boz pləş geyinmiş on beş atlı müşayiət eləyirdi. Onların müşayiətilə arabalar sarayın arxa qapısından qərbə üz tutaraq şəhər divarları səmtdən darvazadan keçib, əvvəl cığırla Vifleyem yoluna çıxdılar, sonra bu yolla şimala gedərək Hevron darvazası yanındakı yolayrıcına çatıb, məhkumların gündüz edama aparıldığı Yaffa yoluyla hərəkət elədilər. Bu vaxt artıq qaranlıq düşmüşdü və üfüqdə Ay görünürdü.

Arabalar və onları müşayiət eləyən dəstənin ardınca əyninə nimdaş xiton geyinmiş prokuratorun qonağı da at belində sarayın heyətindən çıxdı. Qonaq şəhərdən kənara yox, şəhərə getdi. Az keçmiş onun şimalda, böyük məbədin yaxınlığında yerləşən Antoni qalasına yaxınlaşdığını görmək olardı. Qonaq qalada da çox az qaldı, sonra Aşağı Şəhərin əyri-üyrü dolanbac küçələrində peyda oldu. Buraya qonaq artıq qatırda gəlmişdi.

Şəhəri yaxşı tanıdığından özünə lazım olan küçəni asanlıqla tapdı. Burada yunanların işlətdiyi bir neçə dükan, bir dənə də xalça alış-verişiylə məşğul olan dükan yerləşdiyindən bu küçə Yunan küçəsi adlanırdı. Qonaq məhz həmin dükanın yanında qatırını saxlayıb düşdü və noxtanı qapının halqasına keçirdi. Dükan artıq bağlanmışdı. Qonaq dükan qapısının böyründəki alaqaqıdan içeri girib damların yan-yana düzöldüyü kvadrat şəkili kiçik həyətdə daxil oldu. Həyətdə tını dönüb sarmaşiq bürümüş yaşayış evinin daş artırmasında dayanaraq boylandı. Ev və damlar qaranlıq içində idi, hələ çıraqları yandırmamışdılar. Qonaq astadan çağırırdı:

– Niza!

Sesə qapı cırıldadı və axşamın alaqlarlığında artırmada baş örtüksüz gənc qadın göründü. O kimin gəldiyini bilmək üçün məhəccərə söykənib həyəcanla ətrafa göz gəzdirdi. Gələn adamı tanıyıb məhribancasına başını tərpedərək əlini yellədi.

– Təksən? – Afrani yunanca astadan soruşdu.

– Təksən, – artırmadakı qadın pıçıldadı. – Ərim tezdən Kesariyə gedib. – Bu yerdə qadın qapıya tərəf boylanıb pıçılıyla əlavə elədi: – Ancaq qulluqçu evdədi. – Qadın əlilə “gəl” işarəsi verdi. Afrani ətrafına baxıb daş pilləkənlə yuxarı qalxdı. Onlar evə girdilər.

Bu qadının evində Afrani lap az – cəmi beş dəqiqə qaldı. Sonra evi və artırmayı tərk edib, başlığı gözünün üstünə endirərək küçəyə çıxdı. Artıq evlərdə çıraqlar yanmağa başlamışdı, bayram ərəfəsi küçədə hələ əməlli-başlı tünlük idi. Afrani öz qatırında yoldan keçənlərə və atlılara qarışıdı. Onun sonra hara getdiyi heç kimə məlum deyil.

Afraninin Niza adlandırdığı qadın tək qalan kimi tələsə-tələsə paltarını dəyişməyə başladı. Qaranlıq otaqda lazım olan şeyləri tapmaq nə qədər çətin olsa da, çırağı yandırmadı və qulluqçunu çağırmadı. Yalnız geyinib hazırlaşandan, başına qara örtük salandan sonra evdə onun səsi eşidildi:

– Əgər məni soruşan olsa, denən, Enantagilə qonaq gedib.

Qoca qulluqçu qaranlıqda donquldadı:

– Enantagilə? Ax yenə bu Enanta! Axı, ərin onlara getməyi qadağan eləmişdi! Sənin Enantan aradüzəldəndi! Bax ha, ərinə deyəcəm...

– Di bədi, sus, – deyib Niza evdən kölgə kimi səssizcə çıxdı. Onun səndəlləri daş döşənmiş həyətdə taqqıldadı. Qulluqçu donquldana-donquldana artırmaya açılan qapını örtüdü. Niza öz evini tərk elədi.

Elə həmin vaxt Aşağı Şəhərdəki əyri-üyrü, nohurların birinə pillə-pillə enən başqa küçədən, pəncərələri həyətdə, arxası küçəyə baxan görkəmsiz evin doqqazından saqqalı səliqəylə vurulmuş, təmiz ağ kefisi çiynlərinə düşən, ətəyi qotazlı təzə mavi bayram tallifi və cırıldayan təzə səndəl geyinmiş cavan oğlan çıxdı. Bayrama görə bəzənmiş donqarburun qəşəng oğlan, bayram süfrəsinə çatmaq üçün evə tələsən adamları qıvraq yerləşlə ötərək, pəncərələrdə bir-

birinin ardınca yanan işıqlara baxırdı. Bu cavan oğlan bazarın böyründən keçən yolla məbəəd olan təpənin ətəyində yerləşən baş ruhani Kaifanın sarayına tərəf gedirdi.

Bir müddət keçmiş onu Kaifanın sarayının darvazasından içeri girən, bir qədər sonra isə ordan çıxan gördülər.

Çıraqların və məşəllərin artıq yandığı, bayram canlanması hiss olunduğu saraya baş çəkəndən sonra cavan oğlan daha gümrəh, daha şad yeriyərək geri, Aşağı Şəhərə tələsdi. Küçənin bazar meydanına qovuşduğu tündə qara örtüyü gözlərinə qədər çəkmiş bir qadın basabasda oynaq yerişlə onu ötdü. Bu qadın qəşəng oğlanı ötəndə bir anlığa örtüyü yuxarı çəkib, ona tərəf gözlərini süzdürdü, ancaq yavaşmaqdan, ötdüyü adamdan gizlənmək istəyirmiş kimi sürətini artırdı.

Cavan oğlan bu qadını görmək nədi, üstəlik, onu tanıyıb dıksındı, dayanaraq çaşqın halda qadının arxasınca baxdı və dərhal da ona çatmaq üçün addımlarını yeyinlətdi. Tələsdiyindən az qalmışdı əlində bardaq yoldan keçənin birini vurub yıxsın, axır ki, qadına çatıb həyəcandan tövşüyə-tövşüyə çağırırdı:

– Niza!

Qadın çevrilib gözlərini qıydı, onun sifətindən dilxorçuluq oxundu və soyuq tərzdə yunanca cavab verdi:

– Ah, sən sən, İuda? Səni o saat tanımadım. Amma belə yaxşıdı, dövlətli olacaqsan...

Həyəcandan qara paltarın altında ürəyi quş kimi çırpınan İuda yoldan keçənlərin eşitməməsi üçün səsini qısıb soruşdu:

– Hara gedirsən, Niza?

– Nəyinə lazımdı? – Niza addımını yavaşdıb təkəbbürlə İudaya baxdı.

İuda uşaq kimi özünü itirdi.

– Necə, axı?.. Biz ki şərtləşmişdik. Mən sənə baş çəkmək istəyirdim. Bütün axşamı evdə olacağımı demişdin...

– Eh, yox, yox, – Niza şıltaqlıqla alt dodağını büzdü və İudaya elə gəldi ki, həyatında gördüyü bu ən gözəl sifət daha da gözəlləşdi, – mən darıxdım. Sizin bayramdı, bəs mən nə etməliyəm? Oturub sənənin artırmada necə köks ötürdüyünə qulaq asmalıyam? Həm də qorxam ki, qulluqçu bunu ərimə deyəcək? Yox, yox, mən də qərara aldım, şəhər kənarına çıxıb bülbüllərə qulaq asam.

– Necə yeni şəhər kənarına? – İuda çaşqınlıqla soruşdu. – Tək?
– Əlbəttə, tək, – Niza cavab verdi.

– İcazə ver sənə müşayiət eləyim, – İuda nəfəsi kəsilə-kəsilə dedi. Başında hər şey bir-birinə qarışmışdı, dünyada hər şeyi unutmuşdu və yalvarış dolu baxışlarla Nizanın mavi, indi qara görünən gözlərinə baxdı.

Niza dinməyib addımını yeyinlətdi.

– Nəyə görə susursan, Niza? – İuda onunla yanaşı yeriyərək yazıq-yazıq soruşdu.

– Bəs sənənlə darıxdırıcı olmayacaq? – Niza birdən ayağını saxladı. İuda lap karıxdı.

– Di yaxşı, – Niza, nəhayət, yumşaldı, – gedək.

– Bəs hara, hara?

– Dayan... bu həyəte girib şərtləşək, yoxsa qorxuram tanışlardan kimə məni məşuqumla küçədə gördüyünü ərimə deyə.

Nizayla İuda bazardan çıxdılar. Onlar hansısa bir həyətin darvazası altında pıçıldadırdılar.

– Kedronun arxasına, Həfəsimandakı zeytunluğa get, – Niza örtüyü gözlərinin üstünə çəkib, əlində vedrə darvazadan girən adamdan üzünü kənara çevirdi, – başa düşdün?

– Hə, hə, hə.

– Mən irəlində gedəcəm, – Niza sözünə davam elədi, – ancaq sən arxamca dabanbasma gəlmə, məndən aralan. Mən qabaqda gedəcəm... Çayı keçəndən sonra... bilirsən mağara hardadı?

– Bilirəm, bilirəm...

– Zeytun mənğənəsinin yanından yuxarı qalxıb mağaraya tərəf dön. Mən orda olacam. Ancaq dərhal arxamca gəlməyə cürət eləmə, hövsələni basıb burda gözlə. – Niza bu sözləri deyib darvazanın altından çıxdı, guya heç İudayla danışmamışdı.

İuda bir müddət tək-tənha dayanıb fikrini toplamağa çalışdı. Narahatçılığının biri də o idi ki, bayram süfrəsində olmadığını doğmalarına necə izah eləyəcək. Ancaq həyəcandan düz-əməlli bir şey düşünə bilmədi və özündən asılı olmadan darvazadan uzaqlaşdı.

O indi yolunu dəyişib Aşağı Şəhərə yox, yenidən Kaifanın sarayına tərəf qayıtdı. Artıq şəhərə bayram gəlmişdi. Ətrafdakı pəncərələrdə işıqlar yanırdı, sağlıqlar, cürbəcür söhbətlər eşidilirdi. Bayram süfrəsinə gecikənlər qamçılaya-qamçılaya, qışqıra-qışqıra

eşşəklərini qovurdular. İuda fikirli halda getdiyindən mamır basmış qorxunc Antoni qala bürclərinin necə arxada qaldığını hiss etmədi, qaladan gələn şeypur səslərini eşitmədi, yoluna işıq salan məşəlli Roma patruluna məhəl qoymadı.

İuda qala bürclərini ötüb geri dönəndə məbədin üstündə, çox yüksəklikdə ayrı-ayrı iki nəhəng beşşamın yandığını gördü. Ancaq İuda şamlara öteri baxdı, ona elə gəldi ki, Yerşalaim üzərində get-gedə yüksələn yeganə işıqla – Ay işığıyla bəhsləşən on çox böyük çıraq işıq saçır.

İndi İudanı heç nə maraqlandırmırdı, şəhəri tezəcə tərk etmək üçün Hefsiman darvazasına tərəf üz tutmuşdu. Hərdən ona elə gəlirdi ki, İrelidə, yoldan keçənlərin küreyi və sifətləri arasından şux, oynaq bədən gözüne görünüb, onu arxasınca aparır. Ancaq bu, aldanış idi, İuda başa düşürdü ki, Niza onu xeyli ötüb. İuda pulxırdalayan dükənlərin yanından keçib, nəhayət, Hefsiman darvazasına çatdı. Səbirsizlikdən alışıb yansa da, darvazanın ağzında ləngiməli oldu. Şəhərə dəvələr, onların arxasınca İudanın ürəyində lənətlədiyi hərbi Suriya patrulu girirdi...

Ancaq hər şeyin sonu var. Səbirsiz İuda artıq şəhər divarlarından kənarda idi. İuda sol tərəfdə kiçik qəbiristanlıq, onun yanında zəvvarların bir neçə zolaqlı çadırını gördü. Ayın işıqlandırdığı tozlu yolu keçib, Kedron çayını keçmək üçün o səmtə yönəldi. Su İudanın ayaqları altında sırıldayırdı. Daşdan daşa hoppanıb, nəhayət, qarşı tərəfdəki Hefsiman sahilinə çıxdı və bağın aşağısından keçən yolda heç kimin olmadığına sevindi. Zeytunluğun yarıuçuq qapısı artıq görünürdü.

Bürkülü şəhərdən sonra yaz gecəsinin bihüşedici qoxusu İudanı valeh elədi. Hefsiman talalarından gələn mərsin və akasiya ötri hasardan dalğa-dalğa ətrafa yayılırdı.

Darvazanı heç kim qorumurdu, heç kim görünmürdü və bir neçə dəqiqə sonra İuda artıq qollu-budaqlı zeytun ağaclarının əsrarəngiz kölgəsinin altıyla qaçırdı. Yol dağa qalxırdı, İuda hərdən Nizanın qısqanc ərinin dükənindəki xatıları xatırladan ay işığının naxışladığı yerlərdən keçərək tövşüyə-tövşüyə dırmaşırdı. Bir qədər sonra İudanın solundakı talada iri daş təkərli zeytun mənənesi və çəllək yığını gözə dəydi. Bağda heç kim yox idi. İş şər qarışanda qurtarmışdı, İndi İudanın başı üzərində bülbüllər cəh-cəh vururdu.

Görüş yerinə az qalmışdı. İuda bilirdi ki, İndi sağ tərəfdə mağarada damcılayan suyun səsinə eşidəcək. Elə də oldu, o bu səsi eşitdi. Get-gedə sərinləşirdi.

İuda addımlarını yavaşdib astadan çağırırdı:

– Niza!

Ancaq Nizanın əvəzində zeytun ağacının iri gövdəsindən enlikürək bir kişi qopub yola sıçradı və əlində nəsə parıldadı. İuda yavaşca qışqırıb geri atıldı, amma ikinci adam onun qarşısını kəsdi.

İrelidəki adam İudadan soruşdu:

– İndicə nə qədər alıbsan? Ölmək istəmirsənsə, de!

İudanın ürəyində ümid yarandı və bərkdən dedi:

– Otuz gümüş pul! Otuz gümüş pul! Aldığımın hamısı üstümdədi. Pullar bax budu! Alın, ancaq məni öldürməyin!

İrelidəki adam pul kisəsini İudanın əlindən qapdı. Elə həmin an aşiq olmuş İudanın küreyinə bıçaq saplandı. İuda qabağa səndələdi, əlləriylə havanı qamarladı. İrelidəki adam bıçağı dəstəyinəcəm onun ürəyinə soxdu.

İuda öz təmiz, uca səsiylə yox, zəif, tənəli səslə:

– Ni... za... – deyib guppultuyla yere dəydi.

Bu vaxt yolda üçüncü adam göründü. Həmin adam başlıqlı plaş geyinmişdi.

– Ləngiməyin, – o, əmr elədi. Qatillər pul kisəsini üçüncü adamın verdiyi kağızla birlikdə dəriyə büküb kəndirlə bağladılar. İkinci adam bağlamayı qoynunda gizlətdi və hər iki qatil yoldan çıxıb zeytunluqda qaranlığa qarışdı. Üçüncü adam isə meyitin yanında çöməlib onun sifətinə baxdı. Qaranlıqda bu sifət başlıqlı adama tabaşir kimi ağ, gözəl və nurlu göründü.

Bir neçə saniyədən sonra yolda İns-cins qalmamışdı. Cansız bədən əlləri yana açılmış halda torpağa sərilmişdi. Sol dabanına ay işığı düşdüyündən səndəlin qayıqları aydıncə görünürdü. Hefsiman bağını bülbüllərin cəh-cəhi başına götürmüşdü. İudanı bıçaqlayan İki adamın hara getdiyini heç kim bilmir, ancaq başlıqlı adamın hara getdiyi məlumdu. O, yoldan çıxıb cənuba üz tutaraq zeytunluğa girdi. Əsas qapıdan aralıda, bağın cənub küncündə hörgüsünün üst daşlarının töküldüyü hasardan aşdı. Az keçmiş Kedronun sahilinə çatdı. Suya girib uzaqda İki at və onların yanında adam qaraltısı görənə qədər suda qaldı. Atlar da suyun içində dayanmışdı. Su onların

ayağını yuyurdu. Atabaxan atların birinə mindi, başlıqlı adam o birisinə sıçradı və hər ikisi atları yavaş-yavaş çayla sürdülər, atların ayağı altında daşların necə xırçıldadığı eşidilirdi. Sudan Yerşalaim sahilində çıxıb, atlarını şəhər divarının dibiyə sürdülər. Bu vaxt atabaxan irəli çaparaq gözdən itdi, başlıqlı adam isə kimsəsiz yolda atdan düşdü, plaşını astarına çevirdi, plaşın altından lələksiz yastı dəbilqə çıxarıb başına qoydu. İndi ata hərbi xlamidada və budunun üstündə gödək qılınc olan adam sıçradı. O, cilovu oynatdı və qızgın süvari atı onu yırğalayaraq dördnala çapdı. Yol uzun deyildi – atlı Yerşalaimin cənub darvazasına yaxınlaşırdı.

Darvazanın tağı altında məşəllərin alovu titrəyirdi. İldırımsürətli legionun ikinci kenturiyasının keşikçi dəstəsinin əsgərləri daş skamyalarda oturub zər atırdılar. Yaxınlaşan hərbiçini görüb ayağa sıçradılar. Hərbiçilər onlara əl ələyib şəhərə girdi.

Şəhər bayram işıqlarına bürünmüşdü. Pəncərələrdə çiraqların alovu titrəşirdi, hər yerdən bir-birinə qarışan sağıqlar, cürbəcür söhbətlər eşidilirdi. Atlı hərdən küçəyə baxan pəncərələrə boylananda, çəpiş əti qoyulmuş, göyərti boşqablarının arasına piyalələr düzülmiş bayram süfrəsi arxasında oturan adamları görürdü. O, fitlə xəfif bir mahnı çalaraq, yorğa yerləşlə tələsmədən Aşağı Şəhərin boş küçələrindən keçib, məbədin üstündə yanan, dünyanın heç bir yerində görünməmiş beşşama, ya beşşamdan daha yüksəkdə dayanan Aya hərdən nəzər salıb, Antoni qalasına tərəf gedirdi.

Böyük İrodun sarayında tontənəli pasxa gecəsi qeyd olunmurdu. Roma koqortasının zabitləri və legionun leqatının yerləşdiyi sarayın cənuba baxan yardımçı otaqlarından işıq gəlirdi, orda hərəkət və heyət hiss olunurdu. Sarayın yeganə və məcburi sakini prokuratorun olduğu giriş hissə öz sütunları, qızıl heykəlləriylə parlaq ay işığı altında kor olmuşdu. Sarayın daxilində zülmət və sakitlik hökm sürürdü. Afraniyə dediyi kimi prokurator içəri keçmək istəməmişdi. Nəhar elədiyi, şəhər isə istintaq apardığı eyvanda yataq salınmasını tapşırmışdı. Prokurator taxta uzanmışdı, ancaq yuxusu gəlmirdi. Buludsuz səmada ay çox yüksəkdə dayanmışdı və prokurator bir neçə saatdı ondan gözünü çəkmirdi.

Nəhayət, yuxunun gecəyarısı igemona rəhmi gəldi. O əsnədi, plaşını çıxarıb tulladı, köynəyin üstündən bağlanmış enli polad xəncər asılan qayıışı açıb taxtın böyründəki kresloya qoydu, səndəli soyunub

uzandı. Banqa dərhal onun yatağına dırmaşdı yanında uzandı və prokurator əlini itin boynuna qoyub, axır ki, gözünü yumdu. İt də yalnız bundan sonra yatdı.

Sütunların qarşısını kəsdiyi taxt yarıqaranlıqdaydı, ancaq artırmanın pillələrindən yatağa ay işığı uzanırdı. Prokurator ətrafında baş verənlərlə əlaqəni itirən kimi işıqlı yolun ağına düşüb, bu yolla düz aya tərəf getdi. Apaydın mavi yolda hər şey o qədər gözəl, o qədər bənzərsiz idi ki, hətta yuxuda xoşbəxtlikdən ağladı. O, Banqanın müşayiətilə gedirdi, sərgərdan filosof da yanındaydı. Çox mürəkkəb və mühüm şeylər barədə mübahisə ələyirdilər, amma biri o birinə üstün gələ bilmirdi. Onların heç nədə sözləri düz gəlmirdi, buna görə də mübahisələri olduqca maraqlıydı və uzandıqca uzanırdı. Söz yox ki, bugünkü edam əsil anlaşılmazlıqdı, axı, bütün insanların xeyirxah olduğu kimi cəfəng bir şey uyduran filosof onunla yanaşı addımlayırdı, deməli, o sağıydı. Və əlbəttə, bu cür adamı edam eləməyi düşünməyin özü belə dəhşətli idi. Edam olmayıb! Olmayıb! Pillekənlə aya səyahət eləməyin bütün gözəlliyi də elə bunda idi.

Asudə vaxt lazım olduğu qədər, tufan isə yalnız axşama yaxın olacaq, qorxaqlıq da heç şübhəsiz ən dəhşətli qüsurlardan biridi. İeşua Qa-Nosri belə deyirdi. Yox, filosof, mən sənə etiraz ələyirəm: bu ən dəhşətli qüsurdur!

Bax, misal üçün, Qız Vadisində qəzəbli germanlar Nəhəng Siçovulqıranı az qala parçalayanda indiki prokurator, legionun keçmiş tribunu heç qorxmamışdı. Ancaq məni əfv edərsiniz, filosof! Doğrudanmı, sizin kimi ağı başında olan adam fikirləşir ki, qeyser əleyhinə cinayət ələyən adama görə İudeyanın prokuratoru öz karyerasını məhv edər?

– Hə, hə, – Pilat yuxuda inildəyib hıçqırdı.

Əlbəttə, məhv edər. Şəhər hələ məhv eləməzdi, ancaq indi, gecə hər şeyi ölçüb-biçəndən sonra məhv eləməyə hazırıdır. Tamamilə heç bir günahı olmayan divanə xəyalpərəsti və həkimi edamdan xilas etmək üçün o hər şeyə gedər!

– Biz indi həmişə bir yerdə olacağıq, – qızıl nizəli atının yoluna çıxan üst-başı tökülmiş sərgərdan filosof yuxuda ona deyirdi. Birimiz burdayıqsa, deməli, o bizim də burdayıq! Məni xatırlayanda o saat səni də xatırlayacaqlar! Məni – valideynləri məlum olmayan atılmış uşağı və səni – münəccimlər şahının və dəyirmançının gözəl qızı Pılanın oğlunu.

– He, heç olmasa, sən məni unutma, münəccimin oğlunu xatırla,
– Pilat yuxuda xahiş eləyirdi. Və yanıyla gedən En-Saridli yoxsulun başını tərpetməyilə razılığını alıb, İudeyanın qəddar prokuratoru yuxuda gah ağlayıb, gah gülürdü.

Bunların hamısı nə qədər yaxşıydısa, igemonun yuxudan oyanması bir o qədər dəhşətliydi. Banqa Aya baxıb zingildədi və prokuratorun qarşısındakı yağ sürtülmüş kimi sürüşkən mavi yol uçub dağıldı. O, gözünü açdı və ilk əvvəl edamın olduğunu xatırladı. Vərdiş etdiyi kimi Banqanın xaltasından yapışdı, sonra qızarmış gözləriylə Ayı axtarıb gördü ki, bir az uzaqlaşdı və gümüşü rəng alıb. Ayın işığı eyvanda, gözü qarşısında titrəşən xoşagəlməz, həyəcan oyadan işığı soldururdu. Kenturion Siçovulqıranın əlindəki məşəl his eləyirdi. O tullanmağa hazırlaşan itə qorxu və qəzəblə baxırdı.

– Dəymə, Banqa, – prokurator xəstə səslə deyib öskürdü. Alovun işığından əlilə daldalanaraq sözüne davam elədi: – Gecə də, Ay işığında da rahatlığım yoxdu. Allahlarım mənim! Sizin də pis vəziyyətimiz var, Mark. Əsgərləri şikəst eləyirsiniz...

Mark heyrətlə prokuratora baxdı və o ayılan kimi oldu. Yuxuda söylədiyi lüzumsuz sözləri yumşaltmaq üçün dedi:

– İnciməyin, kenturion. Təkrar eləyirəm, mənim vəziyyətim daha pisdi. Sizə nə lazımdır?

– Məxfi idarənin rəisi gəlib, – Mark sakitcə xəbər verdi.

– Çağırın, çağırın, – prokurator boğazını arıtlayıb, yalın ayaqlarıyla səndəllərini axtardı. Məşəlin işığı sütunlarda oynadı, kenturionun qısaboğaz çəkmələri mozaikalı döşəmədə taqqıldadı. Kenturion bağa çıxdı.

– Aylı gecədə də rahatlığım yoxdu, – prokurator dişini xırçıldadı deyindi.

Kenturionun əvəzində eyvanda başlıqlı adam göründü.

– Banqa, dəymə, – prokurator yavaşdan deyib, itin boynundan basdı.

Afrani danışmazdan əvvəl öz adəti üzrə ətrafına göz gəzdirib qaranlığa çəkildi və eyvanda Banqadan başqa heç kimin olmadığını əmin olandan sonra astadan dedi:

– Prokurator, xahiş eləyirəm məni məhkəməyə verəsiniz. Sizin dediyiniz düz çıxdı. Mən kiriaflı İudanı qoruya bilmədim, onu bıçaqlayıb öldürdülər. Məhkəməyə verilməyimi və istefaya göndərilməyimi xahiş eləyirəm.

Afraniyə elə gəldi ki, ona dörd göz – it və canavar gözü baxır. Afrani xlamidanın altından iki möhür vurulmuş, qandan quruyub bərkimiş pul kisəsini çıxartdı.

– Qatillər bu pul kisəsini baş ruhaninin evinə atıblar. Bu kisədəki qan kiriaflı İudanın qanıdır.

– Maraqlıdır, nə qədərdir? – Pilat pul kisəsinə tərəf əyildi.

– Otuz gümüş pul.

Prokurator istehzayla gülümsədi:

– Azdır.

Afrani dinnmədi.

– Öldürülən hardadır?

– Bunu bilmirəm, – öz başlığından heç vaxt ayrılmayan adam təmkinlə cavab verdi, – səhər axtarmağa başlayacağıq.

Prokurator heç cür bağlanmaq istəməyən səndəlinin qayığını buraxıb diksindi.

– Ancaq onun öldürüldüyünü yəqin bilirsiniz?

Bu suala prokurator soyuq tərzdə cavab aldı:

– Prokurator, mən on beş ildə İudeyada işləyirəm. Valeri Qratin vaxtında xidmətə başlamışam. Adamın öldüyünü demək üçün hökmən onun meyitini görməyim lazım deyil, indi mən də sizə bildirirəm ki, kiriaflı İuda deyilən şəxs bir neçə saat əvvəl bıçaqla öldürülüb.

– Məni bağışlayın, Afrani, – Pilat dedi, – hələ tamam ayılmamışam, ona görə belə dedim. Mən pis yatıram, – prokurator istehzayla gülümsədi, – həmişə də yuxuda ay işığı görürəm. Təsəvvür edin, çox gülməlidir. Guya mən bu ay işığının üstüylə gəzirəm. Nəyə, bu işlə bağlı sizin ehtimallarınızı bilmək istərdim. Siz onu harda axtarmaq fikrindəsiniz? Oturun, məxfi idarənin rəisi.

Afrani baş əyib kreslonu çarpayıya yaxın çəkdi və qılıncını taqqıldadı oturdu.

– Mən onu Hefsiman bağındakı zeytun mənğənəsinin yaxınlığında axtarmaq fikrindəyəm.

– Belə, belə. Bəs niyə məhz orda?

– İgemon, mənim mülahizələrimə görə İuda nə Yerşalaimdə, nə də ondan uzaqda öldürülüb. O, Yerşalaim yaxınlığında öldürülüb.

– Sizi öz işinin ən mahir bilicilərindən biri sayıram. Romanı deyə bilmərəm, ancaq koloniyalarda sizə tay yoxdu. İzah eləyin, niyə?

– Heç bir vechlə düşünmürəm ki, – Afrani astadan dedi, – İuda hansısa şübhəli adamların əlinə şəhərin hüdudlarında keçsin. Küçədə gizlicə bıçaqlaya bilməzsən. Deməli, aldadıb hansısa zirzəmiyə aparmalıydılar. Ancaq mühafizə xidməti artıq onu Aşağı Şəhərdə axtarıb, belə olsaydı hökmən tapardı. Amma o, şəhərdə yoxdu, mən buna zəmanət verirəm. Əgər onu şəhərdən uzaqda öldürsəydilər, bu pul bağlaması belə tezliklə atılmazdı. O, şəhərin yaxınlığında öldürülüb. Onu aldadıb şəhərdən kənara apara biliblər.

– Anlaya bilmirəm bunu necə bacarıblar.

– Bəli, prokurator, bütün işdə bu ən çətin məsələdi, hətta bunun öhdəsindən gəlib-gəlməyəcəyimi bilmirəm.

– Doğrudan da, müəmmalıdı! Mömin adam bayram axşamı pasxa süfrəsini tərk eləyib, nə üçünsə şəhər kənarına gedir və orada öldürülür. Kim və necə onu aldadıb apara bilib? Bunu qadın etməyib ki? – prokurator birdən coşqunluqla soruşdu.

Afrani sakitcə və qəti şəkildə dedi:

– Heç bir vechlə, prokurator. Bu, tamamilə istisna olunur. Məntiqlə düşünmək lazımdı. İudanın ölümündə kim maraqlıydı? Hansısa avara xəyalpərəstlər, hər şeydən əvvəl, qadının iştirak eləmədiyi hansısa dəstə. Prokurator, evlənmək üçün pul lazımdı, dünyaya insan gətirmək üçün yenə pul lazımdı, ancaq qadının köməyiylə adam öldürmək üçün lap çox pul lazımdı, o da heç bir avarada yoxdu. Bu işdə qadın olmayıb, prokurator. Üstəlik, onu deyim ki, qətlin bu cür şərhini izi azdırar, istintaqa mane olar və məni dolaşdırar.

– Görürəm, siz tamamilə düz deyirsiniz, Afrani, – Pilat dedi, – mən yalnız öz ehtimallarımı söylədim.

– Heyf ki, onlar səhvdi, prokurator.

– Bəs onda necə olub? – prokurator çox böyük maraqla Afraninin üzünə baxdı.

– Güman eləyirəm ki, yenə elə pul məsələsidir.

– Əla fikirdi! Ancaq kim və nə üçün gecə şəhər kənarında ona pul təklif eləyə bilər?

– Yox, prokurator, o cür yox. Mənim yeganə fərziyyəm var, əgər o səhvdisə, ola bilsin, başqa bir səbəb tapa bilməyim. – Afrani prokuratora tərəf əyilib pıçıldadı: – İuda öz pulunu təkçə ona məlum olan xəlvət yerdə gizlətmək istəyib.

– Çox ustalıqla düşünülmüş izahdı. Görünür, əhvalat bu cür də olub. İndi sizi anlayıram: onu kimsə yox, öz düşüncəsi tora salıb. Hə, ha, beledi.

– Beledi. İuda heç kimə etibar eləməyən adamdı. O, pulunu adamlardan gizlətmək istəyib.

– Hə, Hefsimanda gizlədib dediniz. Niyə məhz orada onu axtarmaq fikrindəsiniz, etiraf eləyim ki, bunu başa düşmürəm.

– Prokurator, bu hər şeydən sadədi. Heç kim pulunu yolda, açıq və görünən yerdə gizlətməz. İuda nə Hevrona, nə Vifaniya gedən yolda olub. Təhlükəsiz, ağaclıq xəlvət bir yer olmalıydı. Yerşalaim ətrafında Hefsimandan başqa belə yer yoxdu. O, uzağa gedə bilməzdi.

– Siz məni tamamilə inandırdınız. Hə, bəs indi nə eləyək?

– Şəhər kənarında İudanın izinə düşən qatilləri dərhal axtarmağa başlayacağam, həm də bayaq sizə bildirdiyim kimi məhkəməyə təslim olacam.

– Nə üçün?

– O, Kaifanın sarayını tərk eləyəndən sonra mühafizəçilərım axşam bazarda onu gözədən qaçırıb. Bunun necə baş verdiyini ağıma sığışdıra bilmirəm. Həyatımda belə bir şey olmayıb. Bizim söhbətimizdən sonra o dərhal nəzarət altına alınmışdı. Ancaq bazar səmtə izi necə azdıraraq yoxa çıxıb.

– Belə. Bildirirəm ki, sizi məhkəməyə verməyə lüzum görmürəm. Siz əlinizdən gələni edibsiniz, – bu yerdə prokurator gülümsədi, – heç kim də sizdən artığını eləyə bilməzdi! İudanı gözədən qaçıran xəfiyyələri cəzalandırın. Ancaq sizə xəbərdarlıq eləyim ki, cəzanın elə də ağır olmasını istəmirəm. Bir yana qalanda, bu yaramazı qorumaq üçün biz əlimizdən gələni elədik! Hə, unudum soruşsam, – prokurator alnını ovuşdurdu, – onlar pulu Kaifanın sarayına necə ata biliblər?

– Bilirsinizmi, prokurator... Bu elə də çətin məsələ deyil. Qisasçılar həyətin dalana çıxdığı yerdə Kaifanın sarayının arxa tərəfinə keçiblər. Onlar bağlamayı hasardan içəri atıblar.

– Məktubla birlikdə?

– Bəli, prokurator, elə siz təxmin etdiyiniz kimi. Yeri gəlmişkən, – Afrani bağlamayı möhürünü qoparıb içindəkiləri Pilata göstərdi.

– Afrani, siz nə eləyirsiniz, axı, yəqin məbədin möhürüdü!

– Buna görə prokuratorun narahat olmağına dəyməz, – deyib Afrani bağlamamı bükdü.

– Doğrudanmı sizdə bütün möhürlər var? – Pilat güldü.

– Başqa cür ola da bilməz, prokurator, – Afrani çox ciddi tərzdə cavab verdi.

– Təsəvvür eləyirəm Kaifanın yanında nələr baş verib!

– Bəli, prokurator, bu çox böyük təşvişə səbəb olub. Məni dərhal çağırıdılar.

Pilatın gözünün necə parıldadığı hətta yarıqaranlıqda da görünürdü.

– Maraqlıdı, maraqlıdı...

– Etiraz elədiyim üçün bağışlayın, prokurator, bu heç də maraqlı deyildi. Darıxdırıcı və yorucu işdi. Kiməsə pul verildiyini Kaifanın sarayında qətiyyənlə boyunlarına almadılar.

– Bəs belə? Neyləyək, verilməyibse, ola bilsin, verilməyib. Qatili tapmaq lap çətin olacaq.

– Tamamilə doğrudu, prokurator.

– Hə, Afrani, beynimə qəfil bir fikir gəldi: o bəlkə intihar eləyib?

– Yox, prokurator, – Afrani təəccübdən hətta geri çəkildi, – məni bağışlayın, bu qətiyyənlə mümkün deyil!

– Ax, bu şəhərdə hər şey mümkündür! Sizinlə mərc gəlməyə hazırım ki, bu barədə şayiələr ən qısa vaxtda bütün şəhərə yayılacaq.

Afrani prokuratora zənlə baxıb, bir az düşünəndən sonra cavab verdi:

– Ola bilər, prokurator.

Artıq hər şey aydın olsa da, görünür, prokurator, kiriaflının qətiyyənlə bağlı məsələdən hələ də ayrılı bilmirdi və hətta bir az xəyal-pərəstliklə dedi:

– Mən onun necə öldürüldüyünü görmək istəyərdim.

– Çox böyük məharətlə öldürülüb, prokurator, – Afrani azacıq istehzayla prokuratora baxdı.

– Siz bunu hardan bilirsiniz?

– Zəhmət çəkib kisəyə nəzər salın, prokurator, – Afrani cavab verdi, – sizi əmin edirəm ki, İudanın qanı sel kimi axıb. Prokurator, mən ömrümdə çox qətlər görmüşəm!

– Yəqin daha ayağa durmayacaq?

– Yox, prokurator, duracaq, – Afrani filosofcasına gülümsədi, – burda gözledikləri Məsihin şeypuru onların üstündə çalınanda duracaq. Ancaq ondan əvvəl durmayacaq.

– Kifayətədi, Afrani! Bu məsələ aydındı. Dəfn məsələsinə keçək.

– Edam olunanlar dəfn edilib, prokurator.

– Afrani, sizi məhkəməyə vermək cinayət olardı. Siz ən yüksək mükafata layiqsiniz. Necə oldu?

Afrani danışmağa başladı və məlum oldu ki, o, İudanın məsələsiylə məşğul olduğu zaman onun köməkçisinin rəhbərlik elədiyi məxfi mühafizə dəstəsi şər qarışanda dərəcəyə çatıb. Ancaq çarınıxdada bir meyit aşkar olunmayıb. Pilat diksinib xırıltılı səslə dedi:

– Ax, necə olub ki, mən bunu qabaqcadan düşünməmişəm!

– Narahat olmağa dəyməz, prokurator, – deyib Afrani söhbətini davam elətdirdi: – Yırtıcı quşların gözlərini dimdikləyib çıxartdığı Dismas və Hestasın meyitini düşürüb, dərhal da üçüncü meyiti axtarmağa başlayıblar. Onu çox tez tapıblar. Bir adam...

– Levi Matvey, – Pilat soruşmaqdan çox, təsdiqlədi.

– Bəli, prokurator...

Levi Matvey Keçəl Kəllənin şimal yamacındakı mağarada gizlənilib qaranlığın düşməsinə gözləyirmiş. Mühafizəçilər əllərində məşəl mağaraya girəndə Levi bərk qəzəblənib. Qışqırıb ki, heç bir cinayət törətməyib və qanuna görə hər bir şəxs edam olunmuş cinayətkarı dəfn eləyə bilər. Levi Matvey meyitdən ayrılmaq istəmədiyini deyib. O həyəcanlıymış, ağına gələni qışqırıb gah xahiş eləyirmiş, gah hədələyib lənətlər yağdırırmış.

– Onu tutmalı olublar? – Pilat qaşqabaqlı halda soruşdu.

– Yox, prokurator, yox, – Afrani təskinedici tərzdə dedi, – bu ötkəm divanəni başa salıblar ki, meyiti dəfn eləyəcəklər.

Levi deyilənləri anlayaraq sakitləşib, ancaq heç hara getməyəcəyini, dəfndə iştirak etməmək istədiyini bildirib. Deyib ki, onu öldürsələr də getməyəcək, hətta bu məqsədlə üstündəki çörək bıçağını da təklif eləyib.

– Onu qovublar? – Pilat boğuc səslə soruşdu.

– Yox, prokurator, yox. Mənim köməkçim onun dəfndə iştirakına razılıq verir.

– Hansı köməkçiniz bu işə rəhbərlik eləyib?

– Tolmay, – Afrani sonra həyəcanla əlavə elədi: – Bəlkə o, səhv iş görüb?

– Danışın, – Pilat cavab verdi, – səhv eləməyib. Afrani, ümumiyyətlə, mən çəşib qalırım, mən, deyəsen, heç vaxt səhv eləməyən adamla iş görərem. Bu adam sizsiniz.

Levi Matveyi edam olunanların meyitləri yüklənmiş arabaya mindirib, iki saat sonra Yerşalaimdən şimaldakı kimsəsiz dərəyə çatıblar. Dəstə növbəylə işləyərək bir saat ərzində dərin çala qazıb, hər üç edam olunanı orada dəfn eləyib.

– Çılpaq?

– Yox, prokurator, dəstə bu məqsədlə xitonlar götürübmiş. Dəfn olunanların barmağına halqa keçirilib. İeşanın barmağına bir halqa, Dismasa iki, Hestasa üç. Çala daşla doldurulub. Fərqləndirici nişanlar Tolmaya məlumdu.

– Ax, əgər mən bunu əvvəlcədən bilsəydim! – Pilat üz-gözünü turşutdu. – Axı, mən bu Levi Matveyi görməliydim...

– O burdadı, prokurator.

Pilat gözlerini geniş açaraq bir müddət Afraniyə baxıb dedi:

– Bu işlə bağlı elədiklərinizin hamısı üçün sizə minnətdaram. Xahiş eləyirəm sabah Tolmayı yanıma göndərin, əvvəlcədən ona mənim razılığımı çatdırın, sizdən isə Afrani, – prokurator stolun üstündəki kəmərinin cibindən üzük çıxarıb, məxfi idarənin rəisinə verdi, – xahiş eləyirəm bunu məndən yadigar olaraq götürün.

Afrani baş əyib dedi:

– Böyük şərəfdi, prokurator.

– Xahiş eləyirəm dəfni icra eləyən dəstəni mükafatlandırarsınız. İudanı gözdən yayındıran xəfiyyələrə töhmət verin. Levi Matveyi isə indi yanıma gətirsinlər. İeşanın işiylə bağlı təfərrüatları bilməyim lazımdı.

– Oldu, prokurator, – Afrani geri çəkile-çəkile baş əydi, prokurator isə əlini əlinə çırpıb qışqırdı:

– Yanıma! Sütunların altına çırağ gətirilsin!

Afrani artıq bağa tərəf gedirdi, Pilatın arxasında isə nökerlərin əlində alov şölələndirdi. Üç çırağ prokuratorun qarşısındakı stola qoyuldu və aylı gecə o saat bağa çəkildi, sanki Afrani onu özüylə apardı. Afraninin əvəzində eyvanda nəhəng kenturionla yanaşı balaca,

arıq bir adam görüldü. Prokuratorun baxışlarını hiss eləyən kimi kenturion bağa tərəf çəkilib yoxa çıxdı.

Prokurator gələn adamı ürək və həris baxışlarla süzdü. Haqqında çox eşidib, çox da düşündüyün və nəhayət, peyda olmuş adama belə baxırlar.

Qırx yaşlarında olan bu adamın əynindəki cır-cındır palçığa batmışdı, canavar kimi acıqlı-acıqlı baxırdı. Bir sözlə, daha çox məbədin qarşısında, ya hay-küylü, çirkli Aşağı Şəhərin bazarlarında vurnuxan dilənçiyə oxşayırdı.

Sükut uzun sürdü və bu sükut Pilatın yanına gətirilən adamın qəribə hərəkətiylə pozuldu. Onun sir-sifəti dəyişdi, səndələdi, əgər çirkli əlilə stolun kənarından yapışmasaydı yıxılırdı.

– Sənə nə oldu? – Pilat soruşdu.

– Heç nə, – Levi Matvey udqundu, elə bil nəşə uddu. Hülqumu qalxıb düşdü.

– Sənə nə oldu, cavab ver, – Pilat təkrar soruşdu.

– Yorulmuşam, – Levi qaşqabaqlı halda döşəməyə baxdı.

– Otur, – Pilat ona kreslonu göstərdi.

Levi inamsız-inamsız prokuratora baxıb kresloya tərəf getdi, çəkinə-çəkinə qızıl qoltuqları süzərək kreslodada yox, onun böyründə döşəmədə oturdu.

– Niyə kreslodada oturmadın? – Pilat soruşdu.

– Mən çirkliyəm, onu bulayaram, – Levi yerə baxa-baxa dedi.

– İndi sənə yemək verərlər.

– İştaham yoxdu, – Levi cavab verdi.

– Niyə yalan danışırısan? – Pilat astadan dedi. – Sən, axı bütün günü, bəlkə də daha çox vaxtdı heç nə yeməmişən. Di yaxşı, yemə. Səni ona görə çağırmışam ki, üstündəki bıçağı göstərəsen.

– Məni bura gətirəndə əsgərlər onu aldılar, – Levi sonra qaşqabaqlı halda əlavə elədi: – Siz bıçağı mənə qaytarın, onu sahibinə verməliyəm, mən onu oğurlamışam.

– Niyə?

– Kəndiri kəsmək üçün, – Levi dedi.

– Mark! – prokurator çağırırdı və kenturion sütunların altında görüldü. – Onun bıçağını mənə verin.

Kenturion kəmərinə iki çexolun birindən çirkli bıçağı çıxarıb prokuratora verdi və uzaqlaşdı.

– Bıçağı kimdən almısan?
– Hevron darvazasının yanındakı çörək dükanından, şəhərə giren kimi soldadı.

Pilat bıçağın enli ağzına baxdı, nəyə görə itiliyini yoxlamaq üçün barmağını toxundurub dedi:

– Bıçaq sarıdan narahat olma, onu dükana qaytaracaqlar. İndi isə mənə başqa şey lazımdı: özünlə gəzdirdiyin, İeşuanın sözləri yazılmış xartıyanı mənə göstər.

Levi nifrətlə Pilata baxdı və elə pis-pis gülümsədi ki, sifəti eybəcər hala düşdü.

– Hər şeyi almaq istəyirsiniz? Son olan-qalanı da? – o soruşdu.

– Mən demədim ki, ver, – Pilat cavab verdi, – dedim, göstər.

Levi əlini qoynuna soxub perqament bükülüsünü çıxartdı. Pilat onu alıb açdı, çiraqların arasına sərrib gözünü qıyaraq mürəkkəblə yazılmış çətin oxunan hərfləri oxumağa başladı. Bu əyri-üyrü sətirləri başa düşmək çətindi və Pilat üz-gözünü qırıdırıb perqamentə sarı əyildi, əlini sətirlərin üstündə gəzdirdi. Yazılanların bir-birinə bağlı olmayan hansısa kəlamlardan, tarixlərdən, təsərrüfat qeydlərindən və mənzum parçalardan ibarət olduğunu ayırd eləyə bildi. Pilat bəzi sözləri oxudu: “Ölüm yoxdu... Dünən dadlı yaz bakkuro-taları¹ yedik...”

Pilat gərginlikdən sifətini turşudub gözünü qıyaraq oxudu: “Biz həyatın dumdurunu axınını görəəcəyik... Bəşəriyyət günəşə şəffaf kristal arxasından baxacaq...”

Bu yerdə Pilat diksindi. Perqamentin son sətirlərində o bu sözləri oxuya bildi: “...ən böyük qüşur... qorxaqlıqdı”.

Pilat perqamenti büküb kəskin hərəkətlə onu Leviyə uzatdı.

– Götür, – bir az susub əlavə elədi: – Görürəm oxumuş adamsan, daldalanacaqsız, dilənçi kökündə tək gəzməyinə lüzum yoxdu. Kesaridə böyük kitabxanam var, mən çox varlıyam, istəyirəm səni işə götürəm. Papirusları sahmana sahib qoruyarsan, qarnın tox, canın isti olar.

Levi ayağa qalxaraq cavab verdi:

– Yox, istəmirəm.

– Niyə? – prokurator tutuldu. – Məndən xoşun gəlmir, məndən qorxursan?

Həmin o pis təbəssüm Levinin sir-sifətini tanınmaz hala saldı.
– Yox, çünki sən məndən qorxacaqsan. Onu öldürəndən sonra mənim üzümə baxmaq səndən ötrü elə də asan olmayacaq.

– Sus, – Pilat dedi, – pul götür.

Levi başıyla rədd cavabı verdi, prokurator isə sözüne davam elədi:

– Bilirəm özünü İeşuanın şagirdi sayırsan, ancaq onun öyrətdiklərindən heç nə anlamayıbsan. Anlasaydın, məndən mütləq nəse götürürdin. Nəzərə al ki, o ölməmişdən əvvəl heç kimi günahlandırmadığını deyib, – Pilat barmağını mənalı-mənalı qaldırdı və onun sifəti səyrirdi. – Özü də hökmən nəse götürürdü. Sən qəddarsan, ancaq o, qəddar deyildi. Sən hara gedəcəksən?

Levi qəfil yaxına gəlib, hər iki əlilə stoldan tutaraq alışıb-yanan gözlərini prokuratora dikdi.

– İgemon, bil ki, Yerşalaimdə bir adamı bıçaqlayıb öldürəcəyəm. Sənə demək istəyirəm biləsən, hələ qan axacaq.

– Hələ qan axacağını mən də bilirəm, – Pilat cavab verdi, – sən bu sözlərin məni təəccübləndirmədi. Sən yəqin məni öldürmək istəyirsən?

– Səni öldürə bilmərəm, – Levi dişlərini qıcırdıb gülümsədi, – o qədər də axmaq deyiləm ki, buna ümid eləyəm, mən kiriaflı İudanı öldürəcəyəm, qalan ömrümü buna həsr eləyəcəyəm.

Bu vaxt prokuratorun gözlərində məmnunluq oxundu, Levi Matveyi əlinin işarəsiylə yanına çağırırdı.

– Özünü üzmə, sən bunu eləyə bilməyəcəksən. İudanı artıq bu gecə öldürüblər.

Levi heyətlə döyüküb stoldan geri sıçradı.

– Bunu kim edib?

– Qısqanc olma, – Pilat gülüb əllərini bir-birinə sürtdü, – qorxuram ki, səndən də başqa onun pərəstişkarları olsun.

– Bunu kim edib? – Levi pıçılıyla təkrar elədi.

Pilat ona cavab verdi:

– Bunu mən etmişəm.

Levi ağzını açıb gözlərini prokuratora zillədi, o isə astadan dedi:

– Əlbəttə, bu azdı, ancaq hər halda bunu mən etmişəm. İndi nəse götürəcəksən?

Levi düşünüb axır ki, yumşaldı.

– Tapşır mənə təmiz perqament versinlər.

¹ Bakkurota – tez yetişən əncir

Bir saat ötdü. Levi sarayı tərk eləmişdi. İndi sökülən dan yerinin sakitliyini yalnız bağda gəzişən keşikçilərin asta addım səsləri pozurdu. Ayın rəngi solmuşdu, göyün başqa səmtində dan ulduzu ağımsov ləkə kimi görünürdü. Çıraqlar çoxdan sönmüşdü. Prokurator taxtda uzanmışdı. Əlini başının altına qoyub, səssizcə nəfəs alaraq yatırdı. Banqa da böyründə yatmışdı.

İudeyanın beşinci prokuratoru Ponti Pilat nisan ayının on beşi səhərini belə qarşıladı.

XXVII FƏSİL

50 №-li mənzilin aqibəti

Marqarita fəslin son cümləsini: "...İudeyanın beşinci prokuratoru Ponti Pilat nisan ayının on beşi səhərini belə qarşıladı", – oxuyanda səhər açıldı.

Ağsöyüd və cökə ağaclarındakı sərçələrin şən cikkiltisi həyəti başına götürmüşdü.

Marqarita kreslodan qalxıb gərnəşdi, əzginliyini, bərk yuxusu gəldiyini yalnız indi hiss elədi. Maraqlıdı ki, ürəyi çox rahatdı. Fikri dağınıq deyildi, qərribə bir gecə keçirdiyi onu qətiyyənlə sarsıtmamışdı. Şeytanın verdiyi ziyafətdə olması, hansı bir möcüzəyləse masterin qaytarılması, romanın küldən peyda olması, dalandakı zirzəmidə hər şeyin yenə öz yerini alması, çuğulçu Aloizi Moqarıçın ordan qovulması onu həyəcanlandırmırdı. Bir sözlə, Volandla tanışlıq ruhi vəziyyətinə heç bir xələl gətirməmişdi. Sanki hər şey elə belə də olmalıymış.

Qonşu otağa keçdi, masterin sakitcə yatdığına əmin oldu, lazımsız yerə yanan stolüstü lampanı söndürüb, qarşı tərəfdəki divara söykənmiş köhnə cırıq mələfəylə örtülü divanda uzandı. Bir dəqiqə sonra artıq yuxuya getmişdi və həmin səhər daha heç bir yuxu görmədi. Zirzəmidəki otaqlarda, evtikənin balaca evində sakitlik hökm sürürdü və xəlvət dalanda səs-səmir belə yox idi.

Ancaq bu vaxt, yəni şənbe günü səhər qədər Moskva idarələrinin birinin bütün bir mərtəbəsi yatmamışdı və xüsusi məşinlərin uğul-

dayaraq yavaş-yavaş hərnlənib şotkayla təmizlədiyi asfalt döşənmiş böyük meydana baxan pəncərələrində yanan işıq doğan günəşin işığından hələ gur idi.

Bütün mərtəbə Volandin işi üzrə istintaqla məşğuluydu və onlarla kabinetdə gecə işıqlar sönməmişdi.

Əslinə qalanda məsələ artıq dünən, cümə günü müdiriyyətin itməsindən və məşhur magiya seansında baş verən cürbəcür biabırçılıqlar nəticəsində Varyeteni bağlamaq lazım gələndə aydınlaşmışdı. Ancaq iş ondaydı ki, yuxusuz mərtəbəyə ardı-arası kəsilmədən yeni-yeni məlumatlar daxil olurdu.

Tamamilə müəmma və hipnoz fokusları qarışmış, üstəlik, açıq-aydın cinayət hiss olunan bu qərribə işlə bağlı Moskvanın müxtəlif yerlərində baş verən bütün dolaşq hadisələri istintaq indi bir yerə toplamalıydı.

Elektrik işığına bürünmüş yuxusuz mərtəbədə ilk-əvvəl Akustika komissiyasının sədri Arkadi Apollonoviç Sempleyarov oldu.

Cümə günü nahardan sonra onun Daş körpünün yaxınlığındakı mənzilində telefon zəng çaldı və kişi səsi Arkadi Apollonoviçi soruşdu. Arkadi Apollonoviçin aparata yaxınlaşan arvadı kobudluqla cavab verdi ki, Arkadi Apollonoviç xəstədi, yatmağa gedib və telefona gələ bilmir. Ancaq Arkadi Apollonoviç telefona gələsi oldu. Arkadi Apollonoviçi "hardan soruşurlar" sualına telefondakı səs çox qısa cavab verdi.

– Bu saniyə... bu saat... bu dəqiqə... – Akustika komissiyası sədrinin adətən çox ötkəm olan arvadının dili dolaşdı və dünənki seansı, saratovlu qardaşı qızının qovulması ilə müşayiət olunan gecə qalmaqalını xatırlayarkən dəhşətli əzab çəkən Arkadi Apollonoviçi durğuzmaq üçün yel kimi yataq otağına cumdu.

Doğrudu, bir saniyə sonra yox, bir dəqiqə sonra da yox, on beş saniyə sonra Arkadi Apollonoviç sol ayağına taxdığı başmaqda, alt-tuman köynəkdə artıq telefonun dəstəyini götürüb kəkələyirdi:

– Bəli, mənəm... Eşidirəm, eşidirəm...

Onun arvadı vəfasızlığı üzə çıxmış bədbəxt Arkadi Apollonoviçin bütün iyrenc cinayətlərini unudub, qorxmış halda dəhlizin qapısından boylanaraq havada başmağın o biri tayını göstərib pıçıldayırdı:

– Başmağı geyin, başmağı... Ayağın soyuqlayar, – bunun cavabında isə Arkadi Apollonoviç yalın ayağıyla onu rədd eləyib, gözünü ağardaraq telefona mızıldadı:

– Bəli, bəli, bəli, əlbəttə, başa düşürəm... Bu saat gəlirəm...

Arkadi Apollonoviç bütün axşamı istintaq aparılan həmin mətbədə keçirdi. Ağır, xoşagəlməz bir söhbət idi, çünki yalnız bu murdar seans və lojadakı dava-dalaş haqqında yox, eyni zamanda doğrudan da vacib olduğu üçün Yeloxovski küçəsində yaşayan Militsu Pokobatko, saratovlu qardaşı qızı və Arkadi Apollonoviçə son dərəcə əzab verən bir çox başqa şeylər barədə tam çılpalıqlığıyla danışmalı oldu.

Maskalı müəmmalı cadugərin özünü, iki əclaf köməkçisini gözəl təsvir eləyən, cadugərin adının məhz Volland olduğunu əla yadında saxlayan, biabırçı seansın fərasətli, təcrübəli şahidi ziyalı və mədəni Arkadi Apollonoviçin ifadəsi aydındı ki, istintaqı xeyli irəli apardı. Seansdan sonra zərər çəkmiş bəzi xanımların (Rimskini heyretləndirən bənövşəyi alt paltardakı və əfsuslar ki, bir çox başqa qadınların) və Sadovıdakı 50 №-li mənzilə göndərilən kuryer Karpovun ifadələrinin Arkadi Apollonoviçin ifadəsiylə tutuşdurulması isə bütün bu macərələrin günahkarlarını harda axtarmaq lazım olduğunu dərhal müəyyən elədi.

50 №-li mənzildə oldular, özü də dəfələrlə oldular, son dərəcə diqqətlə araşdırmaq nədi, divarları taqqıldatdılar, daş bacalara baxdılar, xəlvət yer axtardılar. Di gəl, bütün bu tədbirlər heç bir nəticə vermədi, gelişlərinin heç birində mənzildə kimisə tapa bilmədilər, Moskvaya gələn xarici artistlərdən nə cürsə xəbərdar olmalı şəxslər qəti surətdə bildirsələr də ki, cadugər Volland adlı şəxs Moskvada yoxdu, ola da bilməz, mənzildə kiminsə olduğu tamamilə aydındı.

Gələndə qətiyyənlər heç yerdə qeydə alınmamışdı, pasportunu, ya hansısa sənədi, müqaviləni heç kimə təqdim eləməmişdi, heç kimin də ondan xəbəri yoxdu! Tamaşalar komissiyasının proqram şöbəsinin müdiri Kitaytsev and-aman eləyirdi ki, itmiş Styopa Lixodeyev hansısa Vollandın tamaşa proqramını ona təsdiq üçün göndərməyib və Volland adlı adamın geliş barədə ona telefonla bildirməyib. Buna görə Styopanın Varyetedə belə bir seansa necə imkan verdiyi Kitaytsevə qətiyyənlər aydın deyil. Deyəndə ki, həmin cadugəri Arkadi Apollonoviç öz gözlərilə seansda görüb, Kitaytsev yalnız əllərini yelləyib gözlərini yuxarı dikdi. Kitaytsevin elə gözlərinə baxıb cəsarətlə demək olardı ki, o, büllur kimi safdı.

Baş Tamaşalar komissiyasının sədri həmin Proxor Petroviç...

Yeri gəlmişkən: milis onun kabinetinə girən kimi Anna Riçardovnanın böyük sevincinə, nahaq yerə narahat edilmiş milisin böyük təəccübünə rəğmən o dərhal öz kostyumunun içinə qayıtmışdı. Bir daha yeri gəlmişkən: Proxor Petroviç öz yerinə, öz zolaqlı boz kostyumunun içinə qayıdan kimi, onun olmadığı qısa müddətdə kostyumun qoyduğu dərkənarları tamamilə təsdiq eləmişdi.

...Həmin o Proxor Petroviç Volland adlı şəxs haqqında qətiyyənlər heç nə bilmirdi.

Nəse cəfəng bir şey alınırdı: minlərlə tamaşaçı, Varyetenin bütün işçiləri, nəhayət, çox elmi adam olan Sempleyarov Arkadi Apollonoviç bu cadugəri, eləcə də lənətə gəlmiş assistentlərini görmüşdü, di gəl, onu heç harda tapmaq mümkün deyildi. İcazənizlə soruşaq: bəlkə öz murdar seanslarından dərhal sonra yerə batmışdı, ya bəzilərinin dediyi kimi, heç Moskvaya gəlməmişdi? Əgər birincini ehtimal eləsək, şübhəsiz, yerə batarkən Varyetenin bütün müdiriyyətlərini özüylə aparmışdı, əgər ikincini ehtimal eləsək, belə çıxmırmı ki, tələsiz teatrın müdiriyyətlərinin özü qabaqcadan nəse bir ziyankarlıq eləyib (kabinetin sındırılmış pəncərəsini və Tuzabubenin hərəkətini xatırlayın!), Moskvadan izsiz-soraqsız yox olmuşdu.

Əslinə qalanda istintaqa rəhbərlik eləyənlər minnətdar olmalıyıq. İtməmiş Rimskini son dərəcə tez tapdılar. Kinoteatrın yanındakı taksi dayanacağında Tuzabubenin hərəkətini seansın nə zaman qurtardığı və Rimskinin məhz nə zaman yoxa çıxma biləcəyi müddətlə tutuşdurmaq bəs elədi ki, Leninqrada təcili teleqram vursunlar. Bir saat sonra (cümə gününün axşamı) cavab gəldi ki, Rimski “Astoriya” mehmanxanasının dördüncü mərtəbəsində dörd yüz on ikinci otaqda, həmin vaxt Leninqradda gastrolda olan Moskva teatrlarının birinin repertuarlar şöbəsinin müdirinin qaldığı otağın yanındakı qızılı haşiyəli bozuntul mavi mebeli və gözəl hamamı olan otaqda tapılıb.

“Astoriya”nın dörd yüz on ikinci otağının paltar şkaflında gizlənən Rimski dərhal həbs olunub elə Leninqradda da dindirilmişdi. Bundan sonra Moskvaya teleqram gəldi ki, Varyetenin maliyyə direktoru anlaşıqsız vəziyyətdədi, suallara ağıllı cavablar vermir, ya vermək istəmir, yalnız xahiş eləyir ki, onu zirehli kamerada gizlətsinlər, yanına da silahlı keşikçilər qoysunlar. Moskvadan teleqramla əmr olundu ki, Rimskini mühafizə altında Moskvaya gətirsinlər və cümə günü axşam qatarıyla Rimski mühafizə altında oradan yola düşdü.

Cümə gününün axşamı Lixodeyevin də izinə düşdülər. Onun haqqında bütün şəhərlərə teleqram göndərilmişdi və Yaltadan cavab gəldi ki, Lixodeyev Yaltada olub, ancaq aeroplanla Moskvaya uçub.

Yalnız Varenuxanın izinə düşmək mümkün olmurdu. Bütün Moskvada tanınan məşhur teatr inzibatçısı sanki yoxa çıxmışdı.

Eyni zamanda Varyetedən kənarında, Moskvanın başqa yerlərində baş verən hadisələrlə də məşğul olmaq lazım gəldi. “Şanlı dəniz”i oxuyanların başına gələn qeyri-adi hadisəni işçilərə (yeri gəlmişkən, professor Stravinski dəri altına iynə vurmaqla iki saat ərzində onları qaydaya sala bilmişdi), pul əvəzinə başqalarına, ya müəssisələrə nə gəldi verənlərə, həmçinin bu cür puldan zərər çəkmiş şəxslərə məsələni izah etməli oldular.

Aydındı ki, bütün bu hadisələrdən ən xoşagəlməzi, ən rüsvayçısı, ən qelizi ədəbiyyatçı mərhum Berliozun başının günün günorta çağı Qriboyedov zalında tabutdan oğurlanmasıydı.

İstintaqı aparan on iki nəfər bütün Moskvaya səpələnmiş bu lənətə gəlmiş mürəkkəb işi zərrə-zərrə bir yerə toplamışdılar.

Müstəntiqlərdən biri professor Stravinskinin klinikasına gəlib, ilk növbədə son üç gündə klinikaya daxil olan şəxslərin siyahısını göstərmələrini xahiş etmişdi. Nikanor İvanoviç Bosoy və başı qoparılan bədbəxt konferansye beləcə tapılmışdı. Amma onlarla az məşğul olmuşdular. Bu iki adamın müəmmalı cadugərin başçılıq etdiyi eyni dəstənin qurbanı olduğunu müəyyən etmək indi elə də çətin deyildi. İvan Nikolayeviç Bezdömnı isə müstəntiqi çox maraqlandırmışdı.

İvanuşkanın 117 №-li otağının qapısı cümə günü axşama yaxın açıldı və müstəntiqə heç oxşamayan, buna baxmayaraq Moskvanın ən yaxşı müstəntiqlərindən olan mülayim rəftarlı, yumrusifət bir oğlan içəri girdi. O, rəngi ağarmış, arıqlamış, ətrafında baş verənlərə gözlərində heç bir maraqlı hiss olunmayan, ətrafındakıların başı üstündən gah harasa uzaqlara baxan, gah da özünə qapılan çarpayıda uzanmış cavan oğlanı gördü.

Müstəntiq özünü mehribancasına təqdim edib, İvan Nikolayeviçin yanına srağagün Patriarx gölündə baş verən hadisə barədə danışmaq üçün gəldiyini dedi.

Ax, əgər müstəntiq onun yanına əvvəl, heç olmasa, çərşənbə günü gecə, Patriarx gölündəki hadisə barədə ona qulaq asmaları üçün dəridən-qabıqdan çıxdığı vaxt gəlsəydi, İvan necə də şad olardı.

Məsləhətçini tutmağa kömək etmək arzusu indi həyata keçmişdi, kiminsə arxasınca qaçmaq lazım deyildi, məhz, çərşənbə günü axşam nə baş verdiyini eşitmək üçün onun yanına gəlmişdilər.

Ancaq, əfsus, Berliozun ölümündən keçən vaxt ərzində İvanuşka tamamilə dəyişmişdi. Müstəntiqin bütün suallarına həvəsle, nəzakətlə cavab verməyə hazırıydı, ancaq İvanın baxışlarında, danışığında biganəlik duyulurdu. Berliozun taleyi şairi artıq mütəəssir etməirdi.

Müstəntiq gəlməmişdən əvvəl İvanuşka uzanmış mürgüleyirdi və gözünün qabağından bəzi şeylər keçirdi. Yonulmuş sütunları, mermər parçaları, gün işığında parıldayan damları, qorxunc, amansız Antoni qalası, damına qədər az qala tropik yaşıllığa batmış qərb təpəsindəki sarayı və bu yaşıllığın üzərində qürubçağı alışıb-yanan tunc heykəlləriylə qəribə, müəmmalı, mövcud olmayan bir şəhər gözünün qabağına gəlirdi, qədim şəhərin divarlarının dibiyə gedən zirehli Roma kenturiyalarını görürdü.

İvanın bu mürgüsündə qırılmış sarı sifətindən əsəbilik yağan bir adam qırmızı astarlı ağ mantiyada hərəkətsiz vəziyyətdə kreslodə oturub nifrətlə sıx, yad bağa baxırdı. İvan çıpacaq sarı tərlikdə dar ağacları da görürdü.

Patriarx gölündə baş verən hadisə isə şair İvan Bezdömnını daha maraqlandırmırdı.

– İvan Nikolayeviç, deyin görüm, Berlioz tramvayın altına düşəndə siz turniketdən çoxmu uzaqdaydınız?

İvanın dodaqlarında laqeyd təbəssüm sezildi.

– Mən uzaqdaydım.

– Bəs dama-dama paltarlı adam turniketin yanındaıdı?

– Yox, yaxınlıqdakı skamyada oturmuşdu.

– Berlioz yıxılan anda onun turnikete yaxınlaşmadığı yaxşımı yadımdadı?

– Yadımdadı. Yaxınlaşmadı. O, skamyaya yayxanmışdı.

Bu, müstəntiqin son sualıydı. Sonra qalxıb əlini İvana uzatdı, tez sağalmasını arzulayıb, ümid etdiyini bildirdi ki, tezliklə yenə onun şeirlərini oxuyacaq.

– Yox, – İvan astadan cavab verdi, – mən daha şeir yazmayacağam.

Müstəntiq nəzakətlə gülümsədi, şairin bir az depressiyada olduğunu, lakin bunun tezliklə keçib gedəcəyini bildirdi.

– Yox, – İvan uzaqlara, qaralan üfüqlərə baxa-baxa dedi, – bu heç vaxt keçib getməyəcək. Mənim yazdığım şeirlər pis şeirlərdi, bunu indi başa düşmüşəm.

Müstəntiq İvanuşkanın yanından çox əhəmiyyətli məlumatla getdi. İpin ucundan tutub hadisələrin sonundan əvvəlinə gedərək, nəhayət, hadisənin başladığı mənbəyə çatmaq mümkün olmuşdu. Bu hadisələrin Patriarx gölündəki qətdən başladığına müstəntiqin şübhəsi yox idi. Əlbəttə, nə İvanuşka, nə həmin dama-dama pencekli adam Massolitinin bədbəxt sədrini tramvayın altına itələmişdi, onun tramvayın altına düşməsinə heç kim, necə deyirlər, fiziki cəhətdən səbəb olmamışdı. Ancaq Berliozun tramvayın altına hipnoz vasitəsilə atılmasına (ya düşməsinə) müstəntiq əmin idi.

Bəli, artıq kifayət qədər material vardı, kimi harda tutmaq lazım olduğu da məlumdu. Məsələ ondaydı ki, heç cür tutmaq mümkün deyildi. Lənətə gəlmiş 50 №-li mənzildə üç dəfə kiminsə olduğuna heç şübhə yoxdu. Hər dəfə bu mənzildə telefon zənglərinə xırıltılı, ya tın-tın səs cavab verirdi, hər dəfə mənzilin pəncərələri açılırdı, hətta pəncərənin səsi eşidilirdi. Buna baxmayaraq gedirdilər ki, evdə heç kim yoxdu. Orada isə artıq dəfələrlə, günün ayrı-ayrı vaxtlarında olmuşdular. Bunlar azmış kimi mənzildə tor gəzdirmişdilər, bütün künc-bucağı axtarmışdılar. Mənzil artıq çoxdandı şübhə altındaydı. Təkcə darvazadan həyəətə girən yolda keşik çəkmirdilər, arxa qapını da güdürdülər; bunlar azmış kimi damda tüstü bacalarına da keşikçi qoymuşdular. Bəli, 50 №-li mənzil özünü heç yaxşı aparmırdı, buna bir çarə də tapmaq mümkün olmurdu.

Baron Meygelin əynində ziyafət paltarını, ayağında laklı tufli qonaq kimi tənənəli surətdə 50 №-li mənzilə gəlmişdi cümə günü gecəyarısına qədər məsələ beləcə uzandı. Baronu mənzilə buraxdıqları eşidildi. Bundan düz on dəqiqə sonra zəngi çalıb-ələmədən mənzilə girdilər, ancaq evin sahibləri bir yana, əcaib işiydi ki, baron Meygeldən də əsər-ələmət tapmadılar.

Deyildiyi kimi, məsələ beləcə şənbə günü səhər açılana qədər uzandı. Bu vaxt yeni və çox maraqlı məlumatlar gəldi. Krimdan uçan altıyerlik sərnişin təyyarəsi Moskva aerodromunda yerə endi. Başqa sərnişinlərlə birlikdə təyyarədən qərribə bir sərnişin də düşdü. Bu, qızarmış gözlərindən qorxu yağan, üz-gözünü tük basmış, üç gün yuyunmamış, baqajsız və bir az əcaib geyinmiş cavan adam idi.

Başına papaq qoymuşdu, gecə köynəyinin üstündən çiyinə yapıncı atmışdı, ayağında yenice alınmış göy rəngli dəri tufli vardı. Təyyarənin kabinesindən endikləri pilləkəndən aralanan kimi ona yaxınlaşdılar. Bu vətəndaşı artıq gözleyirdilər və bir qədər sonra Varyetenin unudulmaz direktoru Stepan Boqdanoviç Lixodeyev istintaq qarşısında dayanmışdı. O yeni-yeni məlumatlar verdi. İndi aydın oldu ki, Voland Stepan Lixodeyevi hipnoz eləyərək Varyeteye artist kimi girib, sonra isə həmin Styopanı Moskvadan allah bilir neçə kilometr uzağa ata bilib. Beləliklə, məlumat artdı, ancaq bu, işi asanlaşdırmadı, bəlkə hətta bir az da ağırlaşdırdı, çünki aydın oldu ki, Stepan Boqdanoviçin başına gətirdiyi sayaq hoqqabazlıqlar törədən şəxsi tutmaq elə də asan olmayacaq. Yeri gəlmişkən, Lixodeyev öz xahişlə ilə yaxşı qorunan kameraya salındı və iki gündü izsiz-soraqsız yoxa çıxan Varenuxa qayıtdığı mənzilində həbs olunub istintaq qarşısında dayandı.

Yalan danışmayacağı barədə Azazelloya verdiyi sözə baxmayaraq, inzibatçı məhz yalanla başladı. Ancaq buna görə onu elə də məzəmmət eləməyə dəyməz. Axı Azazello ona telefonda yalan danışmağı və həyasızlıq eləməyi qadağan etmişdi. İndiki halda isə inzibatçı bu aparatın vasitəsiylə danışmırdı. İvan Savelyeviç gözlərini dolandıraraq bildirdi ki, cümə axşamı gündüz Varyetədəki kabinetində təkbəşinə keflənənə qədər içib, sonra harasa gedib, hara – yadında deyil, hardasa yenə starka içib, harda – yadında deyil, hardasa hasarın dibində yıxılıb qalıb, harda – yenə yadında deyil. İnzibatçıya deyəndən sonra ki, öz axmaq, ağılsız hərəkətiylə mühüm məsələdə istintaqa mane olur və buna görə, əlbəttə, cavab verəcək, Varenuxa hönkürüb ətrafına göz gəzdirərək titrək səslə pıçıldadı ki, yalnız qorxduğuna görə yalan danışır, artıq əllərinə bir dəfə düşdüyü Volandın dəstəsinin qisas alacağından ehtiyatlanır və xahiş eləyir, yalvarır, çox istəyir onu zirehli kameraya salsınlar.

– Lənətə gələsiz! Nə görüblər bu zirehli kamerada! – istintaq aparlarından biri deyindi.

– Bu yaramazlar onları möhkəmcə qorxudublar, – İvanuşkanın yanında olan müstəntiq dedi.

Varenuxanı bacardıqları qədər sakitləşdirib, onu kamerasız-zadsız da qoruyacaqlarını deyəndə aydın oldu ki, hasarın dibində starka içib eləməyib, onu iki nəfər döyüb, biri kürən və yekədiş, o biri də kök...

– Hə-ə, pişiyə oxşayan?

– Bəli, bəli, bəli, – inzibatçı qorxudan duruxub yan-yörəsinə baxaraq pıçıldadı və vampir sifətiylə 50 №-li mənzildə iki günə yaxın necə yaşadığını, maliyyə direktoru Rimskinin az qala ölümünə bais olacağını ətraflı danışdı...

Bu vaxt Leninqrad qatarıyla gətirilən Rimskini içəri saldılar. Ancaq qorxudan titrəyən, əvvəlki maliyyə direktorundan əsər-ələmət qalmamış, ruhi cəhətdən sarsılmış ağsaç qoca heç vəchlə həqiqəti demək istemirdi və bu mənada çox inadçılıq göstərdi. Rimski bildirdi ki, gecə kabinetin pəncərəsində Qella adlı qadını, eləcə də Varenuxanı görməyib, sadəcə, özünü pis hiss eləyib və huşsuzluğu ucbatından Leninqrada gedib çıxıb. Deməyə lüzum yoxdu ki, xəstə maliyyə direktoru öz ifadəsini onu zirehli kameraya salmaları xahişlə bitirdi.

Annuşka Arbatdakı univərmaqda kassir qadına on dollarlıq verməyə cəhd göstərəkən həbs olundu. Arbatdakı binanın pəncərəsindən uçan adamlar və onun sözlərinə görə milisə vermək üçün yerdən qaldırdığı nal barədəki söhbətini diqqətlə dinlədilər.

– Doğrudanmı brilyant qaşlar düzülüb qızıl naldı?

– Brilyantı mənəmi tanıdacaqsınız, – Annuşka cavab verdi.

– Ancaq deyirdiniz ki, sizə onluqlar verib?

– Onluğ mənəmi tanıdacaqsınız, – Annuşka cavab verdi.

– Bəs nə vaxt onlar dollara çevrilib?

– Dollar-zad bilmirəm, dollar deyilən şey də görməmişəm, – Annuşka zığıldadı, – biz qanunu pozuruq! Bizə mükafat veriblər, biz ona çit alırıq... – və ağzına gələni danışmağa başladı ki, beşinci mərtəbəni əlindən zinhara gəldikləri cin-şeyatin yuvasına çevirdiyi üçün evlər idarəsinin əvəzinə cavabdeh deyil.

Bu yerdə müstəntiq qələmini Annuşkaya yırgaladı, çünki hamını əməlli-başlı boğaza yığmışdı və ona çıxıb getməsi üçün yaşıl kağızda icazə vərəqəsi yazdı, bundan sonra Annuşkanın əlindən canlarını qurtardılar.

Sonra növbəylə bir xeyli adam dindirildi, onların arasında erinin itdiyi barədə səhər-səhər milisə xəbər verən öz qısqanc arvadının axmaqlığı ucbatından yenicə həbs olunmuş Nikolay İvanoviç də vardı. Şeytanın ziyafətində olduğu haqqında gülməli qəbz stolun

üstünə qoymaqla Nikolay İvanoviç müstəntiqləri elə də təəccübləndirmədi. Marqarita Nikolayevnanın qulluqçusunu göynən hansı cəhənnəməsə çayda çimməyə apardığını və bundan əvvəl Marqarita Nikolayevnanın pəncərədə çıpaq peyda olmasını danışanda Nikolay İvanoviç həqiqətdən bir az uzaqlaşdı. Məsəl üçün, atılmış gecə köynəyilə yataq otağına gəldiyini, Nataşanı Vencra adlandırdığını xatırlamağı lazım bilmədi. Onun sözlərindən belə çıxdı ki, Nataşa pəncərədən uçub belinə minərək onu Moskvadan kənara aparıb...

– Zorakılığa itaət etməyə məcbur oldum, – bu barədə arvadına bir kəlmə də deyilməməsi xahişlə Nikolay İvanoviç sözünü bitirdi.

Onlar da söz verdilər.

Nikolay İvanoviçin ifadəsi Marqarita Nikolayevnanın, həmçinin qulluqçusu Nataşanın izsiz-soraqsız yoxa çıxdığını müəyyən elədi. Onları axtarmaq üçün tədbirlər görüldü.

Şənbə gününün səhəri bir saniyə belə ara verməyən istintaqla açıldı. Bu vaxt şəhərdə çox az bir hissəsi həqiqət olan cürbəcür ağlaşmaz şayiələr dolaşmaqdaydı. Deyirdilər ki, Varyetedəki seansdan sonra iki min tamaşaçının hamısı lümlüt küçəyə atılıb, Sadovaya küçəsində möcüzəli xüsusiyyətə malik saxta pul kəsən mətbəə aşkarlanıb, guya hansısa dəstə əyləncələr şöbəsinin beş müdirini oğurlayıb, ancaq milis dərhal onları tapıb və hətta təkrar eləmək istəmədiyimiz bir çox başqa şeylər də danışdılar.

Nahara yaxın istintaq aparılan yerdə telefon zəng çaldı. Sadovıdan xəbər verdilər ki, lənətə gəlmiş mənzildə yenə həyat əlaməti hiss olunub. Dedilər ki, mənzilin pəncərəsi açılıb, içəridən pianino və oxumaq səsi eşidilib, pəncərənin qabağında oturub özünü günə verən qara pişiyi görüblər.

Qızmar gündə saat dördə yaxın mülkü paltarlı kişilərdən ibarət böyük dəstə Sadovaya küçəsindəki 302-bis №-li binaya çatmağa az qalmış üç maşından tökülüşdü. Böyük dəstə burada iki kiçik dəstəyə bölündü, dəstənin biri heyətdən birbaşa altıncı giriş qapısına girdi, o biri isə mıxlanmış balaca arxa qapını açdı və hər iki dəstə ayrı-ayrı pilləkənlərlə 50 №-li mənzilə qalxdı.

Bu vaxt Korovyev və Azazello yemək otağında oturub səhər yeməyini bitirmək üzrəydilər, həm də Azazello ziyafət frakında yox, öz adi geyimində idi. Voland həmişəki kimi yataq otağında idi, pişiyin isə harda olduğu məlum deyildi. Ancaq qazanların

taqılısından güman eləmək olardı ki, Begmot məhz oradadı və yenə gicliyi tutub.

– Pillekəndəki bu ayaq səsləri nədi? – Korovyev fındandakı qara qəhvəni qaşığıla qarışdıraraq-soruşdu.

– Bizi həbs eləməyə gəlirlər, – Azazello cavab verib bir qədəh konyak içdi.

– A-a, gəlsinlər, – Korovyev dedi.

Giriş qapısından qalxanlar artıq üçüncü mərtəbənin meydançasındaydılar. Burada iki su kəməri işçisi buxarla isitmə sisteminin batareyasıyla əlləşirdi. Pillekənlə qalxanlar su kəməri işçiləriylə mənalı-mənalı baxışdılar.

– Hamı evdədi, – su kəməri işçilərindən biri çəkiclə borunu döyəcləyə-döyəcləyə dedi.

Onda qabaqda gələn adam paltonun altından çəkinib-eləmədən qara mauzer, yanındakı isə kilidaçan çıxartdı. Ümumiyyətlə, 50 №-li mənzilə gələnlər necə lazımsa tədarük görmüşdülər. İkisinin cibində asan açılan zərif ipək tor, birində kəmənd, başqa birində tənzip maskalar və xloroformlu ampulalar vardı.

Bir andaca 50 №-li mənzilin qapısını açdılar və gələnlər dəhlizə girdi, mətbəxin bu zaman çırpılan qapısı isə arxa qapıdan gələn ikinci dəstənin də vaxtında yetişdiyini göstərdi.

Bu dəfə, tam olmasa da, hansısa uğur göz qabağında idi. Gələnlər o saat bütün otaqlara səpələndilər və heç kimi tapmadılar, ancaq yemək otağında yenidən tərk edilmiş süfrəni gördülər, qonaq otağında buxarının üstündə, büllur bardağın böyründə isə nəhəng qara pişik oturmuşdu. O, pəncəsində primus tutmuşdu.

Qonaq otağına girənlər bir xeyli dinnəz-söyləməz pişiyə tamaşa elədilər.

– Pa-a... bu nədi ə... – gələnlərin biri pıçıldadı.

– Nədir eləmirəm, heç kimə toxunmuram, primus düzəldirəm, – pişik qaşqabağını təkərək dedi, – həm də xəbərdarlıq etməyi özümə borc bilərəm ki, pişik qədim və toxunulmaz heyvandı.

– Heç bir iz-zad qoymayıblar, – gələnlərdən biri pıçıldadı, o biri isə bərkəndə dedi:

– Hə, toxunulmaz cadugər pişik, buyur bura!

İpək tor açılıb uçdu, ancaq hamının təəccübünə rəğmən yalnız bardağa ilişdi və bardaq yerə düşüb çilik-çilik oldu.

– Remiz!¹ – pişik bağırdı. – Ura! – və primusu bir kənara qoyub, arxasından brauning çıxartdı. Cəld onu yaxınlıqdakı adama tuşladı, ancaq həmin adam daha tez atəş açdı və mauzerdən açılan atəşlə birlikdə pişik əlindəki brauningi və primusu salıb, buxarının üstündən kəlləsiüstə döşəməyə dəydi.

– Hər şey bitdi, – pişik zarıyıb təqətsiz halda qan gölməçəsinə sərildi, – bir saniyə kənara çəkilin, imkan verin torpaqla vidalaşım. Ah, dostum Azazello! – pişik qanı axa-axa inildədi. – Sən hardasan? – Pişik öləziyə baxışlarını yemək otağının qapısına dikdi. – Sən bərabər olmayan döyüşdə köməyimə çatmadın. Sən yazıq Begmotu bir stəkan konyaka, düzdü, yaxşı konyaka satdın! Eybi yox, mənim ölümümə görə vicdanın qarşısında cavab verməli olacaqsan, mənse öz brauningimi sənə vəsiyyət eləyirəm...

– Tor, tor, tor, – pişiyin ətrafındakılar həyəcanla pıçıldaşdılar. Ancaq tor kiminsə cibində ilişib çıxmırdı.

– Ölümçül yaralanmış pişiyi yalnız bir şey, – pişik dedi. – bir qurtum benzin xilas eləyə bilər... – Və ətrafındakıların çaşqınlığından istifadə eləyib ağzını primusun yumru deşiyinə dirəyərək doyunca benzin içdi. Sağ pəncəsindən süzülən qan dərhal kəsdi. Pişik heç nə olmamış kimi gümrə halda döşəmədən sıçradı, primusu qoltuğuna vurub təzədən buxarının üstünə tullandı, ordan isə divar kağızını cırmaqlaya-cırmaqlaya dırmaşdı bir göz qırpmında gələnlərdən hündürə qalxaraq metal karnizdə oturdu və pərdədən yapışdı karnizlə bir yerdə qopartdı, ona görə gün işığı yarıqaranlıq otağa doldu. Ancaq nə fırılcaqla sağalmış pişik, nə də primus yerə düşmədi. Primusdan ayrılmayan pişik otağın ortasından asılmış çilçırağa tullandı.

– Nərdivan! – aşağıdan qışqırdılar.

– Dələ çağırıram! – pişik hamının başı üzərində yırğalana-yırğalana bağırdı və yenə pəncəsində brauning göründü, primusu isə çilçırağın arasına qoymuşdu. Gələnlərin başı üzərində kəfگیر kimi yırğalana-yırğalana nişan alıb onlara atəş açdı. Gurultu evi başına götürdü. Çilçırağın büllur qırıqları döşəməyə səpələndi, buxarının üstündəki güzgü çat-çat oldu, suvağın tozu göyə qalxdı, boşalmış gilizlər yerə töküldü, pəncərələrin şüşəsi sındı, güllənin deşdiyi primusdan benzin fışkırdı. Pişiyi diri tutmaqdan daha söhbət belə

¹ Remiz – qılnc təlimində xəbərdarlıq zərbəsi

gedə bilməzdi və gələnlər cavab olaraq mauzerlərdən onun başına, qarnına, sinəsinə, kürəyinə hiddətlə sərrast atəş açırdılar. Atışma həyətdə çaxnaşma yaratmışdı.

Ancaq atışma uzun sürmədi və get-gedə səngidi. Məsələ ondaydı ki, güllələrdən pişiyə, gələnlərə heç bir zərər toxunmurdu. Ölmək nədi, heç yaralanan da yox idi, hamı, o cümlədən pişik sağ-salamatdı. Gələnlərdən biri bunu qəti surətdə yoxlamaq üçün mələm heyvanın başına beş güllə sıxdı, pişik də cavabında bütün darağı ona boşaltdı. Yəne həmin şeydi – heç kim buna əhəmiyyət vermədi. Pişik çilçıraqda yellənməyini get-gedə yavaşda-yavaşda nəyə görə brauninqin lüləsinə üfürür və pəncəsinə tüpürürdü. Aşağıda dinməzəcə dayananların sifətindən heyrat oxunurdu. Bu yeganə hadisəydi, ya yeganə hadisələrdən biri idi ki, atışmanın heç bir təsiri olmamışdı. Əlbəttə, güman etmək olardı ki, pişiyin brauninqi oyuncaq silahdı, ancaq gələnlərin mauzeri haqqında bunu heç cür demək olmazdı. Pişiyin ilk yarası isə şübhə yoxdu ki, benzin içməyi kimi fokusdan və hiyləgərlikdən başqa bir şey deyilmiş.

Pişiyi tutmaq üçün bir cəhd də göstərdilər. Atdıqları kəmənd şamdanların birinə ilişib çilçıraqı qopartdı. Yerə düşən çilçıraqın zərbəsi bütün binanı silkələdi, ancaq bunun da bir faydası olmadı. Qırıntılar ətrafdakıların başına yağdı, pişik isə sıçrayıb tavandan aşağıda, buxarı güzgüsünün qızılı çərçivəsinin üstündə oturdu. O heç hara qaçana oxşamırdı, əksinə, nisbətən təhlükəsiz yerdə oturub hətta yənə nitq iradə elədi.

– Mənimlə bu cür kobud rəftarın səbəbini, – o üstədən aşağı dedi,
– qətiyyənlə anlamıram...

Bu çıxışı hardan eşidildiyi məlum olmayan yoğun səs kəsdi:

– Mənzildə nə baş verir? İşləməyimə mane olurlar.

Xoşagəlməz tın-tın səs cavab verdi:

– Əlbəttə, lənətə gəlmiş Begemotdu!

Xırıltılı başqa bir səs dedi:

– Messir! Şənbədi. Gün əyilir. Getmək vaxtıdır.

– Bağışlayın, daha söhbət eləyə bilmərəm, – pişik güzgünün üstündən dedi, – getmək vaxtıdır. – O, brauninqini atıb pəncərənin hər iki şüşəsini sındırdı. Sonra döşəməyə benzin çiledi və öz-özünə alışan benzinin alovu tavana qədər yüksəldi.

Nədənə mənzil qeyri-adi sürətlə alışdı, hətta benzin tökəndə də belə yanmır. Aboylar dərhal tüstüləndi, döşəməyə düşmüş pərdə od tutdu, sınımış pəncərələrin çərçivəsi yanmağa başladı. Pişik qıvrılıb mıyoldadı, güzgünün üstündən pəncərənin qabağına atılıb, öz primusuyla birlikdə yoxa çıxdı. Bayırda atəş səsləri eşidildi. Pişik pəncərədən pəncərəyə tullanıb nal şəklində tikilmiş binanın küncdəki su borusuna yaxınlaşdığı vaxt, zərgər arvadının pəncərəsi səviyyəsinədəki yanğına qarşı dəmir pilləkəndə oturmış adam onu atəşə tutdu. Pişik bu su borusuyla dama çıxdı. Tüstü bacalarının yanında keşik çəkənlərin də, əfsuslar ki, gülləsi boş çıxdı və batan günəşin şəhəri bürüyən şəfəqləri altında pişik yox oldu.

Gələnlərin ayağı altında bu vaxt parkətdən alov qalxdı və özünü yaralığa vurmuş pişiyin səriltdiyi yerdə, get-gedə qatılşan tüstüdə baron Meygelin çənəsi yuxarı dartılmış, gözləri donuq meyiti göründü. Daha onu çıxarmaq mümkün deyildi. Yanan parketin üstündən tullana-tullana, əllərini tüstülənən çiyinlərinə, sinələrinə çırpa-çırpa qonaq otağıdakılar kabinetə və dəhlizə çəkildilər. Mətbəxdə olanlar da qaçıb dəhlizə gəldilər. Qonaq otağı artıq alova və tüstüyə bürünmüşdü. Kimsə bu tələsikdə yanğınsöndürən idarənin telefon nömrəsini yığb dəstəyə qışqırmağa macal tapdı:

– Sadovaya, üç yüz iki-bis!

Daha ləngimək olmazdı. Alov dəhlizə də adlanmışdı. Nəfəs almaq çətinləşmişdi.

Tilsimlənmiş mənzilin sınımış pəncərələrindən tüstü görünən kimi həyətdə çıxırtı-bağırtı eşidildi:

– Yanğın! Yanğın! Yanıq!

Binanın müxtəlif mənzillərində telefona qışqırmağa başladılar:

– Sadovaya! Sadovaya, üç yüz iki-bis!

Şəhərin hər tərəfindən sürətlə gələn uzun qırmızı maşınların ürəyi səksəkəyə salan zəng səsləri Sadovida eşidiləndə, həyətdə vurnuxan adamlar beşinci mərtəbənin pəncərəsindən tüstüylə birlikdə üç kişi, bir çılpaq qadın qaraltısının uçduğunu gördülər.

XXVIII FƏSİL

Korovyev və Begemotun son sərgüzəştləri

Bunlar adam qaraltıları idi, ya Sadovıdakı uğursuz binanın qor-xudan heyrətə düşmüş sakinlərinin gözüne görünmüşdü, əlbəttə, dəqiqliklə demək olmaz. Əgər adam qaraltılarıydısa, onların hara getdiyini də heç kim bilmir. Harada ayrıldıqlarını da deyə bilmərik, ancaq bilirik ki, Sadovıdakı yangından təxminən on beş dəqiqə sonra Smolenski bazarındakı Torqsinin¹ güzgülü qapıları qarşısında dama-dama kostyumlu uzundraz bir adamla yekə qara pişik peyda oldu.

Həmin adam yoldan keçənlərin arasından sivişərək mağazanın qapısını açdı. Ancaq bu zaman balaca, çox arıq, üzündən zəhrimar yağan qapıçı onun qarşısını kəsib əsəbiliklə dedi:

– Pişiklə olmaz!

– Bağışlayın, – uzundraz adam ağır çsidirmiş kimi düyünlü barmaqlarını qulağına söykədi, – pişiklə deyirsiniz? Hanı pişik?

Qapıçı gözlərini bərəltədi, bu da səbəbsiz deyildi: adamın ayaqlarının yanında artıq pişik-filan yox idi, əvəzində onun arxasında başında cırıq kepka olan gonbul, doğrusu, sifətdən pişiyə oxşayanın biri mağazaya tərilməyə çalışırdı. Gonbulun əlində primus var idi.

Bu iki müştəridən nəyə görə adamayovuşmaz qapıçının xoşu gəlmədi.

– Bizdə ancaq valyutayladı, – elə bil güvənin seyrəltiyi pırpız ağ qaşlarının altından əsəbiliklə baxaraq xırıldadı.

– Mənim əzizim, – uzundraz adam sınıq pensnesinin arxasından gözlərini parıldatdı, – bəs siz hardan bilirsiniz ki, məndə valyuta yoxdu? Siz paltarına görə belə düşünürsünüz? Heç vaxt belə etməyin, əziz keşikçi! Siz səhv eləyə bilərsiniz, özü də çox böyük səhv. Heç olmasa, məşhur xəlifə Harun ər-Rəşidin rəvayətini bir də təkrar oxuyun. Ancaq indiki məqamda bu rəvayəti müvəqqəti olaraq bir kənara qoyub demək istəyirəm ki, sizdən müdirinizə şikayət eləyəcəyəm, sizin haqqınızda ona elə şeylər danışacağam, bərq vuran güzgülü qapılar arasındakı yerinizi tərk etməli olacaqsınız.

¹ Torqsin – xarici valyuta ilə alver edən xüsusi mağaza

– Bəlkə məndə primus dolu valyuta var, – mağazaya soxulmaq istəyən gonbul hövsələsiz halda söhbətə qarışdı.

Arxadakılar artıq hirsənib basabas salırdılar. Qapıçı bu əcaib cütlüyə nifrətlə, şübhəylə baxaraq kənara çəkildi və bizim tanışlarımız Korovyev və Begemot mağazaya girdi. Onlar ilk-əvvəl ətrafa göz gəzdirdilər, sonra Korovyev hamının eşidəcəyi gur səslə dedi:

– Əntiqə mağazadı! Çox, çox yaxşı mağazadı!

Mağazanı tərifləməyə tam əsası olsa da, piştaxta arxasındakı adamlar çevrilib nədənsə ona təəccüblə baxdılar.

Rəflərdə yüzlərlə top rəngbərəng çit parça gözə dəyirdi. O yanda saya çitlər, şifon və frak mahudu qalaqlanmışdı. Bir yığın ayaqqabı qutusu sırayla düzülmüşdü və bir neçə qadın sağ ayağında köhnə ayaqqabı alçaq kətildə oturub, sol ayağındakı parıldayan təzə ayaqqabını qayğılı halda xalıya çırpırdı. Hardasa uzaq bir küncdə patefon oxuyurdu.

Ancaq Korovyev və Begemot bütün bu gözəlliklərdən yan keçib, düz gastronomiya və qənnadı şöbəsinin kəsişdiyi yerə yönəldilər. Burda genişlik idi, yaylıqlı və beretli qadınlar çit şöbəsindəki kimi piştaxta qarşısında basabas salmırdılar.

Buynuz sağanaqlı eynəkdə, hamar lentli şax şlyapada, yasəmən rəngli paltoda, sarı layka dərisindən əlcəkdə alçaqboy, üzü tərtəmiz qırılmış, enilə uzunlu bərabər olan bir adam piştaxta qarşısında dayanıb hökmə nəse donquldanırdı. Təmiz ağ xələtli, göy papaqlı satıcı müştəriyə xidmət göstərirdi. Levi Matveyin oğurladığı bıçağa oxşayan çox iti bıçaqla yağ daman çəhrayı qızılbalığın ilan kimi gümüşə çalan dərisini soyurdu.

– Bu şöbə də əladı, – Korovyev təntənəli surətdə etiraf elədi, – əcnəbi də suyuşirindi, – barmağıyla dostcasına paltolunu göstərdi.

– Yox, Faqot, yox, – Begemot fikirli-fikirli dedi, – dostum, sən yanılırsan. Paltolu centlmenin sifətində mənə nəse çatışmır.

Paltolu diksindi, ancaq, görünür, təsadüfən, yoxsa rus dilində danışan Korovyevi və onun yoldaşını əcnəbi necə anlaya bilərdi.

– Yaxşıdı? – paltolu alıcı ciddi şəkildə soruşdu.

– Söz ola bilməz! – bıçağın ucunu balığın dərisi altında nazla gəzdirə-gəzdirə satıcı cavab verdi.

– Yaxşını sevirəm, pisi yox, – əcnəbi soyuq tərdə dedi.

– Bəs necə! – satıcı coşqunluqla dilləndi.

Bu vaxt bizim tanışlar əcnəbidən və onun qızıl balığından aralanıb qənnadı piştaxtasının kənarına çəkildilər.

– Bu gün istidi, – Korovyev qırmızıyanaq gənc satıcı qıza dedi və ondan heç bir cavab almayıb bu dəfə soruşdu: – Naringi neçəyədi?

– Kilosu otuz qəpik, – satıcı qız cavab verdi.

– Hər şey od qiymətinədi, – Korovyev köks ötürdü, – eh, eh... – O bir az da düşünüb, öz yoldaşına təklif elədi: – Ye, Begemot.

Gonbul primusunu qoltuğuna vurub, piramidanın lap üstündəki naringini götürdü, qabıqlı-qabıqlı yeyib ikinciyyə girişdi.

Satıcı qız dəhşətə gəldi.

– Siz dəli olubsunuz! – rəngi qaçmış halda qışqırdı. – Çek verin! Çek! – və konfet maşasını əlindən saldı.

– Əzizim, canım, gözəlim, – Korovyev satıcı qıza göz vuraraq piştaxtanın üstündən aşdı, – nə etmək olar, indi valyutamız yoxdu!.. Ancaq and içirəm, gələn dəfə, ən gec bazar ertəsi hamısını nağd ödəyərək! Biz yaxında, Sadovıda, yanğın olan yerdə yaşayırıq...

Begemot üçüncü naringini də həzm-rəbədən keçirib, pəncəsini üst-üstə yığılmış şokolad plitkalarına atıb lap altdakılardan birini çəkdi, ona görə təbii ki, hamısı uçdu və şokoladı qızılı kağızıyla bir yerdə içəri ötürdü.

Balıq satılan piştaxtanın arxasındakı satıcılar əllərində bıçaq donub qalmışdılar, paltolu əcnəbi soyğunçulara tərəf çevrildi və bu yerdə aydın oldu ki, Begemot düz demir: paltolu əcnəbinin üzündə nəşə çatışmır yox, daha çox nəşə artığıydı – sallanan yanaqları və döyükcən gözləri.

Satıcı qız əməlli-başlı saralıb ağlar səslə mağaza boyu çıxırdı:

– Palosiç! Palosiç!

Çit şöbəsidəki adamlar bu çıxırtıya axışdı, Begemot isə qənnadı şöbəsinin cazibəsindən qopub, pəncəsini “Seçmə Kerç siyəneyi” yazılmış çəlləyə soxdu və bir cüt siyənek balığı çıxarıb udaraq quyruqlarını tükürdü.

– Palosiç! – qənnadı piştaxtasının arxasından çıxırtı təkrar olundu, balıq piştaxtasının arxasındakı qısaşaqqallı satıcı isə bağırırdı:

– Sən nə eləyirsən, əclaf?!

Pavel İosifoviç artıq hadisə yerinə tələsirdi. O, cərrah kimi mötəbər görkəmli, təmiz ağ xalathı bir kişiydi, döş cibindən karandaşın ucu görünürdü. Pavel İosifoviç yəqin təcrübəli adam idi. Begemotun

ağzında üçüncü siyənek balığının quyruğunu görüb, bir anda vəziyyəti qiymətləndirdi, hər şeyi tamamilə anladı və ədəbsizlərlə mübahisəyə girişməyib, əlilə uzağa işarə edərək komanda verdi:

– Fit çal!

Qapıçı güzgülü qapıdan Smolenski tininə yel kimi çıxıb bərkdən fit verdi. Adamlar yaramazları əhatəyə almağa başladılar, onda işə Korovyev qarışdı.

– Vətəndaşlar! – titrək nazik səslə qışqırdı. – Bu nə deməkdə? Hə? İcazənizlə bunu sizdən soruşum! Bədbəxt adam, – Korovyev səsinə yazıqlıq verib, dərhal aqlamsınan Begemotu göstərdi, – bədbəxt adam bütün gün primus təmir eləyir, o acıb... bəs valyutani hardan tapsın?

Adətən təmkinli, sakit adam olan Pavel İosifoviç acıqlandı:

– Qurtar görüm! – bu dəfə uzağa artıq səbirsizliklə əl elədi. Onda qapının yanındakı fit səsləri ətrafı başına götürdü.

Ancaq Korovyev onun çıxışından təşvişə düşmədən sözüne davam elədi:

– Hardan olmalıdı? Sizdən soruşuram! O, achiqdan və susuzluqdan üzülüb! Ona istidi. Nə böyük şeydi, dadına baxmaq üçün bu bədbəxt naringi götürüb. Həmin naringinin də qiyməti vur-tut üç qəpikdi. Di gəl, meşədəki bülbül kimi cəh-cəh vururlar, milisi narahat eləyirlər, onu işdən ayırırlar. Bəs ona olar? Hə? – Korovyev bu yerdə paltolu gonbulu göstərdi və gonbulun sifətində bərk təşviş ifadə olundu. – O kimdi belə? Hə? Hardan gəlib? Niyə gəlib? Nədi, ondan ötrü darıxmışdıq? Onu dəvət etmişik? Əlbəttə, – sabiq regent kinayəylə ağzını əyib, gücü çatdıqca bağırırdı, – görürsüz də, yasəmən rəngdə şıq palto geyinib, qızıl balıq yeməkdən şişib, cibi valyutayla doludu, bəs bizimkilərin, bizimkilərin nəyi var?! Çox acınacaqlı vəziyyətdi! Acınacaqlıdı! Acınacaqlıdı! – Korovyev qədim toylardakı sağdış kimi zarıldadı.

Bütün bu gic-gici, yersiz və yəqin ki, siyasi cəhətdən ziyanlı çıxış Pavel İosifoviçi səksəndirdi, ancaq nə qədər qərribə olsa da, yığılan adamların gözlərindən bu çıxışın onların çoxunda rəğbət oyatdığı hiss olunurdu! Begemot paltarının yırtıq çirklı qolunu gözüne sıxıb iztirabla deyəndə ki:

– Sağ ol, sadıq dost, zərərçəkənin tərəfini saxladın! – möcüzə baş verdi. Kasıb, ancaq təmiz geyinmiş, qənnadı şöbəsidən üç

dənə badamlı piroq almış abırlı bir qoca birdən-birə dəyişdi. Gözləri parıldıadı, qızardı, içində piroq olan kağız paketi döşəməyə atıb:

– Doğrudu! – deyə uşaq kimi nazik səslə qışqırdı. Sonra məcməyini götürdü, Begemotun məhv etdiyi şokoladdan düzəldilmiş Eyfel qülləsinin qalıqlarını atıb, sol əlilə əcnəbinin şlyapasını çıxartdı, sağ əlilə isə məcməyini zərblə əcnəbinin dəz başına çırpdı. Elə səs çıxdı ki, yük maşınından yerə dəmir təbəqəsi atılarda belə səs çıxır. Gonbul ağappaq olub, arxası üstə aşaraq Kerç siyonəyi çəlləyinə düşdü və ətrafa duzlu su fontan vurdu. Bu yerdə ikinci möcüzə baş verdi. Çəlləyə düşən paltolu aksentsiz–zadsız təmiz rus dilində qışqırdı:

– Öldürürlər! Milis! Məni quldurlar öldürür! – görünür, sarsıntı nəticəsində indiyə qədər bilmədiyi rus dilinə birdən yiyələnmişdi.

Qapıçının fiti kəsildə, həyəcanlanmış altıların arasında yaxınlaşan milis dəbilqələri gözə dəydi. Ancaq məkrli Begemot hamamda suyu vedrəyən skamyaya əndərən kimi, primusdan benzini qənnadı piştaxtasının üstünə tökdü və benzin öz-özünə alışdı. Alov yuxarı qalxıb, meyvə səbətlerinin qəşəng kağız lentlərini yandıra–yandıra piştaxta boyu yayıldı. Satıcı qızlar çığırtıyla piştaxtanın arxasından götürüldülər və onlar qaçan kimi pəncərələrin kətan pərdələri, döşəmə od tutdu. Adamlar o saat hay–həşir qoparıb, daha lazım olmayan Pavel İosifoviçi ayaqlayaraq qənnadı şöbəindən kənara sıçradılar, balıq şöbəindəki satıcılar isə öz iti bıçaqlarıyla bir-birinin dəlnca arxa qapıya tərəf götürüldülər. Paltolu vətəndaş siyonək həlməşiyinə bulaşmış halda piştaxtadakı qızıl balığın üstündən aşıb onların arxasınca cumdu. Xilas olmağa çalışanların basabasında giriş qapısının şüşələri sınıb cingiltiyə yerə töküldü, hər iki yaramaz – Korovyev və qarınqulu Begemot isə harasa yoxa çıxdılar, hara – bilinmədi. Torqsindəki yanğının şahidləri sonra danışdırdılar ki, guya hər iki xuliqan tavana qalxıb orda uşaq şarı kimi partlayıblar. Əlbəttə, əhvalatın məhz belə olması şübhəliydi, ancaq görmədiyimizi deyə bilmərik.

Amma bilirik ki, Smolenskidəki hadisədən düz bir dəqiqə sonra Begemot və Korovyev artıq bulvarın səkisində, elə Qriboyedovun xalası evinin yanında idilər və Korovyev dəmir çəpərin qarşısında dayanıb dedi:

– Paho! Bu ki yazıçılar evidi! Bilirsən, Begemot, mən bu ev haqqında çox yaxşı sözlər eşitmişəm. Dostum, bu evə diqqət elə. Düşünmək xoşdu ki, bu damın altında bir yığın istedad yetişir.

– Oranjereyadakı ananaslar kimi, – deyərək Begemot açıq-sarı rəngli sütunlu evə yaxşı tamaşa eləmək üçün dəmir çəpərin beton bünövrəsinə çıxdı.

– Tamamilə doğrudu, – Korovyev öz ayrılmaz yol yoldaşıyla razılaşdı, – düşünəndə ki, indi bu evdə “Don-Kixot”un, ya “Faust”un, ya İənət şeytana, “Ölü canlar”ın gələcək müəllifi yetişir, adamın ürəyi şirin duyğu ilə çırpınır! Hə?

– Adamı dəhşət basır! – Begemot təsdiq etdi.

– Bəli, – Korovyev sözüne davam elədi, – öz həyatlarını fədakarcasına Melpomenanın, Poliqimniyanın və Taliyanın xidmətinə verməyi qərara alan bir neçə min mücahidi bir damın altında birləşdirən bu evin pəncərələrindən çox qərribə şeylər gözləmək olar. Təsəvvür eləyirsən onlardan hansısa biri başlangıç üçün oxuculara “Müfəttiş”i, ən pis halda “Yevgeni Onegin”i təqdim eləsə, necə hay–küy qopar!

– Çox sadə, – Begemot yenə təsdiq etdi.

– Bəli, – Korovyev fikirli halda barmağını qaldırdı, – ancaq! Ancaq deyirəm və bunu təkrar eləyirəm – ancaq! Əgər şübhəndə yetişdirilən bu zərif bitkilərə hansısa mikroorqanizm hücum eləməsə, kökünü zədələməsə, əgər onlar çürüməsə! Ananaslarla belə şeylər olur! Ay–ay–ay, özü də necə olur!

– Yeri gəlmişkən, – Begemot yumru başını dəmir çəpərdəki deşikdən içəri soxaraq xəbər aldı, – onlar eyvanda neyləyirlər?

– Çörək yeyirlər, – Korovyev izah elədi, – mənim əzizim, əlavə olaraq deyim ki, burda kifayət qədər yaxşı və ucuz restoran var. Mən isə hər bir turist kimi uzaq səfərdən əvvəl qəlyanaltı eləyib, bir parç buz kimi pivə içmək istəyirəm.

– Mən də, – Begemot dedi və hər iki yaramaz cökə ağaclarının altındakı asfalt cığırla fəlakət hiss etməyən restoranın eyvanına doğru addımladı.

Ağ corablı, başına da ağ beret qoymuş solğun benizli bir qadın kefsiz halda eyvanın küncündəki sarmaşılıq girişin ağzında Vyana stulunda oturmuşdu. Onun qarşısında adı mətbəx stolunun üstündə kontor dəftərinə oxşar qalın dəftər vardı və restorana girənləri

nəyə görə bu dəftərə qeyd eləyirdi. Korovyev və Begemotu məhz həmin qadın saxladı.

– Sizin vəsiqələriniz? – o, Korovyevin pensnesinə, Begemotun primusuna və cızılmış dirseyinə təəccüblə baxdı.

– Sizdən çox-çox üzr istəyirəm, nə vəsiqə? – Korovyev heyrlərlə soruşdu.

– Siz yazıçısınız? – öz növbəsində qadın soruşdu.

– Sözsüz, – Korovyev ləyaqətlə cavab verdi.

– Sizin vəsiqələriniz? – qadın təkrar elədi.

– Mənim gözəlim... – Korovyev nəvazişlə sözə başladı.

– Mən gözəl deyiləm, – qadın onun sözünü kəsdi.

– Ah, çox heyif, – Korovyev məyus halda deyib sözüne davam elədi: – Neyləyək, istəmirsinizsə olmayın, ancaq çox xoş olardı. Doğrudanmı Dostoyevskinin yazıçılığına inanmaq üçün ondan vəsiqə tələb etmək lazımdı? Siz onun hər hansı romanından istənilən beş səhifəni götürün və vəsiqəsiz-zadsız qarşınızdakının yazıçı olduğuna inanacaqsınız. Güman eləyirəm onun heç vəsiqəsi də olmayıb! Sən necə fikirləşirsen? – Korovyev Begemotdan xəbər aldı.

– Mərc gəlirəm ki, olmayıb, – o, primusu stolun üstündəki dəftərin yanına qoyub, hisli alınının tərəni əlilə sildi.

– Siz Dostoyevski deyilsiniz, – Korovyevin çaşdırdığı qadın dedi.

– Nə bilmək olar, – o cavab verdi.

– Dostoyevski ölüb, – qadın inamsızlıqla dedi.

– Etiraz eləyirəm! – Begemot qızğınca ucadan dedi. – Dostoyevski əbədidir!

– Vətəndaşlar, vəsiqələriniz, – qadın dedi.

– Əfv edərsiniz, axı bu gülüncdü, – Korovyev inadından dönmürdü, – yazıçını heç də vəsiqə yox, nə yazdığı müəyyən edir! Siz hardan bilirsiniz ki, mənim başımda hansı ideyalar qaynayır? Ya bu başda? – o, Begemotun başını göstərdi, sanki qadının yaxşı-yaxşı baxması üçün Begemot da tez-tələsik kepkasını çıxartdı.

– Vətəndaşlar, imkan verin keçsin, – qadın artıq əsəbiliklə dedi.

Korovyev və Begemot kənara çəkilib boz kostyumlu, yaxalığı pencəyin üstünə çıxmış, qalstuksuz, ağ yay köynəyində və qoltuğunda qəzet olan hansısa yazıçıya yol verdilər. Yazıçı mehribancasına qadına başıyla salam verdi, ayaqüstü dəftərə cızma-qara eləyib, eyvana qalxdı.

– Heyif, heyif, – Korovyev dərddi-dərddi dedi, – biz sərgərdan bədbəxtlərin arzuladığı buz kimi soyuq pivə bizə yox, ona qismət olacaq. Vəziyyətimiz çox müşkül və kədərli, bilmirəm neyləyək.

Begemot yalnız acı-acı əllərini yelləyib, kepkasını pişik tükünə çox oxşayan tükü yumru başına qoydu. Bu zaman qadının başı üzərində asta, ancaq hökmlü bir səs eşidildi:

– Buraxın, Sofya Pavlovna.

Dəftərli qadın heyrləndi; sarmaşılıq girişdə frak geyinmiş dəniz quldurunun ağ sinəsi və sivri saqqalı peyda oldu. O bu iki şübhəli səfilə mehribanlıqla baxıb, hələ üstelik onları əlilə içəri dəvət elədi. İdarə etdiyi restoranda Arçibald Arçibaldoviçin hörməti böyük idi və Sofya Pavlovna itaətkarına Korovyevdən soruşdu:

– Familiyanız nədi?

– Panayev, – o, nəzakətlə cavab verdi. Qadın bu familiyanı yazıb, sual dolu baxışlarını Begemota dikdi.

– Skabiçevski, – nəyə görə öz primusunu göstərib ciyildədi. Sofya Pavlovna bunu da yazıb, qol çəkmək üçün dəftəri onlara sarı itələdi. Korovyev “Panayev” familiyasının qarşısında “Skabiçevski”, Begemot isə Skabiçevskinin qarşısında “Panayev” yazdı.

Arçibald Arçibaldoviç Sofya Pavlovnanı tamamilə heyrləyə salıb füsunkarına gülümsəyərək qonaqları eyvanın ən sıx kölgəlik olan, yanında sarmaşıqların arasından düşən gün işığının oynadığı ən yaxşı stola tərəf apardı. Sofya Pavlovna isə təəccübdən gözlerini döyə-döyə bir xeyli gözənilməz qonaqların yazılarına baxdı.

Arçibald Arçibaldoviç ofisiyentləri Sofya Pavlovnadən heç də az heyrləyə salmadı. Şəxsən özü Korovyevin altına stul çəkdi, ofisiyentlərin birinə göz vurdu, o birinə nəse pıçıldadı və hər iki ofisiyent, birinin öz primusunu döşəməyə, bozarmış çəkməsinin yanına qoyan təzə qonaqların ətrafında vurnuxdu.

Sarı ləkələri olan köhnə süfrə stolun üstündən dərhal yoxa çıxdı, bədvi əbası kimi ağappaq nişastalı süfrə havada xışiltıyla açıldı, Arçibald Arçibaldoviç isə artıq Korovyevə tərəf əyilib astadan, ancaq çox mənalı şəkildə qulağına pıçıldayırdı:

– Nəyə qonaq eləyəcəyik? Məxsusi qaxac balığımı var... Memarların qurultayından qoparmışam...

– Siz... e... bizə, ümumiyyətlə, qəlyanaltı verin... – Korovyev stulda yayxanaraq dostcasına mızıldadı.

– Anlayıram, – Arçibald Arçibaldoviç gözlərini yumub mənalı-mənalı dedi.

Olduqca şübhəli müştərilərlə restoranın şefinin necə davrandığını görəndə ofisiyentlər bütün şübhələri bir kənara qoyub can-dildən işə girişdilər. Cibindən papiros kötüyü çıxarıb ağızına soxan Begemota biri artıq kibrit götürmüşdü, o biri yaşıl şüşələri cingildədə-cingildədə qaçıb süfrəyə qədəhlər, parusin örtüyün altında narzanın yaxşı içildiyi... yox, irəlicədən deyək ki, unudulmaz Qriboyedov eyvanında narzanın bir vaxtlar yaxşı içildiyi zərif bakallar düzdü.

– Qarabağır quşunun döş etinə qonaq eləyə bilərəm, – Arçibald Arçibaldoviç sanki oxuya-oxuya dedi. Sınıq pensnelli qonaq briq komandirinin təklifini tamamilə bəyəndi və gərəksiz şüşənin arxasından ona iltifatla baxdı.

Qonşu stolda arvadıyla oturub qızardılmış donuz etinin axırına çıxan belletrist Petrakov-Suxovoy bütün yazıçılara xas olan müşahidə qabiliyyətilə, Arçibald Arçibaldoviçin qulluq göstərdiyini sezib xeyli təəccübləndi. Onun mötəbər xanımı isə hətta dəniz quldurunu Korovyevə qışqarıb qaşığı tıqqıldatdı... – yəni bu nə deməkdi, bizi niyə gözlədirlər... dondurmanı da vermək vaxtıdı! Belə şey olar?

Arçibald Arçibaldoviç Petrakovaya füsunkar bir təbəssüm bəxş edib ofisiyenti yanına göndərdi, ancaq özü əziz qonaqlarını tərk etmədi. Ax, Arçibald Arçibaldoviç ağıllı adamdı! Müşahidə qabiliyyəti də olsun ki, yazıçılarınkıdan heç də az deyildi. Varyetedəki seansdan, bu günlər baş verən bir çox hadisələrdən xəbərdardı, eşitmişdi, ancaq başqalarının əksinə olaraq “dama-dama paltarlı”, “pişik” sözlərini qulaqardına vurmamışdı. Arçibald Arçibaldoviç müştərilərinin kim olduğunu dərhal anlamışdı. Anlayan kimi də, təbii ki, onlarla mübahisəyə girişmədi. Ancaq Sofya Pavlovnaya söz ola bilməz! Gör ağılına gələndə bax – durub onların qabağını kəsir! İntəhası, bundan artıq ondan daha nə gözləyəsən.

Əriyən qaymaqlı dondurmanı təkəbbürlə qurdalaya-qurdalaya Petrakova narazı baxışlarla təlxək kimi geyinmiş adamların qarşısındakı stolun sanki möcüzə nəticəsində dolub-daşdığına baxırdı. Parıldayana qədər yuyulmuş kahı yarpaqlarının ucu artıq təzə kürü qoyulmuş vazalardan çıxmışdı... və bir an keçmədi ki, xüsusi olaraq yaxınlaşdırılmış ayrıca stolda tərlənmiş balaca gümüş vedrə peyda oldu...

Yalnız əmin olandan sonra ki, hər şey vicdanla görülüb, yalnız ofisiyentlərin əlində ağızbağlı tava cızıldaya-cızıldaya gələndə, Arçibald Arçibaldoviç iki müəmmalı müştərini tərk etməyi özünə rəva bildi, onda da əvvəlcədən onlara pıçıldadı:

– Bağışlayın! Bir dəqiqəliyə! Fileyə şəxsən özüm nəzarət etməliyəm.

O, stoldan sıçrayıb restoranın içərisindəki qapıda gözəndə itdi. Əgər kimse Arçibald Arçibaldoviçin sonrakı hərəkətlərini izləsəydi, bu hərəkətlər, şübhəsiz, ona bir az müəmmalı görünərdi.

Şef heç də filenin bişməsinə nəzarət etmək üçün mətbəxə yox, restoranın anbarına getdi. Anbarı öz açarıyla açdı, içəri girib manjetini bulamamaq üçün buz doldurulmuş sandıqçadan ehtiyatla iki iri qaxac balıq çıxartdı, onu qəzetə bükdü, kəndirlə səliqəylə bağlayıb kənara qoydu. Sonra qonşu otağı yoxladı ki, görsün ipək astarlı yay paltosu və şlyapası yerindədimi, yalnız bundan sonra qonaqlara söz verdiyi döş etini aşpazın səylə hazırladığı mətbəxə yollandı.

Demək lazımdı ki, Arçibald Arçibaldoviçin hərəkətlərində qəribə və müəmmalı heç nə yox idi, belə hərəkətləri yalnız səthi müşahidəçi qəribə hesab eləyə bilərdi. Onun hərəkətləri əvvəlkilərin tamamilə məntiqi davamıydı. Son hadisələrdən məlumatlı olmağı, ən başlıcası – müstəsna hissetmə qabiliyyəti sayəsində Qriboyedov restoranının şefinə ağah olmuşdu ki, iki müştərisinin naharı bol və təmərəqli olsa da, uzun sürməyəcək. Keçmiş dəniz quldurunu heç vaxt aldatmayan hissiyyatı bu dəfə də onu darda qoymadı.

Korovyev və Begemot iki dəfə təmizlənmiş soyuq əla Moskva araqının ikinci qədəhini toqquşduranda, hər şeyi bilməyilə Moskvada məşhur olan salnameçi Boba Kandalupski tərlə və heyəcanlı halda eyvanda göründü, dərhal da Petrakovların yanında əyləşdi. Boba şişman portfelini stolun üstünə qoyub, dodaqlarını tezəcə Petrakovun qulağına soxdu və nəşə çox həvəsləndirici şeylər pıçıldadı. Maraqdan üzülən xanım Petrakova qulağını Bobanın koppuş yağlı dodaqlarına tərəf tutdu. O isə hərdən oğruncasına boylanaraq elə hey pıçıldayırdı və buna oxşar ayrı-ayrı sözləri eşitmək olurdu:

– Vicdanım haqqı! Sadovida, Sadovida, – Boba səsinə bir az da alçaltdı, – güllə batmır! Güllələr... güllələr... benzin... yangın... güllələr...

Masterin və Marqaritanın taleyi müəyyənleşdi

– Murdar şayiələr yayan bu yalançıları, – Petrakova hikkəsindən öz kontralto səsiylə Bobanın istədiyindən bir az hündürdən ciyildədi, – qandırmaq lazımdı! Eybi yox, elə də olacaq, haqlarında ölçü götürərlər! Gör necə ziyanlı yalanlardı!

– Yalan nədi, Antonida Porfiryevna! – yazıçı arvadının inanmadığından kədərənən Boba yenə ötməyə başladı: – Sizə deyirəm ki, güllə batmır... İndi də yangın... Onlar göynən... göynən gəlirlər, – Boba haqqında danışdığı adamların yanlarında oturub, onun söylədiklərindən ləzzət aldıklarını ağına belə gətirmədən donquldandı.

Yeri gəlmişkən, bu ləzzət tezliklə bitdi. Restoranın içərisindəki qapıdan eyvana belleri kəmərlə tarım çəkilmiş, boğazlı dəri əlcəkdə, əllərində tapança iydırım sürətilə üç kişi çıxdı. Öndə gələn gur və qorxunc səslə qışqırdı:

– Yerinizdən tərpənməyin! – Dərhal da hər üçü Korovyevin və Begemotun başını nişan alıb eyvanı atəşə tutdu. Gülləbaran olunanların hər ikisi o saat havada eridi, primusdan isə alov sütunu düz parusin örtüyə yüksəldi. Parusin örtükdə sanki kənarları qara ağız açıldı və hər tərəfə böyüməyə başladı. Alov parusin örtükdən yuxarı millənib, Qriboyedov evinin lap damına qədər qalxdı. İkinci mərtəbədə, redaksiyanın pəncərəsi ağızdakı kağız dolu qovluqlar qəfil alışdı, ardınca pərdələr od tutdu və kimsə körükləndirilmiş kimi alov uğuldayaraq xalanın evinin içərilərinə doğru cumdu.

Bir neçə saniyə sonra bulvarın çuqun çəpərinə doğru aparın, çərşənbə axşamı heç kimin anlamadığı, fəlakətin ilk carçısı İvanuşkanın gəldiyi asfalt səkiylə indi yeməklərini sona çatdırmamış yazıçılar, ofisiyentlər, Sofya Pavlovna, Boba, Petrakova, Petrakov qaçırdı.

Vaxtında yan qapıdan çıxan Arçibald Arçibaldoviç yanan briqi sonuncu tərək etməyə borclu olan kapitan kimi heç hara qaçmadan, heç hara tələsmədən ipək astarlı yay paltosunda, iki qaxac balığı da odun kimi qoltuğuna vurub sakitcə dayanmışdı.

Şəhərin yüksəkliyində, təxminən yüz əlli il əvvəl tikilmiş Moskvanın ən gözəl binalarının birinin daş döşənmiş meydançasında qürub çağı iki nəfər – Voland və Azazello dayanmışdı. Onlar küçədən, aşağıdan görünmürdülər, çünki kips vazalar və gips güllərlə bəzənmiş sürəhi onları lazımsız baxışlardan qoruyurdu. Ancaq bütün şəhər onların ayağı altındaydı.

Öz qara əbasını geyinmiş Voland qatlanan kətildə oturmuşdu. Onun uzun, enli qılıncı meydançanın iki kəşişən plitəsinin arasına sancılıb günəş saati əmələ gətirmişdi. Qılıncın kölgəsi yavaş-yavaş uzanıb şeytanın qara tuflilərinə tərəf sürünürdü. Bir ayağını altına qatlayıb kətildə büzüşmüş Voland iti çənəsini yumruğuna dayayaraq, saysız-hesabsız saraylara, nəhəng binalara, sökülməyə məhkum daxmalara baxırdı.

Müasir paltarıyla, yəni pəncəyi, şlyapası, laklı tuflilərlə vidalaşmış Voland kimi qara geyinmiş Azazello, öz hökmdarından bir az aralıda hərəkətsiz dayanıb, onun kimi gözünü şəhərdən çəkmirdi.

Voland dilləndi:

– Çox maraqlı şəhərdi, eləmi?

Azazello qımıldanıb hörmətlə cavab verdi:

– Messir, mənim daha çox Roma xoşuma gəlir.

– Hə, bu zövqdən asılıdı, – Voland dedi.

Az sonra yenə onun səsi eşidildi:

– Bulvardakı o tüstü nədi?

– Qriboyedov evi yanır, – Azazello cavab verdi.

– Yəqin ayrılmaz cütlik Korovyev və Begemot orda olub?

– Buna heç bir şübhə yoxdu, messir.

Yenə sükut çökdü, meydançada arxası günbatana dayanan hər ikisi günəşin nəhəng binaların yuxarı mərtəbələrində əks edib göz qamaşdırdığı pəncərələrə baxırdı. Volandın arxası qüruba tərəf olsa da, onun gözü bu pəncərələrdən biri kimi alışmış-yanırdı.

Ancaq bu yerdə nəse Volandı üzünü şəhərdən çevirib, arxa tərəfindəki damın dairəvi qülləsinə baxmağa məcbur elədi. Qüllənin divarından əynindəki cır-cındır paltarı palçığa batmış, əldəqayırma səndəl, xiton geyinmiş qaşqabaqlı qarasaqqal bir adam çıxdı.

– Paho! – Voland gələn adama rişxəndlə baxdı. – Səni burda görəcəyimə heç inanmazdım! Nə yaxşı təşrif buyurubsan, çağırılmamış, ancaq gözlənilən qonaq?

– Sənin yanına gəlmişəm, şər ruh və kölgələr hökmdarı, – gələn adam ədavətlə acıqlı-acıqlı Volanda baxdı.

– Əgər mənim yanıma gəlibsənsə, niyə mənimlə salamlaşmadın, keçmiş vergi yığan? – Voland soyuq tərzdə dedi.

– Çünki sənin salamatlığını istəmirəm, – gələn adam kobudcasına cavab verdi.

– Ancaq bununla barışmalı olacaqsan, – Voland istehzayla dodaqucu gülümsədi, – damda görünməyə macal tapmamış dərhal mənasız-mənasız danışdın, bu mənasızlıq sənin intonasıyandı. Sözüünü elə dedin ki, guya kölgələri, həmçinin şəri qəbul etmirsən. Sən zəhmət çəkib bu sual barədə düşünə bilərsənmi ki, əgər şər olmasa xeyirin nə mənası vardı, əgər kölgələr itşə yer üzü necə görünərdi? Axı kölgələr əşyalardan və adamlardan yararır. Bax, bu mənim qılıncımın kölgəsidir. Ancaq ağacların, canlıların da kölgəsi olur. Çılpaq dünyadan ləzzət almaq şıltaqlığın ucbatından bütün ağacları, canlıları Yer kürəsindən silmək istəmirsən ki? Sən axmaqsan.

– Səninlə mübahisə etməyəcəyəm, qoca sofist, – Levi Matvey cavab verdi.

– Bayaq xatırladığım səbəbdən mənimlə mübahisə eləyə də bilməzsən: sən axmaqsan, – deyib Voland soruşdu: – Məni yorma, sözünün canını de, niyə gəlibsən?

– Məni o göndərib.

– Sənə nə deməyi hökm edib, kölə?

– Mən kölə deyiləm, – Levi Matvey lap hirsələnərək cavab verdi, – mən onun şagirdiyəm.

– Biz həmişəki kimi başqa-başqa şeylərdən danışırıq, – Voland dedi, – ancaq danışdığımız şeylər bundan dəyişmir. Nə deyir?

– O, masterin əsərini oxuyub, – Levi Matvey dilləndi, – səndən xahiş edir ki, masteri özünə götürüb ona rahatlıq bəxş eləyəsən. Doğrudanmı bunu eləmək sənin üçün çətindi, şər ruh?

– Mənim üçün heç nə çətin deyil, – Voland cavab verdi, – bu da sənə yaxşı məlumdu. – O susub əlavə etdi: – Bəs siz onu niyə yanınıza, dünyaya götürmək istəmirsiniz?

– Ona dünya yox, rahatlıq layıqdi, – Levi kədərli səsle dedi.

– De ki, əməl olunacaq, – Voland cavab verdi və gözündən od çıxdı: – Tez get burdan.

– O xahiş eləyir ki, onu sevən, yolunda əzab çəkən qadını da götürəsiniz, – Levi ilk dəfə Volanda yalvardı.

– Sənsiz heç cür aqlımıza gəlməzdi. Get.

Bundan sonra Levi Matvey yoxa çıxdı, Voland isə Azazellonu yanına çağıraraq əmr etdi:

– Onların yanına uçub, hər şeyi yoluna qoy.

Azazello meydançıqı tərk etdi və Voland tək qaldı.

Ancaq onun təkliyi çox sürmədi. Meydançıqın plitələrində addım səsləri, qızgın danışığı eşidildi və Volandın qarşısında Korovyevlə Begemot peyda oldu. İndi gənbulun primusu yox idi, başqa əşyalarla yüklənmişdi. Qoltuğunda qızılı çərçivədə balaca landşaft¹, qolunun üstündə yarısı yanıq aşpaz xalası, o biri əlində bütöv bir qızıl balıq var idi. Korovyev və Begemotdan yanlıq iyisi gəlirdi, Begemotun sifəti his içindəydi, kepkası isə yarıya qədər yanıq idi.

– Salyut, messir! – yorulmaq bilməyən cütlük qışqırırdı və Begemot əlindəki qızıl balığı yellədi.

– Nə kökdəsiz, – Voland dedi.

– Messir, təsəvvür edin, – Begemot həyəcanlı halda sevincək qışqırdı, – məni soyğunçu bildilər!

– Gətirdiyin əşyaları nəzərə alsaq, – Voland landşafta göz gəzdirdi, – sən elə soyğunçusan.

– İnanırsızımı, messir... – Begemot üreklə danışmağa başladı.

– Yox, inanmıram, – Voland qısaca cavab verdi.

– Messir, and içirəm, qəhrəmancasına çalışdım ki, nə mümkünse xilas eləyəm, ancaq vur-tut bunları götürə bildim.

– Yaxşısı budu de görüm, Qriboyedov niyə yandı? – Voland soruşdu.

Hər ikisi, Korovyev və Begemot əllərini yelləyib göyə baxdılar, Begemot isə qışqırdı:

– Anlaya bilmirəm! Kirimişcə oturub qəlyanaltı eləyirdik...

– Birdən taraq, taraq! – Korovyev onun sözünü davam etdirdi.

– Atəş açıldı! Qorxudan dəhşətə gəlib, Begemotla bulvara doğru qaçdıq, onlar da dalımızca, biz özümüzü Timiryazevə atdıq!..

¹ Landşaft – yer sothinin forması

– Ancaq vəzifə borcu, – Begemot söhbətə qoşuldu, – rüsvayçı qorxaqlığımızı üstün gəldi və biz qayıtdıq.

– Hə, qayıtdınız? – Voland dedi. – Əlbəttə, bina büsbütün yandıqdan sonra.

– Büsbütün! – Korovyev dərddən-dərddə təsdiqlədi. – Sizin çox dəqiq ifadə etdiyiniz kimi büsbütün, messir. Bircə külü qaldı!

– Qiymətli nəşə çıxarmaq ümidilə mən iclas zalına cumdum, – Begemot dedi, – sütunlar olan zala, messir. Ah, messir, əgər mənə arvadım olsaydı iyirmi dəfə dul qala bilərdi! Ancaq bəxtimdən, messir, mən evli deyiləm və sizə açıq deyim ki, evlənmədiyimə görə xoşbəxtəm. Ah, messir, məgər subaylığın azadlığını məşəqqətli boyunduruğa dəyişmək olarmı?

– Yenə cəfəngiyat başladı, – Voland dedi.

– Eşidirəm və sözümə davam eləyirəm, – pişik cavab verdi, – bu da landsaft. Zaldan daha heç nə çıxarmaq mümkün olmadı, alov sifətimi qarsalayır. Mən anbara qaçıb qızıl balığı xilas elədim. Mətbəxə qaçıb xalayı xilas elədim. Messir, düşünürəm ki, bacardığımı eləmişəm, ancaq sizin hər şeyə şübhəylə yanaşmanızın səbəbini başa düşürəm.

– Sən soyğunçuluq elədiyən vaxt bəs Korovyev nəylə məşğuluydu? – Voland soruşdu.

– Mən yangınsöndürənlərə kömək eləyirdim, messir, – Korovyev cırtlmış şalvarını göstərdi.

– Əgər belədirsə, əlbəttə, yeni bina tikmək lazım gələcək.

– Tikiləcək, messir, – Korovyev dedi, – sizi əmin edirəm.

– Nə deyim, bircə arzulamaq qalır ki, əvvəlkindən yaxşı olsun, – Voland bildirdi.

– Elə də olacaq, messir, – Korovyev dedi.

– Siz mənə inanın, – pişik əlavə etdi, – mən əsil peyğəmbərəm.

– Nə təhər olsa da biz gəldik, messir, – Korovyev bildirdi, – sizin tapşırıqlarınızı gözləyirik.

Voland kətildən qalxıb sürəliyə yaxınlaşdı və arxası öz əshabələrinə tərəf bir xeyli dinməzəcə uzaqlara baxdı. Sonra yenə geri çəkilib kətillə çökərək dedi:

– Heç bir tapşırıq olmayacaq, bacardığınızı elədiniz, hələ ki, sizin xidmətinizə ehtiyacım yoxdu. Dincələ bilərsiniz. İndi tufan qalxacaq,

sonuncu tufan, o lazım olan hər şeyi axıra çatdıracaq və biz yola düşəcəyik.

– Çox yaxşı, messir, – hər iki oyunbaz cavab verib meydançanın ortasındakı dairəvi mərkəzi qüllənin arxasında gözdən itdi.

Voland dedi ki tufanın əlamətləri artıq üfəqdə görünürdü. Qərbdən qalxan qara bulud günəşi yarıyacaq tutdu. Sonra onu tamam örtüdü. Meydançada hava sərinləşdi. Bir az keçmiş qaranlıq çökdü.

Qərbdən gələn qaranlıq nəheng şəhəri örtüdü. Körpülər, saraylar görünməz oldu. Dünyada heç olmayıb kimi hər şey yoxa çıxdı. Bütün səmanı odlu xətt yarıb keçdi. Sonra şəhəri gurultu silkələdi. Gurultu təkrar olundu və tufan qopdu. Voland tufanın zülmətində görünməz oldu.

XXX FƏSİL

Vaxtdı! Vaxtdı!

– Bilirsən, – Marqarita dedi, – dünən gecə sən yuxuya gedəndə, mən Aralıq dənizindən gələn qaranlıq haqda oxuyurdum... bir də bütlər, ah, qızıl bütlər! Nəyə görə onlar mənə rahatlıq vermir. Mənə elə gəlir indi yağış yağacaq. Hiss eləyirsən hava necə sərinləşir?

– Bunların hamısı xoşdu, yaxşıdı, – master əlilə papirosun tüstüsünü qovdu, – bütləri də boşla getsin... ancaq bu işlərin sonrası nə olacaq, qətiyyənlə məlum deyil!

Bu söhbət qurub çağı, məhz Levi Matvey meydançada Volandın yanına gəldiyi vaxt olurdu. Zirzəminin balaca pəncərəsi açıq idi və əgər kimse içəri boylansaydı, danışanların qəribə görkəminə təəcüblənərdi. Marqarita çıpaq bədənini qara plaş atmışdı, master isə xəstəxana alt paltarında idi. Ona görə beləydi ki, Marqaritanın geyinməyə heç nəyi yox idi, çünki bütün pal-paltarı malikanədə qalmışdı, hərçənd malikanə uzaqda deyildi, ancaq oraya gedib öz əşyalarını götürməkdən danışmağa belə dəyməzdi. Heç hara getməyib kimi masterin paltarlarını şkafdan tapsalar da, o, sadəcə, geyinmək istəməmişdi, elə durub-oturub deyirdi ki, indicə nəşə cəfəng şeylər baş verəcək. Düzdü, həmin payız gecəsindən sonra

master ilk dəfəydi üzünü qırxmışdı (klinikada saqqalını maşınkayla qırxırdılar).

Otağın da görkəmi qeribəydi, qarışıqlıqdan baş çıxarmaq çətin məsələydi. Xalçanın üstündə, divanda elyazmalar varıydı. Hansısa kitab kreslodə ağzıüstə yarıcaq atılıb qalmışdı. Dəyirmi stolda süfrə açılmışdı, yeməklərin arasında bir neçə butulka varıydı. Bu yeməklərin, içkilərin hardan peyda olduğu Marqaritaya, masterə məlum deyildi. Yuxudan ayılıb bunların hamısını stolun üstündə görmüşdülər.

Şənbə günü şər qarışana qədər yatan masterlə sevgilisi özlərini tamamilə gümrah hiss edirdi, dünənki sərgüzəştlərdən yalnız bir şey xəbər verirdi – sol gicgahları azca gizlədirdi. Hər ikisinin ruhi aləmində isə böyük dəyişikliklər baş vermişdi, zirzəmidə danışıklara qulaq asan hər kəs buna əmin olardı. Ancaq qulaq asası kimsə yox idi. Həyətin də gözəlliyi elə kimsəsizliyindəydi. Gündündən daha çox yaşılşan pəncərə önündəki cökə və ağsöyüddən ətrafa bahar qoxusu yayılırdı və əsən yel onu zirzəmiyə gətirirdi.

– Bu, şeytan əməlidir! – master qəfildən dedi. – Adam ağına sığışdıra bilmir... – papirosu külqabında söndürüb, başını əllərlə sıxdı. – Bir qulaq as, sən ki ağılı çəşdirməmişsan... Qəti əminsən ki, biz dünən şeytanın yanında olmuşuq?

– Qəti əminəm, – Marqarita cavab verdi.

– Əlbəttə, əlbəttə, – master istehzayla dedi, – indi bir dəli əvəzinə ikisi göz qabağında! Ər də, arvad da. – Əlini göyə qaldırıb qışqırdı: – Yox, bu şeytan əməlidir, şeytan əməlidir, şeytan əməlidir!

Cavab əvəzinə Marqarita özünü divana yıxıb uğundu, yalnız ayaqlarını oynadıb qışqırdı:

– Oy, öldüm gülməkdən! Oy, öldüm gülməkdən! Bir özünə bax, gör nəyə oxşayırsan!

Master xəstəxana alt tumanını utana-utana yuxarı çəkənə qədər Marqarita gülməyini kəsib ciddiləşdi.

– Sən indi qeyri-ixtiyari düzünü söylədin, – o dedi, – şeytan əməlidir, şeytan da hər şeyi yoluna qoyacaq, inan mənə! – Gözləri birdən parıldadı, sıçrayıb yerində oynaya-oynaya qışqırdı: – Necə xoşbəxtəm, necə xoşbəxtəm ki, onlarla razılığa gəldim! Ax, iblis, iblis!.. Mənim əzizim, ifritəylə yaşamağa məhkumsan! – Sonra masterin üstünə atılıb boynunu qucaqladı, dodaqlarından, burnundan,

yanıqlarından öpməyə başladı. Pırtlaşıq qara saçları masterin üzünə dağıldı, öpüşlərdən sifəti, alını alışıb-yandı.

– Sən elə doğrudan da ifritəyə oxşamağa başlayıbsan.

– Mən heç bunu danmıram da, – Marqarita cavab verdi, – mən ifritəyəm, bundan da çox məmnunam.

– Di yaxşı, – master dedi, – ifritə olursan ol. Çox gözəl və çox qəşəng! Görünür, məni xəstəxanadan qaçırdılar... Bu da çox xoşdu! Fərz eləyək ki, buraya gətiriblər... Hətta güman eləyək ki, bizi axtarmayacaqlar... Ancaq allah xatirinə mənə de görüm nəylə və necə dolanacağıq? İnan mənə, səni fikirləşdiyimə görə bunu deyirəm!

Bu vaxt pəncərədə enliburun çəkmələr və darboğaz şalvarın balağı görüldü. Sonra bu şalvar dizdən qatlandı və kiminsə iri dah gündüz işığının qabağını kəsdi.

– Aloizi, evdəsən? – şalvarın yuxarisından bir səs soruşdu.

– Yəne başlandı, – master dedi.

– Aloizi? – Marqarita pəncərəyə yaxınlaşaraq soruşdu. – Onu dünən həbs ediblər. Bes kimdi onu soruşan? Sizin familiyanız nədi?

Elə həmin an diz və dal yoxa çıxdı, doqquz qapısının çırpıldığı eşidildi, sonra hər şey öz əvvəlki qaydasına düşdü. Marqarita divana yıxılıb gözlərindən yaş gələnə qədər güldü. Ancaq sakitləşəndən sonra sifəti son dərəcə dəyişdi, ciddiləşərək danışa-danışa divandan sürüşüb iməkləyə-iməkləyə masterin dizinin dibinə gəldi və gözünün içinə baxa-baxa başını sıgallamağa başladı.

– Sən nə qədər əzab çəkibsən, nə qədər əzab çəkibsən, mənim zavallım! Bunu tək-cə mən bilirəm. Bax, sənə saçlarına dən düşüb, ağzının yanında dərin qırışlar əbədi iz salıb! Mənim yeganəm, mənim əzizim, heç nəyin fikrini çəkmə! Sən çox fikir çəkibsən, indi sənə əvəzinə mən düşüncəm. Səni də əmin eləyirəm, əmin eləyirəm ki, hər şey son dərəcə yaxşı olacaq!

– Mən heç nədən də qorxmuram, Marqo, – master birdən dillənib başını qaldırdı və görmədiyi, ancaq yaqın bu hadisələrin olduğunu bilib roman yazdığı vaxtlardakı kimi Marqaritanın gözünə görüldü, – hər şeydən keçdiyim üçün qorxmuram. Məni çox qorxudublar, daha heç nə ilə qorxuda bilməzlər. Ancaq sənə yazığım gəlir, Marqo, bax, məsələ bundadır, ona görə elə eyni şeyi təkrar eləyirəm. Ağılı başına yığ! Niyə öz həyatını xəstə və kasıb adamla çürüdəsən? Öz evinə qayıt! Sənə yazığım gəldiyi üçün deyirəm.

– Ay səni, ay səni, – Marqarita pırtlaşq saçlı başını yırğalaya-yırğalaya pıçıldadı, – ay səni, inamsız, bədbəxt adam. Mən dünən sənə görə bütün gecəni çıpaq titrəmişəm, öz xüsusiyyətimi dəyişmişəm, bir neçə ay qaranlıq otaqda oturub yalnız bir şeyi – Yerşalaim üzərindəki tufanı düşünmüşəm, ağlamaqdan gözümde yaş qalmayıb, indi isə, xoşbəxtlik üzümüzə güləndə sən məni qovursan? Eybi yox, eybi yox, mən gedərəm, ancaq bil ki, sən qəddar adamsan! Onlar səni düşkünləşdiriblər!

Master kövrəldi və nəyə görə başını Marqaritanın saçlarında gizlədib ağladı. Marqarita titrək barmaqlarını onun gicgahlarında gezdirib ağlaya-ağlaya pıçıldayırdı:

– Hə, saçlarına dən düşüb... Gözüm görə-görə saçların qar kimi ağarır... Ax, sənün başın nələr çəkib! Gözlərin nə gündədi! Bomboş səhradı... Əzab-əziyyət qəddini öyib... Səni sındırıblar, sındırıblar... – Marqaritanın danışığı rabitəsiz olurdu, ağlamaqdan bədəni əsirdi.

O zaman master gözlerini silib, Marqaritanı yerdən qaldırdı, özü də ayağa qalxıb qətiyyətlə dedi:

– Kifayətdi! Sən məni utandırdın. Daha heç vaxt qorxaqlıq etməyəcəyəm, bu məsələyə bir də qayıtmayacağam, arxayın ol. Bilirəm, hər ikimiz öz ruhi xəstəliyimizin qurbanıyıq, ola bilsin, məndən sənə keçib... Neyləyək, onu birlikdə çəkərik.

Marqarita dodaqlarını masterin qulağına yaxınlaşdırıb pıçıldadı:

– Sənün həyatına and içirəm, yaratdığın münəccim oğluna and içirəm, hər şey yaxşı olacaq.

– Di bəsdə, bəsdə, – master gülərək əlavə etdi: – Əlbəttə, bizim kimi əli hər şeydən üzülən adamlar nicatı fəvqəltəbii qüvvələrdə axtarır! Nə olar, o qüvvələrdə axtarmağa razıyam.

– Bax, indi əvvəlki adamsan, indi gülürsən, – Marqarita dedi, – sənün elmlə sözlərin də cəhənnəm olsun. Fəvqəltəbii, ya qeyri-fəvqəltəbii – nə fərqi? Mən yemək istəyirəm.

Masterin əlindən tutub stola tərəf çəkdi.

– Bu yeməklərin indicə yerin altına getməyəcəyinə, ya pəncərədən uçmayacağına əmin deyiləm, – o tamamilə sakitləşmiş halda dedi.

– Uçmayacaq!

Elə həmin vaxt pəncərədən tın-tın səs eşidildi:

– Eşq olsun.

Master diksindi, artıq qeyri-adiliklərə öyrəşmiş Marqarita isə qışqırdı:

– Bu, Azazellodu! Ah, nə gözəl, nə yaxşı! – Və masterə: – Bax, görürsən, bizi unutmurlar! – deyər pıçıldayıb qapını açmağa qaçdı.

– Heç olmasa, əyninə bir şey at, – master onun arxasınca qışqırdı.

– Vecimə də deyil, – Marqaritanın səsi artıq dəhlizdən gəldi.

Azazello öz çəp gözünü bərəldib masterə baxaraq təzim edib salamlaşdı, Marqarita isə coşqunluqla dedi:

– Ah, necə şadam! Ömrümdə heç belə şad olmamışam! Ancaq çıpaq olduğuma görə məni bağışla, Azazello!

Azazello ondan narahat olmamasını xahiş etdi, nəinki lüt qadınlar, hətta dərisi büsbütün soyulmuş qadınlar gördüyünü deyərək, tünd parçaya bükülmüş nəyisə sobanın böyründə küncə qoyub, məmnuniyyətlə süfrəyə oturdu.

Marqaritanın süzdüyü konyakı Azazello həvəslə içdi. Master ondan gözünü çəkmədən, stolun altında hərdən gizlicə sol bileyni çimdikləyirdi. Ancaq bu çimdiklər kömək eləməirdi. Azazello havada ərimədi, doğrusu, əslinə qalsa, buna heç ehtiyac da yox idi. Gözündəki ağ ləkəni saymasaq balacaboy küren adam heç də qorxunc deyildi, ancaq ağ ləkə səhrabazlıqsız da olur, bir də geyimi qeyri-adidi – əbadi, plaşdı nədi, – intəhası, ciddi düşünəndə, görürsən, belə şeylərə rast gəlinir. Konyakı da məharətlə içirdi, bütün xeyirxah adamlar kimi bir dəfəyə başına çəkirdi, üstündən də heç nə yemirdi. Elə bu konyakdan masterin başı uğuldadı və o düşünməyə başladı:

“Yox, Marqarita düz deyir! Əlbəttə, mənim qarşımda şeytanın elçisi oturub. Axı mən özüm də elə srağagün gecə İvana sübut eləyirdim ki, Patriarx gölündə məhz şeytana rast gəlib, indi nəyə görə bu fikirdən qorxub hipnozçulardan, qarabasmalardan çərənləyirəm. Hipnozçu nə gəzir burda!”

Master altdan-altdan Azazelloya göz qoymağa başladı və əmin oldu ki, onun gözlərində nəse qeyri-təbilik, hələ söyləmədiyi nəse bir fikir var. “O, sadəcə, görüşməyə gəlməyib, hansısa tapşırıqla gəlib”, – master fikirləşdi.

Müşahidə qabiliyyəti ona etibarsız çıxmamışdı.

Qonaq ona heç bir təsir etməyən üçüncü qədəh konyakı da içib dedi:

– Doğrusu, zirzəmiyə söz ola bilməz! Qalır bircə məsələ, bu zirzəmidə gününüzü necə keçirəcəksiniz?

– Elə mən də bunu deyirəm, – master güldü.

– Məni niyə qorxudursunuz, Azazello? – Marqarita soruşdu.
– Birtəhər!

– Siz nə danışırırsınız! – Azazello əsəbiləşdi. – Sizi qorxutmaq mənim heç ağıma da gəlmir. Elə mən də deyirəm – birtəhər. Bəli! Az qalmışdı unudam... Messir sizə salam söylədi, həm də tapşırıq çatdıram ki, sizi kiçik bir gəzintiyə dəvət eləyir, əlbəttə, əgər istəyirsinizsə. Buna fikriniz nədi?

Marqarita stolun altından masteri ayağıyla itələdi.

– Böyük məmnuniyyətlə, – master Azazelloya göz qoya-qoya cavab verdi, o isə sözüne davam elədi:

– Ümid edirik ki, Marqarita Nikolayevna da bundan imtina eləməz?

– Mənə qalsa etiraz etmərəm, – Marqarita yenə masterin ayağına vurdu.

– Əla! – Azazello ucadan dedi. – Bax, buna varam! Bir anda hər şey hazır! Daha Aleksandrov bağndakı kimi yox.

– Ah, yadıma salmayın, Azazello! Mən onda axmağıydım. Buna baxmayaraq məni elə də günahlandırmağa dəyməz – cin-şeyatinlə hər gün rastlaşmırsan ki!

– Əlbəttə, – Azazello təsdiqlədi, – əgər hər gün olsaydı, xoş olardı!

– Mənim də hər şeyi sürətlə eləməkdən xoşum gəlir, – Marqarita coşqunluqla dedi, – sürəti və çılpaqlığı xoşlayıram... Elə bil mauzerdən güllə atırsan! Ax, o necə atəş açır! – Marqarita üzünü mastere tutdu. – Balıncın altındakı yeddiliyin istənilən xalını vurur! – Marqarita keflənməyə başlamışdı, ona görə gözləri alışıb-yanırdı.

– Yenə də unuttum, – Azazello əlini alına çırpdı, – lap başımı itirmişəm! Axı messir sizə hədiyyə yollayıb, – bu yerdə üzünü masterə sarı çevirdi, – bir şüşə çaxır. Nəzərə alın ki, bu, İudeya prokuratorunun içdiyi çaxırdandı. Falerno çaxır!.

Çox təbii ki, belə nadir şey Marqaritanın da, masterin də böyük marağına səbəb oldu. Azazello tünd rəngli kəfənin arasından tamamilə kiflənmiş bardaq çıxardı. Çaxır iylədilər, stəkanlara süzüb

pəncərədən düşən, tufandan qabaq itməkdə olan işığa tutub baxdılar. Hər şeyin qan rənginə boyandığını gördülər.

– Volandin sağlığına! – Marqarita stəkanını qaldırıb qışqırdı.

Hər üçü stəkanı dodağına toxundurub iri qurtum aldı. Tufan qabağı işıq dərhal masterin gözündə sönməyə başladı, nəfəsi təngidi, hiss elədi ki, sonu çatır. Meyit kimi ağarmış Marqaritanın köməksiz halda əlini ona sarı uzadaraq başının stola düşdüyünü, sonra sürüşüb döşəməyə yığıldığını da gördü.

– Zəhərlədin... qatil... – master qışqırmağa macal tapdı. Stolun üstündəki bıçağı götürüb Azazellonu vurmaq istədi, əli süfrədən halsız halda sürüşdü, ətrafında hər şey qara rəngə büründü, sonra isə tamam itdi. O, arxası üstə yığıldı və yığılarkən gicgahı yazı stolunun küncünə dəyib çapıldı.

Zəhərlənənlər süst düşəndə Azazello fəaliyyətə başladı. İlk əvvəl pəncərəyə tullanıb, bir göz qırpımında Marqarita Nikolayevnanın yaşadığı malikanədə oldu. Dəqiq və səliqəli Azazello hər şeyin lazım olduğu kimi yerinə yetirilib-yetirilmədiyini yoxlamaq istəyirdi. Hər şey qaydasında idi. Azazello gördü ki, ərinin qayıtmasını gözləyən qadın qaşqabaqlı halda öz yataq otağından çıxdı və birdən ağappaq ağararaq ürəyini tutub qışqırdı:

– Nataşa! Kimsə... yanıma gəlsin! – və kabinetə çatmamış qonaq otağının döşəməsinə yığıldı.

– Hər şey qaydasındadı, – Azazello dedi. O, bir an sonra yerə yığılmış sevgililərin yanında idi. Marqarita üzü üstə xalçaya uzanmışdı. Azazello güclü əlləriylə oyuncaq kimi onu özünə tərəf çevirib sifətinə baxdı. Onun gözü qarşısında Marqaritanın sifəti dəyişirdi. Hətta tufanqabağı əlaqaranlıqda onun müvəqqəti ifritə çəpgözlüyünün, üzündəki qəddarlığın, coşqunluğun itdiyi görünürdü. Mərhumun sifəti ağarıb, nəhayət, üz cizgiləri yumşaldı və sifətinəki yırtıcı ifadəni qadına məxsus iztirab əvəz elədi. Azazello onun ağ dişlərini aralayıb, zəhərlədiyi həmin çaxırdan bir neçə damcı ağzına tökdü. Marqarita nəfəs alıb Azazellonun köməyi olmadan oturdu və zəif səsle soruşdu:

– Nəyə görə, Azazello, nəyə görə? Nə işdi başıma getirdiniz?

O, yerə sərilməmiş masteri görüb diksindi.

– Mən bunu gözləməirdim... qatil!

– Yox, yox, – Azazello dedi, – o indi qalxacaq. Ax, siz nə yaman əsəbisiniz!

Kürən iblisin səsi o qədər səmimiyyəti ki, Marqarita ona dərhal inandı. Gümrah halda sıçrayıb, yerə sərilmiş masterə çaxır içirtməyə kömək elədi. Master gözünü açıb nifrətlə öz son sözlərini təkrar elədi:

– Zəhərlədin... qatil...

– Ax! Adi şeydi, yaxşı işin mükafatı həmişə təhqir olub, – Azazello cavab verdi. – Doğrudanmı korsunuz? Di başa düşün!

Master qalxıb aydın baxışlarla ətrafına baxdı.

– Bu yeniliyin mənası nədi?

– Mənası odur ki, – Azazello dedi, – getmək vaxtıdır. Tufan qalxır, eşidirsiniz? Hava qaralır. Atların dirnağı yer eşir, bağça titrəyir. Zirzəmiylə vidalaşın, tez vidalaşın.

– Aha, anlayıram, – master ətrafına göz gəzdirdi, – siz bizi öldürübsünüz, biz ölüyük. Ax, nə ağıllı hərəkətdi! Necə vaxtında edilmiş hərəkətdi! İndi hər şeyi anladım.

– İnsafınız olsun, – Azazello dedi, – bu sözləri sızsiz deyən? Axı sevgiliniz sizi master adlandırır, axı siz düşünürsünüz, siz necə ölü ola bilərsiniz? Məgər özünü diri hesab etmək üçün əynində köynək, xəstəxana alt tumanı hökmən zirzəmidə oturmaq lazımdı? Bu gülüncdü!

– Sizi başa düşdüm, – master heyecanla dedi, – davam etməyin! Siz min dəfə haqlısınız!

– Böyük Volland, böyük Volland! – Marqarita təkrar-təkrar dedi. – O məndən daha yaxşı fikirləşib. Ancaq romanı, – masterə qışqırdı, – hara uçsan da romanı özünə götür!

– Lazım deyil, – master cavab verdi, – mən onu özüm bilərəm.

– Bir kəlməni... bir kəlməni belə unutmazsan? – Marqarita sevgilisinə sığıntıb, onun çapılan gicgahının qanını silə-silə soruşdu.

– Narahat olma! Mən daha heç nəyi heç zaman unutməyərəm, – o cavab verdi.

– Onda alov! – Azazello ucadan dedi. – Hər şey alovla başlamışdı, biz də hər şeyi alovla bitiririk.

– Alov! – Marqarita qorxunc səslə bağırdı. Zirzəminin pəncərəsi çırpıldı, külək pərdələri kənara atdı. Göy guruldadı. Azazello pəncərəsini sobaya soxub, tüstülənən kösövü çıxararaq süfrəni yandırdı.

Sonra divanın üstündəki bir bağ köhnə qəzeti, onun dalınca əlyazmaları və pəncərə pərdələrini yandırdı.

At çapacağı fikrindən məst olmuş master taxçadan hansısa kitabı götürüb, səhifələrini daraqlayaraq, yanan süfrəyə atdı və kitab bir anda od tutub alışdı.

– Yan, yan, əvvəlki həyat!

– Əzablarım, yan! – Marqarita qışqırdı.

Otaqda artıq qıpqırmızı alov sütunları dalğalanırdı və tüstü ilə birlikdə üç nəfər evdən qaçaraq daş pilləkənlə qalxıb həyəətə çıxdı. İlk olaraq evtikənin yerdə oturan aşpazını gördülər; qadının ətrafına kartof və bir neçə dəstə soğan səpələnmişdi. Aşpaz qadının vəziyyəti aydıncı. Üç qara at anbarın yanında finxırıb dirnağıyla yer eşirdi. Marqarita, onun arxasınca Azazello, lap sonda master ata sıçradı. Aşpaz qadın inildəyib xaç çəkmək istədi, ancaq Azazello yəhərin üstündən ona acıqlandı:

– Əllərini kəsərəm! – Azazello fit çaldı və atlar cökə ağacının budaqlarını sındıraraq uçub aşağıdakı qara buluda sancıldılar. O saat zirzəminin pəncərəsindən tüstü çıxmağa başladı. Aşağıdan aşpaz qadının zəif yanıqlı səsi eşidildi:

– Yanırıq!..

Atlar artıq Moskvanın üzərilə çapırdı.

– Mən şəhərlə vidalaşmaq istəyirəm, – master irəlində çapan Azazelloya qışqırdı. İldırım masterin cümləsinin sonunu batırdı. Azazello başı ilə razılığını bildirdi və atını dördnala çapdı. Uçanlara sarı çox sürətlə bulud uçurdu, ancaq bu bulud hələ yağış çiləmirdi.

Onlar bulvarın üstü ilə uçurdular, adamların yağışdan daldalanmaq üçün necə qaçdıqlarını görürdülər. İlk damcılar düşdü. Onlar vurtut tüstüsü qalmış Qriboyedovun üstündən keçdilər. Artıq qaranlığa bürünən şəhərin üzərilə uçurdular. Onlardan yuxarıda şimşəklər çaxırdı. Sonra damları yaşıllıq əvəz elədi. Yalnız onda selləmə yağış tökdü və uçanları suda üç iri qovucuğa döndərdi.

Uçuş duyğusu Marqaritaya tanış idi, masterə isə yox və master vidalaşmaq istədiyi yeganə adamla görüş yerinə tez çatdıqlarına heyrətləndi. O, yağış pərdəsi arxasından Stravinskinin klinikasını, çayı və yaxşı bələd olduğu qarşı sahilədəki şamlığı dərhal tanıdı. Onlar klinikanın yaxınlığındakı talada yerə endilər.

– Mən sizi burda gözləyəcəm, – Azazello əlini sipər eləyib, gah şimşəkdə işıqlanaraq, gah boz pərdənin arxasında itərek qışqırdı, – vidalaşın, ancaq tez!

Master və Marqarita yəhərdən sıçrayıb, suda kölgə tək arabir görünərək, klinikanın bağından uçub keçdilər. Daha bir an sonra master vərdiş etdiyi kimi 117 №-li otağın eyvan barmaqlığını kənara sürüşdürdü. Marqarita onun arxasınca getdi. Onlar tufanın gurultusunda və uğultusunda görünmədən, nəzərə çarpmadan İvanuşkanın otağına daxil oldular. Master çarpayımın yanında dayandı.

İvanuşka öz istirahət evində ilk dəfə tufanı seyr eləyəndə olduğu kimi hərəkətsiz uzanmışdı. Ancaq o vaxt olduğu kimi ağlamırdı. Eyvandan soxulan qaraltıya diqqətlə baxıb dikəldi və əlini uzadaraq sevincək dedi:

– A, sizsiniz! Mən də elə hey gözləyirdim. Axır ki, gəldiniz, mənim qonşum.

Bunun cavabında master dedi:

– Ho, gəldim! Ancaq təəssüf ki, daha sizin qonşunuz ola bilməyəcəyəm. Mən həmişəlik uçub gedirəm, yalnız sizinlə vidalaşmaq üçün gəldim.

– Mən bunu bilirdim, hiss eləmişdim, – İvan astadan deyib soruşdu: – Siz onunla görüşdünüz?

– Hə, – master dedi, – gəlmişəm sizinlə vidalaşsam, çünki siz son vaxtlar danışdığım yeganə adamıydınız.

İvanuşkanın kefi açıldı.

– Yaxşı ki, bura uçub gəldiniz. Mən öz sözlümün üstündə durmuşam, daha şeir yazmayacağam. Məni indi başqa şey maraqlandırır, – İvanuşka gülümseyib, divanə gözlərilə masterin yanından hərsə baxdı, – mən başqa şey yazmaq istəyirəm. Bilirsiniz, burda yatandan çox şeyi başa düşmüşəm.

Master bu sözlərdən həyəcanlanıb İvanuşkanın yatağının künçündə oturdu.

– Bax, bu yaxşıdı, bu yaxşıdı. Siz onun haqqında davamını yazın! İvanuşkanın gözləri parıldıadı.

– Məgər siz yazmayacaqsınız? – Bu yerdə başını aşağı dikib fikirli–fikirli əlavə etdi: – Hə... gör nə soruşuram, – İvanuşka qorxa-qorxa döşəməyə baxdı.

– Hə, – masterin səsi İvanuşkaya uzaq və yad gəldi, – mən daha onun haqqında yazmayacağam. Mən başqa işlə məşğul olacağam.

Tufanın uğultusunu uzaqdan gələn fit səsi yarıb keçdi.

– Əşidirsiniz? – master soruşdu.

– Tufan uğuldayır...

– Yox, məni çağırırlar, getmək vaxtıdı, – deyib master ayağa durdu.

– Dayanın! Bir söz də soruşum, – İvan xahiş elədi, – bəs siz onu tapdınız? O sizə sadıq qalmışdı?

– O qadın budu, – master divar səmti göstərdi. Ağ divardan Marqaritanın qaraltısı aralanıb yatağa yaxınlaşdı. O, uzanmış gəncə baxırdı və gözlərindən kədər oxunurdu.

– Zavallı, zavallı, – Marqarita pıçıldayaraq yatağa əyildi.

– Nə gözəldi, – İvan həsəd aparmadan, ancaq qüسسəylə, müteəssir olaraq dedi, – görürsən, hər şey sizdə nə yaxşı alındı. Ancaq məndə elə deyil. – Bir az düşünüb fikirli halda əlavə etdi: – Ancaq bəlkə də elədi...

– Elədi, elədi, – Marqarita pıçıldayıb ona tərəf əyildi, – bax, mən indi sizin alınınızdan öpəcəm, sizin bütün işləriniz yaxşı olacaq... Siz mənə inanın, mən artıq hər şeyi görmüşəm, hər şeyi bilirəm.

Yataqdakı gənc onun boynunu qucaqladı və Marqarita onu öpdü.

– Əlvida, şagird, – master zorla əşidiləcək bir səslə pıçıldayıb havada əriməyə başladı. Onunla bir yerdə Marqarita da yoxa çıxdı. Eyvanın barmaqlığı örtüldü.

İvanuşka həyəcanlandı. Yataqda oturub narahat halda ətrafına baxdı, hətta inildədi, özü ilə danışa–danışa qalxdı. Yəqin güclənən tufan onu təşvişə salmışdı. Həm də sakitliyə öyrəşdiyindən qapı ağzındakı narahat ayaq səsləri, boğuc danışqlar onu həyəcanlandırmışdı. Artıq əsəbindən titrəyərək çağırdı:

– Praskovya Fyodorovna!

Praskovya Fyodorovna otağa girib şübhəylə, təşvişlə İvanuşkanı süzdü.

– Nədi? Nə olub? – o soruşdu. – Tufan həyəcanlandırır? Heç nə olmaz, heç nə olmaz... İndi sizə kömək eləyirik. İndi həkimi çağıraram.

– Yox, Praskovya Fyodorovna, həkimi çağırmaq lazım deyil, – İvanuşka narahat halda Praskovya Fyodorovnaya yox, divara baxdı,

– mənə elə bir şey olmayıb. Qorxmayın, mən öz halımı bilirəm. Yaxşısı budu deyin, – İvan dostcasına xahiş etdi, – böyürdəki yüz on səkkiz nömrəli otaqda indicə nə baş verdi?

– On səkkizinci? – Proskovya Fyodorovna gözlərini döydü. – Orda heç nə olmayıb. – Ancaq onun səsinə sünilik var idi, İvanuşka bunu dərhal sezdi.

– Eh, Proskovya Fyodorovna! Siz düz adamsınız... Fikirləşirsiniz dəliliyim tutar? Yox, Proskovya Fyodorovna, elə şey olmayacaq. Yaxşısı budu düzünü deyən. Mən axı divarın bu üzündən hər şeyi hiss eleyirəm.

– İndicə qonşunuz vəfat etdi, – düz danışan, mehriban Proskovya Fyodorovna öz xasiyyətinə xilaf çıxma bilməyib pıçıldadı və başdan-ayağa şimşəyin işığına bürünmüş İvanuşkaya qorxa-qorxa baxdı. Ancaq qorxulu heç nə baş vermədi. O yalnız barmağını mənali-mənali qaldırıb dedi:

– Mən elə də bilirdim! Proskovya Fyodorovna, sizi inandırırım ki, indicə şəhərdə bir adam da vəfat etdi. Mən hətta onun kimliyini də bilirəm, – İvanuşka müəmmal tərzdə gülümsədi, – o, qadını.

XXXI FƏSİL

Vorobyov dağlarında

Tufandan əsər-əlamət qalmamışdı, tağ kimi Moskva üzərindən asılmış göyqurşağı Moskva çayından su içirdi. İki meşə arasındakı təpəlikdə üç qaraltı görünürdü. Voland, Korovyev və Begemot yəhərli qara atlarda oturub, çayın o tayına səpələnmiş, qərbə baxan minlərlə pəncərəsində buludların arxasından boylananan günəşin bərg vurduğu şəhərə, Deviçi monastırın bəzəkli qüllələrinə baxırdılar.

Havadan səs gəldi, yellənən qara plashından arxada uçan master və Marqarita ilə birlikdə Azazello onları gözləyən dəstənin yanında yerə endi.

– Marqarita Nikolayevna və master, sizi narahat eləməli olduq, – Voland bir az susandan sonra dilləndi, – ancaq məndən narazı qalmayacaqsınız. Düşünürəm ki, peşman deyilsiniz. Hə, – mastere

müraciət etdi, – di şəhərlə vidalaşın. Vaxtdı, – Voland genboğaz qara əlcəkli əlilə çayın o tayında günəşin saysız-hesabsız şüşələri, az qala, əritdiyi, gün ərzində qızmış şəhərin üzərində qatı dumanın, tüstünün, buxarın durduğu yeri göstərdi.

Master yəhərdən sıçrayıb atlılardan aralanaraq yarğana tərəf qaçdı. Qara plash onun arxasınca sürünürdü. Master şəhərə baxmağa başladı. İlk anlar ürəyi qüssədən sıxıldı, ancaq çox tezliklə bu qüssəni xoş bir həyəcan, gezərgi qaraçı narahatçılığı əvəz etdi.

– Bir də heç vaxt görməyəcəyəm! Bunu dərk etmək lazımdı, – master pıçıldayıb quru, çat-çat olmuş dodaqlarını yaladı. Ürəyində nələr baş verdiyini duymağa çalışdı. Ona elə gəldi ki, həyəcanın yerini inciklik tutdu. Ancaq bu inciklik uzun sürməyib məğrur laqeydliklə, o isə daimi rahatlıq hissilə əvəz olundu.

Atlı dəstəsi masteri dinməzəcə gözləyirdi. Onlar yarğanın kənarındakı uzun qara fiqurun əl-qolunu oynatdığına, bütün şəhəri, onun kənarlarını görmək istəyirmiş kimi gah başını qaldırdığına, gah da sanki ayağı altındakı tapdanmış quru ota tamaşa etmək üçün başını aşağı dikdiyinə baxırdılar.

Sükutu darıxan Begemot pozdu.

– Ustad, icazə verin, – o dilləndi, – çapıb getməzdən əvvəl fit çalım.

– Sən xanımı qorxuda bilərsən, – Voland cavab verdi, – bundan başqa, unutma ki, sənün bugünkü şuluqluqların artıq sona çatıb.

– Yox, yox, messir, – amazonkalılar kimi yəhərdə oturub əlini belinə vurmuş, paltarının ətəyi yerlə sürünən Marqarita dedi, – icazə verin fit çalın. Hətta biləndə ki, uzaq yolun sonunda səni xoşbəxtlik gözləyir, yola çıxmazdan qabaq adamı kədər bürüyür. Bu da çox təbiidi, elə deyilmi, messir? Qoy bizi güldürsün, yoxsa qorxuram göz yaşlarımı saxlaya bilməyəm, yoldan qabaq hər şey korlana!

Voland Begemota başı ilə işarə elədi. O, cəld yəhərdən yerə tullanıb barmaqlarını ağızına soxdu, ovurdlarını şişirdərək fit çaldı. Marqaritanın qulaqları cingildədi. Atı şahə qalxdı, ağacların quru budaqları yerə töküldü, quzğun və sərçə dəstəsi pırıltıyla uçdu, toz sütunu burula-burula çaya tərəf getdi, körpünün yanından keçən çay tramvayındakı sənişinlərin bir neçəsinin kepkası çaya düşdü.

Master fit səsindən dıxsındı, ancaq qanrılıb geri baxmadı, şəhəri hədoləyirmiş kimi göyə qaldırdığı əllərini daha həyəcanla oynatdı. Begemot meğrurcasına ətrafına boylandı.

– Mübahisə eləmirəm, çalmağına çaldı, – Korovyev təkəbbürlə dedi, – ancaq düzünü desək, alababat çaldı!

– Axı mən regent deyiləm, – Begemot özünü dartıb, Marqaritaya göz vurdu.

– Qoy bir mən də keçən günləri yadıma salım, – deyib Korovyev əllərini bir-birinə sürtdürək barmaqlarına hovxurdu.

– Amma bax ha, – atın üstündən Volandın hökmlü səsi eşidildi, – heç kimi şikəst-zad eləmək olmasın!

– Messir, inanın, – Korovyev əlini üreyinin üstünə qoydu, – yalnız zarafat xatirinə... – Bu yerdə rezindənmiş kimi birdən yuxarı dartındı, sağ əlinin barmaqlarıyla əcaib bir fiqur düzəltdi, vint kimi burulub, sonra birdən fırlanaraq fit çaldı.

Marqarita fit səsini eşitmədi, dəlisov atı ilə birlikdə on sajn kənara atılanda onu gördü. Yaxınlıqdakı palıd ağacı kökündən çıxdı, çaya qədər torpaq çat-çat oldu. Çayın suyu qaynayıb yüksəyə qalxdı və tamamilə sağ-salamat səmişlərlə birlikdə çay tramvayını nisbətən alçaq olan qarşı sahilin yaşıllığına atdı. Faqotun fitindən ölmüş dolaşa Marqaritanın finxıran atının ayaqları altına düşdü.

Fit səsini masteri qorxutdu. Başını tutub onu gözləyən yol yoldaşlarının yanına qaçdı.

– Nədi, – Voland atın üstündən dedi, – bütün hesabları çürüt-dünüz? Vidalaşma bitdi?

– Bəli, bitdi, – master cavab verib, sakitləşmiş halda cəsarətlə Volandın sifətinə baxdı.

Onda Volandın qorxunc səsi dağı-daşı lərzəyə saldı:

– Vaxtdı!

Begemotun berk fiti və gülüşü də bu səsə qarışıdı.

Atlar irəli sıçradı və atlılar göyə qalxıb çapdılar. Marqaritanın dəlisov atı cilov gəmirirdi. Volandın plaşı atlı dəstəsinin başı üzərində qabardı, bu plaş qaralmaqda olan səmanı da örtməyə başladı. Qara örtük bir anlığa kənara çəkiləndə, Marqarita çapa-çapa geri dönüb gördü ki, arxada nəinki üstündən acropflan uçan rəngbərəng qüllələr, torpağın təkinə gedib yerində yalnız duman qalmış şəhərin özü də artıq çoxdandı yoxdu.

XXXII FƏSİL

Vidalaşma və əbədi sığınacaq

Allahlarım, mənim allahlarım! Gecə yer necə kədərli görünür! Bataqlıqlar üzərindəki duman necə əsrarəngizdi. Bu dumanda dolaşan, ölümdən əvvəl əzab içində qıvrılan, çiyində ağır dərd yükü yerin üstü ilə uçan adam bunu yaxşı bilir. Bunu yorulan bilir. Yer üzünün dumanından, bataqlıqlarından, çaylarından ayrılıb tərəddüd etmədən özünü ölümə təslim edir, çünki yalnız ölümün ona rahatlıq gətirəcəyinə inanır...

Sehrli qara atlar da əldən düşmüşdülər, özlərini zorla çəkirdilər və gecə əvvəl-axır onları haqladı. Hətta dinclik bilməyən Begemot da gecəni arxasında hiss eləyib kirmişləmişdi, yəhərin qaşından pəncələrlə berk-berk yapışıb quyruğunu qabardaraq dinməzə uçurdu.

Gecə qara örtüyünü meşələrin, çəmənliklərin üstünə çəkdi, çox-çox aşağılarda, Marqaritaya, masterə daha maraqsız və lazımsız olan kədərli yad işıqları yandırdı. Qaranlıq atlı dəstəsinə ötür onları bürüdü və qüssəli səmada təkəmsəyrek solğun ulduzlar yandırdı.

Qaranlıq qatılışıb çapanlarla yanaşı uçurdu, onların plaşını çiyinlərindən atıb yalanları faş eləyirdi. Üzünə sərən külək döyəcəyən Marqarita gözünü açıb, öz məqsədlərinə doğru uçanların görkəminin necə dəyişdiyini gördü. Meşənin kənarından qarşılmasına qıpqırmızı bədirlənmiş Ay çıxanda isə bütün yalanlar yox oldu, cadugər paltarları bataqlığa düşüb dumanda itib-batdı.

Masterin sevgilisinin sağ tərəfində Volandla yanaşı uçanı, heç bir tərcüməçiyə ehtiyacı olmayan sirli məsləhətçinin yalançı tərcüməçisi Korovyev-Faqotu indi çətin ki, tanıyardılar. Korovyev-Faqot kimi yurtiq sirk paltarında Vorobyov dağlarını tərk edən əvəzində, indi cilovun qızıl zəncirini aramla cingildədə-cingildədə qaraqabaq, heç vaxt üzü gülməyən tünd-bənövşəyi geyimdə cəngavər çapırdı. O, başını sinəsinə sıxmışdı, Aya baxmırdı, yerlə maraqlanmırdı, Volandla yanaşı uçaraq öz dünyasına qapılmışdı.

– O niyə belə dəyişib? – küləyin viyılısı içindən Marqarita astaca Volanddan soruşdu.

– Bu cəngavər haçansa uğursuz zarafat eləyib, – Voland üzünü Marqaritaya sarı çevirdi, gözü işıldayırdı, – onun işıq və zülmətdən bəhs eləyən kalamburu o qədər də yaxşı deyildi. Bundan sonra

cəngavər güman elədiyindən bir az çox və uzun müddət zarafat eləyəsi oldu. Ancaq indi haqq-hesabların kəsildiyi gecədi. Cəngavər öz hesabını çürütdü!

Gecə Begemotun yumşaq quyruğunu da qopartdı, tükünü cəngə-cəngə yolub bataqlığa tulladı. Zülmət knyazını əyləndirən pişik indi sısqqa bir oğlan, iblis pəj¹, dünyada tayı-bərabəri olmayan təlxək idi. O da kirmişləmişdi, üzünü Aydan süzülən işığa tutub sakitcə uçurdu.

Lap yanda polad yaraq-əslahələri parıldayan Azazello uçurdu. Ay onun da sifətini dəyişmişdi. Yöndəmsiz köpek dişləri yoxa çıxmışdı, çəpgözlüyü də demə yalanıymış. Azazellonun hər iki gözü eyni cür mənasız və qara, sifəti isə ağ və ifadəsiz idi. İndi Azazello özünün əsil görkəmində, susuz səhranın iblisi, qatil iblis kimi uçurdu.

Marqarita özünü görə bilməzdi, ancaq masterin necə dəyişdiyini yaxşı görürdü. Onun Ay işığında ağaran saçları arxada hörülmüşdü və külək bu hörüyü yellədirdi. Külək masterin plaşının etəyini qaldıranda, Marqarita onun çəkmələrindəki mahmızların gah sönən, gah yanan ulduzlarını görürdü. Master də həmin o gənc iblis kimi gözünü Aydan çəkmədən uçurdu, ancaq elə bil yaxşı tanıdığı sevimli qadına gülümsəyirdi və 118 №-li otaqda vərdiş etdiyi kimi dodaqlarının altında nəse mızıldayırdı.

Voland da öz həqiqi görkəmində uçurdu. Onun atının cilovunun nədən hazırlandığını Marqarita deyə bilməzdi, fikirləşirdi ki, yəqin Ay işığından hörülmüş zəncirdi, atı – zülmət parçasıdı, atın yalı – buluddu, atlının mahmızları isə solğun ulduzlardı.

Aşağıda yerin görünüşü dəyişənə qədər dinməzəcə xeyli uçdular. Kədərli meşələr yerin zülmətinə qərq olub, ülgüc tiyəsi kimi tutqun-tutqun işaran çayları da özü ilə çəkib apardı. Aşağıda parıldayan qaya parçaları göründü, onların arasında isə ay işığının keçə bilmədiyini uçurumlar qaralırdı.

Voland öz atını cansıxıcı yastı daşlıq zirvədə əylədi, atların ayaqları altındakı daş-kəşəyin çıxartdığı səsə qulaq asa-asa piyada addımladılar. Ay işığı meydanı parlaq yaşıl rəngə boyamışdı və Marqarita çox keçməmiş boş yerdə kreslo və kresloda otmuş adamın ağ fiqurunu gördü. Ola bilsin kresloda oturan adam kar idi, ya dərin fikrə getmişdi. Atların ağırlığı altında daşlı torpağın necə titrədiyini eşitmirdi və atlılar narahat etmədən ona yaxınlaşdılar.

Ay Marqaritanın dadına çatırdı, ən yaxşı elektrik fənerindən də yaxşı işıqlandırır və Marqarita kresloda oturan kor bildiyi adamın əllərini bir-birinə sürtüb gözünü Aya dikdiyini sezdi. Ay işığında qılgıncılar çıxan ağır daş kreslonun böyründə şeşəqulaq iri qara itin uzandığını da Marqarita yalnız indi gördü, o da sahibi kimi narahat halda Aya baxırdı. Kresloda oturan adamın ayağı altına sınımış bardağın qırıntıları səpələnmişdi və qara-qırmızı gölməçə yaranmışdı.

Atlılar dayandılar.

– Sizin romanı oxuyublar, – Voland üzünü masterə sarı çevirdi, – yalnız ona təəssüfləndilər ki, yarımçıq qalıb. İstəyirəm sizə öz qəhrəmanınızı göstərim. Təxminən iki min ildi o bu meydançada oturub yatır, ancaq bədirlənmiş Ay doğanda, gördüyünüz kimi, yuxusuzluq onu üzür. Ay təkəcə ona yox, sadıq keşikçisi itə də əzab verir. Əgər qorxaqlığın ən pis qüsurluğu düzdüysə, çox güman, itin bunda günahı yoxdu. Bu qoçaq itin qorxduğu yeganə şey tufandı. Neyləmək olar, sevən sevdiyinin qismətini bölüşməli.

– O nə deyir? – Marqaritanın sakitlik yağın sifətində mərhəmət duyğusu sezildi.

– Eyni şeyi deyir, – Volandın səsi eşidildi. – Deyir ki, aylı gecələrdə rahatlıq tapa bilmir və onun pis vəzifəsi var. Yata bilməyəndə belə deyir, yatanda isə eyni şey – ay işığından yol görür və istəyir bu yolla gedə-gedə dustaq Qa-Nosriylə danışsın, çünki dediyinə görə çoxdan, bahar ayı nisanın on dördündə nəyisə ona deyə bilməyib. Ancaq əfsuslar olsun ki, bu yola çıxma bilmir, yanına da heç kim gəlmir. Neyləsin, məcbur olur özü özünə danışsın. Ancaq axı nəse bir müxtəliflik də lazımdı, ona görə Ay haqqındakı söhbətinə çox vaxt dünyada hər şeydən artıq öz ölümsüzlüyünə və misli görünməmiş şöhrətinə nifrət bəslədiyini də əlavə edir. Deyir ki, cır-cındır geyinmiş səfil Levi Matveylə taleyini həvəslə dəyişərdi.

– On iki min ayı nə vaxtsa bir aya dəyişmək həddindən çox olmazmı? – Marqarita soruşdu.

– Fridanın əhvalatı təkrar olunur? – Voland dedi. – Ancaq bu yerdə özünüzü yormayın, Marqarita. Hər şey düzgün olacaq, dünya belə qurulub.

– Onu buraxın! – Marqarita ifritə olduğu vaxtlardakı kimi qəfil bərkəndə çıxırdı və bu çıxırtıdan daş qopub dağları lərzəyə salaraq gurultuyla dərin uçuruma yuvarlandı. Ancaq Marqarita bunun uçuruma yuvarlanan daşın gurultusu, ya şeytan gülüşü olduğunu deyə bilməzdi. Nə olsa da Voland gülə-gülə Marqaritaya baxıb dedi:

¹ Pəj – orta əsrlərdə saraylarda xidmət edən zədəgan nəsindən oğlan

– Dağlarda qışqırmaq lazım deyil, onsuz da uçqunlara öyrəşib, bu onu narahat eləməz. Onun xahişini eləməyin, Marqarita, çünki danışmağa cəhd göstərdiyi adam artıq onun xahişini eləyib. – Voland üzünü yenə masterə sarı çevirdi. – Hə, indi romanınızı bir cümlə ilə bitirə bilərsiniz!

Master tərpənmədən dayanıb prokuratora baxdığı vaxtdan elə bil bunu gözləyirmiş. Əlini ağzına tutub elə qışqırdı ki, səsi kimsəsiz, çıltıpaq dağlarda əks-səda verdi.

– Azadsan! Azadsan! O səni gözləyir!

Dağlar masterin səsini göy gurultusuna çevirdi və elə həmin göy gurultusu da dağları uçurtdu. Lənətlənmiş qayalıqlar yıxıldı. Təkcə daş kreslolu meydança qaldı. Qayalıqların gömüldüyü dibsiz uçurumda, minlərlə ay ərzində yaşıllığa bürünmüş bağ üzərində bütlerin ucaldığı ucsuz-bucaqsız şəhər bərq vurdu. Prokuratorun çoxdan gözlədiyi ay yolu birbaş həmin bağa uzandı və bu yolla ən əvvəl şeşəqulaq it qaçmağa başladı. Qan-qırmızı astarlı ağ plaş geyinmiş adam kreslodan qalxıb xırıltılı, batmış səsle nəse qışqırdı. Bilmək olmurdu bu adam gülür, ağlayır, nə qışqırır. Onun da sədaqətli köməkçisinin arxasınca bu yolla cumduğu göründü.

– Mən də onların arxasınca gedim? – master narahat halda cilovu tərpətdi.

– Yox, – Voland cavab verdi, – bitmiş bir şeyin arxasınca niyə gedəson?

– Deməli, ora? – master arxaya dönüb bir az əvvəl tərk etdikləri, bəzəkli monastır qüllələri olan, şüşələrində günəşin çiləkləndiyi şəhəri göstərdi.

– Ora da yox, – Volandın kallaşmış səsi qayalıqlara yayıldı. – Xəyalpərəst master! Sizin yaratdığınız, indicə azad etdiyiniz qəhrəmanın çox həsrətlə görmək istədiyi adam romanınızı oxuyub. – Bu yerdə Voland Marqaritaya tərəf çevrildi. – Marqarita Nikolayevna! İnanıram ki, siz master üçün ən yaxşı gələcək arzusunda olmusunuz, ancaq mənim təklif etdiyim və İşuanın sizdən ötrü xahiş etdiyi, doğrusu, daha yaxşıdır. Onları ikilikdə buraxın, – Voland atın üstündə masterin yəhərinə tərəf əyilib uzaqlaşan prokuratoru göstərdi, – onlara mane olmayaq. Bəlkə də nəse bir nəticəyə gələ bilərlər, – bu zaman Voland əlini Yerşalaimə tərəf yellədi və o söndü.

– Orda da həmçinin, – Voland arxanı göstərdi, – zirzəmidə neyləyəcəksiniz? – şüşələrdə sinan günəş dərhal söndü. – Nəyinizə lazım?

– Voland yumşaq tərzdə təkid etdi. – Ey xəyalpərəst master, doğrudanmı siz gündüzlər öz sevgilinizlə çiçəkləməyə başlayan gilənar ağaclarının altında gəzmək, axşamlar isə Şubertin musiqisini dinləmək istəmirsiniz? Doğrudanmı şam işığında qaz lələyi ilə yazmaq xoşunuza gəlməz? Doğrudanmı siz də Faust kimi yeni varlıq yaratmaq ümidilə retorta¹ önündə oturmaq istəmirsiniz? Ora, ora! Orda artıq sizi ev və qoca xidmətçi gözləyir, şamlar artıq yanır, ancaq tezliklə sönəcək, çünki siz dərhal dan yerilə qarşılaşacaqsınız. Bu yolla gedin, master, bu yolla! Əlvida! Mənim getmək vaxtımdı.

– Əlvida! – Marqarita və master bir ağızdan qışqırdılar. Onda qara geyimli Voland yola-izə məhəl qoymadan özünü uçuroma atdı, əshabələri də hay-küylə onun arxasınca tullandılar. Qayalar, meydança, ay yolu, Yerşalaim görünməz oldu. Qara atlar da yoxa çıxdı. Master və Marqarita vəd olunan dan yerini gördülər. Gecəyarısı birdəncə hava işıqlaşmağa başladı. Master öz sevgilisilə sübh şəfəqləri altında mamırlı daş körpüylə gedirdi. Onlar körpünü keçdilər. Çay vəfalı sevgililərdən arxada qaldı və onlar qumlu yola çıxdılar.

– Səssizliyə qulaq as, – Marqarita masterə dedi, qum Marqaritanın yahn ayaqları altında xırıldayırdı, – qulaq as və həyatda sənə qismət olmayan bu səssizlikdən ləzzət al. Bax, sənə mükafat olaraq verilən əbədi evin irəlində görünür. Venetsiya üslublu pəncərələri, qıvrıla-qıvrıla dama kimi qalxan tənəyi də görürəm. Bax, bu sənin evindi, əbədi evindi. Bilirəm, axşamlar yanına səni sevən, səni maraqlandıran və səni narahat etməyən adamlar gələcək. Onlar sənin üçün çalacaqlar, sənin üçün oxuyacaqlar, şamlar yananda otağın necə işıqlandığını görəcəksən. Həmişəki qara papağını başına qoyub yatacaqsan, dodağında təbəssüm yatacaqsan. Yuxu səni gümrahlaşdıracaq, ağıllı mühakimələr yürüdəcəksən. Məni isə daha qova bilməyəcəksən. Sənin yuxunu mən qoruyacağam.

Masterlə öz əbədi evlərinə tərəf gedə-gedə Marqarita belə deyirdi və masterə elə gəlirdi ki, Marqaritanın sözləri keçib gəldikləri çay kimi şırıldayırdı və masterin narahat, xəstə yaddaşı sönməyə başladı. Yaratdığı qəhrəmanı indicə azadlığa buraxdığı kimi, kimsə masteri azadlığa buraxırdı. Həmin qəhrəman, bazar gününə keçən gecə bağışlanmış münəccimlər şahının oğlu, İudeyanın beşinci qəddar prokuratoru atlı Ponti Pilat həmişəlik dibsiz uçuroma gömülmüşdü.

¹ Retorta – distillə cihazı

EPILOQ

Bəs şənbə günü qürub çağı Voland paytaxtı tərk edib, öz əshabələri ilə Vorobyov dağlarında yoxa çıxandan sonra Moskvada nələr baş verdi?

Çox sürətlə əyalətlərin ən uzaq, ən ucqar yerlərinə yayılan ağlasıqmaş sayıların xeyli müddət paytaxtda dolaşdığından danışmağa belə dəyməz. Hətta bu sayıların təkrar eləmək ürək bulandırır.

Şəxsən mən, bu doğru sətirlərin müəllifi Feodosiyaya gedəndə qatarda eşitdim ki, Moskvada iki min adam teatrdan, sözün əsil mənasında, lüt çıxıb, o görkəmdə də taksilə evə yollanıblar.

“Cin-şeyatin...” pıçılısı süd dükanlarındakı növbələrdə, tramvaylarda, mağazalarda, evlərdə, mətbəxlərdə, bağ evlərinə, uzaq yerlərə gedən qatarlarda, stansiyalarda və yarımstansiyalarda, bağ evlərində və çimərliklərdə eşidilirdi.

Nisbətən gözüaçıq və mədəni adamlar paytaxta təşrif buyuran cin-şeyatin barəsindəki söhbətlərdə, təbii ki, iştirak etmədilər, hətta bu söhbətlərə güllüdürlər, danışanların başına ağıl qoymağa çalışırdılar. Ancaq fakt, necə deyirlər, faktlığında qalır və heç nə izah etmədən buna saymazlıq göstərmək olmaz: paytaxtda kimsə olmuşdu. Tək elə yarıb külə dönmüş Qriboyedov və bir çox başqa şeylər bunu açıq-aydın təsdiqləyirdi.

Mədəni adamlar istintaqın gəldiyi nəticə ilə razılaşırdılar: şəhərdə öz sənətini çox əla bilən hipnozçulardan və falçılardan ibarət quldur dəstəsi fəaliyyət göstərirdi.

Bu quldur dəstəsini tutmaq üçün Moskvada və onun hüdudlarından kənarında, əlbəttə, təcili tədbirlər görüldü, ancaq çox təəssüflər ki, heç bir nəticə vermədi. Özünü Voland adlandıran şəxs əlaltılarıyla birlikdə yoxa çıxdı və Moskvaya bir daha qayıtmadı, ümumiyyətlə, heç yerdə görünmədi, özünü necəsə büruzə vermədi. Tamamilə təbiidi ki, onun xaricə qaçdığı barədə fərziyyələr ortaya çıxdı, ancaq oradan da səs-sorağı gəlmədi.

İstintaq çox uzun sürdü. Axı törədilən cinayətlər dəhşətliyidi! Yanmış dörd bina, ağılı itirmiş yüzlərlə adam bir yana, üstəlik,

öldürülənlər var idi. İkisi haqqında: Berlioz və Moskvanın görməli yerləri ilə tanışlıq Bürosunun bədbəxt işçisi keçmiş baron Meygel haqqında bunu dəqiq demək olardı. Onlar ki qətlə yetirilmişdilər. İkincinin yanmış sümükləri yanğın söndürüləndən sonra Sadovaya küçəsindəki 50 №-li mənzildə tapılmışdı. Bəli, qurbanlar olmuşdu və bu qurbanlar istintaq aparılmasını tələb edirdi.

Ancaq Voland paytaxtı tərk edəndən sonra da qurbanlar olmuşdu və çox kədərli haldı ki, bu qurbanlar qara pişiklər idi.

İnsana sədaqətli və xeyirli olan bu dinc heyvanların təxminən yüzü ölkənin müxtəlif yerlərində güllələnmişdi, ya başqa üsullarla məhv edilmişdi. On beş pişik şikəst olunmuş halda müxtəlif şəhərlərin milis şöbəsinə gətirilmişdi. Məsələn, Armavirdə bir vətəndaş heç bir təqsiri olmayan heyvanın pəncələrini bağlayıb milisə aparmışdı.

Pişik oğrun-oğrun (neyləyəsən, pişiklərin görkəmi belədi. Ona görə yox ki, pis heyvandı, sadəcə, qorxur daha güclü bir varlıq, – it, ya insan, – ona xətər yetirər, incidər. Döymək, incitmək asandı, ancaq sizi inandırırım ki, heç kime şərəf gətirməz. Bəli, şərəf gətirməz!), hə, pişik oğrun-oğrun nədənsə pıtraq kolluğuna cummağa hazırlaşanda həmin vətəndaş onu görüb.

Özünü pişiyin üstünə yıxaraq, onu bağlamaq üçün qalstukunu aç-aça hirsilə donquldandıb:

– Aha! Deyəsən, indi də bizim Armavirə təşrif gətiribsiniz, cənab hipnozçu? Ancaq burda sizdən qorxan yoxdu. Özünüzü də lallığa vurmayın. Hansı yuvanın quşu olduğunuzu yaxşı bilirik!

Pəncələrini yaşıl qalstukla bağlayıb, yazıq pişiyi sürüyə-sürüyə milisə aparırmış, hərdən də təpik vurmuş ki, pişik hökmən dal ayaqlarının üstündə yerisin.

– Özünüzü, – uşaqların fit verə-verə dalınca düşdüyü vətəndaş qışqırırmış, – gicliyə qoymayın! Bizi aldada bilməzsiniz! Zəhmət çəkin hamı kimi yerişin!

Qara pişik ancaq əzablı baxışlarla yazıq-yazıq baxırmış. Təbiətən danışmaq qabiliyyətindən məhrum olduğundan özünü təmizə çıxara bilmirmiş. Xilas üçün bədbəxt pişik ilk növbədə milisə, sonra da sahibi dul qarıya minnətdar olmalıdı. Pişik şöbəyə çatdırılan kimi görüblər vətəndaşdan bərk spirt qoxusu gəlir, bu səbəbdən də onun ifadəsinə dərhal şübhəylə yanaşıblar. Bu arada pişiyinin tutulduğunu qonşularından eşidən qarı qaçaraq özünü vaxtında şöbəyə

çatdırıb. Pişiyi haqqında ən tərifli sözlər söyləyib, deyib ki, onu lap balacalıqından beş ildi tanıyır, ona özü kimi inanır, ona zamin dura bilər, deyib ki, pişik indiyə qədər heç bir pis iş tutmayıb və heç vaxt Moskvaya getməyib. Armavirdə doğulub, burda böyüyüb və siçan tutmağı öyrənib.

Pəncələri açılıb sahibinə qaytarılan pişik başı daşdan daşa dəyəndən sonra təcrübədə bilib ki, səhv və böhtan nə deməkdi.

Pişiklərdən başqa bəzi adamlar da xoşagəlməz hadisələrlə üzleşmişdi. Bir neçə nəfər həbs olunmuşdu. Qısa müddətə saxlanılanlar arasında Leninqradda vətəndaş Volman və Volper, Saratov, Kiyev və Xarkovda üç Volodin, Kazanda Volox var idi, Penzada isə qətiyyətlə məlum olmayan səbəbdən kimya elmləri namizədi Vetçinkeviç tutulmuşdu. Doğrudu, o çox hündür qarabuğdayı bir adamdı.

Bundan başqa, müxtəlif yerlərdə doqquz Korovin, dörd Korovkin və iki Karavayev cəzalandırılmışdı.

Sevastopol qatarından bir vətəndaşı Belqorod stansiyasında əli-bağlı düşürmüşdülər. Bu vətəndaş onunla gedən səmişinləri kartda göstərdiyi fokuslarla öyləndirmək istəyirmiş.

Yaroslavl'da bir vətəndaş yenice təmirdən götürdüyü primusla məhz nahar vaxtı restorana gəlibmiş. İki qapıçı onu paltar saxlanılan yerdə görə kimi dabanlarına tüpürüblər, onların da arxasınca bütün müştərilər və işçilər restorandan qaçıblar. Üstəlik, həmin vaxt kassir qadının gəlininin hamısı müəmmalı tərzdə yoxa çıxıb.

Çox şeylər olub, hamısını xatırlamaq mümkün deyil. Hər ağızdan bir söz çıxırdı.

Bir daha istintaqa haqq qazandırmaq lazımdı. Hər şey yalnız cinayətkarları tutmaq üçün yox, həm də onların törətdiklərini başa salmaq üçün edilmişdi. Bunların hamısı izah olunmuşdu, izahları da ağıllı və inandırıcı saymaq olardı.

Əməliyyatçılar və təcrübəli psixiatrlar müəyyən etdilər ki, cinayətkar dəstənin üzvləri, ya ola bilsin onlardan hansısa (şübhə əsasən Korovyevin üstünə düşürdü) özünü əslində olduğu yerdə yox, olmadığı yerdə göstərməyi bacaran misli görünməmiş gücə malik hipnozçudu. Bundan başqa, hansısa əşyaların, ya adamların əslində olmadıqları yerdə olduğunu qarşılaşdıqları adamlara asanca təlqin eləyirdilər və ya əksinə, həqiqətən göz qabağında olan əşyaları, ya adamları yoxa çıxarırdılar.

Belə izahdan sonra hər şey, hətta izaholunmaz kimi görünən, vətəndaşları ən çox həyəcanlandıran, 50 №-li mənzildə həbsinə cəhd göstəriləndə atəşə tutulan pişiyə güllənin kar eləməməyi belə tamamilə aydındı.

Təbii ki, çilçırağa pişik-zad dırmaşmayıb, ona güllə atmaq heç kimin ağına belə gəlməyib, havaya atəş açıblar, pişiyin çilçırağa çıxıb şuluqluq saldığını təlqin eləyən Korovyev özünün çox böyük, ancaq cinayətkarcasına yararlandığı təlqinetmə bacarığından ləzzət alaraq, ağız-burnunu əyə-əyə həmin vaxt atəşəncələrin arxasında çox asanca gizləne bilərdi.

Əlbəttə, Styopa Lixodeyev Yaltaya uçmamışdı (belə şey hətta Korovyevin də qüvvəsi xaricindəydi) və ordan teleqram yollamamışdı. Xiyar turşusunu çəngələ keçirmiş pişiyi ona göstərən Korovyevin fokusundan qorxub zərgər arvadının mənzilində özündən gedib yığılmışdı, sonra Korovyev onunla məzələlənərək başına keçə papaq keçirib Moskva aerodromuna yollamışdı, əvvəlcədən də Styopanı qarşılayan cinayət axtarış idarəsinin nümayəndələrinə təlqin etmişdi ki, Styopa Sevastopoldan gələn təyyarədən düşəcək.

Doğrudu, Yaltanın cinayət axtarış idarəsi Styopanı ayaqyalın vəziyyətdə qəbul etdiyini, onun barəsində Moskvaya teleqram göndərdiyini təsdiqləyirdi, ancaq bu teleqramların heç birinin sürəti sənədlərin arasında tapılmamışdı və belə bir kədərli, ancaq qəti fikrə gəlinmişdi ki, hipnozçular dəstəsi çox uzaq məsafədən, həm də adamları yalnız ayrı-ayrılıqda yox, qrup halında da hipnoz etmək qabiliyyətindədi. Bu cür imkanları olan cinayətkarlar ən möhkəm psixikaya malik adamları da dəli eləyə bilmişlər.

Parterdə oturmuş adamın cibindən tapılan kart dəsti, yoxa çıxan qadın paltarları, miyovuldayan beret və buna oxşar başqa xırda şeylərdən heç danışmağa dəyməz! Belə hoqqaları, o cümlədən konfəransyenin başının qoparılması kimi sadə fokusları babat peşəkar hipnozçu istənilən səhnədə eləyə bilərdi. Danışan pişik də xalis cəfəngiyatdı. Belə bir pişiyi adamlara göstərmək üçün cadugərliyin ilkin əsaslarını bilmək kifayətədi, Korovyevin sənətinin bu əsaslardan çox-çox irəli getdiyinə çətin ki, şübhə eləyən tapıla.

Bəli, məsələ heç də kart dəstində, Nikanor İvanoviçin portfeli-dəki saxta məktublarda deyil. Bunlar xırda şeylərdi! Berliozu

tramvayın altına salıb öldürən Korovyevdi. Bədbəxt şair İvan Bezdomnını o, dəli eləyib, xəyallara dalaraq əzablı yuxularda qədim Yerşalaimi və üç nəfərin dar ağacından asıldığı günün qarsaladığı susuz Keçəl Dağı görməyə o məcbur edib. Marqarita Nikoloyevnanın, qulluqçusu gözəl Nataşanın Moskvadan yoxa çıxmasına o və onun quldur dəstəsi səbəb olub. Yeri gəlmişkən, istintaq bu işlə xüsusi maraqlanmışdı. Aydınlaşdırmaq lazımdı: bu qadınlar qatillər, ya yanğın törədənlər dəstəsi tərəfindən qaçırılıb, ya cinayətkar dəstəyə qoşulub könüllü gediblər? Nikolay İvanoviçin mənasız, dolaşq ifadələrinə əsaslanıb, Marqarita Nikolayevnanın ifritə olmağa getdiyini ərinə yazdığı qəribə, gic-gici məktubunu, Nataşanın öz paltarlarını evdə qoyub yoxa çıxdığını nəzərə alıb istintaq belə bir rəyə gəldi ki, bir çox başqaları kimi ev sahibəsi və qulluqçu hipnoz olunub, bu vəziyyətdə də quldur dəstəsi tərəfindən oğurlanıb. Yəqin tamamilə doğru olaraq belə bir fikir də yarandı ki, cinayətkarları hər iki qadının gözəlliyi cəlb eləyib.

Ancaq bir şey istintaq üçün tamamilə qaranlıq qaldı – özünü master adlandıran ruhi xəstəni psixiatriya klinikasından quldur dəstəsi nə məqsədlə oğurlamışdı. Bunu, eləcə də oğurlanan xəstənin familiyasını müəyyən etmək mümkün olmadı. “Birinci korpusdan yüz on səkkiz nömrəli xəstə” adıyla həmişəlik yox olub getdi.

Beləliklə, demək olar, hər şey aydınlaşdı və ümumiyyətlə, hər şey kimi istintaq da sona çatdı.

Bir neçə il ötdü, adamlar Volandı, Korovyevi və başqalarını unutmamağa başladılar. Voland və onun əlaltıları tərəfindən zərərçəkənlərin həyatında çox dəyişikliklər baş verdi, bu dəyişikliklər nə qədər xırda, əhəmiyyətsiz olsa da, hər halda, onları qeyd etmək lazımdı.

Misal üçün, Jorj Benqalski müalicəxanada üç ay yatandan sonra sağalıb çıxdı, ancaq tamaşaçıların bilet almağa axısız gəldiyi ən qızğın vaxtda, – magiya və onun ifşası yaddaşlarda özünə möhkəm yer eləmişdi, – Varyetedəki işindən getməyə məcbur oldu. Benqalski Varyeteni atdı, çünki hər gecə iki min tamaşaçı qarşısına çıxmağın, istər-istəməz hamı tərəfindən tanınmağın və özünü başlımı, ya başsızımı yaxşı hiss etdiyi kimi istehzal suallara məruz qalmağın, əlbəttə, çox əzablı olduğunu başa düşürdü.

Bəli, bundan başqa, konferansyə onun sənəti üçün vacib olan şuxluğunun bir xeyli hissəsini itirmişdi. Hər yaz bədr gecəsində həyə-

canlanıb birdən öz boğazından yapışaraq, qorxa-qorxa ətrafına boy-
lanıb ağlamaq kimi onda xoşagəlməz, məşəqqətli vərdiş yaranmışdı. Bu tutmalar ötüb keçirdi, ancaq, hər halda, belə vəziyyətdə əvvəlki işlə məşğul olmaq mümkün deyildi və konferansyə istirahətə çəkilib, hesablamalara görə ən azı on beş il ona kifayət edəcək yığıdığı pullarla yaşamağa başladı.

O getdi və hətta teatr inzibatçıları arasında çox az təsadüf olunan qayğıkeşliyə, nəzakətli davranışa görə məşhurlaşmış, hamının məhəbbətini qazanmış Varenuxa ilə bir daha rastlaşmadı. Məsələn, kontramarkaçılar onu məhz “xeyirxah ata” adlandırırdılar. Kim, nə vaxt olur olsun, Varyeteyə zəng eləsə dəstəkdə həmişə mülayim, ancaq kədərli bir səs eşidilirdi: “Sizi eşidirəm”, – Varenuxanı telefona istəyəndə isə həmin səs tələsik cavab verirdi: “Qulluğunuzda hazırım”. Di gəl, özünün belə nəzakətli olduğundan İvan Savelyeviç yaman əziyyət çəkirdi!

Styopa Lixodeyevə daha Varyetedə telefonla danışmaq lazım olmur. Səkkiz gün yatdığı klinikadan çıxan kimi Styopanı dərhal Rostovda böyük gastronomiya mağazasına müdir göndərdilər. Şayiələr gəzir ki, portveyn içməyi büsbütün tərgitib, yalnız qarağat araqı içir, bu da onu əməllicə gümrəhləşdirib. Deyilənə görə, dinib-danışmır, qadınlardan uzaq durur.

Stepan Boqdanoviçin Varyetedən çıxarılması bir neçə il ərzində çox həvəslə arzuladığı sevinci Rimskye bəxş eləmədi. Klinikadan çıxandan və Kislovodskdən qayıdandan sonra başı əsən, çox qocalmış maliyyə direktoru Varyetedəki işindən getmək barədə ərizə verdi. Maraqlıdı ki, ərizəni Varyeteyə Rimskinin arvadı gətirmişdi. Ay işığında pəncərənin sınımış şüşəsini və pəncərənin aşağı sürgüsünə sarı dartınan uzun əli gördüyü binaya hətta gündüz belə getməyə Qriqori Daniloviç cəsarət eləməmişdi.

Maliyyə direktoru Varyetedən çıxıb, Zamoskvoreçyedəki uşaq kukla teatrına işə düzəldi. Bu teatrda möhtərəm Arkadi Apollonoviç Sempleyarovla akustika ilə bağlı bir daha qarşılaşması olmadı. Onu əlüstü Bryanska göndərib, göbələk hazırlama məntəqəsinə müdir təyin eləmişdilər. Moskvahılar indi duzlu sarı göbələkdən və turşuya qoyulmuş ağ göbələkdən bəh-bəhlə yeyib, bu yer dəyişikliyinə çox sevinirdilər. Olan olub, keçən keçib, akustika məsələsində Arkadi

Apollonoviçin işləri düz gətirmirdi, nə qədər çalışsa da yoluna qoysun, yenə necə varsa, eləcə də qalmışdı.

Teatrla üzülüşənlər arasında Arkadi Apollonoviçdən başqa, müftə biletlərə sevgisindən savayı teatrla heç bir bağlılığı olmayan Nikanor İvanoviç Bosoy da var idi. Pulu, ya havayı teatra getməməyi bir yana, teatrdan söhbət düşəndə hətta Nikanor İvanoviçin sir-sifəti dəyişirdi. Teatrdan daha çox şair Puşkinə və istedadlı artist Savva Potapoviç Kurolesova nifrət eləyirdi. Savva Potapoviçə o dərəcədə nifrət eləyirdi ki, keçən il qəzətdə qara haşiyəli xəbəri görəndə ki, ömrünün çiçəkləyə çağında onun ürəyi yatıb – qıpqırmızı oldu, az qaldı Savva Potapoviçin arxasınca özü də o dünyaya getsin və bağırdı: “Ona haqq olur!” Bundan başqa, məşhur artistin ölümünün acı xatirələr oyatdığı Nikanor İvanoviç elə həmin axşam Sadovini işıqlandıran bədirlənmiş Ayla baş-başa düt deyincə içdi. İçdiyi hər qədəhlə də nifrət etdiyi adamların mənfur sırası artırdı, bu sırada Dunçil Sergey Gerardoviç, gözəlcə İda Herkulanovna, döyüşən qazların kürən sahibi və ürəyiaçıq Kanavkin Nikolay da var idi.

Bəs onların başına nə gəldi? Əfv edəcəksiniz! Onların başına qətiyyənlər heç nə gəlməyib, gələ də bilməzdi, çünki onlar əslində heç vaxt olmayıb, eləcə də qəşəng artist konferansye, teatrın özü, Poroxovnikovun valyutanı zirzəmidə çürüdən qoca xalası olmayıb və əlbəttə, qızıl şeypurlar, sırtıq aşpazlar heç olmayıb. Bütün bunları Nikanor İvanoviç haramzada Korovyevin təsirilə vur-tut yuxuda görüb. Bu yuxuda yeganə canlı adam məhz artist Savva Potapoviç olub, o da radioda tez-tez etdiyi çıxışları sayəsində Nikanor İvanoviçin yaddaşında iz salmışdı. Artist olmuşdu, qalanları yox.

Bəlkə Aloizi Moqariç da olmayıb? Heç də yox! O nəinki olub, hələ indi də yaşayır, özü də Rimskinin imtina etdiyi vəzifədə, yeni Varyetedə maliyyə direktoru vəzifəsində çalışır.

Volandla görüşdüyü vaxtdan təxminən bir gün sonra Vyatka yaxınlığında qatarda özünə gələn Aloizi gördü ki, ağıl çəmiş halda Moskvadan gedəndə şalvarını geyinməyi unudub, di gəl, evtikənin ona qətiyyənlər lazım olmayan ev dəftərini nə üçünsə oğurlayıb. Bələdçiyo xeyli pul verib ondan köhnə çirkli şalvar aldı və Vyatkadan geri döndü. Ancaq əfsuslar ki, evtikənin evini tapmadı. Alov köhnə evi yer üzündən tərtəmiz silmişdi. Ancaq Aloizi çox tədbirli adam idi. İki

həftə keçməmiş artıq Bryusovski küçəsində gözəl birotəqlı mənzildə yaşayırdı, bir neçə aydan sonra isə Rimskinin kabinetində öyləşmişdi. Əvvəllər Rimski Styopanın əlindən necə əziyyətlər çəkirdisə, indi də Varenuxa Aloizinin əlindən eləcə zinhara gəlmişdi. İvan Savelyeviçin birçə arzusu var idi: bu Aloizini Varyetedən harasa rədd eləyəydilər, hərdən dost-tanışa gizlicə pıçıldaıyrdı ki, “Aloizi kimi əclafə ömründə rast gəlməyib və ondan nə desən çıxar”.

Amma, ola bilsin, inzibatçı qərəzli idi. Aloizinin elə bir həlləm-qəlləm işini görənlər olmamışdı, əgər bufetçi Sokovun əvəzinə başqasını qoyduğunu nəzərə almasaq, ümumiyyətlə, heç bir işini görməmişdilər. Andrey Fokiç isə Voland Moskvada peyda olandan doqquz ay sonra Birinci MDU-da ciyər xərçəngindən vəfat etdi...

Bəli, bir neçə il ötdü və bu kitabda doğru-düzgün əks olunan əhvalat yavaş-yavaş yaddaşlardan silindi. Ancaq hamının yaddaşından yox!

Hər il yazda bədr gecəsi yaxınlaşanda, axşamüstü Patriarx gölünün kənarında, cökə ağaclarının altında otuz yaşlarında yaşılqözlü, sadə geyinmiş kürən bir adam peyda olur. Bu adam tarix və fəlsəfə institutunun əməkdaşı professor İvan Nikolayeviç Poniryovdu.

Cökə ağacının altında o həmişə eyni yerdə, hamının çoxdan unuduğu, son nəfəsində Ayın parça-parça olub dağıldığını görənlər Berliozun oturduğu skamyada öyləşirdi.

İndi Ay bütövdü, axşam düşəndə ağ, sonra isə qızılı rəngə boyanıb, solğun əjdaha-atla yanaşı keçmiş şair İvan Nikolayeviçin başı üstündə üzəcəkdə, eyni zamanda öz yüksəkliyində bir yerdə dayanıb duracaqdı.

İvan Nikolayeviçə hər şey məlumdu, o hər şeyi bilir və başa düşürdü. Bilirdi ki, gəncliyində cinayətkar hipnozçuların qurbanı olub, sonra müalicə olunaraq sağalıb. Ancaq hərdən yenə özünü elə ala bilmirdi. Yazda bədirlənmiş Ay doğanda haldan-hala düşürdü. Ay bütövləşməyə, beşşamdan yüksəkdə dayandığı vaxtlardakı kimi qızılı rəngə boyanmağa başlayanda, İvan Nikolayeviç həyəcanlanırdı, əsəbiləşirdi, iştahasını və yuxusunu itirirdi, Ayın bədirlənməsini gözləyirdi. Bədr gecəsində isə İvan Nikolayeviçi daha heç nə evdə saxlaya bilməzdi. Axşama yaxın evdən çıxıb Patriarx gölünə tərəf üz tuturdu.

İvan Nikolayeviç skamyada oturanda artıq açıq-aşkar öz-özü ilə danışdı, papiros çəkirdi, gözlərini qıyıb gah Aya, gah da heç vaxt unutmadiğı turniketə baxırdı.

İvan Nikolayeviçin bir-iki saati belə keçirdi. Sonra yerindən durub, həmişə də eyni yolla – Spridonovkadan keçib kor kimi mənasız baxışlarla Arbatın ensiz küçələrini dolaşırdı.

Neft dükanının yanından ötüb, əyilmiş köhnə qaz fənərinə çatanda dönərək hələ yaşılşmamış bağın, bağın içində üçtəyli pəncərəsinin qabağa çıxdığı tərəfinin Ay işığına, o biri tərəfinin qaranlığa qərç olduğu malikanənin göründüyü dəmir çəpərə yaxınlaşırdı.

Professor nəyin onu dəmir çəpərə tərəf çəkdiyini və bu malikanədə kimin yaşadığını bilmirdi, ancaq bilirdi ki, bədr gecəsində özü ilə mübarizə aparmağa ehtiyac qalmır. Bundan başqa, dəmir çəpərin arxasındakı bağda mütləq eyni şeyi görəcəyini də bilirdi.

O, skamyada oturan ahıl, ciddi, sifətdən bir az donuza oxşayan saqqallı adamı görürdü. Malikanənin bu sakini həmişə baxışlarını Aya dikib xəyallara dalmış vəziyyətdə olurdu. İvan Nikolayeviçə məlumdu ki, skamyada oturan bu adam Aya tamaşa eləyəndən sonra irəli çıxmış pəncərəyə tərəf çevrilib gözlərini ora zilləyəcəkdi, sanki pəncərə indicə açılacaq və nəse qeyri-adi bir şey peyda olacaqdı.

Sonra nələrlə olacağını İvan Nikolayeviç əzbər bilirdi. Həmin vaxt dəmir çəpərin arxasında hökmən yaxşı gizlənmək lazımdı, çünki skamyada oturan adam başını o yan-bu yana döndərməyə başlayacaqdı, gözləri göydə nəyisə axtaracaqdı, sevincək gülümsəyəcəkdi, sonra birdən təəssüflə əllərini bir-birinə çırpıb dodağının altında danışacaqdı:

– Venera! Venera!.. Eh, mən axmağam!..

– Allahlar, allahlar! – İvan Nikolayeviç dəmir çəpərin arxasında gizlənib, alışıb-yanan gözlərini naməlum adamdan çəkmədən pıçıldayacaqdı. – Bu da Ayın daha bir qurbanı... Hə, bu da mənim kimi daha bir qurbandı.

Skamyada oturan adam isə sözüne davam eləyəcəkdi:

– Eh, mən axmağam! Axı mən niyə onunla bir yerdə uçub getmədim? Nədən qorxurdun, qoca eşşək! Sənə düzəltirdirdim! Eh, indi döz, qoca gicbəsər!

Malikanənin qaranlıq tərəfində pəncərə açılıb nəse ağararaq xoşagəlməz qadın səsi eşidilənə qədər beləcə davam eləyəcəkdi.

– Nikolay İvanoviç, hardasınız? Bu nə şıltaqlıqdı? Malyariya olmaq istəyirsiniz? Gəlin çay için!

Skamyada oturan adam bu vaxt, əlbəttə, özünə gəlib, yalandan cavab verəcəkdi:

– Hava almaq istəyirəm, عزیزim! Hava çox yaxşıdır!

O, skamyadan durub, aşağıdakı örtülən pəncərəyə yumruq qıca-yaraq ağır-ağır evə tərəf gedəcəkdi.

– Yalan deyir, yalan deyir! Ax allahlar, o necə də yalan danışır!

– İvan Nikolayeviç dəmir çəpərdən uzaqlaşaraq donquldandı.

– Bağa onu heç də hava çəkmir, bədirlənmiş yaz gecəsində Ayda və bağda, yuxarıda nəse görür. Ax, onun sirrinə ağah olmaq, əbəs yerə əlini havada gəzdirib itirdiyi hansı Veneranı axtardığını bilmək üçün çox şeydən keçərdim.

Professor evə tamam xəstə vəziyyətdə qayıdırdı. Arvadı özünü elə aparırdı guya onun əhvalını sezmir və tələsdirdi ki, yatsın. Ancaq özü yatmırdı, əlində kitab lampanın yanında oturub, yatan adama ağıyla baxırdı. O bilirdi ki, dan yeri ağaranda İvan Nikolayeviç əzab dolu qışqırıqlarla ayılacaq, ağlamağa, çırpınmağa başlayacaq. Ona görə spirtə salınmış şpris və içində tünd çay rəngli maye olan ampula əvvəlcədən lampanın altına qoyulurdu.

Taleyini ağır xəstə ilə bağlamış yazıq qadın indi qorxmadan sakitcə yata bilirdi. İynədən sonra İvan Nikolayeviç səhərə qədər şirin-şirin yatacaq və qadının xəyalına belə gətirmədiyini ilahi, gözəl yuxular görəcekdə.

Alimi oyatmaq isə bədr gecəsində onun ürək sızıldadan qışqırığına səbəb olmaq kimi bir şeydi. O, qeyri-adi görkəmi olan burunsuz cəlladın hıqqıltıyla tullanaraq nizəni dar ağacına bağlanmış və ağılı itirmiş Hestasın ürəyinə soxduğunu görürdü. Ancaq cəllad elə də qorxunc deyildi, yalnız dünyanı sarsıdan fəlakət zamanı olduğu kimi köpüklənən və torpağa çökən buluddan yayılan qeyri-adi işıq qorxunc idi.

İynədən sonra yatan adamın önündə hər şey dəyişirdi. Çarpayından pəncərəyə enli Ay yolu uzanırdı və qan-qırmızı astarlı ağ planda bir adam bu yolla Aya doğru getməyə başlayırdı. Əynində cırıq xiton, üz-gözü eybəcər hala salınmış bir gənc də onunla yanaşı gedirdi. Onlar qızğınca mübahisə edərək, nə haqdasa razılığa gəlmək istəyirdilər.

– Allahlar, allahlar! – plaşlı adam təkəbbürlü sifətini öz yol yoldaşına döndərərək deyir. – Nə mənasız edamdı! Ancaq lütfən mənə de, – bu vaxt sifətindəki təkəbbür yalvarışla əvəzlənir, – axı edam olmayıb! Yalvarıram de, olmayıb?

– Əlbəttə, olmayıb, – yol yoldaşı xırıltılı səsle cavab verir, – bu sənin gözüne görünüb.

– Sen buna and içə bilərsən? – plaşlı adam yaltaqcasına xahiş edir.

– And içirəm! – yol yoldaşı cavab verir və nəyə görəse gözləri gülür.

– Daha mənə heç nə lazım deyil! – plaşlı adam üzgün səsle qışqırır və öz yol yoldaşı ilə Aya sarı lap yuxarılara qalxır. İri, heybətli şeşəqulaq it sakitcə onların arxasınca gedir.

Bu vaxt Ay yolu qaynamağa başlayır, ondan Ay çayı fışqırır hər yana yayılır. Ay hökmranlıq edir, oynayır, əylənir, rəqs eləyir. Ay çayından son dərəcə gözəl bir qadın çıxıb, qorxa-qorxa ətrafına baxan saç-saqal basmış bir adamın əlindən tutaraq İvanın qarşısına gətirir. İvan Nikolayeviç dərhal onu tanıyır. Bu onun gecə qonağı, yüz on səkkiz nömrəli xəstədi. İvan Nikolayeviç yuxuda əlini ona uzadıb maraqla soruşur:

– Demək, hər şey bununla da bitdi?

– Bununla da bitdi, mənim şagirdim, – yüz on səkkiz nömrəli xəstə cavab verir, qadın isə İvana yaxınlaşıb deyir:

– Əlbəttə, bitdi. Hər şey sona çatdı və hər şey sona çatır... Mən indi sizin alınızdan öpəcəyəm, bütün işləriniz yaxşı olacaq.

O əyilərək İvanın alınından öpür, İvan da ona tərəf dartınıb gözlərinə baxır, ancaq qadın geri-geri çəkilib öz yoldaşıyla Aya gedir...

Bu vaxt Ay kükrəyir, işıq selini İvanın düz üstünə yönəldir, hər yana işıq çiləyir, otaqda Ay daşqını başlayır, işıq dalğalanır, yuxarı qalxıb çarpayımı basır. Bax onda İvan Nikolayeviç sifətindən xoşbəxtlik yağa-yağa yatır.

Səhər yuxudan oyananda dinib-danışmasa da, özünü rahat, gümrah hiss edir. Onun xəstə yaddaşı sakitləşir, gələn bədr gecəsinə qədər professoru daha heç kim narahat etməyəcək: nə burunsuz qatil Hestas, nə də İudeyanın qəddar beşinci prokuratoru atlı Ponti Pilat.

1929–1940

MÜNDƏRİCAT

Ön söz 4

BİRİNCİ HİSSƏ

I fəsil

Tanımadığınız adamdan uzaq durun 13

II fəsil

Ponti Pilat 24

III fəsil

Yeddinci sübut 46

IV fəsil

Təqib 51

V fəsil

Əhvalat Qriboyedovda baş verdi 57

VI fəsil

Şizofreniya – beləcə də dedilər 68

VII fəsil

Pis mənzil 76

VIII fəsil

Professorla şairin qarşılaşması 85

IX fəsil

Korovyevin hoqqaları 94

X fəsil

Yaltadan xəbərlər 102

XI fəsil

İvanın ikiləşməsi 102

XII fəsil

Magiya və onun ifşası 115

XIII fəsil

Qəhrəmanın gəlişi 129

<i>XIV fəsil</i>	
Yaşasın xoruz!	147
<i>XV fəsil</i>	
Nikanor İvanoviçin yuxusu	155
<i>XVI fəsil</i>	
Edam	166
<i>XVII fəsil</i>	
Narahat gün	177
<i>XVIII fəsil</i>	
Bəxtsiz qonaqlar	188

İKİNCİ HİSSƏ

<i>XIX fəsil</i>	
Marqarita	207
<i>XX fəsil</i>	
Azazellonun məlhəmi	219
<i>XXI fəsil</i>	
Uçuş	223
<i>XXII fəsil</i>	
Şam işığında	235
<i>XXIII fəsil</i>	
Şeytanın möhtəşəm ziyafəti	247
<i>XXIV fəsil</i>	
Masterin qurtarılması	261
<i>XXV fəsil</i>	
Kirialı İudanı prokurator necə xilas etməyə çalışdı	283
<i>XXVI fəsil</i>	
Dəfn	293
<i>XXVII fəsil</i>	
50 №-li mənzilin aqibəti	312

<i>XXVIII fəsil</i>	
Korovyev və Begemotun son sərgüzəştləri	326
<i>XXIX fəsil</i>	
Masterin və Marqaritanın taleyi müəyyənleşdi	337
<i>XXX fəsil</i>	
Vaxtdı! Vaxtdı!	341
<i>XXXI fəsil</i>	
Vorobyov dağlarında	352
<i>XXXII fəsil</i>	
Vidalaşma və əbədi sığınacaq	355
Epiloq	360

MIXAIL AFANASYEVİÇ BULQAKOV

**MASTER
VƏ
MARQARİTA**

**“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKI-2006**

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Aslan Almasov</i>
Korrektorlar:	<i>Pərinaz Səmədova Elsevər Muradov</i>

**Yığılmağa verilmişdir 09.10.2006. Çapa imzalanmışdır 20.12.2006.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$, Fiziki çap vərəqi 23,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 258.**

**Kitab “Şerq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.**